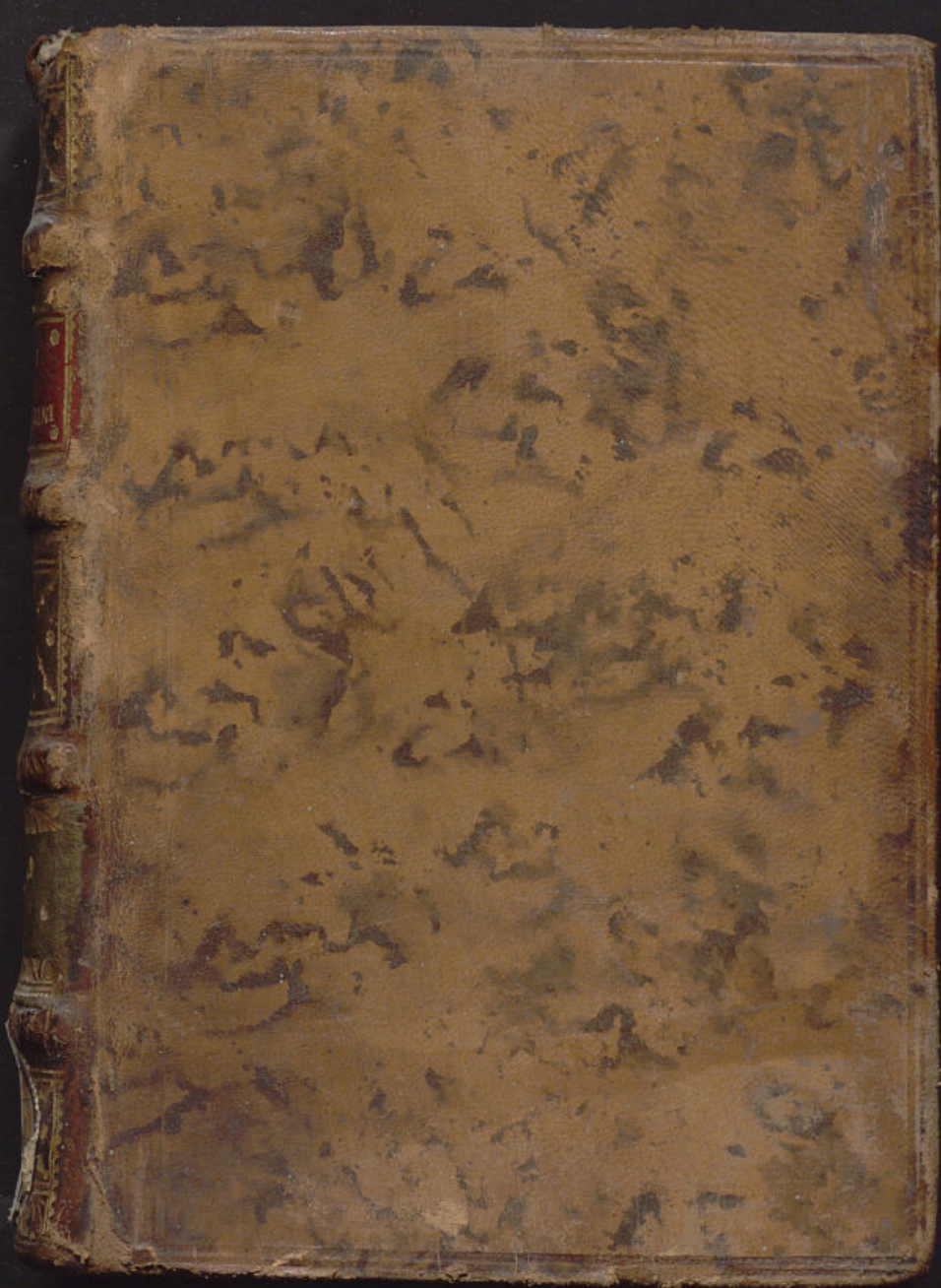
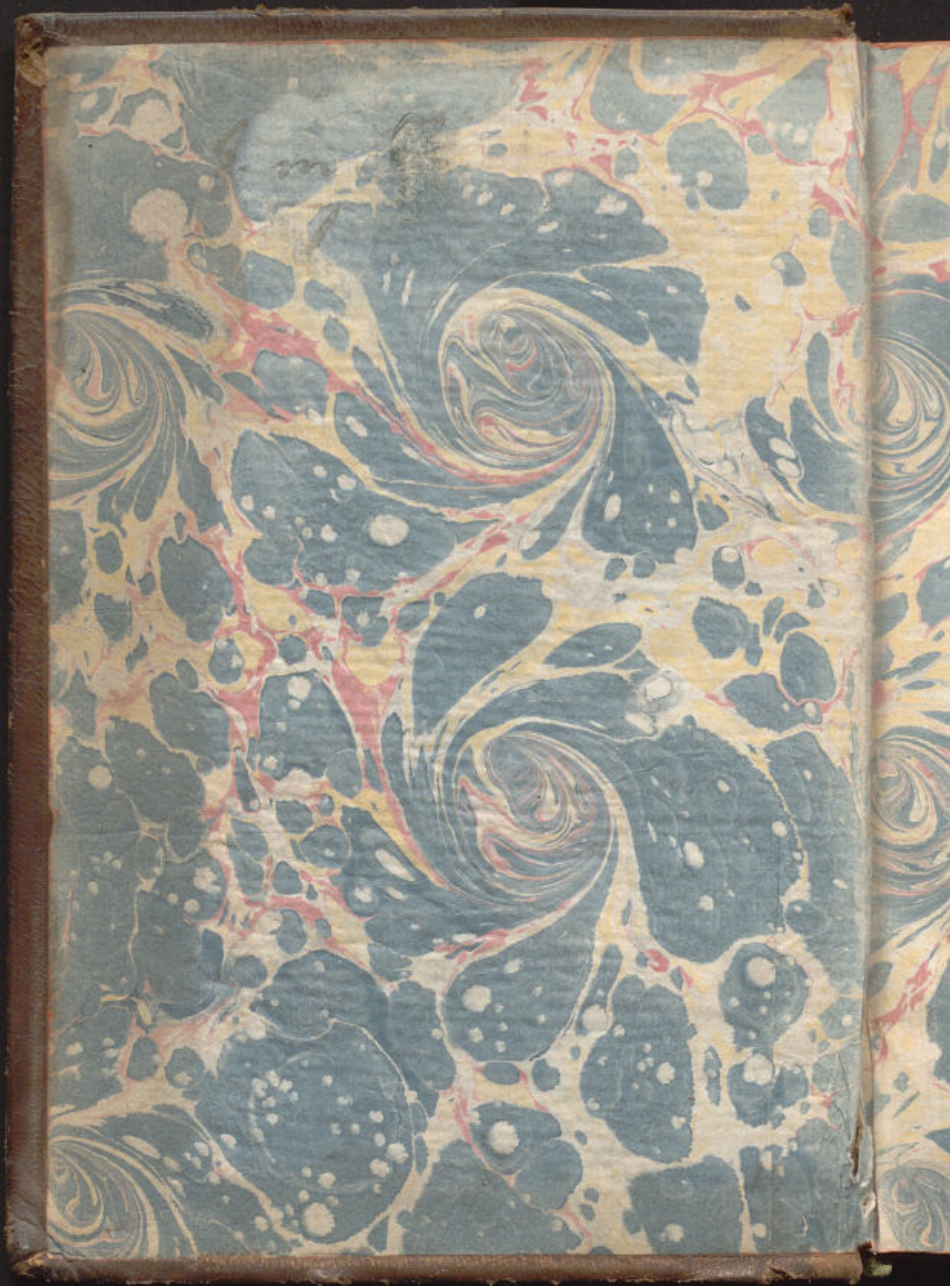

M. FABII
QUINTILIANI

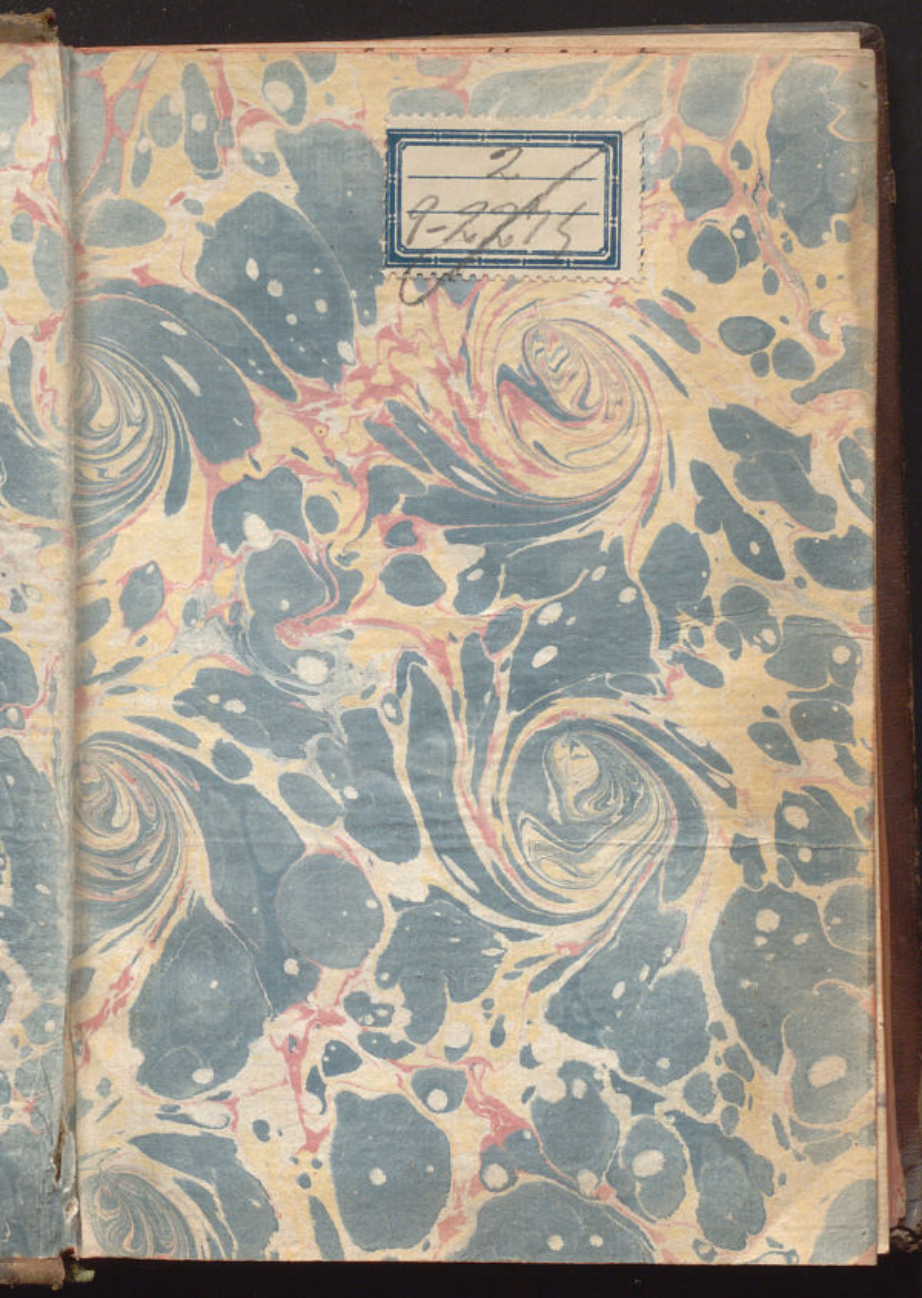
UNIVERSIDAD
D DE G
GRANADA

A
38
410

2
P-2215

2-9-2275

i 16647336

Biblioteca Universitaria
GRANADA

Sala: ~~03~~
Estante: ~~34~~
Tabla:
Número: ~~149~~

BIBLIOTECA HISTÓRICA REAL
GRANADA

Sala: A
Estante: 38
Número: 410

Quintil. inst. orat
R-16485

M. FABII
QVINTILIANI
INSTITVTIONVM
ORATORIARVM
LIBRI XII.

(1)

Declamationum eiusdem liber.

Brenzanius

VIRTUTE DVCE,

COMITE FONTANA.

APVD SEB. GRYPHIUM
LVGDVNI,

1549.

d 2

artt

264
M. FABIVS QVINTILIA-
NVS TRYPHONI BI-
BLIOPOLAE SA-
LVTE M.

EFFLAGITASTI quotidiano conuitio, ut
libros, quos ad Marcellum meum de Institutione
oratoria scripserā, iam emittere inciperem. Nam
ipse eos nondum opinabar satis maturuisse: quibus
componendis, ut scis, paulo plus, quam biennium, tot alioqui
negotijs districtus, impendi: quod tempus non tant stylo, quam
inquisitioni instituti operis, prope infiniti, & legendis autori-
bus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Horatij cō-
silio, qui in Arte pōetica suadet, ne precipitetur editio, no-
numq; prematur in annum, dabam ijs otium: ut refrigerato in-
uentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpen-
derem. Sed si tantopere efflagitantur, quam tu affirmas, permuta-
mus uela uentis, & oram soluentibus bene prece-
mur. Multum autem in tua quoque fide ac di-
ligentia positum est, ut in manus homi-
num quam emendatissimi
ueniant.

*ora

M
T

que a
liquis
preca
inter
contr
at cer
uidere
exige
aperi
pi: sin
ne uul
Nam
exorfi
quent
que p
opina
ximur
necess
fastigi

M. F. A. B. Q. V. I. N.

TILIANI IN ORATORIAE

institutionis librum primum, ad Marcellum
Victorium, proœnium.

POST impetratam studijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam: cum à me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicēdi componerem, diu sum equidem reluctatus: quòd autores utriusque lingue clarissimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentissimè scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ueniam mea deprecationis arbitrabar fore, hæc accendebantur illi magis, quòd inter diuersas opiniones priorum, & quasdam etiam inter se contrarias, difficilis esset electio: ut mihi si nō inueniendi noua, at certe iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuste uiderentur. Quamuis autem nō tam me uinceret præstandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia: latius se tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, sponte suscepi: simul ut pleniori obsequio deernerer amātissimos mei: simul ne uulgarem uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ, summam eloquentiæ manum imponerent: siue cōtemnentes tanquam parua, quæ prius discimus studia: siue non ad suum pertinere officium opinati, quando diuise professionū uices essent: seu, quod proximum uero, nullam ingenij sperātes gratiam circa res, etiam si necessarias, procul tamen ab ostentatione positas: ut operum fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego cum nihil existimem

*diuersa

arti oratoriae alienum, sine quo fieri non posse Oratorem fatendum est: nec ad ullius rei summam, nisi praecedentibus initijs perueniri: ad minora illa, sed quae si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter, quam si mihi tradatur educandus Orator, studia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter haec modo (quanquam sunt magna) dignissimum hoc mutua inter nos charitatis pignore iudicabamus: sed quod erudiendo nato tuo, cuius prima etas manifestum iter ad ingenij lumen ostendit, non inutiles fore libri uidebantur: quos ab ipsis dicendi uelut incunabulis, per omnes, quae modo aliquid Oratori futuro conferant, artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atque eo magis, quod duo iam sub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricae, neque editi a me, neque in hoc comparati. Namque alterum sermone per biduum habito, pueri quibus id praestabatur, exceperant: Alterum pluribus sane diebus, quantum notando consequi potuerant, interceptum, boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uero compositiora, et quam nos poterimus, elaborata. Oratorem autem instituimus illum perfectum: qui esse nisi uir bonus non potest. Ideoque non dicendi modo eximiam in eo facultatem, sed omnes animi uirtutes exigimus. Neque enim hoc concesserim, rationem rectae, honestaeque uitae, ut quidam putauerunt, ad philosophos relegendam: cum uir ille uere ciuilis, et publicarum, priuatarumque rerum administrationi accommodatus, qui regere consilij urbes, fundare legibus, emendare iudicij possit, non alius sit profectio, quam orator. Quare tamen si me fateor usurum quibusdam, quae philosophorum libris continentur: tamen ea iure, uereque contenderim esse operis nostri, proprieque ad artem oratoriam pertinere. An si frequentissime

de iusti

de ius
rendu
aliqu
cutio
copia
Fueru
iuncta
eloqui
factum
gua e
uti, c
destitu
conte
dasq;
posset
uerut,
Imper
minis
dicare
runt.
nesta
rim: n
risq;
philos
tem a
autem
etamus
et uir
de cau
rentia
nis. Se
aliqua

de iustitia, fortitudine, temperantia, ceterisq; similibus sit disse-
rendum, & adeo, ut uix ulla possit causa reperiri, in quam non
aliqua quæstio ex his incidat, eaq; omnia inuentione, atq; elo-
cutione sint explicanda, dubitabitur ubicunque uis ingenij, &
copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas?
Fueruntq; hæc, ut Cicero apertissime colligit, quemadmodum Lib. 3. de
iuncta natura, sic officio quoq; copulata, ut ijdem sapientes, atq; Oratore,
eloquentes haberentur. Scidit deinde se studium, atque inertia
factum est, ut artes esse plures uiderentur. Nam ut primum lin-
gua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis male
uti, curam morum, qui disertis habebantur, reliquerunt. Ea uerò
destituta, infirmioribus ingenijs uelut præda fuit. Inde quidam
contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, statuen-
dasq; uitæ leges regressi, partem quidem potiorem, si diuidi
posset, retinuerunt: nomen tamen sibi insolentissimum arroga-
uerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarentur. Quod neq; summæ
Imperatores, neq; in consilijs rerum maximarum, ac totius ad-
ministracione Reipub. præclarissimè uersati, sibi unquam uen-
dicare sunt ausi. Facere enim optima, quam promittere malue-
runt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum multos & ho-
nesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam uixisse, facile cõcesse-
rim: nostris uerò temporibus sub hoc nomine maxima in ple-
risq; uitia latuerunt. Non enim uirtute, ac studijs, ut haberentur
philosophi, laborabat: sed uultum, & tristitiam, & dissentien-
tem à ceteris habitum pessimis moribus prætendebant. Nunc
autem, quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, passim tra-
ctamus omnes. Quis enim modò de iusto, æquo ac bono, non
& uir pessimus loquitur? Quis non etiam rusticorum aliqua
de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietates, ac diffe-
rentia, omnibus qui sermonem curæ habent, debet esse commu-
nis. Sed ea & sciet optime, & eloquetur Orator: qui si fuisset
aliquando perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præ-

cepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando autores recurrere, qui desertam, ut dixi, partem oratoriae artis, meliorem praesertim, occupauerunt, & uelut nostrum reposcere: non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur Orator uir talis, qualis uere sapiens appellari possit: nec moribus modo perfectus (nam id, mea quidem opinione, quanquam sint qui dissentiant, satis non est) sed etiam scientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summam tendendum est: quos fecerunt plerique ueterum, qui etsi nondum quenquam sapienter repertum putabant, praecipua tamen sapientiae tradiderunt. Nam est certe aliquid consummata eloquentia, neque ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non contingat, alius tamen ibunt, qui ad summa nitentur, quam qui praesumpta desperatione quod uelint euadendi, protinus circa ima subsiderint. Quo magis impetranda uenia erit, si ne minora quam illa, uerum operi, quod instituimus, necessaria praeteribo. Nam liber primus ea, quae sunt ante officium rhetoris, continebit. Secundo, prima apud rhetoricum elementa, & quae de ipsa rhetorica substantia quaeruntur, tractabimus. Quinque deinceps inuentioni: nam & huic dispositio subiungitur: Quatuor elocutionis in cuius partem memoria, ac pronuntiatio ueniunt, dabuntur. Unus accedet, in quo nobis orator ipse informandus est: ut quae mores eius, quae in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio quod eloquentiae genus, quis agendi debeat esse finis, quae possit finem studia, quantum nostra ualebit infirmitas, differemus. His omnibus admiscetur, ut quisque locus postulabit, dicendi ratio quae non eorum modo scientia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, & ut sic dixerim, ius ipsum rhetoricum interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquentiae possit. Nam plerumque nude illae artes, nimiae subtilitatis affectione frangunt atque concidunt quicquid est in oratione generosum.

Operis diuisio.

nerosum
que ut
da sunt
quid in
libros
de qua
Illud ta
lere, ni
non mag
ris. Sum
tiens la
runt, p
bona ei
doctore
& con
Qu

pura ta
faciles
est hom
ad sciu
tio, at
uerò, e
tur, qua
admod
morum
nerosum

nerosius, & omnem succum ingenij bibunt, & ossa detegunt: quæ ut esse, & asringi nervus suis debent, sic corpore operienda sunt. Ideoq; nos nõ particulam illam, sicut pleriq;, sed quicquid utile ad insituendum oratorem putabamus, in hos XII. libros cõtulimus, breuiter omnia demonstrando. Nam si quantum de quaq; re dici potest, prosequamur, finis operis nõ reperietur. Illud tamen in primis testandũ est, nihil præcepta atq; artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium, nõ magis hæc scripta sunt, quam de agrorũ cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingcnita quædam, quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor: quæ si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari. Sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studijq; corrumpant. Sicut & hæc ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribendi, legēdi, dicēdi multa & continua exercitatione, per se nihil profunt.

Quam spem de filio recens nato præcipiat pater,
& à quali nutrice, & inter quos collactaneos educandum curet. CAP. I.

IGITUR nato filio, pater spem de illo primam quam optimam capiat: ita diligentior à principijs fiet. Falsa enim est querela, paucissimi hominibus uim percipiendi quæ tradantur esse concessam, plerosq; uerò laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrã, plures reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale. Ac sicut aues ad uolatum, equi ad cursum, ad seuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria est mentis agitatio, atq; solertia: unde origo animi cœlestis creditur. Hebetes uerò, & indociles, non magis secundum naturam hominis eduntur, quam prodigiosa corpora, & mōstris insignia. Sed hi pauci admodum. fuerit argumentum, quòd in pueris elucet spes plurimorum: quæ cum emoritur atate, manifestum est non naturam

defecisse, sed curam. Præstat tamen ingenio alius alium. concedere progressum
 sed ut plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui sit scire
 dio nihil consecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit potestatem
 rens factus, acrem quam maximè curam spei futuri Oratoris atque
Nutrices. impendat. Ante omnia ne sit uitiosus sermo nutricibus, quas
 fieri posset, sapientes Chrysippus optauit: certe quantum re
 pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidem in his ha
 dubie prior ratio est, recte tamen etiam loquantur. Has primis ab illa in
 audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et na
 tura tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percipimus: a
 sapor, quo noua imbuas, durat: nec lanarum colores, quibus si esse. Nam
 plex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis peribus, et
 tinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutanda sunt o
 tur in peius: nunc quando in bonum uerteris uitia? Non assuescere honu
 scat ergo, ne dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendebere nutr
Parentes. sit. In parentibus uerò quam plurimum esse eruditionis optauendi non
 rim. Verum nec de patribus tantum loquor: Nam Gracchorum dicta uiti
 eloquentie multum contulisse accepimus Corneliam matrem intel
 cuius doctissimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus. A sermo
 Et Lælij filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam in u
 elegantiorè dicitur. Et Q. Hortensij filia oratio apud Triuuirum in
 habita legitur, non tantum in sexus honorem. Nec tamen ij, quibus erunt. N
 discere ipsis non contigit, minorem curam docendi liberos haurum loqu
 beant: sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentem acci
Pueri. De pueris, inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idem uiti, et
 quod de nutricibus, dictum sit. deserunt,
 ant. Non
 re. Ita fieri
 us, neu

Quales præceptores ac pædagogi esse debeant:
 & a quo sermone, & qua ætate auspican
 dum sit. CAP. II.

Pædagogi. DE pædagogis hoc amplius: ut aut sint eruditi planè, quam uires se
 primam esse curam uelim: aut se non esse eruditos sciantas & in
 Nihil enim peius est ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas possit. In q
 progress

a. concedere progressi, falsam sibi scientiæ persuasionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam potestatis, quo serè hoc hominum genus intumescit, imperiosi, atque interim sæuientes stultitiam suam perdocent. Nec minus, quas, nus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibusdam Leonides. cum uitijs imbuat, quæ robustū quoq; & iam maximum regem ab illa institutione puerili sunt persecuta. Si cui multa uideor tur. Et non exigere, cogitet Oratorem institui, rem arduam, etiam cum incipimus: informando nihil desuerit, præterea plura, ac difficiliora super quibus si esse. Nam & studio perpetuo, & præstantissimis præcepto magis peribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter præcipiendæ cile mutanda sunt optima: quæ si quis grauabitur, non rationi desuerit, Non assuescendū homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim, hæc oneri dediscendebere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certe sit assiduus, diu nis optauendi non imperitus: qui si qua erunt ab his præsentem alumno Cracchora dicta uitiose, corrigat protinus, nec insidere illi sinat: dum tamen matrem non intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse: hoc, remedium. us traditum sermone Græco puerū incipere malo: quia Latinus, qui plurimè loquentibus in usu est, uel nobis nolentibus se præbet: simul quia discipula sumen d Triuivoblinis quoq; Græcis prius instituendus est, unde & nostræ fluda. en ij, quibæ erunt. Non tamen hoc adeo superstitiose uelim fieri, ut diu tanliberos haum loquatur Græcè, aut discat, sicut plerisq; moris est. Hinc diligentem accidunt & oris plurima uitia in peregrinum sonum coruatus, idemrupti, & sermonis, cui cum Græcæ figuræ assidua consuetudine referint, in diuersa quoq; loquendi ratione pertinacissime duceant: ant. Non longè itaq; Latina subsequi debent, & cito pariter an= re. Ità fiet, ut cum equali cura linguam utranq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis instituendos, qui lanè, quæ inores septem annis essent, non putauerunt, quòd illa primarios sciantas & intellectum disciplinarum capere, & laborem pati non imas literos sit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante progri

grammaticum Aristophanem fuerunt. Nam is primus in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse huius Sed alij quoque autores, inter quos Eratosihenes, idem perunt. Melius autem, qui nullum tempus uacare cura uoluit ut Chrysippus: nam is, quamuis nutricibus triennium dederit men ab illis quoque iam informandam quam optimis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad aetas, quae ad mores iam pertinet? Neq; ignoro toto illo, loquor, tempore uix tantum effici, quantum conferre unus ea possit annus. Sed tamē mihi, qui hoc senserunt, uidentur tam discantibus in hac parte, quam docentibus pepercisse. Quum melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant aliquid necesse est. Aut cur hoc, quantulumcunq; est, usque septem annos lucrum fastidiamus? Nam certe quamlibet rum sit, quod contulerit aetas prior, maiora tamen aliquis scet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc per los annos prorogatum, in summam proficit: et quantum fantia praesumptum est temporis, adolescentiae acquiritur. etiam de sequentibus annis praecceptum sit: ne, quod scendum est, serò discere incipiat. Non ergo perdamus statim tempus, atq; eò minus, quòd initia literarū sola constant: quae non modo iam est in paruis, sed tum etiam cissima est. Nec sum adeò aetatum imprudens, ut teneris protinus acerbe putem, exigendamq; plenam Nam id in primis cauere oportebit, ne studia, qui amare dum potest, oderit: et amaritudinem semel perceptam tra rudes annos reformidet. Lusus hic sit: etiam rogetur, et scisse lente doceatur alius, cui inuideat: contendat interim, et cupit: uel, uincere se putet: praemijs etiam, quae capitur Parua docemus, instituendum oratorem professi: sed etiam studijs infantia: et, ut corporum mox etiam fortissimè

rum educatio à lacte, cunisque initium ducit, ita futurus eloquen-
 tissimus edidit aliquando uagitum, & loqui primum incerta uo-
 ce tentauit, & hesit circa formas literarum. Nec si quid disce-
 re satis non est, ideo necesse non est. Quòd si nemo repre-
 hendit patrem, qui hæc non negligenda in suo filio putet: cur
 improbetur, si quis ea quæ domi suæ recte faceret, in publi-
 cum promit? Atque eò magis, quòd minora etiam facilius mi-
 nores percipiunt: & ut corpora ad quosdam membrorum
 flexus formari nisi tenera non possunt, sic animos quoque ad
 pleraque duriores robur ipsum facit. An Philippus Macedo-
 rum rex Alexandro filio suo prima literarum elementa tradi
 ab Aristotele summo eius ætatis philosopho uoluisse, aut ille sus-
 cepisset hoc officium, si non studiorum initia, à perfectissimè
 quoque tractari, pertinere ad summam credidisset? Fingamus
 igitur Alexandrum dari nobis, impositum gremio, di-
 cimus tantam curam infantem (quanquam suus cuique dignus est)
 in pubeat ne me in ipsis statim elementis etiam breuia docendi
 monstrare compendia? Neque enim mihi illud saltem placet,
 cuique quod fieri in plurimis uideo: ut literarum nomina, & cõtextum
 proprius, quam formas, paruuli discant. Obstat hoc agnitioni ead-
 em memoriam, non intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum an-
 tecedentem memoriam sequuntur. Quæ causa est præcipientibus
 instans, ut etiam, cum satis affixisse eas pueris recto illo, quo pri-
 mam operum scribi solent, contextu uidentur, retroagant rursus, & ua-
 riam permutacione perturbent, donec literas, qui instituuntur, fã-
 ctam etiam norint, non ordine. Quapropter optime, sicut hominum, pa-
 triter & literè & habitus & nomina edocebuntur. Sed quod in literis
 ipso obest, in syllabis non nocebit. Non excludo autem, id quod est
 sapientum, irritanda ad discendum infantie gratia eburneas etiam
 literarum formas in lusum offerre: uel si quid aliud, quo ma-
 gis illa ætas gaudeat, inueniri potest: quod tractare, intueri, non
 fortissimè uinare, iucundum sit. Cum uerò iam ductus sequi cœperit, non
 inuti

inutile erit, eas tabellæ quàm optimè insculpi, ut per illos ^{operam}
 sulcos ducatur stylus. Nam neq; errabit quemadmodum in ^{nat: pro}
 ris (continebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra præ ^{ad est, q}
 ptum poterit egredi, & celerius, ac sapius sequendo certa ^{& inte}
 gia, firmabit articulos, neq; egebit adiutorio, manum suam ^{pus defi}
 nu superimposita regentis. Non est aliena res, quæ ferè ab ^{mur: ij q}
 Bene scribē = nestis negligi solet, cura bene, ac uelociter scribendi. Nam ^{tur, non}
 di studium. sit in studijs præcipuum, quoq; solo uerus ille profectus, & ^{monente}
 radicibus nixus paretur, scribere ipsum, tardior stylus cog ^{pressa an}
 tionem moratur: rudis & confusus intellectu caret: unde ^{rum uiro}
 quitur alter dictandi, quæ ex his transferenda sunt, la ^{uis cogn}
 Quare cum semper, & ubiq; tum præcipue in epistolis ^{& maxi}
 tis, & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum ^{ia: & ea}
 quisse. Syllabis nullum compendiū est, perdiscendæ omnes: ^{is, de q}
 ut sit plerunq; difficilima quæq; earum differenda, ut in ^{generare}
 nibus scribēdis deprehendantur. Quinimo ne primæ quidē ^{possit. N}
 moriæ temere credendum: repetere, & diu inculcare fuerit ^{olutius.}
 lius: & in lectione quoq; non properare ad continuandam ^{ffectata}
 uel accelerandam: nisi cum inoffensa, atq; indubitata litera ^{yllabis c}
 inter se coniunctio, suppeditare sine ulla cogitandi saltem ^{καλεποι}
 poterit: tunc ipsis syllabis uerba complecti, & his sermo ^{multa lin}
 Feſtinatio connectere incipiat. Incredibile est quantum moræ lectioni ^{in poster}
 morā affert. ſtinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermi ^{ſtinatione}
 repetitio, plus quàm poſſunt audentibus: deinde cum errant ^{repetitio,}
 etiam ijs, quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in pri ^{etiam ijs,}
 lectio, deinde coniuncta, & diu lentior: donec exercitacione ^{lectio, deinde}
 tingat emendata uelocitas. Nam proſpicere in dextrum (quæ ^{tingat emendata}
 omnes præcipiunt) & providere, non rationis modò, ſed ^{omnes præcipiunt}
 quoque eſt: quoniam ſequentia intuenti priora dicenda ſunt ^{quoque eſt:}
 & quod difficiliſimum eſt, diuidenda intentio animi, ut al ^{& quod difficiliſimum}
 uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curaffe, cum ^{uoce, aliud oculis}
 bere nomina puer (quemadmodum moris eſt) cœperit, ne ^{bere nomina puer}

operam in uocabulis uulgaribus, & fortè occurrentibus*po=^{*}perdat
 nat: protinus enim potest interpretationem lingue secretioris,
 ad est, quas Græci γλῶσσας uocant, dum aliud agitur, ediscere:
 & inter prima elementa consequi rem postea proprium tem=
 pus desideraturam. Et quoniam adhuc circa res tenues mora=
 mur: ij quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponen=
 tur, non otiosas uelim sententijs habeant: sed honestum aliquid
 et, & monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutem, & im=
 pressa animo rudi usque ad mores proficiet. Etiam dicta claro=
 rum uirorum, & electos ex poëtis maxime (nanq; eorum par=
 tus cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet. Nam
 & maxime necessaria est oratori (sicut suo loco dicam) memo=
 ria: & ea præcipue firmatur, atque alitur exercitatione: & in
 his, de quibus nunc loquimur, etatibus, que nihil dum ipse ex se
 generare queunt, propè sola est, que iuuare curam docentium
 possit. Non alienum fuerit exigere ab his etatibus, quò sit ab=
 solutius os, & expressior sermo, ut nomina quedam, uersusq;
 effectatæ difficultatis ex pluribus asperime coëuntibus inter se
 allabis catenatos, & ueluti cōfragosos quàm citatissimè uoluât:
 καθετοί Græcè uocantur. res modica dictu: qua tamen omiſſa,
 multa lingue uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili
 n posterum prauitate durentur.

Memoria.

Vtrum utilius domi, an in scholis erudian=
 tur.

CAP. III.

SEd nobis iam paulatim accrescere puer, & exire de gre=
 Smio, ac discere seriò incipiat. Hoc igitur potissimum loco
 tractanda questio est, Vtilius ne sit domi, atque intra priua=
 os parietes studentem continere: an frequentie scholarum, &
 elut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum ijs, à
 quibus clarissimarum ciuitatum mores sunt instituti, tum emi=
 entissimis autoribus uideo placuisse. Non est tamen dissi=
 mandum, esse nonnullos qui ab hoc propè publico more, priuata
 qua

ope

quadam persuasione dissentiant. Hi duas præcipuè rationes possit. qui uidentur: unam, quòd moribus magis consulant, fugientis crescit turbam hominum, eius ætatis quæ sit ad uitia maxime præteritum per unde causas turpium factorum sepius extitisse utinam falso Alexaretur: Alteram, quòd quisquis futurus est ille præceptum. liberalius tempora sua impensurus uni uidetur, quàm si amicas, dem in plures partiatur. Prior causa prorsus grauis. Nam canticis studijs quidem scholas prodesse, moribus autem nocere edo, deinstaret, potior mihi ratio uiuendi honeste, quàm uel optime esse. Indecendi uideretur. Sed mea quidem sententia iuncta ista, a se in se indiscreta sunt. Neque enim esse oratorem, nisi bonum uirum. An iudico: & fieri etiam, si posset, uolo. De hac re igitur præteritum curam Corrupti mores in scholis putant: nam & corruptuntur que non terim, sed domi quoque: & sunt multa eius rei exempla, tambris, ac se se hercle, quàm conseruata sanctissima utrobique opinio frequen-

**tantum* Natura cuiusque tamen, curaque distat. Da mentem ad peiora minores cilem, da negligentiam formandi, custodiendiq; in ætate præteritum fung pudoris: non minorem flagitijs occasionem secreta præteritum a rint. Nam & esse potest turpis domesticus ille præceptor: num, a tutior inter seruos malos, quàm ingenuos parum modestos: non ille uersatio est. At si bona ipsius indoles, si non cæca, ac sopita illa tam rentum socordia est, & præceptorem eligere sanctissimo obtutu c quenque, cuius rei præcipua prudentibus cura est, & demporis plinam, quæ maxime seuera fuerit, licet, & nihilominus ætanti p cum grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij sui ad interuen gere: cuius assiduus comitatus etiam illos meliores faciet, quemper p mebantur. Facile erat huius metus remedium. Utinam librorum n rum nostrorum mores non ipsi perderemus. Infantiam statum di delictijs soluimus. Mollis illa educatio, quàm indulgentiam uirtutis, etia camus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Quid ætationem adultus concupiscet, qui in purpura repit? Nondum præteritum d

Indulgentia.

**coquum* uerba exprimit, & iam coccum intelligit, iam conchyliis certe

rationes poscit. Antè palatum eorum,*quàm os instituimus. In lecti-
 onibus, fugiunt eis crescunt: si terram attigerint, è manibus utrinque sustinen-
 te proxime protium pendent. Gaudemus si quid licentius dixerint. Verba ne
 nam falso Alexandrinis quidem permittenda delicijs, risu, & osculo exci-
 piunt. Nec mirum: nos docuimus: ex nobis audierunt: nostras
 quàm si amicas, nostros concubinos uident. Omne conuiuium obscœnis
 aus. Nam canticis strepit, pudenda dictu spectantur. Fit ex his consuetu-
 nocere modo, deinde natura: discunt hæc miseri antè quàm sciant uitia
 el optime esse. Inde soluti, ac fluentes non accipiunt è scholis mala ista,
 a ista, sed in scholas afferunt. Verum in studijs magis uacabit unus
 num utrumque. Ante omnia nihil prohibet esse istum, nescio quem, unum
 igitur pietiam cum eo, qui in scholis eruditur. Sed etiam si iungi utrun-
 impunctioque non possit: lumen tamen illud conuentus honestissimi, tene-
 mpla, tæmbris, ac solitudini prætuliffem. Nam optimus quisque præceptor
 ue opinio frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignum putat. At ferè
 ad peiores minores ex conscientia suæ infirmitatis hæcere singulis, & offi-
 in atate peio fungi quodammodo pedagogorum non indignantur. Sed
 re præbræstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctissi-
 præceptor: num, atque incomparabilem magistrum domi habeat: num ta-
 modestos: non ille totum in uno diem consumpturus est? aut potest esse
 ac sopita illa tam perpetua discantis intentio, quæ non ut uisus oculorum
 sanctissimò ututu continuo fatigetur? cum præsertim multò plus secreti
 est, & temporis studia desiderent. Neq; enim ediscenti, scribenti, & co-
 lomunus gitanti præceptor assistit, quorum aliquid agentibus cuiuscunq;
 ilij sui adinteruentus impedimento est. Lectio quoque non omnis, nec
 faciet, quemper præcunte, uel interpretante eget: quando enim tot au-
 tinam librorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus est, quo in
 tantiam solum diem uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire pos-
 ulgentiam uent, etiam quæ singulis tradenda sunt. Pleraque uerò hanc con-
 git. Quid rationem habent, ut eadem uoce ad omnes simul perferantur.
 onduum præceco de partitionibus, & declamationibus rhetorum: qui-
 in conchylus certe quantuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq;
 totum

totum feret. Nō enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pl
 ribus sufficit: sed ut sol, uniuersis idem lucis, calorisq; largi
 tur. Grammaticus quoque si de ratione loquendi disserat, qui
 stiones explicet, historias exponat, poemata enarret: tot illa
 scent, quot audient. At enim emendationi, prælectioniq; num
 rus obstat. Sit incommodum (nam quid sere undique place
 mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eō mi
 pueram uolo, ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus ni
 iore se turba, quam ut Justinere eam possit, onerauerit: &
 primus ea habenda cura est, ut is omnino fiat nobis familiar
 amicus, nec officium in docendo spectet, sed affectum: ita na
 quam erimus in turba. Nec sane quisquam literis saltem le
 ter inbutus, eum in quo studium, ingeniumq; perspexerit, ni
 in suam quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed ut fugien
 sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidem rei assentior) si ad
 quem meritò concurritur: non tamen hoc eō ualet, ut fugien
 sint omnino scholæ: aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et
 refutauimus quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid ipsi
 quamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima cele
 tate, & in mediâ Rep. uiuendū est, assuescat iam à tenero
 reformidare homines, neq; illa solitaria, & uelut umbratili
 pallefcere. Excitanda mens, & attollenda semper est, quæ in
 iusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco
 tum ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Necessè
 enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde,
 proferenda sunt studia, caligat in sole: & omnia noua off
 dit, ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum
 Mitto auucitias, quæ ad senectutem usque firmissime dur
 religiosa quadam necessitudine imbutæ. Neque enim est
 etius sacris iisdem, quam studijs initiari. Sensum ipsum, &
 communis dicitur, ubi discet, cum se à congressu, qui
 hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis ad perci

*Reip. luce

segrega
 cipienti
 bari, nu
 laudata
 re pari:
 mos: &
 tutum e
 morem,
 di secun
 bat, ut p
 bantur,
 multo p
 mus dies
 successu
 miniam
 didisse,
 diam, uo
 possum,
 emulati
 quam p
 Vix eni
 summan
 magis: r
 tendo r
 psius et
 opus sit
 infirmit
 tum au
 humoris
 illantib
 hosint,
 ad perci
 se

Segregarit? Adde quòd domi ea sola discere potest, quæ ipsi præ-
 cipiantur: in schola, etiam quæ alijs. Audiet multa quotidie pro-
 bari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata desidia: proderit
 laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cede-
 re pari: pulchrum superasse maiores. Accendant omnia hæc ani-
 mos: & licet ipsa uitium sit ambitio, frequenter tamen causa uir-
 tutum est. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis
 morem, qui, cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicen-
 di secundum uires dabant: & ita superiore loco quisq; declama-
 bat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbe-
 bantur, ea nobis ingens palmæ contentio: ducere uero classem,
 multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decretum erat, tricesi-
 mus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior
 successu curam remittebat: & dolor uictum ad depellendam igno-
 riam cõcitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces sub-
 didisse, quam exhortationes docentium, pædagogorum custo-
 diam, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere
 possum, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus alit
 æmulatio: ita incipientibus, atq; adhuc teneris, cõdiscipulorum,
 quam præceptoris iucundior, hoc ipso quòd facilius, imitatio est.
 Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ (quam
 summam putant) eloquentiæ audebunt: proxima amplectuntur
 magis: ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehen-
 dendo ramos in cacumina euadunt. Quod adeo uerum est, ut
 Deinde, ipsius etiam magistri (si tamen ambitiosis utilia præferet) hoc
 in noua officio sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare
 infirmitatem discientium, sed temperare uires suas, & ad intelle-
 ctum audientis descendere. Nã ut uascula oris angusti superfusam
 enim est humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, uel etiã in-
 ipsam, stillantibus complentur: sic animi puerorum quantum excipere
 possunt, qui uolunt, uidentum est. Nam maiora intellectu, uelut parum aptos
 naturalis ad percipiendum animos non subibunt. Vtile igitur est habere,
 quos

Ambio uir-
tutis causa.

*pabantur

quos imitari primum, mox uincere uelis: ita paulatim & superiorum spes erit. His adijcio, præceptores ipsos nõ idem mentis ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tantum præsentibus, quod illa celebritate audientium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ constat animo: hunc affici, hunc concipere in gines rerum, & transformari quædam modo ad naturam eorum de quibus loquimur, necesse est. Is porro, quò generosior, & fortiorq; est, hoc maioribus uelut organis commouetur: ideoq; laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnũ agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus ad unum auditorem demittere: pudet supra modum sermones attollere. Et sanè concipiat quis mente, uel clamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronunciationem, illum deniq; animi, & corporis motum, sudorem (ut præteream) & fatigationem, audiente uno: non ne quiddam tibi furori simile uideatur? Non esset in rebus humanis eloquium si tantum cum singulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoscantur, & quomodo tractada sint. CAP. IIII.

TRADITO sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturamq; perspiciat. Ingenij signum in paruis præcipuum, memoria est (Eius duplex uirtus, facile percipere, fideliter continere) Proximum imitatio. Nam id quoq; est cæciliæ naturæ: sic tamen, ut ea, quæ discit, effingat, non habet fortè, & incessum, & si quid in peius notabile est. Non dubitabit mihi spem bonæ indolis, qui hoc imitandi studio petet, uideatur. Nam probus quoque in primis erit ille uere ingenio alioqui prius duxerim tardi esse ingenij, quàm mali. Probatum autem ab illo segni, & iacente plurimum aberit. Hic meus, & tradentur, non difficulter accipiet: quædam etiam interrogetur: sequetur tamen magis, quàm præcurret. Illud ingenio uelut præcox genus, non temere unquam peruenit ad frugem.

Hi sunt
quid illi
quod in
nulla tar
sed citò:
nititur:
dunt, &
flauescunt
admirati
ceps, qu
dam, nisi
dam con
tundit, i
laus exc
dus ambi
in hoc d
aliqua r
sit conti
earent, u
duntur).
test, con
nouati,
tibus rep
gnum ab
rare pos
maxime
remission
ocij con
rorum in
que gen
ludendu
infrima

Hi sunt, qui parua facile faciunt: & audacia prouecti, quicquid illic possunt, statim ostendunt. possunt autem id demum, quod in proximo est: uerba continuant, hæc uultu interrito, nulla tardati uerecundia proferunt. Non multum præstant, sed citò: non subest uera uis, nec penitus immixtis radicibus innititur: ut quæ summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, & imitata spicas herbula, inanibus aristas ante messem flauescunt. Placent hæc annis comparata: deinde stat profectus: admiratio decrescit. Hæc cum animaduernerit, perspiciat deinceps, quoniam modo tractandus sit discantis animus. Sunt quidam, nisi insititeris, remissi: quidam imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat: alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. Hic erit alendus ambitu: hunc mordebit obiurgatio: hunc honor excitabit: in hoc desidiã nunquam uerebor. Danda est tamen omnibus aliqua remissio: non solum, quia nulla res est, quæ perferre possit continuum laborem (atque ea quoque, quæ sensu, & anima carent, ut seruare uim suam possint, uelut quiete alterna retentur) sed quòd studium discendi, uoluntate, quæ cogi non potest, constat. Itaque & uirum plus asserunt ad discendum renouati, ac recentes, & acriorem animum, qui serè necessitatibus repugnat. Nec me offenderit lusus in pueris: est & hoc signum alacritatis, neque illum tristem, semperq; demissum, sperare possim erectæ circa studia mentis fore, cum in hoc quoque maxime naturali atutibus illis impetu iaccat. Modus tamen sit remissionibus, ne aut odium studiorum faciant negatæ, aut ocij consuetudinem nimie. Sunt etiam nonnulli acueendis puerorum ingenijs non inutiles lusus, cum positis inuicem cuiusque generis quæstiunculis emulantur. Mores quoque se inter ludendum simplicius detegunt, modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq; sit, discat.

tum uel maxime formanda, cum simulandi nescia est, & pro eadem uia
pientibus facile credit. Frangas enim citius, quam corrigas, & res diuida
in prauum induruerunt. Protinus ergo ne quid cupide, ne quod nem, plus
improbe, ne quid impotenter faciat, monendus est puer. Habendi ratio
dumq; in animo semper illud Vergilianum: cedit eme

Georg. 2.

— Adeo in teneris consuescere multum est. Quo quid
Cædi uero discipulos, quanquam & receptum sit, & Chrysus modo
pus non improbet, minime uelim. Primum, quia deforme, ac uiderentur
uile est, & certe quod conuenit, si etatem mutes, iniuria. De permiseri
de, quod si cui est mens tam illiberalis, ut obiurgatione non omnino e
rigatur, is etiam ad plagas, ut pessima queq; mancipia, duritendum e
tur. Postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si sed uerba
fiduus studiorum exactor astiterit. Nunc serè negligentia ptra music
gogorum sic emendari uidentur, non ut pueri facere, que rhythmis
sunt, cogantur: sed cur non fecerint, puniantur. Deniq; cū pœtas in
uulum uerberibus coegeris, quid iuueni facias, cui nec adhignorum
potest hic metus, & maiora discenda sunt? Adde quod multa sophia
pulantibus dictu deformia, & mox uerecundie futura, sepe eos, ex in
*accidunt lore uel metu exciderunt: qui pudor refringit animum, & uel propt
cit, atq; ipsius lucis fugam, & tedium dicit. Iam si minor in Latinu
ligendis custodum, & pæceptorum moribus fuit cura: pudicia quoque
cere, in que probra nefandi homines isto cedendi iure abundemonstr
tur, quam det alijs quoque nonnunquam occasionem hic misunt seren
rum metus. Non morabor in parte hac: nimium est, quod inque nisi c
gitur. Quare hoc dixisse satis est: In etatem infirmam, & isupersiru
rie obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus secretor
tuendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit Orator plus habe
que in qua; etate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica.

CAP. V.

PRIMUS, in eo qui legendi, scribendiq; adeptus erit fac
tem, grammaticis est locus: nec refert de Græco, an de
tino loquar, quanquam Græcum esse priorem placet: vntibus discer

et præ eadem uia est. Hæc igitur professio, cum breuissimè in duas par-
 tibus, quæ res diuidatur, rectè loquendi sciētiam, et poetarum enarratio-
 nem, ne quænam, plus habet in recessu, quam fronte promittit. Nam et scri-
 uer. Habebendi ratio coniuncta cum loquendo est, et enarrationem præ-
 cedit emendata lectio, et maxtimum his omnibus iudicium est.

Quo quidem ita se uere sunt usi ueteres grammatici, ut non uer- Critici.

et Chrysus modò censoria quadam uirgula notare, et libros, qui falso
 erme, ac uiderentur inscripti, tanquam subdititios summouere familia
 iuria. Depermiserint sibi: sed autores alios in ordinem redegerint, alios
 ne non omnino exemerint numero. Nec poetas legisse satis est: excu-
 pia, durandi omne scriptorum genus, non propter historias modò,
 ratione, si sed uerba, quæ frequēter ius ab autoribus sumunt. Tum nec ci-
 gentia ptra musicen grammaticè potest esse perfectà, cum ei de metris,
 e, quæ rhytmusq; dicendum sit. Nec si rationem syderum ignoret,
 niq; cū poetas intelligat: qui (ut alia mutam) toties ortu, occasuq; si-
 nec adhi gnorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philo-
 d multa sophiæ, cum propter plurimos in omnibus ferè carminibus lo-
 a, sepe eos, ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tū
 um, et uel propter Empedoclem in Græcis, Varronem, ac Lucretium
 minor in Latinis, qui præcepta sapiētiae uersibus tradiderunt. Eloquē-
 ura: pudetia quoque non mediocri est opus, ut de unaquaq; earum, quas
 ure abundemonstrauimus, rerum dicat propriè, et copiosè. Quò minus
 hic misunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem, ac ieiunam cauillantur:
 quod in quæ nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid
 am, et isuperstruxeris corruet: necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis
 quibus i^o secretorum comes: et quæ uel sola omni studiorum genere, *sectatorū
 t Orator plus habeat operis, quam ostentationis.

De literis, & earum potestate.

V.

CAP. VI.

erit fac
 o, an de
 ret: ut
 c.

NE quis igitur tanquam parua fastidiat grammatices ele-
 menta: non quia magnæ sit operæ consonantes à uocali-
 bus discernere, ipsasq; eas in semiuocalium numerū, mutarumq;

b 3 parti

partiri: sed quia interiora uelut sacri huius aduentibus, appar-
 bit multa rerum subtilitas: quæ non modò acuerè ingenia pu-
 rilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem, ac scientia
 possit. An cuiuslibet auris est exigere literarum sonos: non he-
 cle magis, quàm neruorum. At grammatici saltem omnes
 hanc descendunt rerum tenuitatem, desint ne aliqua nobis ne-
 cessariæ literæ, non cum Græca scribimus (tum enim ab ipsa
 duas mutuamur) sed proprie in Latinis: ut in his seruus, & uul-
 gus, Acolicum digamma desideratur, & medijs est quidem
 & i, literæ sonus. Non enim sic optimum dicimus, ut optimum
 & in here, neq; e, planè, neq; i, auditur. An rursus aliæ redun-
 dent, præter illam aspirationis h: quæ si necessaria est, etiam
 contrariam sibi poscit. Et q, quæ & ipsa quarundam non
 num nota est: & k, cuius similis effectus, speciesq; nisi quòd p-
 lum à nostris obliquatur. kappa apud Græcos, nunc tantum
 numero manet: & nostrarum ultima x, qua tamen carere p-
 tuimus, si non quæsissemus. Atq; etiam in ipsis uocalibus gra-
 matici est uidere, an aliquas pro consonantibus usus acceperit
 quia iam sicut T am scribitur, & uos ut eos. atq; ut uocales
 guntur, aut enim unam longam faciunt, ut ueteres scripsere,
 geminatione earum uelut apice utebantur: aut duas, nisi quis
 tat etiam ex tribus uocalibus syllabam, quod nequit fieri, si
 aliqua officio consonantium fungantur. Queret etiã hoc, quom-
 modo duabus demum uocalibus in seipsas coeundi natura sit,
 consonantium coeat nulla, nisi alteram frangat. Atqui literæ
 sibi insidit. Coniicit enim est ab illo iacit. Et u, quomodo nu-
 scribitur uulgus, & seruus. Sciat etiam, Ciceroni placuisse a-
 maiamq; geminata i, scribere: quòd si est, etiã iugetur ut con-
 nans. Quare discat puer, quid in literis proprium, quid com-
 ne, quæ cū quibus cognatio: nec miretur, cur ex scammo fiat
 bellum: aut à pinna, quod est acutū, securis utrinq; habens
 bipennis: ne illorum sequatur errorè, qui quia à pennis ducit

Scabellum.
 Bipennis.

hoc esse n-
 modò no-
 sitio, ut f-
 & sic à-
 & quæ à-
 & Fusij
 etiam &
 ab his no-
 mertare,
 aspiratio
 rare hec
 literam a-
 dedimus
 non ead-
 bellios a-
 dam cog-
 bis nosse
 tra. Qu-
 Culchid-
 notetur)
 cerunt A-
 eo fuit, u-
 ue, pro d-
 enim do-
 bit: de et
 quem ho-
 quàm de-
 runt Ar-
 na, & ce-
 sermonis
 mur, alte-
 rum com-

hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici uolunt. Neq; has
 modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut prepo-
 sitio, ut secat secuit, cedit excidit, cedit excidit, calcat exculcat,
 & sic à lauando lotus, & inde rursus illotus, & mille alia: sed
 & quæ à rectis quoq; casibus etate transierunt. Nam ut *Valesij*,
 & *Fusij* in *Valerios*, *Furiosq;* uenerunt: ita *arbos*, *labos*, *uapos*,
 etiam & *clamos* ac *passes*, etatis fuerunt. Atq; hæc ipsa s, litera
 ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit: nam
 mertare, atq; pultare dicebant, quomodo *fordeum*, *fxedusq;*, pro
 aspiratione, uel simili litera utentes: nam contra *Græci* ita aspi-
 rare hæc solent, ut pro *Fundano* *Cicero* testem, qui primâ eius
 literam dicere non posset, irridet. Sed b, quoq; in locum aliarum
 dedimus aliquando, unde *Byrrhus*, & *bruges*, & *belena*: nec-
 non eadem fecit ex duello bellum, unde duellios quidam dicere
 bellios ausi. Quid *stlatum*, *stlitesq;*? Quid d, literæ cum t, quæ-
 dam cognatio? Quare minus mirum, si in uetustis operibus ur-
 bis nostræ, & celebribus templis legantur *Alexâter*, & *Cassan-*
tra. Quid o, atq; u, permutatæ inuicem? ut *Hecoba*, & *notrix*,
Culchides, & *Pulyxena* scriberentur: ac (ne in *Græcis* id tantum
 notetur) dederont, ac probaueront. sic *δδωαδδς*, quem *δδωαδδ* fe-
 cerunt *Aeoles*, ad *Vlysem* deductus est. Quid? non e, quoq; i, lo-
 co fuit, ut *Menerua*, & *leber*, & *magester*, & *dijoue*, & *ueio-*
ue, pro *dijoui*, & *ueiouii*? Sed mihi locum signare satis est. Non
 enim doceo, sed admono docturos. Inde in syllabas cura transi-
 bit: de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit, ad
 quem hoc pertinet, quot, & quæ sint partes orationis: quan-
 tum de numero parum conuenit. Veteres enim, quorum sue De partibus
 runt *Aristoteles*, atque *Theodectes*, uerba modò, & nomi- orationis.
 na, & coniunctiones tradiderunt: uidelicet quòd in uerbis uim
 sermonis, in nominibus materiam (quia alterum est, quod loqui-
 mur, alterum, de quo loquimur) in coniunctionibus autem eo-
 rum complexum esse iudicauerunt: quas cõiunctiones à plerisq;

dici scio: sed hæc uidetur ex syndesmo magis propria trāslatione trali fœm
 Paulatim à philosophis, ac maxime Stoicis auctus est numerus. Scrutabitur
 ac primū cōiunctionibus articuli adiecti, post præpositiones, ut quæ ex
 minibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtū uerbo per aliquid se
 ticipium, ipsis uerbis aduerbia. Noster sermo articulos non dicitur taliaq; :
 derat, ideoq; in alias partes orationis sparguntur. Sed accedunt Cordus, &
 superioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis autoribus obunde uop
 duntaxat partes secuti sunt, ut Aristarchus, & etate nostra Quarijs cau
 lemon, qui uocabulum, siue appellationem nomini subiecerunt nominum
 tanquam species eius. At ij, qui aliud nomen, aliud uocabulum batur à de
 faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt, qui ipsum adhuc uocabant ne apu
 lum ab appellatione diducerent, ut esset uocabulum corpus septimū. N
 su, tactuq; manifestum, domus, lectus: Appellatio, cui uel alter nec si idem
 deesset, uel utrunq; uentus, coelum, deus, uirtus. Adijciebantur
 asseuerationem, ut heu: & attractionem, ut fasceatim: quæ mi
 non approbantur. Uocabulum, an appellatio dicenda sit ne
 propria, & subiicienda nomini nec ne, quia parui refert, libere
 opinaturis relinquo.

Declinare in primis nomina, & uerba scire oportet pueros, & genera nosse, ac casus.

CAPVT VII.

Nomina declinare, & uerba in primis pueri sciant: neq; similia, u
 N enim aliter peruenire ad intellectum sequētium possessione ne pr
 Quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa seruuenias?
 natione plerique à posterioribus inciperent: & , dum ostenduntur
 discipulos circa speciosiora malunt, compendio morarentur. Totis
 Atqui si quis & didicerit satis, & (quod non minus deesse inest etiam
 rim solet) uoluerit docere, quæ didicit: non erit contentus ut tempus cu
 dere in nominibus tria genera, & ea quæ sunt duobus, omniuersum
 bus ue communia. Nec statim diligentem putabo, qui promissum dec
 (quæ epicœna dicuntur) ostenderit: in quibus sexus uterq; potest fieri in
 alterum apparet: aut quæ fœminina positione mares, aut nesciuntur,
 tra

trāslatiōe tali feminas significant: qualia sunt muræna, & Glycerium. numerus Scrutabitur mille præceptor acer atq; subtilis origines nominū, tiones, ut quæ ex habitu corporis Rufus, Longosq; fecerunt. Vbi erit verbo per aliquid secretius, Syllæ, Burri, Galbæ, Planci, Pansa, Scauri, s non de taliq; & ex casu nascentium: hinc Agrippa, & Opiter, & ed accedat Cordus, & Posthumus erunt: & ijs quæ post natos eueniunt, ribus obunde Vopiscus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani, sunt ex nostra Varijs causis. Gentes quoq; ac loca, & alia multa reperias inter hiccerunt nominum causas. In seruis iam intercidit illud genus, quod duce uocabulabatur à domino, unde Marcipores, Publiporesq;. Querat etiā, e uocabit' ne apud Græcos uis quædam sexti casus, & apud nos quoq; corpus septimi. Nam cum dico hasta percussi, non utor ablatiui natura: uel alterne si idem Græcè dicam, datiui ὁ δόπι.

De uerbis & uerborum appellationibus.

CAP. VIII.

Ed in uerbis quoq; quis est ad eò imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas, & numeros? Literarij uenè ista sunt ludi, & triuialis scientiæ. Iam quosdam illa turpior habent, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam participia, an uerbi appellationes sint, dubitari potest: quia aliud diu loco ualent, ut lectus, & sapiens. Quædam appellationibus ant: neq; similia, ut frondator, nutritor. Iam, itur in antiquam sylvam, in possessione ne propriæ cuiusdam rationis est? Nam quod initium eius bitiosa inuenias? cui simile, fletur. Accipimus aliter: ut, in ostentanditur interea domus omnipotentis Olympi. Aliter: ut, Verg. in Bu. rorarent. Totis vsque adeo turbatur agris. deesse inest etiam quidam tertius modus: ut, urbs habitatur: unde & tententus in campis curritur, mare nauigatur. Pransus quoq;, atque potus bus, omniuersum ualent, quàm indicant. Quid? quod multa uerba non à promissotum declinationis ordinem serunt? Quædam etiam mutantur, s uterq; ut sero in præterito. Quædam tertiæ demum personæ figura s, aut natiuntur, ut licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur

uocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam ut noctu, & ita & dictu, & factu. Sunt enim hæc quoq; uerba participia quidem, non tamen qualia dicto, factoq;.

De uirtutibus, & uitijis orationis.

C A P. I X.

IAm cum oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit: quia dicere apte (quod est præcipuum), riq; ornatiui subiiciunt: totidem uitia, quæ sunt supradictis contraria, emendate loquendi regula (quæ grammatices prior pars) examinet. Hæc exigitur uerbis aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo: nam duplex eorum institutus est: alter, qui omnia per quæ sermo necitur significat, apud Horatium:

Hor. i Arte. Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo. Quam uitia ambiguitatem quidam dicere maluerunt, uoces, dictiones, locutiones. Singula sunt, aut nostra, aut peregrina: aut simplicia, composita: aut propria, aut translata: aut usitata, aut ficta. uerbo uitium sepius, quàm uirtus inest. Licet enim dicamus, quid propriū, speciosum, sublime: nihil tamē horum, nisi in complexu loquendi, serieq; contingit. Laudamus enim uerba bene accommodata. Sola est, quæ notari possit uelut uocalitas,

εὐφωλία, *εὐφωλία* dicitur: cuius in eo delectus est, ut inter duo quæ significant, ac tantundem ualēt, quod melius sonet, malis. Pro barbarismi, ac solæcismi foeditas absit. Sed quia interim excutitur hæc uitia, aut consuetudine, aut autoritate, aut uetustate, deniq; uicinitate uirtutum (nam sepe à figuris ea separare difficile est) ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se intenne discrimen grammaticus intendat: de quo nos latius loquimur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim quod sit singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi aliquis, Quid hic promissor tanti operis dignum? aut quis

nescit, alic
quod mal
rit, nō uti
ne, immu
plexione,
pueri doc
Ex quibu
tis huius i
uulgata su
quod bar
quale sit,
inserat, u
quàm eo
num circ
nelij Gall
est. nam n
stria dixi
natura, u
dictum si
barbarism
fingere p
uel detra
est, loco p
mere illa
tur. Scit
aut ueni
erunt mi
risimos T
mus) pre
g, uterett
At in ead
nius, poë

nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo? quia Barbarismus
 quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui uitiose dixe-
 rit, nō utiq; & scripto peccat. illud prius adiectione, detractio-
 ne, immutatione, transmutatione: hoc secundum, diuisione, com-
 plexione, aspiratione, sono contineri? Sed ut parua sint hæc,
 pueri docentur adhuc, & grammaticos officij sui comonemus.
 Ex quibus si quis erit plane impolitus, & uestibulum modò ar-
 tis huius ingressus, intra hæc, quæ profitentium commentariolis
 uulgata sunt, consistet: doctiores multa adijciēt, uel hoc primū,
 quod barbarismum pluribus modis accipimus: Vnum in gente,
 quale sit, si quis Afrum, uel Hispanum Latine orationi nomen
 inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici solet canthus, quā-
 quam eo tanquam recepto utitur Persius: sicut Catullus plox-
 num circa Padū inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cor-
 nelij Galli est, in Pollionem. Casnar affectator è Gallia ductum
 est. nam mastrucam, quod Sardum est, illudens Cicero ex indu-
 stria dixit. Alterum genus barbarismi accipimus, quod fit animi
 natura, ut is à quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter
 dictum sit, barbarè locutus existimetur. Tertium est illud uitii
 barbarismi, cuius exempla uulgò sunt plurima, sibi etiam quisq;
 fingere potest, ut uerbo, cui libebit, adijciat literā, syllabam ue,
 uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio, quam rectum
 est, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis su-
 mere illa ex poetis solent, & autores, quos prælegunt, criminā-
 tur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum,
 aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiusq; illa docendi
 erunt minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barba-
 rismos Tinea Placentinus (si reprehendenti Hortensio credi-
 mus) preculam pro pergulam dicēs, & immutatione, cum c, pro
 g, ueretur, & transmutatione, cū r, præponeret e, antecedenti.
 At in eadem uitij geminatione, & Metico Suffecio dicens En-
 nius, poetico iure defenditur. Sed in prosa quoque est quedam
 iam

iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum
 *Tharsimenu dicit, ipsi Canobon uocant, & *Tharsomenum, pro Tharsimenu
 pro Tharsimeno, multi auctores, etiam si est in eo transmutatio, uendicant
 meno runt. similiter alia: nam siue est falsum assentior, Sienna dicitur
 meno assentio, multiq; & hunc, & analogiam secuti: siue illud uerum
 est, hæc quoq; pars consensu defenditur. At ille pexus, pinguis
 doctor aut illic detractionem, aut hic adiectionem putat.
 Quid, quod quedam, quæ singula procul dubio uitiosa sunt
 iuncta sine reprehensione dicuntur? Nam & dua, & tre, & quatuor
 pondo diuersorum generum sunt barbarismi. At duapondo, triapondo,
 trepondo, usq; ad nostram etatē ab omnibus dictum est, & quatuor
 etæ dici Messala confirmat. Absurdum forsā uideatur dici
 barbarissimum, quod est unius uerbi uitium, fieri per numerum
 aut genera, sicut solæcismum: scala tamen, & scopa, contra
 hordea, & mulsæ, licet literarum mutationem, detractionem
 adiectionem non habeant, non alio uitiosa sunt, quam quod
 ralia singulariter, & singularia pluraliter effertur: & graui, au
 dia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare con
 tentus sum, ne arti, culpa quorundam peruicacium, perplexid sapius
 uidear & ipse quæstionem addidisse. Plus exigunt subtilitas uenibus
 quæ accidunt in dicendo, uitia, quia exempla eorum tradidit
 pro non possunt, nisi cum in uersus inciderunt, ut diuisio duabus tradidit
 Europai: & ei contrarium uitium, quod σωαίσιον, & σωαδεν
 Græci uocant, nos complexionem dicimus: qualis est apud
 Varonem: Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton. — Quæ
 Nam si esset prosa oratio, easdem literas enunciare ueris
 bis licebat. Præterea quæ fiunt spatio, siue cum syllaba corre
 producitur, ut:
 Italian fâto profugus— Seu longa corripitur, ut:
 Vnius ob noxam, & furias— Extra carmen non depre
 das, sed nec in carmine uitia ducenda sunt. Illa uerò non nisi
 re exiguntur, quæ fiunt per sonos, quâquam per aspirationem
 siue adij
 in script
 mutata c
 in uocac
 tum, ne c
 Erupit b
 præchon
 re Catull
 menter, &
 apud an
 libris inu
 quos qui
 nato à G
 ut in hoc
 thegus, &
 graui, au
 in unam
 id sapius
 tradidit
 gramm
 discrimi
 Ne si gr
 cuitus. It
 tes, acute
 ac pronc
 tur. Mih
 iungimur
 cio dissi

siue adijciatur uitiose, siue detrahatur, apud nos potest queri, an
 in scripto sit uitium, si h, litera est, non nota: cuius quidem ratio H, aspiratio.
 mutata cum temporibus est sepius. Parcissime ea ueteres usi etiã
 in uocalibus, cum cædos, ircosq; dicebant. Diu deinde obserua-
 tum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Gracis; & triumphis.
 Erupit breui tempore nimius usus, ut chorona, chenturiones,
 præchones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant. Qua de
 re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque uehe-
 menter, & comprehendere, & mihi: nam mebe quoque pro me
 apud antiquos Tragœdiarũ præcipuè scriptores in ueteribus
 libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per tenores.
 quos quidem ab antiquis dictos tonores comperi, uidelicet decli-
 nato à Græcis uerbo, qui tonos dicunt: uel accentus, quas Græci
 ut in hoc Càmillus, si acuitur prima: aut grauis pro flexa, ut Cé-
 thegus, & hic prima acuta. Nã sic media mutatur, aut flexa pro
 graui, aut apice circumducta sequente: quam ex duabus syllabis
 in unam cogentes, & deinde flectentes dupliciter peccant. Sed
 id sepius in Græcis nominibus accidit, ut Atræus: quẽ nobis iu-
 uenibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessa-
 riò secunda grauis esset. Idem Têrei, Néreiq;. Hæc de accentu-
 bus tradita. Ceterum iam scio quosdam eruditos, nonnullos etiã
 grammaticos sic docere, ac loqui, ut propter quedam uocum
 discrimina, uerbum interim acuto sono finiant, ut in illis:
 —Quæ circum littora, circum Piscosos scopulos—
 Ne si grauem posuerint secundam, circus dici uideatur, nõ cir-
 cuitus. Item Quantum, Quale, interrogantes, graui: comparan-
 tes, acuto tenore concludunt: quod tamen in aduerbijs ferè solis,
 ac pronominiibus uendicant, in cæteris ueterem legem sequun-
 tur. Mihi uidetur conditionem mutare, quod his locis uerba cõ-
 iungimus. Nam cum dico, circum littora, tanquam unum enun-
 cio dissimulata distinctione: itaque tanquam in una uoce, una est
 acuta

sermone contendunt: cum siue amarae corticis, seu medio corti-
 ce, per genus facit solœcismum: quorum neutrum quidem repre-
 hendo, cum sit utriusq; Vergilius autor. Sed fingamus utrūlibet
 non recte dictum: mutatio uocis alterius, in qua uitium erat, re-
 etiam loquendi rationem sic reddit, ut amari corticis fiat, uel
 media cortice, quod manifesta calumnie est: neutrum enim ui-
 tiosum separatim est: sed compositione peccatur, quæ iam ser-
 monis est. Illud eruditius queritur, an in singulis quoque uerbis
 possit fieri solœcismus, ut si unum quis ad se uocans dicat, ue-
 nite: aut si plures à se dimittens, ita loquatur, abi, aut discede.
 Necnon cū responsum ab interrogatione dissentit, ut si dicenti,
 quem uideo, ita occurras, ego. In gestu etiam nonnulli putant
 idem uitium inesse, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu de-
 monstratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planè dis-
 sentio: nam id fateor posse accidere uoce una, non tamen aliter,
 quam si sit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod
 illa referatur, ut solœcismus ex cōplexu fiat eorū, quibus res
 eadem significatur, & uoluntas ostēditur. Atq; ut omnē effugiā cauili-
 que simulationem, sit aliquando in uno uerbo, nunquā in solo uerbo. Per
 quot autem, & quis accidat species, non satis conuenit: qui ple-
 nissime, quadripertitā uolunt esse rationē, nec aliam quā bar-
 barismū: ut fiat adiectione, ut: Veni de Susis in Alexandria: De-
 tractione, ambulo uia, Aegypto uenio, nec hoc fecit: Trāsmuta-
 tione, qua ordo turbatur, Quoq; ego enim hoc uolui, autē nō ha-
 bui. Ex quo genere an sit, igitur, in initio sermonis positū dubi-
 tari potest: quia maximos autores in diuersa fuisse opinionē ui-
 deo, cū apud alios sit etiā frequēs, apud alios nūquā reperiatur.
 Hæc tria genera quidā diducunt à solœcismo, & adiectionis ui-
 tium, πλεονασμῶν, detractionis ἀλλοτρίων, inuersionis ἀναστροφῶν uo-
 cant: quæ si in specię solœcismi cadāt, ὑπερβατῶν quoq; appellari
 possunt, quod eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cum aliud
 pro alio ponitur, id per omnes orationis partes deprehendi-

Solœcismus
in gestu.

*ικλεψις.

Immutatio.

mus frequentissime in uerbo, quia plurima huic accidunt: id recipiunt in eo fiunt solœcismi per genera, tempora, personas, modos, mi per partem, quia status eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel, ut aliqui uerbum esse dicunt, octo: nam totidē uitiorū erunt formæ, in quot species uerbi esse dicuntur, quodq; de quibus supradiçtum est, diuiseris. Præterea nomina sunt quædam in quibus nos singularē, ac pluralē habemus, Græci & Latini qui alia sunt. Quamquam fuerunt, qui nobis quoq; adijcerent dualem, scilicet mutato, dicitur, legere, quod deuitandæ asperitatis gratia mollitum est: tamen inter apud ueteres pro male mereris, male merere: ideoq; quod dicat pro cantuale, in illo solo genere consistit, cum apud Græcos uerbum uerbi tota ferè ratione, & in nominibus ferè deprehendatur: us, loci ad huc quoq; rarissimus eius sit usus: apud nostrorum uero neminem eadem in hæc obseruatio reperitur, quin è contrario: num accidunt

De uenere locos - & Conticuere omnes - & Coris unius
 dere duces - aperte nos doceant, nil horum ad duos pertinet. Quæ
 re: Dixere quoq; quamquam id Antonius Rufus ex diuerso non possu
 nit exemplum, de pluribus patronis præco pronuntiet. Quæstia: quan
 non Tit. L. iuius circa initia statim primi libri, Tenuere, inopiter à ue
 arcem Sabini. & mox: In aduersum Romani subiere? Sed quora quia
 potius ego, quam M. Tullium sequar? qui in Oratore, uehementia ferè
 reprehendo, inquit, scripsere, scripserunt esse uerius sentio. Sed antè præ
 liter in uocabulis, & nominibus fit solœcismus genere, nam ab aliquo
 proprie autem casibus. quicquid eorum alteri succedet, carebit. In
 parti subiungatur licet per comparationes, & superlatiua nomina se
 itemq; in quibus patriū pro possessiuo dicitur, uel contra. uerminæ.
 uitium, quod fit per quætitatem, ut magnum peculiolum, componere
 qui solœcismum putent, quia pro nomine integro positum in uerbo tr
 minutum. Ego dubito, an id impropiū potius appellem, sequar, uer
 ficatione enim deorat. Solœcismi porro uitium non est in sex omnibus
 sed in complexu. In participio per genus, & casum, ut in uerbo uerbi
 bulo: per tempora, ut in uerbo: per numerum, ut in utroq; uerbi
 catur. Pronomen quoq; genus, numerū, casum habet, que coniectatur, q
 recipi

dunt: idem recipiunt huiusmodi errorem. Fiunt solæcismi, et quidem pluri-
 mos, mi per partes orationis: sed id tradere satis non est, ne ita demum
 ut alij uicium esse credat puer, si pro alia ponatur alia: ut uerbum ubi no-
 species inueni esse debuerit: uel aduerbium ubi pronomen, et similia. Nam
 ea numerus sunt quædam cognata, ut dicunt, id est, eiusdem generis, in quibus,
 et si qui alia specie, quæ oportet, utitur, non minus quam ipso genere per-
 mutato, deliquerit. Nam et an, et aut, conjunctiones sunt: male
 utrum est tamen interrogas, hic aut ille sit. Et ne, ac non, aduerbia: qui tamē
 quod dicat pro illo, ne feceris, non feceris: in idem incidat uicium: quia
 utrumque alterum negandi est, alterum uetandi. Hoc amplius, intrò, et in-
 tendatur, loci aduerbia: eo tamen intus, et intrò sum, solæcismi sunt.
 Eadem in aduersitate pronominum, interiectionum, præpositio-
 num accident. Est enim solæcismus, in oratione comprehensio- **Solæcismus.**
 nis uicium sequentium, ac priorum inter se inconueniens posi-
 tio. Quædam tamen et faciem solæcismi habent, et dici uiciosa
 et diuersa non possunt, ut tragœdia Thyestes, et ludi Floralia, ac Mega-
 ntiæ. Quæsi: quanquam hæc sequenti tempore interciderunt, nunquam
 inuenerunt, inuenerunt a ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequē- **Schemata.**
 re: Sed quædam quidem apud poetas, sed oratoribus quoque permissa. Verum
 oratore, schema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quæ pau-
 sentio. Sed antè promissimus, loco. Sed hoc quoque, quod schema uocatur,
 uenerunt, nunc ab aliquo per imprudentiam factum erit, solæcismi uicio non
 succedet, carebit. In eadem specie sunt, sed schemate carent, ut supra dixi,
 superlatiua nomina fœminina, quibus mares utuntur: et neutralia, quibus
 contra. fœmina. Hactenus de solæcismo. neque enim artem grammaticam
 diuolum, componere aggressi sumus: sed cum in ordinem incurreret, inho-
 positum, in orationem transire nolimus. Hoc amplius, ut institutum ordinem se
 mellem, si uerba aut Latina, aut peregrina sunt. Peregrina porro **Peregrina**
 non est in sermone omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta uerba.
 non, ut in uicium multa uenerunt. Taceo de Thuscis, et Sabinis, et Præne-
 in utroque, in uicium quoque: nam ut eo sermone utentem Vectium Lucilius in-
 et, quæ uenerunt, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuius Patavinus:

tatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima *Ga* non semper
ca ualuerunt, ut rheda, ac petoritum quoque: quorum altero *Q* qui, quoniam
 ro tamen, altero Horatius utitur. Et mappam quoque usitan *ut* in uno
 circo nomen, Pœni sibi uendicant: Et gurdos, quos pro stol *tion*e dec
 accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed ha *teris*, que
 uisio mea, ad Græcum sermonem præcipue pertinet: nam *Et* cam figur
 xima ex parte Romanus inde conuersus est. Et confessis que *sionem* lo
 Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt: sicut illi a nobis *ra* sua con
 nunquam nutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadem *tur*, ut in
 tione per casus duci externa, qua nostra, conueniat. At si *est* imperi
 rias grammaticum ueterum amatorem, neget quicquam ex *in*compo
 tina ratione mutandum: quia, cum sit apud nos casus ablati *Aut* è duo
 quem illi non habent, parum conueniat uno casu nostro *ex* tribus
 que Græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorum, qui po *Cicero* di
 tiorem facere linguam Latinam studebant, nec alienis egen *qui* Lupa
 stitutis fatebantur. Inde Castorem media syllaba producta *quasi* lue
 nunciarunt, quia hoc nostris nominibus accidebat, que *ex* sue, ot
 prima positio in easdem, quas Castor, literas exit. Et ut *Homerum*
 mo, sic Thelamo, Et Plato (nam sic cum Cicero quoque *tr*iculis tri
 pellat) dicerentur, retinuerunt: quia Latinum, quod o, *bus* uocab
 teris finiretur, non reperiabant. Nec in a quidem, atque *Nerei* re
 ras exire temere masculina Græca nomina recto casu *aut* è, aut
 bantur Ideoque Et apud Cælium legimus, Pelia cincinnati *quàm* ex
 apud Messalam, Bene fecit Euthia: Et apud Ciceronem, *corrupto*
 magora. Nec miremur, quod ab antiquorum plerisque, *stiuagus*:
 Anchisa sit dictus. Nam si ut Meccenas, Suffenas, Asprens *Et* peregr
 cerentur, genitiuo casu non a litera, sed tis syllaba termin *Aut* ex di
 tur. Inde ol'ympo, Et tyranno acutam median syllabam *ni* Græc
 runt: quia una, aut duabus longis sequentibus, primam *composit*
 acui noster sermo non patitur. Sic genitiuus Achilli, *tutem* præ
 fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt, Græ *tulit*, aufi
 minibus Græcas declinationes potius dare: quod tamen *præpositi*

Propria no=
 mēta in o.

In as.

non semper fieri potest. Mibi autem placet Latinam rationē se-
 qui, quousq; patitur decor. Neq; enim iam Calypsone dixerim,
 ut Iunonem: quanquā secutus antiquos C. Caesar utitur hac ra-
 tione declinandi. Sed auctoritatem consuetudo superauit. In cæ-
 teris, quæ poterunt utroq; modo non indeceter efferri, qui Græ-
 cam figuram sequi malit, non Latine quidem, sed citra reprehens-
 sionem loquetur. Simples uoces prima positione, id est, natu-
 ra sua constant: Compositæ autem præpositionibus subiungun-
 tur, ut innocens: interdum repugnantibus inter se duabus, quale
 est imperterritus: alioqui possunt aliquando continuari duæ, ut
 incompositus, reconditus, & quo Cicero utitur, sub absurdum:
 Aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nam
 ex tribus nostræ utiq; linguæ non concesserim: quamuis capsis,
 Cicero dicat compositum esse ex cape, & si uis: & inueniatur,
 qui Lupercalia, æquè tres partes orationis esse contendant,
 quasi luere per caprum: nam Solitaurilia, iam persuasum est esse
 ex sue, oue, & tauro. Et sanè ita se habet sacrum, quale apud
 Homerum quoq; est. Sed hæc non tam ex tribus, quam ex par-
 ticulis trium coeunt. Cæterum etiam ex præpositione, & duo-
 bus uocabulis dure uidetur struxisse Pacuuius:
 Nerei repandirostrum incuruiceruicum pecus. Iunguntur
 autè, aut ex duobus Latinis integris, ut superfui, subterfugi: quã
 quàm ex integris an cõposita sint queritur. Aut ex integro, &
 corrupto, ut maleuolus: Aut ex corrupto, & integro, ut no-
 tiuagus: Aut duobus corruptis, ut pedissequus: Aut ex nostro,
 & peregrino, ut bicliniũ: Aut contra, ut epitogiũ, & Anticato:
 Aut ex duobus peregrinis, ut epirhedũ. Nam cũ sit præpositio
 ni Græca, rheda Gallicum, nec Græcus tamen, nec Gallus utitur
 composito: Romani suum ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter
 autem præpositiones quoq; copulatio ista corrumpit, inde ab-
 tulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola: & coit, cum sit
 præpositio consic ignaui, & crep. & similia. Sed res tota ma-

Compositio-
nes nominũ.

In xi. Odyss.

gis Græcos decet, nobis munis succedit: nec id fieri natura pto, sed alienis fauemus, ideoq; cum *κρυπταί χερα* mirati sumus incuruicercicum uix à risu defendimus.

De uerbis proprijs & translatis, usitatis & nouis,
& de quatuor quibus sermo constat.

CAPVT X.

Propria uerba que.
Translata.

Propria sunt uerba, cū id significant, in quod primū dēminata sunt. Translata, cū alium natura intellectū, aliū co prebēt. Usitatis tutius utimur: Noua nō sine quodā periculo fingimus. Nam si recepta sunt modicā laudem asserunt oratione repudiata, etiā in iocos exeunt. Audendum tamen: nanq; ut cæro ait, etiā que primò dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed nime nobis cōcessa est *δυσκολία*: quis enim ferat, si quid sibi illis meritò laudatis *ἀντιθέσις*, & *συστάσις* fingere audeam. Iam ne balare quidem, aut hinnire fortiter dicremus, nisi in cōcio uetustatis niterentur. Est etiā sua loquentibus obseruatio, scribentibus. Sermo constat ratione, uetustate, autoritate, & consuetudine. Rationē præstat præcipue analogia, nonnunquam etymologia. Vetera maiestas quædam, & ut sic dixerim, reuocōmendat. Autoritas ab oratoribus, uel historicis peti solet. Poëtæ metri necessitas excusat: nisi si quando nihil impeditur in utroq; modulatione pedum alterum malunt: qualia sunt: —Imo de stirpe recisum. &

—Aërie quo congefere palumbes. &

—Silice in nuda. & similia, cum summorum in eloquentiarum iudicium pro ratione, & uel error honestus est, magis

Cōsuetudo. duces sequentibus. Consuetudo uero certissima loquendi materia: utendumq; planè sermone, ut numo, cui publica forma

Analogia. Omnia tamen hæc exigunt acre iudicium. Analogia præcipue quam proxime ex Græco transferentes in Latinum, præcipue rationem uocauerunt. Eius hæc uis est, ut id quod dubium est aliquid simile, de quo nō queritur, referat: ut incerta certis

bet. Q

bet. Quod efficitur duplici uia, cōparatione similitū, in extremis maxime syllabis (propter quod ea, quæ sunt è singulis, negatur debere rationem) & diminutione. Cōparatio in nominibus, aut genus deprehēdit, aut declinationē: Genus, ut si queratur, finis masculinū sit, an foemininū, simile illi sit panis: Declinationē, ut si ueniat in dubiū, hac domu dicendum sit, an hac domo, & domū an domorū, similia sunt domus, anus, manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodē exemplo recedā, finē masculinum esse funiculus ostēdit. Eadem in uerbis quoq; ratio cōparationis, ut si quis antiquos secutus, feruēre breui media syllaba dicat, deprehēdatur uitiose loqui: quòd omnia, quæ e, & o literis fatendi modo terminantur, eadem si in infinitis e literam media syllaba acceperunt, utiq; productam habent, prandeo, pendeo, spondeo, prandere, pēdere, spondere. At quæ o solā habent, dummodo per eandē literā in infinito exeant, breuia fiunt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Et tiansi est apud Lucilium: Feruit aqua, & feruet, feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat, si feruit putat illi simile currit, & legit, feruo dicitur, ut curro, & lego, quod nobis inauditum est. Sed non est hæc uera comparatio: nam feruit illi est simile seruit: quam proportionem sequenti dicere necesse est feruire, ut seruire. Prima quoque aliquando positio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me, qui reprehenderant, quòd hoc uerbo usus essem pepigi. Nam id quidem dixisse summos autores confitebantur, rationem tamen negabant permittere: quia prima positio paciscor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus sum. Nos præter auctoritatem oratorum, atq; historicorum, analogia quoq; hoc dictū tuebamur. Nam cū in x i . tabulis legerimus: Ni ita pagunt, inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio, etiam si uetustate exoleuerat, apparebat pago, ut cado: unde non erat dubium, sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus, non per

omnia duci analogiæ posse rationem, cum sibi ipsa plurimè ostendant
 locis repugnet. Quædam sine dubio conantur eruditi deseri numerum
 re, ut cū deprehensum est lepus, & lupus simili positione, que seruiban
 tum casibus, numerusq; dissentiant, ita respondent, non esse ut omni
 ria: quia lepus epicæ nū sit, lupus masculinum: Quamquam V. Sarem scri
 ro in eo libro, quo initia Romanae urbis enarrat, lupum formalit: non
 nam dicit, Ennium, Pictoremq; Fabium secutus. Illi autem ijs ut ipse G
 cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, ille ostendit
 nomen positū, hoc ad aliquid esse contendunt. Præterea quo tam neces
 utrunq; à Græcis ductū est, ad eam rationē recurrunt, ut pro eo, quo ad
 patris, ut apri faciat. Illa tamen quomodo effugient, ut non atque ab
 na quavis foemina, singulari nominatiuo v s finita, nunquam paruis ia
 genitiuo casu in ERIS syllabam terminantur, faciat tamē ue, & pi
 nus Veneris? Itē cum ES literis finita per uarios exeant genitales
 uos, nunquā tamen eadē RIS syllaba terminatos, Ceres copis adijci
 dici Cereris? Quid uero, que tota positionis eiusdem in dicitur: sed a
 sos flexus exeunt? cū Alba faciat Albanus, & Albensis, uolo, magis an
 lūi, & uolauī. Nam præterito quidē tempore, uarie formari sibi posit
 ba prima persona o litera terminata, ipsa analogia confitebatur, &
 Siquidē facit cado cecidi, spondeo sponondi, pingo pinxi, literam s
 legi, pono posui, frāgo fregi, laudo laudauī. Non enim cum ris: Sulp
 mum fingerentur homines, analogia demissa cælo, formā loquendi ideoq; ie
 di dedit: sed inuenta est postquam loquebantur, & notatum minus est
 sermone, quid quo modo caderet: itaque non ratione nititur, in geniti
 exemplo: nec lex est loquendi, sed obseruatio: ut ipsam an Antoniu
 giam nulla res alia fecerit, quam consuetudo. Inherent tam marmur
 quidam molestissima diligentie peruersitate, ut audaciter mura. C
 tius dicant, quam audaciter: licet omnes oratores aliud sequerentur sic ab eo
 tur: & emicauit non emicuit, & conire non coire. His per est miles,
 tamus & audiuisse, & sciuisse, & tribunale, & faciliter, di & que s
 re: frugalis quoque sit apud illos, non frugi: nam quo alio eam, pos
 do fiat frugalitas: uidem cētum nullia nummum, & fidem de eunt? ut i

plurimū ostendant duplices solæcisimos esse, quādo & casum mutant, &
 ti desini numerum. Nesciebamus enim, ac non consuetudini, & decori
 ione, quæ seruiebamus: sicut in plurimis, quæ Tullius in Oratore diuine,
 non esse: ut omnia, exequitur. Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Cæ-
 quam V. sarem scriptis emendat, quod is calidum dicere, quàm calidum *emendatio
 dum formalit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &
 utem ipsi ut ipse Græco uerbo significauit, πικρὸς. At qui hanc quidam
 iaciat, illi πικρὸς solam putant: quàm ego minime excludo. Quid enim
 rea quæ tam necessarium, quàm certa locutio? imò inherendum ei iudi-
 t, ut πικρὸς, quoad licet: diu etiam mutantibus repugnādum: sed abolita,
 at, ut non atque abrogata retinere, insolentia cuiusdam est, & friuola in
 a, nunquam paruis iactantia. Multum enim est literatus, qui sine aspiratio-
 at tamē ue, & producta secunda syllaba salutauit, aucte, est enim: &
 eant genitio caleface dixerit potius, quàm quod dicimus, e conseruauisse.
 Ceres cois adiciat face, & dice, & similia. Recta est hæc uia: quis ne-
 m in disgat: sed alia est & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio
 sis, uolo, magis angor, quàm quod obliquis casibus ducti, etiam primas
 firmari sibi positiones non inuenire, sed mutare permittunt, ut cum
 a confitebur, & robur ita dicta, ac scripta in summis autoribus, in o-
 pinxi, literam secundæ syllabæ transferunt, quia sit roboris, & ebo-
 im cum ris: Sulphur autem, & guttur, u literam in genitiuo seruent:
 orma locideoque iecur etiam, & femur controuersiam fecerunt, quod non
 e notatur minus est licentiosum, quàm si sulphuri, & gutturi subijcerent
 e nititur, in genitiuo literam o mediam, quia esset eboris, & roboris: sicut
 psam an Antonius Gnipho, qui robur quidem, & ebur, atque etiam
 erent tam marmur fatetur esse: uerum fieri uult ex his robura, ebura, mar-
 udaciter mura. Quod si animadverterent literarum affinitatem, scirent
 liud sequi sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo, quod
 His perm est miles, limes, nulitis, limitis: iudex, uindex, iudicis, uindicis,
 cilliter, & quæ supra iam attigi. Quid? non similes quoque, ut dice-
 quo alio bam, positiones, in longe diuersas figuras per obliquos casus ex-
 fidem de eunt: ut uirgo, Iuno: fusus, lusus: cuspis, puppis, & mille alia: cū
 o illud

illud etiam accidat, ut quaedam pluraliter nō dicantur, quae multiplici
 contrā singulari numero: quaedam casibus careant: quaedam aut adiecti-
 mis statim positionibus tota mutantur, ut Iupiter. Quod ne prauis
 etiam accidit, ut fero, tuli, cuius praeteritum perfectum, & uel à consue-
 rius non inuenitur. Nec plurimum refert, nulla haec, an praocauerun-
 ra sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes st, bonum
 rali faciet? Quomodo autem quire, & ire, uel in praeterites sunt: e-
 tiendi modo, uel in participia transibunt? Quid de aliquerim teg-
 cam, cum Senatus Senatus Senatui, an Senatus Senati Sclasis à ca-
 faciat incertum sit? Quare mihi non inuenuste dici uideam ne
 aliud esse Latine, aliud grammaticè loqui. Hæc de anabra opacu-
 nimium. Etymologia, quæ uerborum originem inquirat: & Dis-
 Cicrone dicta est notatio, quia nomen eius apud Aristoniam sit hu-
 inuenitur *εὐνοδοσῶν*, quod est nota: nam uerbum ex uerboem origo-
 Etum, id est, ueriloquium, ipse Cicero, qui finxit, reformidat, quam s-
 qui uim potius intuiti, originatione uocet. Hæc habet aliqueniemus e-
 do usum necessarium, quoties interpretatione res, de qua cogit aut
 ritur, eget: ut cum M. Cælius se esse hominem frugi uulpi me repre-
 bare, non quia abstinens sit (nam id ne mentiri quidē potest exi sunt,
 sed quia utilis multis, id est, fructuosus, unde sit dicta frugalis * Caius
 Ideoq; in definitionibus assignatur etymologiae locus. Nōno uacent,
 quam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cusa dici
 triquetram dici Siciliam, an triquedram, meridiem, an moia Cœlic
 diem oporteat, quaritur, aliaq; quæ consuetudini seruiunt. Si uxore
 tinet autem in se multam eruditionem, siue illa ex Græcis si nō post
 tractemus, quæ sunt plurima, præcipueq; Aeolica ratione, quid, &
 est sermo noster similimus, declinata: siue ex historiarum uadere uo-
 rum notitia, nomina hominum, locorum, gentium, urbium manifest
 quiramus, unde *Bruti, Publicolæ, *Pithici: cur Latium, Inuit uertero
 Beneuentum: quæ Capitolium, & collem Quirinalem, & in aretur.
 giletū appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maxime inueniuntur
 diosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata, uariis & Ru-

Etymolo-
 gia.

Cic. in To-
 picis.

*Brutij

*Pici

tur, quomultipliciter ad etymon reducunt, aut correctis, aut porrectis,
 quædã aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, syllabis uè. In=
 Quod uè prauis ingenijs ad foedissima usq; ludibria labütur: Sit ne cõ=
 um, & ul à consulendo, an à iudicãdo. Nam & hoc consulere ueteres **Consulere.**
 e, an precauerunt. Vnde adhuc remanet illud, Rogat boni consulas, id
 uid spes st, bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas : nam ijdem pa=
 orateritres sunt: & rex, & rector, et alia plurima indubitata. Nec ab=
 id de aliquerim tegula, regulaq; & simulum his rationem. Iam sit &
 enati Sclasis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes. Et
 dici uidetiam ne à contrarijs aliqua sinamus trahi, ut lucus, quia um=
 de andra opacus parum luceat, & ludus, quia sit longissime ab lu=
 inquina: & Dis, quia minime diues: etiam ne hominem appellari,
 Aristouia sit humo natus. quasi uerò non omnibus animalibus ea=
 ex uerbuem origo, aut illi primi mortales antè nomen imposuerint ter=
 formidatæ, quàm sibi: & uerba ab aère uerberato. Pergamus, sic per=
 bet aliqueniemus eousq; ut stella, luminis stilla credatur. cuius etymo=
 de qua ogiæ autorem clarum sanè in literis nominari in ea parte, qua
 gi uult pme reprehenditur, inhumanum est. Qui uerò talia libris com=
 idè potè exi sunt, nomina sua ipsi inscripserunt, ingeniosq; sibi uisus
 ra frugant * Caius cœlibes dicere, ueluti cœlites, quòd onere grauissi=
 us. Nõno uacent, idq; Græco argumento iuuat, kites enim eadem de
 nere, ut uisa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus in inuentione. Nam
 n, an mita Cœlio Saturnus genitalia abscidit, hoc nomine appellatos,
 eruiunt, si uxore careant. * At Lelius pituitam, quia petit uitam. Sed * Ait Aelius
 Græcis ei nõ post Varronem sit uenia: qui agrum, quòd in eo agatur
 ratione, quid, & graculos quia gregatim uolēt, dictos Ciceroni per=
 iarum uadere uoluit (ad cum enim scribit) cum alterum ex Græco
 urbium manifestum duci, alterum ex uocibus auium. Sed huic tanti
 um, Itat uertere, ut merula, quia sola uolat, quasi mera uolans no=
 len, & inaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiæ subijcere
 maxime anem nominis causam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, Lon=
 ta, uariis & Rufos; ex sono, strepere, murmurare: etiam deriuata,

ut à uelocitate dicitur uelox : & composita pleraq; his similes
 quæ sine dubio aliunde originem ducunt : sed arte non egrediuntur,
 cuius in hoc opere non est usus nisi in dubijs.

De uetustis uerbis, & quibus uerbis sit utendum,
 & de autoritate.

CAP

Verba à uetustate repetita nō solum magnos assertores
 habent: sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam,
 sine delectatione. nam & auctoritatem antiquitatis habent,
 quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed
 est modo, ut neq; crebra sint hæc, neq; manifesta: quia nihil
 odiosius affectatione: nec utiq; ab ultimis, & iam oblitteratis
 petita temporibus: qualia sunt toper, & antigerio, & ex
 re, & profapia, & saliorum carmina uix sacerdotibus suis
 intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & consecratis
 dum est. Oratio uerò, cuius summa uirtus est perspicuitas,
 sit uitiosa, si egeat interprete? Ergo ut nouorum optima
 maxime uetera, ita ueterum maxime noua. Similis circa au-
 tatem ratio. Nam etiam si potest uideri nihil peccare, qui
 his uerbis, quæ summi autores tradiderunt, multum tamen
 fert, non solum quid dixerint, sed etiam quid persuaserint.
 enim tuburchinabundum, & lurchiabundum iam in nobis
 quam ferat, licet Cato sit autor: Nec hos lodices, quanquam
 Pollioni placeat: nec gladiola, atqui Messala dixit: nec collos
 datum, quod in Calio uix tolerabile uidetur: nec collos
 Caluus persuaserit, quæ nec ipsi iam dicerent.

De consuetudine.

CAP. XII.

Superest igitur consuetudo: nam fuerit penè ridiculum
 Smalle sermonem, quo locuti sint homines, quam quo
 quantur. Et sanè quid est aliud uetus sermo, quam uetus
 di consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudicium,
 tuendumq; in primis id ipsum, quid sit, quod consuetudine
 cenus. Quæ si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat,

culc

; his simi-
 non ego
 endum,
 A P
 assertore
 aliquam
 habent
 nt. Sed
 quia nihil
 bliteratio
 & ex an
 tibus suis
 cratis ut
 icuitas,
 optima
 circa aut
 re, qui ut
 um tamen
 aserint.
 n nobis
 quanquam
 : nec par
 ec collo
 . xii.
 è ridicul
 uam quo
 uetus loq
 icium, con
 uetudine
 accipiat,
 culo

dulosissimum dabit præceptum, non orationi modò, sed (quod
 maius est) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus, quæ recta
 sunt, placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, &
 in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuitatem, non
 erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at laua-
 mur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine: Sic in lo-
 quendo, non siquid uitiose multis insederit, pro regula sermo-
 nis accipiendum erit. Nam ut transeam, quemadmodum uulgò
 imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam
 exclamasse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis uoca-
 to consensum eruditorum: sicut uiuendi, consensum bonorum.

Cōsuetudo.

De orthographia.

CAP. XIII.

Nunc, quoniam diximus quæ sit loquendi regula, dicen-
 dum, quæ scribentibus custodienda. Quod Græci *ὀρθο-
 γραφία* uocant, nos recte scribendi scientiam nominemus. Cuius
 ars non in hoc posita est, ut nouerimus, quibus quæque syl-
 laba literis consistet (nam id quidem infra grammatici officium
 est) sed totam, ut mea fuit opinio, subtilitatem in dubijs habet:
 ut longis syllabis omnibus apponere apicem ineptissimum est,
 quia plurimæ natura ipsa uerbi, quod scribitur, patent: sed in-
 uerim necessarium, cum eadem litera alium, atque alium intel-
 lectum, prout correpta, uel producta est, facit: ut malus, utrum
 arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur.
 malus aliud priore syllaba longa, aliud sequenti significat. Et
 eum eadē litera nominatiuo casu breuis, ablatiuo longa est, utriū
 equamur, plerunque hac nota monendi sumus. Similiter puta-
 erunt illa quoque seruanda discrimina, ut ex præpositionem
 uam quo uerbum sequeretur specto, adiecta secundæ syllabæ s litera,
 uetus loquax specto: sed si pecto, remota s scriberemus. Illa quoque ser-
 uanda est à multis differentia, ut ad, cum esset præpositio, d
 uetudine iteram: cum autem coniunctio, t acciperet. Item cum, si tem-
 accipiat, per q: si comitem, per c: si uero causam per q, ac
 culo

duas

duas sequentes u u scriberetur. Frigidiora his alia, ut quicquam
 c quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotiens
 non cotidie, ut sit quot diebus. Verū hæc iam etiam inter
 ineptias euauuerunt. Quæri solet, in scribendo præpositio
 sonum quem iunctæ efficiunt, an quem separatæ, obseruare
 ueniat: ut cum dico obtinuit, secundam enim b literam ratio
 scit, aures magis audiunt p. Et immunis, illud n, quod uerbum
 exigit, sequentis syllabæ sono uictum, m gemino communis
 Est etiam in diuidendis uerbis obseruatio, mediam literam
 sonantem priori, an sequenti syllabæ adiungas. Aruspex
 quia pars eius posterior à spectando est, s literam tertiæ dabit
 Abstenuus, quia ex abstinentia temeti composita uox est,
 mæ relinquetur. Nam k quidem in nullis uerbis utendum
 nisi quæ significat, etiam ut sola ponatur. Hoc eò non
 quòd quidam eam, quoties a sequatur, necessariam credunt
 sit c litera, quæ ad omnes uocales uim suam perferat. Verum
 orthographia quoq; cōsuetudini seruit, ideoq; sæpe mutat
 Nam illa uetustissima transeo tempora, quibus & pauciores
 teræ, nec similes his nostris earum formæ fuerunt, & uis quæ
 diuersa: sicut apud Græcos o litera, quæ interim longa, ac
 uis, ut apud nos: interim pro syllaba, quam nomine suo ex
 mit, posita est. Et Latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultra
 adiectam, quod manifestum est etiam ex columna rostrata,
 est *D. Iulio in foro posita. Interim g quoq;, ut in puluinari
 lis, qui colitur iuxta ædem Quirini, uespurg. quod uesperum
 accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua supra dixi
 hil repetere hîc necesse est. Fortasse enim sicut scribebant,
 ita loquebantur. Semiuocales non geminare diu fuit usitatu
 moris: atq; econtrario usq; ad Accium, & ultra, porrectas
 labas geminis, ut dixi, uocalibus scripserunt. Diutius durauit
 e iungendis eadem ratione, qua Græci & uterentur: ea
 bus, numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit:

*Duillio

Iam pu

ut quicquam puerej uenere, e postremum facito atque i,
 Et quomodo ut puerej plures fiant. ac deinceps idem:
 in inter Mendacei, furei q; addes e, cum dare furi Iufferis.
 repositio Quod quidem cum superuacuum est, quia i tam longæ, quàm
 obseruare breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. Nam in
 am ratio ijs, quæ proximam ab ultima literam e habebunt, & i longa
 quod uel terminabuntur, illam rationem sequentes utemur e gemina: qua=
 communi lia sunt hæc, aureei, argenteci, & similia. Idq; ijs præcipue,
 literam qui ad lectionem insituentur, etiam impedimento erit, sicut
 ruspex in Græcis accidit adiectione i literæ: quam non solum datiuus
 ritæ dabo casibus in parte ultima ascribunt, sed quibusdam etiam inter=
 uox est, ponunt, ut in *Διῆσι*, quia etymologia ex diuisione in duas syl=
 labas facta desideret eam literam. Ai syllabam, cuius secundam
 eod non nunc e literam ponimus, uariè per a, & i efferebant, quidam
 e credunt semper, ut Græci, quidam singulariter tantum, cum in datiuum,
 ferat. uel genitiuum casum incidissent. Vnde, Pictai uestis, & aulai
 be mutat Vergilius amantissimus uetustatis carminibus inseruit. In iisdem
 paucior plurali numero e utebantur, hi Syllæ, Galbæ. Est in hac quoque
 & uis quæ parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uersib=
 onga, ac bus, si quis parum credat, apud ipsum in nono requiratur. Quid,
 ine suo ex quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, ferè quoties s li=
 tera media uocalium longarum, uel subiecta longis esset, gemi=
 rostrata, nabatur? ut *caussa*, *cassus*, diuisiones, quo modo & ipsum, &
 puluinam Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent. Atqui pau=
 d uesperu lulum superiores, etiam illud quod nos gemina dicimus, iusi,
 supra dixi una dixerunt iusi. Etiam optimus, maximus, ut mediam i lite=
 bebant, e ram, quæ ueteribus u fuerat, acciperent, Caij primum Cesaris
 uit ustrati inscriptione traditur factum. Here nunc e litera terminamus: at
 porrectas ueterum Comitoru adhuc libris inuenio, Heri ad me uenit. quod
 ius durauit idem in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emenda=
 tur: e uit, deprehenditur? Quid non Cato Censorius, dicam, & fa=
 ian, dicem, & faciem scripsit, eundemq; in cæteris, quæ simi=
 liter

Caussa.
 Cassus.

Sibe.
Quaſe.

liter cadunt, modum tenuit? quod ex ueteribus eius libri
 niſteſtum eſt. Et à Meſſala in libro de ſ litera poſitum ſibe
 quaſe ſcriptum in multorum libris eſt. Sed an hoc uoluerim
 tores, neſcio. T. Liuium ita hiſ uſum ex Padiano comperi,
 & ipſe eum ſequebatur. hæc nos i litera finimus. Quid
 uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundem modum, quæ
 Scipio Africanus in e literam ſecundam uertiffe dicitur? Aut uim
 præceptores ceruom, ſeruomq; u, & o literis ſcripſerunt,
 ſubiecta ſibi uocalis in unum ſonum coaleſcere, & confundi
 quiret: nunc u gemina ſcribuntur ea ratione, quam reddidi
 tro ſanè modo uox, quã ſentimus, efficitur. Nec inutiliter
 dius Acolicam illam F ad hoſ uſus literam adiccerat. Illud
 melius, quod Cui tribus, quas præpoſui, literis enotamus, in
 pueris nobis ad pinguem ſanè ſonum, quoi utebantur, unde inci
 ut ab illo qui diſtingueretur. Quid, quæ ſcribuntur aliter, quo flexi
 enuntiantur? Nam & Caius C, litera notatur, quæ inuerſa demonſtr
 lièrem declarat, quia tam Caias eſſe uocitas, quam Caios, quod in
 ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eam literam inſtigat. Sit
 nominis nota accipit, qua ſonat, & columa, exempta n lida m gra
 & Cõſules geminata ſ ſ c o ſ ſ. legimus: & ſubirra cũ iſe poète
 literis notatur, c tertiam oſtendit. Multa ſunt generis huius
 hæc quoque uereor, ne modum tam parue quæſtionis exoptime
 rint. Iudicium autem ſuum grammaticus interponat hiſ ocantæ, m
 bus. Nam hoc ualere plurimum debet. Ego, niſi quod conuſdam p
 tudo obtinuerit, ſic ſcribendum quicque iudico, quo modo flexum q
 nat. Hic enim eſt uſus literarum, ut cuſtodiant uocem, & ſona ſua
 de poſitum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, ut tenera
 dicturi ſumus. Hæc ſerè ſunt emendate loquendi, ſcribendiq; ſignaris i
 tes: duas reliquas, ſignificanter, ornateq; dicendi, non equitate ſun
 grammaticis aufero: ſed cum mihi officia rhetoris ſuper, atq; Ver
 maiori operi reſeruo. Redit autem illa cogitatio, quosdam uirtutes,
 qui hæc, quæ diximus, parua nimium, & impedimèta quoc
 pus, nec
 eius ali

us aliquid agendi, putent. Nec ipse usq; ad extremam anxietatem, & ineptas cauillationes descendendum, atque his ingenia concidi, & communui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit, & in filio, ut epi-
 stolis apparet, rectè loquendi usquequaq; asper quoq; exactor? Aut uim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis dedit? Non obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

utiliter C. De lectione pueri.

CAP. XIII.

SVperest lectio, in qua puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda, uel submittenda sit uox, quid aliter, quo flexu, quid lentius, celerius, concitatus, lenius dicendum, e inuersa demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnum est igitur, Caius, e quod in hac parte præcipiam, ut omnia ista facere possit, intel-
 ligat. Sit autem in primis lectio uiriliter, & cum suauitate quamlibet grauis, & non quidem prosæ similis, quia carmen est, & iura cū se poëtæ canere testantur: non tamen in canticum dissoluta, nec uerbis huius psalms (ut nunc à plerisq; fit) effœmunata. De quo genere *plasmate
 C. Caesarem prætextum adhuc accepimus dixisse: Si cantas, male cantas: si legis, cantas. Nec prosopopœias, ut quibusdam placet, ad comicum morem pronūciari uelim: Esse tamē quo modo flexum quendam, quo distinguatur ab ijs, in quibus poëtæ personam, & uersa sua utentur. Cætera admonitione magna egent, in primis, debent, aut teneræ mentes, tracturæq; alius quicquid rudibus, & omnium uerbis signaris infederit, non modo quæ diserta, sed uel magis, quæ honesta sunt, discant: ideoq; optime institutum est, ut ab Homero, *Homerus.*
 Vergilio lectio inciperet: quanquam ad intelligendas eorum *Vergilius.*
 quosdam uirtutes, firmiori iudicio opus esset. Sed huic rei superest tem-
 pta quoq; pus, nec enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici
 carminis

carminis animus assurgat, & ex magnitudine rerum spiritus illa ad
 cat, & optimis imbuatur. Vtiles tragœdiae, alunt & Lyricae sunt: cum
 tamen in ijs nõ autores modò, sed etiam partes operis elegit temporibus
 Nam & Græci licet multa, & Horatium in quibusdam metricis
 interpretari. Elegia uerò (utiq; quæ amat) & hendecasyllabonum recita
 ca, quibus sunt commata Sotadeorum (nam de Sotadeis ne pro qua adeo
 piendum quidem est) amoueantur, si fieri potest: si minus, & compositi
 ad firmius ætatis robor referuentur. Comœdiæ, quæ plurimè improprie
 ad eloquentiam conferre potest, cum per omnes personas his utique
 affectus eat, quæ usum in pueris putem, paulò post suo locum metro co
 cam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legi appellati
 erit: de Menandro loquor, nec tamen excluderim alios. Mos, &
 Latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, sitati dan
 maxime ingenium alant, atq; animum augeant, prælegenda tet. Id quod
 teris, quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas spæ quot qua
 dabit. Multum autem ueteres etiã Latini conferunt, quando etiam, id
 pleriq; plus ingenio, quàm arte ualuerunt. in primis copia diligentia
 borum: quorum in tragœdijs grauitas, in comœdijs elega quibus pi
 & quidam uelut ^{et} in uis uis inueniri potest. Oeconomia quæ schemata
 in his diligentior, quàm in plerisque nouorum erit, qui omnia cantur
 operum solam uirtutem sententias putauerunt. Sanctitas edissero, q
 & ut sic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in opero illa
 deliciarum uitia, dicendi quoq; ratione defleximus. Deniq; pro rerum
 danus summis oratoribus, qui ueterũ poemata, uel ad fidẽ dandum,
 sarum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcedat ena
 puè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Aristoteli que ad
 etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennij, Accij, certe clar
 cuiij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorum inferi uersus, si quidem q
 non eruditionis modò gratia, sed etiam iucunditatis, cum dixerit, a
 ticus uoluptatibus aureis à forensi asperitate respirent: quæ atq; obru
 accedit non mediocris utilitas, cum sententijs eorum, uelut indignas
 busdam testimonijs, quæ proposuere, confirment. Verum modare o

um spiritus illa ad pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertine-
 & Lyricæ sunt: cum grammatices amor, & usus lectionis, non scholarum
 peris elegit temporibus, sed uitæ spatio terminentur. In prælegendo, gram-
 maticus & illa quidem minora præstare debebit, ut partes ora-
 tionis reddi sibi soluto uersu desideret, & pedum proprietates,
 quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria
 compositione desiderentur: deprehendantq; quæ barbara, quæ
 uæ plurimè impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita: non ut ex
 personis utique improbentur poëtæ (quibus, quia plerumque seruire
 suo locumetro coguntur, adeo ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine
 appellationibus nominentur. Metaplasmos enim, & schematis-
 mos, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis neces-
 sitati damus) sed ut commoneat artificialium, & memoriã agi-
 tet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare
 quæque uerba modis intelligenda sint. Circa glossemata
 uoces minus usitatas, non ultima eius professionis
 diligentia est. Enimvero maiore cura iam doceat tropos omnes,
 quibus præcipue non poëma modo, sed etiam oratio ornatur,
 quæque, id est, figuræ, quæq; λέξεις, quæq; διουολας
 qui omni uocantur. quorum ego, sicut troporum, tractatum in eum locum
 edidit, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue
 illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in deco-
 rerum, quid personæ cuiq; conuenit, quid in sensibus lau-
 dandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His ac-
 cedat enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen
 ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut
 certe claris oratoribus memoratas exposuisse satis est. Persequi
 quidem quod quisq; unquam uel contemptissimorum hominum
 dixit, aut nimie miserie, aut inanis iactantiæ est, & detinet,
 atq; obruit ingenia, melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiã
 indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accom-
 modare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis

grammaticorum cōmentarij, uix ipsis, qui composuerunt, aliquid
 noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura scripsit, ac ut Crate
 compertū est, ut cum historię cuidam tanquam uana repa-
 ret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. quod e-
 præcipue in fabulosis usq; ad deridicula, quædam etiam pu-
 da: unde improbissimo cuiq; pleraq; fingendi licentia est, non au-
 ut de libris totis, & autoribus, ut succurrit, mētiatur tutō uerat fer-
 inueniri, qui nunquam fūere, non possunt. Nam in notio- uerat fer-
 frequentissime deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi eosdem
 uirtutes grammatici habebitur, aliqua nescire. Narrati-
 tia, trad-
 rhetores
 magis o-

De officio Grammatici, & quæ primordia
 sint dicendi. CAP. XV.

ET finite quidem sunt partes duæ, quas hæc professio p-
 Ecetur, id est, ratio loquendi, & enarratio autorum: qua
 illam methodicē, hanc historicē uocant. Adijciamus tam
 rum curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates non
 rhetorē capientis instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ
 lis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone pur-
 nihil se supra modum extollente: deinde eandem gracili-
 stylo exigere cōdiscant, uersus primò soluere, mox mutatis
 bis interpretari, tū paraphrasi audacius uertere, qua & bre-
 re quædam, & exornare, saluo modò poëtæ sensu, permitt-
 Quod opus, etiam cōsummatis professoribus difficile, qui
 mode tractauerit, cuicumq; discendo sufficiet. Sententiæ
 & Chriæ, & Ethologiæ, subiectis dictorum rationibus, defendet
 Grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducūt. & spati-
 rum omnium similis est ratio, forma diuersa: quia sententiæ
 uersalis est uox, ethologia personis continetur. Chriarum
 genera traduntur: Vnum simile sententiæ, quod est positum
 uoce simplici, dixit ille, aut, dicere solebat: Alterum quod
 respondendo, interrogatus ille, uel, cum hoc ei dictum esse
 spondit. Tertium huic non dissimile, cum quis non dixisset
 nulla pa-

Chriæ.

aliquid uel fecisset, etiam in ipsorum factis Chriam esse putant: ut Crates, cum indoctum puerum uidisset, paedagogum eius percussit. Et aliud penè par ei, quod tamè eodem nomine appellare non audent, sed dicunt *χρῆμα*: ut Milo, quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio * per * per omnes eosdem ducitur casus, & tam factorum, quàm dictorum ratio est. *duc.*
 Narratiunculas à poëtis celebratas, notitiæ causa, nō eloquentiæ, tractandas puto. Cætera maioris operis ac spiritus, Latini rhetores relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

ordia
 An oratori futuro necessaria sit plurium
 artium scientia. CAP. XVI.

Hæc de grammatica quàm breuissimè potui, non ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat, sed ut maxime necessaria: nunc de cæteris artibus, quibus instituendos priusquam tradantur rhetori, pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci *ἑκκαταστάσις* uocant. Nam iisdem serè annis aliarum quoque disciplinarum studia ingredienda sunt: quæ quia & ipsæ artes sunt, & esse perfectæ sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficiendum oratorem satis ualent solæ, an sint huic operi necessaria, queritur. Nam quid, inquit, ad agendam causam, dicendam uel sententiam pertinet scire quemadmodum * in data linea * in ducta constitui triangula æquis lateribus possint? Aut quò melius, uel defendet reum, uel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus, & spatij distinxerit? Enumerent fortasse multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audiuerunt, nec musicos, nisi hac cōmuni uoluptate aurium, intelligant. Quibus ego prius hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, nō eum à nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit, sed imaginem quandam concepisse nos animo perfecti illius, ex nulla parte cessantis. Nam & sapientem formantes, eum qui sit
 d 2 futurus

futurus consummatus undique, & ut dicunt, mortalis qui animos a
 Deus, nō modo cognitione cœlestium uel mortalium putat syluasq;
 stituendum, sed per quædam parua sanè, si ipsa demū a sin nes autor
 ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates: non quia cer extitisse
 na, aut crocodilina possint facere sapientem, sed quia illu regalia c
 in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorem, qui a canebant
 esse sapiens, non Geometres faciet, aut Musicus, quæq; hui Errante
 subiungam: sed hæ quoq; artes, ut sit consummatus, iuuat Quibus c
 Nisi fortè antidotum quidem, atq; alia, quæ morbis, aut tu cum diui
 ribus medentur, ex multis, atq; interim contrarijs quoq; si datur,
 se effectibus componi uidemus, quorū ex diuerso fit illa mo quoque p
 ra una, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed pro pati, nos
 uires ex omnibus sumit: & muta animalia mellis illum in test esse
 tabilem humanæ rationi saporem, uario florum ac succorū ros nemo
 nere perficiunt: nos mirabimur, si oratio, qua nihil præsta atq; cum
 homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget? quæ etiā gauerint
 se non ostendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen o postea si
 tam suggerunt, & tacitè quoque sentiuntur. Fuit aliquis cordia, q
 his disertus: Ast ego oratorem uolo. Non multum adijc runt. Na
 Sed utiq; non erit totum, cui uel parua deerunt, & opin meo, ne
 hoc esse conueniet, cuius etiam si in arduo spes est, nos in disciplin
 præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. Sed cur deficiat loquor?
 mus? natura enim perfectum oratorem esse non pro erubescel
 Turpiterq; desperatur, quicquid fieri potest. ditū, & e
 autem al

De Musice, & eius laudibus.

CAP. XVII.

AT que ego uel iudicio ueterū poteram esse contentus, quem
 quis ignorat Musicen (ut de hac primum loquar) tam
 iam illis antiquis temporibus non studij modò, uerum etiam
 nationis habuisse, ut iidem musici, & uates, & sapientes
 carentur? Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utri
 dijs genitum: alterum uero, quia rudes quoque atque ag
 rum con
 lis gloria
 quem
 sectæ, qu
 in hac fi
 lam oper
 rum La

animos admiratione mulceret, non feras modò, sed saxa etiam,
 sylvasq; duxisse, posteritatis memoriae traditum est. Et Timagenes
 Timagenes. autor est, omnium in literis studiorum antiquissimam musicen
 extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poetæ, apud quos inter
 regalia conuiuia laudes heroum, atque Deorum ad citharam
 canebantur. Iopas uero ille Vergilij, non ne canit
 —Errantem lunam, solisq; labores? & cætera. Aeneid. r.

Quibus certe palam confirmat autor eminentissimus, musicen
 cum diuinarum etiam rerum cognitione esse cõiunctam. Quod
 si datur, erit etiam oratori necessaria: siquidem, ut diximus, hæc
 quoque pars, quæ ab oratoribus relicta, a philosophis est occu-
 pata, nostri operis fuit, ac sine omnium talium scientia non po-
 test esse perfecta eloquentia. Atq; claros nomine sapientiæ ui-
 ros nemo dubitauerit studiosos musicæ fuisse, cum Pythagoras,
 atq; eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem uul-
 gauerint, mundum ipsum eius ratione esse compositum, quam
 postea sit lyra imitata. Nec illa modò contenti dissimilium con-
 cordia, quam uocant ἀρμονία, sonum quoq; his motibus dede-
 runt. Nam Plato cum in alijs quibusdam, tum præcipue in Ti-
 mæo, ne intelligi quidem, nisi ab ijs, qui hanc quoque partem
 disciplinae diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis
 loquor? quorum fons ipse Socrates iam senex institui lyra non
 erubescerat. Duces maximos & fidibus, & tibijs cecinisse tra-
 ditum, & exercitus Lacedæmoniorum musicis accessos modis. Quid
 autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quo-
 rum concentus quanto est uehementior, tanto Romana in bel-
 lis gloria cæteris præstat. Non igitur frustra Plato ciuili uiro,
 quem ᾠδολόγος uocant, necessariam musicen credidit. Et eius
 sectæ, quæ alijs seuerissima, alijs asperrima uidetur, principes
 in hac fuisse sententia, ut existimarèt sapientium aliquos nonnul-
 lam operam his studijs accommodaturos. Et Lycurgus durissimarum
 Lacedæmonijs legum autor, musices disciplinam probauit.

Atq; eam natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores, ne, canore
 lut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges catus hortatorum ne
 nec solum in his operibus, in quibus plurimum conatus præcationem
 aliqua iucunda uoce cõspirant, sed etiam singulorum fatigatio quoq;
 quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc diu canticum
 artis pulcherrimæ uideor, nondum eam tamen oratori conuocum: in
 gere. Trãseamus igitur id quoq;, quod grammaticæ quondam oratione
 ac musice iunctæ fuerunt. Siquidem Architas, atq; Aristoxenus musice. N
 etiam subiectam grammaticen musice putauerunt, & eos dulciter, n
 utriusq; rei præceptores fuisse, cum Sophron ostendit, Mimus, que
 rum quidem scriptor, sed quem Plato adeo probauit, ut suppuocis, rem
 sitos capiti libros eius, cum moretetur, habuisse tradatur: Alia quoq;
 Eupolis, apud quem Prodamus & musicen, & literas doceatulatione
 Maricas qui est Hyperbolus, nihil se ex musicis scire, nisi etiam org
 ras confitetur. Aristophanes quoque non uno libro sic insin diuersu
 pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menædem motus, qu
 in Hypobolimeo senex, qui reposcenti filium patri uelut est, in qu
 tionem impendiorum, quæ in educationem contulerat, *oppitus nobi
 nens, se psaltis & Geometris multa dicit dedisse. Vnde etior, quid t
 se imperitum cum Themistocles confessus esset, ut uerbis Coræcipui
 ronis utar, habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; Romanens post
 rum epulis fides ac tibia adhibere moris fuit. Versus quoq; quibus de
 liorum habent carmen. Quæ cum omnia sint à Numa rege has actio
 stituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicæ propter q
 uidentur, curam musices, quantam illa recipiebat ætas, desunt, dubitã
 Deniq; in prouerbium usque Græcorum celebratum est, incensos or
 etos à Musis, atque Gratijs abesse. Verum quid ex ea proptat si quis
 petat futurus orator, differamus. Numeros musice habet duplicem a
 ces, in uocibus & in corpore: utriusque enim rei aptus quid hoc stu
 dium desideratur. Vocis rationem Aristoxenus musicus dicit à Chi
 dit* in ξυθμόν & μέλοισιν ἰμιτοῦν, quorum alterum modulationem, qu
 ne.

Sophron.

*exponens

Lyra in cœ
nis.

*Alias, in

ξυθμόν &

μέλοισιν.

labores, ne, canore alterum, ac sonis constat. Num igitur nō hęc omnia
 us hortatoratori necessaria: quorum unum ad gestum, alterum ad collo-
 quium pręcationem uerborum, tertium ad flexus uocis, qui sunt in agen-
 dum fatigatio quoq; plurima, pertinet. Nisi forte in carminibus tantum, &
 adhuc diuin canticis exigitur structura quadam, & inoffensa copulatio
 ori continuo: in agendo superuacua est: aut non compositio, & sonus
 quondam oratione quoque uarie pro rerum modo adhibetur, sicut in
 Aristoxeni musice. Namq; & uoce, & modulatione grandia elate, iucūda
 , & es dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte consentit cum eo-
 dit, Minum, quę dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoq; intensio
 it, ut supplex, remissio, si exus, pertinet ad mouendos audientium affectus.
 adatur: Alia quoq; & collocationis, & uocis, ut eodem utar uerbo, mo-
 ras docet modulatione concitationē iudicū, alia misericordiam petimus, cum
 ire, nisi letiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos
 o sic insin diuersum habitū sentiamus. Corporis quoq; decens, & aptus
 Menædrmotus, qui dicitur *ὀψοῦσία*, est necessarius, nec aliunde peti po-
 tri uelut est, in quo pars actionis non minima consistit, qua de re sepo-
 rat, & optatus nobis est locus. Age, si habebit in primis curam uocis ora-
 unde etior, quid tam musices propriū? Sed ne hęc quidem pręsumen-
 r lyra: cula pars est, ut uno interim contenti simus exemplo C. Gracchi,
 uerbis Coracipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consi-
 q; Romanens post eū musicus, fistula, quam Tonarion uocant, modos,
 us quoq; quibus deberet intēdi, ministrabat. Hęc ei cura inter turbidissi-
 ma regeas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet
 ac belliopter quosdam imperitiores, etiam crassiore, ut uocant, mu-
 etas, deficiat, dubitationem huius utilitatis eximere: nam poetas certe le-
 um est, in-
 ex ea prop-
 habet diu-
 aptus quid-
 musicus di-
 n modulati-
 nes

rit, non est committendum, ut illa dubia faciam, defensionibus, aut inlicitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis, quibus sum usus. Illa usus, exemplis, credam esse manifestum, quæ mihi, & quæ causas: nam musice placeat, apertius tamen profereendum puto, non quando à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & impudici ordo est gedis fracta, non ex parte minima, si quid in nobis uirilis reibus georis manebat, ex cedit, sed qua laudes fortium canebantur, quod in dice. & ipsi fortes canebant: Nec psalteria, & spadicæ etiam iusio, no ginibus probis recusanda: sed cognitionem rationis, quæ aduenies, uendos, leniendosq; affectus plurimum ualeat. Nam & Pyroanc arte goram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui affequam pro dam iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicina, conur, & ce fuisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quæ adhibentur infanq; prob bus, allecationi, suum quoddam carmen assignat. Est etiam uulgò dic ineruditè ad declamandū ficta materia, in qua ponitur tibebet? Fa qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in insaniam it hoc e per præcipitia delato, accusari, quòd causa mortis extinguis p Quæ si dici debent ab oratore, nec dici citra scientiam non ita p ces possunt, quomodo non hanc quoq; artem necessariam andem n usui nostro, uel iniqui consentient? eis cont

Commodam Geometriam oratori. rum refe

CAP. XVIII. ris sunt

IN Geometria partem fatentur esse utilem teneris ætate nauigati agitari nanq; animos, atq; acui ingenia, & celeritatem hisima, capiendi uenire inde concedunt: sed prodesse eam, nō ut cariet orbe artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id patium garis opinio est, nec sine causa summi uiri etiam impensam. Rursus q scientiæ operā dederunt. Nam cum sit Geometria diuisa in quā in meros atque formas, numerorum quidem notitia non or etiam im modò, sed cuiusq; primis saltem literis erudito necessariæ entos & In causis uero uel frequentissime uersari solet, in quibus aditudiner non dico, si circa summas trepidat, sed si digitorū saltem in circuitus

fensio, aut indecoro gestu à computatione dissentit, iudicatur indo-
 sum metus. Illa uero linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequenter in
 & quatuor causas: nam de terminis, mensurisq; sunt lites. Sed habet maiore
 , non quandam aliam cum arte oratoria cognationem. Iam primum
 pndiciorum est geometriæ necessarius, non ne & eloquentiæ? Ex prio-
 uirilibus rebus geometria probat insequentia, & certis incerta: non ne
 antur, quod in dicendo facimus? Quid illa propositarum questionum con-
 as etiam iusio, non tota ferè constat syllogismis? Propter quod plures
 is, quæ diuines, qui dialecticæ similem, quam qui rhetoricæ fateantur
 n & Pythagoræ artem. Verum & orator etiam si raro, non tamen nun-
 muu affert, quam probabit dialecticè. Nam & syllogismis si res poscet, ut
 cina, comur, & certe enthymemate, qui rhetoricus est syllogismus. De-
 ntur infiq; probationum quæ sunt potentissime, grammaticæ & scilicet
 Est etiam vulgò dicuntur. Quid autem magis oratio, quam probationem
 nitur tibi et? Falsa quoq; uerisimilia geometria ratione deprehendit.
 insaniam, ut hoc & in numeris per quasdam, quas ὀβδύρασις uocant,
 rtis extinguis pueri ludere solebamus. Sed alia maiora sunt. Nam quis
 entiam non ita proponenti credat? Quorum locorum extrema lineæ
 cessariam eandem mensuram colligunt, eorum spatium quoq; quod his li-
 eis continetur, par sit necesse est. at id falsum est. Nam pluri-
 i. rum refert, cuius sit formæ ille circuitus: reprehensiq; à geome-
 ris sunt historici, qui magnitudinem insularum satis significari
 eris etatib; nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæq; forma perfe-
 eritatem iustissima, ita capacissima est. Ideoq; illa circūcurrens linea, si effi-
 nō ut capiet orbem, quæ forma est in planis maxime perfecta, amplius
 mant. Id spatium complectetur, quam si quadratū paribus oris efficiat.
 n pensam. Rursus quadrata triangulis, triagula ipsa plus æquis lateribus,
 e diuisa in quàm inæqualibus. Sed alia forsitan obscuriora, nos facillimum
 a non oratiam imperitis sequamur experimentū. Iugeri mensuram du- Iugerum.
 necessarios & quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioq; in la-
 quibus altitudinem patere, non ferè quisquam est qui ignoret: & qui sit
 saltem in circuitu, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At

centeni & octogeni in quamq; partem pedes idem spatium
 *clausæ tremittatis, sed multo amplius diuisæ quatuor lineis arcæ fi-
 Id si computare quem piget, breuioribus numeris idem di-
 nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra-
 tum erūt. At si quinidemi per latera, quini in fronte sint, quæ in
 quod amplectuntur, quartam partē deducunt eodem circulo, aut se-
 ctu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni singulis distent, non nisi uernili-
 res intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo distat, quæ-
 tur: quæ circumibit autē linea, eiusdem spatij erit, cuius eadem etate pro-
 centum cōtinet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, autiens inuita-
 tudini quoq; peribit. Ergo etiam id fieri potest, ut maiore otus à co-
 cuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis: Nā in quenda-
 libus uallibusq; etiam imperito patet, plus soli esse quam perit à se-
 Quid? quòd se eadem geometria tollit ad rationem usq; magis. Nam
 quæ cum syderum certos constitutosq; cursus numeris dicitur uideatur
 discimus nihil esse inordinatum atq; fortuitū, quod ipsum in uitia, si
 nunquam pertinere ad oratorem potest. An uero cum Periclesq; literis
 Athenienses solis obscuracione territos, redditis eius rei cal pingui-
 metu liberauit: aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. M. effici-
 li de lunæ defectiōne differuit, ne uelut prodigio diuinitus permutam
 militum animi terrerentur, non uidetur esse usus oratoris uita, et suc-
 cio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus muliter t
 pulcherrimum Atheniensium exercitū perdidisset. Sicut Dm illas ci-
 cum ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, nō est talis faucibus
 *extra su deterritus. Sint *exempla licet usus bellici, transeamusq; quod nini-
 Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius tempore quæ-
 illud utiq; iam proprium est ad efficiendum quod intendit dicūt. S
 plurimas quæstiones, quarum difficilior alia ratione explurescunt
 est, ut de ratione diuidendi, de sectione in infinitum, de celo dunt. C
 te augendi, linearibus illis probationibus solui solere, ut si sermo
 oratori, quod proximus demonstrabit liber, de omnibus rebus, nō cap
 dicendum, nullo modo sine geometria esse possit orator. c. Obser

De prima pronuntiatione, & gestus institutione. CAP. XIX.

Andum aliquid comædo quoq; dum catenus, quâ pronuntiantiam scientiam futurus orator desiderat. Non enim puer, quæ in hoc institutum, aut foemineæ uocis exilitate frangi, aut seniliter tremere: nec uitia ebrietatis effingat, nec seruitute uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus, discat asperitas, quæ neq; oratori sunt necessaria, & mentem præcipue ætate prima teneram adhuc, & rudem inficiunt. Nam fremitus à comædis petendus est: quanquam enim utrunq; eorum, Nã in quendam modum præstare debet orator, plurimum tamen erit à scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimis. Nam si qua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars uideatur. Quod est igitur huius doctoris officium? In primis uitia, si qua sunt, oris emēdet, ut expressa sint uerba, ut suis literæ sonus enuntientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus: quasdam uelut acriores permutamus. Quippe & literæ qua Demosthenes quoq; laborauit, & succedit, quarum uis est apud nos quoq;: & cum confusus uulter non ualuerunt, in gac d molliuntur. Ne puero qui illas circa s literam delicias hic magister feret, nec uerba non est in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate resonare, nec eam quod minime sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturam magis traniore quodam sono circūlinire, quod Græci *καταπλάσσειν* dicunt. Sic appellatur cantus tiliarum, quæ præclusis quibus ne explicarescunt foraminibus, recto modo exitu grauiorem spiritum de celis addunt. Curabit etiam, ne extrema syllabæ intercitant, ut parolere, ut si sermo sit, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit omnibus non capit: ut gestus ad uocem, uultus ad gestum accommodet. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra

detor

detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne
 nus uultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet
 uix: Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos
 supercilia ad singulos uocis conatus alleuarentur, aliorum
 stricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in uerticem
 rent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem
 mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil
 placere, quod non decet. Debet etiam docere Comædus, quod
 do narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concin
 consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quod in
 me faciet, si certos ex comædijs elegerit locos, et ad hoc
 me idoneos, id est, actionibus similes. Idem autem ad
 tiandum non modo utilissimi, uerum ad augendum quos
 quantiam maxime accommodati erunt. Et hæc, dum infirmis
 maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportet
 cum uirtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis
 ritus assistat, neque solum lectione formet, uerum ediscere et
 cta ex his cogat, et ea dicere stantem clare, et quemadmodum
 agere oportebit, ut protinus pronuntiatione uocem et
 riam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui
 lum etiam palæstricis uacauerunt. Non de ijs loquor, qui
 pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporis
 mentem obruerunt. Hos enim abesse ab eo, quem instituit
 qualongissime uelim. Sed nomē est idem ijs, à quibus gestum, natu
 tusque formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæ
 nus, ne status indecorus, ne qua in proferendis pedibus
 ne caput oculique, ab alia corporis inclinatione dissideant
 neque hoc esse in parte pronuntiationis negauerit quisquam
 ipsam pronuntiationem ab oratore secernet. Et certe quæ
 cere oporteat, non indignandum est discere, cum præsertim
 chironomia, quæ est, ut nomine ipso declaratur, lex gestu
 ab illis temporibus heroicis orta sit, et à summis Græciæ

Palæstrica.

ipso etiam Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuiliū
 posita uirtutum, & Chryssippo in præceptis de liberorū educa-
 tione compositis nō omissa. Nam Lacedæmonios quidem etiam
 altationē quandā, tanquam ad bella quoq; utilem, habuisse in-
 er exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dede-
 ori fuit. Argumētum est sacerdotum nomine, ac religione du-
 ans ad hoc tempus saltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Ora-
 ore lib. uerba Crassi, quibus præcepit, ut orator utatur laterum
 inclinatione forti, ac uirili, non à scena & histrionibus, sed ab
 rymis, aut etiam à palestra, cuius etiā discipline usus in nostrā
 sq; etatem sine reprehensione descēdit. A me tamen nec ultra
 ueriles annos retinebitur, nec in ijs ipsis diu: neq; enim ge-
 tum oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed
 ubesse aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id
 gentes, furtim decor ille discipulis traditus prosequatur.
 An prædicta discenda sint eodem tempore.

CAP.

XX.

Vari solet, an, etiam si discenda sint hæc, eodem tempore
 tamen tradi omnia, & percipi possint. Negāt enim qui-
 am, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in di-
 versum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse
 sufficiat. Et si maxime patiatu hæc ætas robustior, tamē pueri-
 bus annos onerari non oporteat. Sed nō satis perspiciunt, quan-
 tum natura humani ingenij ualeat, quæ ita est agilis, & uelox,
 ut in omnem partē, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit quidem
 aliquid agere tantū unum, in plura uero nō eodē die modò, sed
 eodem temporis momento, uim suā impēdat. An uero citharæ-
 quisquāli non simul & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus
 seruiunt? cum interim alios neruos dextra percutiūt, alios læua
 præsentant, continent, probant, ne pes quidem otiosus certā legem
 temporū seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi subita
 necessitate deprehensi? non ne alia dicimus, alia prouidemus?

cum

cum pariter inuentio rerum, electio uerborum, compositio idelicet u-
 stus, pronuntiatio, uultus, motusq; desiderentur. Quæ referuntur, t-
 uno conatu tam diuersa parent simul, cur nõ plurimis cotatio, nec
 ras partiamur? cū præsertim reficiat animos, ac reparentur, quia pa-
 tas ipsa, contraq; sit aliquanto difficilius in labore uno, quia minor
 rare? Ideo & stylus lectione requiescit, & ipsius lectione dormandos
 dium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quod aerea secun-
 modo recentes sumus ad id, quod incipimus. Quis non coeunte seq-
 possit, si per totum diem cuiuscunq; artis unum magistrum adhu-
 rat? mutatione recreabitur: sicut in cibis, quorũ diuersitas minus affici-
 citur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Anlem unquã
 isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli delatus est. Cũ
 mus, deinde geometræ tantum. Omittamus interim quod componet,
 mus, mox transcamus ad musicum, excidant priora, & crebit. Ergo
 tinis studebimus literis, non respiciamus ad Græcas, & nec debeat,
 finiam, nihil faciamus nisi nouissimum. Cur non idem suis hæc ten-
 agricolis, ne arua simul & uineta, & oleas, & arbustum, & ami studen-
 ne pratis, & pecoribus, & hortis, & alucaribus auibusq; otis canti-
 modent curam? Cur ipsi aliquid foribus negotijs, aliquid pera desce-
 derijs amicorũ, aliquid rationibus domesticis, aliquid cura gestu fac-
 poris, non nihil uoluptatibus quotidie damus? quarum uis: longa
 res quælibet nihil intermittetes fatigaret. Adeo facilius quibus loquor
 ta facere, quàm diu. Illud quidẽ minime uerendum est, ne uero puto,
 studiorum pueri difficilius toleret: neq; enim ulla ætas minor estare po-
 tigtatur. Mirum sit forsitan, sed experimētis deprehendat. Nam nauis
 & dociliora sunt ingenia prius quàm obduruerunt. Id arcana per
 argumento patet, quod intra biennium quàm uerba reuocant. Neq; e-
 mare potuerunt, quamuis nullo instante, omnia ferè loquerũ pulche-
 At nouitijs nostris, per quot annos sermo Latinus replebitur, & sordidum li-
 Magis scias, si quæ iam robustum instituere literis cœperunt, & quæ
 sine causa dici non aduadã eos, qui in sua quidq; arte optant, et plus
 ciant. Et patientior est laboris natura pueris, quàm inuicem mihi, quid s-

compositus idelicet ut corpora infantium, nec casus, quo in terram toties
 r. Quæ referuntur, tam grauitè affligit: nec illa per manus & genua re-
 urimis cōtatio, nec post breue tēpus cōtinui lusus, & totius dici discursus
 reparatus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant: sic animi quoq;
 ore uno quia minore conatu mouentur, nec suo nisu studijs insistant, sed
 ius lectioormandos se tantummodo præstant, nō similiter fatigantur. Præ-
 us, quod ærea secundum aliam ætatis illius facilitatē, uelut simplicius do-
 uis non uentis sequuntur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abest illis
 n magisteriam adhuc laboris iudiciū. Porro ut frequēter experti sumus,
 diuersitatem afficit sensus fatigatio, q̄ cogitatio. Sed ne temporis qui-
 titur. Autem unquā plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profē-
 co soli deus est. Cū ad stylum secedet, cū generabit ipse aliquid, atq;
 rim quod componet, tum inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non li-
 uora, & debet. Ergo cum grammaticus totum diem occupare nō possit,
 ecas, & nec debeat, ne discētis animum tædio auertat, quibus potius stu-
 n idem studijs hæc temporū uelut succisiua donabimus? Nam nec ego cō-
 arbustum ami studentē in his artibus uolo, nec ut moduletur, aut musicis
 a uibusq; otis cantica excipiat, nec uti ad minutissima usq; geometriæ
 tijs, aliquāpera descendat. Non comædum in pronūtiando, nec saltatorē
 liquid curæ gestu facio: quæ si omnia exigerem, suppeditabit tamen tem-
 quarum nō: longa est enim quæ discit ætas, & ego non de tardis inge-
 facilius studijs loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ discēda oratori fu-
 um est, nō uero puto, eminuit Plato? qui non contentus disciplinis, quas
 Plato.
 la ætas nō stare poterant Athenæ, non Pythagoreorū, ad quos in Ita-
 prehenda am nauigauerat, Aegypti quoq; sacerdotes adiit, atq; eorum
 erunt. Id arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segni-
 uerba re. Neq; enim nobis operis amor est: nec quia sit honesta, atq;
 a ferè loq; erū pulcherrima eloquētia, petitur ipsa, sed ad uilem usum, &
 tinus rep; ordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, &
 teris cœp; equirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negotia-
 ; arte opt; or, et plus uoci suæ debeat præco: ne uelim quidem lectorē dari
 quam iun; hi, quid studia referant ccomputaturum. Qui uero imaginem
 ipsam

ipsam eloquentia diuina quadam mente cōceperit, quicquid summum est, ut ait Sophocles non ignobilis tragicus, reginam rerum maxima erant nem ponet ante oculos, fructumq; non ex stipe aduocantibus iam dicit sed ex animo suo, et cōtemplatione, ac scientia petet pericula apud illum, nec fortuna subiectū: facile persuadet sibi ut tenent, nō autem quæ spectaculis, campo, tesseriis, ociosis deniq; sermonibus uam declamationem somno, et conuiuiorū mora conterunt, Geometra p̄muis, et gē ac Musico impendat, quāto plus delectationis habiturus, occauerunt ex illis incruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidentia sua p̄minibus nutius, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc ipsa tenuis cedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antileno iam summa maiora capiat, puer instituendus est: proximus liber uelō parum aduum sumet exordium, et ad rhetoris officia transibit.

M. FAB. QVINTILIANI

DE INSTITVTIONE

Oratoria, liber Secundus.

Quando rhetori sit tradendus puer.

CAP.

I.

LENUIT consuetudo, quæ quotidie inualescit, ut præceptoribus eloquentia, rit. Et ne nis quidem semper, sed etiam Græcis potime finit discipuli serius quàm ratio postulat tractat quæstio tur. Eius rei duplex est causa, quòd et uæ sunt ap res utique nostri suas partes omiserunt, et grammatici ogatur, tar occupauerunt. Nam et illi declamare modo, et scientias sui non r mandandi, ac facultatem tradere, officij sui ducunt, idq; intrandiq; opu ratiuas, iudicialesq; materias: nam cætera, ut professione de fuisse a nora, despiciunt. Et hi non satis credunt excepisse, quæ se seis dicer etia erant, quo nomine gratia quoq; his habenda est: sed arum perso fopopæias usq; et ad suasorias, in quibus onus dicendi ar? Ex quo

torices institutio, quam & primam habuit, & diu solam facti per se
autem est ex ijs, de quibus supra dixi, quod nō tum in diteneriores
sunt rhetorum propria, tum certe in illud iudiciale causa ferociores
incidat? An non in foro narrandum est? qua in parte nequam praes
sit uel plurimum, Non ne laus ac uituperatio certaminibus quoque
frequēter inseritur? Non cōmunes loci, siue qui sunt in uarentis er
recti, quales legimus à Cicerone cōpositos: seu quibus quidem locū, a
nes generaliter tractantur, quales sunt editi à Quinto deat uitia,
Hortensio, ut, sit ne paruis argumētis credendum, & procomitas, ne
bus, & in testes, in medijs litium medullis uersantur? Anonesto, ac
haec quodammodo preparanda semper, ut his, cum res prius castiga
utaris. Quae qui pertinere ad oratorem nō putabit, is ne standanda erun
quidem inchoari credet, cum eius mēbra fundentur. Neq; siduus po
ut aliqui putabunt, festinationem meam sic quisquam pondeat, n
nietur, tanquam eum qui sit rhetori tradendus, abducēdūcipulorum
tinus à grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoque; tea tedium
sua, neq; erit uerendum, ne binis praēceptoribus oneretur orrigenda
Non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur uidem mu
& erit sui quisq; operis magister utilior, quod adhuc oburgant, qu
Graeci, & à Latinis omīssum est, & fieri uidetur excusata
sunt, qui labori isti successerint.

De moribus & officijs praēceptorum.

C A P.

II.

See cap. 11. de uis. et al.
ERgo cum ad eas in studijs uires peruenerit puer, est, quanto
prima esse praēcepta rhetorum diximus, mente cōsequo permutte
sit, tē adēdus eius artis magistris erit. Quorum in primis andiq; in l
mores oportebit. Quod ego nō idcirco potissimum in hūm audien
te tractare sum aggressus, quia non in ceteris quoque tū discipul
bus, idem hoc examinandum quā diligentissime putem abitur, cre
testatus sum libro priore: sed quōd magis eius rei necesse uocatur
mentionem facit atas ipsa discētium. Nam & adulti ier theatrical
ad hos praēceptores transferuntur, & apud eos iuuenes um pernic

in quibus... ab alio ad ad alia
transerantur qd diuinitas sepe respicit debet precepto diuini

liu solam facti perseverant. Ideoq; maior adhibenda tum cura est, ut &
 um in altiores animos ab iniuria sanctitas docentis custodiatur, &
 ale causae ferociores a licentia grauitas deterreat. Neq; uero satis est sum=
 parte nesciam prestare abstinentiam, nisi disciplinae seueritate conuenien=
 ritaminibitum quoque ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia
 sunt in parentis erga discipulos suos animu, ac succedere se in eorum=
 uibus quidem locu, a quibus sibi liberi tradantur, existimet. Ipse nec ha=
 Quinto creat uitia, nec ferat. Non austeritas eius tristis, non dissoluta sit
 m, & promittas, ne inde oatiu, hinc contemptus oriatur. Plurimum ei de
 titur? Amonesto, ac bono sermo sit. Nam quod saepius monuerit, hoc ra=
 cum res pius castigabit. Minime iracundus: nec tamen eorum quae emen=
 tit, is ne blanda erunt dissimulato: simplex in docendo, patiens laboris,
 tur. Neq; stidius potius quam immodicus. Interrogantibus libenter re=
 isquam spondeat, non interrogantes percotetur ultro. In laudandis di=
 bducedu discipulorum dictionibus nec malignus, nec effusus: quia res alte=
 quoq; terea tedium laboris, altera securitatem parit. In emendando, quae
 oneretur corrigenda erunt, non acerbus, minimeq; cotumeliosus. Nam id
 iscebatur uidem multos a proposito studedi fugat, quod quidam sic ob=
 adhuc oburgant, quasi oderint. Ipse aliquid, imo multa quotidie dicat,
 r excusatiua secum audita refrant. Licet enim satis exemploru ad imi=
 andum ex lectione suppeditet, tamen uia illa, ut dicitur, uox
 lit plenius, praecipueq; eius praceptoris, quem discipuli (si mo=
 o recte sunt instituti) & amant, & ueretur. Vix autem dici po=
 it puer est, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minime ue=
 nte colere permittenda pueris (ut fit apud plerosque) assurgendi, exul=
 in primis andiq; in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicu esse
 num in haum audient, testimoniu debet. Ita fiet, ut ex iudicio praepo=
 quoque tis discipulus pendeat, atque id se dixisse recte, quod ab eo pro=
 me putem abitur, credat. Illa uero uitiosissima, quae etiam iam humani=
 s rei nece uocatur, inuicem qualiacunque laudandi, cum est indecora,
 & theatralis, & seuerie institutis in scholis aliena, tum studio=
 os iuuenetum perniciosissima hostis. Superuacua enim uidentur cura, ac

Vultus præceptoris. labor, parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur ^{in re n} qua in re n
 ptoris intueri, tam qui audiunt, debent, quam ipse, qui ^{factus} sit melius
 enim probanda, atq; improbanda discernent, sic stylo perint, utijs
 continget, auditioni iudicium. At nunc proni atq; succedentes p
 omnem clausulam non exurgunt modò, uerum etiam exocendi. Pro
 & cum indecora exultatione cõclamant. Id mutuam est, ut duplici
 declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de se persuades, quam
 que adeò, ut illo condiscipulorum tumultu inflati, si pnis, quòd i
 præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed se qui stomach
 præceptores intente, ac modeste audiri uelint. Nõ enim one digna
 discipulorũ dicere debet magister, sed discipuli magistrũ præcepto
 si fieri potest, intendendus animus in hoc quoque, ut per frequentior
 quæ quisq; & quomodo laudet, ut placere, quæ bene dicuntur, non p
 suo magis, quam eorũ nomine delectetur, qui recte iudiciũ faciunt p
 Pueros adolescentibus sedere permixtos, non placet multũ non possint.
 etiam si uir talis, qualem esse oportet studijs, moribusq; non habeo: p
 situm, modestam habere potest etiam iuuentutem, tamen modo. Prim
 firmitas à robustioribus separanda est, & carendum, non atq; per q
 crimine turpitudinis, uerum etiam suspitione. Hæc notari pisse credi
 uiter existimaui: nam ut absit ab ultimis utijs ipse præcept ratio, qu
 ac schola, ne præcipiendum quidem credo. Ac si quis eo sic in m.
 flagitia manifesta in deligendo filij præceptore non eueniunt quid
 hinc sciat cætera quoq; quæ ad utilitatem iuuentutis com m eius op
 re conamur, esse sibi, hac parte omiſſa, superuacua. qui nesciunt
 nus medic

An protinus præceptore optimo sit uten-
 dum. CAP. III.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda erò confite
 etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non te, & non
 continuo tradendos eminentissimo credunt: sed apud mensuram
 aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis
 mediocritas præceptoris, cum ad intellectum atq; imitatio
 cilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus p
 ora sint ad

n igitur qua in re mihi nō arbitror diu laborandū, ut ostendam quan-
 se, qui dō sit melius optimis imbuī, quantaq; in elucēdis, quæ semel inse-
 sic stylo ferint, uitijs difficultas consequatur, cum geminatum onus suc-
 t; succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius ac prius, quā
 iam exuocendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiaram, se-
 tituum est, ut duplices ab ijs, quos alius instituisset, solitum exigere mer-
 se persuades, quā si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex:
 lati, si bonus, quōd interim sufficere illis minores existimant, & bono
 . Sed se qui stomacho cōtenti sunt. Quæ quanquā & ipsa reprehē-
 Nō enim one digna securitas, tamen esset ut cunq; tolerabilis, si eius mo-
 magistri præceptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiam
 e, ut persequentior, quōd eos qui ampliōrē dicendi facultatem sint con-
 bene dicenti, non putant ad minora descendere. Idq; interim fieri, quia
 Et iudicant præstare hanc inferioribus curā, interim quia omnino
 lacet nihil non possunt. Ego porrō cum qui nōlit, in numero præcipientiu
 ribusq; non habeo: posse autem maximē, si uelit, optimum quēq; con-
 m, tamen nōdo. Primum, quōd eum qui eloquentia ceteris præstet, illa
 dum, non itaq; per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentissimē per-
 ac notant, posse credibile est: deinde, quia plurimum in præcipiēdo ua-
 ipse præstat ratio, quæ doctissimo cuiq; planissima est. Postremo, quia ne-
 e si quis dō sic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant. Nisi fortē
 e non eminet quidem Epidias optime fecit, illa autem quæ in ornamen-
 ntutis com- m eius operis accedunt, alius melius elaborasset: aut orator
 cūa. qui nesciet, aut leuiore morbos curare nō poterit præstantis-
 ic uten- nus medicus. Quid ergo: non est quædam eloquentia maior,
 seunda et iam ut eam intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego
 erunt, non rō confiteor, sed hunc disertum præceptorem, prudentē quō-
 ed apud me, & non ignarum docendi esse oportebit, submittentem se
 us magis mensuram discētis, ut uelocissimus quisq; si fortē iter cum
 q; imitatio- struulo faciat, det manū, & gradum suum minuatur, nec proce-
 s minus su- at ultra, quā comes possit. Quid? si plerunq; accidit, ut faci-
 ora sint ad intelligendum, & lucidiora multo, quæ à doctissi-

mo quoq; dicuntur? Nam & prima est eloquentiæ virtus ^{eloquentiæ} iustior, qua
 spicuitas: & quò quisq; ingenio minus ualet, hòc se magnatio uideat
 lere, & dilatare conatur: ut statura breues in digitis erigunt. Interim
 & plura infirmi minatur. Nam tumidos, & corruptos, & neq; iei
 nilos, & quocunq; alio cacozeliæ genere peccantes, cembendere, si
 beo non uirium, sed infirmitatis uitio laborare: ut corpora eq; rursu
 robore, sed ualetudine instantur, & recto itinere lapsi, pliq; imitatio
 diuertunt. Erit ergo etiam obscurior quo quisq; deterior, eius tamen
 excidit mihi scripsisse me in libro priore, ciam potiore in ista in pu
 lis eruditionem esse, quam domi dicerem, libentius se primor autem e
 dia, tenerosq; profectus ad imitatione condiscipulorum, quo concipio
 cilior esset, erigere: Quod à quibusdam sic accipi potest, tannis offer
 hæc, quam nunc tueor, sententia priori diuersa sit. Id a misse cura ue
 cul aberit. nanque ea causa uel maxima est, cur optimo clant, & sa
 pra ceptori sit tradendus puer, quòd apud eum discipuli ciantur. I
 melius instituti, aut dicent, quod inutile non sit imitari, itas astring
 quid errauerint, statim corrigentur. At indoctus ille etiam posteru
 babit fortasse uitiosa, & placere audientibus iudicio suo casans. Audi
 Sit ergo tam eloquentia, quam moribus præstantissimus, ont licet illa
 Phoenicis Homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

De primis apud Rhetorem exercitatio
 nibus.

CAP. IIII.

HInc iam quas primas in docendo partes rhetorum ^{quam oportet}
 tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ sola uulgatio limab
 catur, arte rhetorica. Ac mihi opportunus maxime uideat excidi possi
 gressus ab eo, cuius aliquid simile apud grammaticos puer uem nimum
 cerit. Et quia narrationum, excepta qua in causis utimo. Quod me d
 accepimus species: Fabula, quæ uersatur in tragœdijs atq; peronem leg
 minibus, non à ueritate modo, sed etiam à forma ueritatis. Quapro
 tam: Argumentũ, quod falsum, sed uerisimile Comœdiæ fuisse arida
 Historiam, in qua est gesta rei expositio: Grammaticis ^{sumore illi}
 poëticas dedimus: apud rhetorem initium sit historia, tam ^{peccantes,}

Lib. x. Iliad.

ingloria capiti

Narrationũ
 tres species.

tie uirtus, quanto uerior. Sed narrandi quidem quæ nobis optima
 se magnitudo uideatur, tum demonstrabimus, cum de iudiciali parte dice-
 tos erigimus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neque arida pro-
 ruptos, et, neque ieiuna. Nam quid opus erat tantum studijs laboris im-
 putes, et, ebendere, si res nudas atque inornatas indicare satis uideretur?
 et, corpora neque rursus sinuosa, et accersitis descriptionibus, in quas ple-
 lapsi, pleique imitatione poetice licetia ducuntur, lasciuuiat. Vitum utrumque
 deterior. eius tamen illud quod ex inopia, quam quod ex copia, uenit.
 iorem in. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec sperari potest: me-
 s se primor autem est indoles lata generosique conatus, et uel plura iu-
 lorum, quo concipiens interim spiritus. Nec unquam me in his disceptis
 i potest, mannis offendat, si quid superfluit: quin ipsis doctoribus hoc
 t. Id a messe cure uelim, ut teneras adhuc mentes moræ nutricum mollius
 optimo clant, et satiari ueluti quodam iucundioris discipline cibo lacteque
 discipuli ciantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta
 imitari, itas astringat: hinc spes roboris. Macie namque et infirmitatem
 ille etiam posterum manari solet, protinus omnibus membris expressus
 suo cians. Audeat hæc ætas plura, et inueniat, et inuictis gaudeat,
 tiffimus, ut licet illa non satis sicca interim ac seueræ. Facile remedium est
 doceat. bertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa ubi in pueris na-
 atio= ara minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumatur.
 Materiam esse primum uolo uel abundantior, atque ultra
 torum quam oporteat suscipiam. Multum inde decoquent anni, multum
 sola uulgatio limabit, aliquid uelut usu ipso deferretur. Sit modo unde
 me uideri cidi possit, et quod ex calpi: erit autem, si non ab initio te-
 rios puer uem nimium lamina duxerimus, et quam cælatura altior rupat.
 Bis utimur. Quod me de his ætatibus sentire nunus mirabitur, qui apud Ci-
 ædij atque peronem legerit: Volo enim se offerat in adolescente fa cundi-
 ueritatis. Quapropter in primis cuitadus, et in pueris præcipue, ma-
 mox die fuerit aridus, non minus quam teneris adhuc plantis siccum et sine
 imaticis amore illo solum. Inde fiunt humales statim, et uelut terram
 stantia, qui nihil supra quotidianum sermone attollere au-
 deant

hic in forma...
 munit di...
 lorum neque...
 usd' aliorum...
 in est...
 quæsi que...
 in...
 tione...
 mysticor...
 que...
 effe...
 f...
 e...

*animus
 Ad in...
 que...
 formata...
 in...
 forme

De Orat. 2.

deant. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco ^{inbecillitas} commendata o-
 dum satis putant uitio carere, in idipsum incidunt uitium, ^{in macie} et cetera cog-
 nuntur virtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidē ipsa ^{in macie} scilicet
 nec musta in lacu statim ausera sint: sic & annos ferēs, ^{in macie} contemptu
 tustate proficiēt. Ne illud quidē quod admoneamus in ^{in macie} iudicendi, &
 est, ingenia puerorū nimia interim emēdationis seueritate ^{in macie} tus frequen-
 cere: nam ^{in macie} desperat, & dolent, & nouissime oderūt: ^{in macie} erit suum p-
 maxime nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod ^{in macie} locus iste tr-
 rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibere ^{in macie} ummo qua-
 esse falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & nondum erit, in hoc
 tricem pati posse. Iucundus ergo ^{in macie} tum maxime debet esse ^{in macie} in id quod
 ceptor, ut remedia, quae alioqui natura sunt aspera, molli ^{in macie} scilicet recte
 & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quaedam, mutare et ^{in macie} ungitur op-
 dita cur id fiat ratione, illuminare, interponēdo aliquid ^{in macie} suarū nobis u-
 nunquam hoc quoque erit utile, totas ipsum dictare maxime traditi
 quas & imitetur puer, & interim tanquam suas amet. At ^{in macie} uentis: ut si
 negligens ei stylus fuerit, ut emendationem non recipiat, ^{in macie} nātis sedis
 tus sum prodesse, quoties eandem materiam rursus a me ^{in macie} uis euerber-
 etatam scribere de ^{in macie} integro iuberem: posse enim eū adhuc ^{in macie} uia, ut de sen-
 quatenus nullo magis studio, quam spe gaudēt. Aliter autē, & ^{in macie} Aeger
 etas emendanda est, & pro modo uirium & exigēdum, ^{in macie} omnis est li-
 rigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid ^{in macie} ausis: hesta res di-
 tius aut latius, laudare illud me adhuc, uenturum ^{in macie} tempore uentis
 idem non permitterem: ita & ingenio gaudebant, & ^{in macie} iudicantim ad
 fellebantur. Sed ut eo reuertar unde egressus sum, ^{in macie} narratituperare
 stylo componi, quanta maxima possit adhibita ^{in macie} diligentia. Namq; & i-
 Nam ut primo cū sermo instituitur, dicere quae ^{in macie} audierim, nimis cōte-
 est pueris ad loquendi facultatem, ideoq; & ^{in macie} retro agere, initio rerū
 sitionem, & a media in ^{in macie} utraq; partem discurrere sanē ^{in macie} potētissima.
 cogantur, sed ad gremium praecceptoris, & dum alium ^{in macie} quoq; exer-
 possunt, & dum res ac uerba ^{in macie} connectere incipiunt, ut prior: quae qu-
 memoriam firment: ita cum iam ^{in macie} formam recte loquendi, ^{in macie} at materia

firmitas ^{firmis} mendata orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec ex-
 tuitium ^{extremum} etata cogitatio, & uix surgēdi mora, circulatoria uerè iacta-
 le ipsa ^{ipsa} fionis est. Hinc p̄rentū imperitorū in ane gaudium, ipsis uero
 os ferēt, contemptus operis, & inuerecunda frons, & cōsuetudo pesime
 mus indigendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoq; profu-
 teueritatis ^{teueritatis} tus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio innāscitur.
 derūt: & erit suum parandæ facilitatis tempus, neq; a nobis negligenter
 r. Quod ^{quod} locus iste transibitur. Interim satis est, si puer omni cura &
 ant adhibe ^{adhibe} ummo (quantū illa ætas capit) labore aliquid probabile scrip-
 nondum ^{nondum} erit, in hoc assuescat huius rei sibi naturam faciat. Ille demum
 debet esse ^{debet esse} n id quod querimus, aut ei proximū, poterit euadere, qui antē
 ra molli ^{ra molli} miscet recte dicere, quā cito. Narrationibus nō inutiliter sub-
 utare eti ^{utare eti} ungitur opus destruendi confirmandiq; eas, quod ^{deuocō} dicitur u ^u
 liquid ^{liquid} sūtra ^{sūtra} uobis uocatur. Id porro non tantum in fabulosis, & car-
 stare ma ^{stare ma} iane traditis fieri potest, uerum etiam in ipsis annalium moni-
 amet. At ^{amet} nentis: ut si queratur, an sit credibile super caput Valerij pu-
 recipiat, ^{recipiat} nātis sedisse coruum, qui os oculosq; hostis Galli rostro atque
 us à me ^{us à me} lis euerberaret. Sit in utranq; partē ingēs ad dicendum mate-
 i adhuc ^{i adhuc} uentia, ut de serpēte quo Scipio traditur genitus, & Lupa Romu-
 Aliter aut ^{Aliter aut}, & Aegeria Numa. Nam Græcis historicis plerunq; poëtice
 gēdum, ^{gēdum} similis est licentia. Sæpe etiā quærit solet de tēpore, de loco, quo
 id ausis ^{id ausis} bestia res dicitur, nonnunquam de persona quoque, sicut Liuius
 m tempore ^{m tempore} sequentissime dubitat, & alij ab alijs historicis dissentiūt. Inde
 t, & iudic ^{t, & iudic} aulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, &
 n, narra ^{n, narra} tuperare improbos, quod non simplicis utilitatis opus est.
 diligenti ^{diligenti} Nanq; & ingenium exercetur multiplici uariāq; materia, &
 audierim ^{audierim} nimis cōtemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde co-
 ro agere ^{ro agere} nitio rerū uenit, exemplisq; quæ sunt in omni genere causaru
 re sanē ^{re sanē} motētissima, iam tum instruitur, cum res poscet usus. Hinc illa
 um aliū ^{um aliū} suoq; exercitatio subit comparationis, uter melior, uter ue dete-
 ant, ut p̄ior: quæ quanquam uersatur in ratione simili, tamen & dupli-
 loquendi ^{loquendi} ut materiam, & uirtutum uitiorumq; non tantum naturā, sed

aq; quoniam quid hi possint in causis, quarum uaria ac noua semper est
 tempore. Facies, proprium inuenire? quomodo propositis ex parte diuersa
 us in ipse respondere? altercationibus uelociter occurrere? testem rogare?
 atore) qui etiam in ijs, quae sunt communia, & in plurimis causis tra-
 nes: quantantur, uulgatissimos sensus uerbis, nisi tantò ante preparatis,
 luci speciososequi nequeant. Neesse est his, cum eadem iudicijs pluri-
 petulās us dicunt, aut fastidium moucāt, ueluti frigidi & repositi cibi,
 & proliant pudorem, deprehensa toties audientium memoria infelix su-
 usq; desuetudine, quae sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus & diuer-
 ses autem officijs cōteratur, cum eo quidē, quòd uix ullus est tam com-
 uita an inuicis locus, qui possit ^{sub et daleceq;} coherere cum causa, nisi aliquo proprie-
 ure sunt auestionis uinculo copulatus: appareatq; eum non tam insertū,
 uel ad suauam ^{app. l. v. d.} applicitum, uel quòd dissimilis est ceteris, uel quòd ple-
 iuuat pluraq; assumi etiam parum apte solet, non quia desideratur, sed
 rana cepua paratus est, ut quidam sententiariū gratia uerbosissimos lo-
 te ad deos arcessunt, cum ex locis debeat nasci sentētia. Ita sunt autem
 di ne sint uociosa hęc & utilia, si oriuntur ex causa. Ceterum quamlibet
 ra erunt, uelchra locutio, nisi ad uictoriam tendit, utiq; superuacua, sed
 iucundo igitur etiam cōtraria est. Verum hactenus euagari satis fuerit.
 usis, cum egū laus & uituperatio iam maiores, ac propē summis operi-
 demonis suffecturas uires desiderant, quae quidē suasorijs, an cōtro-
 luer, & rsijs magis accōmodata sit exercitatio, consuetudine & iure
 amur uoluntatū differt. Apud Graecos enim lator earū ad iudicem uoca-
 uod genuntur, Romanis pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit.
 e testibus, troq; autem modo pauca de his, & serē certa dicuntur. Nam
 enda etiā ^{pro} genera sunt tria, sacri, publici, priuati iuris. Quae diuisio ad
 certinere, uudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quòd lex,
 eos, memòd publica, quòd ad religionem deūm cōparata sit. Ea quidē
 ut quotie quibus quari solet, cōmunia omnibus. Aut enim de iure du-
 blematis tari potest eius, qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritē creatus
 ium diffribunus arguebatur: aut de ipsius rogationis, quod est uariū,
 a de se comē non trino fortē nundino promulgata, siue non idoneo die,
 siue

*legitimis siue contra intercessionem, uel auspicia, aliud uel quid quod
 gitime obstat, dicitur lata esse, uel ferri, siue alicui manentium
 gum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes ni- **S**ed de re
 tinent: nam sunt hæc citra complexum personarum, tempo- **R**hetor
 causari. Reliqua eadem fere uero, fictioq; certamini huiusmodi quoque
 tractantur. Nam uerbum, aut in uerbis, aut in rebus est. In uer-
 queritur, an satis significant, an sit in his aliquid ambiguum enarra-
 In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in præteritum uerbum lectioni
 debeat, an in singulos homines. Maxime uero commune est pauca, quo-
 rere, an sit honesta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à præstant, seruauit
 partes, sed nos iustum, piuum, religiosum, ceteraq; his si res impedi-
 honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter uendi fecerunt
 cuti solet. Aut enim de re ipsa queritur, ut digna ne parte desiderante
 præmio sit: aut de modo præmiis pœnæ uel, qui tam maior, à quid noui
 minor culpari potest. Utilitas quoque interim natura dicitur. Nunc u-
 tur, interim tempore. Quædam an obtineri possint, ambages, quia no-
 let. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando is præire
 aliquando ex parte reprehendi solere, cum exemplum rei adhibetur,
 que nobis clavis orationibus præbeatur. Nec me fallit, eam illa, q-
 que leges esse, que non in perpetuum rogentur, sed de hoc et, mult-
 bus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis monstrare
 est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Constant enim is eius atq-
 pria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. Maxime præ-
 ueteres facultatem dicendi exercuerunt, assumpta tamen de labore de
 cticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem quisq; eorum
 consiliorumq; materias apud Græcos dicere, circa Demetrius, tum et
 Phalerea institutum fere constat. An ab ipso id genus exaliquem (q-
 tionis sit inuentum, ut alio quoque libro sum confessus, et lectorem
 comperi. Sed ne ij quidem, qui hoc fortissimè affirmant, exposita ca-
 tis idoneo autore nituntur. Latinos uero dicendi præcepta dicent
 extremis L. Crassi temporibus cœpisse Cicero auctor est, quæ uentione
 Plotius. insignis maxime Plotius fuit. **De**

De lectione Oratorum, & Historicorum
apud Rhetorem. CAP. V.

Sed de ratione declamandi post paulum: interim, quia prima
 Rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur
 ini huiusmodi quoque ut moneam, quantum sit collaturus ad profectum di-
 us est. In scitiorum rhetor, si quemadmodum à grammaticis exigitur poëta-
 a ambiguum enarratio, ita ipse quoque historiae, atque etiam magis oratio-
 eritum in lectione, susceptos a se discipulos instruxerit: quod nos in
 mune est, auicis, quorum id etas exigebat, & parentes utile esse credide-
 fieri à parent, seruauimus. Ceterum sentientibus iam tum optima, duæ
 quæ his sines impedimento fuerunt, quod & longa consuetudo aliter do-
 simpliciter, erendi fecerat legem, & robusti ferè iuuenes, nec hunc laborem
 a ne post desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam
 in maiora, quid noui uel serò inuenissem, præcipere in posterum pude-
 atura dicit. Nunc uerò scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiuto-
 int, ambages, quia non uidentur tempora suffectura, si legentibus singu-
 iquando is præire semper ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc
 lum rei adhibetur, ut facile atque distinctè pueri scripta oculis sequatur,
 fallit, etiam illa, quæ uim cuiusque uerbi, si quid minus usitatum incidat,
 sed de hoc, multum infra rhetoris officium existimanda est. At de
 icronis monstrare uirtutes, uel si quando ita incidat, uitia, id professio-
 tant enim is eius atque promissi, qui se magistrum eloquentiæ pollicetur,
 alitate. Maxime proprium est: eò quidem ualidius, quod non utique hunc
 a tamen à laborem docentium postulo, ut ad gremium reuocatis cuius
 uitatione uisusque eorum uelit libri lectioni deseruiant. Nam mihi cum faci-
 ca Demetrius, tum etiam multò uidetur magis utile, factò silentio, unum
 genus exeliquem (quod ipsum imperari per uices optimè est) constitue-
 onfessus, et lectorem, ut protinus pronuntiationi quoque assuescant: tum
 firmant, exposita causa, in quam scripta legitur oratio (nam sic clarius
 li præcepta dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodque in
 itor est, in uentione, quodque in elocutione annotandum erit, quæ in
 roecio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas,

fides, quod aliquando consilium, & quàm occulta callidione, per o
 Nanque ea sola in hoc ars est, quæ intelligi, nisi ab artificio ire qu
 possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quàm sita quedam
 & crebra argumētatio, quibus uiribus inspiret, qua iucunda ducunt
 te permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbisienter, aut
 ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrupēta quàm ex
 mumq; iudicum similem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in rat sit exemp
 eloquēdi, quod uerbū proprium, ornatum, sublime, ubi ampero aut De
 tio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod speciose tralo discipuli
 quæ figura uerborū, quæ lenis & quadrata, sed uirilis tuem? quini
 positio. Ne id quidem inutile, etiam corruptas aliquādo pendi mau
 tiosas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorū prauitate neminem ha
 tur, legi palam pueris, ostendiq; in his, quàm multa impud, quàm
 obscura, tumida, humilia, sordida, lasciuia, effœminata su
 non laudantur modo à plerisq; sed, quod peius est, propt
 ipsum, quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & **Q** uod
 dum naturam enunciatus, nihil habere ex ingenio uidetur. **Q** uo
 uerò, quæ utcunq; deflexa sunt, tanquam exquisitiora multij floridius
 non aliter quàm distortis, & quocunq; modo prodigijs accōmo
 poribus, apud quosdā maius est pretium, quàm ijs, quæ sed tamen e
 communis habitus bonis perdiderunt. Atq; etiam qui speciem uelim,
 piuntur, uulsis, leuatisq; & iniustas comas acu comentis historie ma
 non suo colore nitidis, plus esse formæ putāt, quàm possit profectu op
 re incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire incipientib
 ex malis moribus. Nec solū hæc ipse debet docere præced etiam a
 sed frequenter interrogare, & iudicium discipulorum ex quisq; erit
 Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur præcedenda puer
 aures, simulq; ad id perducētur, quod ex hoc queritur, uirator, in
 niant ipsi, & intelligant. Nam quid aliud agimus docentione dure
 quàm ne semper docendi sint? Hoc diligentæ genus adim eorum
 cere plus collaturum discentibus, quàm omnes omnium am sine du
 quæ iuuant sine dubio multum: sed latiore quadam compenti, quoc

culca collatione, per omnes quidem species rerum quotidie penè nascen-
 ab artificium ire qui possunt? Sicut de re militari, quanquam sunt tra-
 a, quam data quedam præcepta communia, magis tamen proderit scire,
 qua iucunda ducum quisq; ratione, in quali loco, tempore, sit usus sa-
 iocis ubi orienter, aut contra. Nam in omnibus serè minus ualent præce-
 ra irrûpta quam experimenta. An uero declamabit quidem præceptor,
 Tum in re sit exemplo suis auditoribus? non plus contulerint lecti Ci-
 , ubi ampero aut Demosthenes? Corrigetur palàm, si quid in declamã-
 ciose tralo discipulus errauerit: non potentius erit emendare oratio-
 uirilis tamen? quinimò etiam iucundius: aliena enim uitia quisq; repre-
 aliquãdopendi mauult quam sua. Nec deerant plura, quæ dicerem, sed
 orauitatem eminem hæc utilitas fugit, atq; utinam tam non pigeat facere
 ultra impud, quam non displicebit.

uinata sim Qui primi legendi.

CAP. VI.

est, propterea Quod si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quæ-
 rectus, et ratio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos mi-
 nio uidetur, quia facilius eorum intellectus uidebatur, probauerunt:
 iora miris floridius genus, ut ad alenda primarum ætatum ingenia ma-
 prodigiis accõmodatum. Ego optimos quidem et statim, et semper,
 ijs, quæ nec tamen eorum candidissimum quenq;, et maxime exposi-
 on qui spectam uelim, ut Liuium à pueris magis quam Sallustium, et hic
 comentis historia maioris est autor, ad quem tamen intelligendum iam
 am possit profectu opus sit. Cicero, ut mihi quidem uidetur, et iucundus
 uenire uincipientibus quoq;, et apertus est satis, nec prodesse tantum,
 cere præced etiam amari potest: tum quemadmodum Liuius præcipit, ut
 alorum ex quibus erit Ciceroni similimus. Duo autem genera maxime ca-
 tur præterenda pueris puto. Vnum, ne quis eos antiquitatis nimius ad-
 ueritur, in Gracchorum, Catonisq;, et aliorum similium le-
 us docentione durefcere uelit: fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neq;
 genus autim eorum adhuc intellectu consequentur, et elocutione, quæ
 s omnium am sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena, cõ-
 am compenti, quod est pessimum, similes sibi magnis uiris uidebuntur.

Alterum,

Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuie parte coarctatis sculis capti uoluptate quadam praua deliniantur, ut praesens esse, quae illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quò propositio miscenda adament. Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculum, ut anq; incerta suaferim & antiquos legere, ex quibus si assumatur seruum cuiusq; uirilium ingenij uis, detereso rudis seculi squalore, tum non debentur, bruta cultus clarius enitescet: & nouos, quibus & ipsis multis, iam suis uis adest. Nec enim nos tarditatis natura damnauit, sed dicere iam credi scilicet tauimus genus, & ultra nobis quàm oportebat indulgentium laborum non tam ingenio illi nos superauerunt, quàm proposito. Quòd si satius ergo licebit eligere. Sed curandum erit, ne ijs, quibus praesens fuerit praesens sunt, inquinentur. Quosdam uero etiã, quos totos imitatio ducem reateat, & fuisse nuper, & nũc esse quidem, libenter nõ cõsumimus, quae tamen modo, uerum etiam contenderim. Sed hi qui sint, non curantur. At curantur pronuntiare. Tutius circa priores uel erratur. Ideoq; hoc latere sedem uorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet, uero caelo,

Vel err. Vel
pro, etiam: af-
fertine.

De diuisione.

CAP. VII.

Fuit etiam in hoc diuersum praecipientium propositio. Illud ex eo quòd eorum quidam materias, quas discipulis ad dicendum quibus nunc dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo discant, & quae quaeantur: nec solum probationibus implebant, sed etiam tres exigua etibus. Alij, cum primas modò lineas duxissent, post declarquentissimas nes quid omisisset quisq; tractabant: quosdam uero loci gentia cominore cura, quàm cum ad dicendum ipsi surgerent, excolere opere plerumq; utile utrunq; & ideo neutrum ab altero separo. Sed si factorijs, aliquid tum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam praesens, multò nunc uiam, quàm reuocare ab errore iam lapsos. Primum, quia, aliena conationem auribus modo accipiunt, diuisionem uero ad cogitandum generi nem etiam & stylum perferunt. Deinde etiam quòd libent, iam fam praecipientem audiunt, quàm reprehendentem. Si qui uerumq; habet lo sunt uiuaciores, in his praesertim moribus, etiam irrisu formam o admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minime. Ab

ius lasciuia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio ceterorum, qui re-
 ur, ut pte esse, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem
 quò propo ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsæ postulabunt.
 riculum tanq; incipientibus danda erit uelut præformata materia, secū
 matur sum cuiusq; uires. At cum satis composuisse se ad exemplum ui-
 tum non ebuntur, breuia quaedam demonstranda uestigia, quæ persecu-
 sis multa iam suis uiribus sine adminiculo progredi possint. Nonnun-
 sed dico am credi sibi eos oportebit, ne mala consuetudine semper a-
 indulgim: num laborem sequendi, nihil per se conari, & querere sciant.
 proposito, uod si satis prudenter dicenda uiderint, iam propè consum-
 quibus peata fuerit præcipientis opera. Siquid errauerint, adhuc erunt
 tos imit ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aues cer-
 er nō cōe mus, quæ teneris, infirmisq; foetibus cibos ore suo colatos para-
 t, non cui antur. At cum uisi sunt adulti, paulum egredi nidis, & circum-
 a deoq; hō lare sedem illam præcedentes ipsæ docent, tum expertas uires
 antecedentero cælo, suæq; ipsorum fiducia permittunt.

VII.

De ediscendo.

CAP. VIII.

m propo **L**lud ex consuetudine mutandum profus existimo in his, de
 ilis ad dico quibus nunc differimus, etatibus, ne omnia quæ scripserint,
 dicendo discant, & certa, ut moris est, dic dicāt. Quod quidem maxime
 t, sed etiam tres exigunt: atque ita demum studere liberos suos, si quàm-
 post declarquentissime declamauerint, credunt: cum profectus præcipue **Profectus di**
 uero loeligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumq; esse in **ligentia con**
 ent, excolere opere planè uelim, sic ediscere electos ex orationibus, uel stat.
 Sed si factorijs, alio uè quo genere dignorum ea cura uoluminum lo-
 e rectā pris, multò magis suadeam. Nam & exercebitur acrius memo-
 inum, quia, aliena complectendo, quàm sua: & qui erunt in difficiliore
 ro ad cogius generis labore uersati sine molestia, quæ ipsi composue-
 quod libent, iam familiarius animo suo affigent, & assuescent optimis,
 Si qui uerperq; habebunt intra se quod imitentur. Etiam non sentien-
 etiam irq; formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, ex-
 amen minimè. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, &
 f composi

compositione, ac figuris iam non quaesitis, sed sponte & ex proposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunditas sermone bene à quoq; dictorum relatio, & in causis utilis. Nam & plus autoritatis asserunt ea, quae non praesentis gratia sunt comparata, & laudem saepe maiorem, quam si nostra sim conciliant. Aliquando tamen permittendum, quae ipsi scripsere dicere, ut laboris sui fructum, etiam ex illa, quae maximè petitur laude plurimum capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cum aliquid commodius limauerint, ut eo uelut praemio studi sui donentur, ac se meruisse, ut dicerent, gaudeant.

An secundum sui quisq; ingenij docendus sit naturam. CAP. IX.

Virtus praceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter ijs quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quò quenque natura maximè ferat, scire. Nam in hoc incredibilis quaedam uarietas, nec pauciores animorum penè quam corporum formae. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimu se ad eorum, quos praebant, imitationem composuerint. Vtile deinde plerisque uisum est, ita quenque instituire, ut propria naturae bona doctrina fruuerent, & in id potissimum ingenia, quò tenderent, adiuuaretur. Ut si quis palaestrae peritus, cum in aliquod plenum puerum gymnasium uenerit, expertus eorum omni modo corpus, animumq; discernat, cui quisque certamini preparandus sit: in praectorem eloquentiae cum sagaciter fuerit intuitus cuius ingenium presso, limatoq; genere dicendi, cuius acri, gratia dulci, aspero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita se commodaturum singulis, ut in eo quo quisque eminet, prouehatur, quò & adiuta cura natura magis eualescat: & si in diuersa ducatur, nec in ijs quibus minus aptus est, satis possit efficere, & ea, in quae natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod

mihil
quenti
tes ing
certu
alius h
uulis si
haec di
aut pu
rum ce
partem
difficil
peruac
corrup
patiem
Nam s
concess
dum id
dendum
tes, qu
cuisse t
ut alte
tiore t
uanda
scendu
quend
enim q
tura co
gressi,
in part
atque
ab eod
si doce

mibi (libera enim uel contra receptas persuasiones rationem sequenti sententia est) in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorū dispicere prorsus necessarium est. In his quoque certum studiorum facere delectum, nemo dissuasit. Namque erit alius historiae magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet haec dicēdi magister, quo modo palastricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorē, aliud ue quid ex ijs, quae sunt sacrorum certaminum. Verum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quae sunt eius operis, etiam si qua difficiliora uidebuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac tumidus, ut plerique sunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur? Aridum atque icium non alemus, & quasi uestiemus? Nam si quaedam detrahere necessarium est, cur non sit adijcere concessum? Neque ego contra naturam pugno: non enim deserendum id bonum, si quod ingentum est, existimo, sed augendum addendumque, quod cessat. An non clarissimus ille praceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro atque Theopompo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè praecipiti, concitationem adiuuandam docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitrareretur? Imbecillis tamen ingenij sane sic obsequendum sit, ut tantum in id quod uocat natura, ducantur. Ita enim quod solum possunt, melius efficiēt. Si uero liberalior natura contigerit, & in qua meritò ad spem oratoris sumus accessi, nulla dicendi uirtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, ut necesse est, ceteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum pancratiasten susceperit, pugno ferire, uel calce

tantum, aut nexus modo, atque in his certos aliquos docebit, omnia quæ sunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non possit: in id maxime quod poterit, incumbet. Nam sunt hæc vitanda prorsus: Vnum, ne tentes, quod effici non possit: Aliud, ne ab eo quod quis optime facit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui docebitur, ille, quem adolescentem senem uidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur: efficietq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandoq; quorum utroq; certamine iisdem diebus coronabatur iniunctum. Et quantum id magis oratoris futuri magistro procedendum erit? Non enim satis est dicere presse tantum, aut subtiliter, aut asperè, non magis quam phonasco, acutis tantum, et medijs, aut grauibus sonis, aut horum etiam particulis excedere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo summum omnibus intenta neruis consentiat.

De officio discipulorum.

CAP. X.

PLura de officijs docentium locutus, discipulos id unum iterim moneo, ut præceptores suos non minus quam ipsa studia ament, et parètes esse, nõ quidem corporũ, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita et libenter audient, et dictis credent, et esse similes concupiscent. In ipsi deniq; coetus scholarum læti et alacres cõuenient: emendati irascetur, laudati gaudebunt, ut sint charissimi studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere dociles. Alioqui neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominum ortus ex utroque gignentium confertur, et frustra sparsis seminibus, nisi illa præmollitus fouerit sulcus: ita eloquẽtia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisq; concordia.

De utilitate & ratione declamandi.

CAP. XI.

IN his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi membra atq; partes, bene instituto atq; exercitio, ita

to, iam s
materia
declama
uisim
quibus
reddidit.
dam elo
tue dun
di medi
dit, ut i
licentia
bonum
gentur
me pot
est. Na
cis nou
nes, et
fidem,
re per
in corp
stulta e
dum es
pedes
rantur
sibi qu
traxer
tumor
hendet
no à fo
dem, q
præpa
mulinu

to, iam ferè tempus appetet aggrediendi suasorias, iudicialesq; materias: quarum antequàm uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quæ quidè ut ex omnibus nouissime inuèta, ita & multo est utilissima. Nam & cuncta illa de quibus diximus, in se ferè cõtinet, & ueritati proximã imaginẽ reddit. Ideoq; ita est celebrata, ut plerisq; uideretur ad formandam eloquẽtiam uel sola sufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetua duntaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cùm hac dicendi meditatione cõmunis. Eò quidem res ista culpa docetũ recidit, ut inter præcipuas quæ corrumpent eloquentiam causas, licentia, atque inscitia declamãtium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipse materiae, quæ fingentur, quàm similime ueritati. Et declamatio in quantũ maxime potest, imitetur eas actiones, in quarũ exercitationẽ reperta est. Nam magos, & pestilentia, & responsa, & seuiore tragicis nouercas, aliãq; magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsiones, & interdita queremus. Quid ergo? Nunquàm hæc supra fidem, & poëtica (ut uere dixerim) themata iuucibus pertractare permittemus, ut expatientur, & gaudeant materia, & quasi in corpus eant? Optimum. Sed certe sint grandia & tumida, nõ stulta etiã & acrioribus oculis intuenti ridicula: ac si iam ceden dum est, impleat se declamator aliquando, dum sciat, ut quadrupes cum uiridi pabulo distentẽ sunt, sanguinis detractioe curantur, & sic ad cibos uiribus conseruãdis idoneos redeunt, ita sibi quoq; tenuandos adipos, & quicquid humoris corrupti cõtraxerit, emittendum, si esse sanus, ac robustus uolet. Alioqui tumor ille inanis, primo cuiuscunq; ueri operis conatu deprehendetur. Totum autem declamandi opus, qui diuersum omnino à forensibus causis existimant, ij profectò ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosa uociferationi similitimum est. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus

est? narrare quod omnes sciant falsum? probationes adhibere
 cause de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc quidem otiosum
 tantum. Affici uerò ira, uel luctu permouere, cuius est ludibrium
 nisi quibusdam pugne simulachris ad uerum discrimen aciem
 iustam cōsuescimus. Nihil ergo inter forense genus dicendi, atque
 hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil
 Vtinamq; adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur
 mur, & perplexæ magis, & longioris aliquando actus contra
 uersæ fingerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus
 meremus, & iocos inserere moris esset, ob quæ nos, qualibet
 alia in scholis exercitati sumus, tyrones in foro inueniunt.
 uero in ostentationem comparatur declamatio, sanè paululum
 aliquid* inclinare ad uoluptatem audientium debemus. Nam
 & in ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur,
 sed sunt ad popularem aptatæ delectationē, quales legimus
 Panegyrici. Panegyricos, totumq; hoc demonstrationum genus, permittimus
 adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latere plerumq; in
 dicijs debet, & non confiteri modò, sed ostentare etiam hominibus
 in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est uiciorum,
 cōsiliorumq; imago, similis esse debet ueritati: quoniam
 autem aliquid in se habet *εὐλαξὺν*, nonnihil sibi nitentis
 sumere, quod faciunt actores comici, qui nec ita prorsus ut
 uulgò loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte, nec tamē
 procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, sed more
 cōmunis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Quod
 quoq; aliqua nos incōmoda ex ijs quas finxerimus materijs, cō
 sequentur, in eo præcipuè, quod multa in his relinquuntur in
 certa, quæ sumimus, ut uidentur etates, facultates, liberi, parentes,
 urbiū ipsarum uires, iura, mores, alia his similia. Quin
 quando etiam argumenta ex ipsis positionum uitijs ducimus
 Sed hæc suo queq; loco. Quamuis enim omne propositum opo
 nis à nobis destinati cōspectet, ut orator instituat, tamen
 quid sit

*inclinare

Panegyrici.

quid sit
tineat p

I Am h
 I pere
 quosda
 modi p
 ri mode
 ligenti
 quorum
 noēma
 declam
 Apollo
 potuit
 & ben
 moria
 tiæ sua
 uti glo
 ne in r
 tentijs
 Quin
 intuen
 diebus
 Et, cor
 rendis
 quàm
 iunge
 conne
 alia n
 uident
 Sed in

quid sit

quid studiosi requirant, etiam siquid erit, quod ad scholas pertinereat proprie, in transitu non omittemus.

An artis necessaria cognitio sit.

C A P. X I I.

IAM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua esse pere initium solent, qui priora omiserunt: quanquam uideo quosdam in ipso statim limine obstaturos, qui nihil egere eiusmodi præceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid esset schema & noëma, nescire se quidem, sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione, respondit. Alius percontanti, Theodorus an Apollodoreus esset, Ego, inquit, parmularius sum. Nec sanè potuit urbanus ex confessione inscitie sue elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentie sue, paucissimos nature. Igitur impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis, sed cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententijs grandibus, quarum optima quæque à periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultro se offerat, pluribus sæpe diebus expectant: aut murmure incerto, uelut classico instincti, concitatisimum corporis motum, non enunciandis, sed querendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia prius, quam sensum inuenerint, destinant quibus aliquid disertis subiungendum sit, eaque diu secum ipsi, clareque meditati, desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia atque nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tantum laborem suum, sed in locos intendunt, atque in his non corpori prospiciunt, sed

f 4 abrupta

abrupta quaedam, ut fortè ad manum uenire, iaculantur. Vnde fit, ut dissoluta & ex diuersis congesta oratio coherere non possit, similisq; sit cōmentarijs puerorum, in quos ea, quae alijs clamantibus laudata sunt, regerunt. Magnas tamen sententias & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt: nam & barbae & serui: & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quare ineruditi ingeniosiores uulgò habentur.

CAP. XIII.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerunque hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti. Primum, ut male iudicantium, qui maiorem habere uim credunt ea, quae non habent artem: ut effringere, quam aperire, rumpere, quam seruare, trahere, quam ducere putant robustius. Nam & gladiator, qui armorum inscius in rixam ruit, & luctator, qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit, incumbit, fortior ab his uocatur: cum interim & hic frequenter suis uiribus ipse profunditur, & illum uehementis impetus excipit aduersarij mollis & titulus. Sed sunt in hac parte, quae imperitos etiam naturam fallant: nam & diuisio cum plurimum ualeat in causis, species uirium minuit, & rudia politis maiora, & sparsa compositis microsiora creduntur. Est praeterea quaedam uirtutum, uitiolorumque uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & saepius uel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam se affert & ista res opinionem, quia libentissime homines audire ea, quae dicere ipsi noluisse. Illud quoque alterum, quod est in elutione ipsa periculum, minus uitat, conaturq; perdit. Inde conuenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui semper querit quod nimium est: uerum & raro euenit, & cetera uitia non possunt sat. Propter hoc quoque interdum uidentur indocti copiam habere maiorem, quod dicunt omnia: doctis est electio & modus. Illi accedit, quod à cura docendi quod intenderint, recedunt. Itaque

Illud questionum & argumentorum apud corrupta iudicia frigus euitant, nihilq; aliud, quam quò uel prauis uoluptatibus aures assistentium permulceant, querunt. Sententiæ quoque ipsæ, quas solas petunt, magis eminent, cum omnia circa illa sordida, & abiecta sint, ut lumina non inter umbras, quemadmodum Cicero dicit, sed plane in tenebris clariora sunt. Itaq; ingeniosi uocentur, ut libet, dum tamen constet, contumeliose sic laudari disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrudere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetustatem: sed uitia detrahit, atque eo solo minus est, quod literæ perpolierunt, quo melius. Verum hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius querunt. Nam & clamant ubiq; & omnia leuata, ut ipsi uocant, manu emugiunt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis fiuentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cedere, mire ad pullatum circumulum facit: cum ille eruditus, ut in oratione multa submittere, uariare, disponere, ita etiam in pronuntiando suum cuiq; eorum, quæ dicet, colori accommodare actum sciat: & si quid sit perpetua obseruatione dignum, modestus et esse, & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ est potius uiolentia. **Violentia.** Cum interim non actores modo aliquos inuenias, sed (quod est turpius) præceptores etiam, qui breuem dicendi exercitationem consecuti, omiſsa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur: eosq; qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos & ieiunos, & tepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumeliosissimum occurrit, appellent. Verum illis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos quando & præcipiendi munus iam pridem deprecari sumus, & in foro quoq; dicendi quia honestissimum finem putabamus, desinere dum desideraremur, inquirendo, scribendoq; talia, consolemur ocium nostrum: quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certe sunt uoluptati.

Quis modus sit in arte. CAP. XIII.

*conscriptas

Nemo autem à me exigat id præceptorum genus, quod à plerisque scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate constrictas studiosis dicendi præcipiunt. Vtiq; præcæm, & id quale: proxima huic narratio, quæ deinde narrandi: propositio post hanc, uel ut quibusdã placet excursio: tum certus ordo questionum, cæteraq; : quæ uel aliter facere fas non sit, quidam tanquam iussi sequuntur. Etenim Rhetorice res prorsus facilis ac parua, si uno & breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraque causis, temporibus, necessitate, occasione. Atque ideo res in oratore præcipuum consilium est, quia uarie, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim si præcipias Imperatori, quoties aciem instruit, & dirigat frontem, cornua utrinque promoueat, equites pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectissima fortasse ratio, quoties occurrat: sed mutabitur natura loci, si mons occurrat, si flumen instabit, si collibus, syluis, alia uel asperitate prohibebitur. Munus hostium genus, mutabit præsentis cõditio discriminis: nunc directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur nonnunquam terga etiam dedisse simulata fuga proderit. præcæm necessarium an superuacuum, breue an longius, iudicem omni sermone directo, an aliquãdo auerso per aliquam figuram dicendum sit, constricta an latius fusa narratio, cornua an diuisa, recta an ordine permutato, causæ docebunt. Item de questionum ordine, cum in eadem controuersia aliud a parti prius queri frequenter expediat. Neque enim rogationibus, plebis uel scitis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Nõ negabo autẽ sic utile esse plerumque alioqui nec scriberem: uerum si eadem illa nobis aliud suadet utilitas, hanc relictis magistrorũ autoritatibus, sequemur. Eadem id maxime præcipiam, ac repetens iterumq; iterumq; inuenio, Res duas in omni actu spectet orator, quid deceat, quod expediat.

expedi

expedi
ordine al
mus, uari
minima
brachia,
ille, &, ut
ad unum
sum habe
da hæc, il
stortũ &
tamen ut
tis absuer
ac difficu
figura, q
quid à re
dine uulg
les tamen
* amisi o
da sunt q
tate nõ p
la, qua C
ne pinxi
Menelao
affectibus
exprime
dum. Nõ
ne tacere
moris fu
cãt, id es
petualia
te aliqua
stabilimus

expediat. Expedi autē saepe mutare ex illo cōstituto, traditoq;
 ordine aliqua, & interim decet, ut in statuis atque picturis uide
 mus, uariari habitus, uultus, status. Nam recti quidē corporis uel
 minima gratia est. Nempe enim aduersa sit facies, & demissa
 brachia, & iūcti pedes, & à summis ad ima rigens opus: flexus
 ille, & ut sic dixerim, motus, dat actū quēdam effectis. Ideo nec
 ad unum modum formatae manus, & in uultu nulle species. Cur-
 sum habent quēdam & impetum, sedent alia, uel incumbunt: nu-
 da haec, illa uelata sunt, quaedam mixta ex utroque. Quid tam di-
 stortū & elaboratū, quam est ille Discobolos Myronis? Si quis
 tamen ut parum rectum improbet opus, non ne ab intellectu ar-
 tis absuerit, in qua uel praecipue laudabilis est illa ipsa nouitas
 ac difficultas? Quam quidem gratiam & delectationem afferūt
 figuræ, quæq; in sensibus, quæq; in uerbis sunt. Mutant etiā ali-
 quid à recto, atq; hanc præ se uirtutem ferunt, quod à cōsuetu-
 dine uulgari recefferūt. Habet in pictura specie tota facies. Apel-
 les tamen imaginem Antigoni latere tantum altero ostendit, ut
 *amisi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operien-
 da sunt quaedam, siue ostendi non debēt, siue exprimi pro digni-
 tate nō possunt: ut fecit Timātes, ut opinor, Cithnius in ea tabu-
 la, qua Coloten Teium uicit. Nam cū in Iphigeniæ immolatio-
 ne pinxisset tristem Calchantem, tristiorem Ulyssē addidisset,
 Menelao quē summum poterat ars efficere moerorē, cōsumptis
 affectibus non reperiens quo digne modo patris uultum posset
 exprimere, uelauit eius caput, & suo cuiq; animo dedit aestimā-
 dum. Non ne huic est illud simile Sallustianū? Nam de Carthagi-
 ne tacere satius puto, quam parū dicere. Propter quæ mihi semp-
 moris fuit q̄ minime alligare me ad præcepta, quæ ~~admodum~~ uo-
 cāt, id est (ut dicamus quomodo possumus) uniuersalia, uel per-
 petualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut nō labefactari par-
 tealiqua, & subruī possit. Sed de his plenius suo quicq; loco tra-
 ctabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, si quē ex ijs q̄
 breues

breues plerunq; circumferuntur, artis libellū edidicerint, & in decretis technicorū tutos putent: Multo labore, assiduo studiuaria exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia presentissimo cōsilio cōstat ars dicēdi. Sed adiuuatur his qui si tamē rectam uiam, nō unā orbitam monstrant, à qua declinat qui crediderit nefas, patiat̄ur necesse est illam per funes indigentium tarditatē. Itaq; & stratum militari labore iter sepe serimus compendio ducti: & si rectum limitem rupti torrentes pontes inciderint, circuire cogemur: & si ianua tenebitur in medio, per parietem exhibimus. Late fūsum opus est, & multiplex & propē quotidie nouū, & de quo nunquā dicta erunt omnia. Quae sunt tamē tradita, quid ex ijs optimum, & si qua minus adijci, detrabi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio totius operis.

CAP. XV.

Rhetoricen in Latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudatim debita laude, quōd copiam Romani sermonis augere tenuerunt. Sed non omnia nos ducentes ex Græco sequuntur, si ne illos quidē, quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerit, & hęc interpretatio non minus dura est, quā illa Flauij est, etia atq; entia. Sed ne propria quidem: nam oratoria sic est, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorica talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud Græcos quoq; duplicē intellectum habet. Namq; uno modo fit ascriptum ars rhetorica, ut nauis piratica: altero, nomen rei, quod est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiā, ut grāmaticē literatura est nō literatrix, quę admodum oratrix, nec literatoria quemadmodū oratoria: uerū in rhetorice nō fit. Nō pugnemus igitur, cum præsertim plurimis alioquin Græcis sit utendum. Nam certe & Physicos, Musicos, & Cymetras dicā, ne uim asseram his nominibus, indecora in Latino sermonem mutatione. Deniq; cū M. Tullius etiā ipsis librorum

quos

quos ha
profecto
mo de n
metu ce
me diu
que dis
est qui p
dicere. C
omnia r
nunc qu

A sed
rei, aut
cipua op
uiros p
cedimus
bui uol
magis e
tantum
dam ar
etiam p
runt. I
persuad
fieri p
quētissi
pello, p
quid aff
ginem
est) dux
officia,

quos hac de re primum scripserat, titulis Græco nomine utatur, profectò non est uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (iã enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit quæ disciplina percipi debet, ea est bene dicendi scientia. Artifex est qui præcipit hanc artem, id est, orator, cuius est summa, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis.

CAP. XVI.

ANTE omnia quid sit Rhetorice: quæ finitur quidem uarie, sed questionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissensio est. Prima, ac præcipua opinionum circa hæc differentia, quod alij malos quoque uiros posse oratores dici putant: alij (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artemque de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt, quidam rethorice uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientiâ, & uirtute seiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id est, *κακὴν ἄρτιν* nominauerunt. Hi ferè aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati: id enim fieri potest ab eo quoque, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetorice, uis persuadendi. Quod ego uim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem uocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico *τὴν δύναμιν*. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quæ circumfertur, eius est) duxit. Qui cum longe sit à uoluntate infamantium oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens esse rethorice persuadendi

persuadendi opificem, id est, πεισθῆς δημιουργόν. Neque enim permiserim eadem uti declaratione, qua Ennius M. Cethegi Suadae medullam uocat. Apud Platonem quoque Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem serè dicit: sed hanc tamen illius opinionem uult accipi, non suam. Cicero pluribus locis scripsit oratoris officium esse, dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem dicit persuadere. Verum & pecunia persuadet, & gratia, & auctoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam ipse uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusque, uel facies aliquando serabilis, uel formae pulchritudo sententiam dicit. Nam & Aquilium defendens Antonius, cum scissa ueste cicatrices quibus pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationem habuit fiduciam, sed oculis populi Romani attulit uim, quae ipso aspectu, maxime motum in hoc ut absolueret reum, creauit. Sergium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in concionem produxerat, sed Galli eius Sulpitij filium suis ipse manibus circutulerat, elapsum esse, & aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Phrynen non Hyperidis actione, quanquam admirabili, sed aspectu corporis, quod illa speciosissimum alioqui, diducta mouerat tunica, putant periculo liberatam. Quae si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoque diligentiores sunt uisi sibi, qui cum de rhetorice idem sentire existimarunt eam uim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo supra diximus libro, uelut coactus a Platone crate facit. A quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id est, quod de rhetorice nomine eius inscribitur, siue, ut creditur, est, Aristotelis: in quo est, finem esse rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor uelit. Sed de hoc quidem satis est comprehensum. Persuadent enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt alij quoque, ut meretrices, adultores, corruptores. At contra

Aristotelis libri ad Theodecten.

trà non
hic finis
cul absu
dicens
dere iud
ipse ora
retinere
teles, qu
persuasi
habet: e
elocutio
persuasi
tamen u
oportea
suadere
alia uar
modò u
in eo lo
ieciisse
in quac
adijcit
uocat in
ipsi sola
dorus, u
omni or
lia etiam
gis, qu
cherrim
cem in
stis trad
tatem. C
bosius, t

trā non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius
 hic finis eius, interim sit communis cum ijs, qui ab oratore pro-
 cul absunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus,
 dicens, iudicialis orationis primum & super omnia esse, persua-
 dere iudici, & sententiam eius ducere in id quod uelit. Nam &
 ipse oratorē fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum
 retinere non possit. Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristo-
 teles, qui dicit, Rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione
 persuasibilia. Qui finis & illud uitium, de quo supra diximus,
 habet: & insuper, quod nisi inuentionem complectitur, quæ sine
 elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait
 persuasibiliter dicere, & alijs, qui eandem sententiam nō iisdem
 tamen uerbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere quæ
 oporteat omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum per-
 suadere non tantum oratoris esse conuicimus. Addita sunt his
 alia uariè. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles
 modò uersari rhetorice putauerunt, quorum uerius utrum sit,
 in eo loco, qui huius questionis proprius est, dicam. Omnia sub-
 iecisse oratori uidetur Aristoteles, cū dixit, uim esse dicēdi quid
 in quaq; re possit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidē
 adijcit In quaq; re, sed nihil excipiēdo idem ostendit: uim enim
 uocat inueniendi, quod sit in oratione persuasibile: qui fines &
 ipsi solam amplectuntur inuentionē. Quod uitium fugiens Theo-
 dorus, uim putat inueniēdi & loquendi cū ornatu credibilia in
 omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia, quo persuasibi-
 lia etiam nō orator inueniat, adijciendo In omni oratione, ma-
 gis, quam superiores, concedit scelera quoque suadentibus, pul-
 cherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem suadendi se artifi-
 cem in iudicijs, & alijs cœtibus esse ait: De iustis quoq; & iniu-
 stis tractare: cui Socrates persuadendi, nō docendi cōcedit facul-
 tatem. Qui uerò nō omnia subijciebāt oratori, sollicitius ac uer-
 bosus, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina: quorum fuit Ari-
 ston,

ston, Critolai Peripatetici discipulus, cuius hic finis est: sciendi, & agendi in quæstionibus ciuilibus per orationem, popularis persuasionis. Hic scientiam, quia Peripateticus est, ut Stoici, uirtutis loco ponit: popularem autem comprehendendo persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artem dicendi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus, circa ciuiles demum quæstiones oratorem iudicant uersari. Etum sit, excludi ab his plurima oratoris officia, illam certe daturam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theophrastus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidem eam, sed non uirtutem putauerunt: Ita enim dicit, ut ipsorum uerbis utar, qui hoc ex Græco transtulerunt, Ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix, decente ornata secundum mensuram eius, quod in quoque potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itemque Cornelius Celsus qui finem rhetorices accipere persuasibiliter in dubia uel ciuili materia. Quibus summi ^{*uidendi} dissimiles, qui ab alijs traduntur, qualis est & ille: Vis dicendi & eloquendi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cum quadam persuasionem, & quodam corporis habitu, & eorum quæ dicuntur pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadem, aut ex ipsdem compositionibus quibus item cum de materia rhetorices dicendum erit, rescribere debimus. Quidam eam neque uim, neque scientiam, neque artem putauerunt: Sed Critolaus usum dicendi. nam hoc significat Athenæus fallendi artem. Plerique autem dum pauca ex Gorgias Platoni à prioribus imperite excerpta, legere contenti, neque totum, neque alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac esse opinione, ut rhetorices non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac uoluptatis existimant, & alio loco, ciuilitatis particula simulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori assignant medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas autem in iure, legalem atque iusticiam: Adulationem autem medicine

eet coqu
lorem su
cauillatr
pta in h
to signif
guendos
uocant:
crates a
rhetorice
τοῦ ἡρώδου
ligit. Ita
ἐπιπέτρα
καὶ ἡρώδου
scipit Po
simulach
ciatior
ἡρώδου ἔλε
καὶ ἡρώδου, ut
ueram, n
dro man
que scient
aliter de
laudem
hominum
est. Nam
ei Lysia
bus que
cebat pr
artis, pa
tia separ
dicit in
test etiam

eet coquorum artificium, & exercitatrix, mangonum, qui co-
 lorem fūco, & uerum robur inani sagina mentiantur: legalis,
 cauillatrix: iustitiæ, rhetorice. Quæ omnia sunt quidem scri-
 pta in hoc libro, dictaq; à Socrate, cuius persona uidetur Pla-
 to significare, quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coar-
 tuos, qui contra disputant compositi, quos ἰλεγκτικὸς ne-
 uocant: alij ad præcipiendum, qui δογματικὸς appellantur. So-
 crates autem, seu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur,
 rhetorice talem putat, nam & dicit his uerbis: τὸν τὴν πρό-
 πον, ὅν ἑμὲς πολιτικὸν εἶμεν. Non ueram autem & honestam intel-
 ligit. Itaq; disputatio illa contra Gorgiam ita clauditur: ὅτι οὐ
 ἀλάττω τὸν ἑπιθετικὸν ἁλιεῖον εἶναι, τὸν δὲ ἁλιεῖον εὐθελῶς ἁλιεῖα,
 καὶ πρᾶξι. Ad quod ille quidem conticescit, sed sermonem su-
 scipit Polus iuuenili calore inconsideratior, contra quem illa de
 simulachro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc con-
 citatior, qui tamen ad hanc perducitur clausulam, τὸν μέλλοντα
 ὁρῶνς ἑπιθετικὸν ἴσασθαι, ἁλιεῖον ἄρα εἶναι καὶ ἐπισήμονα τῶν δι-
 κῶν, ut appareat Platoni nō rhetoricē uideri malum, sed eam
 ueram, nisi iusto ac bono non contingere. Adhuc autē in Phæ-
 dro manifestius facit, hanc artē consummari citra iustitiæ quo-
 que scientiam non posse: cui opinioni nos quoq; accedimus. An
 aliter defensionem Socratis, & eorū qui pro patria ceciderant
 laudem scripsisset? quæ certè sunt oratoris opera. Sed in illud
 hominum genus, quod facultate dicendi male utebatur, inuectus
 est. Nam & Socrates inhonestam sibi credidit orationē, quam
 ei Lysias reo composuerat, & tum maxime scribere litigatorib-
 bus quæ illi pro se ipsi dicerēt, erat moris: atq; ita iuri, quo nō li-
 cebat pro altero agere, fraus abhibebatur. Doctores quoq; eius
 artis, parum idonei Platoni uidebantur, qui rhetorice à iusti-
 tia separarent, & ueris* incredibilia præferrent. Nam id quoq;
 dicit in Phædro. Consensisse autem illis superioribus uideri po-
 test etiam Cornelius Celsus, cuius hæc uerba sunt: Orator simile

Ciuilis scien
tia.

Albutius.

tantum ueri petit. Deinde paulò post: Non enim bona cōscia, sed uictoria litigātis est premium. Quæ si uera essent, peccatorum hominum foret, hæc tam pernicioza nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed rationem opinionis suæ uiderint. Nos autem ingressi formam perfectum oratorem, quem in primis esse bonum uirum uisimus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicauerunt. Cero scientiæ ciuilis partē uocat: ciuilis autem scientia idē quod sapientia est. Quidam etiam philosophiæ, quorum est Isocrates. Huic eius substantiæ maxime cōuenit finitio, rhetoricen esse dicendi scientiā. Nam & orationis omnes uirtutes simul complectitur, & protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit, nisi uir bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille datus à Cleanthe, scientiæ recte dicendi. Sunt plures eiusdē, sed ad hæc quæstiones magis pertinet. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod oporteat, nisi quod artē ad exitum alligat. At bene Areus, dicere secundum uirtutē orationis. Exiunt à rhetorice malos & illi, qui scientiā ciuiliū officiosam eam putauerunt, si scientiam uirtutē iudicant: sed angustè in ciuiles quæstiones cōrcent. Albutius nō obscurus professor autor, scientiā bene dicēdi esse cōsentit, sed exceptionibus præcat, adijciendo circa ciuiles quæstiones, & credibiliter, quæstionem utriq; responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui sentire & dicere rhetorices putauerunt. Hi sunt ferè finitissime illustres, & de quibus præcipue disputatur. Nam cum quidem persequi nec attinet, nec possum, cum prauum quod ut arbitror, studium circa scriptores artiū extiterit, nihil in uerbis, quæ prior aliquis occupasset, finiendi: quæ ambitio periculosa aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, sed quæ placebunt: sicut hoc, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam cum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius

His app
uel qui
dicitur,
scienti

SE qu
Smen
accusati
quæ po
boni, cō
pulares
maxime
Socrati
meliore
pollicer
rumq;
etiam p
euerteri
nis quo
orādi p
magistr
Flamini
medicin
tur, gr
asperne
subeam
ctur n
ignes, a
solem lu
igitur n
di uirib
tra lege

His approbatis, simul manifestum est illud quoq; quem finem, uel quid summum & ultimum habeat rhetorice, quod r̄d̄ dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est, bene dicere.

An utilis sit Rhetorice.

CAP. XVII.

SEquitur questio, an utilis Rhetorice: nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur orādi uiribus: eloquentiā esse, quæ poenis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, cōsilia ducantur in peius: nec seditiones modo, turbæq; populares, sed bella etiā inexpiabilia excitētur: cuius deniq; tum maxime sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualeat. Nam & Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorē causam meliorem faciat, & contra* Lysiam, & Gorgian similia dicit *Thysiana polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Grecorum Romano- rumq; & enumerāt, qui perniciofa nō singulis tantū, sed rebus etiam publicis, usi eloquentia, turbauerint ciuitatum status, uel euerterint: eōq; et Lacedæmoniorū ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orādi potestatem. Quo quidem modo nec duces erūt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapiētia. Nam et dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glaucia magistratus, & in medicinis uenena, & in ijs qui philosophorū nomine male utūtur, grauissima nonnunquam flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerūt saepe ualeudinis causas: nunquā tectā subeamus, super habitantes aliquādo procumbunt. Non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit, ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & ne terrenis immorer, solem lunamq; præcipua siderum, aliquando etiā nocere? Num igitur negabitur deformē Pyrrhi pacē cæcus ille Appius dicendi uiribus diremissē? Aut nō diuina M. Tullij eloquentia, & cōtra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciā?

& supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello duci
 datur, in toga meruit? Non ne perterritos militum animos
 quenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula inu
 tibus, laudem uita potioem esse persuadet? Nec uero me
 demonij, aut Athenienses magis mouerint, quam populus Ro
 manus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equi
 de nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga
 multitudo coiret in populos, nisi docta uoce comota: nec legi
 repertores sine summa uirandi consecutos, ut se ipsi homines
 ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uita precepta, et
 natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quam
 pulchritudinem rerum, claritas orationis illuminat. Quare etiam
 in utraque parte ualent arma facundia, non tamen est æquum
 haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos foris
 querantur, qui summam rhetorices ad persuadendi uim retin
 runt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur
 ut sit orator in primis uir bonus, utilem certe esse eam con
 fidendum est. Et hercule deus ille princeps, parens rerum, fabricator
 mundi, nullo magis hominem separauit à ceteris, quam quibus
 mortalia essent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam cor
 ra quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate
 præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acqui
 sita extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tra
 re aquas, citra docente natura ipsa sciunt. Et pleraque contra
 gus ex suo corpore uestiuntur, & arma his ingenita quædam
 & ex obuiis ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus
 bor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, cuiusque nos
 cios esse cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neque
 nos inuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ con
 pissimus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis
 deesse ceteris animalibus, quam intellectum & cogitationem
 quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere
 educat

educat
 aliment
 ac mell
 sermo
 niq; ho
 ille cœl
 quid ta
 limus p
 malibu
 nius lab
 rimus e
 adhuc
 consili
 sit util
 est, ex
 tum aff
 Pericli

F In
 pa
 sequit
 cepta
 rum ti
 uero e
 quenti
 studijs
 & Sto
 confit
 Nam
 tus hor
 ducena
 mum

educare factus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem
 alimenti, opera quaedam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarū,
 ac mellis, efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent
 sermone, quae id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. De-
 niq; homines, quibus negata uox est, quātulum adiuuat animus
 ille caelestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus,
 quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo ma-
 linus praestare hominibus, quam quo ipsi homines caeteris ani-
 malibus praestent? Eò quidem magis, quòd nulla in parte ple-
 nius labor gratiam refert. Id adeò manifestum erit, si cogitue-
 rimus & unde, & quousq; iam prouecta sit orandi facultas, &
 adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere
 consilij senatum, populum, exercitū in quae uult ducere, quam
 sit utile, cōueniatq; bono uiro: non ne pulchrum uel hoc ipsum
 est, ex communi intellectu uerbisq; quibus utuntur omnes, tan-
 tum assequi laudis & gloriae, ut non loqui & orare, sed quod
 Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis?

An Rhetorice sit ars.

CAP. XVIII.

Finis non erit, si ex patari parte in hac, & indulgere uolu-
 ptati uelim. Transceamus igitur ad eam quæstionem quæ
 sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidē adeò ex ijs qui præ-
 cepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis libro-
 rum titulis testatum sit, scriptos eos de arte rhetorica: Cicero
 uero etiam eam, quæ rhetorice uocetur, esse artificiosam elo-
 quentiam dicat. Quod non oratores tantum* uendicauerūt, ut
 studijs aliquid suis præstitisse uideatur, sed cum his philosophi,
 & Stoici, & Peripatetici plerunq; cōsentiant. Ac me dubitasse
 confiteor, an hanc partem quæstionis tractandam putarem.
 Nam quis est adeò non ab eruditione modò, sed à sensu remo-
 tus hominis, ut fabricandi quidem & texendi, & è luto uasa di-
 ducendi artem putet: rhetorice autē, maximum ac pulcherri-
 mum (ut supra diximus) opus, in tam sublime fastigiū existimet

*indicaue-
runt

sine arte uenisse? E quidem illos, qui cōtra disputarunt, non id sensisse quod dicerent, quàm exercere ingenia materiae dicitur cultate credo uoluisse, sicut Polycratem cum Busirim laudare & Clytemnestram: quanquam is, quod his dissimile non esse composuisse orationem, quæ est habita contra Socrate, dicitur. Quidam naturalem esse rhetoricen uolunt, & tamen adiuua-

Antonij per exercitatione non diffitentur, ut in libris Ciceronis de Oratoria apud dicit Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quæ Ciceronem. non ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur, cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti & barbari, & serui pro se cum loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutēt, & (quod uideat habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse: atque dixisse homines pro se, & in alios semper: doctores artis se iam, & circa Thyssiam & Coraca primum repertos: orationem igitur ante artem fuisse, eoque artem non esse. Nos porro quando coeperit huius rei doctrina, non laboramus exquirere, quam apud Homerum etiã præceptorem Phœnicem, tum audi, tum & eloquendi, & oratores plures, & omne in tribu: cibus orationis genus, & certamina quoque proposita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus. Quin in calatura clypei Achillem & lites sunt, & actores. Illud enim admonere satis est, omnia quæ ars consummarit, à natura initia duxisse: aut tollatur medicina, quæ ex obseruatione salubrium, atque his contrariorum reperta est: & ut quibusdam placet, tota constat experimentum. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequam hæc ars esset: febrem quiete & abstinentia, non quia rationem uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coegerat, mitigauit. Nec fabrica sit a casus enim primi illi sine arte fecerunt. Nec musica: cantatur & saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si rhetorice uocatur

debet ser
Si uero n
oratores
artem f
Non ess
homines
asserunt
fuisse, fal
sero pot
Aeschin
docebat
cendi ex
cisse. Na
torem,
tiones s
mus. An
sue arg
torica t
eam fat
gnat. N
Agnon
rices ac
nas om
locis du
finitum
Omnes
rices n
bo. Alte
bus, qu
fit: rhet
cen non
in falsa

debet sermo quicumq; , fuisse eam antequam esset ars, cōfitebor. Si uero non quisquis loquitur, orator est, & tum non tanquam oratores loquebantur, necesse est oratorē factum arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicūt, Non esse artis id quod faciunt qui non didicerint: dicere autem homines, & qui non didicerint. Ad cuius rei confirmationem afferunt Demadem remigem, & Aeschinē hypocriten oratores fuisse, falsō. Nam neq; orator esse qui non didicit, potest: & hos serō potius, quam nunquam didicisse quis dixerit: quanquam Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiam docebat: Demadem neq; non didicisse certū sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantumscunq; postea fuit, fecisse. Nam id potentissimū discēdi genus est. Sed adhuc præstantiorem, si didicisset, futurū fuisse, dicere licebit. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut eum multum ualuisse in dicēdo sciamus. Aristoteles, ut solet, querendi gratia quædam subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo: sed idem & de arte rhetorica tres libros scripsit, & in eorum primo non artem solum eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut dialecticis, assignat. Multa Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua rhetorices accusationem professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locus ducta. Itaq; potentissimis eorū breuiter occurrā, ne in infinitum questio euadat. Prima his argumentatio ex materia est: Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerū: rhetorices nullam esse propriā, quod esse falsum in sequētibus probabo. Altera est calumnia, Nullam artem falsis assentire opinionibus, quia constitui sine præceptione nō possit, quæ semper uera sit: rhetorices assentiri falsis, nō esse igitur artem. Ego rhetorices nonnunquam dicere falsa pro ueris cōfitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam, quia longē diuersum est

Epicurus di-
sciplinas fu-
git.

sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & im-
 rator falsis utitur sepe, ut Annibal, cum inclusus à Fabio, se-
 mentis circa cornua bouum deligatis, incensisq; per nocte in-
 uersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus
 dedit: sed illum fefellit, ipse quid uerum esset non ignorauit. Nec
 uero Theopompus Lacedæmonius, cum permutato cum uero
 habitu, è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionem
 dedit, sed custodibus præbuit. Itidem orator cum falso utitur
 uero, scit falsum esse, eoq; se pro uero uti: nõ ergo falsam habet
 ipse opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero cum se tenebras
 disse iudicibus in causa Cluētij gloriatus est, nihil ipse uideat
 pictor cum ui artis sue efficit, ut quaedam eminere in opere, quæ
 dam recessisse credamus, ipse ea plana esse nõ nescit. Aiunt enim
 omnes artes habere finem aliquem propositum, ad quæ tendit
 hunc modò nullum esse in rhetorice, modò non præstari eum
 promittatur, mentiuntur. Nos enim esse finem iam ostendimus,
 quis esset, diximus: præstabit hunc semper orator, semper enim
 bene dicit. Firmum autem hoc quod opponitur, aduersus eos præ-
 tisse sit, qui persuadere finem putauerunt. Noster orator, cum
 à nobis finita non sunt posita in euentu. Tendit quidem ad
 etoriã, qui dicit, sed cum bene dixit, etiamsi non uincat, id quod
 arte continetur, efficit. Nam & gubernator uult salua nauem
 portum peruenire: si tamen tempestate fuerit abreptus, nõ uincat
 minus erit gubernator, dicetq; notum illud, Dum clauum rectum
 teneam. Et medicus sanitatem ægri petit, si tamen aut ualeat
 ui, aut intemperantia ægri, alio uero quo casu summa nõ contingit
 dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinæ fine nõ
 cedit. Ita oratori bene dixisse finis est. Nã est ars ea, ut post
 lum clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum
 erit illud quoq; quod dicitur, Artes scire quãdo sint finem
 secute, rhetorice nescire. Nam se quisq; bene dicere intelligit
 Vti etiam uitij rhetorice, quod ars nulla faciat, criminantur

quia & i
 pe, cum e
 mendaci
 Aus, si e
 mouebit
 ipsum fa
 tur, sapi
 at, nihil
 sit exigu
 natur. Si
 ueritas, a
 qui recta
 Plurima
 utraq; co
 trariam,
 quod eff
 eam doce
 non dice
 rit, etiam
 torice de
 alioqui
 admirab
 tor, id est
 turam ca
 sum trah
 duxerit,
 reat hæc
 bus nom
 sibi: cau
 pugnet
 dita est,
 eodem n

quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorū neutrum est turpe, cum ex bona ratione proficiscitur, ideoq; nec uitium. Nam & mendacium dicere etiā sapienti aliquando cōcessum est: & affectus, si aliter ad æquitatem perducī iudex nō poterit, necessariō mouebit orator. Imperiti enim iudicāt, & qui frequēter in hoc ipsum fallēdi sunt, ne errent. Nam si mihi sapiētes iudices dentur, sapientū conciones, atq; omne cōsiliū, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsiq; testes, perquam sit exiguus eloquentiæ locus, & propē in sola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandū est, & adhibenda quæ profunt: nec enim qui rectā uia depulsus est, reduci ad eam, nisi alio flexu potest. Plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio est, quod ex utraq; causæ parte dicatur. Inde hoc, Nullam esse artē sibi cōtrariam, rhetoricen esse contrariam sibi. Nullam artē destruere quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item, & dicenda eam docere, & nō dicenda: ita uel per hoc non esse artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicēda præceperit, etiam cōtraria his doceat. Quæ omnia apparet de ipsa rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atq; ab ipsa uirtute sciuncta: alioqui ubi iniusta causa est, ibi rhetorice nō est: adeō, ut uix ex admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraq; parte orator, id est, uir bonus, dicat: tamen quoniā hoc quoq; in rerū naturam cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahant, quandoq; etiā pugnatos inter se eos, si ratio ita duxerit, credunt, respōdebo propositis, atq; ita quidē, ut appareat hæc aduersus eos quoq; frustra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non est cōtraria sibi: causa enim cū causa, nō illa secum ipsa componitur. Nec si pugnet inter se, qui idem didicerint, idcirco ars, quæ utriq; tradita est, nō erit: alioqui nec armorū, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componuntur: nec gubernandī,

quia naualibus praelijs gubernator est gubernatori aduersus
 nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. In
 non evertit opus rhetorice, quod efficit: neque enim positum
 argumentum soluit orator, sed ne rhetorice quidem. Quia
 eos, qui in persuadendo finem putant, aut si quis, ut dixi, eorum
 duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quaerent.
 Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium
 quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, et dulci dulcius
 non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec praeter
 unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quae in qua
 causa dicenda sunt. Non semper autem, etiamsi frequentissime
 ritas tuenda erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut
 falsa defendantur. Ponuntur haec quoque in secundo Ciceronis
 Oratore libro contradictiones, artem earum rerum esse quae sciri
 tur, oratoris omnem actionem opinionem non scientia contineri: quae
 et apud eos dicat, qui nesciant: et ipse dicat aliquando quae
 sciat. Ex his alterum, id est, an sciat iudex de quo dicatur, nihil
 oratoris arte: alteri respondendum: Ars earum rerum est, quae sciri
 tur: rhetorice est ars bene dicendi, bene autem dicere scit orator.
 Sed nescit an uerum sit, quod dicit. Ne hi quidem, qui ignem,
 aquam, aut quatuor elementa, aut corpora insecabilia esse,
 quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui inter
 siderum, et mensuras* solis, ac terrae colligunt, disciplinam
 men suam artem uocant. Quod si ratio efficit, ut haec non
 nari, sed propter uim probationum scire uideantur, eadem ratio
 idem praestare oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit.
 medicus quidem, an dolorem capitis habeat, qui hoc se pati
 cet: curabit tamen tanquam id uerum sit, et erit ars medicina.
 Quid, quod rhetorice non utique propositum habet semper
 dicendi, sed semper uerisimilia, scit autem esse uerisimilia quae
 cit? Adijciunt hi qui contra sentiunt, quod saepe quae in alijs
 bus impugnarunt actores causarum, eadem in alijs defendunt.

*rerum

quod non
 contra rh
 tibus deri
 siue, ut
 ciens esse
 bitauerit:
 tem constan
 ad finem
 inesse. Qu
 tere, con
 fere const
 nec illa or
 artificiali
 rit, melius
 solim do
 opere sup
 magni qu
 bis praeci

CVM
 lum exig
 contenta
 finis est,
 quit, qua
 que oper
 qua Poet
 rhetorice
 cit, atq; i
 illis ceter
 ipsa res p

quod non artis, sed hominis est uitium. Hæc sunt præcipua, quæ contra rhetoricen dicatur: alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artē breuiter. Nam siue, ut Cleanthes uoluit, ars est potestas, uia, id est, ordine efficiens esse certam uiam atq; ordinem in bene dicendo, nemo dubitauerit: siue ille ab omnibus ferè probatus finis obseruatur, artem cōstare ex præceptionibus consentiētibus, & coexercitatis ad finem utilem uitæ, iam ostēdimus nihil nō horū in rhetorice inesse. Quid quod & inspectione, & exercitatione, ut artes cæteræ, constat? Nec potest ars nō esse, si est ars dialectice, quod ferè constat, cum ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, quæ in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non didicerit, esse artem. At qui non solum doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in rhetorico opere superabit, nec essent eius aliter tam multa præcepta, tamq; magni qui docerēt. id quod cū omnibus cōfitendum est, tum nobis præcipue, qui rationē dicendi à bono uiro non separamus.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit

Rhetorica.

CAP. XIX.

CVM sint autem artium aliæ posite in inspectione, id est, cognitione & æstimatione rerum, qualis est astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei cuius studium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur: Aliæ in agēdo, quarum in hoc finis est, & ipso actu perficitur, nihilq; post actum operis relinquit, quæ Practicæ dicitur, qualis est saltatio: Aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis subijcitur, cōsummatione finē accipiūt, quæ Poëticen appellamus, qualis est pictura ferè: iudicandū est, rhetoricen in actu cōsistere. Hoc enim quod est officij sui perficit, atq; ita ab omnibus dictum est. Mihi autem uidetur etiā ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquādo ipsa res per se inspectione esse contenta. Erit enim rhetorice in

orato

oratore etiã tacente: & si defierit agere, uel proposito, uel quo casu impeditus, non magis desinet esse orator, quam mæcus, qui curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus, etiam ex secretis studijs fructus: ac tum pura uoluntate literarum, cum ab actu, id est, opere recesserunt, & contentione sui fruuntur. Sed effectiue quoque aliquid simile seruetur orationibus, uel historijs, quod ipsam opus in parte orationis merito ponimus, consequetur. Si tamen una ex tribus artibus uel bnda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atq; est frequentissima, dicatur actiua, uel administratiua. Nam eiusdem rei nomen est.

Vtrum plus conferat eloquentiæ ars, an natura.

CAP. XX.

Scio quæri etiam, natura'ne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri operis nihil pertinet: nec enim consummatus orator, nisi ex utroque potest: plurimum tamē referre arbitror, quam esse quæstio hoc loco uelimus. Nam si parti utrilibet omnino alteram præferas, natura etiam sine doctrina multum ualebit, doctrina esse sine natura poterit. Sin ex pari coëant, in medio tribus, utrumque utrisq; maius adhuc nature credam esse momentum, summatos autem plus doctrine debere, quam nature præferant. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agrorum profuerit, è terra uberi utile aliquid etiam nullo colente natura. At in solo focūdo plus cultor, quam ipsa per se bonitas efficiet. Et si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide natus esset exculpere, Parium marmor malle mure. At si idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam in mure. Deniq; natura materiæ, ars doctrine est. Hæc fingitur. Nihil ars sine materia. Materiæ etiam sine arte optimum est. Ars summa, materia optima melior.

An uirtus sit Rhetorica,

CAP. XXI.

Illa q
ri pe
dam mo
plurib
in studi
artem, q
ratione
aut mal
isse mul
hominu
dam, id
nec mal
ciceris
stration
citur ei
opere d
clamati
to studi
namur.
cōueni
quidem
planior
cum.
faciēdis
dicend
etiã an
natura
aliqua
orare p
dixi, se
tura ar
uera or

Illa questio est maior, an ex medijs artibus, quæ neq; lauda-
 ri per se, neq; uituperari possunt, sed utiles, aut secus secun-
 dam mores utentium fiunt, habenda sit rhetorice: an sit, ut cõ-
 pluribus etiã philosophorum placet, uirtus. E quidẽ illud quod
 in studijs dicẽdi pleriq; exercuerunt & exercent, aut nullam
 artem, quæ ἀρτεχμία nominatur, puto (multos enim uideo sine
 ratione, sine literis, quã uel impudentia, uel fames duxit, ruẽtes)
 aut malam quasi artem, quam κακὴ ἀρτεχμία dicimus. Nam et fu-
 isse multos, & esse nonnullos existimo, qui facultatem dicẽdi ad
 hominum perniciem conuerterunt. παρὰ ἀρετὴν ἀρτεχμία quoq; est quæ-
 dam, id est, superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni,
 nec mali habeat, sed uanum laborem: qualis illius fuit, qui grana
 ciceris ex spatio distante missa, in acum continuo, & sine fru-
 stratione inferebat. Quem cum spectasset Alexãder, donasse di-
 citur eiusdem leguminis modio. Quod quidẽ præmium fuit illo
 opere dignissimum. His ego comparandos existimo, qui in de-
 clamationibus, quas esse ueritati dissimilimas uolunt, etatẽ mul-
 to studio ac labore cõsumunt. Verum hæc, quam instituire co-
 namur, & cuius imaginem animo concepimus, quæ bono uiro
 cõuenit, quæq; est uera rhetorice, uirtus erit. Quod philosophi
 quidem multis & acutis cõclusionibus colligunt: mihi uerò etiã
 planiore hac proprieq; nostra probatione uidetur esse perspi-
 cuum. Ab his hæc dicuntur: Si consonare sibi in faciẽdis, ac non
 faciẽdis uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in
 dicendis, ac non dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis
 etiã antequam doceremur, initia quædã, ac semina sunt cõcessa
 natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet
 aliqua imago: nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus
 orare pro bonis, etiam si nõ perfecte, tamẽ ut inessent quædã, ut
 dixi, semina eius facultatis, manifestum est. Nõ eadẽ autẽ his na-
 tura artibus est, quæ à uirtute sunt remota. Itaq; cũ duo sint ge-
 nera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur: altera cõ-
 cisa

cisa, quæ dialectice: quas quidem Zeno adeò coniunxit, ut
 compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret simi-
 etiam disputatrix uirtus erit: adeò de hac quæ speciosior, et
 apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem,
 apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nā quid orator in
 dando faciet, nisi honestorum, ac turpium peritus? aut in
 dando, nisi utilitate perspecta: aut in iudicijs, si iustitiæ sit
 rus? Quid: non fortitudinem postulat res eadem, cum sepe
 tra turbulentas populi minas, sepe cum periculosa potentis
 offensa, nonnunquam, ut in iudicio Miloniano, inter circen-
 sa militum arma dicendum sit: ut si uirtus non est, nec per-
 quidem esse possit oratio. Quòd si ea in quoq; animalium est
 tus, qua præstat cætera, uel pleraq; ut in leone impetus, in
 uelocitas: hominem porro ratione atq; oratione excellere ce-
 ris certum est: cur non tam in eloquentia, quam in ratione
 tutem eius esse credamus? Recteq; hoc apud Cicronem di-
 cit Crassus. Est enim eloquentia una de summis uirtutibus.
 ipse Cicero sua persona, cum ad Brutum in epistolis, tum
 alijs locis, uirtutem eam appellat. At proœmium aliquando
 & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic, ut
 sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter,
 tus tamen erit fortitudo: & tormenta sine genitu feret
 seruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Ma-
 fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de uirtute
 suprâ tractauimus.

Quæ sit materia Rhetorices. CAP. XXII.

Materiam Rhetorices quidam dixerunt esse orationem
 quam sententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quod
 si ita accipitur, ut sermo quacumq; de re cõpositus dicatur
 tio: non materia, sed opus est, ut statuarij, statua: nam & opus
 efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione uerba ipsa
 ficari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quia

argume
 arte fu
 rum op
 ria rhe
 materia
 tutu ma
 tibus, si
 suo fine
 parte p
 est, neg
 torices
 Nam S
 bis esse
 cijs mo
 sticis rh
 nionem
 rhetori
 tat esse
 arbitra
 fioq; ip
 omni d
 tur. At
 uita (qu
 cta ma
 gitata
 id est, s
 rhetor
 quòd i
 est. N
 bere m
 ta est, e
 multip

argumenta persuasibilia, quæ & ipsa in parte sunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam ciuiles quæstiones, quorum opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia rhetorices, sed non sola. Quidam, quia uirtus sit rhetorice, materiam eius totam uitam uocant. Alij, quia non omnium uirtutum materia sit tota uita, sed pler. eq; earum uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & suo fine intelliguntur: rhetorice quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam, eiq; locum in ethice negotialem assignant, id est, *ἡθικῶν*. Ego (neq; id sine autoribus) materiam esse rhetorices iudico omnes res, quæcunq; ei ad dicendū subiectæ erūt. Nam Socrates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, nō in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phædro, palam nō in iudicijs modò & concionibus, sed in rebus etiam priuatis, ac domesticis rhetorice esse demonstrat. Quo manifestum est, hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ subiectæ sunt ei, sed certas demū putat esse subiectas: alio uerò de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem uerbis: *Quanquam uis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ornate ab eo copioseq; dicatur. Atq; adhuc alibi: Enim uero oratori, quæ sunt in hominum*

De Orat. 1.

De Orat. 3.

quæ

quæ sunt in ædificio utilia, uersatur. Et celatura, quæ auro,
 gæto, arc, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam ligni,
 marmor, uirū, gēmas, præter ea quæ supra dixi, completur.
 Nec protinus non est materia rhetorices, si in eadē uersatur
 alius. Nā si querā, quæ sit materia statuarij, dicetur as: si quæ
 *sculptoris ram quæ sit * excusoris, id est, eius fabricæ, quam Græci uocant
 ἄστυλα, similiter as esse respondeant. Atqui plurimum
 tuis differunt uasa. Nec medicina ideo non erit ars, quia uolunt
 & exercitatio cum palestra, ciborum uero qualitas etiā
 coquorum ei sit arte communis. Quod uerò de bono, utili,
 differere, philosophi officium esse dicunt, nō obstat. Nam cū
 philosophum dicunt, hoc accipi uolunt, uirum bonum. Cur igitur
 oratorem, quæ à bono uiro nō separo, in eadem materia uer
 mirer? Cum præsertim primo libro iam ostēderim, philosophi
 omissam hanc ab oratoribus partem occupasse, quæ rhetorice
 propria semper fuisset, ut illi potius in nostra materia uer
 tur. Deniq; cum sit dialectices materia de rebus subiectis dis
 tate, sit autem dialectices oratio concisa, cur non eadē perpe
 quoq; materia uideatur? Solet à quibusdam & illud ponit
 nium igitur artium peritus erit orator, si de omnibus ei di
 dum est. Possent hinc Cicronis respondere uerbis, apud quos
 De Oratore inuenio: Mea quidem sententia, nemo esse poterit omni laude
 primo. mulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarū, atq; artium
 tiam cōsecutus. Sed mihi satis est, eius esse oratorē rei, de qua
 cit, nō insciū. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse
 omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Sim
 ter de artibus quoq; de quibus dicendum erit, interim discet
 de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nō aut faber de fabrica
 lius, aut de musica musicus? Si nesciat orator, quid sit, de
 queratur, planè melius. Nā & litigator rusticus illiteratusq;
 causa sua melius quàm orator, qui nesciet quid in lite sit,
 Sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius orator
 quàm ip
 cus cū d
 erit qui
 imperi
 huiusmo
 ueniunt
 non deb
 chitecto
 neni sig
 na. Circo
 metria
 uenire i
 Et. Ita
 res ad d
 munis.
 esse mat
 adeo rh
 interro
 quoq;
 res subi
 ricen p
 ab hoc
 aut in q
 nis, iud
 subiecit
 mis etiā
 materi
 ego nō
 rat inst
 sed ille
 in eum

quàm ipse qui docuerit. Verum & faber cū de fabrica, & mus
 cus cū de musica, si quid confirmationē desiderauerit, dicit: non
 erit quidē orator, sed faciet illud quasi orator. Sicut cum uulnus
 imperitus deligabit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An
 huiusmodi res, nec in laudē, nec in deliberationē, nec in iudiciū
 ueniunt? Ergo cum de faciēdo portu Hostiensi deliberatum est,
 non debuit dicere sententiā orator? Atqui opus erat ratione ar-
 chitektorum. Liuores & tumores in corpore, cruditatis, an ue-
 neni signa sint, non tractat orator? At est id ex ratione medici-
 nae. Circa mēsuras, & numeros nō uersabitur? Dicamus has geo-
 metrie esse partes. Equidem omnia credo posse ferē casu aliquo
 uenire in officium oratoris: quod si nō accidet, nō erūt ei subie-
 ctā. Ita sic quoq; recte diximus materiam rhetorices esse, omnes
 res ad dicendum ei subiectas. Quod quidē probat etiā sermo cō-
 munis. Nā cū aliquid de quo dicamus accepimus, positā nobis
 esse materiā frequēter etiā praefatione testamur. Gorgias quidē
 adeo rhetori de omnibus putauit esse dicendū, ut se in auditorijs
 interrogari pateretur, qua quisque de re uellet. Hermagoras
 quoq; dicendo materiā esse in causa, & in quæstionibus, omnes
 res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si neget ad rheto-
 ricen pertinere, dissentit à nobis. Si autē ad rhetoricen pertinet,
 ab hoc quoque adiuuamur. Nihil est enim, quod nō in causam,
 aut in quæstionē cadat. Aristoteles tres faciēdo partes oratio-
 nis, iudicialē, deliberatiuā, demonstratiuā, penē & ipse oratori
 subiecit omnia; nihil enim non in hæc cadit. Quæsitā à paucissi-
 mis etiā de instrumento est. Instrumentū uoco, sine quo formari
 materia, & in id quod uelimus effici opus nō possit. Verum hoc
 ego nō artem credo agere, sed artificē. Neq; enim sciētia deside-
 rat instrumentū, quæ potest esse consummata, etiā si nihil faciat:
 sed ille opifex, ut celator celū, & pictor penicilla. Itaque hæc
 in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

Libri secundi finis.

h

M. Fab.

M. FAB. QVINTILI
NI DE INSTITVTIONE
Oratoria, liber Tertius.

De scriptoribus artis Rhetoricæ.

CAP. I.

QVONIAM in secundo libro quaesitum
quid esset Rhetoricæ, & quis finis eius: et
quoque esse eam, & utilem, & uirtutem, re-
res nostræ tulerunt, ostendimus: materia-
res omnes de quibus dicere oporteret, sub-
mus: Iam hinc unde cœperit, quibus cōstet, quo queque in ca-
do inuenienda, atque tractanda sint, exequar. Intra quem modum
plerique scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus
tentus solis iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc à me
cipue, quod hic liber inchoat, opus studiosos eius desiderat
inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longe dis-
linum, ita nescio, an minimè legētibz futurum uoluptati, quæ
pe quod propè nudam præceptorum traditionem desideret.
ceteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, non iactis
ingenij gratia (nāque in id eligi materia poterat uberior) sed
hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum
quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate ad
lectionis libētius discerent ea, quorum ne iciuna, atque arida
ditio auerteret animos, & aures, præsertim tam delicatas, tra-
ret, uerebamus. Quæ ratione se Lucretius dicit præcepta philo-
sophie carmine esse complexum. Namque hac, ut est notum, simi-
litudine utitur:

Ac ueluti pueris absinthia tetra medentes

Cum dare conantur, prius oras pocula circum

Aspirant mellis dulci, flauoque liquore.

Et quæ sequuntur

Sed nos
tum ha
etiam h
que no
etiam q
quod p
men ui
tes. Illi
inculca
cisse ma
bit, in fi
perfect
bus: mo
bus. Na
qua cir
ptores
uir eiu
discipu
uixit a
supra a
machu
Protag
edidit,
Plato a
omniu
posuit.
à quo
Byzan
Horun
Gorgi
ante P
beat, et

Sed nos ueremur, ne parum hic liber mellis, & absinthij multum habere uideatur, sitq; salubrior studijs, quam dulcior. Quin etiam hoc timco, ne ex eo minorem gratiam inecat, quod pleraque non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit: habeat etiam quosdam qui contra sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi autores, quamuis eodem tenderent, diuersas tamen uias munierunt, atque in suam quisque induxit sequentes. Illi autem probant quaecumq; ingressi sunt iter: nec facile inculcatis pueris persuasiones mutaueris, quia nemo non didicisse mauult, quam discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infinita dissensio autorum, primò ad ea, quae rudia atq; imperfecta adhuc erant, adijcientibus quod inuenissent scriptoribus: mox, ut aliquid sui uiderentur asserre, etiam recta mutantibus. Nam primus post eos quos poëta tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax & Thyfias Siculi, quos insecutus est uir eiusdem insulae Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimae aetatis (nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideoq; & illorum, de quibus supra dixi, fuit amulus, & ultra Socratē usq; durauit. Thrasymachus Chalcedonius cum hoc, & Prodicus Chius, & Abderites Protagoras, à quo decem milibus denariorum didicisse artē, quam edidit, Euathlus dicitur, & Hippias Eleus, & quem Palamedas Plato appellat, Alcidas Eleates. Antiphon quoq; & primus omnium orationem scripsit, & nihilominus artē & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratē diximus orationem. Et Theodorus Byzantius, ex his & ipse, quos Plato appellat *ῥητορσάβδαυς*. Horum primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptum quicquam, quod ornatū oratorium habeat, eius aliqua ferri. E quidem non reperio quicquā tantae elo-

*inueniunt

Logodædali

h a quen

quentie fama dignum. Ideoq; minus miror, esse qui nihil de scriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs esse compta. His successere multi, sed clarissimus Gorgia auditor Isocrates, quanquam de præceptore eius inter autores non conuenit. Nos autem Aristoteli credimus. Hinc uelut diuersæ secuti sunt. Nam & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoq; iam seniore (octauum enim ætatis suæ nagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteli præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo, ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus:

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ ἰσοκράτους ἰσὺν λέγειν.

Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere. Ars est ueritas, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus, de rhetorice diligenter scripsit. Atq; hinc uel studiosius philosophi, quam rhetores, præcipue Stoicorum atq; Peripateticorum principes. Fecit deinde etiam propriam Hermagoras uiam, quã plurimi sunt secuti, cui magis me par, atq; æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnassus Dionysius. Præcipue tamen in se conuerterunt studia Apollonius Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit, & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, sed studiosè audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tyberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, & Theodorei, ad morem certas in philosophia sectæ sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo Latine fuit C. Valgius Græcè Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars edita ad Matronam, quia cæteras missa ad Domitium epistola nõ agnoscit. Plura præcepit Theodorus, cuius auditorem Hermagorã sunt qui uiderunt Romanorum primus (quantũ ego quidẽ sciam) condidit aliquid in

in hac m
uit. Nam
Secuti r
scet, non
præcept
docendi
simum f
diceret,
sciens o
cius, ali
prios
Plinius,
si omnia
nomini
stros e
post tot
fuisse s
superst
copia f
ingenio

NE
N
geniti p
cius re
ratio &
dam in
accurat
honesti
tio præ
tum ab
ciem al

in hac materia M. Cato ille Censorius: post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atque id ipsum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, si quo loco res posset, non omitam. Præcipuum uero lumen sicut eloquentiæ, ita præceptis quoque eius dedit unicum apud nos specimen orandi, docendique oratorias artes M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi et rhetoricos suos ipse adolescenti sibi clapsos diceret, et in Oratorijs hæc minora, quæ plerique desiderant, sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, et Lenas, et ætatis nostræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt et hodie clari eiusdem operis autores, qui si omnia complexi forent, consulissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium. Veniet eorum laudi suum tempus: ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot, ac tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Neque enim me cuiusquam sectæ, uelut quadam superstitione imbutus, addixi, et electuris, quæ uolent faciendæ copia fuit. Sicut ipse plurimum in unum cõfero inuenta, ubicunque ingenio non erit locus, curæ testimonium meruisse contentus.

Quod initium Rhetorices.

CAP. II.

Nec diu nos moretur quæstio, quæ Rhetorices origo sit. Nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certe principium est eius rei. Huic studium, et incrementum dederit utilitas: summâ, ratio et exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putant quidam inde cœpisse, quod hi, qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita non utique prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionem: nisi quis dici etiam gladium fabri ætatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam sui, quam qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi dedit natura,

h 3 initium

initium artis obseruatio. Homines enim, sicut in medicina, uident alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum cerunt artem: ita cum in dicendo, alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumque; & quae secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoque: haec confecta sunt usu: tum quae sciebat quisque, docuit. Cicero quidem orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, quibus fuisse uim dicendi necesse est: cur tamen hanc primam ingenium putet, non uideo, cum sint adhuc quaedam uage, & urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in his nationibus, legationibus fungantur, & accusent aliqua, ac defendat, & nunquam alium alio melius loqui credant.

Quinque esse partes Rhetoricæ. CAP. III.

Omnis autem orandi ratio, ut plurimi, maximique, antea tradiderunt, quinque partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione siue actione, in qua enim modo dicitur. Omnis enim sermo, quo quidem uoluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est rem & uerba. Ac breuis, & una conclusione finitus, nihil fortasse ultra desiderat. At oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est dispositione. Sed neque omnia quae res postulat, dicere, neque quae loco poterimus, nisi adiuuante memoria: quae propter quoque pars quarta erit. Verum haec cuncta corrumpit, ac per modum perdit indecora uel uoce, uel gestu pronuntiatione huic quoque tribuendus est necessario quintus locus. Nec audire quidam, quorum est Albutius, qui tres modo primas esse partes uolunt, quia memoria atque actio natura, non arte contingant, quarum nos praecipua suo loco dabimus, licet Thrasymachus quoque idem de actione crediderit. His adiecerunt quibus sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, quod primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenire

quibus

quidem
munia,
cero qu
autem
neque di
quoque
dixerim
supra a
primu
fitione
dit, qui
omniu
eloque
tia est.
qui ad
sit disp
inuent
com, re
tio dif
re inu
tes ca
elocut
cura r
ne I. a
ordiu
xerun
uentu
etiam
omnia
etiam
esse ex
dispo

quidem credo eum, qui non iudicauit: nec enim contraria, communiā, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non uitaſſe. Et Ci-
 cero quidem in Rhetoricis, iudicium ſubiecit inuentioni. Mihi
 autem adeo primis tribus partibus uidetur eſſe pernixtum, nam
 neq; diſpoſitio ſine eo, neq; elocutio fuerit, ut prononciationem
 quoq; uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius
 dixerim, quod in partitionibus oratorijs ad eaſdem, de quibus
 ſupra dictum eſt, quinque peruenit partes: Nam cum dupliciter
 primum diuiſiſſet in inuentionem atq; elocutionem, res ac diſpo-
 ſitionem inuentioni, uerba & prononciationem elocutioni de-
 dit, quintam quoque conſtituit communem, ac uelut cuſtodem
 omnium, memoriam. Idem in Oratore, quinque rebus conſtare
 eloquentiam dicit, in quibus poſtea ſcriptis certior eius ſenten-
 tia eſt. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuiſſe,
 qui adiecerunt ordinem, cum diſpoſitionē dixiſſent: quaſi aliud
 ſit diſpoſitio, quam rerum in ordinem optima collocatio. Dion
 inuentionem modo & diſpoſitionem tradidit, ſed utrāq; dupli-
 cem, rerum ac uerborum, ut ſit elocutio inuentionis, prononcia-
 tio diſpoſitionis: his quinta pars memoria accedat. Theodorei ſe-
 re inuentionem duplicē, rerum atq; elocutionis, deinde treis par-
 tes ceteras. Hermagoras, iudicium, partitionem, ordinē, quaeq;
 elocutionis ſunt, ſubiecit Oeconomiae, quae Graecè appellata ex
 cura rerum domesticarum, & hic per abuſionem poſita nomina
 Latino caret. Eſt & circa hoc quaſtio, quod memoriam in
 ordine partium quidam inuentioni, quidam diſpoſitioni ſubiur-
 xerunt. nobis quartus eius locus placet. Non enim tantum in-
 uenta tenere ut diſponamus, nec diſpoſita, ut eloquamur, ſed
 etiam uerbis formata, memoriae mandare debemus. Hac enim
 omnia quaecunq; in orationem collata ſunt, cōtinentur. Fuerunt
 etiam in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes
 eſſe exiſtimarent, ſed opera oratoris. Eius enim eſſe, inuenire,
 diſponere, eloqui, & cetera. Quod ſi accipimus, nihil arti relin-

quemus. Nam bene dicere est oratoris: rhetorice tamen est dicendi scientia: Vel, ut alij putant, artificis est persuadere, autem persuadendi, artis: ita inuenire quidem & disponere oratoris, inuentio autem & dispositio rhetorices propria potest. In eo plures dissenserunt, utrum ne hæc partes essent rhetorices, an eiusdem opera, an, ut Athenæus credit, elementa, uocantur σοιχῆα. Sed neq; elementa recte quis dixerit, alia tantum initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia uel corpora insecabilia: nec operum recte nomen accipient, non ab alijs perficiuntur, sed aliud ipsa perficiunt. Partes uocantur. Nam cum ex his rhetorice fieri non potest, ut cum tota ex partibus constet, non sint partes totius, ex quibus componitur. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoque modo quod in alia rursus diuisione nollent in idem nomen incidere partes enim rhetorices esse dicebant laudatiuam, deliberatiuam, iudicalem. Quæ si partes sunt, materiae sunt potius, quam artis. Namq; in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem & dispositionem, & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem quæcunque earum desiderat. Itaq; quidam genera tria rhetorices dicere maluerunt: optime autem ij, quos secutus est Cicero, qui genera causarum.

Tria esse genera causarum.

CAP. III

Sed tria, an plura sint, ambigitur: nec dubie propè omnium utiq; summæ apud antiquos autoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tenuiter est tentatum, tum apud Græcos quosdam, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo temporu nostrorum autore propè impulsus, ut non modo plura hæc genera, sed etiã penè innumerabilia uideantur. Nam si laudandi ac vituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, si querimur, consolamur, mitigamus, concitamus,

terremus
mur, nar
iurgamus
optamus.
suasione
moti pri
Quos q
ferè uers
rationes
mum in
tium pro
dunt, tri
nem con
de causis
currit, q
iudicia. E
est: ea qu
pus, aut
ris delib
sint nec
culpat: e
his delib
tenditur
tes esse u
dandi, u
Etasid
tes demo
Protago
precãdi,
ste, iudic
sanè per
ratione e
tari

terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpreta-
 mur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, ob-
 iurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus,
 optamus, opinamur, & plurima alia: ut mihi in illa uetere per-
 suasione permanenti, uelut petēda sit uenia: quærendumq; quo
 moti priores, rem tam late fusam, tam breuiter astrinxerint.
 Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quòd in his
 ferè uersari tum oratores uidebant. Nam & laudes, & uitupe-
 rationes scribebantur, & utraq; dicere erat moris, & pluri-
 mum in cōsilijs ac iudicijs insumebatur opera, ut scriptores ar-
 tium pro solis comprehenderint frequentissima. Qui uero defen-
 dunt, tria faciunt genera auditorum: unum quod ad delectatio-
 nem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod
 de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, talis quædam ratio suc-
 currit, quòd omne oratoris officium, aut in iudicijs est, aut extra
 iudicia. Eorum de quibus in iudicio queritur, manifestum genus
 est: ea quæ ad iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tem-
 pus, aut futurum: Præterita laudamus, aut uituperamus: de futu-
 ris deliberamus. Item omnia, de quibus dicendum est, aut certa
 sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuiq; est animus, laudat, aut
 culpât: ex dubijs partim nobis ipsis ad electionem sunt libera, de
 his deliberatur: partim aliorum sententiæ cōmissa, de his lite con-
 tenditur. Anaximenes iudicalem & cōcionalem generales par-
 tes esse uoluit. Septem autem species hortandi, debortandi, lau-
 dandi, uituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi, quod &
 ἑξάσηδες dicit: quarum duæ primæ deliberatiui, duæ sequen-
 tes demonstratiui: tres ultimæ iudicialis generis sunt partes.
 Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi,
 præcædi, quod ἑξωλέης dixit, partes solas putat. Plato in Sophi-
 ste, iudiciali, & concionali tertiam adiecit ἡσθητικὴν, quam
 sanè permittamus nobis dicere sermocinatricem, quæ à foren-
 si ratione disiugitur, & est accommodata priuatis disputationibus,

h 5 cuius

cuius uis eadem profectò est, quæ dialecticæ. Isocrates in eo genere inesse laudem ac uituperationem existimauit. Nobilitatem & tutissimum est autores plures sequi, & ita uidetur dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus ac uituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore laudatiuum, quod alij demonstratiuum uocant: utrunq; nomē ex Græco crederi fluxisse. Nam & ἱπποκρίτωνος & ἱπποκρίτωνος dicunt. Sed ἱπποκρίτωνος non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo ἱπποκρίτωνος differre: nec cōtinet laudatiuum in se genus, ita nō intra hoc solum consistit. An quisquam negauerit Panegyricos ἱπποκρίτωνος esse? Ad formam suadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græcorum loquuntur: ut causarū quidem genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita. Nisi fortè non ex Græco uocantes demonstratiuum uocant, uerum id sequuntur, quod laus ac uituperatio quale sit quicq; demonstrat. Alterum est demonstratiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc tria inuadunt genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare aut uituperare, suadere aut dissuadere, intendere quid uel depellere liceat. Illa quoque sunt communia, cōciliare, narrare, delectare, augere, minuere, concitandis, componendis uel affectibus audientium fingere. Ne ijs quidem accesserim, qui laudatiuum materiam honestorum, deliberatiuam utilium, iudiciale in rerum questione contineri putant, celeri magis, ac rotunda distributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia, utilitasq; tractantur, & in consilijs honestas: & raro iudicalem inuenieris causam, in qua non parte aliquid eorum, quæ suprâ diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

C A P. V.

OMnis autem oratio constat, aut ex ijs quæ significant, aut ex ijs quæ significant, id est, rebus & uerbis. Facit

orandi co
partem a
Tria sunt
delectat
in res, &
eam que
motæ ab
irruerint
alia in rh
desideren
de nulla
cui cum n
titio, nisi
que ex c
omnes fo
pto: in so
rational
& ἱπποκ
bus & i
finitas. I
cis, ceter
ci ἱπποκ
ciuiles, a
tem caus
guit: ut
an acced
an sit, q
quens d
tæ autem
terorum
omnis q
pior est

orandi consummatur natura, arte, exercitatione, cui quartam *Imitatio arti*
 partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. *subiecta.*
 Tria sunt item, quae prestare debeat orator, ut doceat, moueat,
 delectet. Haec enim clarior diuisio, quam eorum qui totum opus
 in res, & in affectus partiuntur. Non semper autem omnia in
 eam quae tractabitur materiam cadent. Erunt enim quaedam re-
 mote ab affectibus, qui ut non ubiq; habent locum, ita quocunq;
 irruerint, plurimum ualent. Praestantissimis autoribus placet,
 alia in rhetorica esse, quae probationem desiderent, alia, quae non
 desiderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus,
 de nulla re diciturum oratorem, nisi de qua quaeritur, existimant,
 cui cum maxima pars scriptorum repugnet, tum etiã ipsa par-
 titio, nisi forte laudare, quae constet esse honesta, & uituperare,
 quae ex confesso sunt turpia, non est oratoris officium. Illud iam
 omnes fatentur, esse quaestiones aut in scripto, aut in non scri-
 pto: in scripto, sunt de iure: in non scripto, de re: illud legale, hoc
 rationale genus. Hermagoras, atque cum secuti, uocant $\nu\omicron\mu\omega\varsigma$
 & $\alpha\sigma\mu\omega\varsigma$. Idem sentiunt, qui omnem quaestionem ponunt in re-
 bus & in uerbis. Item conuenit quaestiones esse aut infinitas, aut
 finitas. Infinitae sunt quae remotis personis, & temporibus, & lo-
 cis, ceterisque similibus, in utranq; partem tractantur, quod Graeci
 $\epsilon\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ dicunt, Cicero propositum, alij quaestiones uniuersales
 ciuiles, alij quaestiones philosopho conuenientes. Athenaeus par-
 tem cause appellat. Hoc genus Cicero scientia & actione distin-
 quit: ut sit scientiae, an providentia mundus regatur: Actionis,
 an accedendum ad remp. administrandam. Prius trium generum,
 an sit, quid sit, quale sit. omnia enim haec ignorari possunt. Se-
 quens duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitae
 autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cae-
 terorumq; haec $\epsilon\pi\alpha\iota\tau\omicron\iota\varsigma$ à Graecis dicuntur, cause à nostris. In his
 omnis quaestio uidetur circa res, personasq; consistere. Am-
 plior est semper infinita, inde enim finita descendit. Quod ut
 exemplo

exemplo pateat, infinita est, an uxor ducenda: finita, an Cato
 ducenda. Ideoq; esse suasoria potest. Sed etiam remotæ a
 sonis proprijs, ad aliquid referri solent. Est enim simplex
 respub. administranda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide
 ministranda. Sed hic quoque subest uelut latens persona: tyran-
 nus enim geminat quæstionem, subestq; & temporis, & qua-
 tatis tacita uis, nondum tamen hoc propriè dixeris causam
 autem, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quod
 uerum, finitæ speciales erunt. In omni autem speciali utiq;
 generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio, an in causis quoq;
 quid in quæstionē uenit uelut qualitatis, generale sit: Milo
 dium occidit: iure occidit insidiatorem. Non ne hoc queritur
 an sit ius insidiatorem occidi? Quid in coniecturis? non illa
 neralia, an causa sceleris odium, cupiditas: an tormentis cre-
 dum: testibus, an argumētis maior fides habēda? Nam finitæ
 quidem comprehendī nihil non in uniuersum certum erit. Qu-
 dam putant etiam eas posse thesīs aliquādo nominari, quæ
 sonis causisq; contineantur, aliter tantummodo positas, ut
 sit cum Orestes accusatur: Thesis, an Orestes recte sit ab-
 tus. Huius generis est, an Cato recte Martiam Hortensio
 derit. Hi thesīm à causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiua
 tis, hæc actiue: Illic enim ueritatis gratia tantum disputari,
 negocium agi. Quamquam inutiles quidam oratori putant
 uersales quæstiones, quia nihil prosit, quod constet ducenda
 esse uxorem, uel administrandam remp. si quis uel ætate, uel
 letudine impediatur. Sed nō in omnibus eiusmodi quæstiones
 sic occurri potest, ut illis, sit ne uirtus finis: regatur ne
 prouidentia. Quinetiam in ijs, quæ ad personam referuntur,
 non est satis generalem tractasse quæstionem, ita perueniri
 speciem, nisi illa prius excussa, non potest. Nam quomodo
 sibi uxor ducēda sit, deliberabit Cato, nisi cōstituerit uxores
 ducendas? Et quomodo, an ducere debeat Martiam queritur

nisi Cal
 magora
 tulus, si
 possunt
 Ciceron
 torices i
 ac thesi
 nus qua
 reprehē
 quod in
 Topicis
 mus con
 specie, &
 necesse
 causam
 ipsis, al
 an seni
 sam fini
 utar, ita
 quæstio
 Ipsum
 sonarum
 etorum,
 rum. Ca
 ipsam c
 tium. I
 rerum c
 ro his u
 negotijs

ERg
 Edice

nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagore libri, qui confirmant illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdē esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa cōposuit? Cū, sicut ex Ciceronis quoq; Rhetorico primo manifestum est, materiā rhetorices in thesais, & causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesim nihil ad oratorē pertinere contendit, totumq; hoc genus quæstionis ad philosophos uocat, ac refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecūdia, & quod ipse hos liberos improbat, & quod in Oratore, & in ijs, quos de Oratore scripsit libris, & Topicis præcipit, ut à proprijs personis atq; temporibus auocemus controuersiam, quia latius liceat dicere de genere, quàm de specie, & quod in uniuerso probatū est, id in parte probatū esse necesse sit. Status autē in hoc omne genus materiæ ijdem, qui in causam cadunt. Ad huc adijcitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referantur. Illud, an uxor ducenda: hoc, an seni ducenda: illud, an fortis: hoc, an fortior, & similia. Causam finit Apollodōrus, ut interpretatione Valgij discipuli eius utar, ita: Causa est negocium omnibus suis partibus spectans ad quæstionem: aut, Causa est negocium cuius finis est cōtrouersia. Ipsum deinde negociū sic finit: Negocium est cōgregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, & nō scriptorum. Causam nunc intelligimus ὑπόθεσις, negocium περίστασις. Sed ipsam causam quidam similiter finierunt, ut Apollodōrus negotium. Isocrates causam esse ait, quæstionem finitam, ciuilem, aut rerum controuersiam in personarum finitarum complexu. Cicero his uerbis: Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs, cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum.

Quid sit status.

CAP. VI.

ERgo cum omnis causa contineatur aliquo statu, prius quàm edicere aggrediar, quomodo genus quodque causæ sit tractandum,

Etandum (id quod cōmune est omnibus) quid sit Status, & u
 ducatur, & quot, & qui sint, intuendum puto: quanquam
 nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putant.
 Quorum inscitiam, cū omnia tria genera fuero executus,
 ipsa deprehendet. Quod nos Statum, id quidam constitutio
 uocant, alij quæstionē, alij quod ex quæstione appareat. Th
 dōrus generale caput, id est, κερφάλαιον καὶ κριτικόν, ad quod
 feruntur omnia. Quorum diuersa appellatio, uis eadem est:
 interest discentium, quibus quidq; nominibus adpellatur, &
 res ipsa manifesta sit. Statum Græci σῆμα uocant, quod non
 primum ab Hermagora traditum putant, sed alij ab Naxo
 Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio. Quanquam
 datur Aeschines quoque in oratione contra Ctesiphontem
 hoc uerbo, cū à iudicibus petit, ne Demosthenem perma
 euagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ app
 latio dicitur ducta uel ex eo, quod ibi sit primus causæ cong
 sus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem hec
 go. Nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primam causæ
 conflictionem: quos rectè sensisse, sed parum elocutos puto.
 enim est status prima conflictio, fecisti, non feci: sed quod ex
 ma conflictione nascitur, id est genus quæstionis, fecisti,
 feci, an fecerit: Hoc fecisti, non hoc feci, quid fecerit: quia ex
 apparet, illud coniectura, hoc finitione querendum: atq; in
 pars utraq; insistit, erit quæstio coniecturalis, uel finitiui sit.
 Quid si enim dicat quis, Sonus est duorum corporum inter
 conflictio: erret, ut opinor: non enim sonus est conflictio, sed
 conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim utcunque dictū
 inde uerò ingens male interpretantibus innatus est error,
 quia primam conflictionem legerant, crediderunt statum
 per ex prima quæstione ducendum, quod est uitiosissimū. Et
 quæstio nulla non habet utiq; statum: constat enim ex inter
 ne & depulsione, sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus

renda s
 summan
 controu
 plerum
 quens e
 omittan
 que sun
 causa et
 quo pro
 precipi
 git. In
 esse diu
 etiam si
 feci, con
 Ideoq;
 quam u
 sarum p
 Posthu
 nem con
 ad eum
 eo fuisse
 quæstio
 xisse ca
 interfec
 animo
 quod m
 tandum

A Li
 A tior
 cero cor

* 71 Χρηστί-
 909

renda sententia est: alie adducte extrinsecus, aliquid tamen ad summam causæ conferentes, uelut auxilia quædam: quo fit, ut in controuersia una plures quæstiones esse dicatur. Harum porro plerunq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nam & illud frequens est, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea quæ sunt potētiora, gradum ex his fecisse cōtenti. Simplex autē causa etiamsi uarie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuncietur, atque inde erit status causæ, quod & orator præcipuè sibi obtinendum, & iudex spectandum maxime intelligit. In hoc enim causa consistet. Caterum quæstionum possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exemplo, cū dicit reus, etiamsi feci, recte feci, qualitatis utitur statu: cum adijcit, sed nō feci, coniecturam mouet. Semper autem firminus est non fecisse. Ideoq; statum esse in eo iudicabo, quod dicerem, si mihi plus quam unum dicere non liceret. Recte igitur est appellata causarum prima conflictio non quæstionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intēdit, ut actionem competere in Equitem Romanum neget: Secunda nullam ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen dicam in eo fuisse, quod est potētius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt post proœnium positæ, iudicabo conflictisse causam: sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideoq; iure interfectus ostenditur. Et hoc est quod ante omnia cōstituere in animo suo debeat orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamē ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit.

Vnde ducatur status, & reus an actor
statum faciat.

CAP. VII.

Alij statum crediderunt primam eius, cum quo ageretur, *deprecationem. Quam sententiam his uerbis Cicero complectitur. In quo primum consistit, quasi ad repugnandum

In Topicis.

gnandum

gnandum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an
semper is faciat, qui respondet. Cui rei præcipue repugnat
Cornelius Celsus, dicens non à depulsione sumi, sed ab eo
propositionem suam confirmet: ut si hominem occisum reus
negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare: si
occisum reus dicit, translata probationis necessitate idem
fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidem: nam est
propius quod contra dicitur, nullam esse litem, si is cum
agitur, nihil respondeat, ideoq; fieri statum à respondente. Ita
tamen sententia uarium id est, & accidit pro conditione ca
suum, quia uideri potest propositio aliquando statum facere
ut in coniecturalibus causis, utitur enim coniectura magis
agit. Quo moti quidam, eundem à reo inficialem esse dixerunt
& in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, qui intendit.
quia uidetur illis quoque necessitatem hos status exequendi
re qui negat (is enim si dicat non feci, coget aduersariū con
iectura uti: & si dicat, non habet legem, syllogismo) concedat
ex depulsione nasci statum: nihilominus enim res eò reuertitur
ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, statum faciat.
enim accusatoris intentio, hominem occidisti: si neget reus,
faciet statum qui negat. Quid si cõfiteatur, sed iure à se adulter
dicit occisum? nempe legem esse certum est, quæ permittat
aliquid accusator ei respondeat, nulla lis est. Non fuit, inquit
adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet.
erit quidẽ status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore
non à reo. Quid quòd eadẽ quæstio potest eundem uel accu
satorẽ facere, uel reũ? Qui artem ludicrã exercuerit, in quatuor
decim primis ordinibus ne sedeat; qui se Pratori in hortis ob
derat, neque erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus.
Nempe intentio est, artem ludicram exercuisti: depulsio, nõ
exercui artẽ ludicram. quæstio, quid sit artẽ ludicram exercere.
accusabitur theatri lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit

spectac
quenti
gerunt
reat e
feci. V
goras s
quem p
per he
status, i
et in qu
nem, ue
gna, no
rei non
tionẽ in
in alijs
hoc uid
fuisse, a
rales, q
les elem
quæstio
eius no
apertur
bus diu
unde di
deinde
stitũ ess
do, ut
tuor ad
uident
corpor
re & q
ex quo

spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusatoris. Fre-
 quentius tamē illud accidet, quod est à pluribus traditum. Effu-
 gerunt has quæstiones, qui dixerunt statum esse id quod appa-
 reat ex intentione & depulsione: ut, fecisti: non feci, aut rectè
 feci. Viderimus tamē, utrum id sit status, an in eo status. Herma-
 goras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad
 quem probationes etiā partium referantur. Nostra opinio sem-
 per hæc fuit, ut cum essent frequēter in causa diuersi quæstionū
 status, in eo credere statum causæ, quod esset in eo potētissimū,
 et in quo maximè res uerteretur. Id si quis generalem quæstio-
 nem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nō erit pu-
 gna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius
 rei nomen inuenerit: quanquam tota uolumina in hanc disputa-
 tionē impēdisse multos sciam: nobis statum dici placet. Sed cum
 in alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in
 hoc uidetur mihi præcipuum studium quoq; diuersa tradendi
 fuisse, adeò nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui gene-
 rales, quæ ue speciales sint status, cōuenit. Ac primū Aristote-
 les elemēta decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis
 quæstio. *ἰσότης*, quam Flavius essentiam uocat: nec sanè aliud est
 eius nomē Latinum. Sed ea quæritur, an sit. Qualitatem, cuius
 apertus intellectus est. Quantitatē, quæ dupliciter à posteriori-
 bus diuisa est, quàm magnum, & quàm multum sit. Ad aliquid,
 unde ducta trāslatio, & cōparatio. Post hæc, Vbi, et Quando:
 deinde Facere, Pati, Habere, quod est quasi armatū esse, & ue-
 stitū esse: nouissime *ὑπερέειναι*, quod est cōpositum esse quodanno-
 do, ut* calefacere, stare, irasci. Sed ex his omnibus prima quæ-
 tuor ad status pertinere, cætera ad quosdā locos argumētorum stare, iacere
 uidentur. Alij nouē elemēta posuerūt: Personam, qua de animo,
 corpore, & extrā positis quærat, quod pertinere ad cōiectu-
 ræ & qualitatis instrumēta uideo: Tempus, quod *ἕξις* uocat,
 ex quo quæstio, an is, quē dum addicta est mater, peperit, seruus
 i sit

sit natus: *Locus*, unde controuersia uidetur, an fas fuerit ty-
 num in templo occidere: an exulauerit, qui domi latuit: *Tempus*
 iterum, quod *καιρος* appellant, hanc autē uideri uolunt
 ciem illius temporis, ut astatem, uel hyemē. huic subiiciunt
 in pestilentia comessator: *Actum*, id est, *πεποιηται*, quod con-
 runt, sciens commiserit, an insciens: necessitate, an casu, et
Numerum, qui cadit in speciem quantitatis, an *Thrasylus*
 ginta prēmia debeantur, qui tot tyrannos sustulerit: *Causa*
 cui plurimæ subiacent lites, quoties factum non negatur,
 quia iusta ratione sit factum, defenditur: *πεποιηται*, cum id
 alio modo fieri licet, alio dicitur factum. hinc est adulteri-
 casus, uel fame necatus: *Occasionem factorum*, quod est
 tius, quàm ut uel interpretandum, uel exemplo sit demon-
 dum, tamen *καιρος* uocant. Hi quoq; nullam quæstionem
 extra hæc putant. *Quidam* detrahunt duas partes, numerum
 occasionem, et pro illo quem dixi actu, subiiciunt res, *καταστασεις*. *Quæ*
 ne præterisse uiderer, satis habui attin-
 Ceterum his nec status satis ostendi, nec omnes cōtineri
 credo: quod apparebit diligentius legentibus, quæ de ueritate
 re dicam. Erunt enim plura multò, quàm quæ his elementis
 prehenduntur. Apud plures autares legi, placuisse quibus
 unum omnino statum esse coniecturalem. Sed quibus placuit
 neq; illi tradiderunt, neq; ego usquam reperire potui. *Rationem*
 tamen hanc secuti dicuntur, quòd res omnes signis cedi-
 tur quomodolibet: qualitatis quoq; solum statum faciant: *Qualitas*
 ubiq; qualis sit cuiusq; rei natura, quæri potest: sed utro-
 modo, sequetur summa confusio. Neq; interest unum quæ-
 tum faciat, an nullum, si omnes causæ sint conditionis eius.
Coniectura dicta est à cōiectu, id est, directione quadam ra-
 nis ad ueritatem: unde etiã somniorum, atq; omnium inter-
 tes, coniectores uocamus. Appellatum tamen est hoc genus
 ric, sicut in sequentibus apparebit.

F
 le
 stimat
 tem na
 tia cor
 inficia
 ietur
 in par
 putau
 quema
 pudia
 arbit
 tur, ue
 sed qu
 tantur
 cōstet
 ut aut
 conie
 lodor
 ietur
 quoru
 xōd ne
 tur, de
 dentit
 stimat
 bet, se
 qualis
 quant
 qualis
 uidit,
 multa.

Quot, & qui status.

CAP. VIII.

FVerunt, qui duos status facerent. Archidemus coniectura-
 lem & finitiuū, exclusa qualitate, quia sic de ea quæri exi-
 stimabat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto audien-
 tem non esse, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuersa senten-
 tia eorum fuit, qui duos quidem status esse uoluerunt, sed unum
 inficiale, alterū iuridiciale. Inficialis, quæ nos dicimus con-
 iecturalem, cui ab inficiendo nomen alij in totum dederunt, alij
 in partem, quia accusatorem coniectura, reum inficiatione uti
 putauerunt. Iuridicialis est, qui δικαιοσυνης Græcè dicitur. Sed
 quemadmodum ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his re-
 pudiat finitio. Nam subiiciunt eam iuridiciali, quærendumq;
 arbitrantur, iustum ne sit sacrilegium appellari, quod obijcia-
 tur, uel furtum, uel amentiam. Qua in opinione Pamphilus fuit:
 sed qualitatem in plura partitus est. Plurimi deinceps, mutatis
 tantum nominibus, in rem, de qua non constet, & in rem, de qua
 cõstet, partiti sunt. Nam est uerum, nec aliter fieri potest, quàm
 ut aut certum sit factum esse quid, aut non sit: si non est certum,
 coniectura sit: si certū est, reliqui status. Nam idem dicit Apol-
 lodorus, cum quæstionē aut in rebus extrā positis, quibus con-
 iectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimet positā,
 quorum illud παραμαλκόν, hoc περί εννοίας uocat: idemq; ἀπορο-
 νία παραμαλκόν dicunt, quibus dubium, & præsumptū significa-
 tur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, & de acci-
 dentibus ei, quod esse cõstat, id est, περί θόλας, & συμβεβηκότων exi-
 stimat quæri. Nam in his omnibus prius genus coniecturam ha-
 bet, sequēs reliqua. Sed hæc reliqua Appollodorus duo uult esse,
 qualitātē, & de nomine, id est, finitiuā. Theodorus, quid, quale,
 quantum, ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio, modò
 qualitatem esse, modò finitionē uelint. In duo & Posidonius di-
 uidit, uocem & res. In uoce quæri putat, an significet quicquā
 multa, quomodo rebus coniecturam, quod παράστασις uocat, &

qualitatem, & finitionem, cui nomen dat *ἔννοια*, & al
 quid. Vnde & alia diuisio est, alia esse scripta, alia inf
 Celsus Cornelius duos & ipse fecit status generales, an
 quale sit. Priori subiecit finitionem, quia & que queratur, a
 sacrilegus, qui nihil se sustulisse de templo dicit, & qui pro
 tam pecuniam cōfiteatur se sustulisse. Qualitatem in rem, & p
 ptum diuidit. Scripto quatuor partes legales, exclusa tracta
 tione: quantitatem, & mentis quæstionem coniecturæ subie
 Est etiam alia in duos diuidendi status ratio, quæ docet de
 substantia cōtrouersiam esse, aut de qualitate. Ipsam porro
 litatem, aut in summo genere consistere, aut in succedenti
 De substantia est coniectura. quæstio enim tractatur rei, a
 eta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiam mentis, idq; ma
 quam quod ijs placuit, qui statum eundem facti nominant
 tanquam de præterito tantum, & tantum de factio querent
 Pars qualitatis, quæ est de summo genere, raro in iudiciu
 nit, quale est, id ne sit honestum, quod uulgò laudatur. Succe
 tium autem alia de communi appellatione, ut sit ne sacrile
 qui pecuniam priuatam ex templo furatus est: aut de re de
 minata, ubi & factum esse certum est, nec dubitatur quid
 quod factum est. Cui subiacet omnes de honestis, iustis, & ali
 quæstiones. His etiam ceteri status contineri dicuntur, quæ
 quantitas modò ad coniecturam referatur, ut maior ne sol
 terra: modò ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quem
 premio sit affici iustum: & translatio uersetur circa quæ
 & definitio pars sit translationis. Quin & cōtrarie lege
 ratiocinatiuus status, id est, syllogismus, & plerunq; scripti
 uoluntatis, æquo nitantur: nisi quòd hic tertius aliquãdo con
 sturam accipit, quid senserit legis cōstitutor. Ambiguitate
 semper cōiectura explicari necesse sit, quia cum sit manifestu
 uerborū duplicem esse intellectum, de sola queritur uolunt
 A plurimis tres sunt facti generales status, quibus & Cicero

Orator
 tion
 quoru
 Patro
 Pauca
 ctum,
 iure di
 sed illu
 tius uo
 ctural
 rum de
 & alia
 ula dic
 quæst
 transu
 pinus
 nomina
 tur: qu
 tuor h
 exhor
 cturam
 mine a
 nis co
 usus. N
 i pado
 nis sig
 quid s
 les in
 ten 'a
 tiendo
 multu
 quoqu

Oratore utitur. Et omnia, quæ aut in cōtrouersiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, sit ne, quid sit, quale sit, quorum nomina apertiora sunt, quam ut docenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem uerbis: Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum, non factum: ius, iniuria: bonū, malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoq; ut iuste fecisse uideamur, secuti Antoniū apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaq; dixerunt coniecturalem, legalem, iuridicalem. Qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt species, ita ut legali subijcerent finitionem, & alios qui ex scripto dicuntur legum cōtrariarum, quæ cōuoluntaria dicitur, & scripti, & sententiæ, uel uoluntatis, id est, ἀποφασίς, ἢ ἀποφασίς, ἢ ἀποφασίς, quam nos uarie translatiuam, transumptiuam, transpositiuam uocamus: σιλλογισμὸν, quæ accipimus ratiocinatiuū, uel collectiuū ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos posui, quia & ipsi a plerisq; status appellantur: quibusdam legales potius questiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, πρὸς ἑκάστην εἰς τὴν, uel πρὸς ἑκάστην, id est, exhortatiuum, qui suasoria est proprius: ἐπιτακτικὸν, quæ coniecturam significari magis ex ijs quæ sequuntur, quam ex ipso nomine apparet: ὑπαλαξτικὸν, ea finitio est, mutatione enim nominis constat: iuridicalem, eadem appellatione Græca qua ceteri usus. Nam est, ut dixi, multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλαξτικὸν translationē esse existiment, secuti hanc mutationis significationē. Fecerunt alij totidem status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ut Cæcilius & Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiam sic omne opus diuidit in ueritatē, & peritiam, ac fugienda, quod est suasoria, & de eodē atq; alio partiendo ad hoc peruenit, ut an sit, quid, quale, quantum, & quam multum sit, querendum putet. Quodam tamen loco finitionis quoque uim intelligit, quo dicit quædam sic defendi: Sustuli, sed

non furtum feci: percussi, sed non iniuriam feci. Posuerat et cetero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, facti coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligeretur: iuri subiecerat translationem. Verum legales quoque quaestiones alio loco tractat, ut species actionis. Fuerunt qui facerent quinque, coniecturam, finitionem, quantitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoque, ut dixi, in generalibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid. Hoc ultimam maxime in comparatiuo genere sari putat, quoniam melius ac peius, maius ac minus, nisi aliter lata, non intelliguntur. Sed in illis quoque translatiuas, ut signaui, quaestiones incidunt, an huic ius agendi sit, uel si aliquid conueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an sic. Quae enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex status praeter coniecturam, quam *ἁπλῆς* uocant, et qualitatem, et proprietatem, id est, *ἰδιότητά*, quo uerbo finitio ostenditur, et quantitatem, quam *ἕξασ* dicunt, et comparisonem, et translationem cuius ab hoc nouum nomen inuentum est *μετάστασις*, nouum tantum in statu, alioqui ab Hermagora inter species iuridicales uisum. Alijs septem esse placuit, a quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio recepta est. Sed in horum trium locum subiecit quatuor legales, adiectaeque illis tribus rationalibus. Alij perueniunt usque ad octo, translatione ad septem superiores adiecta. A quibusdam deinde diuisa ratio est, ut status rationales appropinquarent quaestiones, quemadmodum supra dixi, legales: in illis de his in his de scripto quaereretur. Quidam in diuersum, hoc esse, illas quaestiones maluerunt. Sed alij rationales tres praeterueniunt, an sit, quid sit, quale sit. Hermagoras solum quatuor, coniecturam, proprietatem, translationem, qualitatem, quam per se uidentia, id est, *ἁπλῆς* uocat, hac interpretatione, *ἢ κατὰ φύσιν* accidat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetitu et fugiendis, quae est pars deliberatiua: de persona, ea ob-

tur lau-
rebus i-
liber, q-
stum e-
tis, des-
bene. M-
loci ne-
lis est, i-
ratur, e-
Sed qu-
enim u-
xerat, i-
monit,
quaesti-
terpre-
substit-
Nos e-
didit, e-
Aristo-
scripti-
id est,
comm-
ambig-
detrak-
quoqu-
tius. I-
sius uo-
paulu-
teor. E-
mutar-
proba-
eo pra-

tur laudatiua: negotialem, quam *πραγματικὴν* uocat, in qua de rebus ipsis queritur remoto personarum complexu: ut, sit ne liber, qui est in assertione: an diuitia superbiam pariant: an iustum quid, an bonum sit: iuridicialem, in qua frē eadem, sed certis, destinatisq; personis querantur, an ille iuste hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico, aliam esse loci negotialis interpretationē, cum ita scriptum sit: Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & equitate sit, consideratur, cui diligentie praesse apud nos iurecōsulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi. Sunt enim uelut regestae in hos commentarios, quos adolescēs deduxerat, scholae: & si qua est in his culpa, tradentis est. Siue eum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exempla ex quaestionibus iuris, siue quod Graeci *πραγματικὴν* uocāt iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoq; culpā tanquam falsa praecipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quaedam citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur. Legales autem quaestiones has fecit, scripti & uoluntatis, quam ipse uocat *κατὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ αἰτίας*, id est, dictum, & exceptionem, quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomē minus usitatum: ratiocinatiū, ambiguitatis, legum contrariarum. Albutius eadē diuisione usus detrahit translationem, subijciens eam iuridiciali. In legalibus quoque quaestionibus nullum putat esse, qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc, qui legere antiquos studiosius uolēt. Sed ne haec quoq; excesserint modum, uereor. Ipse me paulum in alia, quam prius habuerim, opinione nunc esse cōfiteor. Et fortasse tutissimum erat sāmē modō studentī, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modō, uerum etiam approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi disimulanti, in eo praesertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem

litatem componimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinae, uidetur honestissimè fecisse, quosdam errores suos, ne posterii errarent, confessus est. Et Tullius non dubitauit aliquos suos iam editos libros, alijs per scriptis ipse dānare: sicut Catullum atq; Lucullum, et hos de quibus modò sum locutus, artis rhetorices. Etenim superuacuum foret in studijs longior labor, si nihil liceret melius inire praeferitis. Neq; tamē ex his quicquam, quae tum praeter superuacuum fuit: ad easdē enim particulas haec quoq; quae praecipiam, reuertetur. Ita neminē didicisse poeniteat. Colligatantum eadem, ac disponere paulò significantius conor. Omnes autem *satisfactum uolo, non me haec serius demonstrari alijs, quàm mihi ipsi demonstrauerim, ac persuaserim. Secūda plurimos autores seruabam tres rationales status, cōiectura finitionem, qualitatem: unum legalem. Hi mihi status generati erant. Legalem in quinque species partiebar, scripti, & uerborum, legum contrariarum collectiuum, ambiguitatis, transitionis: nunc quartum ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus alios legales, alios rationales esse: ita non erit status, sed quaestionum genus, aliq; & rationalis status esset. Ex his etiam quos speciales uocabam, remoueri translationem: frequenter quidem, sicut omnes qui secuti sunt, meminisse possunt, testatus, & in ipsis etiam illis sermonibus me nolente uulgatis, hoc tamen complexus, uix in hac controuersia translationis statum posse reperiri, ut non & aliter in eadem re rectè dici uideretur, ideoq; à quibusdam eum excisum. Neq; ignoro multa transferri, cum in omnibus ferè casibus, in quibus cecidisse quis formula dicitur, haec sint quaestiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & si qua sunt talia. Sed personae, tempora, adiones, ceteraq; propter aliquam causam transferuntur. Ita non est in translatione quaestio, sed in eo, propter quod transferuntur.

*patefactum

tur. No
Consul
tur, an
re me
tuerit.
fit, an
An uer
festa tr
bus agi
cinatio
latio n
propte
occidi:
beo ius
status.
causan
pronu
an pur
go? pu
rādus
sum, q
liter, n
recte a
agere
latiu
enim s
nego.
tiones
Seclus
debit
an ha
bes iu

tur. Non debes apud Prætozem petere fideicommissum, sed apud
 Consules, maior enim prætoria cognitione summa est. Queritur,
 an maior summa sit: facti cōtrouersia est. Nō licet tibi agere
 mecum, cognitor enim fieri nō potuisti: iudicatio est, an potuerit.
 Non debuisti interdicerere, sed petere: an rectè interdictū sit,
 ambigitur. Quæ omnia succedunt legitimis quæstionibus.
 An uero præscriptiones etiam, in quibus maxime uidetur manifesta
 trāslatio, easdem omnes species habent, quas eæ leges, quibus
 agitur, ut aut de nomine, aut scripto, & sententiā, uel ratione
 cinatione queratur, deinde status ex quæstione oriatur: Trāslatio
 non habeat quæstionem, non de qua contēdit orator, sed propter
 quam cōtendit? Hoc apertius: Occidisti hominem, Non occidi: quæstio,
 an occiderit: status, cōiectura. Non est tale, Habeo ius actionis,
 non habes: ut sit quæstio, an habeat, & inde status. Accipiat enim
 actionē nec ne, ad eūdem pertinet, nō ad causam: & ad id quod
 pronunciat iudex, non id, propter quod pronūciat. Hoc illi simile
 est, puniēdus es, nō sum: uidebit iudex an puniēdus sit. Sed non
 hic erit quæstio, nec hic status. Vbi ergo? puniēdus es, hominē
 occidisti, nō occidi: an occiderit. Honorandus sum, nō es, num
 statum habet? non, ut puto. Honorandus sum, quia tyrānum occidi:
 nō occidisti, quæstio, & status. Similiter, nō rectè agis, rectè
 ago, nō habet statū. Vbi est ergo? non rectè agis ignominiosus:
 queritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat:
 & quæstio est, & status. Ergo trāslatiū genus causæ, ut cōparatiuum,
 & mutæ accusationis. At enim simile est illi, ius habeo, nō
 habes: occidisti, rectè occidi, nō nego. Sed nec hæc res statum
 facit. Non enim sunt hæc propositiones, alioqui causa nō explicabitur,
 sed cum suis rationibus. Scelus commisit Horatius, sororem enim
 occidit: non commisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis
 morte mœrebat: quæstio, an hæc iusta causa. Ita qualitas. At
 similiter in trāslatione, nō habes ius abdicādi, quia ignominioso
 nō est actio: habeo ius, quia abdicatio

abdicatione actio non est: queritur quid sit actio, finiemus. licet abdicare filios, syllogismus. Item cetera per omnes rationales, & legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui translationem in rationali quoque genere poneret, hoc modo, Hominem occidi iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyrannum dedi, deserui tempestatibus, fluminibus, uale tudine impeditus, est, non per me stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius differtio. Non enim actio transfertur, sed causa facti, quod accipitur penè in omni defensione. Deinde is, qui tali utitur patrocini, non recedit à forma qualitatis: dicit enim se culpa uacare: ut magis qualitatis duplex ratio facièda sit, altera qua & factum defenditur, altera qua tantum reus. Credendum est igitur ijs, quorum autoritate secutus est Cicero, Tria esse, quae in omni definitione querantur, an sit, quid sit, quale sit. Quod ipsa nobis natura praescribit. Nam primò oportet subesse aliquid, de quo ambigitur: quod, quid sit, & quale sit, certe non potest existimari, nisi prius esse constiterit. Ideoque ea prima quaestio, sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. His quoque constituto, nouissima qualitas superest, nec his explorata aliud est ultra. His infinite quaestiones, his finite continentur. Horum aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materiae utique tractantur. Haec rursus iudiciales causas, & rationales parte, & legali continet. Nec enim ulla iuris disceptatio, nisi definitione, qualitate, coniectura potest explicari. Sed insituerentur rudes, non erit inutilis latius primò fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tesa, facilius tamè & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quae primà intueri debeat, qui acturus est. Nam ut à defensore potissimè incipiã, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obicitur, negari potest. Proxima, si non id quod obicitur, factum dicitur. Tertia honestissima, qua recte factum defenditur. Quarta si deficiamus, ultima quidem, sed iam sola superest salus, aliqua

iuris ad
di pote
nes su
dabilita
pus int
diauit.
mentor
bet, fact
Ita cir
quãdo
ctum p
ctionis
nera d
quia ip
est ost
sint sp
rias ha
tate: al
se com
hac u
& m
tis, qu
syllog
ijsdem
sempe
rerum
omnia
haben
bus, &
uel cap
preter
& ad

iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defen-
 di potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illa questio-
 nes siue actionis, siue translationis. Sunt enim quedam nō lau-
 dabilia natura, sed iure cōcessa, ut in XII. tabulis debitoris cor-
 pus inter creditores diuidi licuit, quam legē mos publicus repu-
 diauit. Est aliquid æquum, sed prohibitū iure, ut libertas testa-
 mentorū. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quā ut pro-
 bet, factū esse, hoc esse factum, non recte factū, iure se intendere.
 Ita circa species easdē lis omnis uersabitur, trāslati tantum ali-
 quādo partibus. ut in causis, quibus de præmio agitur, recte fā-
 ctum petitor probat. Hæc quatuor uelut proposita formæq; æ-
 ctionis, quæ tum generales status uocabā, in duo, ut ostendi, ge-
 nera descendunt, rationale & legale. Rationale simplicius est,
 quia ipsius tantū naturæ cōtemplatione constat. Itaq; in eo satis
 est ostendisse cōiecturam, finitionē, qualitātē. Legalium plures
 sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & uae-
 rias habēt formas: alia est cuius uerbis nitimur, alia cuius uolun-
 tate: alias nobis, cū ipsi nullam habemus, adiungimus, alias inter
 se comparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur
 hæc ueluti simulachra ex illis tribus, interim simplicia, interim
 & mixta, propriā tamē faciē ostendentia: ut scripti, & uolunta-
 tis, quæ sine dubio, aut qualitate, aut coniectura cōtinentur: &
 syllogismus, qui est maximè qualitatis: & leges contrariæ, quæ
 iisdem, quibus scriptum, & uoluntas cōstant: & uariolæ, quæ
 semper cōiectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq;
 rerum, quodq; scripti contemplatione constat, cōmunis est. Hæc
 omnia etiamsi in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi,
 habent aliquid uelut proprium, uidētur demonstranda discenti-
 bus, & permittendū ea dicere uel status legales, uel quæstiones,
 uel capita quedam minora, dum sciant, nihil ne in his quidem,
 præter tria, quæ prædiximus, queri. At quantū, & quā multū,
 & ad aliquid, & ut nōnulli putauerunt, comparatiuus, nō ean-
 dem

dem rationem habent. Sunt enim hæc non ad uarietatem in
 sed ad solam rationem referenda. Ideoq; semper in parte
 coniectura, aut qualitatis ponenda sunt, ut qua mente, & qu
 tempore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus
 cum tractare præcepta diuisionis cœperimus. Hoc inter omnia
 conuenit, in causis simplicibus singulos status esse causas.
 quæstionum autem quæ uelut subiacentes, & ad illud quo iudicium
 continetur, referuntur, sepe in unam cadere plures possunt.
 Etiam credo aliquando dubitari, quo statu sit utendum, cum ad
 uersus unam intentionem plura opponuntur: & sicut in ceteris
 dicitur narrationis, cum esse optimū, quem actor optime tractat
 tur: ita hic quoque posse dici, eum statum esse faciendum, in qua
 tuendo plurimū adhibere uirium possit orator. Ideoq; pro

Bruti oratio pro Milone. lone aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercit
 tionis gratia componeret orationē, cum ille iure tanquam in
 diatorem occisum, & tamē non Milonis cōsilio dixerit, hic
 gloriatus sit occiso malo ciue. In coniunctis uero posse duos
 tres inueniri, uel diuersos: ut si quis aliud se nō fecisse, aliud
 ēte fecisse defendat: uel generis eiusdē, ut si quis duo crimina
 omnia negat. Quod accidit etiam si de una re queratur aliquid
 sed eā plures petat: uel eodē iure, ut proximitatis: uel diuersos
 cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autē dicitur
 alij petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est, ut in
 controuersia: Testamēta legibus facta, rata sint. Intestatorū p
 rentū liberi heredes sint. Abdicatus, ne quid de bonis patrias
 piat. Nothus ante legitimū natus, legitimus filius sit: post legiti
 mum natus, tantū ciuis. In adoptionē dare liceat. In adoptione
 dato redire in familiā liceat, si pater naturalis sine liberis dece
 serit. Qui ex duobus legitimis alterū in adoptionē dederat, ab
 rum abdicauerat, sustulit nothum, instituto herede abdicat
 Nothus. decepsit. Tres omnes de bonis contendunt. Nothū, qui non fili
 gitimus, Græci uocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoque
 oratio

oratio
 Sed a
 ne qu
 an u
 ptus.
 & qu
 an pr
 scrip
 mum
 fuisse
 in do
 utiqu
 hoc a
 erit
 qui n
 pote
 una l
 dire
 ceat,
 enim
 bus,
 dece
 ter cr
 duce
 hibe
 quia
 que
 tiuus
 non
 prob
 beri
 uel s

oratione quadā testatur, nō habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum. Hæredi scripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat: fit status scripti, & uoluntatis, an illo modo capere possit, an ex uolūtate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio, quōd post legitimos natus sit, & quōd non sit ante legitimos natus. Prior syllogismū habet, an pro non natis sint habendi qui à familia sunt alienati: Altera scripti, & uoluntatis. Non enim esse hunc natum ante legitimum conuenit: sed uoluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoque legis excludet, dicens, non utique si postea legitimus natus non sit, notho nocere: uteturq; hoc argumento, Finge solum natum nothum, cuius conditionis erit: tantum cuius: at qui non erit post legitimū natus. filius: at qui non erit ante legitimos natus. quare si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenquam turbet, quōd ex una lege duo status fiant: duplex est, ita uim duarum habet. Redire in familia uolenti dicitur ab altero, Primū, ut tibi redire liceat, hæres sum: idem status, qui in petitione abdicati: queritur enim, an possit esse hæres abdicatus. Adijcitur cōmuniter à duobus, redire tibi in familiam non licet, non enim pater sine liberis decepsit. Sed in hoc propria quisq; eorum quæstione nitetur. Alter enim dicet, abdicatū quoq; inter liberos esse, & argumentū ducet ex ipsa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum: nunc quia filij iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legē, quæ tamen id non efficiat, ne filius sit, sed ne hæres. Status finitiuus, quid sit filius. Rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decepsisse, quibus in petitione usus est, ut probaret se esse filium, nisi fortē & hic finitionē mouet, an liberi sint etiā non legitimi. Cadent ergo in unam cōtrouersiam, uel specialiter duo legitimi status, scripti, & uolūtatis, & syllogismus,

gismus, & præterea finitio: uel tres illi, qui natura soli
coniectura in scripto, & uoluntate, qualitas in syllogismo,
quæ per se est aperta finitio. Causa quoq; & iudicatio, & cetera
nens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur, cui
insit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rē maxime
tineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & fere tractantur
sunt ab ijs, qui de iudicialibus causis aliqua composuerunt,
illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas
uisi, ordinem sequar.

De Demonstratio, quod constat laude &
uituperatione. CAP. IX.

AC potissimum incipiam ab ea quæ constat laude ac uita
ratione. Quod genus uidetur Aristoteles, atq; eum se
tus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est, πρὸς μαλακίαν re
uuisse, totamq; ad solos auditores relegasse, & id eius nom
quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Roman
etiam negotijs hoc munus inseruit. Nam & funebres laude
nes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex se
tuscōsulto magistratibus sæpe mādantur, & laudare testem
contrà pertinet ad momētum iudiciorū, & ipsis etiam reis
laudatores licet, & editi in competitores, in L. Pisonem, in
dium & Curionem libri, uituperationem cōtinent, & tamen
senatu loco sunt habiti sententiæ. Neq; inficias eo, esse quos
ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem
laudes deorum, uirorumq;, quos priora tempora tulerunt. Q
soluitur quæstio suprâ tractata, manifestumq; est errare eos,
nunquam oratorē dicturū, nisi de re dubia, putauerunt. An
des Capitolini Iouis, perpetua sacri certaminis materia, uel
bie sunt, uel non oratorio genere tractantur? Vt desiderat
tem laus, quæ negotijs adhibetur, probationē, sic etiam illa
ostentationi componitur, habet interim aliquā speciem proba
tionis. Vt qui Romulum Martis filium, educatumq; à lupa

eat, in argumentum cœlestis ortus utatur his, quòd abiectus in
 profluentem non potuerit extinguì, quòd omnia sic egerit, ut
 genitum præside bellorum deo incredibile non sit, quòd ipsum
 quoq; cœlo receptum temporis eius homines non dubitauerint.
 Quædam uerò etiam in defensionis speciem cadent, ut si in lau-
 de Herculis, permutatum cum regina Lydiæ habitum, & impe-
 rata, ut traditur, pensa orator excuset. Sed proprium laudis est
 res amplificare, & ornare, quæ materia præcipuè quidè in deos
 & homines cadit: est tamen & aliorum animalium, & carètiùm
 anima. Verum in deis, generaliter primum maiestàtè ipsius eo-
 rum naturæ uenerabimur: deinde propriam uim cuiusq; & in-
 uenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut
 in Ioue, * regundorum hominum: in Marte, belli: in Neptuno, *rege omnium
 maris: Inuenta, ut artium in Minerua: Mercurio, literarum: me-
 dicinæ, Apolline: Cerere, frugum: Libero, uini. Tum si qua ab
 his acta uetustas tradidit commemoranda. Addunt etiam dijs
 honorem parentes, ut si quis sit filius Iouis. Addit antiquitas, ut
 ijs, qui sunt ex Chao. Progenies quoq; ut Apollo, ac Diana La-
 tone. Laudandum in quibusdã, quòd geniti immortales: in qui-
 busdam, quòd immortalitatè uirtute sint consecuti, quod pietas
 principis nostri, præsentium quoque temporum decus, fecit.
 Magis est uaria laus hominum. Nam primum diuiditur in tem-
 pora, quodq; ante eos fuit, quodq; ipsi uixerunt. In ijs autem
 qui fato sunt functi, etiam quod est insectum. Ante hominem
 patria ac parentes, maioresq; erunt, quorum duplex tractatus
 est. Aut enim respondisse nobilitati pulchrum erit, aut humiliter
 genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo, quod ante ip-
 sum fuit, tempore trahentur, quæ responsis uel augurijs futurã
 claritatem promiserunt. Ut eum, qui ex Thetide natus esset,
 maiorem patre suo futurum cecinisse dicuntur oracula. Ipsius
 uerò laus hominis ex animo & corpore, & extrà positis peti **Homini**
 debet. Et corporis quidem, fortuitorumq; cum leuior, tum non laus.

uno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim-
burq; prosequimur honore uerborum, ut Homerus in Agam-
mnone atq; Achille. Interim confert admirationi multum et
infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, sed bellatorem
fuisse. Fortuna uerò, tum dignitatem affert, ut in regibus, pr-
cipibusq; nãq; est hæc materia ostendende uirtutis uberior.
quò minores opes fuerunt, eò maiorem benefactis gloriã pe-
Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte
tigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, sed qu-
his honeste sit usus. Nam diuitiæ, & potëtia, & gratia, cum
rimum uirium dent in utranq; partem, certissimum faciunt
rum experimētum: aut enim meliores propter hæc, aut peior-
sumus. Animi uerò semper uera laus. Sed non una per hoc
uia ducitur. Nanq; aliàs ætatis gradus, gestarumq; rerum
nem sequi speciosius fuit: ut in primis annis laudaretur indol-
tum disciplinæ: post hoc operum, id est, factorum, dictorum
cõtextus: Aliàs in species uirtutum diuidere laudem fortis-
nis, iustitiæ, continëticiæ, cæterarumq; ac singulis assignare,
secundum quanq; earum gesta erunt. Vtra sit autem harum
utilior, cum materia deliberabimus, dum sciamus gratiora
audiëtibus, quæ solus quis, aut primus, aut certe cum paucis
cisse dicetur: si quid præterea supra spem, aut expectationem
præcipuè quòd aliena potius causa, quam sua. Tempus quod
nem hominis insequitur, non semper tractare contingit, ma-
lùm quòd uiuètes aliquando laudamus, sed quòd rara hæc oc-
sio est, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut publicæ
statuæ cõstitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorum ma-
mëta, quæ seculis probaretur. Nam quidã, sicut Menander
stiora posteriorum, quam suæ ætatis iudicia sunt cõsecuti. Ap-
rüt laudem liberi parëtibus, urbes cõditoribus, leges latoribus,
artes inuentoribus, nec nõ instituta quoq; autoribus, ut à Ne-
ma traditum deos colere, à Publicola fasces populo submittere.

Qui om-
uersum.
quosdam
cit: &
cies &
Thersit-
lerunt: u-
pinus. E-
quam in-
adiecta
æquata:
rum ex-
bus urbi-
gentè, q-
chorum
traditū,
ausus di-
uelut an-
laudem
putat, u-
fert, qu-
illa ma-
in eo cõ-
dicū, q-
scenda
poterit
dia lite-
fortitudo
Frugal-
nis sum-
ximè fa-
illud qu-

Qui omnis etiam in uituperatione ordo constabit, tamen in diuersum. Nam & turpitudine generis opprobrio multis fuit: & quosdam claritas ipsa notiores circa uitia, & inuisos magis fecit: & in quibusdam, ut in Paride traditum est, prædicta pernicies & corporis, & fortuna: quibusdam mala, contemptum, ut **formæ Therisitæ*: At uerò quibusdam bona uitij corrupta odium attulerunt: ut Nirea imbellem, **Plistinem impudicum*, à poëtis acceptum, **Clisthenem* pinus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes sunt, nec minus quam in laudibus, duplici ratione tractantur. Et post mortem adiecta quibusdam ignominia est, ut Melio, cuius domus solo æquata: Marcoq; Manlio, cuius prænomen è familia in posterum exemptum est. Et parentes malorum odimus. Et est conditoribus urbiu infamiae, contraxisse aliquam perniciosam ceteris gentem, qualis est primus Iudaicæ superstitionis autor, & Gracchorum leges inuise. Et si quod est exemplum deforme posteris traditum, quale libidinis uir Perses, in **muliere Samia* instituire **matre sua* ausus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominum instituit, uelut argumeta sunt morum, & honos aut ignominia, ueram esse laudem, uel uituperationem probat. Interesse tamen Aristoteles putat, ubi quisq; laudetur, aut uituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, ut illa maxime quæ probant esse in eo, qui laudabitur, credant: aut in eo contra quem dicemus, ea quæ oderunt: ita non dubium erit iudicium, quod oratione præcesserit. Ipsorum etiam iudicium permiscenda laus semper: nam id beneuolos facit. Quoties autem fieri poterit, cum materiae utilitate iungenda. Minus Lacedæmone studia literarum, quam Athenis honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto uiuere quibusdam honestum, alijs cura legum. Frugalitas apud Sybaritas forsitan odio foret: ueteribus Romanis summum luxuriæ crimen. Eadem in singulis differentia. Maxime fauet iudex, qui sibi dicentem assentari putat. Idem præcipit illud quoq;, quod mox Cornelius Celsus propè supra modum

k inuasit

inuafit, quia fit quaedam uirtutibus ac uitijis uicinitas, utentia proxima deriuatione uerborū, ut pro temerario fortē, pro prodigo liberalem, pro auaro parcū uocemus: quæ eadē etiam uirtutibus tra ualent. quod quidem orator, id est, uir bonus, nunquam faciet, nisi fortē cōmuni utilitate ducatur. Laudantur autem uirtutes, ac uitia circa res gestas, eademq; in singulis. Illa propria, quæ ex loci positione, aut munitione sunt. Ciues illis, hominibus liberi, decori. Est laus & operum, in quibus bona utilitas, pulchritudo, autor spectari solet. Honor, ut in temporibus, & utilitas, ut in muris: Pulchritudo uel autor, utrobique. Est & decorum, qualis Siciliae apud Cicronem: in quibus similiter speciem & utilitatē intuemur: speciem maritimis, planis, amaram utilitatem salubribus, fertilibus. Erit etiā dīctorum honestorum factorumq; laus generalis, erit & rerum omnis modi. Nam somni, & mortis scriptæ laudes, & quorundam à medicamentorum. Itaq; ut non consensu hoc laudatiuum genus circū illam uersari honesti questionem, sic qualitate maximē contineri puto, quanquā omnes tres status cadere in hoc opus possint: usum C. Cæsarem in uituperando Catone, notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid simile suasiuū, quia plerumque eadem illic suaderi, hīc laudari solent.

De suasiua, seu deliberatiua, & profopopœia.

C A P.

X.

Deliberatiuas quoq; miror à quibusdam sola utilitate factas. Ac si quid in his unum sequi oporteret, potior foret apud me Cicronis sententia, qui hoc materiæ genus, dignum maximē contineri putat. Nec dubito quin ij, qui sunt in superiore sententiā, secundū opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum esset, existimauerint. Et est hæc ratio uerissima, si consilium contingat semper bonorum, atq; sapientium.

Vari

Verum
tia est,
discern
loquen
non ta
dubitar
Numat
in quo
est. Na
quam e
possunt
ambigi
est fini
dat. Ap
illa sim
demū p
pars de
cōsulta
dendi
ubiq; e
men q
abrupt
teria n
ratio, c
dicend
petati
sed in
tat &
ter in
li gene
In dem
Nā &

itas, uten
 rte, pro p
 de etiam
 nunquam
 r autem
 itor, & m
 antur ori
 ulis. Illa
 Cives illi
 quibus be
 ut in tem
 iq; Est
 similiter
 lanis, ama
 a honesto
 odi. Nam
 a medica
 us circa
 ime com
 c opus po
 obtauerit
 quia pler
 ppocia.
 utilitate
 potior fu
 us, digni
 i sunt in
 ne utile
 hac ratio
 itq; sapien
 Veru

Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populumq; precipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis eadem utilia quoq; existiment, quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probent, ut foedus Numatinum, iugumq; Caudinum. Ne qualitatis quidem statu, in quo & honestorum, & utilium quaestio est, cõplecti eas satis est. Nam si equèter in his etiam coniecturae locus est. Nonnunquam etiam tractatur aliqua finitio. Aliquando etiam incidere possunt legales tractatus in priuata maxime consilia, si quando ambigitur, an liceat. De cõiectura paulò post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenè, de Halonesum Philippus an reddat. Apud Ciceronè in Philippicis, quid sit tumultus. Quid non illa similis iudicialium quaestio, de statua Seruij Sulpitij? an ijs demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua (quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro cõsultans, querit etiã de præterito) officijs constat duobus, suadendi & dissuadendi. Proœmio, quale est in iudicialibus, non ubiq; eget, quia cõciliatus est ei quisq;, quæ cõsultat. Initium tamen quodcunq; debet habere aliquã proœmij speciem: nec enim abrupte, nec unde libuit incipiendũ, quia est aliquid in omni materia naturaliter primũ. In senatu, & utiq; in cõcionibus eadẽ ratio, quæ apud iudices, acquirẽde sibi plerũq; eorũ apud quos dicendũ sit beneuolentiæ. Nec mirum, cũ etiam in Panegyricis peratur audientiũ fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua, sed in sola laude cõsistit. Aristoteles quidem, nec sine causa putat & à nostra, & ab eius, qui dissentiet, persona duci frequenter in cõsilijs exordium, quasi mutuantibus hæc nobis à iudiciali genere, nonnunquam etiam, ut minor res maior uè uideatur. In demonstratiuis uerò proœmia esse maxime libera existimat. Nã & longè à materia duci hoc, ut in Helenes laude Isocrates

Sallustij
proœmia.

fecerit, et ex aliqua rei uicinia, ut idē in Panegyrico, cum
ritur plus honoris corporum, quā animorum uirtutibus
Et Gorgias in Olympico, laudans eos, qui primi tales insti-
runt cōuentus. Quos secutus uidelicet Crispus Sallustius in
lo Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiam pertinenti-
principijs orsus est. Sed nunc ad suasoriam, in qua etiam
proœmio utemur, breuiora tamē, & uelut quodam capite
tum, & initio debebimus esse contenti. Narrationē uerō
quām exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua
da sententia est: quia nemo ignorat id, de quo consulit. Extra
secus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari.
concionibus sæpe est etiam illa, quæ ordinem rei docet, neces-
ria: & affectus, ut quæq; maxime postulabit. Nam & concin-
da, & lenienda frequenter est ira, & ad metum, cupiditatem
odiuum, cōciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiā
uenda miseratio, siue ut auxiliū obsessis feratur, suadere opo-
tebit, siue sociæ ciuitatis euerisionem deslebinus. Vallet autem
consilij autoritas plurimum. Nam & prudentissimus esse ho-
beriq; & optimus debet, qui sententiæ suæ de utilibus atq; ho-
nestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgò fas habet
indulgere aliquid studio suo: cōsilia nemo est, qui neget secun-
mores dari. Græcorum quidem plurimū omne hoc officium
cionale esse iudicauerunt, & in sola reipublicæ administrati-
ne posuerunt. Quin & Cicero in hac maxime parte uersatus
Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus, he-
duo præcipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores: ut
natura tum ipsarū rerum, tum audientiu, ratio suadendi dico-
retur. Nobis maior in re uidetur uarietas: nam & consultatio

In suadendo & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo
quæ sint spe dissuadendo tria primū spectanda erūt: Quid sit, de quo delibe-
randa, retur: qui sint, qui deliberēt: qui sit, qui suadeat. Rē de qua de-
liberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertum,

hæc erit
prius di
nō posse
interc
sit, an A
quoq; q
querati
ni: ut re
lerit: ut
Quæda
tempor
locus, al
qua sen
nientes
pendiur
causæ, a
bellum
perseue
cerēt. H
di est, c
dedend
cum leg
data acc
beret, n
querēd
fuerit.
etiā det
uerūt h
locū. Q
sit, nihil
cant ne
tatis eri
bet

hæc erit quæstio sola, aut potentissima: sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidẽ fieri, esse faciendũ, deinde fieri nõ posse. Cum autẽ de hoc quæritur, coniectura est, an Isthmos intercidi, an siccare palus Pontina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexander terras ultra Oceanũ sit inuenturus. Sed in ijs quoq; quæ constabit posse fieri, coniectura erit aliquando: ut si quærat, an utiq; futurum sit, ut Carthaginẽ superent Romani: ut redeat Annibal, si Scipio exercitum in Africam transtulerit: ut seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædam & fieri posse & futura esse credibile est: sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturæ non erit locus, alia sunt intuẽda. Et primum aut propter ipsam rem, de qua sententiæ rogantur, cõsultabitur, aut propter alias interuenientes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant P. C. an stipendium militi cõstituant. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ, aut faciendi, ut deliberant P. C. an Fabios dedant Gallis bellum munitantibus: aut non faciendi, ut deliberat C. Cæsar an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerent. Hæc suasoriæ duplices sunt. Nam & illic causa deliberandi est, quòd bellum Galli munitentur, esse tamen quæstio potest, dedendũ ne fuerint etiã citra hæc denunciationẽ, quia cõtra fas, cum legati missi essent, præliũ inierint, regemq; ad quem mandata acceperat, trucidarint. & hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militũ perturbationem: est tamen locus quærendi, an citra hunc quoq; casum penetrandũ in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquimur, de quo deliberari, etiã detractis sequentibus posset. Partes suadendi quidam putauerunt honestum, utile, necessarium. Ego nõ inuenio huic terciæ locũ. Quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere: de faciẽdo autem deliberatur. Quòd si hanc uocant necessitatẽ, in quã homines grauiorũ metu coguntur, utilitatis erit quæstio. Vt enim si obsessi, & impares, & aqua ciboq;

defecti, de faciēda ad hostem deditioe deliberent, & dicitur
 necesse est: nepe sequitur ut hoc subijciatur, alioqui periculum
 est: ita propter idipsum non est necesse, quia perire potius
 Deniq; non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circum
 uenti. Igitur in his quoq; causis aut de sola utilitate ambigunt
 aut questio inter utile, atq; honestum consistet. At enim si quis
 liberos procreare uolet, necesse habeat uxorem ducere, quia
 bitat: sed ei qui pater uult fieri, liqueat necesse est uxorem
 ducendam. Itaq; mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necesse
 est: non magis quam ubi constat, quid fieri omnino non potest.
 Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur, qui
 tiam partem dixerunt *Stuwartus*, quod nostri possibile nominant
 que ut dura uideatur appellatio, tamen sola est. Quas partes
 non omnes in omnem cadere suasoriam, manifestius est, quam
 docendum sit. Tamen apud plerosq; earum numerus augmen
 tum à quibus ponuntur ut partes, que species sunt partium. Sa
 tis, iustum, piū, æquū, māsuetū quoq; sic enim sunt in
 pretati *Stuwartus*, & si qua adhuc adijcere quis eiusdem generis
 uelit, subijci possunt honestati. An sit autem facile, magis
 iucundum, sine periculo, ad questionem pertinet utilitatis,
 loci oriuntur ex contradictione: Est quidem utile, sed difficilis
 paruum, iniucundum, periculosum. Tamen quibusdam uideatur
 esse nonnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de
 ficando theatro, insituendis ludis, deliberetur. Sed neminem
 adeo solutum luxu puto, ut nihil in causa suadendi sequatur
 præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est
 in ludis honor deorum, in theatro non inutilis laborum remedium
 deformis & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio,
 nihilominus eadem illa religio, cum theatrum ueluti quoddam
 illius sacri templum uocabimus. Sæpe uero & utilitatem delibe
 rariendam esse dicimus, ut honesta faciamus, ut cum illis Opiterg
 damus consiliū ne se hostibus dedant, quanquam perituri sint, &

fecerint

fecerint
 Punico
 est, esse
 constata
 dici po
 alia, ut
 siue ho
 ro simul
 nomina
 ijs, qui
 ne utili
 nos ho
 probab
 sed int
 sit mag
 rim tri
 uit, Pa
 utrum
 Nec u
 undiq;
 que p
 aliud,
 & per
 comm
 utilita
 loco, I
 gener
 nam s
 qui de
 in con
 cuntu
 adhib

fecerint: & utilia honestis præferimus, ut cū suademus, ut bello Punico serui armentur. Sed tamen neq; hic planè concedendum est, esse id inhonestum. Liberos enim natura omnes, & iisdem constare elementis, & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos dici potest. Et illic, ubi manifestum periculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint, siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar ui cerit, quod est uero similis. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant, plerunq; nominibus deflecti solent. Nam & utilitas ipsa expugnatur ab ijs, qui dicunt non solum potiora esse honesta, quam utilia, sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta: & contrà, quod nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum, uerbis quam re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoq; ipsa: ut si e duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interrim triplices etiã suasoriae incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret: ita non tantum utrum melius, sed quid sit optimum queritur. Itemq; contrà. Nec unquam incidet in hoc genere materiae dubitatio rei, quæ undiq; secundum nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita firè omnis suasoria nihil est aliud, quam comparatio. Videndumq; quid consecuturi simus, & per quid, ut astimari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uerò in eo propter quod petimus, incommodi. Est utilitatis & in tempore quæstio. Expedit, sed non nunc. Et in loco, Non hic. Et in persona, Non nobis, non contra hos. Et in genere agendi, Non sic. Et in modo, Non in tantum. Sed personam sæpius decoris causa intuemur, quæ & in nobis, & in ijs qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla plurimum in consilijs possint, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen, quorum autoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex con-

ditio. Nam consultant aut plures, aut singuli, sed in utrisq; consentientia: quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari. Et in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intentione sexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipue discrimen dabunt. honesta quidè honestis suadere facilimum est: si uerò apud aures populi recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare dicitur, si uita sectam cauendum est. Et animus deliberantis, non honesti natura, quam ille non respicit, permouendus: sed laetitia uulgi, opinione, & si parum proficiet hæc uanitas, securitatisque his utilitate: aliquanto uerò magis obijciendo aliquos, si dicitur fecerit, metus. Nam præter id quòd his leuissimi cuiusq; animi facile terretur, nescio an etiã naturaliter apud plurimos ualeat malorum timor, quam spes bonorum: sicut facilius est timere turpium, quam honestorũ intellectus est. Aliquando bonis quæ suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui cõsulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quod statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipue

* hoc fas, & hoc fas putas?
pictas?

* hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutum: Propositis plurimis quæ honeste suaderi possent, Sim'ne bonus uir, si hoc suadeam? minime. Suadens enim est finis utilitas eius, cui quisq; suadet. At recta suadet quis negat: sed nõ est semper rectis in suadendo locus. Sed quæ est altior quæstio, nec tantũ ad suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nemo ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum interim hæc uel scholarũ exercitationes pertinere credantur: nam & iniquitas ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit nõ suadere tanquam inhonesta (ut quidam declamatores Sextum Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum, quòd turpis ac crudelis sit, impellunt) sed

dandus
est quisq;
stium lo
tione ui
Iam sero
Quanto
est hic u
ut Anto
cente eo
si ualet
*reipub
tialium p
bimus J
de re ne
peccare
tis: quia
aut fort
cuntur,
rem quæ
in alijs
ratio ip
profop
etiam p
Cicero,
tatio, ue
storiaru
toribus
sita ora
uitamq;
gitauit,
Pompei
uscuiusq;

dandus illis deformibus color, idq; etiam apud malos: nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimam non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium, *Iam fero, inquit, infandissima, iam facere cogor.*

Quanto magis eis, quibus fuit aliqua cura famæ, conseruandus est hic uel ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consiliū, ut Antonium roget, uel etiam ut Philippicas (ita uitam pollicente eo) exurat, non cupiditatem lucis allegabimus (hoc enim si ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet) sed ut se reipub. seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Cesari suadentes regnum, affirmabimus stare iam rempub. nisi uno regente non posse. Nam qui de re nefaria deliberat, id solū querit, quomodo quam minimum peccare uideatur. Multum refert etiam, quæ sit persona suadentis: quia anteacta uita, si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna, affert expectationem. Prouidendum est, ne, quæ dicuntur, ab eo qui dicit, dissentiant. At his contraria summusio rem quendam modum postulant. Nam quæ in alijs libertas est, in alijs licētia uocatur. Et quibusdam sufficit autoritas, quosdam ratio ipsa ægrè tuetur. Ideoq; longe mihi uidentur difficilime profopopœia, in quibus ad reliquum suasoria laborem, accedit etiam personæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cesari, aliter Cicero, aliter Cato suadere debet. Utilissima uerò hæc exercitatio, uel quòd duplicis est operis, uel quòd poëtis quoq; aut historiæ futuris scriptoribus plurimum cōfert. Verum & oratoribus necessaria. Nam sunt multe à Græcis Latinisq; compositæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem uitamq; aptanda, quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero, cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, & Appio, ceteris ue, ac non uniuscuiusq; eorum fortunā, dignitatem, res gestas intuitus, omnium

*Romano
populo

quibus uocem dabat, etiam imaginem expressit? ut melius
 dem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Neque enim minus
 est oratio, si ab homine, quam si à re, cui accommodari debet
 disidet. Ideoque Lysias optime uidetur in ijs quæ scribebat
 etis, seruasse ueritatis fidem. Enim uero præcipue declamator
 bus considerandum est, quid cuique personæ conueniat, qui præ
 cissimas controuersias ita dicunt, ut aduocati, plerumque; filij
 tres, diuites, senes, asperi, lenes, auari, denique; superstitiosi,
 di, derisores fiant, ut uix comœdiarum actoribus plures ha
 tus in pronunciando concipiendi sint, quam his in dicendis
 omnia uideri possunt prosopopœia, quas ego suasoris scio
 quia nullo alio ab his quam persona distant. Quamquam
 aliquando etiam in controuersias ducitur, quæ ex historijs con
 positæ, certis agentium nominibus continentur. Neque enim
 ignoro, plerumque; exercitationis gratia poni & poeticas
 rias, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllæ dictaturâ de
 nentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum
 in quæ causas diuisimus. Nam & rogare, iudicare, rationem
 dere, & alia de quibus supra dictum est, uarie, atque; ut res
 in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua subijcere
 uerò mus. Frequentissime tamen in his utimur ficta personarum,
 ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Calio in
 diam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigati
 nem, hic in rationem morum compositus, alloquitur. Solent
 scholis fingi materiæ ad deliberandum similiores controuersie
 & ex utroque genere commixtæ, ut cum apud C. Cæsarem
 sultatio de pœna Theodoti ponitur. Constat enim accusati
 & defensione causæ, quod est iudicialium proprium. Per
 autem est & utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi
 peium, an timendum à rege bellum, si Theodotus sit occisus,
 id minime opportunum hoc tempore, & periculosum, &
 te longum sit futurum. Queritur & de honesto, debeat ne
 fieri

farem u
 partium
 genus
 suasori
 nus in
 existim
 per or
 affecta
 *iudici
 nideo n
 causas
 propo
 non q
 gressu
 & uti
 præcip
 ego ne
 di pro
 supere
 erit, n
 centia
 contin
 cent, r
 uerba
 ris con
 tum a
 monen
 diffen
 xime a
 lem pr
 nis, hæ
 scisset

sarem ultio Pompeij, an sit uerèdum, ne priorem faciat suarum
 partium causam, si Pompeium indignum morte fateatur. Quod
 genus accidere etiam ueritati potest. Non simplex autem circa
 suasorias error in plerisq; declamatoribus fuit, qui dicendi ge-
 nus in his diuersum, atq; in totum illi iudiciali contrarium esse
 existimauerunt. Nam & principia abrupta, & concitatam sem-
 per orationem, & in uerbis effusioem, ut ipsi uocant, cultum
 affectauerunt, & earum breuiores utiq; commentarios, quàm
 iudicialis materie facere elaborarunt. Ego porò ut proœmio ^{*legalis}
 uideo non utique opus esse suasorijs, propter quas dixi suprâ
 causas, ita cur initio furiose sit exclamandum, non intelligo: cum
 proposita consultatione rogatus sententiam, si modò est sanus,
 non queritet, sed quàm maximè potest ciuili & humano in-
 gressu, mereri assensum deliberantis uelit. Cur autem torrens,
 & utiq; aequaliter concitata sit in ea dicentis oratio, cum uel
 præcipue moderationem, rationemq; cõsilia desiderent? Neq;
 ego negauerim sæpius subsidere in controuersijs impetũ dicen-
 di proœmio, narratione, argumentis: quem si detrahas, id serè
 supererit, quo suasoriæ constant. Verùm id quoque ^{*æqualitatis}
 erit, nõ tumultuosius atq; turbidius. Verborum autem magnifi-
 centia non ualidius est affectanda suasorias declamantibus, sed
 contingit magis. Nam & personæ serè magnæ fingentibus pla-
 cent, regum, principum, populi, senatus, & res ampliores: ita cū
 uerba rebus aptentur, ipso materie nitore clarescunt. Alia ue-
 ris consilijs ratio est. Ideoq; Theophrastus quàm maximè remo-
 tum ab omni affectatione, in deliberatiuo genere uoluit esse ser-
 monem, secutus in hoc autoritatem præceptoris sui, quanquam
 dissentire ab eo non timide solet. Namq; Aristoteles idoneã ma-
 xime ad scribendum demonstratiuã, proximamq; ab ea iudicia-
 lem putauit, uidelicet, quoniam prior illa tota esset ostentatio-
 nis, hæc secunda egeret artis, uel quòd ad fallendum, si ita popo-
 scisset utilitas, consilia fide, prudentiaq; constarent. Quibus in
 demon

demonstratiua consentio . nam & omnes alij scriptores in
tradiderunt. In iudicijs autem consilijsq; , secundū conditionem
ipsius quæ tractabitur rei , accommodandam dicendi creden-
tionem. Nam & Philippicis Demosthenis iisdem, quibus ha-
tas in iudicijs orationes, uideo enunere uirtutibus. Et Cicero
sententia, & conciones, non minus clarum quàm est in accu-
tionibus ac defensionibus eloquentiæ lumen ostendunt. Dici-
men de suatoria idem hoc modo : Tota autē oratio simplex
grauis, & sententijs debet esse ornatio, quàm uerbis. Vsum
emplorum nulli materiæ magis conuenire , meritò ferè omnes
consentiunt, cum plerunq; uideantur respondere futura pre-
riti, habeaturq; experimentum , uelut quoddam rationis tes-
monium. Breuitas quoq; , aut copia non genere materia, sed
do constat . Nam ut in consilijs plerunq; simplicior quæstio
ita sepe in causis minor. Quæ omnia uera esse sciet, si quis
orationes modò, sed historias etiam (nanq; in his conciones
sententiæ plerunq; , suadendi ac dissuadendi funguntur officio
legere maluerit, quàm in commentarijs rhetorum consensere.
Inueniet enim nec in consilijs abrupta initia, & concitatio
pe in iudicijs dictum, & uerba aptata rebus in utroque genere
& breuiore aliquando causarum orationes quàm sententiarum.
Ne illa quidem in his uitia deprehendet, quibus quidam
clamatores laborant, quòd & contra sentientibus inhumane
conuittantur, & ita plerunq; dicunt, tanquam ab ijs qui delib-
rant, utiq; dissentiant . Itaq; obiurgatibus similiores sunt, quàm
suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciant, ne aliter quàm
dicturi sint, exerceri uelint, & in desuescendis morentur. Ca-
rum cum aduocari cœperint in consilia amicorum, dicere sen-
tentiam in senatu, suadere siquid cōsulet princeps, quod pre-
ceptis fortasse non credunt, usu docebuntur.

De partibus causarum iudicialium.

N
se
ius par
narrat
partiti
batione
necess
nō
sitio pa
corpus
oration
num et
mittere
loco di
culum
tionem
nis uoc
sus, siu
causa,
bus eg
bitur, c
exemp
hunt r
les. Hæ
idem a
git, sed
narrat
credit
quicq;
omnia
tur, qu
refellen

Nunc de iudiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, intentionis ac depulsionis. Cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinque sunt, proœmiũ, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt quidam partitionem, propositionem, excessum: quarum priores duæ probationi succedunt. Nam proponere quidẽ quæ sis probaturus, necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, nõ & hæc sit? Partitio uerò dispositionis est species, ipsa dispositio pars rhetorices, & per omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fusa, sicut inuẽtio & elocutio. Ideoq; eam nõ orationis tantum partem unam esse credendum est, sed questionum etiam singularum. Quæ nãq; est quæstio, in qua non promittere possit orator, quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus? quod est proprium partitionis. Quam ergo ridiculum est quæstionem quidem speciem esse probationis, partitionem autem quæ sit species quæstionis, partem totius orationis uocari? Egressio uero, uel (quod usitatius esse cœpit) excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ: siue est in causa, adiutorium, uel ornamentum partium earum est, ex quibus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur, cur non argumentũ, similitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocentur? Tamen neq; his assentior, qui detrahunt refutationem, tanquam probationi subiectam, ut Aristoteles. Hæc enim est, quæ constituat: illa, quæ destruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quod proœmiũ non narrationẽ subiungit, sed propositionem. Verum id facit, quia propositio genus, narratio species uidetur: & hac nõ semper, illa semp̃ & ubiq; credit opus esse. Verum ex his, quas constitui partibus, non ut quicq; primum dicendum, ita primum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus causæ, quid in ea queratur, quæ prosint, quæ noceant, deinde quid cõfirmandum sit ac refellendum, tum quomodo narrandum. Expositio enim proba-

tionum

tionum est preparatio, nec esse utilis potest, nisi prius considerit, quid debeat de probatione promittere. Postremo intuetur quemadmodum iudex sit conciliandus. Neque enim nisi tota se partibus diligenter inspectis, scire possumus qualem nocere animum cognoscentis expediat, seuerum an mitem, comtatum an remissum, aduersum gratia, an obnoxium. Nec idem men eos probauerim, qui scribendum quoque proocmium nomine putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet, et quoque loco sit opus constare debet, antequam dicere aut habere ordiamur, ita incipiendum ab ijs, quae prima sunt. Nunc pingere quisquam aut fingere coepit a pedibus. Nec demum ulla consummatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet aliis, si spatium componendi orationem stylo non fuerit? nonne haec inuersa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est, quo praecipimus ordine, scribenda quo dicimus.

De generibus iudicialium controuersiarum. CAP. XII.

Caeterum causa omnis, in qua pars altera agentis est, et rium. Haec simplex dicitur, illa coniuncta. Vna controuersia per se furti, per se adulterij. Plures aut eiusdem generis, ut cunij repetundis: aut diuersi, ut si quis sacrilegij et homicidij simul accusetur, quod nunc in publicis iudicijs non accidit. Praetor certa lege sortitur: principum autem et senatus cognitionibus frequens est, et populi fuit. Priuata quoque iudicia, saepe unum iudicem habere multis et diuersis formis solent, nec aliae species erunt, etiam si unus a duobus duntaxat eadem rem, atque ex eadem causa petet: aut duo ab uno, aut tres a pluribus, quod accidere in hereditarijs litibus interuenimus: quia quamuis in multis personis, causa tamen una est. conditio personarum quaestiones uariauerit. Diuersum iudicium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatio

parte ca
queritu
ut in fo
tiones
inter de
mero m
delicet
bus. cui
dit uel
(nam p
quo lit
aliud a
ruerit g
intenda
nere ad
Qui

H
ucl ut
mnis, d
test. In
modo,
quo et
mus su
ex qua
factum
scripto
pita ge
lia. Na
cies di
lem uo

parte causæ frequens est: ut cum apud centumuiros post alia queritur & hoc, uter dignior hereditate sit. Rarum est autem, ut in foro iudicia propter id solum constituentur, sicut diuina = *Diuinitio.*
 tiones, quæ fiunt de accusatore constituendo, & nonnunquam inter delatores, uter præmiū meruerit. Adiecerunt quidam numero mutuam accusationem, quæ *ἀλλοτριότης* uocatur, alijs uidelicet succedere hanc quoq; comparatiuo generi existimantibus, cui similis erit petitionum inuicem diuersarum, quod accidit uel frequentissime. Id si & ipsum uocari debet *ἀλλοτριότης* (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius: alterum, quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum, quo aliud atq; aliud, cui & petitionum conditio par est. Cum appa-
 ruerit genus causæ, tum intuebinur, negetur ne factum, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an a genere actionis repellatur, unde sunt status.

Quid quæstio, & quæ sit ratio, iudicatio, continens,
 & quatenus necessaria. CAP. XIII.

His inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, id est, *ὁμολογία*, uel ut alij uocant, firmamentum. Quæstio latius intelligitur = *Quæstio.*
 omnis, de qua in utrâq; partem, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autem materia dupliciter accipienda est: altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo significamus summam illam, in qua causa uertitur: de hac nunc loquor, ex qua nunc nascitur status, an factum sit, quid factum, an recte factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores proprie quæstiones uocant. Theodorus, ut dixi, capit generalia, sicut illas minores: aut ex illis pēdentes, specialia. Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur quæstionem ueluti principalem uocant *ἰσχυρά*. Ratio autem est, qua id quod factum esse cō- *Ratio.*
 stat

Iudicatio.

stat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo sunt usi fratres, exemplo? Orestes matrem occidit. Hoc constat. Dicit se fecisse. Status erit qualitatis: Quæstio, an iuste fecerit. Rursum quod Clytemnestra maritum suum, patrem Orestis occidit. hoc dicitur. *ἡ δὲ κλυταιμένηστρα* autem iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiserunt *ἄλλοις* & *ἄλλοις*, ut altera propter quam iudicium constitutum est, ut occisa Clytemnestra: altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij *ἄλλοις* causam iudicandi *ἄλλοις* autem facti uocent: alij eadem in contrarium uertant. Latini quidam hæc initium, & rationem uocauerunt, quibus utrumque eodem nomine appellant. Causa quoque ex causa, *ἄλλοις* & *ἄλλοις* nasci uidetur: quale est, occidit Agamemnonem Clytemnestra, quia ille filiam communem immolauerat, & propriam pellicem adducebat. Idem putant & sub una quaestione plures esse rationes, ut si Orestes & alteram afferat causam matris necatæ, quod responsis sit impulsus. Quot autem causas faciendi, totidem iudicationes. Nam & hæc erit iudicatio, an responsis parere debuerit. Sed & una causa plures habere quaestiones & iudicationes, ut ego arbitror, potest: ut in eo, qui adulteram deprehensam occidisset, adulterum qui tum effugum postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit: quaestiones & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut, cum sint plures quaestiones, omnesque suos fructus habeant, causæ tamen status unus sit, ad quem referentur omnia. Ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiat. *ἡ δὲ κλυταιμένηστρα* tamen quod, ut dixi, continens alij, firmamentum alij putant. Cetero firmissimam argumentationem defensoris, & oppositissimam ad iudicationem. quibusdam id uidetur esse, post quod nihil queritur: quibusdam id quod ad iudicationem firmissimum afferunt. Causa facti non in omnes controuersias cadit. Nam quaestio facti causa faciendi, ubi factum negatur? At ubi causa tractatur,

Firmamentum.

gant eo
Rhetori
ctura est
ergo in
extrema
recte, nō
quando
trem del
autem u
mum ma
gnum, in
ri sui po
emplis: c
ra publi
hibendu
qui* Luc
iure fece
tum, an
status q
tatis, an
an Clod
quam re
dicari. I
omnes q
di, habe
alia iudi
nes. Qu
litatem?
sus. Cur
stione, q
his secu
dum sup

gant eodem loco esse iudicationem, quo quæstionem, idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in coniectura est quæstio ex illo, factum, non factum, an factum sit: ibi ergo iudicatio, ubi quæstio: quia in eadem re prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, matrem Orestes occidit, recte, nõ recte: an recte occiderit, quæstio, nec statim iudicatio. quando ergo? illa patrem meum occiderat. Sed non ideo tu matrem debuisti occidere: an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponã: Si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris sue in patrem suum, in seipsum ac sorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Utuntur alij & talibus exemplis: Qui bona paterna consumpsit, ne cõcionetur: in opera publica consumpsit: quæstio, an quisquis consumpsit, prohibendus sit: iudicatio, an qui sic. Velut in causa militis Aruncij, qui* Lucium tribunum uim sibi inferentẽ interfecit: quæstio, an iure fecerit: ratio, quòd is uim afferebat: iudicatio, an indemnatum, an Tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam status quæstionem, alterius iudicationẽ putant. Quæstio qualitatis, an recte Clodium Milo occiderit: iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. Ponunt & illud, sæpe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari. A quibus multum dissentio. Nam & illa quæstio, an omnes qui paterna bona cõsumpsent, cõcione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem. Ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid? nõ in causa Milonis ipsa cõiectura refertur ad qualitatem? Nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut recte sit occisus. Cum uerò in aliquam rem missa causa, est recessum à quæstione, quæ erat cõstituta, hic quæstio ubi iudicatio est. Paulũ in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis, quæ admodum suprã dixi, Hermagoram est secutus, in Topicis ex statu esse

*Cusum

effectam cōtentionem & *ἔριον μόνον* existimat, idq; Trebatius iuris erat consultus, alludens, qua de re agitur appellat: quae ad continetur, continentia, quasi firmamenta defensionibus sublati defensio nulla sit. At in Partitionibus orationum inamentū, quod opponitur defensioni, quia continens quod nū sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis & firmamenti quaestione disceptatio sit iudicationum. Verius igitur breuius qui statum, & continens, & iudicationē, idem esse iuerunt. Continens autem id esse, quo sublato, lis esse non potest. Hoc mihi uidetur utrāq; causam cōplecti, & quod Orestes matrem, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. In iudicationem & statum consentire semper existimarunt. Non enim aliud eorum rationi conueniens fuisset. Verum haec etiam subtilitas, cum circa nomina rerū, ambitiose laboreat, & his in hoc assumpta solum, ne parum diligenter inquisitis opere, quod aggressi sumus, uideremur. Simplicius autem in uenti non est necesse, per tam minutas rerum particulas uentem dicendi cōcidere. Quo uitio multi quidē laborarunt. Praecipue tamē Hermagoras, uir alioqui subtilis, & in plurimum mirandus, tantum diligentiae nimium sollicitus, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Haec autem breuior, & ideo lucidior multo uia, nec discentem per ambages fatigat, nec corpus orationis in parua momenta diducendo conficit. Nam qui uiderit, quid sit, quod in cōtrouersiam ueniat, quae eo, & per quae uelit efficere pars diuersa, quid nostra (quae primis est intuendum) nihil eorum ignorare, de quibus diximus, poterit. Nec est ferè quisquam, modo non stultus, ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat, & quid faciat (quod ab illis causa, uel continens dicitur) & quae sit inter litigantes quaestio, & de quo iudicari oporteat: quae eadem idem sunt. Nam & de eo quaestio est, quod in cōtrouersiam uenit: & de eo iudicatur, de quo quaestio est. Sed non perpetua

tendim
renda,
per ext
extra
uolum
nens, iu
ut intu
ciamus,
la, ut di
modo si
mam re
Caput
autem q
nus. Et
ta, uer
quae pa
ximus.

M.

N

uelut st
tutio pr

tendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcunq; acqui-
rendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior sem-
per extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt,
extra omnia: & hîc dicitur de ijs, quæ accepimus, illic de quibus
uolumus. Nec tam hoc præcipiendum est, ut quæstionem, cõti-
nens, iudicationem inueniamus (nam id quidẽ facile est) quàm
ut intueamur semper, aut certè si digressi fuerimus, saltẽ respi-
ciamus, ne plausum affectantibus arma excidât. Theodori scho-
la, ut dixi, omnia refert ad capita. His plura intelliguntur. Vno
modo summa quæstio, itè ut status: altero cæteræ, quæ ad sum-
mam referantur: tertio propositio cum affirmatione, ut dicimus,
Caput rei est apud Menandrum, *κατάλογος ἐστίν*. In uniuersum
autem quicquid probandum est, crit caput, sed id maius aut mi-
nus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artium tradi-
ta, uerbosius etiam quàm necesse erat, exposuimus: præterea
quæ partes essent iudicialium causarum, supra dictum est: pro-
ximus liber, proœmia, id est, exordia concipiet.

M. FAB. QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE

Oratoria, ad Marcellum Victoriũ liber Quartus,
qui est de Exordio, Narratione, Egressio-
ne, Propositione, Partitione.

PROLOGVS.

PERFECTO Marcelle Victori operis tibi
dedicati tertio libro, & iam quarta ferè la-
boris parte transacta, nouæ insuper mihi dili-
gentiæ causa, & altior sollicitudo, quale iudi-
cium hominum emereret, accessit. Adbuc enim
uelut studia inter nos conferebamus, & si parum nostra insti-
tutio probaretur à cæteris, contenti fore domestico usu uideba-

nur, ut tui, meiq; filij disciplinā formare, satis putaremus. Quod si uerò mihi DOMITIANVS Augustus sororis suæ nepos delegauerit curam, non satis honorem iudiciorum cœlestium intelligam, nisi ex hoc oneris quoq; magnitudinē metiar. Quod enim mihi aut mores excolendi sit modus, ut eos non immerito probauerit sanctissimus censor? aut studia, ne fessellisse in hoc decar principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; cœlestissimum? Quòd si nemo miratur poëtas maximos saepe fecisse, ut nō solum initijs operum suorum Musas inuocaret, sed et uecti quoq; longius, cum ad aliquem grauiorem uenissent, cum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur, mihi profectò poterit ignosci, si quod initio, quo primum hanc materiam inchoaui, non fecerim, nunc omnes in auxilium deum ipsumq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitium numen est, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterq; ac uolens ad me me qualem esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis nō sola ratio, quæ maxima est: sed alioqui sic procedit ipsum, ut ut maiora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingrediuntur, quitur enim, ut iudicialium causarum, quæ sunt maxime ac ac multiplices, ordo explicetur: quod proxijs sit officium, quæ ratio narrandi, quæ probationum sit fides, seu propositum confirmamus, seu contrà dicta dissoluimus: quanta uis in orando, seu reficienda breui repetitione rerum memoria iudicis, siue affectus (quod est longè potentissimum) conueniendi. De quibus partibus singulis quidam separatim scripsisse maluerunt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; in plureis de unaquaque earum libros ediderunt: quas ego contempsit ausus contexere, propè infinitum mihi laborem prospicio, ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum quia cœpimus: & si uiribus deficiemur, animo tamen perseverandum.

Nam si
 illa, quæ
 uoris gra
 quæ pri
 cum ani
 quòd ois
 sum rei
 quod ap
 Vitiofe
 quasi ca
 quòd an
 in foro
 nibus p
 cui res
 est, quan
 modatio
 tores pl
 mus: non
 quia in
 procede
 sonis du
 ut pleriq
 sario, &
 actore c
 parcius,
 si uir bo

De exordio.

CAP. I.

QVOD principium Latine, uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur $\eta\gamma\omega\iota\mu\omega\iota$ nominasse, quia à nostris modò initium significatur, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum rei, de qua dicendum sit, ostendunt.

Nam siue propterea quòd $\omega\iota\mu\omega\iota$ cantus est, & citharædi pauca illa, quæ antè quàm legitimum certamen inchoent, emerèdi fauoris gratia canunt, proœmium uocauerunt: oratores quoq; ea, quæ prius quàm causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quòd $\omega\iota\mu\omega\iota$ iidem Græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum: certe proœmium est, quod apud iudicem dici, priusquàm causam cognouerit, *prosit. *posit
 Vitiosèq; in scholis facimus, quòd exordio semper sic utimur, quasi causam iudex iam nouerit. Cuius rei licentia ex hoc est, quòd ante declamationem, illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cõtingere istud principiorum genus secũdis actionibus potest, primis quidem raro, nunquàm nisi fortè apud eum, cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quò sit nobis in cæteris partibus accõmodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus inter auctores plurimos constat, si beneuolum, attetum, docilem fecerimus: non quia ista per totam actionem nõ sint custodienda, sed quia in initijs maximè necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultrà possimus, admittimur. Beneuolentiã aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed personarum non est, lentia. ut pleriq; crediderunt, triplex tantum ratio, ex litigatore, aduersario, & iudice. Nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore causæ solet. Quãquàm enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momẽti est in hoc positum, si uir bonus creditur: sic enim continget, ut non studium aduo-

cati uideatur afferre, sed penè testis fidem. Quare in pro
 existimetur uenisse ad agendum ductus officio uel cognatione
 uel amicitia, maximeq; si fieri poterit, Reipu. aut alicuius
 non mediocris exempli. Quod sine dubio multò magis ipsi
 litigatoribus faciendum est, ut ad agendum magna atq; bona
 ratione, aut etiam necessitate accessisse uideantur. Sed ut pro
 pria in hoc dicentis autoritas, si omnis in subeundo negotio
 spicio sordium, aut odiorù, aut ambitionis abfuerit: ita quod
 in his quoq; cõmendatio tacita, si nos infirmos & imparis
 tium contra ingenijs dixerimus, qualia sunt pleraq; Mores
 proœmia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus, & in
 religiosus libētissime patronum audit, quē iustitiæ suæ metu
 timet. Inde illa ueterù circa occultandam eloquentiã simul
 multum ab hac nostrorum tēporum iactatione diuersa. Videtur
 dum etiam ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quo
 quam hemionem ordinem uel uideamur, præcipue eorum, quod
 di, nisi aduersa iudicum uoluntate, non possunt. Nam in
 cem ne quid dicatur, non modò palam, sed quod omnino in
 ligi possit, stultum erat monere, nisi fieret. Etiam partem
 uersa patronus dabit exordio materiam, interim cum bene
 si eloquentiam eius, ac gratiam nos timere fingendo, ut casus
 ita sint iudici, fecerimus: interim per cõtumeliam, sed hoc
 quam rarò, ut Asinius pro Vrbinia heredibus, Labienum
 uersarij patronum inter argumenta causæ malè posuit. Sed
 hæc esse proœmia Corn. Celsus, quæ sint extra litem. Sed
 cum autoritate summorum autorù magis ducor, tum pertinet
 ad causam puto, quicquid ad dicentem pertinet: cū sit natura
 ut iudices ijs quos libentius audiunt, etiã facilius credant. Ipse
 autē litigatoris persona tractanda uariè est. Nam tum dignitas
 eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunquam
 tingit relatio meritorum, de quibus uerecundius dicendum
 sua, quàm aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, cõditio

in foemina
 tibus. N
 standat
 persona
 ri solet.
 Etosq; c
 ad alien
 tis est, q
 da, ut ex
 ciliabim
 modo de
 eius ad
 honestis
 licibus n
 Mores
 asperi, l
 causam
 gnabun
 bis inin
 que par
 tur pro
 bitus ad
 pronun
 etiam q
 tionum
 Et ego
 hïc quo
 tis sue
 terea de
 domo u
 amouen
 contra

in sceminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum quoque iudicem inclinatur misericordia. Degustanda tamen haec procaecio, non consummanda. Aduersarij uero persona prope iisdem omnibus, sed e contrario ductis, impugnari solet. Nam et potentes sequitur inuidia, et humiles, abiectionisque contemptus, et turpes ac nocentes odium. Quae tria sunt ad alienandos iudicum animos potentissima. Neque haec dicere satis est, quod datur etiam imperitis, pleraque augenda aut minuenda, ut expediat: hoc enim oratoris est, illud causae. Iudicem conciliabimus nobis, non tantum laudando eum, quod et fieri cum modo debet, et est tamen parti utriusque commune: sed si laudem eius ad utilitatem causae nostrae coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem ^{for fama romig} illi suam, pro humilibus iustitiam, pro infelicibus misericordiam, pro laesivis seueritatem, et similiter caetera. Mores quoque, si fieri potest, iudicis uelim nosse. Nam prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erunt, aut assumere in causam naturas eorum, qua competent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat: quae res utriusque parti tractanda est: ac nescio, an et ei magis, in quam uideatur propensior. Est enim nonnunquam prauis iudicibus hic ambitus aduersus amicos, ut pro ijs, quibuscumque simultates gerant, pronunciandi faciendique, iniuste ne fecisse uideantur. Fuerunt etiam quidam rerum suarum iudices. Nam et in libris Observationum a Septimio editis, affuisse Ciceronem tali causae inuenio. Et ego pro regina Berenice apud ipsam causam dixi. Similis hic quoque superioribus ratio est: aduersarius enim fiduciam patris suae iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiam. Praeterea detrahenda, uel confirmanda opinio, siquam praecipue domo uidebitur iudex attulisse. Metus etiam nonnunquam est amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij disposita contra se putaret, laborauit. Nonnunquam adhibendus, ut idem

ne assentatoris e

ut ab ea re laud
que ad causam a
illam

for fama romig

comitum

in Verrem facit. Sed adhibendi modus alter ille frequens et
 *Prætor uorabilis, ne male sentiat *populus Romanus, ne iudicia tra-
 rantur: alter autem asper et rarus, quo minatur corruptis ac-
 sationem, et id quidem in concilio ampliore, ut cūq; tutius
 et mali inhibentur, et boni gaudent. Apud singulos uerò
 quam suaserim, nisi defecerint omnia. Quòd si necessitas erit,
 non erit iam ex arte oratoria, non magis quam appellare,
 si id quoq; sepe utile est, aut antè quam pronūciat, reū fieri.
 Nam et minari, et deserre etiam, non orator potest. Si casus
 conciliandi nobis iudicis materiā dabit, ex hac potissimū aliquid
 in usum principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, de-
 oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro plu-
 re tradit, ut ex singulis quæstionibus, singuli sensus in pro-
 conferantur. Nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæ-
 stiones iudicem præparandum. In quo uitij nihil erat, nisi
 uniuersum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec
 omnis causa desiderat. Nam protinus à petitore primo loco,
 ignota iudici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sen-
 tias? nimirum res erunt iudicandæ prius. Demus aliquas, nec
 exigit ratio nonnunquam, etiam ne potentissimas omnes, ut
 totam causam? sic erit in proœmio peracta narratio. Quis
 rò, si (ut frequenter accidit) paulò est durior causa, non be-
 uolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit? sed non nisi
 tē conciliato eius animo, nuda quæstionum committetur di-
 ritas: quæ si rectè semper initio dicendi tractarētur, nihil pro-
 mio opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad con-
 ciliandum nobis iudicem potentissima, non inutiliter inter
 quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in casu
 fauorabilia, enumerare non est necesse: quoniam et manifeste
 erunt cognita cuiusq; controuersie cōditione, et omnia cō-
 in tanta litium uarietate non possunt. Vt autem hoc inuenire
 augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certe minime

ex caus
 quid pa
 nion
 quòd
 gressu
 dia: in
 tionem
 rum pr
 supra
 procm
 exitum
 Sed ex
 adiun
 plican
 quitate
 aliud e
 pertin
 Deion
 Deinc
 uulgi:
 Adijci
 Demo
 liceat
 scripse
 ciunt
 ideo n
 Quæ
 noua,
 si iude
 spe, me
 rum c
 dum n

ex causa est. Miseratio quoq; aliquando ex eodem uenit, siue
 quid passi sumus graue, siue passuri. Neq; enim sum in hac opi-
 nion, qua quidam, ut eò distare proœmiū ab epilogo credam,
 quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur. sed quòd in in-
 gressu parcius & modestius prætentanda est iudicis misericor-
 dia: in epilogo uerò liceat totos effundere affectus, & fictā ora-
 tionem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eo
 rum producere: quæ minus exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ
 supra dixi, non mouere tantum, uerū ex diuerso amoliri quoq; ^{libros} *tentare regi-
 proœmio opus est. Vt autem nostrū miserabilem, si uincamur,
 exitum, ita aduersariorum superbum, si uicerint, utile est credi.
 Sed ex ijs quoq; quæ non sunt personarū nec causarum, uerū
 adiuncta personis & causis, duci proœmia solent. Personis ap-
 plicantur non pignora modò, de quibus supra dixi, sed propin-
 quitates, amicitia interim, regiones etiā, ciuitatesq; & si quid
 aliud eius, quem defendimus, causa dici potest. Ad causam extrā
 pertinet tempus, unde principium pro Cælio: Locus, unde pro
 Deiotaro: Habitus, unde pro Milone: Opinio, unde in Verrem.
 Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio
 uulgi: nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinet.
 Adicit Theophrastus ab actione principium, quale uidetur esse
 Demosthenis pro Ctesiphōte, ut sibi dicere suo potius arbitrio
 liceat rogantis, quàm eo modo, quem accusator actione præ-
 scripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare. Fa-
 ciunt fauorem & illa penè communia, non tamè omittenda uel
 ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, sollicitum agere.
 Quæ plerunq; attentū quoq; iudicem faciunt, si res agi uidetur
 noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum, præcipuè tamen
 si iudex, aut sua uice, aut Reipub. ^{causatione} commouetur, cuius animus
 spe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq; si id profutu-
 rum credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audien-
 dum non inutilia, si nos neq; diu moraturos, neq; extra causam
 dicturos

Docilitas. dicturos existiment. Docilem sine dubio & hæc ipsa præ
 attentio: sed & illud, si breuiter & dilucide summâ rei, de
 cognoscere debeat, indicauerimus, quod Homerus atq; Vergi
 lius operum suorû principijs faciunt. Nam istius rei modus
 ut propositioni similior sit, quam expositioni, nec quomodo
 quicq; sit actum, sed de quibus sit dicturus, orator ostendat. Ne
 uideo quod huius rei apud oratores possit reperiri melius ex
 emplum, quam Ciceronis pro A. Cluentio: Animaduerti indic
 omnem accusatoris orationē in duas diuisam esse partes: quæ
 altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur inuidia in
 inueterata iudicij Iuniani: altera tantūmodo cōsuetudinis ca
 sa, timide & diffidenter attingere rationē ueneficij criminum
 qua de re lege hæc est questio cōstitutâ. Id tamē totum respo
 denti ^{respondenti} facilius est, quam proponēti, quia hic ^{proponenti} admonendus uidet
 illic docendus est. Nec me quanquam magni autores in hoc do
 xerint, ut non semper facere attentum, ac docilem iudicē uide
 non quia nesciam id, quod ab illis dicitur, esse ^{esse uerū in mala causa} pro mala causa
 qualis ea sit, non intelligi: uerū quia istud non negligentia
 dicis contingit, sed errore. Dixit enim aduersarius, & firmo
 persuasit: nobis opus est eius diuersa opinione, quæ mutari
 potest, nisi illū fecerimus ad ea, quæ dicemus, docilem & atten
 tum. Quid ergo ē imminuenda quædam & leuanda, & quæ
 contemnenda esse consentio ad remittendam intentionem iudicis,
 quam aduersario præstat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quæ
 enim agebat aliud ironia illa, quam ut Cæsar minus se in re
 tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quam in
 expectatione minor uideretur? Verū ex ijs quæ proposui, dicitur
 in alio genere causæ desiderari palam est. Genera porro cau
 sarum. • sarum plurimi quinque fecerunt, honestum, humile, dubium, in
 anceps, admirabile, obscurum, id est, ἄσπετον, ἀδόξον, ἀμείλιον
 ἠσπρόδοξον, ἀσπαραξάνδρον. Sunt quibus recte uideatur aliquid
 turpe, quod alij humili, alij admirabili subiiciunt. Admirabile
 autem uoluntatis est. In hac causa, in huiusmodi, in huiusmodi
 ad conciliandum, in huiusmodi, in huiusmodi
 medijs operibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 in principibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 neuolentibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 causæ non, in huiusmodi, in huiusmodi
 causæ non, in huiusmodi, in huiusmodi
 hominibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 uel inuidiosus, in huiusmodi, in huiusmodi
 rabilis se, in huiusmodi, in huiusmodi
 sit medendi, in huiusmodi, in huiusmodi
 & ad modum, in huiusmodi, in huiusmodi
 ex causis, in huiusmodi, in huiusmodi
 generalibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 Quare sunt, in huiusmodi, in huiusmodi
 uniuersales, in huiusmodi, in huiusmodi
 sunt, re, in huiusmodi, in huiusmodi
 persona, in huiusmodi, in huiusmodi
 aduersarij, in huiusmodi, in huiusmodi
 proximi, in huiusmodi, in huiusmodi
 ut autem in, in huiusmodi, in huiusmodi
 presentibus, in huiusmodi, in huiusmodi
 satis iam, in huiusmodi, in huiusmodi
 tori facili, in huiusmodi, in huiusmodi
 do utilitatis, in huiusmodi, in huiusmodi
 terim finem, in huiusmodi, in huiusmodi
 ad aures, in huiusmodi, in huiusmodi
 credatur, in huiusmodi, in huiusmodi
 mur, liti, in huiusmodi, in huiusmodi
 fieri potest, in huiusmodi, in huiusmodi

Genera cau
 sarum.

autem uocant, quod est præter opinionem hominum constitu-
 tum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obscuro docilem,
 in humili attentum parare debemus. Nam honestum quidẽ
 ad conciliationem satis per se ualet. In admirabili, & turpi, re-
 medijs opus est. Et eò quidẽ exordium in duas diuidunt partes,
 in principium, & insinuationem: ut sit in principijs recta be- **Principium.**
 neuolentia, & attentionis postulatio, quæ esse in turpi genere
 cause non possit. Insinuatio surrepat animis, maxime ubi frons **Insinuatio.**
 cause non satis honesta est: uel quia res sit improba, uel quia
 hominibus parum probetur. Aut si facie ipsa quoq; premitur,
 uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel misce-
 rabilis senis, cæci, infantis. Et quidã, quibus aduersus hæc modis
 sit medendum, uerbosius tradunt, materiasq; sibi ipsi fingunt,
 & ad morem actionum prosequuntur. Sed hæc cum orientur
 ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi
 generaliter comprehendantur, in infinitum sunt extrahenda.
 Quare singulis consilium ex propria ratione nascetur. Illud in
 uniuersum sit præceptum, ut ab ijs que ledunt, ad ea que pro-
 sunt, refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si
 persona, causa: si nihil quod nos adiuuet erit, queramus, quid
 aduersarium ledat. Nam ut optabile est plus fauoris mereri: sic
 proximi, odij minus. In ijs quæ negari nõ poterunt, elaborandum
 ut aut minora quàm dictum est, aut alia mète facta, aut nihil ad
 præsentẽ quæstionẽ pertinere, aut emẽdari posse pœnitẽtia, aut
 satis iam punita uideatur. Ideoq; agere aduocato, quàm litiga-
 tori facilius: quia & laudat sine arrogãtia crimine, & aliquan-
 do utiliter etiã reprehendere potest. Nam se quoq; moueri in-
 terim fingit, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditũ sibi
 ad aures facit, & autoritatem induit uera sentientis, quò magis
 credatur uel defendẽti eadẽ, uel negãti. Ideoq; primũ hoc intuea-
 mur, litigatoris an aduocati persona sit utendũ, quoties utrũq;
 fieri potest. Nam id in schola liberum est, in foro rarum, ut sit
 idoneus

idoneus suæ rei quisq; defensor. Declamaturus autem maxime
 positus in affectibus causas, proprijs personis debet induere.
 sunt enim, qui mādari nō possunt, nec cadē ui perferūtur ab
 animi, qua sui, motus. His etiam de causis insinuatione uidetur
 opus esse, si aduersarij actio iudicium animos occupauerit, ac
 dicendum apud fatigatos est, quorum alterum promittēdo
 * eludendo stras probationes, & aduersas eluendo, uitabimus: alterum
 spe breuitatis, & ijs quibus attētum fieri iudicem docuimus
 urbanitas opportuna reficit animos, & undecūq; petita iudicij
 uoluptas leuat tædium. Non inutilis etiam est ratio occupandi
 quæ uidentur obstare, ut Cicero dicit scire se, mirari quosdam
 quōd is qui per tot annos defenderit multos, laeserit neminem
 ad accusandum Verrem descenderit. Deinde ostendit hāc ipsa
 sociorum defensionem, quod schema Prolepsis dicitur. Id ca
 sit utile aliquādo, nunc à declamatoribus quibusdam penē se
 per assumitur, qui fās nō putant, nisi à contrario incipere. No
 gant Apollodorum secuti, tres esse (de quibus diximus) prop
 rādi iudicis partes, sed multas species enumerāt, ut ex moribus
 iudicis, ex opinionibus ad causam extrā pertinentibus, ex opi
 nione de ipsa causa, quæ sunt propè infinite: tum ijs ex quibus
 omnes constant cōtrouersie, personis, factis, dictis, causis, temp
 ribus, locis, occasionibus cæteris. Quas ueras esse fateor, sed
 hęc genera recidere. Nam si iudicem beneuolum, attentum,
 cilem habeo, quid amplius debeam optare, nō reperio: cum
 tus ipse, qui maxime uidetur esse extra hęc, & attētū iudicem
 faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verum quoniam non
 satis demonstrare discentibus, quæ sint in ratione progredi
 dicendum etiam quomodo perfici facillime possint: hoc ad
 ut dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quem
 quo tempore, quo loco, quo rerum statu, qua uulgi fama dice
 dum sit: quid iudicē sentire credibile sit antè quam incipi
 tum quid aut desideremus, aut deprecemur. ipsa illum natura
 ducit.

ducet, u
 coeperi
 aliqua
 ex ali
 tamen i
 alibi no
 aduersa
 domi, s
 get, &
 que acc
 tamen p
 nihil p
 procm
 cis, &
 tabili, f
 dex fer
 reuerer
 ulla pa
 princip
 adhibe
 dubio
 quaten
 iudicij
 ces exi
 dicend
 sed eti
 quæ ta
 dicere.
 bum, n
 tica li
 enim re
 magis

ducet, ut sciat quid primum dicendum sit. At nunc omne, quod
 coeperint, proœmium putant: & ut quidq; succurrerit, utiq; si
 aliqua sententia blandiatur, exordium. Multa autem sine dubio
 ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus cause communia: nihil
 tamen in quoquam melius dicitur, quàm quod æquè bene dici
 alibi non possit. Multum gratia exordio est, quod ab actione
 aduersæ partis materiam trahit: hoc ipso, quod nō compositum
 domi, sed ibi, atq; ex re natum, & facilitate famam ingenij au-
 get, & facie simplicis sumptiq; ex proximo sermonis fidē quo-
 que acquirit: adeo ut etiā si reliqua scripta atq; elaborata sint,
 tamen plerunq; uideatur tota extemporalis oratio, cuius initiū
 nihil preparatum habuisse manifestum est. Frequentissime uerò
 proœmium decebit & sententiarum, & compositionis, & uo-
 cis, & uultus modestia, adeo ut in genere cause etiam indubi-
 tabili, fiducia seipsam nimium exerere non debeat. Odit enim iu-
 dex serè litigantis securitatem, cumq; ius suum intelligat, tacitus
 reuerentiam postulat. Nec minus diligēter, ne suspecti simus in
 ulla parte, uitandum: propter quod minimè ostentari debet in
 principijs cura, quia uidetur ex omnis dicentis contra iudicem
 adhiberi. Sed ipsum istud euitare summæ artis est. Nam id sine
 dubio ab omnibus & quidem optime præceptum est: uerum ali-
 quatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibusdam
 iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Centumuiros, ipsi iudi-
 ces exigunt sollicitas & accuratas actiones: contēniq; se, nisi in
 dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum,
 sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio,
 quæ tamē ita temperari potest, ut uideatur accurate, non callide
 dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod insoles uer-
 bum, ne audacius trāslatum, ne aut obsoleta uerba, aut pœ-
 tica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum
 enim recepti sumus, & custodit nos recens audiētium intētio:
 magis cōciliatis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur.

maximeq; ^{formæ celi &}
 nam ^{est} ^{colorem} ^{infar-}
 factum est ^{lacrimis} ^{cum}
 dicitur ^{obstet} ^{sepe} ^{curis} ^{et}
 d ca li di ^{fructu} ^{quod} ^{si}
 ut etiam ^{audire} ^{omnes}
 dicitur ^{que} ^{ab} ^{ditis} ^{spiritu}

maximeq; cū in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis liber-
 licentiam uerbi notari circumfuso nitore non patitur. Nec
 gumentis autē, nec locis, nec narrationi similis esse in proce-
 debet oratio. Nec tamē deducta semper atq; circūlata, sed se-
 simplici ac illaborata similis, nec uerbis uultuq; nimia pro-
 tens. Dissimulata enim, & ut Græci dicūt ^{ὀνειδίκα} & actio-
 lius sepe subrepat. Sed hæc prout formari animum iudicium
 facilitate pediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba facilitate
 stitui, nusquam turpius: cum uitiosum proœmium possit ui-
 cicatricosa facies, & pessimus certē gubernator, qui nauis de-
 portum egreditur, impedit. Modus autem principij proce-
 Nam breuius simplices, longius perplexa suspecta eq; ^{ἴσχυρα}, & im-
 mes desiderant. Ridendi uerò qui uelut leges proœmijs om-
 bus dederūt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec me-
 euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excre-
 uideatur, & quo preparare debet, ^{ἰσχυρὰ} fatigēt. Sermonem a
 sona iudicis auersum, qui ^{ἀποσποφῆ} dicitur, quidam in tota
 proœmio submouent, nonnulli quidem in hanc persuasione
 ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum natura-
 confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos cōcili-
 nobis studemus. Interim tamen est & hoc proœmio necessa-
 sensus aliquis, & is acrior fit, atque uehementior, ad persona-
 directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta
 perstitutione prohibemur dare per hanc figuram sententiæ
 Neq; enim istud scriptores artium, quia nō liceat, sed quia
 putant utile, uentant. Ita si uincet utilitas, propter eādem causa
 facere debemus, propter quā uetamur. Et Demosthenes
 ad Aeschinē orationē in proœmio cōuertit. Et M. Tullius
 pro alijs quibusdam, ad quos ei uisum est, tum pro Ligario
 Tuberone. Nam erat multo ^{ἰσχυρὰ} languidior, si esset
 figurata. quod facilius cognoscet, si quis illā totam partē
 mentissimam, cuius hæc forma est: Habes igitur Tubero, quod
 est

zere
 quatuor
 in propositis
 ipse catas
 malis super
 officio ridit
 apodosis id est
 nec immodica
 sensus est propositus
 ma id est conu-
 s quatuor sensus
 is greci claudu-
 n sed imple
 faciunt.

est acci-
 cem. T
 omnis
 tori n
 tantū
 taueris.
 quem i
 uiter e
 & Cic
 nostras
 ambitu
 fendit)
 Positū
 pro Cl
 posun
 præcep
 transla
 prohib
 ironia
 uerius
 uulgar
 liter a
 aduers
 suam u
 coher
 quod l
 princip
 quotie
 aliqua
 aut si r
 id nece
 nec si u

est accusatori maxime optandum, & cetera, conuertat ad iudicem. Tum enim uere auersa uideatur oratio, & languescat uis omnis dicentibus nobis: Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum. Illo enim modo ^{uult} presit, atq; institit, hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosthene, si flexum illi ^{aduersus se} mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & quidem protinus? Grauius et iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam: Quousq; tandem abutere patientia nostra? Ac ne quis apostrophem miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quae causa est in commetarijs (nam bis eundem defendit) prosopopoeia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uero, Posthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiam exemplis: pro Cluentio (ut modo ostendi) partitione. Non tamen haec, quia possunt bene aliquando fieri, passim facienda sunt, sed quoties praecipit uicerit ratio: quomodo & similitudine, dum breui, & translatione, atq; alijs tropis, quae omnia cauti illi ac diligentes prohibent, utemur interim, nisi si cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo ante dixeram, displicet. Alia exordiorum uerius tradiderunt. Quod in plures causas accommodari potest, **Exordiorum uitia**, uulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, magnis sepe oratoribus non euitatum. Quo & aduersarius uti potest, commune appellatur: Quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, commutabile: Quod causa non cohaeret, separatum: Quod aliunde trahitur, translatum. Praeterea quod longum, quod contra praecipit est: quorum pleraque non principij modo sunt uitia, sed totius orationis. Haec de proemio, quoties erit eius usus, non semper autem est. Nam & superuacuum aliquando est, ut si sit praeparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res praeparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessarium apud bonos iudices negat: aliquando tamen uti, nec si uelimus, eo licet, cum iudex occupatus, cum angusta sunt tempora

tempora, cum maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Ceteraq; est interim proœmij uis etiã non in exordio. Nam in
 & in narratione nōnunquam, & in argumentis, ut attendat
 & ut faueant, rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes
 excitari putabat, quale est Ciceronis pro C. Varenō, qui à
 lia Anchariana occisus est: Hoc, quæso, iudices diligētē ter
 te. Vtiq; si multiplex causa est, sua quibusq; partibus dāda
 fatio est: ut, Audite nūc reliqua. &: Trāseo nūc illuc. Sed in
 etiã probationibus multa fungūtur proœmij uice, ut facit
 ro pro Cluentio, dicturus cōtra Censores: pro Muræna, cū
 uio se excusat. Verūm id frequētius est, quā ut exemplis
 firmandum sit. Quoties autē proœmio fuerimus usi, tum sine
 expositionē transibimus, siue protinus ad probationē, id de
 bit in principio postremum esse, cui cōmodissime iungi in
 sequentium poterit. Illa uerò frigida & puerilis est in
 affectatio, ut ipse transitus efficiat aliquam utiq; sententiam
 huius uelut præstigiæ plausum petat: ut Ouidius lasciu
 Metamorphosi solet, quem tamen excusare necessitas potest
 diuersissimas in speciem unius corporis colligentē. Oratori
 quid est necesse surripere hanc transgressionē, & iudicem
 re? qui ut ordini rerū animum intendat, etiã cōmonendū
 Peribit enim prima pars expositionis, si iudex nondum
 sciet. Quapropter, ut nō abrupte cadere in narrationē, in
 obscure transcendere, est optimum. Si uerò longior sequetur
 perplexa magis expositio, ad eā ipsam præparādus iudex
 ut Cicero sæpius, sed hoc præcipuē loco fecit: Paulò long
 exordium rei demonstrandæ gratia repetā, quod, quæso, iudic
 ne moleste patiamini: Principijs enim cognitis, multo facili
 extrema intelligetis. Hæc ferè sunt mihi de exordio comper

De narratione.

CAP. II.

Maximè naturale est, & fieri frequētissime debet, ut pro
 parato, per hæc quæ suprā dicta sunt, iudice, res

qua pro
 ens tran
 ra eius
 negotij,
 sone: ut
 gis quā
 psacum
 Vere no
 Causaru
 nunt, un
 ctas, alia
 positio
 tissima:
 rum: Ch
 solis da
 narrati
 dum pu
 enim ar
 potius
 parti, c
 ritur: ut
 to her
 est quia
 omnia,
 & sep
 sic mag
 ex stip
 positio
 expedit
 Nanq;
 ordo, &
 narrati

qua pronuntiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim solam uolunt esse illam negotij, de quo apud iudices queritur, expositionem, sed personae: ut, M. Acilius Plicanus humili loco Picens, loquax magis quam facundus. Loci: ut, Oppidum est in Hellesponto Lampisacum iudices. Temporis: ut,

Vere nouo gelidiscantis cum montibus humor Liquitur.
 Causarum, quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt, unde bellum, seditio, pestilentia. Praeter haec alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adijciunt expositionem & praeteritorum esse temporum, quae est frequentissima: & praesentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum: Chrysogonus postquam est nominatus: & futurorum, quae solis dari uaticinantibus potest. Nam ὑποτίπνωσις non est habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Plerique semper narrandum putauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quaedam tam breues causae, ut propositionem potius habeant, quam narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure queritur: ut apud Centumuiros, filius an frater debeat esse intestato heres. Pubertas annis, an habitu corporis aestimetur. Aut cum est quidem in re narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, & saepius auctori causae, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit, satis est dixisse, Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione, legatum peto ex testamento. Diuersae partis expositio est, cur ea non debeantur: & satis est auctori, & magis expedit sic indicare, Dico ab Horatio sororem suam interfectam. Namque & cum propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo, & causa facti pro aduersario magis est. Reus contra tunc narrationem subtrahit, cum id quod obijcitur neque negari, neque

m excusari

excusari potest, sed in sola iuris questione consistit: ut in eo cum pecuniam priuatam ex æde sacra surripuit, sacrilegium est, confessio uerecundior est quam expositio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra: Vos autem hoc cognoscetis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquid non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse rationem existiment, cum reus, quod obijcitur, tantum non. In qua est opinione Corn. Celsus, qui conditionis huius efficitur, plerasque cædis causas et omnes ambitus ac reperiuntur. Non enim putat esse narrationes, nisi que summam criminis, de quo iudicium est, continent. At deinde fitetur ipsi Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem: atqui ille et negat peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat questio instituta, et in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego tamen magnos alioqui secutus autores duas esse in iudicijs narrationum species existimo: alteram ipsius cause, alteram rerum ad ipsam pertinentium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est, conuenit. Sed erit aliqua, et interim etiam longa circumstantia eius criminis, de antea acta uita, de causis, propter quos innocens in periculum deducatur, aliisque quibus incredibile quod obijcitur, fiat. Neque enim accusator hoc tantum dicit et disti, sed quibus id probet, narrat: ut in tragœdijs, cum Telemachus Vlysses reum facit Aiace occisi, dicens inuentum cum in solitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento, non illi dicit Vlysses respondet, non esse a se id facinus admissum, sed nullas cum Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certata deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem uenerit, iaculum exanimem sit conspicatus, gladium e uulnere extraxerit: his fit textitur argumentatio. Sed ne illud quidem sine narratione efficitur: accusatore, fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est: non fui: dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quosque

cause e
habere
ganda
et int
le narra
quibus
petund
et qui
rem, au
ratio no
ius est i
cio, sed
sunt per
uel ex
rem qu
a se uen
alicuius
ut uent
fita Pop
dispens
iter Ve
tandos
lo ante
pro Cl
sione d
his quo
pertine
sed illu
accipien
rei, qua
Etum qu
nabitur.

causæ & repetundarum, hęc etiã plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quò plura crimina. In quibus ipsa quidem neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, & interdum singulis, interdum uniuersis. An reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quẽ admodum ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descenderit? Aut si quis repetundarum crimine insimulabitur, num & antè actam uitam, & quibus de causis uel prouinciam uniuersam, uel accusatorem, aut testem offenderit, non inutiliter exponet? Quæ si narratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initiũ, Aulus Cluentius Habitus: nihil enim hĩc de ueneficio, sed de causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ quoque sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de Lucio Domitio, qui pastorem quòd is aprum, quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se uenabulo confessus esset, in crucem sustulit. Vel excutiendũ alicuius extrinsecus criminis, ut pro Rabirio Posthumo: Nam ut uentũ Alexandriam est, iudices, hæc una ratio à rege proposita Posthumo est conseruandæ pecuniæ, si curationẽ, & quasi dispensationem regiam suscepisset. Vel augendũ, ut describitur inter Verri. Ficta interim narratio introduci solet, uel ad conciliandos iudices, ut pro Roscio contra Chryfogonum: cuius paulò antè habui mentionem: uel ad soluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio, contra fratres Cepasios. Interdum per digressionẽ decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina: In his quondam locis mater filiam quæsisse dicitur. Quæ omnia cõpertinent, ut appareat, non utiq; non narrare eum qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidem simpliciter accipiendũ, quod est à me positum, Superuacua esse narrationẽ rei, quam iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si nõ modò factum quid sit, sciet, sed ita factum etiam ut nobis expedit, oporabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantũ cognoscatur

scat iudex, sed aliquantò magis ut cõsentiatur. Quare etiam
 erit docendus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus
 præparatione quadã, Scire quidem eum in summa quid
 sit, tamen rationem quoque facti cuiusq; cognoscere ne gra-
 tur. Interim propter aliquem in consilium adhibitum nos
 tere illa simulemus, interim ut rei, quæ ex aduerso proponitur
 iniquitatem omnes etiam circumstantes inteligãt. In quo
 re plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugiendum
 dium audientis, Sicut meministi, Fortasse superuacuum
 hic commorari: Sed quid ego diutius? cum tu optime nota
 illud quale sit, tu scias? & his similia. Alioqui si apud iudicem
 nota causa est, narratio semper uidetur superuacua, potest
 ri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterum
 quo frequentius queritur, an sit utique narratio proccum
 iicienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla
 ne ducti. Nam cum proccum idcirco comparatum sit, ut
 dex ad rem accipiendam fiat conciliator, docilior, & initi-
 & probatio nisi causa prius cognita, non possit adhiberi.
 nus iudex notitia rerum instruendus uidetur. Sed hoc quoq;
 terdum mutat conditio causarum. nisi fortè Marcus Tullius
 oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptam reliquit,
 distulisse narrationem uidetur tribus præpositis quæstionibus
 aut profuisset exponere, quomodo insidias Miloni fecisset
 dius, siicum, qui à se hominem occisum fateretur, defendi
 no fas non fuisset: aut si iam præiudicio senatus damnatus
 Milo: aut si Cneus Pompeius, qui propter aliquam gratiam
 dicium etiã militibus armatis clauserat, tanquam aduersus
 maretur. Ergo hæc quoq; quæstiones uim proccum obtineant
 cum omnes iudicem præparauerint: Sed aliter pro Varenio
 postea quoq; narrauit, cū obiecta diluit. Quod fiet utiliter,
 ties crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum
 erit: ut prius his defensio, uelut initium sit aliũ culpandi

*timere

*L. Muræna

tio: ut in
 ferendi
 dem, de
 Et uita
 amoued
 ius prop
 non ne
 lantia, i
 ronis ue
 tamq; de
 nos duc
 tur, qua
 narratio
 ribus, ut
 cum pro
 uti sole
 Et. Na
 non ut
 more, c
 in scho
 propos
 tionis a
 bus faci
 posito,
 ratio, si
 persuad
 cens au
 res, ma
 uerisim
 risimili
 diuisio.
 senscrit

tio: ut in armorum ratione antiquior cauendi, quam ictum in-
 ferendi cura est. Erunt quædã causæ (neq; id raro) crimini qui-
 dem, de quo cognitum est, faciles ad diluendũ, sed multis antea-
 etæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus onerata, quæ prius
 amouenda sunt ut propitijs iudex defensionẽ ipsius negotij, cu-
 ius propria quæstio est, audiat: ut si defendendus est M. Cælius,
 non ne optime patronus occurrat prius cõitijs luxuriæ, petu-
 lantiæ, impudicitie, quam ueneficij? In quibus solis omnis Cice-
 ronis uersatur oratio. Deinde tũ narret de bonis paulatim, to-
 tamq; dein explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed
 nos ducit scholarum consuetudo, in quibus certa quædã ponun-
 tur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluendũ. Ideoq;
 narratio proæmio semper subiungitur. Inde libertas declamato-
 ribus, ut etiam secundo partis suæ loco narrare uideantur. Nam
 cum pro petitore dicunt, & expositione, tanquã priores agãt,
 uti solent, & contradictione, tanquam respondeant: idq; *fit re-
 cte. Nam cum sit declamatio forensium actionum meditatio, cur
 non utrunq; protinus locum exerceat? Cuius rationis ignari, ex
 more, cui assueuerunt, nihil in foro putant esse mutandum. Sed
 in scholasticis quoq; nonnunquam euenit, ut pro narratione sit
 propositio. Nam quid exponet, quæ zelotypum mala tracta-
 tionis accusat? aut qui Cynicum apud Censores reum de mori-
 bus facit, cum totũ crimen uno uerbo, in qualibet actionis parte
 posito, satis indicetur? Sed hæc hætenus. Nunc quæ sit narrãdi
 ratio, subiungam. Narratio est rei factæ, aut non factæ utilis ad Narratio.
 persuadendum expositio. Velut, ut Apollodorus finit, oratio do-
 cens auditorem, quid in controuersia sit. Eam pleriq; scripto-
 res, maxime qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidam, breuem,
 uerisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro ue-
 risimili probabilem, credibilem ue dicamus. Eadem nobis placet
 diuisio. Quanquã & Aristoteles ab Isocrate parte in una dis-
 senserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit lon-

gan, aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medietatem
 Theodorei quoq; solam relinquunt ultimam partem, quia breuiter utiq;
 nec dilucidè semper sit utile exponere. Quod diligentius distinguenda sunt
 singula, ut quid quoque loco pro ostendā. Narratio est aut tota pro nobis,
 aut tota pro adversarijs, aut mixta pro utrisq;. Si crit tota pro nobis,
 contenti his tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius imitatur
 gat, meminerit, credat. Nec quisquam reprehensione digna putet,
 quod proposuerim eam, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilem,
 cum uera sit. Sunt enim plurima uera quidem sed parum credibilia,
 sicut falsa quoque frequenter uerisimilia. Quare non minus laborandum est,
 ut iudex, quæ uera dicuntur quam quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ,
 quas supra reuirtutes, aliarum quoq; partium. Nam & per totam actionem
 tanta est obscuritas, & modus ubiq; custodiendus, & creditum esse
 oportet omnia, quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte custodienda sunt,
 quæ prima iudice docet: in qua si accipere ut aut non intelligat,
 aut non meminerit, aut non credat, in reliquis laborabimus. Erit autem narratio aperta, atq; dilucida,
 si fuerit primū exposita uerbis proprijs, & significandis, & non sordidis
 quidem, non tamen exquisitis, & ab usu reuirtis: tum distincta rebus,
 personis, temporibus, locis, causis, etiam pronūciatione in hoc accommodata,
 ut iudex, quæ dicitur, quam facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur a
 rimis, qui ad clamorē dispositæ, uel etiam fortè circumfusa reuirtudinis
 compositi, non ferunt illud intentionis silentiū: nec discreti uidentur,
 nisi omnia tumultu, ac uociferatione concurrerint: rem indicare, sermonis
 quotidiani, & in quencunq; in indoctorū cadentis existimant:
 cum interim (quod tanquam contemnūt) nescias, præstare uelint munus,
 an possint. Neq; aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient,
 quod id, quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierint.

ut de luciditate
 non uerisimili
 efficiatur

ut de luciditate
 non uerisimili
 efficiatur

ne quod uerisimili
 signum fuerit

quia no
 cit orat
 exposi
 nunt,
 & com
 simile)
 ne minu
 do prat
 ex peri
 hil ext
 bus sub
 let enim
 sumina
 rogau
 mus or
 sufficit
 dit pri
 Quare
 perua
 filium
 aliud c
 taueru
 necessa
 nō ut
 nes qu
 uitand
 enim h
 nus au
 tur, ob
 deesse.
 culo su
 quam
 quon
 debet
 In p
 ut sen
 commi
 argum

quia bona iudicat esse illa, sed uera. Tum autē optime dicit orator, cum uidetur uera dicere. At nūc uelut campum nacti expositionis, hic potissimū & uocem flectunt, & ceruicē reponunt, & brachiū in latus iactant, totoq; & rerum, & uerborū, & compositionis genere lasciuunt. Deinde (quod sit monstro simile) placet actio, causa non intelligitur. Verū hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quā offensæ reprehēdendo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde ea perimus rem exponere, unde ad iudicē pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus: tum etiam, si reciderimus omnia, quibus sublatis nec cognitioni, quæcquæ nec utilitati detrahatur. Sollet enim esse quædam partiu breuitas, quæ longam tamen efficit summā: in portum ueni, nauim prospexi, quanti ueheret interrogauī, de precio cōueni, conscendi, sublatae sunt ancoræ. solui= mus oram, prouecti sumus. Nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere, ē portu nauigauī. Et quoties exitus rei satis ostēdit priora, debemus hoc esse cōtenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, Est mihi filius iuuenis: omnia illa superuacua, Cupidus ego liberorum, uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiā perduxī. Ideoq; Græcorū aliqui aliud circuncisam expositionē, id est οὐδ' οὐοῦ, aliud breuem putauerunt, quōd illa superuacuis careret, hæc posset aliquid ex necessarijs desiderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, Breuitas nō ut minus, sed ne plus dicatur, quā oporteat. Nam iterationes quidem & τὰ ὑδὲ γὰρ & πάλιν ὁδὸς γὰρ quas in narratione danda uitandas quidam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia non tantum breuitatis gratia fugiēda. Non minus autem cauēda erit, quæ nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas: satiusq; aliquid est narrationi superesse, quā deesse. Nā superuacua cum tædio dicūtur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Sallustiana (quāquam in ipso uirtutis obtinet locū) breuitas, & abruptū sermo=

quæ non magis fortiter solueris esse nō in
 dicitur & omnibus ijs rebus unde po
 sit primus argumentum satis cum est
 ut ferim res prosequatur at oratori
 committendum non ut si quid est
 argumentum in narratione danda

principium a
 narrationis q
 net ad iudice
 unde capi pot
 nemum ad p

hinc oratu
 erant esse p
 pro

^{Candide propter obitum legem nonatim}
 nis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, ^{nonatim}
 transuolat, nec dum repetatur expectat: cum praesertim ^{nonatim}
 non ferè sit, nisi eruditus, iudicium rura plerumque in decurias
 tant, de eo pronuntiatum, quod intellexerit. Vt fortasse ubi
 narratione tamè utiq; praecipue media haec tenèda sit uia,
 di quantum opus est, quantum sat est. Quantum opus est autem,
^{ita solum accipi uolo, quod quantum ad iudicandam sufficit, quod}
 inornata debet esse breuitas, alioqui sit indocta: nã & fallit
 luptas, & minus longa quae delectant, uidentur: ut amorem
 molle iter, etiamsi est spatij amplioris, minus fatigat, quam
^{impetum}
 rum arduumq; compendiu. Nec enim mihi unquam tanta
 cura breuitatis, ut nō ea, quae credibilem faciunt expositione
^{praesertim}
 inferi uelim. Simplex enim, & undiq; praecisa, nō tam narra
 uocari potest, quam confusio. Sunt porro multae coactiones
^{quarumdam}
 rei longae narrationes, quibus extrema (ut praecipi) pro
 parte ad intentionem praeparandus est iudex: deinde curabit
^{minime narra}
 ut omni arte, uel ex spatio cuius detrahamus aliqd, uel ex parte
 ut minus longa sit, efficiamus, quae poterimus differendo,
 tamen sine mentione eorum quae differimus: Quas causas no
 dendi habuerit, quos assumpserit conscios, quemadmodum
 fuerit insidias probationis loco dicam. Quaedam uerò ex
 ne praetermittenda, quale est apud Ciceronem: Moritur En
^{memoria aliter}
 nius. multa enim quae sunt in re, quia remota sunt a causis, pra
^{omnino}
 termittam. At partitio tedium leuat: Dicam quae acta sunt in
 ipsum rei contractum, dicam quae in re ipsa, dicam quae postea
 Ita tres potius modicae uidebuntur narrationes, quam una
 ga. Interim expediet expositiones breui interfatione distingui
^{in fauore par}
 re: Audistis quae acta sunt: accipite nūc quae insequuntur. ^{est id est}
 trahietur enim iudex priorum sine, & se uelut ad nouum
 initium praeparabit. Si tamè adhibitis his quoq; artibus in
 gum exierit ordo rerum, erit nō inutilis in extrema parte
^{subiuncta}
 monitio: quod Cicero etiam in breui narratione facit. Adhuc
 Cae

hoc est casus
 in rebus
 applicata

in fauore par
 est id est

Caesar,
 modo n
 nem, &
 prius o
 aduersu
 omnibu
 quae fac
 adulteri
 fendemu
 etiam d
 qua em
 narraue
 illud qu
 re: uerum
 nem. Ne
 proposi
 bit, stati
 faciūt &
 tus, soli
 quae pro
 pus, ins
 do si de
 sed uerū
 factū sit
 paratio
 libime p
 Milo in
 ma simp
 die, quo
 ta mutat
 est. quan
 lo? Quo
 Cae

Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, non modo nullum ad bellū, sed ne ad minimam quidē belli suspitionem, & cetera. Credibilis autem erit narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animum, ne quid naturæ dicamus aduersum: deinde si causas ac rationes factis præposuerimus, nō omnibus, sed de quibus queritur. Si personas conuenientes ijs, quæ facta credit uolemus, constituerimus: ut furti reum, cupidū: adulterij, libidinosum: homicidij, temerarium. Vel contrā, si defendemus. Præterea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdijs, & in nūmis. Aliqua enim naturaliter sequitur, & coherent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse, quod postea sis narraturus, expectet. Ne illud quidē fuerit inutile, semina quedā probationum spargere: uerum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiā argumētō aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici & breui: ut in ueneficijs: Sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor confestim est infecutus. Hoc faciūt & ille præparationes, cum reus dicitur robustus, armatus, sollicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique, quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locū, tempus, instrumentum, occasionē, narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerū: & hoc maius habendum scelus, nescire nos quomodo factū sit, aut quare: mirari, sed probaturos. Optima uero præparationes erunt, quæ latuerint: ut à Cicerone sunt quidem utilissime prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur: plurimū tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio: Milo autem cum in senatu fuisset eodie, quoad senatus est dimissus, domū uenit, calceos & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est, quàm nihil præparatē, & nihil festinatō fecisse uidetur Milo. Quod nō solū rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras,

& lentum profectiois ordinem ducit, sed uerbis etiā im-
 bus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est: quae si
 dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronū exci-
 Frigida uidentur ista plerisque, sed hoc ipsum manifestū est,
 modo iudicem fefellerint, quod uix à lectore deprehenditur,
 sunt quae credibilem faciant expositionem: nā ne cōtraria,
 sibi repugnantia in narratione dicamus, si cui praecipiens
 est, is reliqua frustra docetur: etiam si quidā scriptores artē
 hoc quoq; tandem tanquā occultum, & à se prudenter con-
 tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adiiciunt quidam
 gnificentiam, quam ueritatē uocant, quae neq; in cau-
 causas cadit (nam quid in plerisque iudicijs priuatis de re
 credita, locato & conducto, interdictis, habere loci potest
 modum se tollens oratio) nec semper est utilis, ut uel pro
 Miloniano exemplo patet. Et meminimus multas esse cau-
 in quibus cōfitendum, excusandum, submittendum sit, quod
 ponimus: quibus omnibus aliena est illa magnificentia.
 Quare non magis proprium narrationis est, magnificētia
 quam miserabiliter, inuidiose, grauitē, dulciter, uerbate
 cum suo quoq; loco sint laudabilia, non sunt huic parti pro-
 assignata, & uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, in
 ceteris partibus cōmunis est uirtus, quam Theodectes huic
 proprie dedit: non enim magnificam modò uult esse uerū
 iucundam expositionem. Sunt qui adiciāt his euidentiam,
 uerū Graecè uocatur. Neq; ego quenquam deceperim,
 simulē Ciceroni quoq; plures partes placere. Nam pro
 quā planā & breuem & credibilem, uult esse euidentem
 ratam cum dignitate. Sed in oratione morata debent esse
 cum dignitate, quae poterunt. Euidētia in narratione, quae
 ego intelligo, est quidē magna uirtus, cum quid ueri non
 dum, sed quodammodo etiam ostendēdum est: sed subijci po-
 tuitati potest. Quam quidam etiam contrariam interim pu-

causas que no
 a natura mag
 enim graniter
 a temperate
 la pro auct
 ueritate pphat

fetur pormio
 mimmere debet
 a megalopra
 p tollere debet
 quidam omni
 ritibus suam
 quidam pars
 a est narrati
 eade cap nasa
 omibus magi
 admittente trib
 Similibus qua
 n quā tōmibus
 at

runt, qu
 ridiculu
 qui nar
 Sed qu
 rationu
 erit: qu
 Et sanē
 aggre. S
 lam esse
 iudex, u
 Neq; in
 cienda,
 tacere o
 tis quoq
 stinguat
 culpa q
 ta, con
 tam, nō
 tri dabi
 tamen i
 milia, q
 quoq; c
 aduersa
 suis mor
 bimus. E
 attulit,
 tia cust
 hominu
 & fix
 mus. In
 sum? er
 men ing

runt, quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est: quod est
 ridiculum. Nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris: & is
 qui narrat, debet laborare, ut uideantur quam euidentissima.
 Sed quatinus etiã sorte quadam peruenimus ad difficilius nar-
 rationum genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos
 erit: quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerunt. *Et sane uero si*
 Et sanè nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non *contrarios rebus*
 agere. Sed si qua iusta ratione susceperis litem, cuius artis est ma- *docet uero*
 lam esse causam silentio cõfiteri: nisi fortè tam hebes futurus est *nam qui facit*
 iudex, ut secũdum id pronunciet, quod sciet narrare te noluisse. *ri uidetur*
 Neq; inficias eo, in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adij-
 cienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiã tacenda. Sed tacenda quæ
 tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquã breuita-
 tis quoq; gratia, quale illud est, Respondit, quod ei uisum est. Di-
 stinguamus igitur genera causarum. Nanq; in quibus non de *mutata*
 culpa queritur, sed de actione, etiamsi erunt contra nos thema-
 ta, confiteri nobis licebit: Pecuñia de templo sustulit, sed priuata
 tam, nõ ideo sacrilegus est. Virginem rapuit, nõ tamen optio pa-
 tri dabitur. Ingenuum stuprauit, & stupratus se suspendit, non
 tamen ideo stuprator capite, ut mortis causa punietur: sed decem
 milia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit. Verum in his
 quoq; confessionibus est aliquid, quod ex inuidia, quã expositio
 aduersarij facit, detrahi possit, cum etiã serui nostri de peccatis
 suis mollius loquãtur. Quædam enim quasi nõ narrantes mitiga-
 bimus. Non quidè, ut aduersarius dicit, consilium forti in templũ
 attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus, sed occasione & absen-
 tia custodum corruptus, & pecunia, quæ nimumum in animis
 hominum plurimum potest, uictus est. Sed quid refert: peccauit,
 & fixus est. nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recusa-
 mus. Interdum quasi damnemus ipsi: Vis te dicam uino impul- *ut quasi*
 sum? errore lapsus: nocte deceptus: uera sunt ista fortasse, tu ta- *asseramus n*
 men ingenuũ stupraasti, solues decẽ millia. Nonnunquam propo- *ari studium*
 sitione

sitione præmuniri potest causa, & deinde exponi. Contra sunt omnia tribus filijs, qui in mortē patris coniurarant: ^{anno} nocte singuli per ordinem, cum ferro cubiculum intrarent, tre dormiente: cum occidere eū nemo potuisset ^{poterat} indicauerūt. Si tamē pater, qui diuisit patrimoniū, & reos parricidij defendit, sic agat: Quod contra legē sufficit, parricidij obijctur iuuenibus, quorū pater uiuit, atq; etiam liberis ^{est}. Ordine rei narrare quid mihi necesse est, cum ad legem pertineat? Sed si cōfessionem culpæ à me exigitis, ego si durus, & patrimoniij, quod iam melius ab his administrari ^{rat}, tenax custos. Deinde subijctur, stimulatos ab ijs, qui indulgentiores parentes erant, semper tamen cum habuisse. Num, qui sit euentu deprehensus, ut occidere patrē non possit. Neq; enim iureiurando opus fuisse. Si aliqui hoc mentis ^{animi} fuissent: nec sorte, nisi quod se quisq; eximi uoluerit. Omnia qualiacunq; placidioribus animis accipientur, illa breui propositionis defensione mollita. At cum queritur, an factū uel quale factum sit, licet omnia cōtra nos sint, quomodo ueritate euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Nam accusator, nec ita, ut quæ essent acta, tantū indicaret: sed ad inuidiā, rem uerbis exasperauit, accesserūt probationes, petitio incēdit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter quid narretur à nobis. si nihil exponimus, illa esse quæ aliter dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid eadem exponemus? Si de qualitate agetur cuius tum demum ^{est} questio est, cum de re constat eadem, sed non eodem modo causas, aliam atq; aliam rationem dabo. Verbis eleuare quæ licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parsimonie, negligentie simplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq; uoce, habitu, uel facie aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnunquā moueri chrymas ipsa confessio. Atque ego libenter interrogem, si illa defensuri, quæ non narrauerint, nec ne. Nam si nec de

*hinc enim non
re cognominis*

Defendit leges

*Defendit que
trahit quæ
no est fundi
in totius consuetudine
quæ in ea est*

ignou narrate non omnino

derint,
sunt, pro
oportet.
hoc co
nem, &
nis cont
confusio
mum ess
busdam
cui tamen
quod di
expecte
utiq; na
narrari
uacua:
modatio
maiorē
sita opi
bus de f
quàm e
Quæ ca
debeat.
At enim
Id quid
modo n
quis pro
dere na
ita trāsi
eo putar
quo exp
do exci
terim no

derint, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certè plerunque id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui potest? Et ut hoc contingat, utiq; indicandum est. Aut quid inter probationem, & narrationem interest, nisi quòd narratio est probationis continua propositio: rursus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo num expositio hæc longior de-^{*unde} mum esse debeat, & paulò uerbosior præparatione, & quibusdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimū confert frequens affirmatio) effecturos nos quod dicimus, non posse uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperent. Deniq; utiq; narrandū est, quicquid aliter quàm aduersarius exposuit, narrari potest, aut eò etiam proœmia sunt in his causis superuacua: quæ quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerū accommodatiorem iudicem faciant? Atqui cõstat nusquam eorum esse maiore usum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos insita opinione flectendus est. Coniecturales autem causæ, in quibus de factò queritur, non tam sæpe rei, de qua iudicium est, quàm eorum, per quæ res colligenda est, expositionem habent. Quæ cum accusator suspiciose narret, reus leuare suspicionem debeat, aliter ab hoc atque ab illo ad iudicem perferri oportet. At enim quedam argumeta turba ualent, diducta leuiora sunt. Id quidem non eò pertinet, ut queratur an narrandū, sed quomodo narrandum sit. Nam & congerere plura expositione quis prohibet, si id utile est causæ? & promittere, sed & diuidere narrationem, & probationes subiungere partibus, atque ita trāsire ad sequentia? Nam ne ijs quidem accedo, qui semper eo putant ordine, quo quid actū sit, esse narrandum: sed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquando excidisse simulamus, cū quid utiliore loco reducimus, & in-^{redimus a} terim nos reducturos reliquum ordinem testamur, quia sic su-^{uolenti lo} turæ ^{propone} ^{sum} ^{aplicat}

tura sit causa lucidior: interim re exposita, subiungimus ca
 quæ antecesserunt. Neq; enim est una lex ^{vana} defensionis, certa
 prescriptum: pro re, pro tempore intuenda quæ profint: et
 ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel si curatio ^{non potest}
 potest, interim deligandum. Nec sepius narrare dixerim
 fas, quod Cicero pro Cluentio fecit: estq; non concessum
 sed aliquando etiam necessarium, ut in causis repetundarum
 omnibusq; quæ simplices non sunt. A mentis est enim, susp
 tione preceptorum contra rationem causæ trahi. Narratio
 ideo ante probationes ponere est institutum, ne iudex, qui
 re queratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda ante
 lenda crunt, non singula etiam narrentur? Me certè, que
 cunq; nostris experimentis habenda est fides, fecisse hoc
 ro, quoties ipsa desiderabat utilitas, probantibus et erant
 et ijs qui iudicabant, scio, et (quod non arroganter
 rim, quia sunt plurimi, quibuscum egi, qui me refellere possunt
 si mentiar) ferè ponendæ a me causæ officium exigebatur.
 quæ ideo tamen non sepius facere oportebit, ut rerum ^{certa}
 sequamur. Quædam uerò etiam turpiter conuertuntur, et
 peperisse narres, deinde concepisse: apertum testamentum
 inde resignatum. In quibus, si id quod posterius est dixerim
 priore tacere optimū est. Sunt quædam ^{et} falsæ expositiones
 quarum in foro duplex genus est: alterum, quod instrum
 adiuuatur, ut P. Clodius fiducia testium, quæ nocte inces
 mæ commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat: alterum, qui
 tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam ueritatem
 pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color: interim ad quæ
 nem. Sed utrumcunque erit, prima sit curarum, ut id quod
 gimus, fieri possit, deinde ut et personæ, et loco, et temp
 congruat, et credibilem rationem et ordinem habeat. Si
 tingat etiam ut ueræ alicui rei conhereat, aut argumento
 sit in causa, confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita

repetitur dicitur
 et cum app
 et libere uigila
 is

ferunt narra
 quod capita

uigilum
 e argo hie di
 gabo ha pri

mentien
 gentibu
 in parti
 terea n
 ne color
 minisse
 cidere q
 dacem n
 eto qua
 mittere
 lasticis
 dere, qu
 deri pot
 dent in
 tantum
 qui neg
 Ab adue
 dem. So
 autorita
 colorib
 quorum
 ut ille p
 tum, tan
 cat et p
 rasiti pe
 et ideo
 non esse
 hunc qu
 metum p
 in qua t
 rebat. E
 ro an po

mentiendi licentiam produnt. Curandam præcipue (quod fin-
 gentibus frequenter excidit) ne qua inter se pugnent. Quædam
 in partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Præ-
 terea ne ijs, quæ uera esse constabit, aduersa sint. In schola etiã,
 ne color extra themata queratur. Vtrobique autem orator me-
 minisse debet, actione tota quod finxerit: quoniam solent ex-
 cidere quæ falsa sunt, uerumque est illud quod uulgò dicitur, Mé-
 dacem memorem esse oportere. Sciamus autem si de nostro fá-
 cto queratur, unum nobis aliquid esse dicendum: si de alieno,
 mittere in plures suspiciones licere. Est tamen in quibusdã scho-
 lasticis controuersijs, in quibus ponitur aliquem non respon-
 dere, quæ interrogatur, libertas omnia enumerãdi quæ respon-
 deri potuissent. Fingenda uerò meminerimus ea, quæ non ca-
 dent in testem. Sunt autè quæ nostro dicuntur animo, cuius ipsi
 tantum conscij sumus. Item quod à defunctis: nec enim hoc est
 qui neget. Itemque ab eo cui idem expediet: is enim non negabit.
 Ab aduersario quoque, quia non habiturus est in negando fi-
 dem. Somniorum & superstitionum colores, ipsa iam facilitate
 auctoritatem perdidierunt. Non est autem satis in narratione uti
 coloribus, nisi per totam actionem consentiant: cum præsertim
 quorundam probatio sola sit in asseueratione & perseuerãtia:
 ut ille parasitus, qui ter abdicatum a diuite iuuenè & absolu-
 tum, tanquã suũ filium aferit: habebit quidem colorem, quo di-
 cat & paupertatè sibi causam exponèdi fuisse, & ideo à se pa-
 rasiti personam esse susceptam, quia in illa domo filiũ haberet,
 & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis
 non esset, nisi tamen omnibus uerbis & anorem patrium, atque
 hunc quidem ardentissimum ostenderit, & odium diuitis, &
 metum pro iuuenè, quem periculose mansurum in illa domo,
 in qua tam inuisus sit, sciat, suspitione subiecti petitoris non ca-
 rebit. Euenit aliquando in scholasticis cõtrouersijs, quod in fo-
 ro an possit accidere, dubito, ut eodem colore pars utraq; utatur

memoria
multas sine
nes inducere
in re dubia

tur, deinde cum pro se quisq; defendat: ut in illa controve
 Vxor marito dixit, appellatam se de stupro à priuigno, &
 constitutū tempus & locū: eadē contrā filius detulit de
 ca, edito tantū alio tempore, ac loco: quia pater in eo, qui
 prædixerat, filium inuenit, in eo quē filius, uxorem, illam
 diauit, qua tacente filium abdicat. Nihil dici potest pro
 quod nō idem sit pro nouerca. Ponentur tamē omnia cōm
 deinde ex personarū cōparatione, & indicij ordine, & si
 repudiate argumenta ducentur. Ne illud quidē ignorare op
 tet, quædam esse quæ colorē nō recipiant, sed tantum defra
 da sint, qualis est ille diues qui statuum pauperis inimici
 lis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestū
 esse dixerit: fortasse ut sit tutū, obtinebit. Quod si pars ex
 tionis, pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an sepe
 enarratio, cum ipsa causæ* conditione deliberandū est. No
 plura sint quæ nocēt, quæ profunt obruentur. Itaq; tunc
 dere opportunum erit & ijs, quæ partē nostram adiuu
 expositis & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de
 bus supra dictum est. Si plura proderunt, etiam cōiungent
 bit, ut quæ obstant, in medio uelut auxilijs nostris posita,
 habeant uirū. Quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed
 nostra, aliqua argumētatione firmemus: & diuersa, cur cre
 lia nō sint, adijciamus: quia nisi distinxerimus, uerendum
 bona nostra permixtis malis inquinentur. Illa quoq; de na
 tione præcipi solent, ne qua ex ^{ne cog. Gramm.} ea fiat excursio, ne aliena
 iudice sermo, ne alienæ personæ uoce demus, ne argumēt
 Adijciunt quidam etiā, ne utamur affectibus. Quorum ple
 sunt frequētissime custodienda, imò nunquā nisi ratio cog
 mutāda, ut sit expositio perspicua & breuis. Nihil quidē
 rō poterit habere rationē, q̄ ex ^{in illis} uisio: nec unquam debet
 nisi breuis, & talis, ut ui quādā uideamur affecti, uelut re
 nere depulsi: qualis est Ciceronis circa nuptias Sasia. O

*cognitione

in sum
 locus tempore
 factum. rationes
 in modo etc.

ris seclu
 tum. O
 rem, nō
 ipsam
 bile filia
 Sermo
 arguit:
 de prof
 utitur p
 putem p
 nam ea
 qua. Q
 ad* cre
 sine ob
 bile nō
 tatem, a
 perso
 dixi, nu
 Quint
 ut illi p
 cum re
 narran
 se talis
 factus e
 esset ad
 sidio p
 minima
 Q. Lig
 mum ff
 & rati
 gis mir
 bus. Qu

ris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inaudi-
 tum. O libidinem effrenatam & indomitam. O audaciam singula-
 rem, non timuisse, si minus uim Deorum, hominumque; famam, at illam
 ipsam noctem, faciesque ipsas nuptiales, non lumen cubiculi, non cu-
 bile filiae, non parietes, denique ipsos superiorum testes nuptiarum?
 Sermo uero auersus à iudice, & breuius indicat interim, & co-
 arguit: qua de re idem, quod de proœmio dixeram, sentio. Sicut
 de prosopopœia quoque, qua tamen non Seruius modò Sulpiti-
 us utitur pro Aufidia: Somno'ne te languidum, an graui lethargo
 putem pressum? sed Marcus quoque; Tullius contra Nauarchos:
 nan ea quoque; rei expositio est, ut adeas, tantum dabis, & reli-
 qua. Quid pro Cluentio, Sthaleni, Bulbi; colloquium, non'ne
 ad * credulitatem plurimum & fidem confert? Quæ ne effecisse * celeritatem
 sine obseruatione quadam uideatur (quanquam hoc in illo credi-
 bile non est) in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatem,
 admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia
 personarum, omnes affectus. Argumentabimur in narratione, ut
 dixi, nunquam: argumentum ponemus aliquando. Quod facit pro
 Quinto Ligario Cicero, cum dicit sic eum prouinciae præfuisse,
 ut illi pacem esse expediret. Inferimus expositioni & breuiem,
 cum res poscet, defensionem, & rationem factorum. Neque enim
 narrandum est tanquam testi, sed tanquam patrono. Ret ordo peti-
 se talis est: Qu. Ligarius legatus in Africam cum C. Confidio pro-
 fectus est. Quid ergo M. Tullius? Q. enim, inquit, Ligarius, cum
 esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Con-
 sidio profectus est. Alibi: Non modo ullum ad bellum, sed ne ad
 minimam quidem suspicionem belli. Et cum esset indicanti satis,
 Q. Ligarius nullo se implicari negotio passus est: adiecit, Do-
 mum spectans, & ad suos redire cupiens. Ita quod exponebat,
 & ratione fecit credibile, & affectus quoque; impleuit. Quo ma-
 gis miror eos, qui non putant utendum in narratione affecti-
 bus. Qui si hoc dicunt, non diu, neque; ut in epologo, mecum sen-
 tiunt.

et licet
 modo ne
 contra qu
 sibi uide
 rat Liga
 em esse m
 ia se ca
 studuit
 ligarius
 argumem
 ino sentie

tiunt. Sunt enim effugiende morae. Caterum cur ego
nolim, cum eum doceo, etiam moueri? Cur quod in summa
sum actionis petiturus, non in primo statim rerum ingre
fieri potest, consequatur? Cum praesertim etiam in probatio
faciliore sim animo eius abusus occupato uel tra, uel ma
tione. An non M. Tullius circa uerba ciuis Romani
breuissime mouet affectus? non solum conditione ipsius, le
iuria, genere uerborum, sed animi quoque commendatione. Sa
mum enim uirum ostendit, qui cum uirgis cederetur, non
muerit, non rogauerit: sed tantum ciuem se Romanum esse
inuidia cedentis, et fiducia iuris clamauerit. Quid Philo
casum? non ne cum per totam expositionem incendit inuideo
tum in supplicio ipso lachrymis impleuit, cum flentes non
narraret, quam ostenderet patrem de morte filij, filium de patre.
Quid ulli epilogi possunt magis habere miserabile? Seru
enim aduocare his rebus affectum in peroratione, quas ser
narrauerit. Assueuit illis iudex, iamque eas sine motu mentis
pit, quibus commotus nouus non est, et difficile est nobis
re habitum animi semel constitutum. Ego uero (neque enim
simulabo iudicium meum, quanquam id quod sum dictum
exemplis magis quam praecipis ullis continetur) narra
ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia et
exornandam puto. Sed plurimum refert, quae sit natura eius
quam exponimus. In paruis ergo, quales sunt ferè priuata
ille pressus, et uelut applicitus rei cultus: in uerbis summa
gentia, quae in locis impetu feruntur, et circuniecte or
copia latent: hic expressa, et ut uult Zeno, sensu tincta
bebunt: compositio dissimulata quidem, sed tamen quam
dissima: figurae non ille poeticae, et contra rationem loqui
autoritate ueterum receptae: nam debet esse quam purissima
mo, et qui uarietate tedium effugiat, et mutationibus animi
leuet, ne in eundem casum, similem compositionem, par
cuius

in uerbis exemplis
fit quod praecipit
semper

cautionu
positio
Nec in
perit.
dient i
maior r
cere lic
mis line
tim app
stomach
interie
seruos i
est: Nul
stis omi
bus, qu
compon
nunc fa
cula irr
beat, al
Multu
in rem
Celij in
to sopo
ritus ge
transue
exanim
nium c
blandi
friebat
me cui
uigilare
turionu

cutionum tractus incidamus. Caret enim ceteris lenocinijs ex-
 positio, & nisi commendetur hac uenustate, iaceat necesse est.
 Nec in ulla parte intentior est iudex, eoq; nihil recte dictum
 perit. Præterea nescio quomodo etiam facilius credit, quæ au-
 dienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uero
 maior res erit, & atrocita inuidiose, & trisitia miserabiliter di-
 cere licebit: nõ ut consumantur affectus, sed ut tantum uelut pri-
 mis lineis designtentur, ut planè qualis futura sit imago rei, sta-
 tim appareat. Ne sententia quidem, uelut fatigatum intentione
 stomachum iudicis reficere dissuasero, maxime quidè breuiter
 interiecta, qualis est illa: Fecerunt serui Milonis, quod suos quisq;
 seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulò liberiore, qualis
 est: Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, sine-
 stis ominibus omnium. Quod cum sit factum ijs quoq; temporibus,
 quibus omnis ad utilitatem potius, quàm ad ostentationem
 componebatur oratio, & erant adhuc seueriora iudicia: quantò
 nunc faciendum magis, cum in ipsa capitis, aut fortunarum peri-
 cula irrupit uoluptas? Cui hominum desiderio quatum dari de-
 beat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor.
 Multum cõfert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut
 in rem præsentem perducere audiētes uidetur: qualis est illa M.
 Celij in Antonium descriptio: Nanq; ipsum offendunt temulen-
 to sopore profligatum, totis præcordijs steretem, ructuosos spi-
 ritus geminare, præclarasq; contubernales ab omnibus spondis
 transuersas incubare, & reliquas circuniacere passim, quæ tamè
 exanimata terrore, hostium aduentu percepto excitare Anto-
 nium conabatur, nomen in clamabant, frustra ceruicibus tollebat,
 blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla
 feriebat: quarum cum omnium uocè, tactumq; noscicaret, proxime
 cuiusq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec
 uigilare ebrius poterat, sed sensu somno sopore inter manus cen-
 turionum, cõcubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilibus

fingi, neq; uehemētius exprobrari, neq; manifestius ostendi
 test. Ne id quidem præteribo, quantam afferat fidem exposi-
 narrantis autoritas, quam mereri debemus ante omnia que
 uita, sed & ipso genere orationis. Quod quò fuerit gratio-
 etius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoq; potius
 Effugienda igitur in hac præcipue parte omnis calliditas
 spicio (neq; enim se usquam custodit magis iudex) nihil
 tur fictum, nihil sollicitum, omnia potius à causa, quam ab
 tore profecta credantur. Sed hoc pati non possumus, & per
 artem putamus nisi appareat, cum desinat ars esse, si appa-
 Pendemus ex laude, atq; hanc laboris nostri ducimus sum-
 Ita que circumstantibus ostentare uolumus, iudicibus probis
 Est quedam & repetita narratio, que ^{in iudicio} dicitur
 res declamatoria magis quam forensis. Ideo autem repeti-
 quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res possit
 poni: quod fit uel inuidie gratia, uel miserationis. Id re-
 ciendum iudico, neq; sic unquam, ut totus ordo repetatur
 enim per partes idem consequi. Caterum qui uti ^{in iudicio}
 let, narrationis rem loco stringat, & contentus indicare,
 factum, quo sit modus factum, plenius se loco suo exposere
 esse promittat. Initium narrationis quidam utique faciendū
 persona putant, eamq; si nostra sit, ornandā: si aliena, in
 dam statim. Hoc sane frequentissimum est, quia personæ
 inter quas litigatur. Sed hæc quoq; interim cum suis acci-
 bus ponende, cum id profuturum est: ut, A. Cluentius Hæ-
 fuit pater huiusce, iudices, homo nō solum municipij Læ-
 ex quo erat, sed etiam regionis illius, & uicinitatis, uirtute
 stimulatione, nobilitate, facile princeps. Interim sine his: ut, Q.
 garius cum esset. Frequenter uerò & à re, sicut pro Tullio
 cero, Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius pater
 Demosthenes pro Ctesiphonte: ^{in iudicio} ^{in iudicio} ^{in iudicio}
 De fine narrationis cum ijs contentio est, qui perducit

fitionem
 P. Dola-
 nibus ar-
 restitu-
 sione no-
 defensor

OR
 Sur
 ingredi
 cenda s
 utique
 possint
 tatione
 sas non
 nem rep
 narrati
 rit, dil
 quo ui
 tis, hoc
 eò quò
 tentias
 aut qui
 autem,
 etiam q
 nè poss
 uel ma
 quitur
 distrah
 batio: e
 tium p
 positio

fitionem uolunt eò, unde questio oritur: His rebus ita gestis, P. Dolabella Prætor interdixit, ut est consuetudo, de ui hominibus armatis sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset, restitueret: deinde restituisse dixit, sponsio facta est: hac de sponsione nobis iudicandum est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

De egressione.

CAP. IIII.

Ordine ipso narrationem sequitur confirmatio. Probanda sunt enim, que propter hoc exposuimus. Sed prius quam ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda sunt. Plerisque moris est, prolato rerum ordine, protinus utique in aliquem lætum atq; plausibilem locum quam maxime possint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab ostentatione declamatoria, iam in forum uenit, postquam agere causas non ad utilitatem litigatorum, sed ad patronorum iactationem repertum est: ne si pressa illi (qualis sapius desideratur) narrationis gracilitati coniuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus, oratio refrigescat. In quo uitium illud est, quod sine discrimine causarum atq; utilitatis, hoc (tanquam semper expediat, aut etiam necesse sit) faciunt: eò quòd desumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, sententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alia alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. Ego autem fateor hoc expatiandi genus, non modò narrationi, sed etiam questionibus uel uniuersis, uel interim singulis opportunè posse subiungi, cum res postulat, aut certe permittit: atq; eò uel maxime illustrari ornariq; orationem: sed si coheret, & sequitur, non si per um cuneatur, & que natura iuncta erant, distrahit. Nihil enim tam est consequens, quam narrationi probatio: et si excusas ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initium probationis est. Exit ergo illi nonnunquam locus, ut si expositio circa finem atrox fuerit, prosequamur eam, uelut spiritu

semper uti necesse est. Aliquando enim sine propositione qua satis quoque manifestum est, quid in quaestione ueritate si narratio ibi finem habet, ubi initium quaestio: alioquando subiungatur expositioni, quae solet in argumentis esse summa collectio: Haec sicut exposui, ita gesta sunt in insidiator superatus est, ui uicta uis, uel potius oppressa te audacia est. Sed nonnunquam ualde utilis est, praecipue res defendi non potest, & de fine quaeritur: ut pro eo, quicuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agitur. De legio cognoscitur, ut iudex intelligat, id unum esse officij quaerere, an id quod obijcitur, sacrilegium sit. Item in causis obscuris ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solum, causa lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat. *Non autem si protinus subtendantur aliqua, quae prosint.* Lex scripta est, Ut peregrinus, qui murum ascenderit, mortis etetur: Peregrinum te esse certum est, quin ascenderis non quaeritur: quid superest, nisi ut te puniri oporteat. Haec enim propositio confessionem aduersarij premit, & quod modo iudicandi moram tollit, nec indicat quaestionem, sed iuuat. Sunt autem propositiones, & simplices, & duplices, & multiplices. Quod accidit non uno modo: nam & plura conueniunt, ut cum Socrates accusatus est, quod corrumpet iuuentutem, & nouas superstitiones induceret. Et si ex pluribus colliguntur, ut cum legatio male gesta obiecta Aeschini, quod mentitus sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. * Recusatio quoque res interim propositiones habet, ut contra petitionem praesentiae: Male petis, procuratori enim tibi esse non licuit: sed illi, cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neque es eius, a quo accepisse mutuum dicor, nec ipsi debui. Multo cari haec in quantum libet possunt, sed rem ostendisse satis. Haec si ponantur singulae subiectis probationibus, plures

propositio
nuda pro
tum obij
Cornel
git. Pract
obijcio:
ni: ut
propior
dico, adu
per se no
nus: De
quaestio
finem e
nobis co
nouum.

Part
ut
dum se
intention
fluri po
trantur
quae pro
Quod q
genio,
Alioquin
titionis
ximum
illos qu
position
fugiet n
numero

no multi
et cum pro
in crimine
no no idem
Refutatio
recidit
um est
t no multi
partino

propositiones: si coniungantur, in partitionem cadunt. Est ^{facimus per hunc} nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, sur-
 tum obijcio. Est ratione subiecta: ut, Maiestatem minuit Caius
 Cornelius: nam codicem Tribunus plebis ipse pro concione le-
 git. Præter hoc utimur propositione, aut nostra: ut, adulterium
 obijcio: aut aduersarij: ut, adulterij mecum agitur: aut commu-
 ni: ut, inter me & aduersarium quæstio est, uter sit intestato
 proprius. Nonnunquam diuersas quoq; coniungimus. Ego hoc
 dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis, etiam si
 per se non est propositio, cum exposito rerum ordine, subijci-
 mus: De his cognoscitis: ut sit hæc commonitio iudicis, quo se ad
 quæstionem acrius intendat, & uelut quodam iactu excitatus
 finem esse narrationis, & initium probationis intelligat, &
 nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoq; quodammodo
 nouum audiendi sumat exordium.

De partitione. ^{facimus} CAP. V.

Partitio est nostrarum, aut aduersarij propositionum, aut
 utrarumque ordine collata enumeratio. Hæc quidem uten-
 dum semper putant, quod & ea fiat causa lucidior, & iudex
 intetior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo di-
 cituri postea sumus. Rursus quidam periculosum id oratori arbi-
 trantur duabus ex causis, quod nonnunquam excidere soleant,
 quæ promissimus: & si qua in partiendo præterierimus, occurrere.
 Quod quidem nemini accidet, nisi qui planè uel nullo fuerit in-
 genio, uel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit.
 Alioqui quæ iam manifesta & lucida est ratio, quam recte par-
 titionis? Sequitur enim natura ducem, adeo ut memoriæ id ma-
 ximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne
 illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra treis pro-
 positiones extendere. Quæ sine dubio si nimium sit multiplex,
 fugiet memoriã iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen
 numero uelut lege non est alliganda, cum possit caussa plures

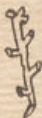
desiderare. Alia sunt magis, propter quae partitione non
 est utendum. Primum, quia pleraque gratiora sunt, si inueni-
 bitur, nec domo allata, sed inter dicendum ex re ipsa nata vi-
 tur: unde illa non iniucunda schemata: Penè excidit mihi: ex-
 gerat me: & Recte admones. Propositis enim probationibus
 omnis in reliquum gratia nouitatis praecipitur. Interim
 etiam fallendus est iudex, & uarijs artibus subeundus: ut
 agi, quam quod nos petimus, putet. Nam est nonnunquam
 propositio, quae iudex si prauidet, non aliter praeformidat,
 qui ferrum medici, prius quam curetur, aspexit. At si re
 proposita securum, ac nulla denuntiatione in se couersum
 rit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim
 fugienda non modo distinctio questionum est, sed omnino tra-
 ctio: affectibus perturbatoribus est ab intentione auferenda
 ditor. Non enim solum oratoris est docere, sed plus eloqui
 circa mouendum ualeat. Cui rei contraria est maxime tenuitas
 & scrupulose in partes secta diuisionis diligentia, eo tempo-
 quo cognoscendi iudicium conamur auferre. Quid, quod
 quae per se leuia sunt, & infirma, turba ualent: ideoque con-
 renda sunt potius, & uelut eruptione pugnandum, quod
 rarum esse debet, & ex necessitate: demum, cum ipsum hoc
 dissimile rationi est, coegerit ratio. Praeter haec in omni
 tione est utique aliquid potentissimum, quod cum audiuit
 cetera tanquam superuacua grauari solet. Itaque si plura
 cienda sunt, uel diluenda, & utilis, & iucunda partitio
 quid quaque de re dicturi sumus, ordine appareat. At si
 men uarie defenderimus, superuacua: ut si ita partiamur. De
 non talem esse hunc, quem tueor, ut in eo credibile uideri
 homicidium: dicam occidendi causam huic non fuisse: dicitur
 eo tempore, quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia
 ante quam id quod ultimum est, exequaris, inania uideri
 est. Festinat enim iudex ad id quod potentissimum est, &

in ingenij
 uel quod datur
 de iudicio est

deinde pariter
 7

obligatu
 lar: si uel
 incompo
 Ciceron
 dicturum
 bus, gra
 cum: Dei
 condemm
 Cluentio
 est tertiu
 tam aut
 rena esse
 tes fuisse
 tentione
 Nam sic
 peruacua
 Si occidi
 sequens
 neutro h
 quenti
 quod est
 enim ali
 potest:
 credit.
 plura sp
 cero pr
 addit ex
 cum sun
 illum tax
 dam, et
 sequunt
 tur, Inig

obligatum promisso patronum, si est patientior, tacitus appellat: si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiam si moribus incompotitus, cum conuictio efflagitat. Itaque non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua se dicturum esse promisit: Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudicium uocatum, quam Opianicum: Deinde præiudicia esse facta ab ijs ipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit: Postremo iudicium pecunia non tentatum à Cluentio, sed contra Cluentium. Quia si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tam aut iniustus, aut stultus, quin eum fateatur optime pro Muræna esse partitum: Intellego iudices tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatam. Nam sic & ostendit lucidissime causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoque genere defensionis plerique dubitant: Si occidi, recte feci: sed non occidi: quò enim prius pertinere, si sequens firmum sit: hæc inuicem obstat, & utroque utentibus in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte uerum est, & illo sequenti (si modo indubitabile sit) solo utendum: at si quid in eo quod est fortius, timebinus, utraque probatione nitentur. Alius enim alio moueri solet, & qui factum putauit, iustum credere potest: qui tanquam iusto non mouebitur, factum fortasse non credet. Ut certam ^{manus} uno telo posset esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregie uero Cicero pro Milone, insidiatorem primo Clodium ostendit, tum addit ex abundanti, etiam si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute intersectoris & gloria necari potuisse. Nec illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim: quia quedam, etsi ipsa sunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant, quæ sequuntur. Nec omnino sine ratione est id, quod uulgò dicitur, Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo sic

accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci
 piunt, non tentanda quæ effici ^{omnino} non possunt. Sed
 ties hac, de qua loquor, duplici defensione utemur, id labo-
 dum est, ut in illam ^{in partem} sequentem ^{partem} fides ex priore ^{parte} ducatur.
 Potest enim uideri, qui tuto ^{etiam} confessurus fuit, mentem
 causam in negando non habere. Et illud utiq; faciendum
 quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desiderare
 quam de qua loquimur, promittamus nos plene, et statim
 satis esse facturos, precipueq; si de pudore agitur. Frequenter
 autem accidit ut causa parum uerecunda, iure tuta sit: de
 ne inuiti iudices audiant, et aduersi, frequentius sunt ad-
 nendi, secuturam defensionem probitatis ac dignitatis, expe-
 paulum, et agi ordine sinant. Quædam interim nos, et in
 litigatoribus simulandum est dicere. Quod Cicero pro Cæ-
 tio facit circa iudiciariam legem. Nonnunquam quasi in-
 *sustinere lemur ab his, *subsistere. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio-
 tandi ut sinant nos uti nostro consilio. Ita ⁱⁿ surrepetur ante
 dicis, et dum sperat probationem pudoris, asperioribus uer-
 nus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam uerecundia dep-
 ni faciliior erit. Sic utraq; res inuicem iuuabit, eritq; iude-
 ca ius nostrum spe modestiæ attentior, circa modestiam
 probatione procliuior. Sed ut non semper necessaria, ac
 superuacua partitio est, ita opportune adhibita plurimum
 tioni lucis et gratiæ confert. Neq; enim id solum efficit, ut
 riora fiant, quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis
 conspectu iudicum positis, sed reficit quoq; audiëntem cen-
 gularum partium sine, non aliter quam facientibus iterum
 tum detrahunt fætigationis notata in scriptis lapidibus
 Nam et exhausti laboris nosse mensuram uoluptati est, et
 tatur ad reliqua fortius exequenda, scire quantum superstit
 enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit, non
 est. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi tulit

Quintus
 tam, no
 modus, e
 sa parti
 nec iam
 lius, et
 et quæ
 quam m
 incidunt
 sio, et si
 mium deb
 id esse ob
 sint ceter
 uerbo. N
 dimus. C
 Superest
 genera
 Dicam
 nent

q

Quintus Hortensius, cuius tamen diuisionem in digitos diducam, nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus eius modus, & euitanda maxime concisa nimium, & uelut articulo=sa partitio. Nam & auctoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frusta: & huius gloriæ cupidi, quò subtiliua & copiosius diuississe uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant: nec tam plura faciunt, quam minora. Deinde cum fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inuenta est. Diuisio, & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest, primum debet esse aperta atq; lucida. Nam quid sit turpius, quam id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cetera obscura? Tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi simus ostendimus. Obtinendum etiam ne quid in ea desit, ne quid supersit. Superest autem sic ferè, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito subijcitur species: ut, Dicam de uirtute, iustitia, continentia: cum iustitia atq; conti-

* Et diuisa

nentia uirtutis sint species. Partitio proponit, quid sit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod cõuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigatur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis diuersæ. Turpissimum uerò, non eodem ordine exequi, quo quicque proposueris.

omnis enim esse potest *potissima & maxime necessaria* *in quibus*
agnas orationis partes
in oratione *Primum in opinione quorundam doctores inter quos*
aristoteles *deinde argumentis* *vel quia cum religio*
ca abesse possint **M. FAB. QVINTILI**
NI DE INSTITVTIONE
mam tamen posuit *Oratoria, liber Quintus.*
matro vel quia superiores
superua canec sunt nisi
firmatione per ueritate **De probationibus inartificialibus.**

CAP. *Imperque fuerunt*

TVERVNT & clari quidam autores
 bus solum uideretur Oratoris officium,
 Nanque & affectus duplici ratione excludi
 dos putabant. Primum, quia uitium effectus
 animi perturbatio: deinde, quia iudicem

tate depelli misericordia, uel ira, aut similibus non oportere
 uoluptatem audientium petere, cum uincendi gratia tantum
 ceretur, non modò agenti superuacuum, sed uix etiam
 gnium arbitrabatur. Plures uero, qui nec ab illis sine dubio
 tentibus rationem orandi submouerunt, hoc tamen proprium
 præcipuum crederent opus, sua confirmare, & quæ ex aliis
 proponerentur, refutare. Vtrumcunq; est (neq; enim hoc
 meam interpono sententiã) hic erit liber illorum opinione
 xime necessarius, quo toto hæc tractantur, quibus
 ea, quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam
 proœmij, neq; narrationis est alius usus, quàm ut iudicem
 parèt. Et status nosse, atq; ea, de quibus supra scripsimus, si
 superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Denique
 quinq; quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcumq;
 potest aliquando necessaria cause non esse, lis nulla est, cau
 batione opus non sit. Eius præcepta sic optime diuisi
 mur, ut prius quæ in commune ad omnes quæstiones pertinet
 ostēdamus, deinde quæ in quoq; cause genere propria sunt
 quamur. Ac prima quidē illa partitio ab Aristotele tradita
 sensum ferè omnium meruit, alias esse probationes, quas
 dicendi rationem acciperet orator: alias, quas ex causa tra

maximilidra
ab horrent lent
Dr. Lucia Dicendi

ut ad confir
ere cogit
me in gener
apans tollit
na sumpta.

M.
 ipse, &
 tificiales
 re gener
 dum, i
 consistit
 ribus, &
 dentur n
 remouer
 contra d
 re destin
 rationem
 quisque
 que que
 dicere q
 I
 Am p
 I
 rebus
 exampl
 contra s
 unde et
 tur, &
 nuntiati
 partibus
 firmant
 uerunt,
 autem r
 culpa en
 rius sent
 ter, quod
 duobus
 cause. V
 tinget,

ipse, & quodammodo gigneret. Ideoq; illas ^{ut hinc patet} artes, id est, artificiales uocauerunt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulae, iusiurandum, testes. In quibus ^{non in iudicio} pars maxima contentionum forensium consistit. Sed ut ipsa per se careant arte, ita ^{maxime} summis eloquentiæ uiribus, & alleuanda sunt plerunq; & resellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est omnia, quæ aut pro his, aut contra dici solent, complecti: Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed uiam quandam, atq; rationem. Quibus demonstratis, non modò in exequendo suas quisque uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia: ut queque conditio litium poscet. Neque enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltem præteritis: ut taceam de futuris.

De præiudicijs

CAP. II.

Am præiudiciorum ^{in omni} uis, omnis tribus in generibus uersatur. Rebus, quæ aliquando ex paribus causis sunt iudicate, quæ exempla rectius dicuntur: ut de rescissis patrum testamentis, uel contra filios confirmatis: Iudicijs ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomē ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, & à senatu aduersus Milonem: Aut cum de eadē causa pronuntiatum est, ut in rejs deportatis, & assertione secunda, & de partibus centumuiralium, quæ in duas hastas diuise sunt. Consolentur firmantur præcipue duobus, autoritate eorum qui pronuntiauerunt, & similitudine rerum, de quibus queritur. Reselluntur autem raro per contumeliam iudicum, nisi fortè manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisque firmam esse alterius sententiam: & ipse pronuntiaturus, exemplum non libenter, quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dissimilitudinem causæ. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non contingeret, ac eadem causa erit, aut actorum incusanda negligentia

tia, aut de infirmitate personarum querendum, contra qua iudicatum, aut de gratia, quae testes corruerit, aut de ignorantia, aut inueniendum quid cause postea decesserit. Quorum si nihil erit, licet tamen dicere multas iudicium causas, ad inique pronuntiandum ualere: Ideoq; damnatum Clodium, absolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam testes, ut rem potius intueantur ipsam, quam iurijurando suum donent. Aduersus consulta autem Senatus, & decreta principum, uel magistratum, remedium nullum est, nisi aut inquantulacunque cause differentia, aut aliqua uel eiusdem status hominum posterior constitutio, quae sit priori contra quae si decesserint, lis non erit.

De rumore & fama.

CAP. III.

Enam, atque rumores pars altera consensum ciuicium uelut publicum testimonium uocat: altera sermonum uelut certo autore dispersum, cui malignitas initium dedit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocenti posse accidere, fraude inimicorum falsa uulgantium. *Defensio de an refella* Utrinq; non decesserunt.

De tormentis.

CAP. IIII.

Sicut in tormentis quoq; qui est locus frequentissimus, pars altera *tormentis* quaestione, uera fatendi necessitate uocatur, saepe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facilius *faciat necessarium* ciuium faciat, alijs infirmitas necessarium. Quid attinet plerumque his? Plene sunt orationes ueterum, ac nouorum. Quaedam *tormentis* hac parte erunt propria cuiusq; litis. Nam siue de habilitate quaestione agetur, plurimum intererit quis, & quae postulet, *tormentis* rat, & in qua, & ex qua causa: siue iam erit habita, quis fuerit, quis & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an ter se constantia, perseuerauerit in eo quod coeperat, an dolore mutauerit, prima parte quaestionis, an procedenti *tormentis* ciatu: quae utriusq; tam infinita sunt, quam ipsa rerum natura

instaurare per
in dabunt
in hoc rando
se proprijs
pallian tormen
eius bis

De
Co
Ge. 45
tum. C
tia, tuti
quod se
causa tr
contine
inartifi
quis sig
ra non
repugn

IV su
Ioblat
exigatu
iuret, se
tux ut
oblatum
qua &
descend
do pati
si prete
que com
nem, &
philosof
narum &
paratus
quod of
qui age
& eum
reiuuan
nisi fort

De tabulis, & ijs quæ contra tabulas. CAP. V.

Contra tabulas quoq; sæpe dictum, sæpe dicendum est, cum
 eas non solum refelli, sed etiam accusari sciamus esse usita-
 tum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignoran-
 tia, tutius ac facilius, id quod secundo loco diximus, tractatur,
 quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex
 causa trahit, si fortè aut incredibile est, id actū esse, quod tabule
 continent, aut, ut frequentius euenit, alijs probationibus equè
 inartificialibus soluitur, si aut is, in quem signatum est, aut ali-
 quis signator dicitur absuisse, uel prius esse defunctus, si tempo-
 ra non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis
 repugnant. Inspectio ipsa sæpe etiam falsum deprehendit.

De iureiurando. CAP. VI.

Iurandum litigatores aut offerunt solum, aut nõ recipiunt
 Oblatum, aut ab aduersario exigit, aut recusant cum ab ipsis
 exigatur. Offerre suum sine illa conditione, ut uel aduersarius
 iuret, ferè improbum est. Qui tamen ita faciet, aut uita se tuebit
 tur, ut eum non sit credibile peierare, aut ipsa in religionis: in
 qua & plus fidei consequetur, si id egerit, ut non cupide ad hoc
 descendere, sed ne hoc quidè recusare uideatur: aut si causa mo-
 dò patiat litis, propter quam deuoturus se ipse nõ fuerit, aut
 si præter alia cause instrumèta, adijcit ex abundantia hæc quo-
 que conscientie fiduciam. Qui non recipiet, iniquam conditio-
 nem, & à multis contemni iurandi metum dicet. cum &
 philosophi quidam sint reperi, qui Deos habere rerum huma-
 narum curam negarent. Eum uerò qui nullo offerente iurare sit
 paratus, & seipsum uelle de causa sua pronunciare, & quam id
 quod offert leue ac facile credat, ostendere. At is qui desert, atq;
 qui agere modeste uidetur, cum litis aduersariu iudicem faciat,
 & eum, cuius cognitio est, onere liberet, qui profectò alieno iu-
 re iurando stare, quam suo mauult, quò difficilior recusatio est,
 nisi fortè res est ea, quam credibile sit notam ipsi non esse. Quæ

oblatum ab ad
 uel aduersarius
 in ab aduersario
 A fque carnis
 rationes quibus
 Oblatum a nob
 randum conf
 socii communes
 utendū est
 refellendū est
 ius iuranda:

excusatio si decriit, hoc unū relinquetur, ut inuidiam sibi ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in causa, in qua uincere possit, queri possit. Ita q; hominem quidem malum occupare hanc conditionem fuisse, se autem probare malle, quæ æquæ quam dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis ^{propter rationem ueritatis, quæ contra aduersarios} lescentibus seniores in agendo facti præcipere solebant, quam iusturandum deserremus, sicut nec optio iudicis aduersario est permittenda, nec ex aduocatis partis aduersa iudicandus. Nam si dicere contraria turpe aduocato uideatur, te turpius habendum, facere quod noceat.

De testibus.

CAP. VII.

Maximus tamē patronis circa testimonia sudor est. ^{et} cunctur aut per tabulas, aut à presentibus. Simpliciter tabulas pugna. Nam & minus uidetur obstitisse paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Prehensionem nō capit ipsa persona, infamare signatores. Tacita præterea quadā significatione refragatur his, quod nemo per tabulas dat testimonium nisi sua uoluntate. Ipso non se esse amicum ei, cōtra quem dicit, fatetur. Nec protinus cesserit orator, quò minus & amicus pro amico, & amicus contra inimicum possit uerum (si integra sit ei fide) credere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum presentibus uergens dimicatio est, ideoq; uelut duplici cōtra eos, proq; his cōfligitur, actionum & interrogationū. In actionibus generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic in his locus, cum pars altera nullam firmiorem probationem contendit, quàm quæ sit hominū scientia nixa: altera ab habendam illis fidem, omnia, per quæ fieri solcāt falsa testimonia enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter quidem, sed multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gentium uniuersarū eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tenera testimoniorū, ut de auditionibus, nō enim ipsos esse

sed in
reo n
dos lo
ctat
plurim
igitur
summu
comp
tantu
pit, p
familia
modo
uenen
tela a
mus a
testib
ut est
duo g
dex i
que p
remu
ducit
roga
lantia
prudu
induc
& in
uarijs
plora
oppo
lut in
uitan

sed iniuratorum asferre uoces, utq; in causis repetundarū, qui se reo numerasse pecunias iurant, litigatorū, non testium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus, & pernūctū defensionī legimus in orationibus plurimis, & separatim editū, sicut in Vatiniā testem. Totum igitur excutiamus locū, quādo uniuersam institutionē aggressi sumus. Sufficiebāt alioqui libri duo à Domitio Afro in hāc rem Domitij Afri libri. compositi, quem adolescentulus senem colui, ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraq; ex ipso sint cognita. Is uerissime præcipit, primū esse in hac parte officium oratoris, ut totam causam familiariter norit, quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo cōtingat, explicabimus, cū ad destinatū huic parti locū uenerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manū subministrabit. E adē docebit, ad quæ iudicis animus actione sit preparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione perpetua: quia sic quisq; dictis mouetur, ut est ad credēdum, uel non credēdum antē formatus. Et quoniā duo genera sunt testium, aut uoluntariorū, aut eorū quibus iudex in publicis iudicijs lege denūciare solet, quorū altero utraque pars utitur, alterum accusatoribus tantū cōcessum est, separamus officium dantis testes, & resistentis. Qui uoluntariū producit, scire quid is dicturus sit, potest, ideoq; faciliore uidetur interrogando habere rationē. Sed hæc quoq; pars acumen, & uigilantiam poscit, prouidendumq; ne timidus, ne incōstans, ne imprudens sit testis. Turbātur enim, & à patronis diuersæ partis inducuntur in laqueū. Sed & plus deprehēsi nocent, quā firmi & interriti profuissent. Multa igitur domi antē uersandi, ac uarijs percōtationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorādi sunt. Sic fit, ut aut constent sibi, at si quid titubauerint, opportuna rursus eius, à quo producti sunt, interrogatione, uelut in gradū reponātur. In ijs quoq; adhuc, qui cōstiterint sibi, uitandæ sunt insidiæ: nā frequēter subijci ab aduersario solēt: &

omnia profutura polliciti diuersa respondent, & autoritate
 bent non arguentium illa, sed confitentium. Explorandum
 tur quas causas ledendi aduersariū afferant: nec id satis est
 micos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum reconcilia-
 lint, ne corrupti sint, ne pœnitētia propositū mutauerint. Qu-
 cum in ijs quoq; qui ea quæ dicturi uidentur, re uera sciunt,
 cessarium est præcauere, tum multò magis in ijs, qui se dicunt
 quæ falsa sunt, pollicentur. Nam & frequētiore eorum pœni-
 tia est: & promissum suspectius, & si perseuerauerint, * res-
 *responsio
 hensio faciliore. Eorum uero, quibus denunciatur, pars testis
 est, quæ reum ledere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim sci-
 cusator, interim nescit. fingamus in præsentia scire: in utro-
 enim genere summis artibus interrogantis opus est: nam si
 bet testem cupidum ledēdi, cauere debet hoc ipsum, ne cupi-
 tas eius appareat, nec statim de eo quod in iudiciū uenit, re-
 re, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maxime
 cere uoluit, uideatur expressum. Nec nimium instare interro-
 gationi, ne ad omnia respondēdo testis fidē suā minuat, sed in-
 tum euocare cum, quantum sumere ex uno satis sit. At in ca-
 uerum inuitus dicturus est, prima felicitas interrogantis est
 torquere, quod is noluerit. Hoc nō alio modo fieri potest,
 longius interrogatione repetita. Respondebit enim, quæ
 causæ nō arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ confessus est,
 perducetur, ut quod dicere nō uult, negare non possit: nam
 oratione sparsa plerūq; colligimus argumenta, quæ per se
 reum aggrauare uideantur, cōgregatione deinde eorū factū
 uincimus, ita huiusmodi testis multa de antefactis, multa de
 cutis, loco, tēpore, persona, cæterisq; est interrogāndus, ut
 quod responsum incidat, post quod illi uel fateri quæ uoluit
 necesse sit, uel his quæ iam dixerat, repugnare. Id si nō
 git, reliquū erit, ut eū nolle dicere manifestū sit, protrahēdi
 ut in aliquo, quod uel extra causam sit, deprehendatur. To-

dus etia
 dicēdo
 in reū
 quid p
 tim int
 quod e
 sunt ha
 quò ma
 testem,
 tior, in
 raro ur
 Exped
 in eo q
 premat
 tione p
 siue in
 cietur
 nem: si
 incesse
 expon
 tigator
 spōder
 accusa
 quos p
 dare al
 re, ita
 testibu
 actione
 in que
 test. Re
 nosse t
 ri, amb

dus etiã diutius, ut omnia, ac plura quàm res desiderat, pro reo
 dicẽdo, suspectus iudici fiat, quo nõ minus nocẽbit, quàm si uera
 in reũ dixisset. At si (quod secundo loco diximus) nesciet actor,
 quid propositi testis attulerit, paulatim, & ut dicitur, pedeten-
 tim interrogando experietur animum eius, & ad id responsum
 quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nonnunquam
 sunt hæ quoq; testium artes, ut primò ad uoluntatẽ respondeãt,
 quò maiore fide diuersa postea dicant, est accusatoris, suspectũ
 testem, dum prodest, dimittere. Patronorum in parte expedi-
 tior, in parte difficilior interrogatio est. Difficilior hõc, quòd
 raro unquã possunt ante iudicium scire, quid testis dicturus sit:
 Expeditior, quòd cũ interrogãdus est, sciunt quid dixerit. Itaq;
 in eo quod incertũ est, cura & inquisitione opus est, quis reum
 premat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat, eaq; in ora-
 tione prædicẽda, atq; amolienda sunt, siue odio cõflatos testes,
 siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si defi-
 ciatur numero pars diuersa, paucitatẽ: si abundabit, cõspiratio-
 nem: si humiles producet, uilitatẽ: si potentes, gratiã oportebit
 incessere. Plus tamen proderit causas, propter quas reum ledãt,
 exponere: quæ sunt uariæ, & pro cõditione cuiusq; litis, aut li-
 tigatoris. Nam cõtra illa, quæ supra diximus, simili ratione re-
 spõderi locis cõmunibus solet, quia & in paucis, atq; humilibus
 accusator simplicitate gloriari potest, quòd neminẽ, præter eos
 quos putarit scire, quæserit: & multos atq; honestos commen-
 dare aliquãdo est facilius. Verũ interim & singulos, ut exorna-
 re, ita destruere cõtingit, aut recitatis in actione, aut nominatis
 testibus. Quod ijs temporibus, quibus testis non nisi post finitas
 actiones rogabatur, & facilius & frequentius fuit. Quid autẽ
 in queng; testiu dicendũ sit, sumi nisi ab ipsorũ personis nõ po-
 test. Reliquæ interrogandæ sunt partes, qua in re primum est
 nosse testem: nam timidus terreri, stultus decipi, iracũdus cõcita-
 ri, ambitiosus inflari, longus protrahi potest. Prudens uero &

constans, uel tanquam inimicus & pernicax dimittendus statim
 uel nō interrogatione, sed breui interlocutione patroni resolu-
 dus est: aut aliquo, si cōtinget, urbanē dicto refrigerandus: aut
 quid in eius uitam dici poterit, infāmia criminū destruedus. Pro-
 bos quosdā, & uerecundos nō asperere incessere profuit: nā sepe
 qui aduersus insectantē pugnassent, modestia nutigātur. Quis
 autē interrogatio est aut in causa, aut extra causam. In causa
 sicut accusatori praecepimus, patronus quoq; alius, & nihil
 suspecti sit, repetita per cōtatione priora sequētibus appo-
 cando, saepe eō perducit homines, ut ab inuitis, quod profuit
 torqueat. Eius rei, sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis,
 exercitatio traditur, & naturali magis acumine aut usu cōtin-
 git haec uirtus. Si quod tamen exemplū ad imitationē demōstran-
 dum sit, solū est, quod ex dialogis Socraticorū, maximeq; Pla-
 tonis duci potest: in quibus adeō scitae sunt interrogationes, ut
 cum in plerisq; bene respōdeatur, res tamen ad id, quod uult
 efficere, perueniat. Illud fortuna interim praestat, ut aliqui
 quod inter se parū consentiat, à teste dicatur: interim, quod
 pius euenit, ut testis testi diuersa dicat. Acuta autē interroga-
 ad hoc, quod casu fieri solet, etiam ratione perducet. Extra ca-
 sam quoq; multa quae profint, rogari solēt, de uita testium dicitur
 de sua quisq; si turpitudine, si humilitas, si amicitia accusatoris,
 inimicitia cū reo: in quibus aut dicant aliquid, quod profuit
 in mēdacio, uel cupiditate laedēdi deprehēdantur. Sed in
 interrogatio debet esse circūspecta, quia multa contra patronum
 uenuste testis saepe respondet, eiq; praecipue uulgō fauēt
 uerbis quā maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur (si
 est & saepius imperitus) intelligat, aut ne intelligere se ne-
 quod interrogantis non leue frigus est. Illae uerō pessimae
 testem subornatū in subsellia aduersarij mittere, ut inde excu-
 tus plus noceat, uel dicendo cōtra reum, cū quo sederit, uel
 adiuuissē testimonio uidebitur, faciendo ex industria multa

modeste
 trahat fi
 quorum
 ter se
 enim se
 ter teste
 religion
 metu, pe
 tura duo
 pluribus
 Aliquā
 meliores
 gatorib
 ea, quae
 duplicē
 Stoicos
 tur'ne p
 nis, ut q
 harusp
 ri, aut r
 modi q
 oratio,
 excepta
 ra nihil
 test, sed
 meram
 dedisq
 uenefic
 De
 P
 Ar
 rel
 negligi

modeste atq; intemperäter, per quæ non à se tantum dictis de-
 trahat fidẽ, sed cæteris quoq; qui profuerät, auferat autoritatẽ:
 quorum mentionẽ habui, nõ ut fieret, sed ut uitarẽtur. Sæpe in-
 ter se collidi solent, inde testatio, hinc testes: locus utrinq;. Hæc
 enim se pars iureiurãdo, illa cõsensu signantiũ tuetur. Sæpe in-
 ter testes, & argumenta quæsitũ est: inde scientiã in testibus &
 religionẽ, ingenia esse in argumẽtis dicitur: hinc testem gratia,
 metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumẽta ex na-
 tura duci: in his iudicem sibi, in illis alij credere. Cõmunia hæc
 pluribus causis, multũq; iactata sunt, semperq; tamẽ iactabũtur.
 Aliquãdo utrinq; sunt testes, & quæstio sequitur, ex ipsis, utri
 meliores uiri: ex causis, utri magis credibilia dixerint: ex liti-
 gatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere si quis uolet
 ea, quæ diuina testimonia uocãt, ex respõsis, oraculis, omnibus,
 duplicẽ sciat eorũ esse tractatum: generalẽ alterũ, in quo inter
 Stoicos & Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, rega-
 tur ne prouidẽtia mūdus: specialẽ alterũ, cõtra partẽ diuinatio-
 nis, ut quæq; in quæstionẽ cadit. Aliter enim oraculorum, aliter
 haruspiciũ, augurũ, cõiectorũ, & mathematicorũ fides cõfirma-
 ri, aut refelli potest, cum sit rerũ earũ ratio diuersa. Circa eius-
 modi quoq; inuẽta firmãda, uel destrũda, multum habet operis
 oratio, si quæ sint uoces per uinũ, somniũ, dementiã emissæ, uel
 excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, alte-
 ra nihil iudicare, dictura est. Nec tantũ præstari hoc genus po-
 test, sed etiã ubi nõ est, desiderari solet: Pecuniã dediisti, quis nu-
 merauit tibi? unde uenenũ arguis: ubi eni? à quo? quãti? p quẽ
 dediisti quo cõscio? Quæ ferẽ omnia p Cluẽtio Cicero in crimine
 ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus q̄ breuissimẽ potui.

De probatione artificiali.

Pars altera probationum, quæ est tota in arte, constatq;
 rebus ad faciendam fidem appõitis, pierunq; aut omnino
 negligitur, aut leuissimẽ attingitur ab ijs, qui argumenta uelut

C. A. P. VIII.
 in uinũ & tractatõ probam arte est
 quæ est tota in arte, constatq;

quædam in casis
 pierunq; aut omnino

negligitur, aut leuissimẽ attingitur ab ijs,

eloquentie mimmme ca

^{fragorem edentia} horrida ^{in panis} & confregosa utentes, amœmoribus locis deserta
^{in panis} neq; aliter, quam ij qui traduntur à poetis gustu cuiusdam
 Lotophagos graminis, & Sirenium cantu deliniti, uoluptate
 salutis praetulisse, dum laudis falsam imaginem persequuntur,
^{at non solum se principem} propter quam dicitur, uictoria cedunt. At qui cetera que
^{illa gratia dicuntur} in nouo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atque er-
^{argumentum} mentum argumentorum comparatur, nec usq; illis, quibus co-
 sa cõtinetur, adijciunt superinducti corporis speciem, ut si
 quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius que
 iusque affectus natura sit, prosequamur. Iisdem laudamus, in-
^{am in se canit} samus, augemus, munimus, describimus, deterremus, querimus
 consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut co-
 tis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec dubi-
 rim esse aliquid in delectatione, multum uerò in commotione
^{patet ut dicitur in omni re} affectibus. Sed hæc ipsa plus ualèt, cum se didicisse iudex
^{ut sic dicitur} quod consequi nisi argumentatione, aliãq; omni fide rerum
 possumus. Quorum prius quam partiar species, indicanda
 reor, quædam in omni genere probationum communia. Ne
 neque ulla quæstio est, que non sit aut in re, aut in personis
 Nec esse argumentorum loci possunt, nisi in ijs que rebus
 personis accidunt. Eaq; aut per se inspici solèt, aut ad aliud
 ferri. Neq; ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut
 consequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc necesse est, aut
 præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti peti.
 Nec ulla res probari nisi ex alia potest. Eaq; sit oportet
 maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò reperiuntur, aut
 questionibus, que etiam separate à complexu rerum, personarumq;
 spectari per se possint: aut in ipsa causa, cum inuenitur
 aliquid in ea, non ex communi ratione ductum, sed eius iudicis
^{propter hoc sunt iudicia} de quo cognoscitur, propria. Probationum præterea omnia
 aliæ sunt necessarie, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes.
 Adhuc omnium probationum quadruplex ratio est, ut uel quæ
 aliquid

aliquid
 est aliquid
 quia ali
 quia a
 homo e

O M
 gu
 partem
 quod su
 clamor,
 res, test
 sa deser
 argume
 nisi in r
 argume
 has dua
 sunt, qu
 Priora
 pertine
 lubile, i
 est fieri
 factum
 omnia i
 peperit
 in mare
 ratum,
 ubi satu
 uulnera
 lèt, ut u
 contra
 tur, idc
 arti f
 & epim
 gnia f
 secund
 uerfi
 Quæ

dirigat f
 loti in a
 cella

ut argumen
 totis otm
 per induc
 oratum

aliquid est, aliud non sit, ut quia dies est, nox non est: uel quia est aliquid, & aliud sit, ut quia Sol est super terram, dies est: uel quia aliquid non est, aliud sit, ut quia nox non est, dies est: uel quia aliquid non est, nec aliud sit, ut quia non est rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes subijciam.

De signis.

CAP. IX.

OMnis igitur probatio artificialis constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro plerisque uideri signa partem argumentorum, quæ mihi separati ratio hæc fuit prima, quod sunt penè ex illis in artificialibus. Cruentia enim uestis, & clamor, & liuor, & talia sunt instrumenta, qualia tabule, rumores, testes: nec inueniuntur ab oratore, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera, quod signa siue indubitata sint, non sunt argumenta, quia ubi illa sunt, quæstio non est: argumento autem nisi in re controuersa, locus esse non potest: siue dubia, non sunt argumenta: sed ipsis argumentis egent. Diuiduntur autem in has duas species, quod eorum alia sunt, ut dixi, quæ necessaria sunt, quæ Græci uideantur, alia non necessaria, quæ non. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt, quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi est signum infolubile, ibi ne lis quidem est. Id autem accidit, cum quid aut necesse est fieri, factum uel esse, aut certè omnino non potest fieri, uel esse factum: quo in causis posito, lis non est, nisi facti. Hoc genus per omnia tempora perpèdi solet. Nam & coïssse eam cum uiro, quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod cõiuncti: et eum mori, cuius cor est uulneratum, quod futuri, necesse est. Nec fieri potest, ut ibi mensis sit, ubi satum non est: ut quis Romæ sit, cum est Athenis: ut sit ferro uulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædã & retrorsus idè ualèt, ut uiuere hominè qui spirat, & spirare qui uiuit. Quædã in contrarium non recurrunt: Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco ingreditur, qui mouetur. Quare potest & coïssse cum

artificialis probationes artificialibus. Per uero dicitur signa
 & exempla quæ signa argumentis separant duplicem causam ad
 quia signa ad probationes artificialibus proposita quædam argumenta
 secundum quia si certa sit argumenta non sunt quia non sit ibi
 non sit si dubia alijs egent ad confirmationem sui quare neutro modo
 quædam. uicium posterior ratio doctis non probatur signa di

ut sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoque, quæ quia plerumque obseruata sunt, uulgò signa creduntur, ut prognostica: *quando futurum est ut erubescat* Vento rubet aurea Phœbe: *rubet*

Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:

si causas ex qualitate cœli trahunt, sanè ita appellentur: nam si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem poeta colligit, densatus & laxatus aër facit, ut sit inde ille autum centus, idem sentiemus. Sunt autè etiã signa parua magnorum, ut hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

De argumentis. *argumentis* A P. X.

Nunc de argumentis: hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci *ὑπομνήματα*, *ἐπιχρημάτια*, *ἄποδειξις* uocant, quanquam apud illos est aliqua harum nominũ differentia, etiã si uis eodem fere tenent. Nam enthymema (quod nos cõmentum *Enthymema* sanè, aut commõtationè interpretamur, quia aliter nõ possumus, *ma* Græco melius usuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur: alterum, quo sententiam cum ratione: tertium, quo certam quandã argumenti conclusionè uel ex consequentibus, uel ex repugnãtibz: quamquam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius epichirema dicant: pluresq; inuenias in ea opinione, ut id demum quo pugna constat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrariũ appellat. Hinc alij rhetoricũ syllogismũ, alij imperfectum syllogismũ uocauerunt: quia nec distinctis, nec totidẽ partibus concluderetur: quod sanè non utiq; ab oratore desideratur. Epichirema Valgius aggressionem uocat. Celsus autem iudicat nõ nostram administratione, sed ipsam rem quã aggredimur, id est, argumentum, quo aliquid probaturi sumus, etiã si nondum uerbis explanatũ, iam tamen mente conceptũ, Epichirema dici. Alijs uidetur non destinata, uel inchoata, sed perfecta oratio: hoc nomen accipere, & ultimam speciem. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime in usu posita, quã significatur

significatur certa quaedam sententiae comprehensio, quae ex
 bus partibus constat. Quidam epichirema rationem appella-
 runt, Cicero melius ratiocinationem, quamquam & ille non
 hoc duxisse magis à syllogismo uidetur. Nā & statū syllogis-
 cum ratiocinatum appellat, exemplisq; utitur Philosopho.
 Et quoniā est quaedam inter syllogismum & epichirema

Apodixis.

nitas, potest uideri hoc nomine recte abusus. Αποδείξις, est
 dens probatio, ideoq; apud geometras, μαθηματικὰ ἀποδείξεις
 cuntur. Hanc & ab epichiremate Cecilius putat differre
 genere conclusionis, & esse apodixim imperfectū epichirema
 eadē causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nā
 & epichirema, syllogismi pars est. Quidam inesse epichirema
 apodixim putant, & esse partem eius confirmantem. Vitruuius
 autem, quāquam diuersi autores eodem modo finiūt, ut sit
 tio, per ea quae certa sunt, fidem dubijs asserens, quae naturae
 omnium argumentorū (neq; enim certa incertis declarantur)
 omnia generaliter πείρας appellant: quod etsi propria interpre-
 tatione dicere fidē possumus, apertius tamen probationē im-

**Argumen-
 tum.**

pretabimur. Sed argumentū quoq; plura significat. Nam et
 bule ad actus scenarū cōpositae, argumenta dicuntur: & om-
 num Ciceronis uelut thema ipse expones Pædianus, Argu-
 tum, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit: V-
 tus fortasse ne nos in Catonem nostrum trāsferamus illinc
 quid, etsi argumentū simile non erat. Quo apparet, omnes
 scribendū destinata materiā ita appellari. Nec mirū, cum illi
 ter opifices quoq; uulgatum sit. Vnde Vergilius: Argumentum
 ingens - Vulgoq; paulò numerosius opus dicitur argumen-
 tosum. Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod proba-
 tionem, indicium, fidem, aggressionem, eiusdem rei nominat
 cit, parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides est
 tur nō tantū per hæc, quae sunt rationis, sed etia per inartifi-
 lia. Signum autem quod ille indicium uocat, ab argumentum

Aeneid. 6.

ter opifices quoq; uulgatum sit. Vnde Vergilius: Argumentum
 ingens - Vulgoq; paulò numerosius opus dicitur argumen-
 tosum. Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod proba-
 tionem, indicium, fidem, aggressionem, eiusdem rei nominat
 cit, parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides est
 tur nō tantū per hæc, quae sunt rationis, sed etia per inartifi-
 lia. Signum autem quod ille indicium uocat, ab argumentum

separau-
 stans, qu-
 per id q-
 sa, quod
 nisi fuer-
 fiat. Pro-
 ut quae t-
 que cō-
 tem par-
 ne, etia
 in qua r-
 gibus, se-
 si quid p-
 Sic enim
 adminis-
 liquebit
 menta t-
 earum
 Credib-
 accidit,
 eum qu-
 tum no-
 Ideoq;
 tissime
 accider-
 bus uel
 quatur.
 māi pe-
 uel app-
 tantum.
 positum
 a quo p-

Sumptus cogitatio
idem fuerit
 separavi. Ergo cum sit argumentum ratio probationem præ-
 stans, qua colligitur aliquid per aliud: & que, quod est dubiū,
 per id quod dubiū nō est, cōfirmat, necesse est esse aliquid in cau-
 sa, quod probatione nō egeat. Alioqui nihil erit, quo probemus,
 nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides
 fiat. Pro certis autē habemus primū que sensibus percipiuntur,
 ut que uidimus, audiuius, & qualia sunt signa: deinde ea, in
 que cōmuni opinione cōsensum est, deos esse, præstādam pieta-
 tem parētibus. Præterea que legibus cauta sunt: que persuasio-
 ne, etiamsi non omnium hominū, eius tamen ciuitatis, aut gentis,
 in qua res agitur, in mores recepta sunt: ut pleraq; in iure nō le-
 gibus, sed moribus cōstant. Si quid inter utranq; partē cōuenit,
 si quid probatū est, deniq; cuiusq; aduersarius non cōtradicit.
 Sic enim fiet argumentum: Cum prouidentia mundus regatur,
 administranda est Respublica: ut administranda Respub. sit, si
 liquebit mundū prouidentia regi. Debet etiā nota esse recte argu-
 menta tractaturo, uis & natura omnium rerum, & quid queq;
 earum plerunq; efficiat. Hinc enim sunt que ueritate dicuntur.
 Credibilem autē genera sunt tria: Vnum firmissimū, quod ferē
 accidit, ut liberos à parentibus amari: Alterū uelut propensius,
 eum qui recte ualeat, in crastinum peruenturum: Tertium tan-
 tum non repugnans, in domo furtū factum ab eo, qui domi fuit.
 Ideoq; Aristoteles in secundo de Arte Rhetorica libro diligen-
 tissime est executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini soleat
 accidere, & quas res, quosq; homines, quibus rebus, aut homini-
 bus uel cōciliasset, uel alienasset ipsa natura: ut diuitias quid se-
 quatur, aut ambitū, aut superstitionem: quid boni probent, quid
 mali petāt, quid milites, quid rustici, quo queq; modo res uitari,
 uel appeti soleat. Verum hoc exequi mitto. Non enim longum
 tantum, sed etiam impossibile, aut potius infinitum est: præterea
 positum in cōmuni omnium intellectu. Si quis tamē desiderauerit,
 à quo peteret, ostendā. Omnia autem credibilia, in quibus pars
 maxima

maxima consistit argumētationis, ex huiusmodi fontibus
an credibile sit à filio patrem occisum, incestum cum filio
missum: & contra, ueneficiū in nouerca, adulterū in luxu-
illa quoq; , an scelus palam factum, an falsum dixerit per
exiguam summam: quia suos quisq; horum uelut mores
plerunq; tamen nō semper, alioqui indubitata essent, non e-

**Loci argu-
mentorum.** Excutiamus nunc argumentorum locos, quanquam
busdam ij quoq; , de quibus supra dixi, uidentur. Locos app-
non ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adu-
& similia: sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex
sunt petenda. Nam ut in terra non omni generatur omni-
a uem nec ferā reperias, ubi quæq; nasci, aut morari solet
rus: & piscium quoq; genera alia planis gaudent, alia
regionibus quoq; littoribusq; discreta sunt, nec elopem
mari, aut scarum ducas: ita non omne argumentum undiq;
nit, idcoq; non passim querendum est. Multus alioqui error
& exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, nō po-
mus inuenire nisi casu. At si scierimus, ubi quicq; nascatur,
ad locum uentum erit, facile quod in eo erit, peruidebimus.
primis igitur argumenta sepe à persona ducenda sunt, cui
ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; pe-
nas, ut causa, tēpus, locus, occasio, instrumentū, modus, & c-
ra, rerū sint accidētia. Personis autem nō quicquid accide-

**Personis ac-
cidentia.**

quendū mihi est, ut pleriq; fecerūt, sed unde argumēta sunt
sunt. Ea porrò sunt, Genus: nam similes parentibus ac mat-
suis filij plerunq; creduntur, & nonnunquam ad honeste-
terq; uiuēdum, inde cause fluunt. Natio: nam & gentibus
prij mores sunt, nec idem in barbaro, Romano, Græco, pro-
bile est. Patria: quia similiter etiā ciuitatum leges, instituta-
niones habent differentiam. Sexus: ut latrocinium factum
ro, ueneficiū in sœmina credas. Actas: quia aliud alijs ætas
gis conuenit. Educatio & disciplina: quoniam refert à q-

& qu-
enim j-
tie. Hæ-
dibil-
dante,
nam d-
cius a-
liberos
auarit-
his sim-
luxuri-
rustica-
aliud e-
uideri
Ex pr-
dam c-
tum, s-
terit,
refere-
causis
an ini-
dere n-
causa
cogita-
Sibyll-
lijs d-
qui &
frigid-
morun-
cero in
aut hi-
in cat-

& quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis : ducitur enim frequēter in argumētum species libidinis, robur petulantiae. His contraria in diuersum. Fortuna: neq; enim tam idē credibile est in diuite ac paupere: propinquis, amicis, cliētibus abundante, & his omnibus destituito. Cōditionis etiam distantia est: nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cœlebs, parens liberorum an orbis sit, plurimum distat. Animi natura: etenim auaritia, ira, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliāq; his similia, afferunt frequēter fidem, aut detrahunt: sicut uictus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, queritur. Studia quoq; : nam rusticus, forēs, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples uideri an disertus, iustus an potēs. Spectantur anteacta, dictaq;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adiiciūt quidam commotionem: hanc accipi uolunt tēporarium animi motum, sicut iram, pauorem. Cōsilia autem & præsentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi etiamsi personis accidunt, referenda tamē ad illam partē argumētorum uidentur, quam ex causis ducimus, sicut habitus quidā animi, quo tractatur amicus an inimicus. Ponūt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumētum raro cadit, nisi cum aut ex causa datū est, ut sapiēs, magnus, *planus: aut & ipsum alicuius *plenus cogitationis attulit causam, ut Lentulo cōiurationis, quod libris Sibyllinis, haruspicumq; respōsis, dominatio dari tribus Cornelij dicebatur, seq; cū tertiu esse credebat post Syllā, Cinnamq;, qui & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidē frigidum sanē, quod nomen Polynicis, ut argumentum frater morum incesit. Locorum enim ex eo frequēs materia, qua Cicero in Verrem nō semel usus est. Hæc frē circa personas sunt, aut his similia. Neq; enim cōplecti omnia, uel hac in parte, uel in cæteris possumus, cōtenti rationē plura quæ situris ostēdere.

Nunc

Accidentia Nunc ad res trāſco, in quibus maxime ſunt perſonis iūcti
 rebus. agimus, ideoq; prima tractanda. In omnibus porro quæ ſi
 queritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut
 quæ facta ſunt. Ducuntur igitur argumēta ex cauſis factis
 uel futurorum, quorum materiam vult alij, vtriusq; alij non
 uerunt, in duo genera, ſed quaternas utriusq; diuidunt ſpe
 Nam ſerè uerſatur ratio faciendi circa bonorum adeptio
 incrementum, conſeruationem, uſam : aut malorum euic
 liberationem, imminutionem, conuerſionem: nanq; hæc in
 berando plurimum ualent. Sed has cauſas habent recta : pe
 contra ex falſis opinionibus ueniūt. Nam eſt ex his initium
 quæ creduntur bona aut mala: Inde errores exiſtunt, et pe
 affectus, in quibus ſunt, ira, odium, inuidia, cupiditas, ſpes,
 tus, audacia, metus, cætera eiſdem generis. Accedunt aliq
 fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam uel
 interim ad probationem criminum. Vt ſi quis dum alij inſi
 tur, alium dicitur interemiſſe. Cauſæ porro non ad conu
 dum modo, quod obijcitur, ſed ad defendendum quoq; ex
 lent, cum quis ſe recte feciſſe, id eſt, honeſta cauſa cõtendit
 de re latius in tertio libro dictum eſt. Finitiones interim ex
 ſis pendent. An tyrannicida, qui tyrannum, à quo depreſ
 in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes
 expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumēta
 ex loco. Spectatur enim ad fidem probationis, montanus an
 nus, maritimus an mediterraneus, conſitus an incultus, frequ
 an deſertus, propinquus an remotus, opportunus cõſilijs an
 uerſus. Quam partem uidemus uehementiſſime pro Milone
 claſſe Ciceronem. Et hæc quidem, ac ſimilia ad cõiecturam
 quentius pertinent, ſed interim ad ius quoq;, priuatus an pu
 bus, ſacer an profanus, noſter an alienus. Vt in perſona, no
 ſtratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur.
 uatam pecuniam ſuſtulisti, uerū quia de templo, nõ furto

ſacrileg
 in lupa
 ieſtatis
 ſtratus
 iuris lit
 ter peri
 eſt. Qu
 bus eni
 diam u
 Ante ra
 Et Mi
 tis ab e
 idem u
 (ut alio
 & ſpec
 xandro
 futurum
 me, no
 uio. La
 nerale
 & in a
 ſed in i
 & qua
 ut cū in
 ſi dicat
 deceſſit
 no natu
 quæ an
 bus duc
 ſti, prof
 ti ſunt t
 diuiferu

sacrilegium est. Occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari, caedes est. Iniuriam fecisti, sed quia magistratui, maiestatis actio est: uel contra, Licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta praestant, circa iuris lites materiam quaestionum. Ad qualitatem quoque frequenter pertinet locus. Neque enim idem ubique aut licet, aut decorum est. Quinetiam in qua quicque ciuitate quaeratur, interest. Moribus enim et legibus distant. Ad commendationem quoque et inuidiam ualet: nam et Ajax apud Ouidium inquit:

Ante rates agimus causam, et mecum confertur Ulysses.

Ouid. 13. Metamorph.

Et Miloni inter caetera obiectum est, quod Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendi momenta idem ualet, sicut tempus, cuius tractatum subiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim et specialiter accipitur. Prius illud est, Nunc, olim, tunc, sub Alexandro, cum apud Ilium pugnatum est: denique praeteritum, instans, futurum. Hoc sequens habet et constituta discrimina, estate, hyeme, noctu, interdiu: et fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam satis significari putauerunt, si illud generale tempus, hoc speciale uocarent. Quorum utrorumque ratio et in consilijs quidem, et in illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentissima est. Nam et iuris quaestiones facit, et qualitatem distinguit, et ad coniecturam plurimum confert: ut cum interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diem tabularum decepsit, aut commississe aliquid, uel cum infans esset, uel cum omnino natus non esset. Praeter id, omnia facile argumenta aut ex ijs, quae ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus: Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Cause quoque factorum praeteriti sunt temporis. Sed tempus subtilius. quidam, quam necesse erat, diuiserunt, ut esset iuncti, sonus auditus est: adherentis, clamor

p sublatus

sublatus est. Insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuere
 tumores apparuerunt. Iisdem temporum gradibus defertur
 tur ad detrahendam ei, quod obijcitur, fidem. In his omnis
 rum, dictorumq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam sunt
 dam, quia aliud postea futurum est: quaedam, quia aliud
 etum est: ut cum obijcitur reo lenocinij speciose marito,
 speciosam adulterij damnata quandā emerit: aut parricidij
 luxurioso, quod dixerit patri, Nō me amplius obiurgabis.
 & ille, non quia emittit, leno est, sed quia leno erat, emittit. Sed
 quia sic erat locutus, occidit, sed quia erat occisurus, sic
 est. Casus autem, qui & ipse prestat argumentis locum,
 dubio est ex insequentibus, sed quadam proprietate diffin
 tur: ut si dicam, Melior dux Scipio, quā Annibal, uicior
 Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium.
 nus agricola magnos sustulit fructus. Et contra, Sump
 fuit, patrimonium exhaustit, turpiter uixit, uel omnibus
 est. Intuendae sunt, praecipueq; in coniecturis, & facultatibus
 dibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmis
 imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à preparatis inop
 tes. Quorum contraria in diuersum ualent. Haec & in
 rando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre.
 uoluerit quis, an potuerit. Nam & uoluntatem spes facit.
 illa apud Ciceronem coniectura: Insidiatus est Clodius Milo
 non Milo Clodio. Ille cum seruis robustis, hic cum muliere
 mitatu: Ille equis, hic in rheda: Ille expeditus, hic penula
 tus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt
 in parte facultatis & copiae. Sed ex instrumento aliquando
 signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His
 tur modus, quem res ipsae dicunt, quo quaeritur, quemadmodum
 quid sit factum, idq; tum ad qualitatem scriptumq; pertinet.
 si negemus adulterum ueneno occidisse, cum ferro licuisset
 dere, sed uel oportuisset: tum ad coniecturas quoq;: ut si

Bona m
 etu, in s
 tura qu
 teroru
 dubio r
 sunt qu
 in tria g
 rent, su
 seu sine
 enim sin
 nitione.
 ut rheto
 rice est
 ma men
 nus, aut
 do, & l
 nitioni
 prium.
 dam sp
 quia est
 nus non
 Itaq; à
 est anim
 est, cum
 ad dem
 tionem
 tia est, u
 si est for
 à specie
 mouean
 le, anim
 confirm

bona mente factum, ideoq; palam : mala, ideoq; ex insidijs, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui aut natura queritur, quasq; etiam citra complexum personarum, caeterorumq; ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non possunt. Ideoq; locis potius, ut quosq; incurrent, subiicienda sunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine: nam utroque modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim simpliciter queritur, sit ne hoc uirtus: aut antecedente finitione, quid sit uirtus. Id aut uniuersum uerbis complectimur, ut rhetorice est bene dicendi scientia: aut per partes, ut rhetorice est rectè inueniendi, & disponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, scientia. Præterea finimus, aut ui, sicut superiora: aut in uero modo, ut assiduū ab asse dando, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maximè uidentur, genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Itaq; nō quia est arbor, platanus est: at quod non est arbor, utiq; platanus non est. Nec quod non est uirtus, utique potest esse iustitia. Itaq; à genere perueniendum est ad ultimam speciem: ut, homo est animal, nō est satis, id enim genus est: mortale, etiamsi species est, cum alijs tamen communis finitio: rationale, nihil supererit ad demonstrandum id, quod uelis. Cōtrā species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est: quod nō est iustitia, potest esse uirtus: ut, si est fortitudo, continentia, constantia. Nunquam itaq; tolletur à specie genus, nisi omnes species, quæ sunt generi subiectæ, remoueantur, hoc modo: Quod neque immortale est, neque mortale, animal non est. His adijciunt propria, & differētia. Proprijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est,

aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utriusque
 dit, sed nō soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdem rei plura
 pria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaque quodcumque proprie-
 derit, soluet finitionem, non utique quodcumque erit, confirmat.
 Sæpiſſimè autem, quid sit proprium cuiusque queritur, ut
 etymologiam dicatur: Tyrannicidæ proprium est tyrannum
 cidere, negemus. Non enim si traditum sibi eum carnifex occi-
 dit, tyrannicida uocatur: nec si imprudens, uel inuitus. Quis
 autem proprium non erit, differens erit, ut aliud est seruum
 aliud seruire, qualis esse in addictis questio solet: Qui seruus
 si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus: & plures
 quibus alio loco. Illud quoque differens uocant, cum genere in
 ciem diducto species ipsa discernitur: Animal, genus: manus
 species: terrenum, uel bipes, differens. Nondum enim proprium
 est, sed iam differt à marino, uel quadrupede. Quod non tam
 argumentum pertinet, quam ad diligentem finitionis compre-
 hensionem. Cicero genus, & speciem, quam eandem forma
 cat, à finitione diducit, & ijs quæ ad aliquid sunt, subijcit
 is, cui omne argentum legatum est, petat signatum quoque
 genere. At si quis, cum legatum sit ei, quæ uiro materfamilias
 set, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit, species
 niam duæ formæ sint matrimoniorum. Diuisione autem
 uari finitionem docet, eamque differre à partitione, quod hec
 totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas esse
 quibus constet respub. Formas certas ut quot sint species res
 publicarum. Quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum
 quæ unius potestate regeretur. Et ille quidem non his excipitur,
 utitur, quia scribens ad Trebatium, ex iure ea ducere
 ego apertiora posui. Propria uerò ad coniecturam quoque
 nent partem, ut proprium est boni, rectè facere: iracundi
 excandescere. Ac contra, quædam in quibusdam utique non
 & ratio, quamuis ex diuerso, eadem est. Diuisio, & ratio

Addicti.

Democrati-

aristocrati-

monarchia.

bandum
 satis est
 oportet
 factus est
 remotio
 linquitur
 didisse d
 nisti, aut
 nec cetero
 quem tibi
 aut testa
 remotis
 intuentur
 scrimus,
 pro Ceco
 Simul et
 cōtraria
 est: Vnde
 mihi no
 ab Habi
 bito, uin
 tum. Fit
 gendi ac
 Facit ho
 cum ipse
 Et pro
 nere Va
 utraq; f
 ut utrum
 est, etiam
 schema,
 in torme

bandum simili uia ualet, & ad refellendum. * Probanti interim * probationi
 satis est unum habere hoc modo: Vt sit ciuis quis, aut natus sit
 oportet aut factus. Neganti, utruq; tollendum est, nec natus, nec
 factus est. Fit hoc & multiplex, idq; est argumetorum genus ex
 remotione, quo modo efficitur totum falsum, modo id, quod re-
 linquitur, uerum. Totum falsum est, hoc modo: Pecuniam te cre-
 didisse dicis: aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inue-
 nisti, aut surripuisti. Si neq; domi habuisti, neq; ab alio accepisti
 nec caetera, non credidisti. Reliquum fit uerum sic: Hic seruus,
 quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus,
 aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Deinde
 remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cum cura
 intuendum genus: quia si in proponendo unum quodlibet omi-
 scriamus, cum risu quoque tota res soluitur. Tutius quod Cicero
 pro Cecinna facit, cum interrogat, si haec actio non sit, quae sit.
 Simul enim remouentur omnia. Vel cum duo ponentur inter se
 eōtraria, quorum tenuisse utrumlibet sufficiat: quale Ciceronis
 est: Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, qui
 mihi non concedat, si constet corruptū illud esse iudicium, aut
 ab Habito, aut ab Opianico esse corruptū. Si docco non ab Ha-
 bito, uinco ab Opianico: Si ostendo ab Opianico, purgo Habito.
 Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eli-
 gendi aduersario potestas: efficiturq; ut utrum elegerit, noceat.
 Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrum cum Cottā appetisset, aut
 cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptū est?
 Et pro Varenō: Optio uobis datur, utrum uelitis, casu illo ite-
 nere Varenū usum esse, an huius persuasū, & inductū. Deinde
 utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur,
 ut utrumlibet electum, idem efficiat: quale est, Philosophandum
 est, etiam si non est philosophandum. Et illud uulgatum: Quo
 schema, si intelligitur? quò, si non intelligitur? &: Mentietur
 in tormentis, qui dolorem pati potest: mentietur, qui nō potest.

Ut sunt autem tria tempora, ita ordo rerū tribus momentis confertus est. Habent enim omnia initium, incrementum, summum ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoque argumentorum locus inuicem probantium. Nam & ex initijs summa colligitur, quale est: Nō possum togam prætextam sperare cum exordium pullum uideam. Et cōtrā, Nō dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est dictatura deponenda. Similiter & ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio cum in coniectura, tum etiam in tractatu equitatis, an ad summum referenda sit, id est, an ei cædes imputanda sit, iurgium cœpit. Est argumentorum locus ex similibus: Si clementia uirtus, utiq; & abstinentia. Si fidem debet tutor, & curator. Hoc est ex eo genere, quod & ἰπαρῶντις Græci uocant Cicero inductionem. Ex dissimilibus: Non si lætitia bonum, uoluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex contrarijs: Si legalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax. Si ueniam meretur qui imprudens cecidit, non meretur præmium qui imprudens profuit. Ex oppositis: Qui est stultus, sapiens non est. Ex cōsequentibus, si iunctis: Si iustitia est bonum, recte iudicandum. Si malum prædictum, non est fallendum. Idemq; retrō. Nec sunt his dissimilia, in huic loco subijcienda, cum & ipsa naturaliter cōgruant: Quisquis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, sciens non laedit. Quem quis heredem suum esse uoluit, charum habuit, habere debet. Sed cum sint indubitata, uim habent penè signorum intractabilium. Sed consequentia dico ἀκόλουθα, est enim consequentia bonitas: illa sequentia ἰπαρῶντις, quæ postea facta sunt aut futura. Nec sum de nominibus anxius, uocet enim ut uoluerit quisq;, dum uis rerum ipsa manifesta sit: appareatq; hoc temporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; consequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea, quæ sequuntur: quorum quidam duas species esse uoluerūt: Actionis, ut

Oppio:
inuitos
toris ed
edicti
tale est,
enim eo
tineri. Il
stantibu
& uoca
tionem
torium
cere: &
ratione
chra: E
quod ex
hoc ipse
scitur. S
quæ fac
sis uoca
non ne
& um
dixi, no
lorat: n
facit, se
uerulen
sapien
Ideoq;
faciunt
tio ple
bustus,
quia for
non tim

Oppio: Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Temporis, in Verrem: Si finem Prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoque edicti nascatur à Calendis Ianuarij? Quod utrunq; exemplum tale est, ut idem in diuersum, si retrò agas, ualeat. Consequens est enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos nõ potuisse retineri. Illa quoque, quæ ex rebus mutuan confirmationem præstantibus ducuntur, quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant *ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλας*, Cicero ex rebus sub eandem rationem uenientibus, fortiter consequentibus iunxerim: Si portorium Rhodijs locare honestum est, & Hermocreonti conducere: & quod discere honestum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem, Domitij Afri sententia est pulchra: Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicem consequens, quod ex diuersis idem ostendit, ut qui mundum nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat: quia deficit omne, quod nascitur. Similima est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contrà: quod genus à causis uocant. Hæc interim necessariò fiunt, interim plerunque, sed non necessariò. Nam corpus in lumine utique umbram facit, & umbra ubicunque est, ibi corpus esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinque, uel ex altera parte: Sol colorat: non utiq; qui est coloratus, à sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet: nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. Quæ utique faciunt talia, talia sunt: Si sapientia bonum uiram facit, bonus uir est utique sapiens. Ideoq; boni est honeste facere: mali, turpiter: & qui honeste faciunt, boni: qui turpiter, mali recte iudicantur. At exercitatio plerunque robustum corpus facit, sed non quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est: Nec quia fortitudo præstat, ne mortem timeamus: quisquis mortem non timuerit, uir fortis erit existimandus. Nec si capitis dolo-

rem facit, inutilis hominibus sol est. Et hæc ad hortationem
 nus maxime pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur
 luptas infamiam, fugienda igitur. Recte autem monemur, ut
 non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medea:
 Vtinam ne in nemore Pelio.

Quasi uerò id eam fecerit miseram, aut nocentem, quod
 ciderit abiecta ad terram trabes. Et Philoſteta Paridi:

*Si par esses *Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser.
 tibi

Quo modo peruenire quolibet, retro causas legendibus
 His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero utro
 quod cõiugatum uocant: ut, Eos qui rem iustam faciunt, im-
 cere: quod certè non eget probatione. Quod compascunt
 compascere licere. Quidam hæc quæ uel ex causis, uel ex
 cientibus diximus, alieno nomine uocant *ἐκ τῶν*, id est, ex
 Nam nec hic aliud tractatur, quam quid ex quoq; eueniat.
 posita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus
 nora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatio
 iectura ex maiore: Si quis sacrilegium facit, faciet & pater.
 Ex minore: Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Ex
 Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendam
 sum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi.
 maiore: Si adulterum occidere licet, & loris cedere. Ex minore
 Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex paribus
 poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus
 matris. Quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis
 magis finitionibus, aut qualitatibus profunt. Si robur corpe-
 bus bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sa-
 legium. Si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus pro-
 dentia regitur, administranda est respublica. Si mundus
 sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura
 armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc genus, sed in specu-
 secatur. Nam ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura

est, quocumque
 speciem
 aliorum
 omnia
 tur. Sur-
 lem obti-
 dus. Inf-
 magis n-
 eam ipse
 ad hæc
 re, pro
 nem tog-
 & Cur-
 sit, cui t-
 de meo.
 An spe-
 etiam p-
 uero sci-
 eorum
 mam, d-
 ius tres
 cultatib-
 quicq;
 remotio-
 similib-
 euentis.
 cies. Illi
 tantum.
 Et quid-
 tidem st-
 co, est p-
 stionem.

est, quod semel & saepius) & ex parte ad totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet, ad id quod cōtinetur, & ex difficili-
 alioribus ad faciliora, & ex longe positis ad propiora, & ad
 omnia quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducun-
 tur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certe uim simi-
 lem obtinent: quæ si prosequamur, nullus erit ea concidendi mo-
 dus. Infinita est enim rerum comparatio, iucundiora, gratiora,
 magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in
 eam ipsam, quam uito, loquacitatē incidam. Exemplorum quoq;
 ad hæc infinitus est numerus, sed paucissima attingam. Ex maio-
 re, pro Cecinna: Qui exercitus armatos mouet, is aduocatio-
 nem togatorum nō uidebitur mouisse? Ex faciliore, in Clodium
 & Curionē: Ac uide, an facile fieri tu potueris, cum is factus nō
 sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore: Vide quæso Tubero, ut qui
 de meo factō non dubitem, de Ligarij audeam confiteri. Et ibi:
 An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit,
 etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita ne
 uero scire esse armatos sat est, ut uim factam probes, in manus
 eorum incidere non est satis? Ergo, ut breuiter contraham sum-
 mam, ducuntur argumenta à personis, causis, locis, tempore (cu-
 ius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, insequens) fa-
 cultatibus (quibus instrumentum subiecimus) modo, id est, ut
 quicq; sit factum, finitione, genere, specie, differētibus, proprijs,
 remotione, diuisione, initio, incrementis, summa, similibus, dis-
 similibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis,
 euentis, iugatis, comparatione, quæ in plures deducitur spe-
 cies. Illud adiiciendum uidetur, duci argumenta non à confis-
 sionibus tantum, sed etiam à fictione, quam Græci *ὑπόθεσις* uocant.
 Et quidem ex omnibus iisdem locis, quibus superiora, quia to-
 tidem species esse possunt factæ, quot ueræ. Nam fingere hoc lo-
 co, est proponere aliquid, quod si uerum sit, aut soluat quæ-
 sitionem, aut adiuuet, deinde id de quo queritur, facere illi si-

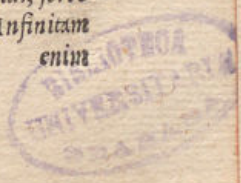
mile. Id quo facilius accipiant iuuenes, nondum scholam
 primò familiaribus magisq; usitatis exemplis ostendam: *Lex*
Qui parentes non aluerit, uinciatur. Non alit quis, & non
 nihilominus recusat. Vtitur fictione, si miles, si infans sit, si
 publicæ causa absit. Et illa cōtra optionem fortium, si tyran-
 dem petat, si templorū euersionē. Plurimumq; ea res uirium
 bet contra scriptū. Vtitur his Cicero pro Cecinna: Vnde tu
 familia, aut procurator tuus: si me uillicus tuus solus deiecit,
 opinor, nō familia deiecißet, sed aliquis de familia. Si uero
 beas quidē seruum, præter eum qui me deiecerit. Et alia in
 libro plurima. Verum eadem fictio ualet & ad qualitates.
 Catilina cum suo cōsilio nefariorum hominum, quos secum
 xit, hac de re posset iudicare, condemnaret Lucium Murem.
 Et ad amplificationem: Si hoc tibi inter coenam, in illis in-
 bus poculis tuis accidisset. Sic &: Si Respubl. uocem habere
 ferē sedes accepimus probationum in uniuersum, quas ne-
 neratim tradere sat est, cum ex qualibet earum innumera
 argumentorū copia oriatur, nec per singulas species excep-
 titur natura rerū, quod qui sunt facere conati, duo pariter
 runt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamē totum.
 plurimi cū in hos inexplicabiles laqueos inciderūt, omnes
 quem ex ingenio suo potuerant habere conatum, uelut
 certis legum uinculis, perdiderunt, & magistrum respici-
 naturam ducem sequi desierunt. Nam ut per se nō suffici-
 omnes probationes aut à personis, aut à rebus peti, quia
 in plura diuiditur: ita ex antecedētibus, & iunctis, & in-
 tibus trahenda esse argumenta, qui acceperit, protinus in
 instructus, ut quid in quaq; causa dicēdum sit, ex his sciat
 fertim cum plurimæ probationes in ipso causarum complexu
 periantur, ita ut sint cum alia lite nulla cōmunes. eas
 potentissima & minime obuia, quia communibus ex parte
 propria inuenienda sunt. Hoc genus argumentorū scire
 ex

ex circ
 ex ijs; q
 dote, qu
 uare u
 tem seru
 licebit. E
 sine adu
 ex eo qu
 Argenta
 est argu
 gentarū
 lege: cui
 haberent
 tum pra
 cum est
 gis. Et
 gruenti
 cum res
 niam, n
 nutuat
 heres s
 Proditio
 tio, P. P
 sed amb
 qui era
 restituit
 dum, qu
 no uis i
 sua sunt
 rei adhi
 cum plu
 i bus ut

ex circumstantia, quia $\pi\acute{o}\lambda\iota\tau\omicron\mu\omicron\upsilon$ dicere aliter non possumus: uel
 ex ijs, quæ cuiusq; causæ propria sunt, ut in illo adultero sacer-
 dote, qui lege, qua unius seruandi potestati habebat, se ipse ser-
 uare uoluit, proprium est controuersie dicere: Non unū nocen-
 tem seruabis, quia te adultero dimisso, adulteram occidere non
 licebit. Hoc enim argumentum lex facit, quæ prohibet adulterā
 sine adultero occidi. Et illa, in qua lex est, ut argētarij dimidiū,
 ex eo quod debebant, soluerent, creditum suum totum exigerēt.
 Argentarius ab argentario solidum petit. Proprium ex materia
 est argumentum creditoris: idcirco adiedum esse in lege, ut ar-
 gentarius totum exigeret. Aduersus alios enim non opus fuisse
 lege: cum omnes præterquam ab argentarijs totum exigendi ius
 haberent. Cum multa autem nouantur in omni genere materiae,
 tum præcipuè in his quæstionibus, quæ scripto cōstant, quia uo-
 cum est in singulis ambiguitas frequens, adhuc in cōiunctis ma-
 gis. Et hæc ipsa plurium legum, aliorum uel scriptorum, uel cō-
 gruentium uel repugnantium complexu uariantur necesse est,
 cum res rei, aut ius iuris, quasi signum est: Non debui tibi pecu-
 niam, nunquam me appellasti, usuram non accepisti, ultro à me
 mutuatus es. Lex est: Qui patri proditionis reo nō affuerit, ex-
 heres sit. Negat, nisi pater absolutus sit, quid signi? Lex altera:
 Proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluen-
 tio, P. Popilium, & Titum Guttam dicit non iudicij corrupti,
 sed ambitus esse damnatos, quid signi? quod accusatores eorū,
 qui erant & ipsi ambitus dānati, e lege sint post hanc uictoriam
 restituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponē-
 dum, quam quomodo sit, quod proposueris probādū. Hic omni-
 no nis inuentionis si nō maior, certe prior. Nam ut tela superua-
 cua sunt nescienti quid petat: sic argumenta, nisi præuideris cui
 rei adhibēda sint: hoc est, quod cōprehendi arte nō possit. Ideoq;
 cum plures eadē didicerint, generibus quidem argumētorū simi-
 libus utentur, alijs tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit
 exempli

exempli gratia proposita controuersia, quæ minime communes
 cum alijs quæstiones habet: Cum Thebas euertisset Alexander,
 inuenit tabulas, quibus centum talenta nutuò Thessalis dedisse
 Thebanos continebatur. Has, quia erat usus commilitio Thes-
 salorum, donauit his ultro: postea restituti à Cassandro Theba-
 ni reposcunt Thessalos. apud Amphictyonas agitur: centum ta-
 lenta, & credidisse eos constat, & non recepisse. Lis omnis ex eo,
 quòd Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet: constat
 quoque illud, non esse his ab Alexandro pecuniam datam. Quæ-
 ritur ergo, an perinde sit, quod datum est, ac si pecuniam dede-
 rit. Quid proderunt argumentorum loci, nisi hæc prius uidero,
 nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non donasse: Et
 prima quidem actio facilis, ac fauorabilis, repentiũ iure, quod
 ui sit ablatum. Sed hinc aspera, & uehemens quæstio exoritur,
 de iure belli, dicentibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gen-
 tium atque urbium contineri. Inueniendum contra est, quo dis-
 stet hæc causa à cæteris, quæ in potestatem uictoris ueniret: nec
 circa probationem res hæret, sed circa propositionem. Dica-
 mus primum, in eo, quod in iudicium deduci potest, nihil ualere
 ius belli: nec armis crepta, nisi armis posse retineri. Itaque ubi illa
 ualeant, non esse iudicem: ubi iudex sit, illa nihil ualere. Hoc in-
 ueniendum est, ut adhiberi possit argumentum: Ideo captiuos
 si in patriam redierint, liberos esse: quia bello parata, nõ nisi ea-
 dem ui possideantur. Propriũ & illud causa, quod Amphicty-
 ones iudicant, ut alia apud Centumuiros, alia apud iudicem pri-
 uatum in iisdem quæstionibus ratio sit. Tum secundo gradu nõ
 potuisse donari à uictore ius, quia id demum sit eius, quod ipse
 teneat: ius, quòd sit incorporale, apprehendi manu non posse.
 Hoc reperire difficilius, quàm cum inueneris, argumentis adiu-
 uare: ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, quia ad illum ius,
 ad huc res transeat. Proprium deinde materia, ius publici crea-
 diti transire ad uictorem non potuisse, quia quod populus crea-
 diderit

diderit, omnibus debeatur: & quoadiu quilibet unus superfue-
 rit, esse eum totius summae creditorem. Thebanos autem non
 omnes in Alexandri manu fuisse. Hoc non extrinsecus proba-
 tur, quae uis est argumenti, sed ipsum per se ualet. Tertij loci
 pars prior magis uulgaris, Non in tabulis esse ius, idq; multis
 argumentis defendi potest. Mens quoque Alexandri duci debet
 in dubium, exonerarit eos, an deceperit. Illud iam rursus mate-
 ria proprium, & uelut nouae cōtrouersia, quod restitutione re-
 cepisse ius etiam si quod amiserint, Thebani uidentur. Hic &
 quid Cassander uelit, quaeritur. Sed uel potentissima apud
 Amphictyonas aequi tractatio est. Haec non idcirco dico, quod
 inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cogni-
 tionem putem, alioqui nec tradidissim: sed ne si qui cognouerint
 ista, si caetera negligant, perfectos se protinus, atq; consumma-
 tos putent: & nisi in caeteris, quae mox praecipienda sunt, elabo-
 rauerint, mutam quandam scientiam se consecutos intelligant.
 Nec enim artibus editis factum est, ut argumenta inueniremus:
 sed dicta sunt omnia ante, quam praeciperentur, mox ea scripto-
 res obseruata, & collecta ediderunt. Cuius rei probatio est, quod
 exemplis eorum ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repe-
 tunt, ipsi nullum nouum, & quod dictum non sit, inueniunt. Ar-
 tifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda ijs quoq; gratia est,
 per quos labor nobis detractus est. Nam quae priores beneficio
 ingenij singula inuenerunt, nobis & non sunt requirenda, &
 nota omnia. Sed non magis hoc sat est, quam palestram didicis-
 se, nisi corpus exercitatione, continentia, cibus, ante omnia natu-
 ra inuetur. Sicut cōtra, ne illa quidem satis sine arte profuerint.
 Illud quoq; studiosi eloquentiae cogitent, neq; omnibus in causis
 ea, quae demonstrauius, cuncta posse reperiri: neq; cum propo-
 sita fuerit materia dicendi, scrutanda singula, & uelut ostiatim
 pulsanda, ut sciant, an ad probandum id, quod intēdimus, fortē
 respondeant, nisi cum discunt, & adhuc usu carent. In finem
 enim

enim faciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper sit necesse, ut tentantes unumquodq; eorum, quod sit aptum atq; cōueniens, experiendo noscamus. Nescio an etiam impedimēto futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura, & studio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea, quæ conueniant causæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis, dimensis que singulis, quibus quæq; uox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentum eo, quod simplex canendi natura tulerit: ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo intentæ ratio doctrinæ, sed hoc exercitatione multa consequendum, ut

*alia quemadmodum illorum artificum, etiam si aliò spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediosq; horum sonos fertur, sic oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, quasi offerat se, & occurrat: & ut litteræ syllabæq; scribentium cogitationem non exigunt, si rationes sponte quadam sequantur.

De exemplis.

CAP. XI.

Tertium est genus ex ijs, quæ extrinsecus adducuntur in causam: Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter usi sunt in omni similium appositione, & specialiter in ijs, quæ rerum gestarum autoritate nituntur. Nostri ferè similitudinem uocare maluerunt, quod ab illis παραβολή dicitur: hoc alterum exemplum: quanquam & hoc, simile est: & illud, exemplū. Nos quò facilius propositū explicemus, utriq; παράδειγμα esse credamus, & ipsi appellemus exemplū. Nec uereor, ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem separet ab exemplo. Nam idem argumentationē diuidit in duas partes, inductionē & ratiocinationem, ut plerique Græcorum in παράδειγμα, & επιχρημάτια, dixeruntq; παράδειγμα ἑπιχρημάτιον ἐπιχωρησις. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit uiam: cum plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset, nouissimè id

me id, de quo querebatur, inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non potest. Sed quod illic interrogatur, hic ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis: Quod est pomum generosissimum? non ne quod optimum? concederetur. Quis equus generosissimus? non ne qui optimus? & plura in eundem modum. Deinde cuius rei gratia rogatum est, Quid homo? non ne is generosissimus qui optimus? Fatendum erit. Hoc in testium interrogatione ualet plurimum, in oratione perpetua dissimile est: etenim sibi ipse respondet orator: quod pomum generosissimum? puto quod optimum: & quis equus? qui uelocissimus: ita hominum, nõ qui claritate nascendi, sed qui uirtute maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta, necesse est aut similia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim & ad orationis ornatum. Sed illa, cum res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentissimum autem est inter ea, quæ sunt huius generis, quod proprie uocamus exemplum, id est, rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis, cõmemoratio. Intuendum igitur, totum simile sit, an ex parte: ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. Simile est, Iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes, Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadem socijs abstulit. Et probandorum, & culpandorum ex his confirmatio eisdem gradus habet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, utilis similitum admonitio est: ut si quis dicens Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut coru adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratu ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximum, sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur: Si propter matrimonia uiolata uirbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cum ab urbe

urbe discessissent, publicè reuocati sunt: quanto magis principes ciuitatis uiri, & bene de Republ. meriti, cum inuidiæ cesserint, ab exilio reducendi? Ad exhortationē uerò præcipuè ualent imparia, Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantū afferet momenti Horatius & Torquatus, quātum illa mulier, cuius manu Pyrrhus est; interfectus: Et ad moriendum non tam Cato & Scipio, quàm Lucretia. Quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horū generum ex Cicerone (nam unde potius?) exempla ponamus. Simile hoc est pro Murena: Etenim mihi ipsi accidit, ut cū duobus patritijs, altero improbiſſimo atq; audaciſſimo, altero modestiſſimo atq; optimo uiro peterem: superauit tamen dignitate Catilinā, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone: Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultiſſimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite uidit Marci Horatij, fortiſſimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Rom. comitijs liberatus est, cū sua manu sororem esse interfectam fateretur. Minus maioris: Occidi non Sp. Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur, in suspiciōne incidit regni appetēdi, & cætera. deinde: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo liberasset) cuius nefandum adulteriū in puluinaribus. Et totus in Clodium locus. Dissimile ex se plures causas habet: fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq; per quæ frē omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebātur facta, subuertit. Cōtrario uerò exemplo censoriam notam, laudando censorem Africanum, qui eum, quem peierasse cōceptis uerbis palàm dixisset, testimonium etiā pollicitus, si quis cōtradiceret, nullo accusante traducere æquum passus esset. Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui. Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum est:

Aeneid. 2. At non ille, satum quo te mentiris Achilles,

Talis

Talis in hoste fuit Priamo.

Quaedam autem ex ijs quæ gesta sunt, tota narrabimus, ut Cice-
ro pro Milone: Pudicitia cum eriperet militi Tribunus milita-
ris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris, interse-
ctus ab eo est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens
periculose, quam perpeti turpiter maluit: atq; hunc ille summus
uir scelere solutum periculo liberauit. Quaedam significare sa-
tis erit, ut idem ac pro eodem: Neq; enim posset ille Hala Serui-
lius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut me Cōsule, Senatus non
nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicen-
tur, prout nota erūt, uel utilitas causæ, aut decor postulabit. Ea-
dem ratio est eorum, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, nisi quòd
his minus affirmationis adhibetur: cuius usus qualis esse deberet,
idem optimus autor, ac magister eloquentiæ ostendit. Nam hu-
ius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplū: Itaq;
hoc Iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homi-
nes memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa ma-
trem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solū diuina,
sed etiam sapientissimæ deæ sententiā liberatum. Illæ quoq; fa-
bulæ, quæ etiam si ab Aesopo originem nō acceperunt, nam ui-
detur earum primus autor Hesiodus, nomīne tamen Aesopi ma-
xime celebrantur, ducere animos solent, præcipue rusticorum
& imperitorum: qui & simplicius quæ facta sunt audiunt, &
capti uoluptate, facīle ijs quibus delectantur, cōsentiunt. Siqui-
dem & Menenius Agrippa, plebem cum patribus in gratiam
traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uen-
trem discordantibus fabula. Et Horatius, ne in poëmate quidem
humilem huius generis usum putauit his uersibus:
Olin quod uulpes ægroto cauta leoni.

Αἰνῶν Ἕλληες uocant, & αἰσωποποιεῖν, & ut dixi, λόγους μυθικούς.
Nostrorum quidam nō sanè recepto in usum nomīne apologa-
tionē, cui confine est ἡ πομπή, genus illud, quod est uelut fabella

q breuior

breuior, & per allegoriã accipitur: Nos nostrum, inquit, onus, bos clitellas. Proximas exemplo uires habet similitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullã translationũ mixturam ex rebus penè paribus: Vt qui accipere in campo consueuerunt, ijs candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic huiusmodi iudices infesti tum reo uenerant. Nam *παρὰβολή*, quam Cicero collationem uocat, longius res, quæ cõparantur, repetere solet. Neq; hominũ modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro *Muræna* facit: Quòd si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorũ (quòd natura fert, ut ijs faueamus, qui cadẽ pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur) quo me tandẽ animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terrã uidentem, in hunc, cui uideo maximas tẽpestates esse subeũdas? Sed *ἡδυστέρη* à mutis, atq; etiã inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similitum alia facies, in tali ratione admonẽdum est, rarius esse in oratione illud genus, quod *ἑνώα* Græci uocãt (in quo exprimitur rerum, aut personarũ imago, ut *Cassius*: Quis istam facie planipedis senis torquẽs) quàm id quo probabilius fit, quod intendimus: ut si animum dicas excolendum, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sentes atq; dumos, ex culta fructus creat: Aut si ad curam reipublicæ horteris, ostendas apes etiã, fornicatq;, non modò muta, sed etiam parua animalia, in cõmune tamen laborare. Ex hoc genere dictum est illud Ciceronis: Vt corpora nostra sine mente, ita ciuitas sine lege, suis partibus, ut neruis ac sanguine, & membris uti nõ potest. Sed ut hic corporis humani pro *Cluentio*, ita pro *Cornelio equorum*, pro *Archia Saxorum* quoq; est usus similitudine. Illa, ut dixi, propiora: Vt remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere similitudinũ species, ideoq; adhibẽdum est his iudicium. Neq; enim ut nauis utilior noua quàm uetus, sic amicitia

uel ut laudanda quæ pecuniam suam pluribus largitur, ita quæ
 formam. Verba sunt in his similia, largitionis, & uetustatis, uis
 quidem longè diuersa, pecuniæ & amicitia. Itaq; in hoc genere
 maximè queritur, an simile sit, quod infertur. Etia in illis inter-
 rogationibus Socratis, quarum paulò antè feci mentionem, cauend-
 dum, ne incaute respondeas, ut apud Aeschinem Socraticum male
 respondit Aspasia Xenophontis uxor, quod Cicero his uerbis
 transfert: Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua me-
 lius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius ne, an tuum ma-
 lis? illius, inquit. Quid, si uestem & cæterum ornatum muliebrem
 pretij maioris habeat quàm tu habes, tuum ne, an illius malis? re-
 spondit, illius uerò. Age sis, inquit, si uirum illa meliorem habeat
 quàm tu habes, utrum ne tuum uirum malis, an illius? Hic mulier
 erubuit. merito: male enim responderat, se malle alienum aurum
 quàm suum. Nam est id improbum. At si respondisset, se malle
 aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset publice responde-
 re, malle se uirum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdã
 inani diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & aliquid
 esse simile minus, ut simia homini, & marmora deformata prima
 manu: aliquid plus, ut illud: Non ouum tam simile ouo. Et disti-
 milibus inesse simile, ut formicæ & elephantò genus, quia sunt
 animalia. Et similibus dissimile, ut canibus catulos, & matribus
 hædos, differunt enim ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi
 opposita, ut noctem luci: aliter noxia, ut aquam frigidam febrì:
 aliter repugnantia, ut uerum falso: aliter disparata, ut dura non
 duris. Sed quid hæc ad præsens propositum magnopere perti-
 neant, nõ repio. Illud est annotandum magis, argumeta duci ex iu-
 re simili, ut Cicero in Topicis: Et cui domus usufructus relictus
 sit, non restitutorum hæredem, si corruerit, quia nõ restituit seruum,
 si is decesserit. Ex contrario, nihil obstat quò minus iustum matri-
 monium sit mente coeuntium, etiam si tabulæ signata nõ fuerint.
 Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij non
 fuisse

fuisse constabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: Si quis me exire domo coëgisset armis, haberē actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Dissimilia sic deprehēduntur, Non si is qui argentum omne legauit, uideri potest signatam quoq; pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari uoluisse creditur. *Αναδυσία* quidam à simili separauerunt, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, sic decē ad centum, simile certē est: & ut hostis, sic malus ciuis. Quinquā hęc ulterius quoq; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla: si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facillimè occurrit ex dissimilibus argumentatio: Non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq;. Imò ex cōtrario, quia mutis, ideo non rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. Hęc secuti Græcos, à quibus *ῥητορική* dicuntur, iudicia aut iudicationes uocant, non de quibus ex causa dicta sententia est (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt) sed si quid ita uisum gentibus, populis, sapiētibus uiris, claris ciuibus, illustribus poëtis, referri potest. Ne hęc quidem uulgò dicta, & recepta persuasionē populari sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora, etiam quòd non causis accommodata, sed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantum dicta factaq;, quia aut honestissima, aut uerissima uidebantur. An uerò me de incommodis uitæ disserentem, nō iuuabit earum persuasio nationum, quæ fletibus natos, letitia defunctos prosequuntur? Aut si misericordiam cōmendabo iudici, nihil proderit quòd prudentissima ciuitas Atheniensium, non eam pro affectu, sed pro numine accepit? Nam illa septem præcepta sapientum, non ne quasdam uitæ leges existimamus? Si causam ueneficij dicat adultera, nō M. Catonis iudicio damnata uidetur, qui nullam adulteram non eandem esse ueneficam dixit.

Iam sent
forte, se
omnia p
tem à p
enplam.
derent, u
tione re
iūxisse.
tum aut
ibi opes
autem, t
gantiss
uideren
deorum
tissimur
ruspicu
gnum I
rio, cum
confite
cantur:
tingit i
dictum
fidem. F
probat
ueniret
& qua
ciant. E
liatam

HA
p
esse cō

Iam sententijs quidem poetarum non orationes modò sunt referre, sed libri etiam philosophorum. Qui quanquam inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere tamè autoritatem à plurimis uersibus non fastidierunt. Neq; est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus cum de Salamine contenderent, uictos Homeri uersu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiace[m] naues suas Atheniensibus iuxisse. Ea quoq; quæ uulgo recepta sunt, hoc ipso quòd incertum autorem habent, uelut omnium fiunt, quale est: Vbi amici, ibi opes. Et: Conscientia mille testes. Et apud Ciceronem: Pares autem, ut est in uetere prouerbio, cum paribus facili[m] congregantur. Neq; enim durassent hæc in æternũ, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibusdam, & quidem in parte prima, deorum autoritas, quæ est ex responsis, ut Socratem esse sapientissimum. Id rarum est, tamen utitur eo Cicero in libro de Haruspicum responsis, & in concione contra Catilinam, cum signum Iouis columnæ impositum populo ostēdit: & pro Ligario, cum causam C. Cæsaris meliorem, quia dii hoc iudicauerint, confitetur. Quæ cum propria causæ sunt, diuina testimonia uocantur: cum aliunde arcessuntur, argumēta. Nonnunquam contingit iudicis quoq; aut aduersarij, aut eius qui ex diuerso agit, dictum aliquod aut factum assumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla, & has autoritates, probationum inartificialium esse arbitrarentur, quòd ea nõ inueniret orator, sed acciperet. Plurimum autè refert. Nam testis & quæstio, & his similia, de ipsa re, quæ in iudicio est, pronunciant. Extrà petita, nisi ad aliquam præsentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent.

De usu argumentorum.

CAP. XII.

Hæc serè de probatione uel ab alijs tradita, uel usu percepta in hoc tempus sciebam. Nec mihi fiducia est, ut ea sola esse cõtendam, quinimo hortor ad querēdum, & inueniri posse

fateor: quæ tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quemadmodum sit utendum his, subiungã. Traditum serè est, argumentum oportere esse confessum. Dubijs enim probari dubia quæ possunt: Quædã tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipsa probanda sunt. Occidisti uirum, eras enim adultera. Prius de adulterio cõuincendum est, ut cum id cõperit esse pro certo, fiat incerti argumentũ. Spiculũ tuum in corpore occisi inuentũ est: negat suũ. Vt probationi prosit, probandum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quàm quæ ex dubijs facta sunt certa. Cædes à te commissã est, cruentam enim uestem habuisti. Non est tam graue argumentum si fatetur, quàm si conuincitur. Nam si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse uestis. Si negat, hic cause cardinem ponit, in quo si uictus fuerit, etiam in sequẽtibz ruit. Non enim uidetur in negãdo mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si confiteretur. Firmisimis argumentorum singulis instandum, infirmiora congreganda sunt, quia illa per se fortia, nõ oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinentur. Itaq; si non possunt ualere quia magna non sunt, ualebũt quia multa sunt, quæ ad eiusdem rei probationem omnia spectant: ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur: Hereditatem sperabas, & magnã hereditatem, & pauper eras: & tuum maxime à creditoribus appellaberis, & offenderas eum, cuius hæres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt & communia, uniuersa uerò nocent, etiam si non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædã argumenta ponere satis non est, adiunãda sunt: ut si cupiditas causa sceleris fuit, quæ sit uis eius, ira, quantum efficiat in animis hominũ talis affectio: ita & firmiora erũt ipsa, & plus habebunt decoris, si nõ nudos & uelut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumẽto nitentur odij: utrũ hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu.

uetus, at
alienum
ad utili
men om
est iude
enim po
mus ips
ri tam s
ferre. H
ductas
ex eo q
quidem
defensi
populi
quiddã
accusat
pecun
inquit
apud q
requir
sorie p
feci, tu
non d
cent:
in ead
res ex
nem su
alium
centi
uersu
petun
nenda

uetus, an nouum : aduersus inferiorem , parem , an superiorem :
 alienum, an propinquum. Suos habent omnia ista tractatus, &
 ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda sunt. Nec ta-
 men omnibus semper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus
 est iudex, quia & tedium afferunt, & fidem detrahunt. Neque
 enim potest iudex credere satis esse ea potentia, quæ non puta-
 mus ipsi sufficere, qui dicimus. In rebus uerò apertis argumēta-
 ri tam sit stultum, quàm in clarissimū solem mortale lumen in-
 ferre. His quidam probationes adiiciunt, quas *παράλογα* uocant,
 ductas ex affectibus. Atq; Aristoteles quidē potētissimum putat
 ex eo qui dicit, si sit uir optimus: quod ut optimum est, ita longē
 quidem, sed sequitur tamen, uideri. Inde enim illa nobilis Scauri
 defensio: Q. Varius Sucronensis ait, Aemilium Scaurum remp.
 populi Romani prodidisse. Aemilius Scaurus negat. Cui simile
 quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Aristophontē, quo
 accusante simul criminis reus erat, interrogasset, an is accepta
 pecunia naues proditurus esset, isq; id negasset: Quod igitur,
 inquit, tu non fecisses, ego feci? Intuendum autem, & qui sit
 apud quem dicimus, & id quod illi maxime probabile uideatur,
 requirēdum. Qua de re locuti sumus, & in proœmij, & in sua-
 sorie præceptis. Altera ex affirmatione probatio est. Ego hoc
 feci, tu mihi hoc dixisti. Et, O facinus indignum, & similia, quæ
 non debent deesse quidem orationi: & si desunt, multum no-
 cent: non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cum hoc
 in eadē causa fieri ex utraq; parte similiter possit. Ille firmio-
 res ex sua cuiusque persona probationes, quæ credibilem ratio-
 nem subiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbat, nō fuerit
 alium accusaturus quàm nocentem, quando si negotium inno-
 centi facit, liberet eum noxa, qui admisserit. Hinc & patres ad-
 uersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios, autoritatem
 petunt. Quæsitum etiam, potentissima argumenta primo ne po-
 nenda sint loco, ut occupent animos: an summo, ut inde dimittant

tant: an partita primo summoq; , ut Homericæ dispositione Nestoris in medio sint infirma, an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulabit, ordinabuntur: uno, ut ego censeo, excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos, & genera, quàm possem apertissime ostēderem. Quidam executi sunt uerbosius, quibus placuit, proposita locorum communium materia, quo quæq; res modo dici posset, ostēdere. Sed mihi superuacuum uidebatur. Nam & frè apparet quid in inuidiam, quid in auaritiã, quid in testem inimicum, quid pro teste amico dicendū sit. Et de his omnia dicere infinitum est, tam hercule, quàm si controuersiarū, quæ sunt, quæq; futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias tradere uelim. Ipsas autem argumentorum uelut sedes, non me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eò diligentius faciendum fuit, quia declamationes, quibus ad pugnam forensem, uelut præpilatis, exerceri solebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi recesserunt, atq; ad solam compositæ uoluptatem neruis carent, non alio mediūsfidius uitio dicentium, quàm quo mancipiorū negociatores formæ puerorum uirilitate excisa lenocinantur. Nam ut illi robur ac lacertos, barbãq; ante omnia, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt: ita nos habitum orationis ipsum uirilem, & illam uim stricte, robusteq; dicendi tenera quadam elocutionis cute operimus, & dum leuia sint, ac niuida, quantum ualeant, nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti, nemo non uir spadone formosior erit. Nec tam auersa unquam uidebitur ab opere suo prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur, monstrum erat. Libidinem licet iuuet ipsum effeminati sexus mendacium, nunquàm tamen hoc cōtinget malis moribus regnum, ut si qua pretiosa fecit, fecerit & bona. Quapro-

pter

pter elo
resupin
quæ ne
ne dica
tifices,
gendo.
inciden
plum
litie, u
tarū co
demus
tur &
ponat
certan
uitalia
tum p
tur, ita
saria
bona
in ho

R
deben
quart
uero
quã
borum
mitio
ditū
mum.
uarie

pter eloquentiã licet hanc (ut sentio enim dicam) libidinosam, resupina uoluptate auditoria probent, nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se iudiciũ masculini & incorrupti, ne dicam grauis, & sancti uiri, ostendet. An uerò statuarum artifices, pictoresq; clarissimi, cū corpora quàm speciosissima fingendo, pingendo uel effingere cuperent, nunquàm tamen in hũc inciderunt errorẽ, ut Bagoan, aut Megabyzum aliquẽ, in exemplum operis assumerẽt sibi: sed Doryphoron illum, aptũ uel militiæ, uel palestræ, aliorũ quoq; iuuenum bellicosorũ, & athletarũ corpora * uere decora existimauerũt: nos qui oratorem studemus effingere, nõ arma, sed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille, quẽ instituimus, adulescẽs, quàm maximè potest, cõponat se ad imitationẽ ueritatis, initurusq; frequenter forensium certaminum pugnam, iam in schola uictoriam spectet, & ferire uitia, ac tueri sciat. Et præceptor id maxime exigat, & inuentum præcipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis * gaudet. Nũc illud mali est, quòd necessaria plerunq; silentio transeunt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nũc ad ordinem inceptum reuertamur.

De refutatione.

CAP. XIII.

Refutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota est posita in refutatione: & quæ dicta sunt, ex diuerso debent utrinq; dissolui: & hoc est proprie dissolui, cui in causis quartus assignatur locus. Sed utriusq; similis conditio est. Neq; uerò ex alijs locis ratio argumentorũ in hac parte peti potest, quàm in confirmatione: nec locorum, aut sententiarum, aut uerborum, & figurarũ alia cõditio est. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditũ (quod Cicero sæpe testatur) defendere, quàm accusare. Primum, quòd est res illa simplicior. Proponitur enim uno modo, raris dissoluitur, cum accusatori satis sit plerũq; uerum esse id,

quod obiecerit: Patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuatur, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atque (ut sic dixerim) clamosa est actio. Hinc mille flexus, & artes desiderantur. Tum accusator premeditata pleuraque domo affert: Patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem: Patronus ex re ipsa refellit. Accusator criminum inuidia, & si falsa sit, materiam dicendi trahit, de paricidio, sacrilegio, maiestate: quæ patrono tantum neganda sunt. Ideoque accusatoribus etiam mediocres in dicendo suffecerunt: bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus fuit. Nam ut quod sentio semel finiam, tantum est accusare, quam defendere, quantum facere, quam sanare uulnera, facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quo modo. Primum igitur inueniendum est id, cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extra accersitum. Nam si proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum: extra hæc in iudicijs ferè nihil est. Deprecatio quidem, quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, qui nulla certa pronunciandi forma tenentur: quanquam illæ quoque apud C. Cesarem, & Triumuiros pro diuersarum partium hominibus actiones, etiam si precibus utuntur, adhibent tamen patrocina, nisi hoc non fortissime defendentis est, dicere: Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quod si quando apud principem, alium uel, cui utrum uelit liceat, dicimus, dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse uel talem. Primum omnium non erit res nobis cum aduersario, sed cum iudice: deinde forma deliberatiue magis materię, quam iudicialis utemur: suadebimus enim, ut laudem humanitatis potius, quam uoluptatem ultionis concupiscat. Apud iudices quidem secundum leges dicturos sententiam, de confessis precipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari, neque transferri possunt, utique defendenda sunt, qualiacumque sint, aut causa ceden-

dendum

dendum. Negandi duplicem ostendimus formam, aut nō esse factum, aut non hoc esse, quod factum sit. Quæ neq; defendi, neq; trāsferri possunt, utiq; neganda: nec solum si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nulla inficiatio superest. Testes erunt. multa in eos dicere licet. Chirographum. de similitudine literarum differendū. Vtiq; nihil erit peius quàm confessio. Vltima est actionis cōtrouersia, cum defendendi negandi ue non est locus, translatio. At qui quedā sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est, quæ cum anno uidua fuisset, enixa est: lis non erit. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi nō possit, silentio dissimulandū: si quidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidē dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse, quàm aduersarius dicit: tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligētia reprehensionē non pertimescere. Videndū etiā, an simul nobis plura aggredienda, an anolienda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint: aut tam molesta, ut pedē conferre cum singulis nō expediat. Tum enim toto corpore enitendum, & ut sic dixerim, * detecta fronte pugnandum est. Interim si resolvere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumēta cū aduersariorum argumētis cōferemus, si modò hoc, ut ualētiora uideātur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducēda erūt, ut paulò antè dixi: Eras heres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturū tabulas testamenti sciebas. Vrgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna cōgerie cōaluerat, diductis quibus alebatur, cōcidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducātur, quā libet trāsitū præbet. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatē accōmodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur uniuersa. Nam

interim

interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere: ut si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis, semel hoc intuendum negemus, quia non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autem quod erit ab aduersario dictū, quomodo refutari debeat, intuendum est. Nam si erit palam falsum, negare satis est: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuū. Palam etiam contraria & superuacua, & stulta reprehendere nullius artis est. Ideoq; nec rationes eorū, nec exempla tradere necesse est. Id quoq; (obscurum uocant) quod secretò, & sine teste, aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmū est. Sufficit enim, quod aduersarius non probat. Item si ad causam non pertinet. Sed tamē interim oratoris est efficere, ut quid aut contrarium esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostræ potius causæ uideatur esse coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militum cibarijs detraxit: Asperum crimen: sed id contrarium ostendit Cicero, quia ijdem accusatores obiecerunt Oppio, quod his uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti à tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur. Petit accusationē in Verrem Q. Cæcilius, quod fuerat questor eius: ipsum Cicero ut pro se uideretur, efficit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidunt. Ea q; nō modò in propositionibus, aut rationibus, sed in toto genere actionis intuēda. An sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis: Inhumana, ut Tiberonis, Ligarium exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Cæsar ignoscatur: Superba, ut in Oppiū ex epistola Cotte reū factū. Proinde

præci

præci
tamen
ut dic
cedi
occid
Aut i
ctio
quæ
causa
simul
possu
pars
sit in
ditur
ipsa
dines
elude
si du
disin
fica
Mel
cho
fuisse
uide
Qu
aut
tine
tur:
uerb
attig
so di
dido

precipites, insidiosæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortissime inuaseras, quod est aut omnibus periculosum, ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unquã, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut cum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestre ordinẽ admittant. Nonnunquã tamen quædam bene contemnuntur, uel tanquam leuia, uel tanquã ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusq; procedit, ut quæ dicendo refutare nõ possumus, quasi fastidiendo calcemus. Quoniam uero maxima pars eorum similibus constat, rimandum erit diligentissime, quid sit in quoq; quod assumitur dissimile. Id in iure facile deprehenditur. Est enim scriptum de rebus utiq; diuersis, tantoq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum uariè tractanda sunt, si nocent: quæ si dubia erunt, fabulosa dicere licebit: sin uera, maximè quidem dissimilia. Neq; enim fieri potest, ut paria sint omnia: ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus: Melium regni affectatorẽ fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares, Halan magistrũ equitum fuisse, Nasicam priuatum esse dicatur. Si defecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandũ. Quod autẽ posui, referre quo quicq; accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur: si acri & uehementi usus fuerit oratione, eandẽ rem nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero de Cornelio, Codicem attigit: & protinus cum quadam defensione, ut si pro luxurioso dicendum sit, Obiecta est paulò liberalior uita. Sic & pro sor dido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtique nunquam

nunquam committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione reframus, aut etiam loci alicuius executione adiueamus, nisi cum eludenda. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annis forum non attigeris, absueris tandiu, et cum tam longo intervallo ueneris, cum ijs qui in foro habitauerunt, de dignitate contendas. Præterea in contradictionibus, interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iungitur, ut pro Varena: Cum iter per agros, et loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt, deinde Populenum occisum esse, illico Varenum uinctum, adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. Quod est utique faciendum, si erit incredibilis rei ordo, et ipsa expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, et quod cõtextu nocet, pleurumque id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singule. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia utriusque sunt partis, sed quia plus prosunt respondentibus: neque enim pigebit, quod sepe monui, referre: Cõmune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim contrarium, quo aduersarius bene uti potest. At enim, non uerisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid hoc uerisimile est tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ in semetipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signum malignæ familiaritatis est: uenenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est. Tubero Ligarium accusat, quod is in Africa fuerit: et queritur, quod ab eo ipse in Africam non sit admissus. Aliquando uero præbet eius rei occasionem, minus considerata ex aduerso dicentis oratio: quod accidit præcipue cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, non respiciant, quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam

uideri

uideri
contra
Cluentium
hæc
cesserunt
an Eg
pserunt
senatus
quem
senatus
cunctum
necess
prop
dem.
quod
tur, is
incho
tam r
pium
man
Quo
extr
forti
dem
Hoc
labor
odio
tuler
in se
rum
pro
tent

uideri potest cōtra Cluentium, quā Censoria nota? Quid tam
 contra eundem, quā filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo
 Cluentius Opianicum circumuenisset, crimine exheredatum? At
 hæc Cicero pugnare inuicem ostendit: Sed tu Acci consideres,
 censo, diligenter, utrum Censorium iudicium graue uelis esse,
 an Egnatij. Si Egnatij, leue est, quod Cēsores de ceteris subscri-
 pserūt. ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse uis, de
 senatu eiecerunt. Sin autem Censorium, hunc ipsum Egnatiū,
 quem pater Censoria subscriptione exheredauit, Censores in
 senatu, cum patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiose di-
 cuntur, quā acute reprehenduntur, argumentum dubium pro
 necessario, controuersum pro confesso, commune pluribus pro
 proprio, uulgare, superuacuum, serius constitutum, contra fi-
 dem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant
 quod probandum est, de factō disputent, cum de autore quera-
 tur, impossibilia aggrediantur, pro effectis relinquunt uixdum
 inchoata, de homine dicere, quā de causa malint, hominum ui-
 tam rebus assignent: ut si quis Decemuiratum accuset, non Ap-
 pium, manifestis repugnēt, dicāt quōd aliter accipi possit, sum-
 mam quæstionis non intueantur, non ad proposita respōdeant.
 Quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis
 extrinsecus remedijs tuenda est: ut cum peculatus Verres reus
 fortiter, & industriè tutatus cōtra piratas Siciliam dicitur. Ea-
 dem aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt.
 Hoc tamen amplius, quōd circa eas multi duobus uitijs diuersis
 laborāt. Nam quidam etiam in foro tanquam molestam rem &
 odiosam prætereunt, & his plerunq; quæ composita domo at-
 tulerunt, contenti, sine aduersario dicunt: etsi licet multò magis
 in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, ue-
 rum etiam ipse materiæ sic plerunque finguntur, ut nihil dici
 pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi, uerbis etiā uel sen-
 tentiolis omnibus respondendum putant, quod est & infinitum
 & su

et superuacuum: nō enim causa reprehenditur, sed actor: quem ego semper uideri malim sic disertū, ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus esse, non causa: si quando fortē non ledat, causa, non ingenij culpa. Itaque illae reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum fuit, aut infantiae in dicendo, qualis in Pisonem, aut inscitiae rerum, uerborumq; , et insulsiuitatis etiam, qualis in Antonium est, accommodantur iustis odijs, suntq; utiles ad conciliandum ijs, quos inuisos facere uolueris, odium.

*oratio

Alia respondendi patronis ratio, et aliquando non eorum ratio modo, sed uita etiam, uultus deniq; incessus, habitus recte incusari solet. Ut aduersus Quintium Cicero non haec solum, sed ipsam etiā praetextam dimissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnumquam eleuāda inuidiae gratia, quae asperius dicta sunt, eluduntur, ut à Cicerone Triarius: nam cum Scauri columnas per urbē plaustris uectas esse dixit: Ego porro, inquit, qui Albanas habeo columnas, elitellis eas apportauī. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuertiari aliquando patrocinijs fides cogit. Illa uerò aduersus omnes et recepta, et non inhumana cōquestio, si callide quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoq; permutatio reprehenditur saepe, ut fecit Accius aduersus Cluentiū, Aeschines aduersus Ctesiphontem: cum ille Ciceronem lege usurum modò, hic minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores uerò in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillime responderi possit, neu sibi stultum aduersarium fingant. Facimus autem, quòd maxime uberes loci, popularesq; sententiae nascuntur, materiam dicendi nobis quò uolumus ducentibus, ut non sit ille inutilis uersus:

Non male respondit, male enim prior ille rogarat.

Fallet haec nos in foro cōsuetudo, ubi aduersario, non ipsi nobis respōdebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur causas nō age-

ret

ret, cum apud eum in tragœdijs tanta uis esset optimè respon-
dendi, hanc reddidisse rationem, quòd illic ea dicerentur, quæ
ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarij, quæ minimè uellet.
Ridiculum est ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur,
prius cogitare, quid responderi, quam quid ex diuerso dici pos-
sit. Et bonus præceptor non minus discipulum laudare debet, si
quid pro diuersa, quam si quid pro sua parte acriter excogita-
uit. Rursus aliquid in scholis permittendum semper, in foro ra-
rò. Nam loco à petitore primo contradictione uti quì possu-
mus, ubi uera res agitur, cum aduersarius adhuc nihil dixerit?
Incidunt tamen plerique in hoc uitium uel consuetudine decla-
matoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de se respondentibus
uenustissimos lusos, cum modò se uerò nihil dixisse, nec tam
sulte dicturos, modò bene admonitos ab aduersario, & agere
gratias, quòd adiuti sint, iocantur. Frequentissimè uerò, id quod
firmissimum est, nunquam ijs responsurum aduersarium fuisse,
quæ proposita non essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendū
conscientia esset impulsus, ut pro Cluentio Cicero: Nam hoc
persæpe dixisti, tibi sic renunciari, me habere in animo causam
hanc presidio legis defendere. ita ne est? ab amicis imprudentes
uidelicet prodimur: & est nescio quis de ijs, quos amicos nobis
arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarium deferat. Quis-
nam tibi hoc renunciauit? Quis tam improbus fuit? cui autem
ego narraui? Nemo, ut opinor, in culpa est: nimirū tibi istud lex
ipsa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos
etiam locos explicant. scire se hoc dicturos aduersarios, & ita
persecuturos. Quod factum uenustè temporibus nostris elusit
Vibius Crispus, uir ingenij iucundi, & elegantis. Ego uerò, in-
quit, ista non dico. quid enim attinet illa bis dici? Nonnumquam
tamen aliquid simile cōtradictioni poni potest, si quid ab aduer-
sario testationibus comprehensum, in aduocationibus iactatum.
Respondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitæ:

*probatio-
nibus

aut, si id genus erit causæ, ut proponere possimus certa, extra quæ nihil dici possit, ut cum res furtiua in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatam, aut depositam apud se, aut donatam sibi: quibus omnibus, etiam si proposita non sint, responderi potest. At in scholis rectè & *interpellationibus, & cōtradictionibus occurremus, ut in utrunq; locum, id est, primum & secundum, simul exerceamur: quod nisi fecerimus, nunquam utemur contradictione. Non enim erit cui respondeamus. Est & illud uitium nimium solliciti, et circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim facit iudici causam, & frequenter, quæ statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis preparationibus fidē perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuisse. Fiduciam igitur orator præ se ferat, semperq; ita dicat, tanquam de causa optimè sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cura securitatis est similis, tantaq; in oratione autoritas, ut probationis locū obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porro qui scierit, quid pars aduersa, quid nostra habeat ualentissimū, facile iudicabit, quibus maximè rebus, uel occurrēdum sit, uel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam si agimus, nostra confirmanda sunt primum, tum quæ nostris opponuntur, refutanda. Si respondemus, prius incipiendū est à refutatione. Nascuntur autem ex ijs, quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones, euntq; interim longius, ut gladiatorū manus, quæ secunde uocantur: fiunt & tertie, si prima ad euocandū aduersarij ictum prolata erit: & quartæ, si geminata cæptatio est, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultra ducit. Sed illam etiam, quam supra ostendi, simplicè ex affectibus, atq; ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Scauri, de qua dixi supra. Quin nescio, an etiam frequentior, ubi quid negatur. Videndum præcipuè utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam serè accidit, ut in causis multa dicantur

cantur
sed ad
sint ad
firm
& illi
similib
quibus
docem
ad pro
rū, ali
parem
quoq;
tium,
inter
tentio
loci, u
dus, ut
dia, &
præcip
sisq; c
frē q
tis noi
dendo
sine p
tores

I Gi
I pro
cution
habet
quale

cantur, de paucis iudicetur. In his probādi refutādiq; ratio est, sed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim sint ad docendum, quod uolumus accommodata, tamē erunt infirma, nisi maiore quodam oratoris spiritu impleantur. Quare & illi cōmunes loci, de testibus, de tabulis, de argumētis, alijsq; similibus magnam uim animis iudicum asserunt, & ij proprii, quibus factum quodq; laudamus, aut cōtrā, iustum uel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alij ad probationem singulorum argumētorum faciunt, alij ad pluriū, alij ad totius causę inclinationē. Ex quibus sunt qui pręparent animum iudicis, sunt qui confirment. Sed pręparatio quoq; aut confirmatio aliquādo totius causę est, aliquādo partium, & proinde, ut cuiq; conueniunt, subiiciēda. Ideoq; miror inter duos diuersarum sectarum uelut duces nō mediocri contentione quesitum, singulis ne quęstionibus subiiciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docēdus iudex, quā mouēdus, ut pręcipit Apollodorus, tanquam perierit hęc ratio media, & nihil cum ipsius causę utilitate sit deliberandum. Hęc pręcipiunt, qui ipsi non dicunt in foro, ut acies à securis, otiosisq; compositę, ipsa pugna nēcessitate turbētur. Nanq; omnes ferē qui legem dicendi quasi quędam mysteria tradiderūt, certis non inueniendorum modo argumentorum locis, sed cōcludendorum quoq; nos pręceptis alligauerunt: de quibus breuissime pręlocutus, quid ipse sentiam, id est, quid clarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet Epichirema, & quomodo
refellatur.

CAP. XIII.

Igitur enthymema, & argumentum ipsum, id est, rem quę probationi alterius adhibetur appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero (ut dixi) duplicē: Ex consequētibus, quod habet propositionem, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario: Causa tū dubia, quod erat aliquid in utraq;

parte, quod probari posset: nunc melior certe ea iudicanda est, quam diu adiuerunt. Habet enim rationem propositionemque, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, quod etiam solum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone: Eius mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari solet, ut est ab eodem, & pro eodem reo factum: Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo captis non dubitauit occidere? Optimum autem uidetur enthymematis genus, cum proposito dissimili, uel contrario, ratio subiungitur, quale est Demosthenis: Non enim si quid unquam contra leges factum est, idque tu es imitatus, idcirco te conuenit poena liberari: quin est contrario damnari multo magis. Nam ut si quis eorum damnatus esset, tu haec non scripsisses: ita damnatus si tu fueris, non scribet alius. Epichirematos & quatuor, & quinque, & sex etiam factae sunt partes à quibusdam: Cicero maxime quinque defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, & eius probatio, quinta complexio. Quia uero interim & propositio non egeat rationis, & assumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus non sit, quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoque fieri posse ratioeinationem, mihi & plurimis nihilominus autoribus tres ad summum uidentur. Nam ita se habent ista natura, ut sit de quo queratur, & per quod probetur, tertium adijci potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connectio. Nam confirmatio primae ac secundae partis & exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subiiciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum: Melius gubernatur ea, quam consilio reguntur, quam quae sine consilio administratur. Hanc

primam

primam partem numerat, eam deinceps rationibus uarijs, & quam copiosissimis uerbis approbati putat oportere. Hoc ego totum cum sua ratione unum puto: alioqui si ratio pars est, est autem uaria ratio, plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, de quo idem quod supra, dico. Quinto inducunt loco complexione, quae aut infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum* conduxerit breuiter expositionem & *concluscrit assumptionem, adiungit quid ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geratur quae consilio, quam quae sine consilio administratur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem quas fecimus partibus, non est forma semper eadem, sed una in qua idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis est: nam quicquid ex seipso mouetur, immortale est: anima autem ex seipsa mouetur: immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis, quae sunt simplices, & in questionibus. Nam & haec primam habet propositionem. Sacrilegium commisit, hominem occidisti. Non quisquis hominem occidit, caedis reus tenetur. Deinde rationem. Sed haec est in causis & questionibus longior, quam in singulis argumentis: & plerumque summa complexione uel per enumerationem, uel per breuem conclusionem testantur, quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim queritur. Altera est complexio non par intentioni, sed uim habens pare: Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum, sensu caret: quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propositio est, quae conexio: Omnia animalia meliora sunt quam inanima: nihil autem melius est mundo: mundus igitur animal. Hic potest uideri de re contentio. Potuit enim sic constitui ratiocinatio: Animal est mundus, omnia enim anima-

lia meliora sunt quam inanima. Caterum haec propositio, aut confessio est, ut proxima, aut probanda: ut, qui beatam vitam uiuere uolet, philosophetur oportet. Non enim conceditur. Cetera sequi, nisi confirmata prima parte, non possunt. Est & assumptio interim confessio: ut, omnes autem uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa: Quod est dissolutum, sensu caret, cum soluta corpore anima, an sit immortalis, uel ad tempus certum maneat, sit in dubio. Quam assumptionem, alij rationem uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt a syllogismis, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ueris: epichirematis frequentior circa credibilia est usus. Nam si contingeret semper controuersa confessio probare, uix esset in hoc genere usus oratoris. Nam quid ingenio est opus, ut dicas, Bona ad me pertinent: solus enim sum filius defuncti, uel solus haeres, cum iure bonorum possessio testati secundum tabulas testamenti detur: ad me igitur pertinet? Sed cum ipsa ratio in questionem uenit, efficiendum est certum, id quod probaturi sumus, quod incertum est: ut si ipsa forte intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es solus: itemque, aut haeres non es, aut iustum testamentum non est, aut capere non potes, aut habes cohaeredes: efficiendum est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tunc est necessaria illa summa conexio, cum interuenit oratio largior. Aliquando sufficiunt intentio ac ratio. Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Ideoque id enthymema, quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed & similia quoque interim recte ponuntur, ut ipsum illud: Silent leges inter arma. Et a ratione fas est incipere, deinde concludere, ut ibidem: Quod si duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune uoluerunt, quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, punientem putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationem tertio loco pro-

nit, Cum uideat aliquādo gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem: Insidiatori autē & latroni quæ potest inferri iniusta nexæ. Hæc intentio. Quid comitatus nostri: quid gladij uolūt? Hæc ratio. Quos habere certè nō liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione, & ratione cōnexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id est, per omnes partes. Aut enim expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunquam omnia. Sed omnia hæc tria sunt. Intentio expugnatur: Iure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est: An sit ei fas lucem intueri, qui à se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam est uera, cum eius propositio uera nō sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est: Virtus bonum est, uerum est: si quis rationem subijciat, quòd ea locupletes faciat, ueræ intentionis falsa sit ratio. Connexio autē uera negatur, cum aliud colligit, quam id, quòd ex prioribus cōficitur, aut nihil ad quæstionē dicitur pertinere. Non est uera sic: Insidiator iure occiditur: Nam qui curauit, ut uim afferat ut hostis, debet etiam ut hostis repelli: Rectè igitur Clodius ut hostis occisus est. Non utiq;. Nondū enim Clodium insidiatorē ostēdimus. Sed fit uera cōnexio: Rectè igitur insidiator ut hostis occiditur. Nihil ad nos. Nondū enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera connexio, & tamen falsa intentio & ratio: ita si illa uera sunt, nunquā est falsa connexio. Enthymema ab alijs oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi, propterea quòd syllogismus utique conclusionē & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quòd proposuit: Enthymema tantum intentū intelligi contentū sit. Syllogismus talis: Solum bonum uirtus: nam id demum bonum est, quo nemo malè uti potest: uirtute nemo malè uti potest: bonum est ergo uirtus. Enthymema ex consequentibus: Bonum est uirtus,

qua nemo malè uti potest. Et contrà: Non est bonum pecunia: non enim bonum, quo quisquam malè uti potest: pecunia potest quis malè uti: non igitur bonū est pecunia. Enthymema ex pugnantibus: An bonum est pecunia, qua quisq; potest malè uti: Si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est: qui argentum omne legauit, & pecuniam, quæ est in argento signato, legauit: Argentum autem omne legauit: igitur & pecuniam, quæ est in argento, legauit. Habebit formā syllogismi. Oratori satis est dicere: Cum argentum legauerit omne, pecuniam quoq; legauit, quæ est in argento. Peregisse mihi uideor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Nanq; ego, ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti, nefas non duco, ita constare totam, aut certè confertam esse aggressiōnū & enthymematum stipatione, minime uelim. Dialogis enim et dialecticis dissertationibus erit similior, quàm nostri operis actionibus: quæ quidem inter se plurimum differunt. Nanque illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius, & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum, cōfessumq; perducunt, ut qui sibi & inueniendi, & iudicandi uendicent partes, quarum alteram *τοικλῶ*, alteram *ἡπικλῶ* uocant. Nobis ad aliorū iudicia componēda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos atq; aliorum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere nō possumus. Locuples, & speciosa uult esse eloquentia, quorum nihil confectur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis uallibus fluat, ac sibi uiam, si quando non acceperit, faciat. Nam quid miserius illam legem uelut præformatas infanti-

tibus

tibus literas persequentibus, & ut Græci dicere solent, quæ ma-
 ter amictum dedit, sollicitè custodientibus? Propositio, ac cõclu-
 sio, ex consequentibus, & repugnantibus non inspiret, non au-
 geat, non mille figuris uariet, ac uerset: ut ea nasci, & ipsa pro-
 uenire natura, non manu facta, & arte suscepta, magistrum fã-
 teri ubiq; uideantur? Quis unquã sic dixit orator? non ne apud
 ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quæ
 apprehensa Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt)
 in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubi-
 tata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc simi-
 les uocant. Deinde interrogati, nunquã respondebunt, quem
 imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne
 ijs quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro,
 & dilucido, & distincto, cæterũ minime lato, ornatoq; putant
 esse dicenda. Nanque ea distincta quidem, ac perspicua debere
 esse confiteor: in rebus uerò minoribus etiam sermone, ac uerbis
 quàm maxime proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nul-
 lum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendum puto.
 Nam & sepe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam
 ipsi iurisperiti, quorum summus circa uerborũ proprietatem
 labor est, littus esse audeant dicere, quã fluctus alludit. Quoq;
 quid natura magis asperum, hõc pluribus condiendum est
 uoluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimula-
 tione, & multum ad fidem adiuuat audientis uo-
 luptas. Nisi fortè existimamus Ciceronem malè
 in hac ipsa argumētatione dixisse: Silere le-
 ges inter arma, & gladium nobis in-
 terim ab ipsis porrigi legibus.

His tamẽ habendus modus,
 ut sint ornamento,
 non impedi-
 mento.

M. FAB. QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE

Oratoria, libri Sexti proœmium, in
quo de fortuna sua queritur.

HAEC MARCELLE Victori, ex tua uoluntate maximè ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissime penè & necessitate quadam officij delegati mihi, sedulò laborabam: respiciens tamen illam curam meae uoluptatis, qui filio, cuius emunens ingenium sollicitam quoq; parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hereditatis uidebar: ut si me (quod aequè & optabile fuit) fata interceptissent, praeceptore tamè patre uideretur. At me fortuna id agentè diebus ac noctibus, festinatè, metu meae mortalitatis, ita subito prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminè minus, quam ad me pertineret. Illū enim, de quo summa conceperam, & in quo spem unicam senectutis meae reponebam, repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nūc agam, aut quem ultra esse usum mei dijs reprobantibus credam? nam ita fortè accidit, ut cum quoq; librū, quem de causis corruptae eloquentiae emisi, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit infaustum opus, & quicquid hoc est in me infeliciū literarum, super immaturum funus consumpturis miseris mea flammis iniicere, neq; hanc impiam uiuacitatem nonis insuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac non oderit hanc animi mei firmitatem, si quis in me est alius usus uocis, quam ut incusem deos superstes omnium meorum? nullam terris despicere prouidentiam tester? si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi quòd uinam, potest: at illorū certè, quos utiq; immeritos mors acerba danda uit, erepta mihi prius eorundè matre, quae nondū expleto aetatis

undè

undeuicesimo anno, duos enixa filios, quāuis acerbissimis raptā
 fatis, felix decepsit. Ego uel hoc uno malo sic erā afflētus, ut me
 iam nulla fortuna posset efficere felicem. Nam cū omni uirtute,
 quæ in scēminas cadit, functa insanabilem attulit marito dolo=
 rem, tum atate ea puellari, præsertim mea comparata, potest &
 ipsa numerari inter uulnera orbitatis: liberis tamē superstitibus,
 & quod nefas erat, seua, sed optabat ipsa, me saluo maximos
 cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor, quintū egres=
 sus annū, ut in malis agerem, prior alterū ex duobus eruit lumē.
 Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarum causas
 uolo, utinamq; esset ratio minuēdi. Sed dissimulare quī possum,
 quid illi gratiæ in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos in=
 genij igniculos, quam præstantiam placidæ, & (quod scio uix
 posse credi) tantū altæ mentis ostenderit, qualis amorē quicūq;
 alienus infans mereretur? Illud uerò insidiantis, quò me ualidius
 cruciaret, fortuna fuit, ut ille mihi blandissimus, me suis nutrice=
 bus, me auæ educati, me omnibus, qui sollicitare solent illas æta=
 tes, anteferet. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima,
 atq; laudē omnē supergressa paucos ante mēses ceperā, gratu=
 lor. Minus enim est, quod flendū meo nomine, quā quod illius
 gaudendum est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac uoluptate
 nitebar, & poterat sufficere solatio. Non enim flosculos sicut
 prior, sed & decimum atatis iam ingressus annum, certos atq;
 deformatos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicē
 conscientiam, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo
 uidisse uirtutes ingenij, nō modo ad percipiēdas disciplinas, quo
 nihil præstantius cognoui, plurima expertus, studijq; iam tum
 non coacti (sciūt præceptores) sed probitatis, pietatis, humani=
 tatis, liberalitatis, ut prorsus possit hinc esse tātī fulminis metus,
 quod obseruatum ferè est, celerius occidere festinatā maturita=
 tem, & esse nescio quam, quæ spes tantas decerpat, inuidiam, ne
 uidelicet ultrā, quā homini datū est, nostra prouchantur. Et itā
 illa

illa fortuita aderant omnia, uocis iucunditas, claritasq; oris suauitas, & in utracūq; lingua, tanquam ad eā demum natus esse, expressa proprietates omnium literarum. Sed hæc spes adhuc, illa maiora, constantia, grauitas, contra dolores etiam ac metus rebur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mensum octo ualitudinem tulit? ut me in supremis consolatus esse: quam etiā deficiens, quamq; nō tunc ipsum illum alienatæ mētis errorem circa solas literas habuit? Tuos ne ego, o meæ spes inanes, labentes oculos, tuum fugientem spiritum uidi: tuum corpus frigidum, ex æque complexus, animā recipere, auramq; conuulsi haurire amplius potui: dignus his cruciatibus quos sero, dignus his cogitationibus? Tē ne cōsulari nuper adoptione, ad omnium spes honorum patris admotum, te auunculo Prætori generum destinatum, te omnium spe Atticæ eloquētiae candidatum, si perstes parens habiturus est tantum ad pœnas? Et si nō cupido lucis, certe patiētia uindictæ te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuēdi ratio quærēda est, credendumq; doctissimis hominibus, qui unicum aduersorum solatium literas putauerunt. Si quando tamen ita resederit present impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri possit, non iniuste petierim moræ ueniam. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius non abrupta esse mirandum est? Tum si qua miras fuerint effecta ijs, quæ leuius adhuc afflictis cœperamus, imperitiæ, aut fortunæ remittantur: quæ si quid mediocrium alioqui in nostro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamen. Sed uel propter hoc nos contumacius erigamus, quod illam, ut perferre nobis difficile est, ita facile cōtemnere. Nihil enim sibi aduersus me reliquit, & infelicem quidem, sed certissimam tamen attulit mihi ex his malis securitatem. Boni autem consulerent nostrum laborem uel propter hoc certum est, quod in nullam etiā propriū usum perseueramus, sed omnis hæc cura ad alienos,

ut et

ut alie
feri, si
ramus.

norum
causa
turba
sunt, e
si mor
Que
& ap
nihil
diffida
ro: Si
deind
cations
dubita
sarij h
fensis
rio da
causa
merit
seque
sione
fortu
landa

ut alienis utilis (si modò quid utile scribimus) spectat. Nos mi-
seri, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præpa-
ramus, alijs relinquemus.

De conclusionē seu peroratione.

CAP. I.

PERORATIO sequebatur, quam cumu-
lum quidam, cōclusionem alij uocant. Eius du-
plex ratio est posita, aut in rebus, aut in affe-
ctibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ
Græcè dicitur ἀνακεφαλαιωσις, quibusdam Lati-
norum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, & totā simul
causam ponit ante oculos, et etiā si per singula minus mouerat,
turbā ualeat. In hac quæ repetemus, quā breuissimè dicenda
sunt, & quod Græco uerbo patet, decurrēdum per capita. Nam
si morabimur, nō iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio.
Quæ autē enumerāda uidentur, cū pondere aliquo dicēda sunt,
& aptis excitanda sentētij, & figuris utiq; uarianda: alioqui
nihil est odiosius rectā illa repetitione uelut memoriæ iudicum
diffidentis. Sunt autē innumerabiles; optimeq; in Verrem Cice-
ro: Si pater ipse iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarētur? &
deinde subiecit enumerationē. Aut cum idem in eūdem per inuo-
cationē deorum spoliata à Prætoře templā dinumerat. Licet &
dubitare, num quid nos fugerit, & quid responsuri sint aduer-
sarij his & his, aut quā spem accusator habeat omnibus ita de-
fensis. Illa uerò iucundissima, si contingat aliquod ex aduersa-
rio ducere argumentum, ut si dicas: Reliquit uerò hanc partem
causæ: aut, inuidia premere maluit, aut: ad preces confugit, &
meritò, cum sciret hæc & hæc. Sed nō sunt singule species pro-
sequendæ, ne sola uideantur, quæ fortè nunc dixero, cum occa-
siones & ex causis, & ex dictis aduersariorū, & ex quibusdam
fortuitis quoq; oriuntur. Nec referēda modò nostra, sed postu-
landum est etiam ab aduersarijs, ut ad quedam respondeant. Id
autem

autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ
 refelli non possunt. Nam prouocare quæ inde sint fortia, nõ ar-
 guentis est, sed monētis. Id unū epilogi genus uisum est plerisque;
 Atticorū, et philosophis ferè omnibus, qui de arte oratoria scri-
 ptum aliquid reliquerūt. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis
 affectus mouere etiā per præconē prohibebatur orator. Philoso-
 phos minus miror, apud quos uitij est loco, affici: nec boni mo-
 res uidentur, sic à uero iudicem auerti, nec conuenire bono uiro
 uitijs uti. Necessarios tamē affectus fatebūtur, si aliter obtineri
 uera & iusta, & in commune profutura non possint. Ceterum
 illud cōstitit inter omnes etiā in alijs partibus actionis, si mul-
 tiplex causa sit, et pluribus argumētis defensa, uiriliter ^{de re per-}
^{rationem} fieri solere. Sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in
 quibus nullo loco sit necessaria, si breues & simplices fuerint.
 Hæc pars perorationis accusatori, patronoq; æquè communis
 est. Affectibus quoque eisdem ferè utuntur, sed rarius hic, ille
 sæpius ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere cōue-
 nit. Verum & accusator habet interim lachrymas ex misera-
 tione eius rei, quam ulciscitur, & reus de indignitate calumnie
 cōspirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc
 officia commodissimum, quæ plerunque sunt, ut dixi, procenio
 similia, sed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicū ad nos
 petitur initio parcius, cum admitti satis est, & oratio tota sus-
 pereest. In epilogo uerò est, qualem animum iudex in cōsiliū
 ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat, quo serue-
 mur. Est igitur utrisq; cōmune, conciliare sibi, auertere ab ad-
 uersario iudicē, concitare affectus & cōponere. Et breuissimum
 quidē hoc præceptū dari utriq; parti potest, ut totas causas suas
 uires orator ante oculos ponat: & cū uiderit quid inuidiosum,
 fauorabile, inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut uideri possit,
 ea dicat, quibus si iudex esset, ipse maxime moueretur. Sed cer-
 tius est ire per singula. Et quæ cōciliant quidem accusatorē, in
 præceptis

præceptis exordij iam diximus. Quædam tamè, quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt magis, si cõtra impotentem, iniustum, perniciosum suscepta causa est, si iudicibus ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nam egregie in Vatiniũ Caluus. Factum, inquit, ambitũ scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidè in Verrem etiam emendari posse infamiam iudiciorum damnato reo, dicit, quod est unum ex supradictis. Metus etiam, si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorem, quàm in proœmio. Qua de re quid sentirem, alio iam libro exposui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorum inuidiam gratia, odium turpitudine, iram offensio iudicis facit, si contumax, arrogans, securus sit, quia nõ ex factò modò, dictò uel aliquo, sed uultu, habitu, aspectu moueri solet. Egregieq; nobis adolescētibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis uidebatur, Græcè quidè, sed in hunc sensum: Erubescit Cæsarem timere. Summa tamen cõcitandi affectus accusatori in hoc est, ut id quod obiecit, aut quàm atrocissimum, aut etiam si fieri potest, quàm maximè miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulsatum querimur, de re primum ipsa dicendum: tum si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de repub. meritis, etiam si percussus sit à uili aliquo, cõtemptoq;: uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo, à quo minimè oportuit. Et si die fortè solenni, aut his temporibus, cum iudicia eius rei maximè exerceantur, aut in sollicito ciuitatis statu. Item in theatro, in templo, in concione crescit inuidia. Et si non errore, nec ira, uel etiam si fortè ira, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respõdisset, quod honores contrà peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse, quàm fecit. Plurimum tamè affert atrocitatis modus, si grauitè, si contumeliose, ut Demosthenes ex parte percussì corporis,

ex uultu

ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiae querit. Occipit est, utrum ferro, an igne, an ueneno: uno uulnere an pluribus, subito an expectatione tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequenter accusator & miseratione, cum aut eius casum quem ulciscitur, aut liberorum, aut parentum solitudinem conuerterit. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui, & iniuria questi sunt, nisi uindictentur, fugiendum de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quae cum inimicus fecerit, perferenda. Sed saepius id est accusatoris, auertere iudicem a miseratione, qua reus sit usurus, atque ad fortiter iudicandum concitare. Cuius loci est etiam occupare, quae dictum, facturum uel aduersarium putes. Nam & cautiores ad custodiam suae religionis iudices facit, & gratiam responsuris auferit, cum ea praedicta sunt ab accusatore. Iam si pro reo petentur, non sine noua, ut Seruius Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum de ipsis discrimen obijciatur sibi, praemonet. Necnon ab Aesclepiade, quali sit usurus Demosthenes actione, praedictum est. Docent quoque interim iudices, quid rogantibus respondere debeant, quod est unum repetitionis genus. Periclitantem uero commendam dignitas, & studia fortia, & susceptae bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorum. Hoc quod proximè dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt usi, pro Scauro, patre hic, ille pro filio. Commendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum uidetur, praecipue bonitas, humanitas, misericordia. Iuste enim tunc petere ea quisque uidetur a iudice, quae alijs ipse praestiterit. Referenda haec pars quoque ad utilitatem reipublicae. ad iudicum gloriam, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen ualet misratio, quae iudicem flecti non tantum cogit, sed motum quoque animi sui lachrymis confiteri. Haec petetur aut ex ijs, quae passus est reus, aut ex ijs, quae tum maxime patitur, aut ex ijs, quae damnatum manent: quae & ipsa dantur, cum dicimus e qua illi fortuna, & in qua recidentum.

Afferret
co, &
Non
pro
trian
non p
qui ac
suppl
oport
animi
prae
perfo
Muta
loqui
audir
aurib
chry
tant
uelut
demq
let. 1
potiu
uerbe
stra,
mee
ne ca
Nam
nece
ram
quen
tur f
rimu

Affert in his momentū & etas, & sexus, & pignora, liberi dico, & parentes, & propinqui: quæ omnia tractari uariè solent. Nonnunquã etiã & ipse patronus has partes subit, ut Cicero pro Milone: O me miserū, ò me infelicè. Reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdẽ retinere non potero? Maximeq; si (ut tunc accidit) non conuenient ei, qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem, qui à se uirum nobilem interfectum, qui a id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorem, & in locum lachrymarū eius ipse successit. His præcipue locis utiles sunt Prosopopœiæ, id est, fictæ alienarum personarum orationes, quales litigatorem decet, uel patronum. Mute tamen res mouent, aut cum ipsi loquimur, aut cum ipsas loqui fingimus. Ex personis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deslentes, sed sensum ac uocem auribus accipere miserorum, quorum etiam mutus affectus lachrymas mouet: quãtoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tantò sunt quadam portione ad afficiendum potentiora, cum uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, ea demq; pronuntiatio plus ad mouendos affectus sub persona ualeat. Itaq; idem Cicero, quãquam preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia commendat, accommodauit ei tamen uerba, & conuenientes etiam forti uiro conuestiones: O frustra, inquit, mei suscepti labores: O spes fallaces, ò cogitationes meæ inanes. Nunquam tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictum est, Nihil facilius quàm lachrymas inarescere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago: in qua si moramur, fatigatur lachrymis auditor, & requiescit, & ab illo, quem ceperat, impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum, cum ad summum perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore, ut aliena quisquam diu

ploret. Ideoq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio. Quia quicquid non adiicit, prioribus etiam detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

De affectibus.

CAP. II.

Non solum autem dicendo, sed etiam faciendo quædam, læchrymas mouemus: unde & producere ipsos, qui periclitentur, squalidos atq; deformes, & liberos eorum, ac parentes, institutum & ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas uidemus, & uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerum imago gens plerunq; uis est, uelut in rem presentem, animos hominum ducentium. Et Populum Ro. egit in furorem prætextæ C. Cesaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum: corpus deniq; ipsum impositum lecto erat: uestis tamen illa sanguine madens ita representauit imaginem sceleris, ut non occisus esse Cesar, sed tum maxime occidi uideretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquando uidi depictam tabulam

*supra Iouis
imaginem

*supra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat commouendus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quam orationem pro se putet locuturam? At sordes, & squalores, & propinquorum quoque similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicium per charissima pignora, utiq; si & reo sint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et decorum etiam inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratam deniq; iacere, & genua cõplecti, nisi tamen persona nos, & antea facta uita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim tam fortiter tuenda, quam facta sunt. Verum sic est habenda autoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium Murenæm Cicero, accusantibus clarissimis uiris eripuisse præcipue uidetur. persuasit enim nihil esse ad presentem rerum statum utilius, quam

prid

pridie Calend. Ianuarias ingredi consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatum est, cum omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maximè versatur affectus. Sed priuatæ quoq; causæ utrunq; habent perorationis genus, & illud quod est ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lachrymis, si aut statu periclitari, aut opinionione litigator uidetur. Nā in paruis quidē litibus has tragedias mouere tale est, quale si personam Hercules, & cothurnos aptare infantibus uelut. Illud ne indignū quidē admonitione, ingens in epilogo meo iudicio uerti discriminē, quomodo se dicēti, qui excitatur, accommodet. Nā & imperitia, & rusticitas, & rigor, & deformitas afferūt interim frigus, diligenterq; hæc sunt actori prouidenda. Equidem repugnantibus eos patrono, & nihil uultu comotos, & intempestiue ridētes, & factō aliquo, uel ipso uultu risum mouentes, sepe etiam uidi, præcipue uerò cum aliqua uelut scenice* fiunt. Transtulit patronus aliquādo puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus decesserat. Tum ille, alioqui uir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro reâ proferre magni putauit: at ea sepius risum fecit. Nam & ij, quorum officij erat ut traderent eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, & prolata nouissime, deformitate ipsa (nam senis cadaueri infusa) præteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in ius productum quid fieret, interrogabat, ex pedagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa cōtra Cepasios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorū. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile est: at qui à stylo nō recedunt, aut conticescunt ad

*cadunt

hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est enim: Tende ad uestra genua supplices manus: & Heret in complexu liberorū miser: & Renocat ecce me: et si nihil horū is, de quo dicitur, faciat. Et è scholis hæc uitia, in quibus omnia libere fingimus, & impune, quia pro factō est quicquid uolumus, nō admittit hoc idē ueritas fori. Egregieq; Casius dicenti adulescentulæ: Quid me toruo uultu intueris Scuire? Nō mehercules, inquit, faciebam, sed sic scripsisti: Ecce: & quā potuit truculentissime eum aspexit. Illud præcipue admonendum, ne quis nisi summa ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longè uehementissimus hic cum inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet: quē melius infirmus actor tacitis iudicū cogitationibus reliquisset. Nā & uultus, & uox, & ipsa illa excitatiō facies, ludibrio etiā plerunq; sunt hominibus, quos non permouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res mediū, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non autem commouere tantum miserationem, sed etiam discutere, epilogi est proprium, cum oratione continua, quæ motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiā quibusdam urbane dictis, quale est: Date puero panē, ne ploret. & corpulento litigatori, cuius aduersarius itē puer circa iudices erat ab aduocato elatus: Quæ faciam? ego te baiulare non possum. Sed hæc tamen non debent esse mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clarissimos sui temporis oratores fuit, qui pueris in epilogum productis talos proiecit in medium, quos illi diripere coeperunt. Namque hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis. Non illum, qui, cum esset cruentus gladius eius ab accusatore probatus, quo is hominē probabat occisum, subito ex subsellijs ut ritus fugit, & capite ex parte uelato cum ad agentem ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille cum gladio recessisset. Facit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamen orationis

huius

huius
nini p
nus in
Sunt
forte e
amicē
est ge
sue pe
ret. N
qua u
quo c
uiden
sane s
breui
totos
mus r
atq; a
xima
magn
uentu
claud
erit,
& m
est, p
con
plur
Philo
alijs
uocer
parte
peror
sum

huiusmodi scena. Egregieq; Cicero, qui cōtra imaginem Saturni pro Rabirio grauiter, & contra iuuenē, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbane. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduersario satis facimus, si forte eius sit persona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut cum amicē aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur, quod est genus egregie tractatum à Passieno, cum Domitiæ uxoris suæ pecuniariam litem aduersus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nam cum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoq; qua uterq; abundabat, adiecit: Nihil uobis minus deest, quam de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiam si quibusdam uidentur in proœnio, atq; in epilogo sedem habere, in quibus sanè sunt frequentissimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, sed breuiores, ut cū ex his plurima sint reseruanda. At hic, si usquā, totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, si bene diximus reliqua, possidemus iam iudicum animos, & confragosis atq; asperis cuncti, tota pandere possumus uela: & cum sit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; sententijs uti liceat magnificis atq; ornatis. Tunc est commouendum theatrum, cum uentum est ad ipsum illud, quo ueteres tragædiæ comædiæq; clauduntur, Plaudite. In alijs autē partibus tractandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nam neq; exponi sine hoc res atroces, & miserabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei recte subiungitur. Vbi uerò coniunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit: Nam & Philodamo, & Nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μενέδς επιλόγης uocent, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam partes eius, quam species uidentur. Siquidem hæc epilogi, & * perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse summationem orationis.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sint.

CAP.

III.

Quamuis autē pars hæc iudicialium causarum sit summa, præcipueq; cōstet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, nō tamen potui, ac ne debui quidē, locum istum in unā speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cū ad obtinenda, quæ uolumus, potentissimum, tum supradictis multo difficilius, mouēdi iudicū animos, atq; in eū quē uolumus habitū firmādi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quam quo id modo consequi possimus, ostenderē. Nunc altius omnia rei repetenda ratio est. Nam & per totam, ut diximus, causam, locus est affectibus, & eorū non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius asserre uis orandi potest. Nam cetera forsitan tenuis quoque, & angusta ingenij uena, si modo nō doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atq; ad frugem aliquā perducere queat. Certe sunt, semperq; fuerunt non parum multi, qui satis peritē, quæ essent probationibus utilia, reperirēt: quos equidem non contemno, sed hætenus utiles credo, ne quid per eos iudici sit ignotū, atq; (ut dicam, quod sentio) dignos à quibus causas disertis docerentur. Qui uerò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi posset perducere, quo dicto stendum, & irascendum esset, rarius fuit. Atque hoc est, quod dominatur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. Namq; argumenta plerūq; nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper, ut qui per hæc uicit tantū, nō desuisse sibi aduocatū sciat. Vbi uerò animis iudicū uis afferenda est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus est. Hoc non docet litigator, hoc libellis non cōtinetur. Probationes enim efficiunt sanē, ut causam nostrā meliōrē esse iudices putent: affectus præstant ut etiā uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nam cum irasci, fauere, odisse, misereri cœperūt, agi iam rem suam exci-

nāt: & sicut amātes de forma iudicare nō possunt, quia sensum
 eulorum premit amor, ita omnē inquirendę ueritatis rationem
 index amittit occupatus affectibus, aestu fertur, & uelut rapido
 flumini obsequitur: ita argumēta, ac testes quid egerint, pronun-
 tiatio osēdit: cōmotus autē ab oratore iudex, quid sentiat, sedēs
 adhuc atq; audiēs cōsitetur. An cū ille, qui plerisq; perorationi-
 bus petitur sletus erumpit, non palām dicta sententia est? Huc
 igitur incūbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cę-
 tera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. Adeo uelut spiritus ope-
 ris huius atq; animus est in affectibus. Horum autem, sicut anti-
 quitus traditū accepimus, duę sunt species, alterā Gręci πᾶσι
 uocant, quā nos uertentes recte ac proprie affectum dicimus:
 alterā ἠέσι, cuius nomine, ut ego quidē sentio, caret sermo Ro-
 manus: mores appellatur, atq; inde pars quoq; illa philosophię
 moralis est dicta. Sed ipsam rei naturam spectanti mihi, nō
 tam mores significari uidentur, quā morum quędam proprie-
 tas. Nam ipsis quidē omnes habitus mentis cōtinentur. Cautio-
 res uoluntatem complecti, quā nomina interpretari maluerūt.
 Affectus igitur hos concitatos πᾶσι, illos mites atq; cōpositos
 ἠέσι esse dixerunt. In altero uehemēter commotos, in altero le-
 nes: deniq; hos imperare, illos persuadere: hos ad perturbatio-
 nem, illos ad beneuolentiam pręualere. Adijciunt quidam peri-
 torū πᾶσι temporale esse. Quod ut accidere frequētius fateor,
 ita nōnullas credo esse materias, quę continuum desiderent affe-
 ctum. Nec tamen munus artis, aut usus hi leniores habent, uirium
 atq; impetus non tantundem exigunt. In causis uerō etiam plu-
 ribus uersantur, imō secundum quendam intellectu in omnibus.
 Nam cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur,
 quicquid de honestis, & de utilibus, deniq; faciendis & non fa-
 ciēdis dicitur, hoc uocari potest. Quidam cōmendationem, atq;
 excusationem propria huius officij putauerunt: nec abnuo esse
 ista in hac parte, sed non concedo ut sola sint: quin illud adhuc

adijcio, πῶς atq; ἵδιον esse interim ex eadē natura, ita ut illud maius sit, hoc minus: ut amor πῶς, charitas ἵδιον. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis. Nanq; πῶς concitat, ἵδιον solet mitigare. Propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura est, quatinus appellatione ipsa non satis significari uidentur. ἵδιον quod intelligimus, quodq; à docentibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solum mite ac placidum, sed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq; iucundum. In quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum hominumq; uideantur, quò mores dicentis ex oratione pelluceant, & quodammodo agnoscantur, quod est sine dubio inter coniunctas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillum, mariti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim præ se ferunt eorum ipsorum, à quibus laudatur charitatem, neq; alio modo inuisos eos faciunt, quàm quòd amare ipsi uidentur. Alia cum senex adolescentis, alia cum conuuiuium honestus inferioris fert. Hic enim tantum cōcitari, illic etiā affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, sed motus adhuc minoris, ueniam petere, adolescentiæ defendere amores. Nonnunquam etiam leuis alieni caloris derisus ex hac forma uenit, sed non his ex locis tantum, uerū aliquantò magis propriæ sunt uirtutes simulationis, satisfaciendi, rogandi, & ἐρωεῖας, quæ diuersum ei quod dicit, intellectu petit. Hinc etiam ille maior ad cōcitandum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos ad uersarijs submittimus, intelligitur tacita impotentiae exprobratio. Nanque eos graues, & intolerabiles id ipsum demonstrat, quòd cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quàm conuuiuium posse: nam inuidia aduersarios, cōuuiuium nos inuisos facit. Ille iam penè medijs affectus est ex amoribus, & ex desiderijs amicorum, & necessario

rum: n
ter etia
superst
torum
& ex
mem u
orator
bere c
nitate
le dicit
Quar
esse, ac
sideret
mediu
quod
ut pro
godi
seratio
& ma
logi d
patim
altera
& pl
se, par
autem
passi
O fil
Hosti
Iussa
parat
nostr
Si pul

rum: nam & hoc maior est, & illo minor. Non parū significan-
 ter etiam illa in scholis hōm dixerimus, quibus plerunq; rusticos,
 supersticiosos, auaros, timidos, secundum conditionem propo-
 sitorum effingimus. Nam sic hōm mores sunt, cum hos imitamur,
 & ex his ducimus orationem. Deniq; hoc omne bonum & co-
 mem uirum poscit: quas uirtutes cum etiam in litigatore debeat
 orator, si fieri potest, approbare, utiq; ipse aut habeat, aut ha-
 bere credatur. Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bo-
 nitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; ma-
 le dicit. Non enim uidetur iusta dicere, alioqui hōm uidretur.
 Quare & ipsum etiam dicendi genus, in hoc placidum debet
 esse, ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltem ac sublime de-
 sideret. Propriē, iucundē, credibiliter dicere sat est. Ideoq; &
 mediū ille orationis modus maxime cōuenit. Diuersum est huic
 quod πρὸς dicitur, quodq; nos affectum proprie uocamus, &
 ut proxime utriusq; differentiam signē, illud comœdiæ, hoc tra-
 gœdiæ simile. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, mi-
 serationē: ferē tota uersatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint,
 & manifestum omnibus, & nobis in ratione proxi-
 mi, atq; epi-
 logi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem
 patimur, & quem facimus. Et inuidiam: nanq; altera inuidum,
 altera inuidiosum facit. Hoc autem hominis, illud rei est, in quo
 & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur graua per-
 se, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda sunt. Id
 autem contingit, cum magnis alioqui malis grauius esse id quod
 passi sumus, ostenditur. Quale est apud Vergilium:

O felix una ante alias Priamēia uirgo,

Hostilem ad tumultum Troiæ sub moenibus altis.

Iussa mori— Quam miser enim casus Andromachæ, si com-
 parata ei felix Polyxena? Aut cum ita exaggeramus iniuriam
 nostrā, ut etiam quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus:
 Si pulsasses, defendi non poteras; uulnerasti. Sed hæc diligen-

s s tius,

Aeneid. 3.

tius, cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim nos
 se contentus sum, nō id solum agere affectus, ut quæ sunt, ostē-
 dantur acerba ac luctuosa: sed etiam, ut quæ toleranda haberi
 solēt, grauiā uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, quam
 in manu: in infamia plus pœnæ dicimus, quam in morte. Namq̃
 in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum compē-
 lat, in quod ipse à rei natura duceretur: sed aut qui non est, aut
 maiorem quam est, faciat affectum. Hæc est illa, quæ *Sermon* uo-
 catur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addēs uim oratio. Quæ
 uirtute, præter alios, plurimum Demosthenes ualuit. Quod si
 tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti,
 nihil eorū quæ legi, uel didici, quod modò probabile fuit omi-
 tendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci
 aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, sed expe-
 rimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quan-
 tum ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc positus
 est, ut moueamur ipsi. Nā & luctus, & iræ, & indignationis,
 aliquando ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq̃ tantum,
 non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est
 causæ, ut lugētes utiq̃ in recenti dolore disertissime quædā ex-
 clamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoq̃ eloqui-
 tiā faciat, quam quòd illis inest uis mētis, & ueritas ipsa moriē.
 Quare in ijs, quæ uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eo-
 rum qui uere patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiscen-
 tur oratio, qualem facere iudicem uolet. An ille dolebit, qui ad-
 diet me, cum hoc dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipse,
 qui in iram concitat, idq̃ exigit, simile patietur? siccis agentis
 oculis lachrymas dabit? fieri nō potest. Nec incendit nisi ignis,
 nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem,
 quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant
 ea, quæ ualere apud iudicem uolumus: afficiamurq̃; antè quam
 afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim
 sunt

Sunt mo
 Quas q
 quas in
 cerne
 ne cōce
 Si q̃
 finget
 inter o
 uigilan
 tur, ut
 rum, q
 re, sed
 Vt hor
 cidisse
 erump
 bit, ue
 mo san
 hiatus
 & eu
 ostend
 sequen
 Excus
 -Leu
 Et eq
 It lac
 Quid
 -Et d
 Vbi u
 accid
 simus
 mus r
 Ita di

Sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas *phantasia* Græci uocāt, nos sanè uisiones appellemus, per quas imagines rerum absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentibus habere uideamur. Has quisquis bene cõceperit, is erit in affectibus potētissimus. Hunc quidē dicūt *εἰσαγγελία*, qui sibi res, uoces, actus secundum uerum optime finget: quod quidem nobis uolentibus facīle continget. Nam ut inter otia animorum, & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantiū ista nos hæ, de quibus loquimur, imagines prosequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum, quas non habemus, usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere: hoc animi uitium ad utilitatem non transferemus? Ut hominem occisum queror, non omnia quæ in re præsentī accidisse credibile est, in oculis habebō? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet circumuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? non ferientem, non concidentē uidebo? non animo sanguis, & pallor, & gematus, extremus deniq; expirantis hiatus infidet? Insequetur *ἡ ἀπὸ τοῦ*, quæ à Cicerone illustratio & euidentiā nominatur, quæ non tam dicere uidetur quàm ostendere, & affectus non aliter quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his uisionibus illa sunt?

Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa.

¶

Aeneid. 9.

-Leuiq; patens in pectore uulnus.

Et equus ille in funere Pallantis positus insignibus:

It læchrymans, guttisq; humectat grandibus ora.

Quid: nō idē poëta penitus ultimi fãti cepit imaginē, ut diceret:

-Et dulcis moriens reminiscitur Argos?

Vbi uerò miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadearum. Nos illi simus, quos grauiā, indigna, tristia passos queramus. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego
sepe

sepe histriones, atque comœdos, cum ex aliquo grauiore affectu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitantium uice possimus? Sed in schola rebus quoq; ipsis affici conuenit, easq; ueras sibi fingere: hòc magis, quòd illic ut litigatorum loquimur frequentius, quàm ut aduocati. Orbum agimus, & naufragum, & periclitantem, quorum induere personas nò attinet, nisi affectus assumimus. Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscunq; sum aut fui (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor, & uero similis dolor.

De risu.

CAP. IIII.

Hic diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, & illas tristes soluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à satietate, uel à fætigatione renouat. Quanta sit autem in ea difficultas, uel duos maximi oratores, alter Græcæ, alter Latine eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sanè ceteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt, nec displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uero non solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidem, siue id rectè iudico, siue amore inmodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nã & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus & interrogandis testibus plura, quàm quisquam, dixit facete, & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alibi assignauit, & testimonij loco posuit, ut quò sunt magis uulgaria, eò sit credibilius illa ab oratore non facta, sed passim esse

iactata. *Vtinā Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius, quis= *Vtinamq;
 quis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum nu= libertus eius
 mero indulsissent, & plus iudicij in eligendis, quā in conge= Tiro
 rendis studij adhibuissent. Minus obiectus calumniantibus fo= ret, qui tamē nunc quoque, ut in omni eius ingenio, facilius quid
 rejici, quā quid adijci possit, inuenient. Afferit autem summam
 rei difficultatē, primum, quod ridiculum dictum plerunq; falsum
 est, hoc semper humile, saepe ex industria deprauatum, præ= terea nunquam honorificum, tum uaria hominum iudicia in eo,
 quia non ratione aliqua, sed motu quodam, nescio an enarra= bili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi
 tentauerint. Vnde risus quidem nō solum factō aliquo dicto ue,
 sed interdum quodam etiam corporis tractu laceffitur. Præter= ea non una ratione moueri solent. Neque enim acute tantum,
 ac uenuste, sed stulte, iracunde, timide dicta aut facta ridentur.
 Ideoq; anceps eius rei ratio est, quod à derisu non procul abest
 risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua
 & turpitudine: quæ cum in alijs demonstrantur, urbanitas: cum
 in ipsum dicentem recidunt, stultitia uocatur. Cum uideatur au= tem res leuis, & quæ à scurris, mimis, insipientibus deniq; saepe
 moueatur, tamen habet uim nescio an imperiosissimam, & cui
 repugnari minime potest. Erumpit enim inuitis saepe, nec uul= tus modò ac uocis exprimit confessionem, sed totum corpus ui
 sua concutit. Rerum autem saepe, ut dixi, maximarum momen= ta uertit, cum odium iramq; frequentissime frangat. Documen= to sunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius
 inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur, & ne= que negari res, neq; defendi posset, risu sunt & opportuno io= co elapsi. Namq; unus ex ijs, Imò, inquit, nisi lagena defecisset,
 occidissemus te. Ea q; urbanitate tota est inuidia criminis disso= luta. Verū hoc quicquid est, ut non ausim dicere, carere omnino
 arte, quia nonnullam obseruationē habet, suntq; ad id pertinē= tia, &

tia, & à Grecis & à Latinis cōposita praecepta, ita planè affir-
mo præcipue positum in natura, & in occasione. Porrò natura
non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atq; habilior sit ad
inueniendum: nam id sanè doctrina posset augeri: sed inest pro-
prius quibusdam decor in habitu atq; uultu, ut eadè illa minus
dicente alio uideantur urbana esse. Occasioni uero & in rebus
est tanta uis, ut saepe adiuti ea nō indocti modò, sed etiam rustici
falsè dicant, in eum quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim
longe uenustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando.
Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio est, nulli præ-
ceptores. Vtiq; in conuiujs, & sermonibus multi dicaces, sed
quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas ra-
ra, nec ex arte propria, sed ad hanc cōsuetudinem accommodata.
Nihil autem uetabat, & componi materias in hoc idoneas, ut
controuersia permixtis salibus fingeretur, uel res proponi sin-
gulas ad iuuenum talem exercitationem. Quin illæ ipsæ, quæ di-
ctæ sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere so-
lebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquò in
his serium quoq; esset admixtum, plurimum poterunt utilitatis
afferre, quæ nunc iuuenū, uel sibi ludetium exercitatio est. Ple-
ribus autem nominibus in eadem re uulgò utimur, quæ tamen si
diducas, suam propriam quandam uim ostendent. Nam & ur-
banitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonem præse-
ferentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendam gustum
urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam erudi-
tionem: deniq; cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod
cum gratia quadam & uenere dicatur, apparet. Salsum in con-
suetudine pro ridiculo tantum accipimus. natura non utiq; hoc
est: quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero,
omne quod salsum sit, ait esse Atticorum, quia sunt maxime ad-
risum compositi. Et Catullus cum dicit:

Nulla in tam magno est corpore mica salis:

Urbanitas.

Rusticitas.

Venustum.

Salsum.

non dicitur

non dicit, nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non crit insulsum, uelut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente iudicio, & uelut palatū ex citat: quod & a tadio defendit orationem. Sanè tamen ut ille in cibis paulò liberalius aspersus, si tamen nō sit immodicus, affert aliquid proprie uoluptatis: ita hi quoq; in dicēdo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoq; non tantum circa ridicula opinor consistere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Vergilio: de coris hanc magis, & ex cultæ cuiusdam elegantie appellatiōnem puto. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba: Ne ulli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius: quod conuenit cum illo Horatiano:

Molle atq; facetum Vergilio.

Iocum uerò accipimus, quod est contrarium serio. Nam & finire, & terrere, & promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio à dicendo, quod est omni genere commune, dicta est: proprie tamen significat sermonem cum risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negāt. Proprium autem materie, de qua nunc loquimur, est ridiculum. Ideoq; hæc tota disputatio à Græcis πῶπι γᾶλις inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadē, quæ est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in uerbis. Vsus autem maxime simplex. Aut enim ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs, Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut re-percutimus, aut eludimus: Nostra ridicule indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. Nanq; eadē, quæ, si imprudētibus excidāt, stulta sunt si simulamus, uenusta creduntur. Tertiu est genus, ut idē dicit, in decipiēdis expectationibus, dictis aliter accipiēdis, cæterisq; quæ neutram personam contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Itē ridicula aut facimus, aut dicimus, Facto risus cōciliatur interim admixta grauitate, ut M.

Cæcilius

*dicunt in
sulsum

Cæcilius Prætor, cum sellam eius curulem Consul Isauricus regisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur autem Consul a patre aliquando casus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana: quod neq; oratori, neq; ulli graui uiri conueniat. Idem autem de uultu gestuq; ridiculo dictum sit, in quibus est quidē summa gratia, sed maior cū captare risum non uidentur. nihil enim ex ijs quæ dicunt falsa, * dicitur insulsum. Quamquam autē gratiæ plurimū dictis seueritas affert, sitq; ridiculum id ipsum, quia qui dicit non ridet: est tamen interim et aspectus, et habitus oris, et gestus non inurbanus, cū ijs modis contigit. Id porro quod dicitur, aut est lasciuū et hilare, qualia Galbæ pleraq; aut cōtumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi aut asperum, qualia Cassij Seueri: aut lene, qualia Domitij Africi. Refert his ubi quis utatur. Nam in conuiujs et quotidiano sermone lasciuia humilibus, hilaria omnibus cōueniunt. Ludere nōquam uelinus, longeq; absit propositum illud: Potius amicum, quam dictum perdi. In hac quidem pugna forensi malim mihi lenibus interdiceret: quamquam et cōtumeliose, et aspere dicere in aduersarios permissum est, cum accusare etiam palam, et caput alterius iuste petere cōcessum sit. Sed hic quoq; tamen intromana uideri solet fortunæ insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiā in ipsos qui obiecerunt, potest. Primum itaq; considerandū est, et quis, et in qua causa, et apud quem et in quē, et quid dicat. Oratori minime conuenit distortus uultus, gestusq; quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiā scurrilis, et scenica huic personæ alienissīma est. Obscenitas uerō nō à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. Nam si quando obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id, placeo nolo. Quapropter ne dicet quidem false, quoties poterit, et etiam potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem. Non accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili

iocantem

iocantem feret quisquam. Sunt etiam iudices quidam tristiores, quam ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut nostrum quoque litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent. Quod fecit Longus Sulpitius, qui cum ipse foedissimus esset, eum, contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis, dixit. Cui respondens Domutius Afer: Et tu, inquit, ex animi sententia Longe? qui malam faciem habet, liber non est? Vitandum etiam, ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempore alienum, ne preparatum et domo allatum uideatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut supra dixeram, inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptae autoritatis, et notae uerecundiae, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam praecipitum est. Illud non ad orandi fere consilium, sed ad omnia pertinet. Ne lacescat hoc modo, quae ledere sit periculosum: ne aut inimicitiae graues insequatur, aut turpis satisfactio. Male etiam dicitur, quod in plures conuenit, si aut nationes totae incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea quae dicit uir bonus, omnia salua dignitate ac uerecundia dicit. Nimum enim risus pretium est, si probitatis impendio constat. Unde autem concilietur risus, et quibus ex locis peti soleat, difficilimum est dicere. Nam si species omnes persequi uelimus, nec modum reperiemus, et frustra laborabimus. Neque numerosi minus sunt loci, ex quibus haec ducta, quam illi ex quibus ea quas sententias uocamus, ducuntur, neque alij. Nam hic quoque est inuentio, et elocutio, atque ipsius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quae dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictisque colligitur, aut ex ijs quae sunt extra posita. Intra haec enim est omnis uituperatio, quae si grauius posita sit, seria sit: si ^{* Crassus, ha} leuius, ridicula. Haec aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto ^{bet Plinius} tantur. Rarum est autem, ut oculis subijcere contingat, ut fecit ^{* C. lib. 35. c. 4.}

Iulius, qui cum Heluio Mancie sapius obstrepenti sibi diceret, iam ostendā qualis sis: isq; planē instaret interrogatione, qualem se tandem ostēsurus esset, digito demonstrauit imaginē Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum similitum esset uisus. Tabernæ autē erant circa forum, ac scutū illud signi gratia positum. Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio, atq; Fabritio, ac M. Cælius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouincā festinatum cōtentione. Sed in his omnibus cū elegās & uenusta exigitur tota expositio, tum id est festiuissimū, quod aduici orator. Nā & à Cicerone sic est Fabritij fuga illa cōdita. Inq; cum callidissime se putaret dicere, & cum illa uerba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, inquit, hominū fortunās, respicite uarios duosq; casus, respicite C. Fabritij senectutē. Cum hoc respicite, ornāde orationis causa, sepe dixisset, respexit ipse. At Fabritius à subsellij demisso capite discesserat. et cætera quæ adiecit, nā notus locus, cū in re hoc solū esset, Fabritiū à iudicio recessisse. Et Cælius cum omnia uenustissime finxit, tum illud ultimum sic subsequutus: Quo modo transierit, utrū rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidem, qui sunt lasciuī & dicaces, aiebāt in delphino sedisse, & sic tanquā Ariona trāsuectum. In narrando autē Cicero cōsistere facilius putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenustū Afer Domitius, cuius orationibus cōplures huiusmodi narrationes insertæ reperūtur: sed dictorū quoq; ab eodē urbane, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positū nō in hac ueluti iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de Orat. libro & alijs quibusdā locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione Cn. Planci ex duobus lectoribus ostendisset, contraria L. Crassum patronum eius in oratione, quam de colonia Narbonēsi habuerat, suasisse ijs, quæ de lege Seruilia dixerat.

tres e
legen
in T
eje
cum p
logis
grati
nitat
dendi
potes
respo
in alt
autem
est m
ex an
quali
fere a
non i
filius
tibi f
signi
rebus
sciar
Miro
uariu
ret M
quod
Clod
Clod
genus
ctia d
fidei

tres exciuit & ipse lectores, ijsq; patris eius dialogos dedit legendos, quorū cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent ea possessiones. Omneis autem illas Brutus uendiderat, & cum paterna māciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & quibusdam etiam interim historijs exponendis, gratia consequi solet. Sed acutior est illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidem duplex est forma, dicēdi ac respōdendi, sed ratio cōmunis in parte. Nihil enim in laceffendo dici potest, quod non etiā in repercutiendo. At propria quædā sunt respondentium: illa etiam concitati asferre solent, hæc plerunq; in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendū est mihi, non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibolia, neq; illa obscura, quæ Attellanæ more capient, qualia uulgō iactantur, uilissimo quoq; conuersa in maledictum fere ambiguitate. Ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, qui coquū filius habebatur, corā eo suffragiū ab alio peteret: Ego quoque tibi fauebo. Non quia excludēda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia raro bellè respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiuantur. Quare non hoc modo penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo supra dixi, Isauricum: Miror quid sit, quod pater tuus homo constantissimus te nobis uariū reliquit. Sed illud ex eodē genere præclarū, cum obijceret Miloni accusator in argumentū factarum Clodio insidiarū, quod Bouillas ante horam nonā diuertisset, ut expectaret, dum Clodius à uilla sua exiret, & identidē interrogaret, quo tēpore Clodius occisus esset, respondit, sero. quod uel solū sufficit, ut hoc genus nō totū repudietur. Nec plura modō significari solēt, sed etiā diuersa, ut Nero de seruo pessimo dixit: Nulli apud se plus fidei haberi, nihil ei neq; inclusū, neq; signatū esse. Peruenit res

usq; ad ænigma, quale est Ciceronis in Pletorium Fonteij accusatorẽ, cuius matrem dixit, dum uixisset, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autẽ, dum uixit, infames fœmine ad eam conuenire solita, post mortẽ eius bona uenibant: quanquam hic ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatẽ. In matalepsin quoq; cadit ratio dictorũ. Vt Fabius Maximus incusans Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria esse dixit. Nam cõgiarũ, cum sit commune liberalitatis atq; mẽsuræ: à mensura ducta imminutio est rerũ. Et hæc tam frigida, quàm est nominum fletio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut Acisculum, quia esset pascus Pacisculum: & Placidum nomine, quia is acerbus natura esset, Acidum: & Tullium, cum fur esset, Tollium dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nominibus respondet. Afer enim uenustè Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deiicientem, & reponentem, non agere dixit, sed satagere. Est enim dictũ per se urbanum satagere, etiamsi nulla subsit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aspiratione, & binis conuenientis uerbis, similiter sapius frigida, aliquãdo tamen recipienda eademq; cõditio est in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed ut ab alijs dicta, modò futurum ut omnia uereret, cum diceretur Verres: modò Herculi, quẽ expulauerat, molestiorem apro Erymanthio fuisse: modò malum sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquando occasionem quedam felicitas hoc quoq; genere bene utẽdi, ut pro Cecinna Cicero testem Sext. Clodium Phormionẽ: Nec minus niger, inquit, minus confidens, quàm est ille Terentianus Phormio. Acriter igitur sunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet similitudo, si tamẽ ad aliquid inferius, leuiusq; referatur, qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintorem

rem,
minib
ris lu
&
macr
tendi
terim
Augu
bitare
lia. V
Caluc
in inu
didum
in ali
ut Ch
trans
oppid
confe
tur an
petẽt
petis
satis
xtura
ratio
miffi
eo: Tu
non u
cto, q
Quid
penul
nacule
torem

rem, & Scipionem Scrapionē esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, uerum etiā ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Baijus homo in primis dicax, asinus albus uocabatur: & Sarmētus, seu Publius Blesus Iunium hominē nigrum, & macrū, & pandum, fabulam ferream dixit, quod nunc risus petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autē similitudo interim palam, interim inferi solet parabolæ, cuius est generis id Augusti, qui militi libellum timide porrigenti: Noli, inquit, dubitare tanquā assem elephāto des. Sunt quædam etiam uerissimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eum Caluo, candido frontem sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret: Quauis reus sum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili trāslatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliam mutuamur. Ea dicatur sanè fictio, ut Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, & post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Peto de mirmillone, qui retiarium consequbatur, nec feriebat: Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ similitudo, ut L. Galba, qui pilam negligenter petēti, Sic, inquit, petis tanquam Cæsaris candidatus. Nam illud petis ambiguum est, securitas similis. Quod hæcenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generum cum alijs mixtura est, eaq; optima, quæ ex pluribus cōstat. Eadem dissimiliū ratio est. Hinc Eques Ro. ad quem in spectaculis bibentem cum misisset Augustus, qui ei diceret, Ego si prandere uolo, domum eo: Tu enim, inquit, non times, ne locum perdas. Ex contrario non una species: Neq; enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quem ignominia notabat, subinde interponenti precibus: Quid respondebo patri meo? Dic me tibi displicuisse: quo Galba penulam roganti, Non possum cōmodare, doni maneo, cum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidē ut ne auctorem ponam, uerecūdia ipsius facit: Libidinosior es, quàm ullus

est: nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat ex eodem de theatro Carpathium Titus Maximus, an spectasset: fecit Carpathius dubitationem eius stultio rem dicendo: Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cum sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cum eius accusator in Sipario omnibus locis aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxisset: Ergo ego, inquit, nunquam uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium multum de annis etatis sue mentientem: Tum ergo cum una decemabamus, non eras natus. Interim et simulata assensione, ut idem Fabia Dolabella dicenti triginta se annos habere, Verum est, inquit, nam hoc iam uiginti annis audio. Belle interim subicitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus querente Domitia Passienti, quod incusans eius sordes, calceos eam ueteres diceret uendere solere: Non mehercules, inquit, hoc unquam dixi, sed emere te solere. Defensionem imitatus est Eques Ro. qui obiecienti Augusto, quod patrimonium comedisset: Meum, inquit, putauit. Eleuandi ratio est duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuat. Quemadmodum C. Caesar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cesare pugnante gloriabatur, Nunquam fugies respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, ut Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Popiliam uirginem duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti consequens uocant quidam, atque illi simile, quo Cicero Curionem semper ab excusatione etatis incipientem, facilius quotidie pro aenium habere dixit, quia ista natura sequi et coherere uideantur. Sed eleuandi genus est etiam causatum relatio, qua Cicero est usus in Vatini, qui pedibus aeger, cum uellet uideri comodiore uoletudinis factus, et diceret se iam bina milia passuum ambulare: Dies enim, inquit, longiores sunt. Et Augustus nunciantibus Tarraconensibus palmam in ara eius enatam:

Apparet, inquit, quàm saepe accēdatis. Trāstulit crimen Cassius Seuerus: Nam cum obiurgaretur à Pratore, quòd aduocati eius L. Varo Epicureo Caesaris amico conuitiū fecissent: Nescio, inquit, qui conuitiati sint, & puto Stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera: uenustissimū, quod etiam similitudine aliqua uerbi adiuuatur, ut Tracallus dicenti Suellio: Si hoc ita est, is in exilium: Si non est ita, redij, inquit. Elusit Cassius Seuerus, obijeciēte quodam, quòd ei domo sua Proculius interdixisset, respōdendo: Nunquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut Diuus Augustus, cum ei Galli torque m aureū centum pondo dedisset, & Dolabella per iocum, tentans tamē ioci sui euentum dixisset: Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mendacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodam, uictoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longā murenam emisse: Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longæ nascuntur, **utantur* ut ijs piscatores pro restibus* cingantur. Contraria est neganti confessionis simulatio. Sed ipsa quoq; multū habet urbanitatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Caesaris, & ex diuerso quidā cōditionis eiusdē cuius erat litigator, exclamasset: Præterea tu semper in libertos Caesaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquā proficio. Cui uicinū est, nō negare, quod obijciatur, cum & id palam falsum est, & inde materia bene respōdendi datur, ut Catulus dicēti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. In se dicere, non est ferē nisi scurrarum, & in oratore utiq; minime probabile. Quod fieri totidē modis, quot in alijs potest: Ideoq; hoc, quāuis frequens sit, transeo. Illud uerò etiā ridiculum, indignum tamen est homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, qui humiliori liberè aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi dācam, & formulam scribam, quòd caput durum habeas. Hic enim dubium est, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligēdi

gēdi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatum & à laceffente poni solet, quale est, quod refert Cicero: Quid huic abest, nisi res & uirtus? Aut illud Afri: Homo in agendis causis optime uestitus. Et in occurrendo, ut Cicero auctori fãsa Vatinij morte, cū Ouinium libertū eius interrogasset, recte ne omnia? dicēti Recte: Mortuus est, inquit. Plurimus autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quæ sunt uicina, & propè eadem. Sed simulatio est certam opinionē animi sui imitantis: dissimulatio, aliena parum se intelligere fingētis. Simulauit Afer, cum in causa subinde dicentibus, Celsinam diceret cognouisset, quæ erat potens scœmina: Quis est, inquit, iste? Celsinam enim uideri sibi uirum finxit. Dissimulauit Cicero, cum Sext. Annalis testis reum lesisset, & instaret identidem accusator ei, Dic Marce Tulli, nūquid potes de Sexto Annali? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij Annali sexto:

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas, ut Caselio, qui consultori dicenti, nauem diuidere uolo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter solet, cum ab asperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus, quid sentiret de eo, qui in adulterio deprehensus esset, Tardum fuisse respondit. Ei confine, quod dicitur per suspicionem, quale illud apud Ciceronem, Querēti quod uxor sua è fico se suspendisset, Rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis fãse dicēdi ratio in eo est, ut aliter quàm est, rectum uerumq; dicatur, quod fit totum fingēdis aut nostris, aut alienis persuasionibus, aut dicēdo, quod fieri non potest. Aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo suo esset aspersus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurum putas? Sua, C. Casius, qui militi sine gladio discurrenti, Heus cõmito, pugno bene uteris, inquit. Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adesi, & uersati, postero die appositi essent: Festinemus,

alij subcoenant, inquit. Tertium illud Ciceronis aduersus Cœ-
 rium: Fieri enim certe non poterat, ut declamaret, & natus non
 esset. Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Caesar. Nam cū
 testis diceret à reo femina sua ferro petita, & esset facilis re-
 prehensio, cur illam potissimum partem corporis uulnerare no-
 luisset: Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricaam ha-
 beres? Vel optima est simulatio contra simulantem, qualis illa
 Domitij Afrī fuit: Vetus habebat testamentum, & unus ex ami-
 cis recentioribus sperans aliquid ex mutatione tabularum, fal-
 sam tabulam intulerat, consulens eum, an principilaris ei testam-
 ento suaderet ordinare suprema iudicia, Noli, inquit, facere,
 offendis illum. Iucundissima sunt autē ex his omnibus lenia, &
 (ut sic dixerim) boni stomachi, ut Afer ingrato litigatori con-
 spectum eius uitanti in foro, per nomē clatorem missum ad eum:
 Amas me, inquit, quod te non uidi. Et dispensatori, qui cum ad
 reliqua non responderet, dicebat subinde, Non comedi panem,
 & aquam bibo: Pasce, & redde quod debes. quæ uterque deos
 cant. Est gratus iocus, qui minus exprobrat, quam potest, ut illi
 dicenti cādidato, Semper domum tuam colui, cum posset palam
 negare, Credo, inquit, & uerum est. Interim de se dicere ridicu-
 lum est, & quod in alium, si absentem diceret, urbanū nō erit,
 quoniam ipsi palam exprobratur, mouet risum: quale Augustini
 est, cum ab eo males nescio quid improbe peteret, ueniret cōtra
 Martianus, quē suspicabatur & ipsum aliquid iniuste rogatus
 rum: Non magis, inquit, faciam cōmilito quæ petis, quam quod
 Martianus à me petiturus est. Adiuuant urbanitatem & uersus
 cōmode positi, seu toti, ut sunt: quod adeo facile est, ut Ouidius
 ex tetraslichō Macri carmine librum in malos poetas cōposue-
 rit. Quod fit gratius, si qua etiā ambiguitate cōditur, ut Cicero
 in Accium hominem callidum & uersutum, cum is in quadam
 causa suspectus esset: Nisi qua Vlysses rate euasit Laertius. Sen-
 uerbis ex parte mutatis, ut in eum, qui cum antea stultissimus
 esset

esset h
 gabat
 fa. la
 citus
 pso, &
 storia
 ei test
 tellig
 habea
 pecun
 quæ n
 cand
 surdis
 uis D
 prop
 doren
 à reo
 ingen
 lijs q
 accus
 rogar
 uerus
 tissim
 infini
 na, lo
 ne on
 cādi
 cit D
 quæ d
 tia, el
 quid
 risu,

esset habitus, post acceptam hereditatem primus sententiam ro-
 gabatur: Cuius hereditas est, quam uocant sapientiam, pro illo
 facta est. Seu fictis nouis uersibus. Simile est quod *πρωποια* di-
 citur, & prouerbia opportune aptata, ut de homine in aqua la-
 pso, & ut alleuaretur roganti: Tollat te, qui non nouit. Ex hi-
 storia etiam ducere urbanitatem eruditum: ut Cicero fecit, cum
 ei testem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, Non in-
 telligo hęc ænigmata: Atqui debes, inquit, cum Sphingem domi
 habeas. Acceperat autem ille à Verre Sphingem aneam, magnę
 pecunie. Subabsurda illa constant stultis simili imitatione: &
 quę nisi fingantur, stulta sunt: ut qui mirantibus, quod humile
 candelabrū emisset, Fransorium erit inquit. Sed illa similia ab-
 surdis sunt acria, quę tanquā sine ratione dicta feruntur: ut ser-
 uus Dolabellę, cum interrogaretur, an dominus eius actionem
 proposuisset, Domum, inquit, uendidit. Deprehensi interim pu-
 dorem suum ridiculo aliquo explicant: ut qui testem dicentem se
 à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet: cum ille
 ingentē in femore ostendisset, Latus, inquit, *oportuit. Cōtume-
 lijs quoq; uti bellē datur, ut Hispano obijcanti bis acerba crimina
 accusatori, Metiris inquit. Et Fuluius propinquus legato inter-
 roganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus esset, Et
 uerus, inquit, domine. Has aut accepi species, aut inueni frequen-
 tissimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam necesse est,
 infinitas esse tam salse dicendi, quā seuerę, quas præstat perso-
 na, locus, tempus, casus deniq; qui est maxime uarijs. Itaque hęc
 ne omisisse uiderer, attigi: illa autē quę de usu ipso, & modo io-
 cādi cōplexus sum, adeo infirma, sed planē necessaria. His adij-
 cit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentissime scripsit,
 quędā non ridicula, sed cuilibet seuerissime orationi cōuenien-
 tia, eleganter dicta, & proprio quodā lepore iucunda: quę sunt
 quidem urbana, sed risum tamen non habent. Neque enim ei de
 risu, sed de urbanitate est opus institutū, quam propriā esse no-
 strę

stræ ciuitatis ait, & serò sic intelligi cœptam, postquam urbis
 appellationem, etiamsi nomen proprium non adijceretur, Ro-
 man tamen accipi sit receptum, eamq; sic finit: Urbanitas est
 uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos,
 mouendosq; homines in omnem affectum, maximè idonea ad res-
 sistendum, uel laceffendum, prout quæq; res ac persona deside-
 rat. Cui si breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis
 uirtutes cõplexa sit. Nam sicut ista rebus, & personis, & quod
 in utrisque oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem
 breuem eam esse uoluerit, nescio quidem. At quam in eodem li-
 bro dicat fuisse, & in multis narrandi urbanitatem, paulò post
 ita finit, Catonis, ut ait, opinionem secutus: Urbanus homo erit,
 cuius multa bene dicta, responsaq; erunt, & qui in sermonibus,
 circulis, conuiujs, item in cõcionibus, omni deniq; loco ridicu-
 lè, commodeq; dicet. Risus erunt, quicunque hæc faciet orator.
 Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè,
 dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, cõse-
 tanea fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorū, alia seria, alia iocosa,
 alia media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorū.
 Verum mihi etiam iocosa quædam uidentur posse non satis ur-
 banè referri. Nam meo quidem iudicio illa est urbanitas, in qua
 nihil absouum, nihil agreste, nihil incõditum, nihil peregrinum,
 neque sensu, neq; uerbis, neq; ore, gestu ue possit deprehendi, ut
 non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis
 apud Græcos Atticismos ille redolens Athenarum proprium
 saporem. Ne tamen iudicium Marci hominis eruditissimi subtra-
 ham, seria partitur in tria genera, honorificum, cõtumeliosum,
 medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro
 Ligario apud Casarem: Qui nihil solet obliuisci, nisi iniuriat.
 Et contumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio, & Casare.
 Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Et medij, quod
 ἠδρόφει μαλὰ κόνυ uocat, & est cum ita dixit: Neq; grauem mortem
 acci

accide
 ram s
 men u
 ut m
 ctis u
 neris
 ut de
 est, E
 tempo
 quod
 Tran
 alio a
 ter ric
 redde
 lerare
 mach
 moue
 rim, le
 sequi

A
 nam e
 tione,
 magn
 labor
 prima
 res al
 hanc
 ne, au
 in act
 ni atq

accidere forti uiro posse, neq; immaturam Consulari, neq; misera-
ram sapiēti. Quæ omnia sunt optimè dicta: sed cur propriè no-
men urbanitatis accipiant, non uideo. Quod si non solum totus,
ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiam singulis di-
ctis tribuēdum est, illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt ge-
neris eiusdē, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non sunt,
ut de Pollione Asinio scrijs, iocisq; pariter accōmodo dictum
est, Esse eum omnium horarum. Et de actore facilè dicente ex
tempore, Ingenium eum in numerato habere. Etiam Pompeij,
quod refert Marsus, in Cicronem diffidentem eius partibus:
Transi ad Cæsarem, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut
alio animo, aut deniq; non ab ipso dictū fuisset, quod posset in-
ter ridicula numerari. Etiā illud, quod Cicero Cereliæ scripsit,
reddens rationem cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter to-
leraret: Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis sto-
macho. Stomachus enim illic habet aliquid ioco simile. Hæc quæ
moueant, dissimulanda mihi non fuerunt: in quibus, ut erraue-
rim, legentes tamē non decepi, indicata diuersa opinione, quam
sequi magis probantibus liberum est.

De altercatione.

CAP. V.

Altercationis præcepta poterant uideri tunc inchoāda, cūm
omnia, quæ ad continuam orationē pertinent, peregissē:
nam est usus eius, ordine ultimus. Sed cūm sit posita in sola inuē-
tione, neq; habere dispositionē possit, nec elocutionis ornāmēta
magnopere desideret, aut circa memoriam, & prononciationē
laboret: prius quā secundam quinq; partium, hęc quæ tota ex
prima pendet, tractaturus nō alieno loco uideor: quam scripto-
res alij ideo fortasse reliquerunt, quia satis cæteris præceptis in
hanc quoq; uidebatur esse profectum. Constat enim aut intētio-
ne, aut depulsione, de quibus satis traditum est: quia quicquid
in actione perpetua circa probationes utile est, idem in hac bre-
ui atq; concisa profit necesse est. Neq; alia dicuntur in alterca-
tione

tione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei
 ferè omnis obseruatio in illo testium loco ex cussa est: tamen quia
 latius hoc opus aggressi sumus, neque perfectus orator sine hac
 nirtute dici potest, paulum impendamus huic quoque peculiari
 opera, quæ quidem in quibusdam causis ad uictoriam uel plu-
 rimum ualeat. Nam ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum
 quid an contra sit, quæritur, perpetua dominatur oratio, et
 quæstionem finitionis actionis plerumq; satis explicat, et omnia
 penè in quibus de facto constat, aut coniectura, artificiali ratio-
 ne colligitur: ita in ijs causis, quæ sunt frequentissima, quæ uel
 solis extra artem probationibus, uel mixtis continentur, aspera
 ma in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone
 pugnari. Nam et firmissima quæq; memoriæ iudicis inculcanda
 sunt: etiam præstandum quicquid in actione promissimus, et re-
 fellenda mendacia. Nusquam est deniq; qui cognoscit intentionem.
 Nec immeritò quidam, quanquam in dicendo mediocres, hæc
 tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. At
 quidam litigatoribus suis illum modò ambitiosum declamanti
 sudorem præstitisse contenti, cum turba laudantium destituerent
 subsellia, pugnamq; illam decertatoriã imperitis ac sæpe pulle-
 te turbæ relinquunt. Itaque uideas alios plerumq; iudicijs priua-
 tis ad altercationes uocari, alios ad probationem. Quæ si diu-
 denda sunt officia, hoc certè magis necessarium est, pudendumq;
 dictu, si plus litigantibus profunt minores. In publicis certè iu-
 dicijs uox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, ci-
 tat. Opus est igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo
 præsentis et acris. Non enim cogitandum, sed dicendum statim
 est, et propè sub conatu aduersarij manus erigenda. Quare cum
 in omni parte huiusce officij plurimum facit, totas non diligen-
 ter modò, sed etiã familiariter nosse causas, tum in altercatione
 maxime necessarium est, omnium personarum, instrumentorum,
 temporum, locorum habere notitiam, alioqui et tacendum est
 sæpe

saepe, etiam alijs subijcientibus, plerunq; autem studio loquendi
 fatiè modò accedendum, quod nūquam accidit, *ni nostra cre- *ut
 dultitate aliena stultitia erubescamus: neq; tantum hoc ipsis mo-
 nitoribus clarescit. Quidā faciūt aperte, quod rixemur. Videas
 enim plerosq; ira percitos exclamantes, ut iudex audiat cōtra-
 rium id esse, quod admoneatur, sciatq; ille, qui pronunciaturus
 est in causa, malum quod tacetur. Quare bonus altercator uitio
 iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, &
 fert extra causam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac me-
 rori cogit, & ipsos nonnunquam iudices incitat. Melior mode-
 ratio, ac nonnunquam etiā patiētia. Neq; enim refutāda tantum
 quæ è contrario dicuntur, sed contemnenda, eleuanda, ridenda
 sunt, nec usquā plus loci reperit urbanitas, odiū mordet & pu-
 dor, contra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter resi-
 stendum. Sunt enim quidā præduri in hoc oris, ut obstrepāt in-
 genti clamore, & medios sermones intercipient, & omnia tu-
 multu cōfundāt, quos ut nō inuitari, sic acriter propulsare opor-
 tebit, & ipsorum improbitas refūdenda, & iudices, uel præsi-
 dentes magistratus appellādi frequēter, ut loquēdi uices seruē-
 tur. Nam est res animi iacētis, & mollis supra modū frontis, fal-
 litq; plerūq; , quod probitas uocatur, quæ est imbecillitas. Valet
 autē in altercatione plurimum acumē, quod sine dubio ex arte
 non uenit. Natura enim non docetur, arte tamen adiuuatur: in
 qua præcipuū est semper id in oculis habere, de quo queritur,
 & quod uolumus efficere: quia propositū tenētes in rixam non
 ibimus, nec causæ debita tēpora conuitiando cōteremus, gaude-
 bimusq; , si hoc aduersarius facit. Omnia tēpora ferè parata sunt
 mediatis diligenter, quæ aut ex aduerso dici, aut responderi à
 nobis possint. Nonnunquam tamen solet hoc quoq; esse artis ge-
 nus, ut quædam in actione dissimulata subito in altercādo pro-
 ferantur, & inopinatis eruptionibus, & ex insidijs citissimò fa-
 cto similitum. Id autem tantum faciendum, cum est aliquid cui
 respon

responderi nō statim possit, potuerat autem, si tēpus ad dispo-
nendum fuisset. Nam quod fideliter firmum est, à primis statim
actionibus arripere optimum est, quo sepius diutiusq; dicatur.
Illud uix saltem præcipiendum uidetur, ne turbidus & clamo-
sus tantū sit altercator, & quales facti sunt, qui literas nesciūt.
Nam improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est.
Nocet etiam diu pugnare in ijs, quæ obtinere non possis. Nam
ubi uinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt, de
quibus queritur, facilius erit in ceteris fides: siue unum, minor
solet irrogari poena uerecūdiæ. Nam culpam, præsertim depre-
hensam, pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, mū-
ti in rem consilij atq; artis est, ut errātem aduersarium trahas,
& ire quā longissime cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo
quædam bene dissimulantur instrumēta. Instant enim, & sepe
discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, & fi-
ciunt probationibus nostris autoritatem postulando. Expedit
etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet, quod appre-
hēdens maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res pro-
ponere, quarum utrālibet male sit electurus: Quod in altera-
tione fit potentius, quā in actione, quia in illa nobis ipsi re-
spondemus, in hac aduersarium quasi confessum tenemus. Est in
primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid respondeat:
quod ex uultu sepiissime, & aliquando etiam dicto aliquo, fe-
cto uel eius deprehenditur: & instare proficientibus, & ab ijs
quæ non adiuuant, quā mollissime pedem oportet referre. Fi-
ciunt hoc medici quoq; ut remedia perinde perseuerent adhibe-
bere, uel desinant, ut illa recipi uel respui uident. Nonnunquam
si rem euoluere propositam facile nō sit, inferenda est alia qua-
estio, atq; in eam, si fieri potest, iudex auocāndus. Quid enim cum
respondere nō possis, agēdum est, nisi ut aliud inuenias, cui ad-
uersarius respondere nō possit: In plerisq; iudex est auocāndus,
ut dixi, qui circa testes est locus, & personis modo distat, quod

hic p

hic p
patro
utiliss
sum
uersas
plici g
aduoc
profer
tissim
prepa

H
uerere
rent,
dem o
mixtu
posit
Ideoq
mus, u
ci non
nia? n
tur op
credo
adhib
dubijs
uero e
dens,
cation
sunt. N
Nam
here t

Hic patronorum inter se certamen, illic pugna inter testem & patronum. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam est utilissimum, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorundem, sumere materiam uel ueræ, uel etiam fictæ controuersię, & diuersas partes altercationis modo tueri: quod idem etiam in simplici genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæque ordine probatio sit apud iudices proferenda: cuius rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima, prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum preparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio & consilio.

C A P. VI.

His pro nostra facultate tractatis, non dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuentioni subiungerent, præterisse hunc locum quibusdam uiderer: qui mea quidem opinione adeò partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus est, ut ne à sententijs quidem, aut uerbis saltem singulis possit separari: nec magis arte traditur, quàm gustus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendum cauendumq; sit, docebitur, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipiã igitur, ne quod effici non potest, aggrediamur? ut contraria uitemus, & communia: ne quid in eloquendo corruptum obscurumq; sit? Refertur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo distare consilium: nisi quòd illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs: Et quòd iudicium frequentissime certum est. Consilium uerò est ratio quædam alte petita, & plerunque plura perpendens, & comparans, habensq; in se & inuentionem, & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in uniuersum spectanda sunt. Nam ex re sumitur: cui locus ante actionem est frequenter. Nam & Cicero summo consilio uidetur in Verrem uel contra hæc tempora dicendi maluisse, quàm in eum annum, quo erat

Qu. Hortensius cōsul futurus, incidere. Et in ipsis actionibus primum ac potentissimum obtinet locum. Nam quid dicendum, quid tacendum, quid diffitendum sit, exigere cōsiliū est: negare sit satius, an defendere: Vbi proœmio utendum, & quali: Narrandum ne, & quomodo: Iure prius pugnandum, an æquo: Qui sit ordo utilissimus: tum omnes colores asperere, an leniter, an etiam submissee loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quisque passus est locus, monuimus: idemq; in reliqua parte faciemus. Pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifestius appareat, quid sit, quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cum suaderet bellum Atheniensibus, parum id prospere expertis, nihil adhuc factū esse ratione, monstrat. Poterat enim emendari negligentia. At si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem cum offensam uereretur, si obiurgaret populi segnitiam, in asserenda libertate Reipublicæ maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Nam & faciles habuit aures, & naturalis quebatur, ut meliora probanteis, peiorum pœniteret. Cicero quidem uel una pro Cluentio quamlibet multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consilium maxime mirer? primam ne expositionem, qua matri, cuius filiam premebat auctoritas, abstulit fidem? An quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduersariū maluit, quàm negare propter inueteratam, ut ipse dicit, insaniam? An quod in re inuidiosa legis auxilio non uisissime est usus? Quo genere defensionis etiam offendisset notandum præmolitas iudicum mōtes. An quod seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone? quod non ante narrauit, quàm præiudicijs omnibus reum liberaret? quod in studiis inuidiam in Clodium uertit? quanquam re uera fuerat magna fortuita, quod factum & laudauit, & tamen uoluntate Milonis remouit: quod illi preces nō dedit, & in earum locum ipsi successit? Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit auctoritatem

tatem
nis f
dō in
tra
sine
acco
Sed
ctabi

M

E

& ca
cand
abun
nisi il
deuin
cū fir
bus m
nostr
licet h
leuite
citus
ipsam
sint o

tatem

tatem, ut pro Ligario se opposuerit, Cornelium ipsa confes-
sionis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non mo-
do in orando, sed in omni uita prius consilio: frustra; sine co-
tradi ceteras artes, plusq; uel sine doctrina prudentiam, quam
sine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam orationem
accommodare locis, temporibus, personis, esse eiusdem uirtutis.
Sed hic quia latius susus est locus, mixtusq; cum elocutione, tra-
ctabitur cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FAB. QVINTILIAE

DE INSTITVTIONE

Oratoria, liber Septimus.

DE INVENTIONE, ut arbitror, satis
dictum est. Neq; enim ea demum, quæ ad do-
cendum pertinent, executi sumus, uerum etiam
motus animorum tractauimus. Sed ut opera
extruentibus satis non est, saxa, atq; materiã,
et cetera edificanti utilia congerere, nisi disponẽdis eis collo-
candisq; artificum manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet
abundans rerum copia, cum ulu tantum habeat, atq; congestum,
nisi illas eadẽ dispositio in ordinẽ digestas, atq; inter se cõmissas
deuinxerit. Nec immeritò secunda quinque partium posita est,
cũ sine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquam susis omni-
bus membris, statua sit, nisi collocetur. Et siquam in corporibus
nostris, aliorum uel animalium partẽ permutes atq; transferas,
licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam
leuiter loco moti, perdũt, quo uiguerũt, usum: et turbati exer-
citus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui
ipsam rerum naturã stare ordine putant, quo confuso peritura
sint omnia. Sic oratio carẽs hac uirtute, tumultuetur necesse est,

et sine rectore fluitet, nec cohareat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec fine proposito, casum potius quam consilium sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni: quæ quidē, si certa aliqua res tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, et tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, et uigilet, et inueniat, et iudicet, et consilium à seipso petat. Neq; inficias eo quædam esse, quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De dispositione.

CAP. I.

Sit igitur, ut supra significauimus, Diuisio, rerum pluriū in singulas: Partitio, singularum in partes, discretus ordo, et recta quædam collocatio prioribus sequentia annectens: Dispositio, utilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminerimus ipsam dispositionem plerumq; utilitate mutari, nec eandem semper primam questionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exempla præteream, Demosthenes quoq; et Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis aduersum secuti ordinē, cum accusator à iure, quo uidebatur potentior, ex perit: patronus omnia, uel penè omnia ante ius posuerit, quibus iudicem questionem legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit, alioqui semper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in accusatione mutua, ut se uterque defendat, priusquam aduersarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem esse diuersum. Igitur, quid ego sim secutus, quod partim præceptis, partim ratione usurpatū cognoueram, promittent unquam dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersijs forensibus nosse omnia, quæ in causa uersarētur. Nam in schola certa sunt et pauca, et ante declamationē exponuntur, quæ etiam in iudicio uocant, Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduersa parte, quam pro

cogitabam. Et primum (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam, quid utraq; pars uellet efficere: tum per quid, hoc modo: Cogitabam, quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controuersum. Si confessum, non poterat ibi esse questio. Transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar: nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primum coeperat non conuenire, questio oriebatur. Id tale est: Occidisti hominem, occidit conuenit, transseo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum, inquit, cum adultera occidere licet: legem esse certum est. Tertium iam aliquid uidendum est, in quo pugna consistat. Non fuerunt adulteri: Fuerunt: questio. De facto ambigitur, coniectura est. Interim ergo et tertium confessum est, adulteros fuisse. Sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere. Exul enim eras, et ignominiosus: de iure queritur. At si protinus dicenti, occidisti: respondeatur, non occidit: statim pugna est. Sic explorandum est, ubi controuersia incipiat, et considerari debet, quae primam questionem facit. Intentio simplex, Occidit Saturninum Rabirius. Coniuncta, Lege de sicarijs commisit L. Varenus. Nam C. Varenus occidendo, et Cn. uulnerrando, et Salarium item occidendo, cadit. Nam sic diuersae propositiones erunt, quod idem de petitionibus dictum sit. Verum ex coniuncta propositione, plures esse quaestiones ac status posunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit. In quo genere agendi est dispiciendum, quid quoque loco diluat, quod pertinet ad actorem. Non planè dissentio à Celfo, qui sine dubio Ciceronem est secutus. Instat tamè huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmissimum, imbecilliora medio, quia et initio mouendus sit iudex, et summo impellendus. At pro reo plerunque grauissimum quicque primum mouendum est, ne illud spectans iudex, reliquorum defensionem sit auersior. Interim tamen et hoc muta-

bitur, si leuiores illa palam falsa erunt, grauiſſimi deſenſio diſſi-
 cillior, ut detracta prius accuſatoribus fide aggrediamur om-
 nium, iam iudicibus omnia uana eſſe credentibus. Opus erit te-
 men praefatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & pro-
 mittatur deſenſio, ne id quod non ſtatim dilucemus, timere uideamur.
 Anteaſt uita crimina plerunq; prima purganda ſunt, ut
 id de quo laturus eſt ſententiam, iudex audire propitius inci-
 piat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum diſtuli,
 non quid frequentiſſime, ſed quid tum expediret, intuitus. Cum
 ſimplex intentio erit, uidendum eſt, an unum aliquid reſponde-
 mus, an plura: Si unum, in re quaſtionē inſtituamus, an in ſcri-
 pto. Si in re, negandum ſit quod obijcitur, an tuendum. Si in
 ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de uerbis, an uol-
 untate quaeratur. Id ita conſequemur, ſi intuiti fuerimus qua
 ſit lex quae litem faciat, hoc eſt, qua iudicium ſit conſtitutum. Na
 quaedam in ſcholasticis ponuntur ad coniungendam modo ac-
 rei ſeriem: ut, Pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimentis
 recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui
 expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinquitatis
 ducere uult filiam pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad expo-
 ſitum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec te-
 men ſemper ex una lege quaſtio eſt, ut in de uoluntate. His ſpecta-
 tis, apparebit circa qua pugna ſit. Coniuncta deſenſio eſt, que
 ſis pro Rabirio: Si occidiſſet, recte feciſſet, ſed non occidit. U-
 uerò multa contra unam propoſitionem dicimus, cogitandum
 eſt primum quicquid dici poteſt, tum ex his quo quicq; loco de
 ci expediat ordinandum. In quo non idem ſentio, quod de pro-
 poſitionibus paulò antè, quodq; de argumentis probatiuum
 loco conceſſi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam
 quaſtionum ſemper crefcere debet, & ad potentiſſima ab inſi-
 miſſimis peruenire, ſiue ſunt eiſdem generis, ſiue diuerſi. Inter
 autem quaſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex alijs atque alijs
 conſi-

conſi-
 milis o-
 quicqu-
 execu-
 alias p-
 tet, non
 etiam
 fenerator
 rator
 etiam
 rator
 ria qua-
 ris, an
 beatur
 ſimum
 Huic i-
 que, no-
 non pa-
 nem: e-
 Hec in-
 tendem-
 nem re-
 habuiſ-
 fraude
 & hoc
 que co-
 neralet
 derem-
 tibus R-
 in ciui-
 Simili-
 Vltim-

consuetudinibus: facti, semper idem spectant: in utroque genere si-
 milis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum
 quicque primum tractari oportet. Ideoque quasdam quaestiones
 executi donare solemus, & concedere. Neque enim transire ad
 alias possumus, nisi omisis prioribus. Quod ipsum ita fieri oportet,
 non ut damnasse eas uideamur, sed omisisse, quia possumus
 etiam sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex
 fœnore hereditario, potest incidere quaestio, an huic esse procura-
 ratorem liceat. Finge nos, postquam tractauimus, remittere, uel
 etiam conuinci: quaeretur, an ei cuius nomine litigatur, procura-
 ratorem habendi sit ius. Discedamus hinc quoque: recipit mate-
 ria quaestionem, an ille cuius nomine agitur, heres sit fœnerato-
 ris, an ex asse heres. Haec quoque concessa sint: quaeretur an de-
 beatur. Contrà, nemo tam demens fuerit, ut etiam id quod firmis-
 simum duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat.
 Huic in schola simile est: Non abdicabis adoptatū: ut hunc quo-
 que, non uirum fortem: ut & fortem, non quicumque uoluntati tuae
 non paruerit: ut in alia omnia subiectus sit, non propter opinio-
 nem: & ut propter opinionem, non propter talem opinionem.
 Haec iuris quaestionum differentia est. In factis autem ad idem
 tendentia sunt plura. Ex quibus aliqua citra summam quaestio-
 nem remitti solent: ut si is cum quo furti agitur, dicat, Proba te
 habuisse, proba perdidisse, proba furto perdidisse, proba mea
 fraude. Priora enim remitti possunt, ultima non possunt. Solebam
 & hoc facere praecipue: ut uel ab ultima specie (nam ea serè est,
 quae continet causam) retrorsum quaererem usque ad primam ge-
 neralem quaestionem, uel à genere ad extremam speciem descen-
 derem, etià in suasorijs: ut deliberat Numa, an regnum offeren-
 tibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an regnandum, an
 in ciuitate aliena, an Romae, an laturo sint Romani talè regem.
 Similiter & in cōtrouersijs. Optet enim uir fortis alienā uxore:
 Ultima species est, an optare possit alienam uxorem. Generale
 est

est, an quicquid optauerit, accipere debeat. Inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & queritur. Primum enim occurrit ferè, quod est ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuisionem perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse. Queratur aliquid quod est ultra, si ne uidua quidem: adhuc plus, si nihil ex priuato: ultimum retrosum, quod idem à capite primum est, si nihil iniquum. Ita propositione uisa, quod est facilius, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si, tanquam res agatur, & nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrat. Si id non contigerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur. Quod si hoc non esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Itaq; inferiora quoq; scrutabimur, quae tractata faciliorem nobis iudicem in summa quaestione facient. Non dissimile huic est & illud praeceptum à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia sunt. Commune est, Tyrannum occidit: proprium, Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id prae me erat, nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare: ut in illa controuersia, Dux qui competitorem patrem in suffragijs uicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentem ab hostibus, in legatis dixit, Serò itis. Excusserunt illi patrem, & aurum in sinu eius intulerunt, ipsi perseuerauerunt ire quò intenderant, inueniunt ducem crucifixum, cuius uox fuit: Cauete proditores. Reus est pater. Quae conueniunt? proditio nobis prodita est, & prodita à duce, querimus proditorè, te ijsse ad hostes fateri, & ijsse clam, & ab his incolumem rediisse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potest fit in propositione: quae si animos occuparit, propè aures ipsi

defensione præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuvat, separatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset, quod credi uolebam: ut in præuaricationum criminibus: ut absoluator reus, aut innocentia ipsius sit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit, quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri nõ poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occisum esse constat, non in solitudine, ut à latronibus suspicer: non prædæ gratia, quia in spoliatus est: non hereditatis spe, quia pauper fuit. Odiũ igitur in causa, quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuisioni uiam præstat, eadem inuentioni quoq; excutere quicquid dici potest oportet, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: si nõ potest, occidit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure. Aut uoluntate igitur, aut necessitate: nam ignorantia prætendi nõ potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro republica fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, non præparata: alter igitur insidiatus est. Vter? profecto Clodius. Vides ne ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, aut utiq; uoluit occidere insidiatorem Clodium, aut non: tutius si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neq; iubente, neque sciente Milone. At hæc tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dicebamus occisum. Adijcietur, quod suos quisque seruos in tali re facere uoluisset. Hoc eõ est utilius, quod sæpe nihil placet, & aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij

utēdum, & esse nonnunquam communem eam, suo loco dictum est. Multis milibus uersuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere, quod in foro uel atrocitate formularū, uel modo petitionū, uel nouissime sorte dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus iisdem narrare, & cōtradictiones soluere, tam ab æthere, quàm à possessore cōcessum sit. Sed in plurimis controuersis ne inueniri quidem potest, ut in illa: Qui tres liberos habebat, oratorem, philosophum, & medicum, testamēto quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit: unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt: quis primus dicat, incertum est propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebitur, incipiēdum erit. Et hæc quidē de diuidēdo in uniuersum præcipi possunt. At quo modo inueniemus etiā illas occultiores quæstiones: scilicet, quo modo sententias, uerba, figuras, colores, ingenio, cura, exercitatione: non tamen ferè unquam nisi imprudentem fugerint, si, ut dixi, naturam sequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquentiæ famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modo, uel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil uitantes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quod facilius appareat, unam de schola controuersiam non ita sanè difficilem ut nouam, proponam in exemplum: Qui reo proditiōnis patri nō affuerit, exheres sit. Proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Reo proditiōnis patri disertus filius affuit, proficus non affuit, damnatus abiit cum aduocato in exiliū. Rusticus cum fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris & fratris. Pater reuersus intestatus decessit, petit rusticam partem bonorum, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, quibusq; nos circa lites raras sollicitiores ridiculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro uiro forti contra imbellem, pro restituto cōtra ingratum, pro eo qui parte contentus sit, contra eum qui fratri nihil daret

ex pa
nant,
si fier
ut p
uero q
hæc u
interf
baber
ditate
nolit
man
bus lo
hoc d
partes
à liter
Hanc
sequer
deatu
eum,
sti. H
eius q
redeat
est, ni
diciu
factur
erat. S
ergo,
pius a
uolun
tate s
dum
tur in

ex paternis uelit. Quæ omnia sunt in materia, & multum iu-
 uant, uictoriam tamen non tradunt. In hac quaerentur sententiæ,
 si fieri poterit, præcipientes uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est,
 ut pulchre fuerit cū materia tumultu & clamore trāsactum. Illi
 uerò quibus propositum quidē melius, sed cura in proximo est,
 hæc uelut innatantia uidebunt, excusatum esse rusticum, qui nō
 interfuerit iudicio nihil collaturus patri: sed ne disertum quidē
 habere quod imputet reo, cum is dānatus sit. Dignum esse here-
 ditate restitutorem, nō auarum, impium, ingratum, qui diuidere
 nolit cum fratre, coq; sic merito. Quæstionem quoq; illam pri-
 mam scripti, & uoluntatis, qua nunc expugnata, nō sit sequenti-
 bus locus. At qui naturā sequetur, illa cogitabit profectò, primò
 hoc dicturum rusticum: Pater intestatus duos nos filios reliquit,
 partem iure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tam procul
 à literis, quin sic incipiat, etiā si nescierit, quid sit propositio?
 Hanc cōmunem omnium legē leuiter adornabit, ut iustam: nempe
 sequetur, ut queramus, quid huic tam æquæ postulationi respo-
 deatur. At id manifestum est. Lex est, quæ iubet ex heredem esse
 eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem nō affui-
 sti. Hanc propositionem necessariò sequitur legis laudatio, &
 eius qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in confessis,
 redeat animus ad petitorem: nunquid non hoc cogitēt necesse
 est, nisi quis sit planè hebes? Si lex obstat, nulla lis est, inane iu-
 dicium est: atqui & legem esse, & hoc quod puniat à rustico
 factum extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticus
 erat. Sed lex erat, omnes cōplectitur: nihil proderit. Queramus
 ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid aliud (se-
 pius dicam) natura permittit, quàm ut cum uerba cōtra sint, de
 uoluntate queratur? Generalis igitur quæstio, uerbis an uolun-
 tate sit standum. Sed enim in commune de iure omni disputan-
 dum semper, nec unquam satis iudicatum est. Querendum igitur
 in hac ipsa, qua cōsistimus, an aliquid inueniri possit, quod
 scripto

scripto aduersetur. Ergo quisquis non affuerit, exheres erit
 quisquis sine exceptione? Iam se illa uel ultro offerent argumē-
 ta. Filius infans & aeger non affuit, & qui aberat, & qui milie-
 tabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti est, posset ali-
 quis non affuisse, & heres esse. Trāseat nunc idem ille, qui cogi-
 tavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo, ad disertum. Vt ista
 concedam, tu nec infans es, nec aeger eras, nec abfuisti, nec milie-
 tasti. Non aliud occurrit quā illud, Sed rusticus sum. Contra,
 quod palam est, dicet: Vt agere non potueris, asidere potuisti.
 Et uerum est, quare redcundum est rustico ad animum legum
 latoris. Impietatem punire uoluit, ego autem impius non sum.
 Contra quæ disertus: Tu impie fecisti, inquit, cum exheredes-
 tionem meruisti, licet te postea uel pœnitentia, uel ambitus ad
 hoc genus optionis adduxerit. præterea propter te dānatus est
 pater: uidebaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticus:
 Tu uerò in causa damnationis fuisti: multos offenderas: inimi-
 citias domi contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoque quod
 coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale cōsiliū, ne uniuersam
 domū periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti &
 uoluntatis cōtinentur. Intēdamus ultra animum, uideamusque
 aliquid inueniri præterea possit, quo id modo fiat: sedulo in-
 ter querentem, ut querere doceam, & omisso speciosiore illo
 styli genere ad utilitatem me submitto discentium. Omnes ab-
 hac quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus. Cur non
 aliquid circa patrem querimus? Dictum uerò est, cui quis non
 affuerit, exheres erit. Cur non conamur & hic querere, num
 cuiusque non affuerit? Facimus hoc sepe in ijs controuersijs, in
 quibus petuntur in uincula, qui parētes suos nō alunt. An eum
 qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui fi-
 liū lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid appre-
 hendi potest? Damnatus est. Nunquid igitur lex ad absolutam
 tantum patres pertinet? Dura prima fronte quæstio est. Non
 desperemus

desperemus
 lia lib
 recun
 argum
 to ex
 si affu
 les nu
 script
 parte
 la exc
 eis qu
 tione,
 nō in
 les fie
 perso
 oriri
 Non
 nō res
 à rust
 ultra
 cedit.
 lectiu
 & p
 eius d
 tioner
 reuoc
 set, re
 rustic
 sticus
 terit,
 quod
 sider

desperemus, credibile est hoc uoluisse legum latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerendum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumētum controuersia. Damnatus proditionis cum aduocato exulet. Vix uidetur posse fieri, ut poena filio eadem, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet: nō ergo credibile est de non aduocato dānati scriptū. An possint enim bona esse ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubium facit. Disertus & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est, & propter hoc ipsum poenam esse constitutam eis qui nō affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus nō indignum quod annotetur: posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones: An quisquis, an cuiusq; : hæc ex duabus personis quæstia sunt. E' tertia autem quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest, quia nulla fit de sua parte controuersia. Nondum tamē cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiam nō restituto patre. Nec statim eò tēdamus, quod occurrit ultro, à rustico restitutum. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit ultra. Nam ut genus speciem sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum: ratiocinatio atq; collectiua quæstio orietur, an restitutio pro sublacione iudicij sit, & perinde ualeat, ac si iudicium non fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutionem uno præmio, nisi patre perinde ac si accusatus nō esset, reuocato: quæ res aduocati quoq; poenam, tanquam is nō affuisset, remisit. Tum ueniemus ad id, quod primum occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an rusticus restitutor accipi debeat pro aduocato, quando id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbū sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiam si uterq; sibi totum uendicaret

uendicaret, nunc utiq; cum alter semissem, alter uniuersa, fratre
 excluso. Sed his tractatis etiam magnum momētum habet apud
 iudices patris memoria, cum præsertim de bonis eius queratur.
 Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit: sed
 ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentum est.
 Plerunq; autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia
 nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem
 mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicæ
 præparemus. Nihil habui amplius, quod in uniuersum præcipe-
 rem. Nunc eamus per singulas causarū iudicialium partes, quas
 ut persequi ad ultimam speciem, id est, ad singulas lites, cōtro-
 uersiasq; non possum: ita de generalibus scribere licet, ut quæ
 in quæq; statum frequentissimè incidant, tradam. Et quia na-
 tura prima questio est, factum ne sit, ab hac ordiar.

De coniectura.

CAP. II.

Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Vtriusque
 tria tēpora, præteritum, præsens, futurum. De re, & gene-
 rales questiones sunt, & definite: id est, & quæ non continentur,
 & quæ continentur. De animo queri non potest, nisi ubi
 persona est, & de facto constat. Ergo cū de re agitur, aut quid
 factum sit, in dubiū uenit, aut quid fiat, aut quid sit futurum. Ut
 in generalibus, an atomorum concursu mundus sit effectus: an
 prouidentia regatur: an sit aliquādo casurus. In definitis, an pater-
 ricidium cōmiserit Roscius: an regnū affectet Manlius: an reus
 Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritū tem-
 pus maximè ualeat. Nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nō
 quæ fiant, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Querit-
 tur & unde quid ortum, ut pestilentia, ira deūm, an intemperie
 cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ habitu. Et quæ causa fi-
 eti, ut quare ad Troiā quinquaginta reges nauigauerint, iure-
 iurādo adacti, an exēplo moti, an gratificātes Atridis. Quæ duo
 genera nō multum inter se distant. Ea uerò, quæ sunt præsentis
 temporis

temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent coniectura: ut si apud Lacedæmonios quærat, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest uideri extra hoc propositum coniecturæ genus, cum de aliquo homine quæritur, quis sit: ut est quæsitum cōtra Vrbiniæ heredes, si is, qui tanquam filius petebat bona, Figulus esset, an Sospiter: nam & substantia eius sub oculos uenit: ut non possit quæri an sit. Quomodo ultra Oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed an quid sit. Verū hoc quoq; genus litis ex præterito pendet: An hic sit ex Vrbinia natus Clusinius Figulus. Fucrunt autē tales nostris etiam temporibus controuersia, atq; aliqua in meū quoq; patrociniū inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tēpora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit. Qua mente Pyrrhus fœdus petat. Quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas, & qualitas circa modum, speciem, numerum. An Sol maior quàm terra. Luna globosa, an plana, an acuta. Vnus mundus an plures. Itemq; extra naturales quæstiones. Maius bellum Troianum, an Peloponnesiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In ijs autem quæ accusatione, ac defensione consistant, unum est genus, in quo quæritur & de factō, & de autore: quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrunq; pariter negatur: interim separatam, cum factum sit, nec ne: & si de factō constet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoq; factum aliquando simplicem quæstionem habet, an homo perierit: Aliquando duplicem, ueneno an cruditate perierit. Alterum est genus de factō tantum, cum si id certum sit, non potest de autore dubitari. Tertium de autore tantum, cum factum cōstet, sed à quo factum sit in cōtrouersiam uenit. Et quod tertio loco posui, non est simplex. Aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut aliū fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam

Græci

Græci *δύσασ* *ὑποψία* uocant, nostrorum quidam concertatiuum. Interdum in aliquam personam que extra discrimen iudicij est, trāsferitur, & aliās certam, aliās incertam. Et cum in certam, aut in extrariam, aut in ipsius qui perijt uoluntatē. In quibus similibus, atq; in *δύσασ* *ὑποψία* personarū, causarum, cæterorum comparatio est, ut Cicero pro Vareno, in familiam Ancharianam: pro Scauro, circa mortem Bostaris in matrem auertens crimen, facit. Est etiā illud huic contrariū cōparationis genus, in quo uterq; a se factum esse dicit, & illud in quo nō personæ inter se, sed ipse res colliduntur, id est, non uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto, & de autore constat, de animo queri potest. Nunc de singulis, cum pariter utrunq; negatur, hoc modo: Adulterium non cōmisi: tyrannidem non affectaui. In cædis ac ueneficij causis frequens est illa diuisio, Non est factum: & si factum, ego nō feci. Sed cum dicimus, Proba hominē occisum, accusatoris tantum partes sunt: à reo nihil dici contrā, præter aliquas fortasse suspitiones potest, quas spargere quàm maxime uarie oportebit: quia si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periliandum. Nam ut cū inter id quod ab aduersario, & id quod à nobis propositum est, queritur, uidetur utiq; alterum uerum: cum aduerso unum est quo defendimur, reliquum est quo premimur. At cum querimus de ambiguis signis cruditatis & ueneni, nihil tertium est. Ideoq; utraq; pars quod proposuit, tuetur. Interim autem ex re queritur, ueneficium fuerit, an cruditas, cum aliquæ ex ipsa citra personam quoq; argumenta ducuntur. Refert enim conuiuium præcesserit, letitia an tristitia, labor an otium, uigilia an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, discrimen facit. Interest subito defecerit, an longiore ualetudine consumptus sit. Liberior adhuc in utranque partem disputatio, si tantum subito mors in quæstionem uenit. Interim ex persona probatio rei potitur: ut propterea credibile sit uenenū fuisse, quia credibile est ab hoc factum ueneficium, uel contrā. Cum uerò de reo & de facto

facto
probi
tione
negat
habet
facto
tore a
cuntu
(uten
famili
ret, d
dixit,
epota
exhau
quis p
rit uen
est ter
queri
rima s
festum
cisse n
esse co
nere ca
nemine
tur, &
ferre n
contro
tes. Po
aut Pri
utrum
in gen
tura po

facto queritur, naturalis ordo est, prius factum esse accusator probet, deinde a reo factum. Si tamen plures in personam probationes habuerit, conuertet hunc ordinem. Defensor autem prius negabit esse factum, quia si hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere. Victo superest, ut tueri se possit. Illic quoque ubi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, non possit de auctore dubitari, similiter argumenta et ex persona, et ex re ducuntur, sed in unam facti questionem: sicut in illa controuersia (utendum est enim et his exemplis, quae sunt discipulis magis familiaria) Abdicatus medicinae studuit: cum pater eius aegrotaret, desperantibus de eo ceteris medicis, adhibitus, sanaturum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. Pater acceptae potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum: filius quod reliquum erat, exhausit: pater decessit, ille parricidij reus est. Manifestum est quis potionem dederit, nulla questio de auctore, tantum an fuerit uenenum ex argumentis a persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, a quo sit factum, queritur. eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huiusmodi iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegium commissum, is autem, qui arguitur fecisse neget. Ex hoc nascitur ἀντιστοιχία. Utique hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum admonet Celsus fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo consilium cogitur, et si qui sunt, qui inuicem accusent, alterum iudicium praeferre necesse est. Apollodorus quoque ἀντιστοιχίαν duas esse controuersias dixit, et sunt re uera secundum forense ius duae lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem uenire Senatus, aut Principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum simul de utroque pronuncietur, an de uno seorsum. Quo in genere semper prior debet esse defensio. Primum, quia natura potior est salus nostra, quam aduersarij pernicietas. Deinde

quod plus habebimus in accusatione autoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit. Postremo, quod ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuum habet postea dicere, ego non occidi. Hæ porro actiones constant comparatione: ipsa comparatio non una uia ducitur: Aut enim totam causam nostram cum tota aduersarij causa componimus, aut singula argumenta cum singulis: quorum utrum sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cic. singula pro Varena comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temere comparatur. Quare optimum est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed si quando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est, siue inuicem accusant, siue crimē reus citra accusationem in aduersariū uertit, ut Roscius in accusatores suos, quamuis reos non fecisset: siue in ipsos, quos sua manu perisse dicemus, factum despectitur: non aliter quàm in his, quæ mutua accusationem habent, utriusq; partis argumenta inter se comparantur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, nõ solum in forensi sepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Næui Apruniani solum quæsitum: Præcipitata ne esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Cuius actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, *quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate glorie fatcor. Nam cetera quæ sub nomine meo seruata negligentia excipientium in quæstum notariorum corruptam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura: Tyrannus suspicatus à medico suo datum sibi uenenum, torfit eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit: sed se antidotum daturum, & dedit ei portionem, qua epota tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt: Nam ut illic factum in aduersarium transferentiam

*quod me fecisse

ita
stru
di
sa
tion
tor
stete
ge,
ibi a
medi
misc
cõsta
atq
eade
prim
is or
dum
effici
mini
cedu
mini
crud
dum
est, u
lum
proa
& cõ
medi
aliqu
accus
spera
toris,

ita hic sibi uendicatum personæ, causæ, facultates, tempora, in-
 strumenta, testimonia comparantur. Illud quoque, etiamsi non est
 à rebus, opibus, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accu-
 sationem queritur, utrum factum sit. Vtraque enim pars exposi-
 tionem suam habet, atque eam tuetur, ut in lite Vrbiniana, peti-
 tor dicit, Clusinium Figulum filium Vrbinie acie uicta, in qua
 steterat, fugisse, iactatumque casibus uarijs, retentum etiam à re-
 ge, tandem in Italiam, ac patriam suam Marginos uenisse, atque
 ibi agnosci. Pollio contra, seruisse eum Pisauri dominis duobus,
 medicinam factitasse, manumissum, alienæ se familie uenali im-
 misuisse, ac rogantem ut eis seruiret emptum: Non ne tota lis
 constat duarum causarum comparatione, & coniectura duplici
 atque diuersa? Quæ autem accusantium atque defendentium,
 eadem petentium & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura
 primum à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nam
 is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoque intuen-
 dum ante omnia qualis sit, de quo agitur. Accusatoris autem est
 efficere, ut si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed etiam cri-
 mini, de quo est iudicium, quam maxime conueniat. Nam si reum
 cadis impudicum, uel adulterum uocet, ledat quidem infamia,
 minus tamen hoc ad fidem ualeat, quam si audacem, petulantem,
 crudelem, temerarium ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agen-
 dum est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat. Proximus
 est, ut à presenti questione separet. Sunt enim pleraque non so-
 lum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti,
 prodigus dicatur, aut negligens. Neque enim uidetur in eundem
 & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc re-
 media, ad illa declinandum est, non de hoc queri, nec eum qui
 aliquando peccauerit, utique commisisse omnia, & hæc fiduciam fuisse
 accusatoribus falsa obijciendi, quod lesum & uulneratum reum
 sperauere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusa-
 toris, contra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim gene-
 raliter,

raliter, Incredibile esse à filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab Imperatore proditam hostibus patriam. Facile responderet, uel quòd omnia scelera in malos cadant, ideoq; sepe deprehensa sint, uel quòd indignum sit, crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uarium. Nam dignitas & tuetur reu, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquam inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuique ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probi uerò mores, & anteaetæ uitæ integritas, nunquam non plurimum profuerint. Si nihil obijciatur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet. Accusator autem ad præsentem questionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem allegabit, dicens, neminem non aliquando cœpisse peccare, nec perducendum scelus primum. Hoc in respondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse credatur. Eoq; satius est omni se anteaetæ uitæ abstinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides ceteris detrahitur: & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua: qui uana congerit, confitetur uanum in anteaetis argumentum, in quibus uinci, quàm tacere maluerit. Cætera quæ a personis duci solèt, in argumentorum locis exposuimus. Proxima est ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in hæc species cadunt, quorum si quid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ad quicquid faciendum causæ ualere uideantur, easq; quas in argumentum sumet, augere: Si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit: aut etiam dignius esse odio scelus, quòd nō habuerit causam. Patronus uerò quoties poterit instabit huic loco, ut nihil credibile sit factū esse sine causa: quod Cicero uehementissime multis orationibus tractat, præcipue

pro
est. A
aut i
hæc
cibus
quon
tamen
non
suran
mom
tur, u
frequ
neret
magi
dibile
utilit
& er
crime
nescio
neutr
in adu
bent. P
an cre
rari q
pana
secutu
uerit p
uel fac
enume
occidi
re, illo
pro eo

pro Varena, qui omnibus malis premebatur: nam & damnatus est. At si proponitur, cur factū sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ. An heredem habuerit: an accusaturus fuerit eum, à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, non utique spectandas esse causas. Nam quem posse reperiri, qui non metuat, oderit, speret? Plurimos tamen hæc salua innocentia facere. Neque illud est omittendum, non omnes causas in omnibus personis ualere. Nā ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit idem in T. Curio, Fabricioq; momentum. De causa prius, an de persona dicendum sit, queritur, uariet; est ab oratoribus factum, à Cicerone etiam prelatæ frequentissimæ causæ. Sed mihi, si sine ullo litis conuitio proponeretur, secundum naturā uidetur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectorq; diuisio, aut in nullo crimen creditibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum, sicut pleraque, uertere utilitas. Nec tantum causæ uoluntatis sunt querēdæ, sed interim & erroris, ut ebrietas & ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio, an unquā utique in uno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat. de causis frequenter queri nihil attinet, ut in adulterijs, in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc intuenda uidentur & consilia, quæ latè patent, an credibile sit reum sperare, id à se scelus effici posse, an ignorari cum fecisset, an etiam si ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel ex qua minus incomodi consecuturus, quam ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnam subire. Post hæc an alio tempore, & aliter facere uel facilius, uel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potissimum illo loco, illo tempore, illo modo sit aggressus, qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus. An etiam, si nulla ratione ductus est, impetu

raptus sit, & absq; sententia. Nam uulgò dicitur, Scelera nò habere consilium. An etiam cõsuetudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte, an uoluerit: sequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, uel recluso, frequentati, uel solo: tempore, uel diurno, cum testes plures, uel nocturno, cum maior difficultas. Inspiciuntur utique difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideoq; exemplis nò egent. Hic sequitur locus talis est, ut si fieri nò potuit, sublata lis sit: si potuit, sequitur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi coniecturam pertinent. Nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit à secundo tẽpore, id est, presenti, ac deinde cõiuncto, hoc est, insequenti, quorũ sunt sonus, clamor, gemitus, lætatio, metus, & similia. His accedunt signa, de quibus tractatum est. Verba etiam & facta, quæq; antecesserunt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocent, aut minus: magis nocent, & minus prosunt nostra, quàm aliena, magis prosunt & minus nocent aliena, quàm nostra. Facta autem interna magis prosunt nostra, interim aliena, ut si quid, quod pro nobis sit aduersarius fecit. Semper uerò magis nocent nostra, quàm aliena. Est & illa in uerbis differentia, quòd aut aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmitate in utrunq; sint necesse est dubia, tamen nostra sepe magis nocent, ut in illa cõtrauersia: Interrogatus filius ubi esset pater, dixit: ubicunq; est: uuit: at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena quæ sunt dubia nunquàm possunt nocere, nisi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita est uox, caueo tyrannidam, & interrogatus cuius ueneno moreretur, respondit, non expedit tibi scire. Nam si est qui posset interrogari, soluet ambiguitatem. Cum autem dicta factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uarie refutantur. De uno quidem maxime genere coniecturalium conuouersiarum locuti uidemur, & in omnes aliquid de his caulis

Nar
ta u
depe
ren
in fu
diti,
an d
sa, q
cend
opon
bit p
nibi
adul
certi
non
simil
ptor
scrip
adhi
res d
affec
forun
nobis
preti
ti pe
quos
uten
sariu
illam
tur, i
quòd
trices

Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumen-
 ta ueniunt, an fuerit, quod deponeretur, & à personis, an illum
 deposuisse apud hunc, uel huic credidisse credibile sit, an petito-
 rem calumniari, an reum in ficiatorem esse uel furem. Sed etiam
 in furti reo sicut in cædis, queritur de facto, & de autore. Cre-
 diti, & depositi duæ sunt quæstiones, sed nonnunquam iunctæ,
 an datum sit, an redditum. Habent aliquid proprii, adulterij cau-
 se, quòd plerunq; duorum discrimen est, & de utriusq; uita di-
 cendum, quanquam & id queritur, an utrunq; pariter defendi
 oporteat. Cuius rei consilium nascetur ex causa. Nam si adiuua-
 bit pars altera, coniungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem
 mihi putet temere excidisse, quòd plerunq; duorum crimen esse
 adulterium, non semper dixerim, potest accusari sola mulier in-
 certi adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia cuius autor
 non extat, codicilli, dubium ad quæ scripti. In falso quoq; ratio
 similis: aut enim plures in culpam uocantur, aut unus: & scri-
 ptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator
 scriptorem non semper. Nam & decipi potuit. Is autem qui hos
 adhibuisse, & cui id factum dicitur, & scriptorem, & signato-
 res defendet. Idem argumentorum loci in causis prodicionis, &
 affectatæ tyrannidis. Verum illa scholarum consuetudo ituris in
 forum potest nocere, quòd omnia quæ in themate non sunt, pro
 nobis ducimus. Adulterium obijcis, quis testis? quis index? quòd
 pretium? quis conscius? Venenum, ubi emi? à quo? quando? quæ-
 tit? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi sunt arma?
 quos contraxi satellites? Neque hæc nego esse dicenda, & ipsis
 utendum pro parte suscepta. Nam & in foro, si quando aduer-
 sarius probare non poterit, desiderabo. Sed in foro tantum
 illam facultatem olim desiderauimus, ubi non ferè causa agi-
 tur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic simile est,
 quòd in epilogis quidam, quibus uolunt, liberos, parentes, nu-
 trices accomodant: nisi quòd magis concesseris ea, quæ non sint
 posita

posita, desiderare, quàm dicere. De animo quo modo queratur, satis dictum est, cum ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur, an uoluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoque rerum aut affert, aut detrahit fidem, multò scilicet magis res, prout congruunt, aut repugnant: sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Querendum tamen semper quid cuique connectatur, & quid cui consentiat.

De finitione.

CAP. IIII.

SEquitur coniecturam finitio. Nam qui non potest dicere, si nihil fecisse, proximum habebit ut dicat, non id fecisse quod obijciatur. Itaque plerumque legibus ipsidem, quibus coniectura, uersatur, defensionis tantum genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depositum, non commisi adulterium: ita, non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hæc mutatio, non est hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, ut in actionibus dementiæ, male tractationis, recipub. læsæ. In quibus si rectè facta esse, quæ obijciuntur, dici non potest, illud succurrit, non est hoc dementem esse male tractare, rempu. lædere. Finitio igitur est rei propositæ, propria & dilucida, & breuiter comprehensa uerbis enunciatio. Constat maximè, sicut est dictum, genere, specie, differentibus, proprijs: ut si finias equum (nec enim maximè utar exemplo) Genus est animal: Species, mortale: Differentia, irrationale. Nam & homo mortale erat. Propriū, hinniens. Hæc adhibetur orationi pluribus in causis. Nam tum est certum de nomine, sed queritur, quæ res ei subijcienda sit: tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re cum dubium est, interim coniectura est, ut si queratur, quid sit deus. Nam qui id neget, deum esse spiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat falsam esse illius diuinæ naturæ appellationem, sicut Epicurus, qui humanam ei formam, locumque inter

Finitio quid

mundos

mundos
iectat. In
suadend
frequen
ri cum a
de, ui fac
uit, non
controu
uersatur
qui se int
pulis, tyr
manifesta
idem occ
carmina,
nomine a
deo à Cic
esse de co
nomen, di
uelut spec
sit adulte
dicere, qu
queritur,
esse sacrile
in loco ut
diuersis, a
habeat su
huius gen
ambigitur
gram de te
aliena uxo
occidere t
rudo no mu

mundos dedit: sed nomine uterq; uno utitur, utrum sit in re, cõ-
iectat. Interim qualitas tractatur, ut quid sit rhetorice, Vis per-
suadendi, an bene dicendi scientia. Quod genus est in iudicijs
frequentissimum. Sic enim quæritur, an deprehensus in lupanari
cum aliena uxore, adulter sit, quia non de appellatione, sed
de, ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si pecca-
uit, non potest aliud esse, quàm adulter. Diuersum est genus, cum
controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec
uersatur in iudicijs, nisi propter uerba, quæ litem generant. An
qui se interficit, homicida sit. An qui tyrannum in mortẽ com-
pulsit, tyrannicida. An carmina magorum, ueneficium. Res enim
manifesta est, sciturq; non idem esse occidere se, quod aliũ. Non
idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortẽ. Non idem
carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen, an eodem
nomine appellanda sint. Quanquam autem dissentire uix au-
deo à Cicerone, qui permultos secutus autores, dicit, finitionem
esse de eodem, & de altero (semper enim neganti aliquod esse
nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandem tres habeo
uelut species. Nam interim conuenit sic quærere, an habendum
sit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, non necesse est
dicere, quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim
quæritur, an hoc furtum, an sacrilegium: non quin sufficiat non
esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere, quid sit aliud, quo
in loco utrunq; finiendum est. Interim quæritur in rebus specie
diuersis, an & hoc eodẽ modo sit appellandum, cum res utraq;
habeat suum nomen, ut amatorium, uenenum. In omnibus autem
huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomẽ de quo
ambigitur, utique in alia re certum est. Sacrilegium est rem sa-
cram de templo surripere: Num & priuatam? Adulterium, cum
aliena uxore domi coire: An & in lupanari? Tyrannicidium,
occidere tyrannum: An etiam in mortem compellere? Ideoq;
de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia

hac queritur, an idem sit huius rei nomen, quod alterius: Ille, an perinde habenda sit hæc atq; illa. Est & talis finitionum diuersitas, ut quidam sentiunt, num idem diuersis uerbis comprehendatur, ut rhetorice bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi, & dicendi secundum uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij. Atque prouidendum, ut si sensu non pugnant, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus, & ignotioribus uerbis, ut quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis, ut quid sit penus, quid littus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidam coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morè dialecticorum formas conclusio, ut in disputationibus potius per argumeta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in sermone tantum, ut constrictum in uinculis suis habeat eum, qui responsurus est, & uel tacere, uel etiam inuitum id, quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen in causis utilitas. Persuadendum enim iudici est, qui etiam si uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentit. Agenti uerò, quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si non dixerò, homo est animal rationale, mortale, non potero expositis tot torporis, animiq; proprietatibus latè oratione ducta, uel à dijs eū, uel à mutis discernere? Quid, quod nec uno modo definitur res eadem, sed latiore, uarioq; tractata, ut facit Cicero, ut omnes oratores plerumq; fecerunt. Rarij enim apud eos reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus (est enim certè seruitus) ad certa se uerba assignandi, idq; faciendum in libris Ciceronis de Oratore uenit Antonius. Nam est etiam periculosum, cum si uno in uerbo erratum, tota causa cecidisse uideamur. Optimaq; est illa mediocritas, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba

non per
que ad
ea que
loco sa
probat
ab Ant
etò mor
hæc que
compre
id tum
gnabilis
labor m
tionem
confirm
in schol
re debent
ro prou
tinens, a
nihil no
mus, ita
cere. Sic
ut à not
priuatam
pa mani
lege, con
tor, quia
quia pri
fatetur. A
de sacro.
Vterq; a
titur, si a
stultis no

non periclitentur: Etenim, Recuperatores, non ea sola uis est
 quæ ad corpus nostrum, uitamq; peruenit, sed etiã multo maior
 ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum
 loco sepe, & certo statu dimouet. Aut cum finitionem præcedit
 probatio, ut in Philippicis Cicero Seruium Sulpitium occisum
 ab Antonio colligit, & in clausula demum ita finit: Is ei profectò
 mortem attulit, qui causa mortis fuit. Non negauerim tamẽ
 hæc quoque, ut expedit causæ, esse faciendã: Et si quando firma
 comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio, esse
 id tum elegans, tum etiam fortissimum, si modò erit illa inexpu-
 gnabilis. Eius certus ordo est, quid sit, an hoc sit: & in hoc ferè
 labor maior est, ut finitionem confirmes, quàm ut in rem fini-
 tionem applies. In eo quid sit, duplex opus est. Nam & nostra
 confirmanda est, & aduersæ partis destruenda finitio. Ideoq;
 in schola ubi nobis ipsis fingimus contradictionem, duos pone-
 re debemus fines, quales utrinque esse optimi poterunt. At in fo-
 ro prouidendum, num fortè superuacua, & nihil ad causam per-
 tinens, an ambigua, an contraria, an cõmunis sit finitio: quorum
 nihil non accidere agentis culpa potest. Vt rectè autem finia-
 mus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid uelimus effi-
 cere. Sic enim accommodari ad uoluntatem uerba poterunt. Atq;
 ut à notissimo exemplo, quò sit res lucidior, nõ recedamus: Qui
 priuatam pecuniam de templo surripit, sacrilegij reus est, cul-
 pa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen, quod est in
 lege, conueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusa-
 tor, quia de tẽplo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus,
 quia priuatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum
 fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid
 de sacro. Reus ita finiet: Sacrilegium est surripere aliquid sacri.
 Vterq; alterius finitionẽ impugnat. Ea duobus generibus euer-
 titur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium, nisi
 fultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est,
 si dicas:

si dicas: Equus est animal rationale: nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris. Accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est sacrilegum surripere aliquid sacri. Dicit parum plenam, adijciendum enim, aut ex sacro. Maximus autem usus in approbando refellendisque fine priorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologia. Quae tamen omnia, sicut in ceteris, confirmat aequitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tantae, ut maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas, ut cum quaeritur, an addictus, quem lex seruire donec soluerit, iubet, seruus sit. Altera pars finit ita: Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure quo seruus: aut, ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. Quae finitio etiam si constat a quo, nisi tamen proprijs & differentibus adiuuetur, inanis est. Dicit enim aduersarius seruire eum seruitute, aut eo iure quo seruum. Videamus ergo propria differentiaque liberorum, quae libro quinto leuiter in transitu attigeram. Seruus cum manumittitur fit liber. **Addicti.** addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur: addictus soluendo citra uoluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quae nemo habet nisi liber, praenomen, nomen, cognomen, tribum: habet haec addictus. Excessus quid sit, propè peracta est quaestio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causae nostrae conueniens finitio. Potentissima autem est in ea qualitas, an amor, an insania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia

consequetur
met un
pia ne
usus es
tur? Se
amator
sit. Illu
(meos
uersa
runt, ut
tumulo
na pere
suspensa
atoris:
Rei est
esset. R
fuitis. P
fecisset
periret,
Nec un
suaserit,
rierit. A
serit. Ne
credulit
tior fuit
& ille p
spicari n
bus omni
nitio, de
iestas est
Quaritu
quaesitur

consequentia complexus est. Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? uim uidelicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema concedatis? Sed similitudine quoque usus est. Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut si queratur, an amatorium, uenenum sit, nec ne, quia uenenum, amatorium non sit. Illud alterum genus, quo sit manifestius adolescentibus meis (meos enim semper adolescentes putabo) hic quoque fictæ cōtrouersiæ utar exemplo: Iuuenes qui conuiuere solebant, constituerunt, ut in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulto quæ extruxerant, inscripserunt. Pater eius à transmari-
na peregrinatione cum ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris: Per quem factum est, ut quis perierit, causa mortis est. Rei est: Qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset. Remota finitione accusatori sat est dicere: Causa mortis fuisit. Per uos enim actum est, ut homo periret: qui nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contrà, non statim per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecumque causa fluxit, ibi culpa est: ut si quis profectiōnem suaserit, ut ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta dece-
serit. Nec fuerit in causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, & in dolore ferundo infirmitas: denique si fortior fuisset, aut prudentior, uiueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia sunt homicidæ, præter manum. Est interim certa finitio, de qua inter utraq; partem conuenit: ut Cicero dicit: Ma-
iestas est in imperio, atque in omni populi Romani dignitate. Queritur tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæ situm est. Sed hic etiam similis uideri potest finitiuæ, tamen
quia

quia de finitione nō ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

De qualitate.

CAP. V.

EST autem qualitas alia de summo genere, atq; ea quidē non simplex. Nam & qualis sit cuiusq; rei natura, & que forma, queritur: an immortalis anima, an humana specie deus: & de magnitudine ac numero, quantus sol, & an unus mundus. Quae omnia quidem coniectura colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquādo tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet, que sit Oceani natura, an Britannia insula (nā tum ignorabatur) quin in ea terra, quo numero militū aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt faciēda, ac non faciēda, appetēda, uitanda, que in suasorias quidē maxime cadunt, sed in cōtrouersijs quoq; sunt frequētia, hac sola differentia, quia tūc de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu, factum esse constat, quale sit factum queritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quātitate. Igitur primū genus causæ aut simplex, aut cōparatiuum. Illic qui æquum, hic quid æquius, aut quid æquissimū sit executur. Cum de pœna iudiciū est, à parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut inminutio, aut excusatio, aut, ut quidam ponunt, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum quod obijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod inuito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit, tuenat quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagoræi ^{τὸ ἀποκρίνον} ad intellectum id nomen referentes: Latine ad uerbum transtulit tam nō inuenio, absolutam appellant. Sed enim de re sola quæstio, iusta sit ea, nec ne. Iustum omne continetur natura, nec cōstitutione. Natura, quod sit secundum cuiusq; rei dignitatē: hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. Adijciunt & id, quod sit

par: ue
& tali
non qu
sit. Il
quidem
lege, m
factū p
id uoca
ferunt.
est, si cr
tio Mil
stat eius
ctus, se
contrar
sione d
aut reip
non num
sa fas sit
desse nu
& filijs
tractati
non inu
commod
bus, simil
in scholi
bus, & b
Le tracta
tium fact
cet utilita
in compa
cinus fac
factum e

paruerim id non temere intuentū est. Nam & uis contra uim,
 & talia nihil habent aduersum eum, qui prior fecit iniuste: &
 non quoniam res pares sunt, etiam id est iustum, quod antecessit.
 Illa utrinque iusta, eadem lex, eadē conditio, ac forsitan ne sint
 quidem paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in
 lege, more, iudicato, pacto. Alterum est defensionis genus, in quo
 factū per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur.
 id uocant *κατά τὴν ἀνάγκην*. Latini hoc quoque non ad uerbum trans-
 ferunt. Assumptiua enim dicitur causa. In quo genere fortissimū
 est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, ora-
 tio Milonis. *ἀπὸ τῆς κλημῆς* dicitur, quia omnis nostra defensio con-
 stat eius accusatione, qui uindicitur. Occisus est, sed latro: ex-
 cius, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio priori
 contraria, in qua neque factum ipsum per se, ut in absoluta quæ-
 sitione defenditur, neque ex contrario factō, sed ex aliqua utilitate
 aut reipub. aut hominum multorum, aut etiam ipsius aduersarij,
 nonnunquam & nostra, si modò id erit, quod facere nostra cau-
 sa fas sit: quod sub extraneo accusatore & legibus agente pro-
 desse nunquā potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam
 & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si male
 tractationis accusabitur, & patri filius si dementiæ causa erit,
 non inuerecundè dicit multum sua interfuisse: in quo tamen in-
 commoda uitatis melior, quàm cōmoda petentis est causa: qui-
 bus similia etiam in uera rerum questione tractantur. Nam quæ
 in scholis abdicatorum, hæc in foro exheredatorum à parentia
 bus, & bona apud consules repetentium ratio est: quæ illic ma-
 le tractationis, hic rei uxoriæ, cum queritur utrius culpa diuor-
 tium factum sit: quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subia-
 cet utilitati etiam illa defensio, si peius aliquid futurū fuit. Nam
 in comparatione malorū boni locum obtinet leuius, ut si Man-
 cinus fœdus Numantinum sic defendat, quod periturus, nisi id
 factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus *ἀπὸ τῆς αἰτίας*

Græcè

Græcè nominatur, comparatiuum nostri uocant. Hæc circa defensionem facti, quæ si neq; per seipsam, neq; adhibitis auxilijs dabitur, proximum est in alium transferre crimen, si possumus. Ideoq; etiam in hos, qui iam scripti sunt status, uisa est cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominẽ relegatur, ut si Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in Tribunatu uidetur, missum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri nõ potuisse: hoc *μὴ γὰρ οὕτως* dicunt. Excluisis quoq; his excusatio superest: ea est aut ignorantie, ut si quis fugitiuo stigmata scripserit, eoq; ingenuo iudicato, negesse se liberum cum fuisse: aut necessitatis, ut cum miles ad comitatus diem non affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut uelutudine. Fortuna quoq; sæpe substituitur culpa. Nonnunquam malè fecisse nos, sed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa et manifesta exempla sunt. Idcirco non est eorum necessaria expositio. Si omnia quæ supra scripta sunt, deerunt, uidendum an minui culpa possit. hic est ille, qui à quibusdam dicitur status quantitatis. Sed ea cum sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur. Eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quoque, quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam *ἡ ποσότης*, et *ποσότης* dicunt: nos utrunq; eadem appellatione complectimur. Ultima est deprecatio, quod genus causæ pleriq; negarunt in iudicium unquam uenire. Quin Cicero quoq; pro Qu. Ligario, idem testari uidetur, cum dicit: Causas Cæsar egi multas et quædam tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. certe nunquam hoc modo. Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, nõ potauit, si unquam posthac, et cetera. In Senatu uerò, et apud populum, et apud principẽ, et ubicunq; iuris clemẽtia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualet ex ipso, qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene meritus, spes in futurum innocenter uicturi, et in aliquo usu futuri. Præ-

terea
ria ui
prop
si la
secutu
se, tan
uisio
sis du
teria u
man c
elogio
questi
uiri tr
rie sum
an exi
iudicib
autem
duobus
status e
rem tan
quoq;
senex: u
pliciter
domi: et
bello a
aliquid
lum que
refert. N
cium qu
rit, et q
suam. si
opera, q

terea si uel alijs incommodis, uel praesenti periculo, uel poenitentia uideatur satis poenarum dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimū ponendū, si laus cum misericordis potius, quam reprehensio dissoluti consecutura est. Verum & in iudicijs, etiamsi non toto genere caussa, tamen ex parte magna hic locus saepe tractatur. Nam & diuisio frequens est, etiā si fecisset, ignoscendū fuisse. Idq; in causis dubijs saepe praualuit, & epilogi omnes in eadem ferē materia uersari solent. Sed nōnunquam etiam reus hic totius summam constituit, si exheredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quod is meretricem amauerit. Nam omnis hic questio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & centum uiri tribuere debeant ueniā. Sed etiam in formulis, cum poenae sunt actiones, nos ita causam partinur, an cōmissa sit poena, an exigi debeat. Id autem quod illi uiderunt, uerum est, reum à iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse. De praemijs autem queruntur duo, an ullo sit dignus, qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis dignissimus. Quorū tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebinur non rem tantum, siue alleganda, siue comparanda erit, sed personam quoq;. Nam & multum interest, tyrannū iuuenis occiderit, an senex: uir, an foemina: alienus, an coniunctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper: in arce, an domo: & quomodo factū sit, ferro, an ueneno: & quo tempore, bello an pace, an cum depositurus esset eam potestatem, an cum aliquid noui sceleris ausurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoq; ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit refert. Nam in paupere gratior quam in diuite, dante beneficium quam reddente, patre quam orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id est, num in aliquam spem suam. similiter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranque partem plurimum est ingenio loci, nec

usquã tantũ affectus ualent. Nam coniectura extrinsecus quoq; adductas frequẽter probationes habet, & argumẽta ex materia sumit: ut quale quicq; uideatur, eloquentia opus est, hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiũgit Virginius causas abdicacionis, demẽtia, male tractacionis, orbarũ nuptias indicientiũ. Nam & iudiciũ serẽ sic accedit, inuentiq; sunt qui has materias officiorũ uocarẽt. Sed alios quoq; nõnunquã leges recipiunt status. Nam & coniectura est aliquãdo in plerisq; horum, cum se uel non fecisse, uel bona mẽte fecisse cõtendunt. Cuius generis exẽpla sunt multa. Et quid sit demẽtia, ac mala tractatio finitur. Nam iuris quæstiones plerunq; leges præcurrere solent, & ex quibus causis non fiat statutum. Quod tamen factõ defendi non poterit, iure nitetur: & quot, & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina male tractacionis actio datur, & cui accusare demẽtia non permittatur. Abdicationum formæ sunt duæ, altera criminis perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter: altera imperfecti, uelut pendẽtis, & adhuc in cõditione positi, quales sunt in quibus abdicatur filius, qui nõ pareat patri. Illa semper asperã abdicantis actionẽ habet, immutabile est enim, quod factum est: hæc ex parte blandam, & suadenti similem. Mauult enim pater corrigere, quã abdicare. At pro filio in utroq; genere summissam, & ad satisfaciendum compositam. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figurã ledunt, quos non ausim dicere nunquam esse faciendum: potest enim mater incidere, quæ hoc exigit: ceterum uidendum est, quoties aliter agi potest. sed de figuris alio libro tractabimus. Non dissimile autem abdicacionũ actionibus sunt male tractacionis actiones. Nam & ipse habent eandem in accusationibus moderacionem. Demẽtia quoque iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri uel non fieri potest, instituitur, & actor in eo quod factum est, liberum habet impetum: sic exorsus, ut factum accuset ipsius patris, tanquã ualetudine lapsi miseratus.

tur: i
nou
quan
morẽ
in de
vori s
per d
tur. E
per en
suffici
tem ca
gat, p
cusato
gener
bat, ha
ij, de
cusatu
causas
sandũ,
dicio s
teat. A
tum. C
gestori
lis & s
sit, aut
apud G
let, an
sit lega
niam in
tamen e
mille in
profuer

tur: in eo uerò, cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, et
 nouissime dementiam rationi queratur obstare, nō mores, quos
 quanto magis in præteritum laudauerit, tantò facilius probabit
 morbo esse mutatos. Reus quoties causa patietur, debet esse
 in defensione moderatus, quia ferè ira, cōtentio, & cōcitatio fu-
 rori sunt similia. Omnibus his commune est, quòd rei non sem-
 per defensione facti, sed excusatione ac uenia frequēter utun-
 tur. Est enim domestica disceptatio, qua & semel peccasse, &
 per errorem, & leuius quam obijciatur, absolutioni nōnunquā
 sufficit. Sed alia quoq; multa cōtrouersiarū genera in qualita-
 tem cadunt. Iniuriarū, quanquā enim reus aliquādo fecisse ne-
 gat, plerunq; tamē hæc actio facta atq; animo cōtinetur. De ac-
 cusatore cōstituendo, quæ iudicia diuinationes uocantur (in quo
 genere Cicero quidem, qui mandantibus socijs Verrem accusa-
 bat, hac usus est diuisione) spectandū à quo maxime agi uelint
 ij, de quorum ultione queritur, à quo minime uelit is, qui ac-
 cusatur. Frequētissime tamen hæc sunt quæstiones, uter maiores
 causas habeat, uter plus industriae aut uiriū sit allaturus ad accu-
 sandū, uter id fide meliore facturus. Tutelæ præterea, in quo iu-
 dicio solet queri, an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat.
 An fide præstare debeat tantū, nō etiam cōsiliū & euen-
 tum. Cui simile est malè gestæ procurationis in foro negotiorū
 gestorū, nam & mādati actio est. Præter hæc finguntur in scho-
 lis & scripti maleficij, in quibus aut hoc queritur, an scriptum
 sit, aut hoc, an maleficiū sit, rarò utrūq;. Malè gestæ legationis
 apud Græcos, & ueris causis frequens, ubi iuris loco queri so-
 let, an omnino aliter agere quàm mādātū sit, liceat, & quousq;
 sit legatus, quoniam alij in renuntiādo sunt, ut is, qui testimo-
 nium in Verrem dixerat, post perlatam legationem. Plurimum
 tamen est in eo, quale sit factū. Reip. lesæ. Hinc mouētur quidē
 mille iuris cauillationes, quid sit Remp. ledere, & leserit ne, an
 profuerit, & ab ipso, an propter ipsum lesa sit. In factio tamen

plurimum inest. Ingrati quoq; in quo genere queritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium, quod raro negandum est (ingratus est enim qui negat) an quantum acceperit reddiderit, an protinus qui non reddiderit, ingratus sit, an potuerit reddere, an id quod exigebatur, debuerit, quo animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudij, sub qua lege cōtrouersie illud propriū habent, quod à parte accusantis, defensio est: & defendentis, accusatio. Præterea cū quis rationē mortis in senatu reddit, ubi inuestigatio est iuris, an is demū prohibendus sit, qui mori uult, ut se legum actionibus subtrahat. Cetera qualitatis. Finguntur & restamēta, in quibus de sola queratur uoluntate, ut in cōtrouersia, quā supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta quam pater dignissimo ex filijs reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. Quod item accidit, si orbe nuptias indicat patres gradu, & si inter propinquos de idoneo queratur. Sed nec mihi omnes persequi materias in animo est (fungi enim adhiberi possunt) nec cōmunes sunt earū quæstiones, quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror, Flauium, cuius apud me meriti summa est autoritas, cū artē scholæ tantū cōponeret, tam angustè materiā qualitatis terminasse. Quantitas quoq; ut dixi plerunq; etiam si non semper, tamē plerunq; eidem subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquādo cōstat estimatione facta, quanta sit culpa, quātumue beneficium: aliquādo iure, cum id in cōtrouersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini cōstitutata est, an quia stupratus se suspēdit, capite puniri, tanquā causa mortis. Quo in genere falluntur, qui ita dicunt, tanquā inter duas leges queratur. Nam de decem millibus nulla cōtrouersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus causa sit mortis. In coniecturam quoq; eadem species cadit, cum perpetuò, an quinquennali sit exilio multandus, in cōtrouersiam uenerit, num prudens eadem commiserit, queritur. Illa quoque

que
præ
rati
que

Q

In q
ut qu
Præ
in ip
scpt
trou
ea no
timere
est ne
catic
de re
bit, ut
priet
posse
Sed fi
quicq
beo pr
ptioni
lex om
aut per
ram. C
apertu
co, idem
deniq;
quæstio

que ex numero ducitur, pēdet ex iure, an Thrasylulo triginta
præmia debeatur: & cum duo fures pecuniam abstulerūt, sepa-
ratim quadruplum quisq; , an duplum debeat. Sed hic factum
quoq; æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

De actionis quæstione.

CAP. VI.

Qui neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse quod fecerit, di-
cet, neq; factum defendet, necesse est in suo iure cōsistat.
In quo plerūq; actionis est quæstio, quæ nō semper eadem est,
ut quidam putauerūt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt
Prætore curiosa cōsilia, cum de iure accusatoris ambigitur, &
in ipsis frequētissimè iudicij uersatur. Est enim duplex eius di-
sceptationis cōditio, quòd aut intētio, aut præscriptio habet cō-
trouersiam. ac fuerūt qui præscriptionis statu facerēt, tanquam
ea non iisdem omnibus, quibus ceteræ leges, quæstionibus con-
tineretur. Cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa re queri nō
est necesse. Ingnominioso patri filius præscribit: de eo solo iudi-
catio est, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiēdum est, ut
de re quoq; bene sentiat. Sic enim iuri nostro libētius indulge-
bit, ut in sponsonibus, quæ ex interdiktis fiunt, etiā si nō pro-
prietatis est quæstio, sed tantum possessionis: tamen non solum
possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse docere oportebit.
Sed frequentius etiam queritur de intentione. Vir fortis optet
quicquid uolet, nego illi dandum quicquid optauerit: non ha-
beo præscriptionem, sed tamen uoluntate cōtra uerba præscri-
ptionis modo utor. In utroq; autē genere status idem fit. Porro
lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat,
aut permittit. Litē habet, aut propter seipsam, aut propter alte-
ram. Quæstio est, aut in scripto, aut in uolūtate. In scripto, aut
apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus di-
co, idem accipi uolo de testamētis, pactis, stipulationibus, omni-
deniq; scripto, idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis
quæstiones, uel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto, & uoluntate. CAP. VII.

Scripti & uoluntatis, frequentissima inter consultos questio
 Est, & pars magna controuersie iuris hinc pendet, quo mi-
 nus id in scholis accidere mirum est, ubi etiam ex industria fru-
 gitur. Eius genus unum est, in quo & de scripto, & de uolun-
 tate queritur. Id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas, &
 in ea, aut uterq; suam interpretationem confirmat, aut aduersarij
 subuertit, ut hic: Fur quadruplum soluat: duo surripuerunt pari-
 ter decem millia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulant,
 ut uicena conferant. Nam & actor dicit, hoc esse quadruplum
 quod petat, & rei hoc quod offerant. Voluntas quoq; utriusq;
 defenditur, aut cum de altero intellectu certum est, de altero du-
 bium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat,
 prostare coepit. Prohibetur adolescens concione. Nam de eius
 filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius
 causa sit, dubium est: quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Sed
 & illud queri, quò referatur, quod scriptum est, Bis de eadem re
 ne sit actio: id est, hoc bis ad actorem, an ad actionem. Hæc ex
 iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto, quod qui solus
 uiderunt, hunc statum plani, & uoluntatis appellauerunt. In hoc
 altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed contra scriptum
 tribus generibus occurritur. Vnum est, in quo id seruari semper
 non posse ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut uinciantur.
 Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus & di-
 uisio, num quisquis non aluerit, num hic. Propter hoc propo-
 nunt quidam tale genus controuersiarum, in quo nullum argu-
 mentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, in
 quo lis est, querendum sit. Peregrinus, si murum ascenderit, ca-
 pite puniatur. Cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos
 depulit, petitur ad supplicium. Non erunt hic separate questio-
 nes, an quisquis, an hic, quia nullum potest afferri argumentum
 contra scriptum, uehementius eo quod in lite est: sed hoc tantum.

an no
 lunt
 pla d
 ut e
 reper
 luisse
 fuerit
 uit. H
 ficatu
 qui u
 bit: it
 tabit.
 scriptu
 & Sc
 ante t
 na sib
 stanti
 scriptu
 esset f
 numm
 sublat
 reman
 ille in
 Sub h
 luntat
 omnes

P
 ad
 uolunt
 contr
 id am

an ne seruandæ quidē ciuitatis causa. Ergo & æquitate, & uoluntate pugnandum. Fieri tamē potest, ut ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium, cum in ipsis uerbis legis reperimus aliquid, per quod probemus aliud legum latorem uoluisse, ut in hac controuersia: Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum anulo ferreo inuentū magistratus alligauit. Hic quia est uerbum in lege, deprehensus, satis etiam significatum uidetur non contineri lege, nisi noxium ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur, scriptū quoties poterit, infirmare debet: ita qui scriptum tuebitur, adiuuare se etiam uoluntate tenet. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi & Scæuole fuit contentio. Substitutus hæres fuit, si posthumus ante tutelæ suæ annos decessisset. Non est natus. Propinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui mortuus? sed hoc non scripserat. Id quoq; quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum, quod apparet scriptorē noluisse, qui sestertium nummum quinq; millia legauerat, cum emendaret testamentum, sublati sestertijs nummis, argenti pondo posuit, quinq; milia remanserunt. Apparuit tamen quinq; pondo dari uoluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones, scripto an uoluntate standum sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatibus an coniecturæ, de quibus satis dictū arbitror.

De contrarijs legibus.

CAP. VIII.

Proximum est de legibus cōtrarijs dicere, quia inter omnes partium scriptores constat in Antinomia duos esse, scripti & uoluntatis status: neq; immerito, quia cum lex legi obstet, utriusq; contra scriptum dicitur, & quæstio est de uoluntate: In utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege sit utendum. Omnibus autē ma-

nifestum est, nunquam esse legem legi cōtrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterū altero abrogaretur: sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autem, aut pares inter se, ut si optio tyrannicide, & uiri fortis comparentur, utriq; data quod uelit petendi potestate. Hic meritorum, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duorū fortium, duorū tyrannidarum, duarum raptarum, in quibus nō potest esse alia quæstio, quam temporis, utra prior sit: aut qualitatis, utra iustior sit petitio. Diuersæ quoq; leges cōstligunt, aut similes. Diuersæ, quibus etiā citra aduersam legem cōtradici possit, ut in hac controuersia: Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato quæ uolet: uel alia nulla obstāte quæri potest, an quicquid optarit, accipere debeat: & à magistratu multa dicentur, quibus scriptū expugnatur. Si incendium in arce fuerit, si in hostes recurrentū. Similes, cōtra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicide imago in gymnasio ponatur: contra mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrannū occidit. Nam neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, neq; tyrannicide ullo alio casu submoueri. Impares sunt, cum alteri multa sunt, quæ opponi possunt: alteri nihil, nisi quod in lite est: ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit. Nam contra legem uiri fortis (ut supra ostendit) multa dicuntur, aduersus desertores scripta nō potest nisi optio ne subuerti. Item aut cōfessum est ex utraq; parte ius, aut dubium. Si confessum est, hæc ferè queruntur: Utra lex potentior ad desertor pertineat, an ad homines, ad Rēpub. an ad priuatos, de honore an de pœna, de magnis rebus an de paruis, permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari, & utra sit antiquior, & uelut potētissima, utra minus perdat, ut in desertore & uiro forti, quod illo non occiso, lex tota tollatur: occiso, sit reliqua uiro forti data optio. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atque æquius: de quo nihil præcipi, nisi proposita materia potest. Si dubium, aut alteri, aut inuicē utriq; de iure sit cōtrouersia, ut in

re tali

re tali
berti
in uic
illi fut
due co
sit, po
tus con
gibus,
D
Syl
Sen
quod
uerba
aliud
iunctu
tur. S
amate
redire
est. Fo
finitio
missa
ac si u
script
collig
An qu
cipita
bus, C
An qu
so illo
accip
idem i
syllog

re tali: Patri in filium, patrono in libertū manus iniectio sit: liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem: inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ colliduntur, ut an nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum ciuis. Quod de legibus, idem de senatusconsultis dictum: quæ si aut inter se pugnent, aut obstant legibus, non tamen aliud sit eius status nomen.

De syllogismo seu ratiocinatione. CAP. IX.

Syllogismus habet aliquid simile scripto & uoluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, quod illic contra scriptum dicitur, hic super scriptum: illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utique quod scriptum est, hic ne aliud quàm scriptū est. Eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio. Nam sæpe, si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex: Venefica capite puniatur. * Sæpe secubanti * Spe peræ amatorium dedit, eundem repudiauit, per propinquos rogata ut scrutandi rediret, nō est reuersa, suspendit se maritus, mulier ueneficij rea est. Fortissima est actio dicentis amatorium uenenū esse, id erit finitio: quæ si parum ualebit, fiet syllogismus, ad quem uelut remissa priore contentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac si uirum ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo quod scriptum est, id quod incertū est: quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatio dicitur. In has autē ferè species uenit: An quod semel ius est, idem & sæpius, Incesti damnata & præcipitata de saxo uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus, Qui duos uno tempore tyrānos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & postea, Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte, Aratrum accipere pignori nō licet, uomerem accepit. An quod in parte, idem in toto, Lanæ uehere Tarento nō licet, oues uexit. In his syllogismis scripto alter nititur, alter non satis cautum esse di-

cit. Postulo, ut præcipitetur incesta, lex est, & rapta optionem petit, & in oue lanæ sunt, similiter alia. Sed quia responderi potest, non est scriptum, ut bis præcipitetur damnata, aut quæcunque; rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo quod manifestum, colligitur quod dubium est. Maioris pugnae est, ex scripto ducere quod scriptum non est, an quia hoc & hoc: Qui patrem occiderit, culeo insuatur, matrem occidit. Ex domo in iuis educere ne liceat, tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc queruntur: An quoties propria lex non est, simili sit utendum: An id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit. Simile autem & maius est, & par, & minus. In illo priore, an satis lege cautum sit, an & si parum cautum est, hac sit utendum. In utroque de uoluntate legum latoris, sed de æquo tractatus potentissimi.

De ambiguo seu amphibologia.

CAP. XI.

Amphibologie species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet, genera admodum pauca. Aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio est, sicut uicia dicitur, ut gallus. Vtrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est: Ajax, Telemone, an Oilei filius. Verba quoque quædam diuersos intellectus habent, ut cerno: quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde fere litæ præcipue ex testamentis, cum de libertate, aut etiam de hereditate contendunt hi, quibus idem nomen est, aut quid sit legatum, queritur. Alterum est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuiso, ut ingenua, & armamentum, & cornu. Ineptæ sanè cauillationes, ex quo tamen Græci controuersias ducunt. Inde cæcis illa uulgata, cum queritur, utrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina, si ceciderit, debeat publicari. Tertium est ex compositis, ut si quis corpus suum in occulto loco ponat

iubeat,
lam cin
cos con
omni
ambigu
Aio te
Per coll
ac frequ
ut de T
teneat
test. Vn
tuam ar
aurea e
rie. Fit
occidit
ctus sit,
meæ da
Vter eli
tione ca
datur: te
bologia
Demeas
in primo
rit aper
esset. Di
ream ha
Argente
uxor. Ac
deprehe
dum, ub
biguū: H
nus incē

zubeat, circaq; monumētum multum agri ab hæredibus in tute-
lam cinerū, ut solet, leget, sit littus hoc cultum. Sic apud Græ-
cos contendit ἄωρ & παρταλῶρ, cum scriptura dubia est, bona
omnia ἄωρ, an bona παρταλῶρ, relicta sint. In cōiunctis plus
ambiguitatis est. Fit autem per casus: ut,
Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collocationem, ubi dubium est, quid quò referri oporteat:
ac frequētissimè cum quidē quod mediū est, utrinq; possit trahi,
ut de Troilo Verg. Lora tenens tamen. Hic utrum quòd
teneat tamen lora, an quāuis teneat, tamen trahatur, queri po-
test. Vnde cōtrouersia illa: Testamento quidam iussit poni sta-
tuam auream hastam tenentem. Queritur, statua hastam tenēs
aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius mate-
rie. Fit per flexum idem magis: Quinquaginta, ubi erāt centū,
occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentiū sermo subiū-
ctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia: Hæres meus uxori
meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit, pondo centum.
Vter eligat queritur. Verum id quod ex his primum est, muta-
tione casuum: sequens diuisione uerborū, aut translatione emē-
datur: tertium adiectione. Accusatiui geminatione facta amphi-
bologia soluitur ablatiuo, ut illud: Lachetem audiui percussisse
Demeam: fiat, à Lachete percussum Demeā. Sed ablatiuo ipsi, ut
in primo diximus, inest naturalis amphibologia: - Cælo decur-
rit aperto. Vtrum per apertum cœlum, an cum cœlum apertū
esset. Diuisio respiratione & mora constat. Statuam, deinde au-
ream hastam: uel statuā aureā, deinde hastam. Adiectione talis est:
Argentum quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur: uel ipsa, ut
uxor. Adiectione facta amphibologia, qualis sit, Nos siētes illos
deprehendimus, detractione soluetur. Pluribus uerbis emendan-
dum, ubi est id, quod quò referatur, dubiū est, & ipsum est am-
biguū: Hæres meus dare illi dānas esto omnia sua. In quod ge-
nus incidit Cicero, loquēs de C. Fannij soceri instituto. Quem
quia

quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scaeuolam sibi minorem nata generum prætulisset. Nam id sibi & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoque in scripto, & correctio in dæbio relicta, causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato: aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadẽ syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse est. Nec refert quomodo facta sit amphibologia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestum est, & quod ad scriptum uocem ue pertinet, in utranque par est partem. Ideoque frustra præcipitur, ut in hoc statu uocem ipsam ad nostram partem conemur uertere. Nam si id fieri potest, amphibologia non est. Amphibologie autem ortus in his erit quaestio, aliquando uter sit secundum naturam magis sermo, semper utrum sit æquius, utrum is qui sic scripsit, sic dixit, sic uoluerit: quarum in utranque partem satis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum est.

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas.

CAP.

XI.

EST autem quedam inter hos status cognatio. Nam & in finitione, quæ sit uoluntas nominis, quaeritur: & in syllogismo, qui secundus à finitione status est, spectatur, quid uoluerit scriptor: & ex contrarijs legibus duos esse scripti, & uoluntatis status apparet. Rursus & finitio quodammodo est amphibologia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis. Scripti & uoluntas habet in uerbis uocis quaestionem, quod idem in antinomia petitur. Ideoque omnia hæc quidam scriptum, & uoluntatem esse dixerunt. Alij in scripto, & uoluntate amphibologiam esse, quæ facit quaestionem. Sed distincta sunt. Aliud est enim obscurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quaestionem habet generalem, & quæ esse etiam citra compitum causæ possit. Scriptum, & uoluntas de eo disputat uerba

quod est
gie lis
gna est
& apud
genere
tuerunt
teria, ui
quaestio
rursus o
secundu
dispositi
dedit per
mum uiro
nupta si
dum, pa
in ea sci
te: huius
ma subn
eius digi
monstra
faciat, an
teria: Pr
dere qui
& ad si
possunt
brare di
quie quæ
nunquam
tium. Na
sit, quid
pulsus u
tiam, quæ

quod est in lege: Syllogismus de eo quod non est. Amphibologie lis in diuersum trahit: Legum contrariarum ex diuerso pugna est. Neq; immeritò recepta est à doctissimis hæc differētia, & apud plurimos ac prudentissimos durat. Et de hoc quidem genere disceptationis, etiam si non omnia tradi, tamē aliqua poterunt. Sunt alia, quæ nisi proposita, de qua dicendum est, materia, uiam docendi non præbeant. Non enim causa uniuersa in questionibus ac locos diducenda est. Sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinē suum. Nā & in proœmio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet suam dispositionē, ut thesisi etiā simplices. Ac si fortē satis erit diuidēdi peritus, qui cōtrouersiam in hæc diduxerit, An omne præmiū uiro forti dandum sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc: deinde cum fuerit de prima quæstione dicendum, passim, & ut quidq; in mentē ueniet, misceat: non primū in ea scierit esse tractādum, Verbis legis standum sit, an uolūtate: huius ipsius particulæ aliquod initiū fecerit? Deinde proxima subnectens struxerit orationem, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorum quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi certa definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimo centū ac nullie in re infinita atq; materia? Preceptoris est, in alio atq; alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerū, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non possunt. Nā quis pictor omnia, quæ in rerū natura sunt, adumbrare didicit: Sed percepta semel* imitandi ratione, asimulabit *mutandū quicquid acceperit. Quis enim nō faber uasculū aliquod, quale nunquam uiderat, facit? Quædam uero non docentiū, sed discētium. Nam medicus quid in quoq; ualitudinis genere faciēdum sit, quid quibusq; signis prouidendum, docebit. V in sentiendi, pulsus uenarum, calor motus, spiritus meatum, coloris distantiā, quæ sua cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima pe-

tamus

tamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; homines
 antè inuenisse artem, quàm docuisse. Illa enim potentissimas,
 quæq; uerè dicitur œconomica totius causæ dispositio, qua con-
 stitui nisi uelut in re præsentis nō potest. Vbi assumendum proce-
 mium, ubi omittendum, ubi utendum expositione continuus, ubi
 partita, ubi ab initijs incipiendum, ubi more Homérico à medijs
 uel ultimis, ubi omnino nō exponendum, quando à nostris, quan-
 do ab aduersariorum propositionibus incipiamus, quādo à pre-
 missimis probationibus, quando à leuioribus, quando in causa
 proponendæ proxijs quæstiones, qua præparatione præma-
 niendæ, quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quod
 paulatim deducendus. Singulis, an uniuersis opponenda refuta-
 tio. Reseruandi perorationi, an per totam* orationē diffundendi
 affectus. De iure prius, an de æquitate dicendum. An antea
 crimina, an de quibus iudiciū est, prius obijcere, uel diluere cō-
 ueniat. Si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ tes-
 timonia, tabulæ uel cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ re-
 seruandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partem
 ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuen-
 da, custodiendas uel urbes, petendos comæatus, obsidenda in-
 nera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præ-
 stat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiū. Quare nemo
 expectet, ut alieno tantum labore sit disertus. Vigilandum dis-
 cat, iterum enitendum, pallendum est, faciēda sua cuiq; uis, ipsa
 sua ratio: non respiciendum ad hæc, sed in promptu habenda,
 neq; tanquam tradita, sed tanquam innata. Nam uiam demou-
 strare* uelociter ars potest, si qua est: uerum ars satis præstat
 copias eloquētiæ ponit in medio: nostrum est uti eis scire. Re-
 liqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus do-
 quis sensus, & secundus, & tertius, qui non modò ut sint ordo-
 ne collocati, elaborandum est, sed ut inter se iuncti, atq; ita coe-
 rentes, ne commissura pelluceat, corpus sit, non membra. Quæ

*actionem

*uelocitas
potest

ita con-
 ba uer-
 stantur
 ignora-
 tibus, c-
 tio, sed
 lente tr-
 quod p-

M,

simplici-
 tionis to-
 pore qu-
 nutrien-
 hæc sola-
 tur, aut-
 omnem i-
 fini arti-
 rint. Via-
 ingredie-
 peritus i-
 in prese-
 quantur

ita continget, si & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, non pugnantia, sed quæ inuicem completantur. Ita res non diuersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac sequentibus, copulas tenebunt: ac uidebitur non solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius fortasse progredior salente transitu, & à dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FAB. QVINTILIA

NI IN ORATORIARVM

Institutionum librum Octauum
proximum.

IS FERRE quæ in proximos quinque libros collata sunt, ratio inueniendi, atq; inuenta, disponendi cõtinetur, quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiam necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atq; perplexæ deterreri solêt, aut eo tempore quo præcipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam nutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur. Aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquentia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum, in presentia quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim discipuli, quò duxeris. Mox cum robore discendi crescet

crescet etiam eruditio. Iidem primo solum iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obscura, neque ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaque in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare, quid doceas, quam cum iudicaris, docere: præcipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ si is qui instituetur, non repugnauerit, prouum ad cætera habiturus est cursum. Nempe etiam plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricam bene dicendi scientiam, et utilem, et artem, et uirtutem esse. Materiam eius, res omnes, de quibus dicendum esset, tum etiam in tribus serè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali, reperiri. Orationem porro omnem consistere rebus et uerbis: in rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utriusque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum expositio et argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem casum, sed maxime tamè in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroque sit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerentur. In omni porro materia tria esse querenda, an sit, quid sit, quale sit. His adhibebamus, demonstratiuam laudem ac uituperationem constare. In quæ ab ipso, de quo diceremus, quæ post eum acta essent, inuentionem. Hoc opus tractatu honestorum, utiliumque constare. Socratici accedere tertiam partem ex cõiectura, posset ne fieri, et quid esset futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipue diximus præstandum, quis, apud quæ, quid diceret. Iudicialium causarum in singulis, alias in pluribus cõtrouersijs consistere, et in quibusdam sufficere modo intentionem, modo depulsionem. Porro depulsionem omnem inficiatione duplici, factum ne, et an hoc factum

esset, prout
aut ex f
tate, quæ
bus uis
scripti, et
gum con
ciali qui
narratio
dissolui,
ueri. His
concitari
tio diuifi
uiam esse
se ipsa na
ptoribus,
exigunt l
tionis rat
tores con
habuimus
tem autem
Ornate au
si usque ad
Crasso, cer
quia diffic
sitionem p
præcipue
rito fuisse
ratur. Elo
mere, atque
ra, et simil
Hoc itaque
huc studium

esset, præterea defensione ac translatione constare. *Questionem aut ex factò, aut ex scripto esse: Ex factò, de rerù fide, proprietate, qualitate: Ex scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspicere solet: quæq; aut scripti, & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum specie continetur.* In omni porrò causa iudiciali quinque esse partes, quarum exordio conciliari audientē, narratione causam proponi, cōfirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriā iudicis refici, aut animos moueri. His argumētandi, & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolui iudices oportet, adicimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modò, qui discet, uelit, certam quandam uiam esse, in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inuenta à præceptoribus, quàm cum fierent obseruata esse uideantur. *PLVS exigunt laboris & curæ, quæ sequuntur.* Hinc enim iam elocutionis rationē tractabimus, partem operis, ut inter omnes oratores conuenit, difficilissimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionē, ait à se disertos uisos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat dicere, quæ oporteat: Ornate autem dicere proprium esse eloquētissimi. *Quæ uirtus, si usq; ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficilissima fuit.* Et M. Tullius inuentionem quidē ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoq; præcipue circa partis huius præcepta elaborauit. *Quod cū merito fecisse, etiā ipso rei, de qua loquimur, nomine, palam declaratur.* Eloqui enim hoc est, omnia quæ mente conceperis præmere, atq; ad audiētes perferre: sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atq; intra uaginam suam herenti. *Hoc itaq; maxime docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, huc studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic*

omnis aetas cōsumitur, hoc maxime orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicēdi alia alijs potiora. Neq; enim Asiatici, aut quocunq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas nō collocauerunt, neq; quos aridos uocamus, stulti aut in causis cari fuerunt: sed his iudicium in eloquēdo ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitium, & uirtutē esse dicēdi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborum. Occurrā enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam resistam ijs, qui omīssa rerum (qui neri sunt in causis) diligentia, quodam inani circa uoces studio senserunt, idq; faciunt gratia dēcoris, quod est in dicendo, mea quidē opinione; pulcherrimum: sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, et ijsdem his specie accipiunt, ex quibus uires. Namq; & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt: sed eadē si quis uulsa atq; fucata muliebriter comat, fœdissima sunt ipso forme labore. Et cultus concessus atq; magnificus addit hominibus, ut Greco nō su testatum est, auctoritatem. At muliebris & luxuriosus, nō corpus exornat, sed detegit mentē. Similiter illa trās lucida & uersicolor quorundā elocutio res ipsas effemīnat, quæ illo uerborum habitu uestiuntur: Curam ergo uerborum, rerum uolo esse sollicitudinem: nam plerunq; optima rebus coherent, & certantur suo lumine. At nos querimus illa tanquam lateant semper, seq; subducant. Ita nunquā putamus circa id esse, de quo dicendum est, sed ex alijs locis petimus, & inuētis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est, quæ si toto corpore uellet, ungues polire, & capillum reponere, nō existimat ad curam suam pertinere. Sed euenit plerunq; ut hac diligentia detrita etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima, minime accessibilia, & simplicibus, atque ab ipsa ueritate profectis similia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atq; composita uideri etiā uolunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt propter id, quod scribitur

sensus o
& quod
satis dic
onerat
Quid, q
sertum,
rum fig
si scilicet
aperte C
à uulgari
horrere.
dent om
sed leno
uirtus, qu
locentur
amissus e
inueniunt
etiam si i
da tamen
& calore
enim, &
equo ani
nem loqu
nea copio
adhibueri
plurima r
Namq; &
Sed opus e
reposita. N
dum discin
patrimoni
non satis l

sensus obumbrant, & uelut leto gramine sata strangulant. Nam
 & quod rectè dici potest, circumimus amore uerborū: & quod
 satis dictum est, repetimus: & quod uno uerbo patet, pluribus
 oneramus: & pleraq; significare melius putamus, quàm dicere.
 Quid, quòd nihil iam proprium placet, dum parum creditur di-
 fertum, quod & alius dixisset? A corruptissimo quoque poëta-
 rum figuras, seu translationes mutuamur, tum demum ingenio-
 si scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atque satis
 aperte Cicero præceperat, in dicendo uitium uel maximum esse,
 à uulgari genere orationis, atque à consuetudine communi ab-
 horrere. Sed ille durus, atque ineruditus: nos melius, quibus for-
 dent omnia, quæ natura dictauit, qui non ornamenta querimus,
 sed lenocinia. Quasi uerò sit ulla uerborū, nisi rei coherentiam,
 uirtus, quæ ut propria sint, & dilucida, & ornata, & aptè col-
 locentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus
 amissus est. Atq; plerosq; uideas hærentes circa singula, & dum
 inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod
 etiam si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda
 tamen hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrænât,
 & calorem cogitationis extinguit mora & differentia. Miser
 enim, & ut sic dicam, pauper orator est, qui nullum uerbum
 æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui ratio-
 nem loquendi primùm cognouerit, tum lectione multa, & ido-
 nea copiosam sibi uerborum suppellectilem compararit, & huic
 adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione
 plurima roborarit: ut semper in promptu sint, & ante oculos.
 Namq; hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent.
 Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi
 reposita. Namq; ista querendi, iudicandi, comparandi anxietas,
 dum discimus adhibenda est, non cum dicimus. Alioqui, sicut qui
 patrimonium nõ pararunt, subinde querunt, ita in oratione, qui
 non satis laborarunt, si præparata uis dicendi non fuerit, erunt
 ❧ ❧ inoffici

in officiosi: nō ut ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inherere uideātur. Atq; ut umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam cū Latina, significantia, ornata, tum apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniādi est, & cum singulis penē syllabis commorandi: qui etiam cū optima sint reperta, querunt aliquid, quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudātur. Sit igitur cura elocutionis quā maxima, dum sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendum, cū uerba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maximē probabilia, quae sensum animi nostri optimē promunt, atq; in animis iudicum, quod uolumus, efficiunt. Ea debent prestare sine dubio & admirabilem, & iucundam orationem. Verum admirabilem non sic, quo modo prodigia miramur, & iucundam orationem nō deformi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quae in elocutione spectanda.

CAP. I.

NGITVR quam Graeci $\varphi\varphi\alpha\sigma\iota\varsigma$ uocant, Latine dicimus elocutionem, eam spectamus in uerbis, aut singulis, aut coniunctis. In singulis tuendum est, ut sint Latina, perspicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quae de ratione Latine, atq; emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cū de grammatice loqueremur, executi sumus. Primum illic tantum ne uitiosa essent, praecipimus: hic alienum nō admonere, ut sint quā minimē peregrina, & externa. Multum enim quibus loquedi ratio non desit, inuenias, quos curiose potius loqui dixeris, quā Latine: quo modo & illa Attica Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, annotata affectatione uerbi hospitem dixit: nec alio se id deprehensum interrogata respondit, quā quod nimum Atticē loqueretur. Et

Et in T
quanda
& uox
uideatur

Per
pro
tellectus
Nam &
humilia
do non n
in usu, et
in action
bat, nisi i
cere uelle
ria pisces
In hac a
uitur, nu
apud nos
-Tantum
emendatu
laudantur
Non tam
uitio labo
& Latine
dicitur: q
ta caret:
starumq;
dicitur ne
tionis orn
prietas no
diti, sed i

Et in T. Livi^o miræ facundie uiro putat inesse Pollio Asinius Patavinitas^{as} quandam Patavinitatē. Quare si fieri potest, & uerba omnia, Livi^o. & uox huius alumnus urbis oleant: ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata.

De perspicuitate.

CAP. II.

Perspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cuiusq; rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscena uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo non mediocriter quidam errare solent, qui omnia, quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant: ut ille, qui in actione Ibericas herbas se solo nequicquam intelligente dicebat, nisi irridens hanc uanitatē Cassius Seuerus speratum eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator, duratos muria pisces, nitidius esse crediderit, quàm ipsum id, quod uitabat. In hac autē proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est: atque ei contrarium est uitium id, quod apud nos impropriū, ἀνοροσ apud Græcos uocatur: quale est, -Tantum sperare dolorem. Aut quod in oratione Dolabelle emendatum à Cicerone annotaui, mortem ferre: aut qualia nunc laudantur à quibusdā, quorum est, * de cruce uerba ceciderunt. * de cornice Non tamen quicquid nō erit propriū, protinus & impropriū uitio laborabit. Quia primum omnium multa sunt & Græcè, & Latine nō denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam aut sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret: & ut lapidare, quid sit, manifestum est, ita glebarum testarumq; iactus non habet nomen. Vnde abusio, quæ uerba necessaria dicitur necessaria. Trāslatio quoq; in qua uel maximus est orationis ornatus, uerba non suis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, sed ad uim significandi refertur, nec auditur, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur propriū

prium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, id unde cætera dicta
 Etia sunt: ut uortex est contorta in se aqua, uel quicquid aliud si-
 militer uertitur. Inde propter flexum capillorū pars summa ca-
 pitis, & ex hoc quod est in montibus eminetissimum. Recte in-
 quam, dixeris hæc omnia uertices, proprie tamen, unde initium
 est. Sic soleæ, & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuer-
 sus modus, cum res communis pluribus, in uno aliquo habet no-
 men eximium, ut carmen funebre proprie nenia, & tabernacule-
 lum ducis, Augustale. Item quod commune est & alijs nomen,
 intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut Urbem Romæ ac-
 cipimus: & Venales, nouitios: & Corinthia, æra: cū sint urbes
 aliæ quoq; & uenalia multa, & tam aurum, & argētum, quam
 æs, Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus oratoris inspicitur.
 At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiā laudari
 modo solet: ut proprie dictum id sit, quo nihil inueniri possit si-
 gnificantius: ut Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam remp. se-
 brium accessisse: ut Vergil. Deductum carmen, & Horat. Acri-
 tibiam, Annibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; est à quo-
 busdam traditum proprii genus ex appositis, quæ epitheta di-
 cūtur, ut dulce mustū, & cum dētibus albis, de quo genere alibi
 dicendum est. Etiam quæ bene translata sunt, propria dici solent.
 Interim autem quæ sunt in quoq; genere præcipua, proprijs
 cum accipiunt: ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cæ-
 sator est appellatus. Possunt uideri uerba, quæ plus significant,
 quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis. Intellectum
 enim adiuuant. Ego autem libentius emphasim retulerim ad no-
 natum orationis, quia nō ut intelligatur efficiat, sed ut plus in-
 telligatur. At obscuritas fit etiā uerbis ab usu remotis, ut si con-
 mentarios quis pontificum, & uetustissima sædera, & ex obli-
 scrutatus autores, id ipsum petat ex eis, ut quæ inde cōtraxerit,
 non intelligantur. Hinc enim aliqui famā eruditionis affectant,
 ut quædam soli scire uideantur. Fallunt etiam uerba uel repta

nibus q
 bulus u
 uitanda
 precan
 animal
 radix ar
 scuritati
 di. Qua
 tio, nec t
 ratur. Q
 uersu:
 interie
 ut medio
 telectus,
 loco, quo
 horret sh
 muu uer
 stare loc
 lam, de c
 facit, ut C
 quæ etiā
 uitium in
 bentem. N
 men com
 Est etiam
 munen
 cameunt
 deinde ill
 quam ull
 etiam à q
 iam apud
 qui discip

utēs οὐδὲν. Vnde illa scilicet egregia laudatio: Tanto melior,
 ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis amuli, necessaria quoq;
 orationi subtrahunt uerba, & uelut satis sit scire ipsos, quæ di-
 cere uelint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego
 ociosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non in-
 telligit. Quidā emutatis in peruersum dictis, de figuris idem ni-
 tium cōsequuntur. Pessima uerò sunt ἀδύναστα, hoc est, quæ uer-
 bis aperta, occultos sensus habent, ut conductus est cæcus secun-
 uiam stare: & qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scho-
 lus supra se cubasse. Ingeniosa hæc & fortia, ut ex ancipiti di-
 ferta credantur, perficiunt. At persuasit quidem iam multos ipsa
 persuasio, ut id iam demum eleganter, atq; exquisite dictum pa-
 tent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiam nonnullis
 grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine suo delectantur,
 & gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis
 prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non
 in longum dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat. In
 sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est
 eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præ-
 standi sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio
 est in omnibus. Nam si neq; pauciora, quàm oportet, neq; plu-
 ra, neque inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida,
 & negligenter quoq; audientibus aperta: quia id ipsum in con-
 silio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentio-
 nem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris oratio-
 nis inferat quoddam intelligētiae suæ lumen: sed multis cum fre-
 quenter cogitationibus auocari, nisi tam clara fuerint, quæ do-
 cemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiamsi in eum
 non intendatur, incurrat. Quare non, ut intelligere possit, sed
 ne omnino possit nō intelligere, curandum. Propter quod etiam
 repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos, qui cognoscant,
 putamus. Quæ causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, quæ
 causi

causa ad
 id ipsum
 simulam

VEN
 cet
 date qui
 uitij car
 esse uide
 modice
 runque c
 tem caus
 quoque c
 rum, in h
 modo, se
 Cornelij,
 liter dem
 miratione
 fiteretur.
 toritas ex
 secuta dic
 ego illos
 te iudicio
 loco igna
 quidem pa
 benter au
 runq; ipsa
 feruntur.
 mina ipsa
 etiam ipse
 uerbis qua
 rationem

causa ad planiora, & cōmunia magis uerba descendimus, cum id ipsum optime fiat, quod nos aliquando non optime fecisse simulamus.

De ornatu,

CAP. III.

VENIO nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus, quàm in ceteris dicendi partibus, sibi indulget orator. Nam emendate quidem, ac dilucide dicentium, tenue prēmium est: magisq; uitij carere est, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis saepe communis, dispositio modice doctrinæ credi potest, * & quæ sunt artes altiores, ple^{* sed} runque occultantur, ut artes sint. Deniq; omnia hæc ad utilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu uerò atque ornatu se quoque cōmendat ipse, qui dicit, & in ceteris iudicium doctorum, in hoc uerò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis, præliatus in causa est Cicero Cornelij, qui nõ assecutus esset docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac Latine perspicueq; dicendo, ut populus Ro. admirationem suã non acclamatione tantum, sed etiã plausu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificētia, & nitor, & auctoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata, & ceteris similis fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse quid facerēt, nec sponte iudicioq; plausisse: sed uelut mente captos, & quo essent in loco ignaros, erupisse in hunc uoluntatis affectum. Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, plearunq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Recteq; Cicero his ipsis ad Brutū uerbis quadam in epistola scribit: Nam eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eandem

~ ~ petendam

petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, fortis, & sanctus sit: nec effoeminatam leuitatē, nec fūco eminentem colorem amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autem admodum uerum est, ut cum in hac maxime parte sint uicina uirtutibus uirtutia, etiam qui uitijs utuntur, uirtutis tamē his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse cultē dicentibus. Non nego hanc esse uirtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & uiolas, & anconos fontes surgentes, quam ubi plena mēsa, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanū, tonsasq; myrtos, quam maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerint. Habeant illa diuites licet: quid essent, si aliud nihil haberent? Nullus ne ergo etiam fructiferis adhibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinem certaq; interualla redigā eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui in quamcunq; partem spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terre succum aequaliter trahant. Surgentia in altum cacumina cōtra ferro cōercebo, in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta iuga, **si* **sed idē uelocior. Pulcher aspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Nunquam uera species ab utilitate diuiditur. Sed hoc quidem discernere modicum iudicij est: illud obseruatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiae genere debet esse uariatus. Atque ut a prima diuisione ordiar, non idem demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus causis conueniet. Namq; illud genus ostentationis compositum, solam petit audientium uoluptatem, ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut qui non insidietur, nec ad uictoriam, sed ad solum finem laudis & gloriae tendat. Quare quicquid erit sententijs populare, uerbis uulgatum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, uelut insitior quidam eloquentiae intuentium.*

& pene
causam
fit fame
momentu
tinet, ut
minus co
& suade
in iudici
genus. A
ter accid
decurrit.
fulare,
sudare?
quam pe
situs, qu
quanqua
ornatum
se, quod
gnificet,
sublimior
ē literis n
magis uo
chrior. E
se copula
men usus
ra magis
creduntur
sima. Et
unquam
runq; ma
cum, tum
minores

& penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum, non ad
 causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus
 fit fame locus. Præterea non debet quisquam, ubi maxima rerum
 momenta uersantur, de uerbis esse sollicitus. Neque hoc eò per-
 tinet, ut in his nullus sit ornatu, sed uti prærior, & seuerior, eò
 minus confessus, præcipuè ad materiam accommodatus. Nam
 & suadendo, sublimius aliquid Senatus, concitatus populus, &
 in iudicijs publicæ, capitalesq; causæ poscunt accuratius dicèdi
 genus. At priuatum consilium, causasq; paucorum (ut frequen-
 ter accidit) calculorum, purus sermo, & dissimilis curæ magis
 decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis po-
 stulare, aut circa stillicidia affici, aut in mancipij redhibitione
 sudare? Sed ad propositum. Et quoniam orationis tam ornatus,
 quam perspicuitas, aut in singulis uerbis est, aut in pluribus po-
 situs, quid separata, quid coniuncta exigant, consideremus:
 quanquam rectissimè traditum est, perspicuitatem proprijs
 ornatu translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum esse
 se, quod sit improprium. Sed cum idem frequentissimè plura si-
 gnificet, quod *συνωμία* uocatur, iam sunt alijs alia honestiora,
 sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut syllabæ
 è literis melius sonantibus sunt clariores, ita uerba è syllabis
 magis uocalia, & quò plus quæque spiritus habet, auditu pul-
 chrior. Et quod facit syllabarum, idem uerborum quoque inter
 se copulatio: ut aliud alij iunctum melius sonet. Diuersus est ta-
 men usus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipso auditu aspe-
 ra magis conuenient. In uniuersum quidem optima simplicium
 creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundis-
 sima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis
 unquam in oratione erudita locus. Clara illa atq; sublimia ple-
 runq; materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnifi-
 cum, tumidū alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa
 minores uidentur. Et sicut in oratione nitida notabile est humi-
 lius

lius uerbum, & uelut macula, ita à sermone tenui sublime, nitidumq; discordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet. Quaedam non tam ratione, quam sensu iudicantur, ut illud, — Celsa iungebant fœdera porca. fecit elegans, fictio nominis: quod si fuisset porco, uile erat. In quibusdã ratio manifesta est. Risus & meritò nuper poëtam, qui dixerat:

Prætextam in cista mures rosere Camilli.

At Vergilij miramur illud: — Sape exiguus mus.

Nam epitheton exiguus aptum, propriũ, efficit ne plus expectemus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa uicinis syllabæ nõ usitata addidit gratiã. Imitatus est itaq; utrũq; Horatius.

— Nascetur ridiculus mus. Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est. Vim rebus aliquando & ipsa uerborum humilitas affert. An cum dicit in Pisonẽ Cicero: Cum tibi tota cognatio in ferraco aduehatur, incidisse uidetur in sortitiũ nomen? non eo contemptum hominis, quem destructum uolebat, auxisse? Et alibi: Caput opponis cum eo conificas. Vnde interiri grati idiotis ioci, qualis est ille apud M. Tullium, Pusto, qui cum maiore sorore cubitabat: & Cn. Flauius, qui cornicum oculis confixit: & pro Milone illud, Heus tu Ruscio, & Erutius Astoniaster. Id tamen in declamationibus est notabilius. Lauderis me puero solebat, Da patri panem: & in eodem, Etiam canis patris. Res quidem præcipuè in scholis anceps, sed frequenter causa risus: nunc utiq; cum hæc exercitatio procul à ueritate scilicet laboret incredibili uerborum fastidio, ac sibi magnã partem sermonis abscederit. Cum sint autẽ uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatem dat antiquitas. Namq; & sanctiorem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet ferat usurus: eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Vergilius uiciorum usus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent, & aspergunt illam, quæ etiam in picturis est gratissima, uetustatis inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modò, nec ex ultimis to-

nebris r
Oppido
reo: ut i
signifi
est tanq
bile aut
pian, in
Quædam
dam etiã
& multa
num, si n
Et Corin
Iste iste r
Thucydi
Tau Gall
Ita omnia
Cimber h
tatam est:
epigramm
Et uerba

Crispe
Odiosa cu
studiosus,
bus hæc u
magis con
dubitauer
mi homine
gendo, au
piuntur.
Senecam e
apud Acti
florat qui

nobis repetenda. Satis est uetus, *Quæso quid necesse est dicere?*
 Oppido, quo sunt usi paululum tempore nostro superiores, ue-
 reo: ut iam non ferat quisquam. Certè antigerio, cuius eadem
 significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur. *Aerūnas* quid opus
 est: tanquam parum sit, si dicatur, quod horridum reor, tolera-
 bile autumo. *Tragicum prolem* dicendo, uniuersam eius prosa-
 piam, insulsum. *Quid multa?* totus propè mutatus est sermo.
 Quædam tamen adhuc uetera uetustate ipsa gratius nitēt, quæ-
 dam etiam necessariò interim sumuntur. *Emancipare*, & *fari*,
 & multa alia etiam audientibus grata inseri possunt, sed ita de-
 mum, si non appareat affectatio. In qua mirifice * *Vergilius*,
 Et Corinthiorum amator iste uerborum,
 Iste iste rhetor, nanq; quatinus totus
 Thucydides, * *tyrannus*, *Atticæ febres*,
Tau Gallicum, *minæ*, & *spina*, male illi sit,
 Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

* *Virginius** *Britannus*

Cimber hîc fuit, à quò fratrem necatum hoc *Ciceronis* dicto no-
 tum est: *Germanum Cimber* occidit. Nec minus noto *Sallustius*
 epigrammate incesitur:

Et uerba antiqui multum furate *Catonis*,

Crispe Iugurthinæ conditor *historiæ*.

Odiosa cura. Nam est, cui libet facilis, & hoc pessima, quòd rei
 studiosus, nò rebus uerba aptauit, sed res extrinsecus arcesit, qui
 bus hæc uerba conueniant. *Fingere*, ut primo libro dixi, *Græcis*
 magis concessum est, qui sonis etiã quibusdam, & affectibus non
 dubitauerunt nomina aptare, nò alia libertate, quàm qua illi pri-
 mi homines rebus appellationes dederunt. *Nostri* autem in iun-
 gendo, aut deriuãdo paulum aliquid ausi, uix in hoc satis reci-
 piuntur. Nam memini iuuenis admodum inter *Pomponium*, &
Senecam etiã præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat
 apud *Actium* in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expe-
 riorat quidem timuerunt. Et sanè eiusdem notæ est exanimat.

At in

At in tractu, & in declinatione talia sunt, qualia apud Cicero-
nem beatitas, & beatitudo, quæ dura quidem sentit, ueruntamen
usu putat posse molliri. Nec à uerbis modò, sed à nominibus quæ
* *sullatum* que deriuata sunt quædam: ut à Cicero * *subuculatum*, & à
Asinio *subbriatum*, & *subulatum*. Multa ex Græco formata no-
* *Afranio* ua, ac plurima à Sergio, * *Flauio*q; quorum dura quædã admo-
dum uidetur: ut ens, & essentia: quæ cur tantopere aspernanti
nihil uideo, nisi quòd iniqui iudices aduersus nos sumus, ideoq;
paupertate sermonis laboramus. Quædã tamen perdurant. Nam
& quæ uetera nunc sunt, fuerunt olim noua. Et quædam in uis
perquàm recentia: ut Messala primus reatum, munerarũ Augu-
stus primus dixerunt. Piraticam quoq; ut musicam & fabricam
dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & urbanum
Cicero noua credit. Nã & in epistola ad Brutum: Eum, inquit,
amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in cõsiliũ aduo-
cabo. & ad Appium Pulchrum: Te hominẽ non solum sapienti-
uerim etiã (ut nunc loquimur) urbanum. Idem putat à Terentio
primũ dictũ esse obsequium. Cæcilius ad Sisennã, albenti capite
Ceruicem uidetur Hortensius primus dixisse. Nã ueteres plura
liter appellabant. Audendum itaq; Neq; enim accedo Celsus, quod
ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cum sint eorum alia, ut dicitur
Cic. natiua, id est, quæ significata sunt primo sensu: alia reposita,
quæ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi uerbi
homines, primi q; fecerunt, fas nõ sit: at deriuare, flectere, cõ-
gere, quod natis postea concessum est, quando desijt licere: Et
quid periculosius finxisse uidebimur, quibusdã remedijs pre-
ueniendum est, ut ita dicam, Si licet dicere, Quodãmodo, Permi-
tite mihi sic. Quod idem etiã in ijs, quæ licetius translata erunt,
proderit, quæ nõ tutò dici possunt. In quo nõ falli iudicium
strum, solitudine ipsa manifestũ erit. Qua de re Græcũ eruditissi-
mũ elegantissimũ, quo præcipitur ita, *ἢ ὅτι πρὸς τὸν ἄλλο*
Translata probari nisi in cõtextu sermonis nõ possunt. *ἢ ὅτι πρὸς τὸν ἄλλο*
singul.

singul.
uirtutẽ
de qua
nibus
nec sit
quoq; a
perueni
talibus,
iuncti s
prima d
mus. Na
nuere, c
an press
urbane.
sententij
tendimus
oratio, p
prima u
ornatum
Cicero id
Non qui
est) sed q
toritatem
bus homin
bus illustr
lata, ad no
imitatione
monstrare
catur, siue
tus est: ut a
dicta sancti
pan nõ scr

singulis uerbis satis dictū, quæ ut alio loco ostēdi, per se nullam
 uirtutē habēt. Sed ne inornata sunt quidē, nisi cū sunt infra rei,
 de qua loquendū est, dignitatē: excepto, si obscœna nudis nomi-
 nibus enūtiuntur. Quod uiderint qui nō putant esse uitāda, quia
 nec sit uox ulla natura turpis: & si qua est rei deformitas, alia
 quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundē nihilominus
 perueniat. Ego Romani pudoris more cōtentus, ut iam respōdi
 talibus, uerecundiam silentio uindicabo. Iam hinc igitur ad cō-
 iuncti sermonis rationem transeamus. Cuius ornatus in hæc duo
 prima diuiditur, quam cōcipiamus elocutionē, quo modo effēra-
 mus. Nam primum est, ut liqueat augere quid uelimus, an mi-
 nuere, concitate dicere an moderate, late an seuerē, abundanter
 an presse, aspere an leniter, magnificē an subtiliter, grauitē an
 urbane. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus
 sententijs, quo modo, qua postremō collocaione id, quod in-
 tendimus, efficiere possimus. Caterum dicturus quibus ornatur
 oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingam. Nam
 prima uirtus est, uitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus
 ornata orationē fore, quæ probabilis nō erit. Probabile autem
 Cicero id genus dicit, quod non plus minus'ue est, quā decet.
 Non quia comi expoliriq; nō debeat (nam & hæc ornatus pars
 est) sed quia uitium est ubiq; quod nimium est. Itaq; uult esse au-
 toritatem in uerbis: sententias uel graues, uel aptas opinionum
 hominum ac moribus. His enim saluis, licet assumere ea qui-
 bus illustrem fieri orationem putat. Delectant translata, super-
 lata, ad nomen adiuncta, duplicata, eadem significantia, atq; ab-
 imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniam uitia prius de-
 monstrare aggressi sumus, uel hoc uitium sit quod κακί φάσι uo-
 catur, siue mala cōsuetudine in obscœnū intellectu sermo detor-
 tus est: ut ductare exercitus, & patrare bellum apud Sallustium,
 dicta sanctē & antiquē, ridentur à nobis, si dijs placet: quā cul-
 pam nō scribētium quidem iudico, sed legentium: tamē uitanda,
 quatinus

quatinus uerba honesta moribus perdidimus, & euincendibus etiam uitijs cedendū est, siue iunctura deformiter sonat: ut si in hominibus notis loq̄ nos dicimus, nisi hoc ipsum hominibus notidum sit, in præfata uidemur incidere, quia ultima prioris syllabæ litera, quæ exprimi nisi labris coëuntibus non potest, aut interfistere nos indecentissime cogit, aut cōtinuata cum insequente, in naturam eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi longū est, in eo uitio, quod uitandum dicimus cōmorantes. Sed diuisio quoq; affert eandem iniuriam pudori, ut si intercapedinis nominatiuo casu quis utatur. Nec scripto modò id accidit, sed etiam sensu pleriq; obscœne intelligere, nisi cauëris, cupiunt, ut apud Ouidium:

Quæq; latent, meliora putat— Ac ex uerbis quæ longissime ab obscœnitate absunt, occasione turpitudinis rapere. Si quidem Celsus cacophaton apud Vergiliū putat: Incipiūt agitata tamescere— quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformitas proximum est humilitatis uitium, quod *ταπεινωσις* uocant, quia in magnitudo uel dignitas minuitur: ut, Saxeæ est uerruca in summo mōtis uertice. Cui natura cōtrariū, sed errore par est, parua dare excedentia modum nomina, nisi cum ex industria risu de captatur. Itaq; nec parricidam nequam dixeris hominem, nec deditum fortè meretrici nefarium, quòd alterum parum, alterum ninū est. Proinde quedam hebes, sordida, iciuna, tristis, ingrata, uilis oratio est. Quæ uitia faciliè fiunt manifesta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto, secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitanda quoque *ταπεινωσις*, cum sermoni quidem deest aliquid, quo minus plenus sit, quàm id obscure potius, quàm inornate orationis uitium. Sed hoc quoq; cum à prudentibus fit, schema dici solet: *ταπεινωσις*, id est, eiusdem uerbi, aut sermonis iteratio. Hæc enim quanquàm nō magnopere summis autoribus uitata, interitum uitium uideri potest, in quod sæpe incidit etiã Cicero securus cum

parua
dicium
in uerba
empla
est, quæ
ris uniu
& in se
solum, se
est, long
impetra
uicina
cum sup
Satis est
Cicero:
mensibu
nula sol
plum pr
—Vocem
fuerit, &
uocatur,
riosus, &
uerbum
tiosum d
cēdi gen
abundant
Deniq; &
ingeniue
quentia
tur. Est
cōmune,
xime imp
position

parue obseruationis, sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine, *ἰσχυρῶν* dicitur, atq; est & ipsum inter schemata, quorum exempla illo loco reddam, quo uirutes erunt. Peior hac *ἁμοιολογία* est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tedium, atque est tota coloris unius, quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eaq; & in sententijs, & figuris, & compositione longa, non animis solum, sed etiam auribus est ingratißima. Vitanda *μακρολογία*, id est, longior quàm oporteat sermo, ut apud Liuium: Legati non impetrata pace retrò domum, unde uenerant, abierunt. Sed huic uicina Periphrasis uirtus habetur. Est & *πληροσμός* uitium, cum superuacuis uerbis oneratur oratio: Ego meis oculis uidi. Satis est enim, uidi. Emendauit hoc non inurbanè in Hircium Cicero: Qui cum in Pansam declamans, filium à matre decent mensibus in utero latum esse dixisset, Quid? aliæ, inquit, in pæmula solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur: Vocemq; his auribus hausi. At uitium erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, non cum adijcietur. Est etiã quæ *περιστολὴ* uocatur, superuacua, ut sic dixerim, operositas, ut à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat. Atque ut semel finiam, uerbum omne quod neq; intellectum adiuuat, neq; ornatum, uitiosum dici potest. *κακοῦλον*, id est, mala affectatio, per omne dicitur cædi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Deniq; *ὑπερβολή* uocatur, quicquid est ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum pessimū. Nam cætera cum uitentur, hoc petitur. Est autè totum in elocutione. Nam rerū uicia sunt stultum, cōmune, cōtrarium, superuacū. Corrupta oratio in uerbis maxime improprij, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similibus, aut ambiguarum puerili ca-

A ptatione

ptatione consistit. Est autē omne *κακόηλον* utiq; falsum, etiam si
 nō omne falsum *κακόηλον*: ut cum dicitur aliter quā se natura
 habet, & quā oportet, & quā sat est. Totidem autem gene-
 ribus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in
 alio à nobis opere plenius dictū est, & in hoc saepe tractabitur,
 & adhuc spargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornata,
 subinde quæ sunt uitanda, similia uirtutibus uitia, dicemus. Sunt
 inornata & hæc, quod male dispositum est, id *ἀνορθοῦτος*
 quod male figuratum, id *ἀχρηστον*: quod male collocatum, id
κακὸς ὁρῶν uocant. Sed de dispositione diximus, de figuris &
 cōpositione dicemus. *κοινὸς μὲς* quoq; appellatur quædam oratio
 ex uaria ratione linguarum oratio, ut si Atticis Dorica, Ionica,
 Aeolica etiā dicta confundas. Cui simile uitium est apud nos,
 si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poetica uulgaribus mis-
 sceat. Id enim tale est monstrum, quale Horatius in prima parte
 libri de Arte poetica fingit:

Humano capiti ceruicem pictor equinam

Iungere si uelit. & cetera ex diuersis naturis subijciat.

Ornatum est quod perspicuo ac probabili plus est. Eius primum
 sunt gradus in eo, quod uelis, exprimendo concipiendōq;. Ter-
 tius qui hæc nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultam. *ἰσχυρῶς*,
 cuius in præceptis narrationis feci mentionē, quia plus
 est euidentia, uel ut alij dicunt, representatio, quā perspicua-
 tas, & illud quidem patet, hæc se quodammodo ostendit, in
 ornāmēta ponamus. Magna uirtus est, res de quibus loquimur,
 clarè, atq; ut cerni uideantur, enunciare. Non enim satis efficitur,
 neq; ut debet plenè dominatur oratio, si usque ad aures uelut
 atq; ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, nō expri-
 mi, & oculis mentis ostendi. Sed quoniam pluribus modis acci-
 pi solet, non equidem in omnes eam particulas secabo, quæ
 ambitiose à quibusdam numerus augetur, sed maxime neces-
 sarias attingam. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago
 quodam

quodam
 Consti
 Que n
 ut noi
 nere, si
 concipi
 legit: S
 pureo,
 ipsum o
 etiam ex
 cernere
 blanditi
 midam
 namur
 ornanda
 conuiuij
 nie can
 untes, f
 ne oscit
 tus, red
 languida
 qui intr
 bio enim
 omnia q
 retrat h
 uno incl
 me, & r
 unus qui
 plexu su
 tus, & m
 fanorum
 discursus.

quodammodo uerbis depingitur:

Constitit in digitos extemplo arrectus uterq; & cetera.

Quæ nobis illam pugilum congregentiũ faciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere, sicut in cæteris, eminet Cicero. An quisquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abest, ut cum illa in Verrem legit: Stetit soleatus Prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaq; talari, muliercula nixus in littore: non solum ipsum os intueri uideatur, & locum, & habitum, sed quædam etiam ex ijs quæ dicta nõ sunt, sibi ipse astruat? Ego certe mihi cernere uideor, & uultum, & oculos, & deformes utriusque blanditias, & eorum qui aderant tacitam auersationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut est apud eundem (nanq; ad omnium ornandi uirtutum exempla uel unus sufficiat) in descriptione conuiuii luxuriosi: Vt clamor, ut conuiuiũ mulierũ, ut symphonia cantus. Videbar mihi uidere alios intrantes, alios uerò exentes, partim ex uino uacillantes, partim hesternæ potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat lutulenta uino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus uideret, qui intrasset? Sic urbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnata esse ciuitatem, complectitur omnia quæcũque talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuntius. At si aperias hæc, quæ uerbo uano inclusa erant, apparebunt effusæ per domos ac tẽpla flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorum coherentes, & infantium, feminarumq; ploratus, & male usq; in illum diem seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq; direptio, effrentiũ prædas, repentiumq; discursus, & acti ante suum quisq; prædonem catenati, & co-

nata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, complectatur euersio, minus est tamen totum dicere, quam omnia. Confesquemur autem ut manifesta sint, si fuerint uerissimilia, & licet etiam falso effingere, quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus: — Mibi frigidus horror

Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.

Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Atq; huius summæ, iudicio quidem meo, uirtutis facilima est uis.

* eloquentia Naturam intueamur, hanc sequamur. Omnis* elegancia circa opera uitæ est. Ad se refert quisq; quæ audit, & id facillimè accipiunt animi, quod cognoscunt. Præclare uerò ad inferenda rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ prohibitionis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ, quod est huius loci proprium.

—Inde lupi ceu Raptores atra in nebula — &:

Misit aui similis, quæ circum littora, circum

Piscescos scopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia asciimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sanè poëtis quidem permittimus huiusmodi exempla:

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluuenta

Describit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstrat. Sed illud quoque de quo in argumentis diximus, similitudinis generat orationem, facitq; sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quò quæq; longius petita est, hoc plus affert notitatis, atq; inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tamen ad conciliandam fidem, ut terram cultu, sic studium disciplinæ meliorè uberioremq; fieri. Et, ut medici ab aliis

nata mo
nobis sa
Archia:
manes
dem gen
ptum est
milia ui
iuuene
fontes su
In omni
tur: aut p
& separ
est image
redditio
illa cuius
atra in n
de bellis
Ut cum c
Addunt s
Fertur eq
Sed hec s
quam con
præclara
potius ut
eis artifi
runt: sic n
ad iuris str
ritu, sed ta
modatus.
mouentur
aliqua cau
pulari sep

nata morbis membra præciðit: ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine coherant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia: Saxa atq; solitudines uoci respondent, bestiae sepe immanes cantu flectuntur, atq; consistunt, & cætra. Quod quidem genus à quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est. Nam & falsis utuntur, nec illa ijs quibus tandem similia uideri uolunt, applicat, quorum utrunq; in ijs est, quæ me iuueni ubiq; cantari solebant: Magnorũ fluminum nauigabiles fontes sunt, & generosioris arboris statim plãta cum fructu est. In omni autem parabola aut præcedit similitudo, & res sequitur: aut præcedit res, & similitudo sequitur: sed interim libera & separata est, interim, quod longe optimum est, cum re cuius est imago, connectitur, collatione inuicẽ respondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀντιπóδων dicitur. Præcedit similitudo illa cuius modò feci mentionem: — Inde lupi ceu Raptores atra in nebula — Sequitur in primo Georgicon post longam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionem:

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equus auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rem utranq; quam comparat, uelut subijcit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Vergilium multa reperio exempla, sed oratorijs potius utendum est. Dicit Cicero pro Muræna: Ut aiunt in Græcis artificibus, eos aulædos esse, qui citharæ di fieri non potuerunt: sic nos uidemus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium deuenire. Illud pro eodẽ iam penè poetico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius. Nã ut tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe ex improviso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua causa concitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas, quo signo comota sit, sæpe ita obscurum

est, ut sine causa excitata uideatur. Sunt & illæ breues: Vagantur per sylvas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium: Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. Quibus similia possunt cuiuscumque etiam ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet uirtus non solum aperte ponendi rem ante oculos, sed circuncise atque uelociter. Ac merito laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat, quoties nihil dicit, nisi quod necesse est, *ἡμετέραν* uocant, quæ reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale illud Sallustij est: Mithridates corpore ingenti perinde armatus. Hoc male imminentes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior uirtus est *ἡμετέραν*, altio rem præbens intellectum, quam quem uerba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt species: altera quæ plus significat, quam dicit: altera quæ etiã id quod non dicit. Prior est et apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum ascendisse ait: non uerbo uno magnitudinem eius ostendit. Et apud Vergilium: Demissum lapsi per funem.

Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclops cum uicuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci minus est. Sequens positum est in uoce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero. Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quantum tu potes, per te inquam, obtines: intelligo, quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per *ἡμετέραν*, quæ quæ uerba nã est figura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoque uerba *ἡμετέραν* emphasis: Virum esse oportet: & homo est ille: & uiuentis est. Adeo similis est arti plerumque natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat, clare atque euidenter ostendere. Sed sunt multi et uarij excolendæ orationis modi. Nam ipsa illa *ἡμετέραν* simplex et inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in sceminis amatur, ornatum. Et sunt quedam uelut è tenui

*uidendum

genti
pia lo
quicq
eius
titudo
efficie
tio pro
finis h
se, qua
contun
tua inu
ut illud
natore
sistit. V
mus, re
Sed qu
cutio a

P
rei
improb
uulnera
M. Cel
bidinos
qui ha
tricem
saluta
uerba c
frantur
non ad
sed host
sinum c

gentia circa proprietatem significationemq; mundicia. Alia copiosa locuples, alia floribus lecta, uirium non unum genus. Nam quicquid in suo genere satis effectum est, ualet. Præcipua tamen eius opera in exaggeranda indignitate, & in cæteris altitudo quædam: *ἄσπασια* in concipiendis uisionibus, *ἕξοδρασία* in efficiendo uelut opere proposito, cui adijcitur *ἰνέσπασια* repetitio probationis eiusdem, & cumulus ex abundantia. *ἰνέσπασια* confinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus non esse, quæ dicuntur otiosa. Est & amarum quiddam, quod serè in contumelia positum est, quale *Cassij*: Quid facies cum in bona tua inuasero: hoc est, cum te docuero nescire maledicere. Et acre, ut illud *Crasij*: Ego te consulem putem, cum tu non putes me senatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo minuendoq; consistit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid locutio attollat, aut deprimat, dicendum.

De amplificatione.

CAP. IIII.

Prima est igitur amplificandi uel minuendi species in ipso rei nomine, ut cum *eum qui sit casus*, occisum: *eum qui sit improbus*, latronem: contraq; *eum qui pulsauit*, attingisse: qui uulnerauit, *Le sisse* dicimus. Vtriusque pariter exemplum est pro *M. Calio*: Si uidua libere, proterua petulanter, diues effuse, libidinosa meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulò liberius salutasset? Nam & impudican meretricem uocauit, & eum cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increpuit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur: ut *Cicero in Verrem*: Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitie: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrum iudicium ad-

duximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiam plus ut sit, efficitur. Quatuor tamen maxime generibus uideo consistere amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, cōgerit. Incrementum est potentissimum, cum magna uidentur, etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id uenitur non modò ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplū: Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, propè parricidiū necare: quid dicam in crucem tollere? Nam & si tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cum uerò dixerit propè parricidium necare, supra quod nihil est, adiecit: quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximū est occupasset, necesse erat in eo, quod ultrà est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Vergilium de Lauso:

— Quo pulchrior alter

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid supra positum est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non est plus quam maximum, sed quo nihil maius est: Matrem tuā occidisti, quid dicam amplius matrem tuam occidisti. Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit oratio nunus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionem in cōtextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur, ut de uomitu in Antonium Cicero: In cœtu uerò populi Rom. negotium publicum gerens, magister Equitum. Singula incrementum habent. Per se deforme, uel non in cœtu uomere: in cœtu etiam, non populi: populi etiam, non Romani: uel si nullum negotium ageret, uel si non publicum, uel si non magister equitum. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur, hic in
sublimis

sublime etiam currit, & ad summum peruenit, nō nixu, sed impetu. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ sit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod est infra, necesse est extollat id, quod supra positum est: ut idem, atq; in eodem loco: Si hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis nō turpe duceret? In cœtu uerò populi Ro. Et in Catilinam: Serui mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuūt omnes ciues, tui domum meam relinquendam putarē. Interim proposito uelut simili exemplo efficiendum est, ut sit maius id quod a nobis exaggerandum est: ut idem pro Cluentio, cum exposuisset Milesiam quantam a secundis heredibus pro abortu pecuniæ accepisse: Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidē illa cū suo corpori* uim attulisset, se ipsa crucia=*mortem uit: hic autē illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quisquā hoc, quanquā est simile illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: sicut in Oppianico, non id agitur in illa comparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Est tamen quanquā diuersarum rerum quædam uicinitas. Repetam itaq; idem, quo sum illic usus, exēplum, sed non in eundem usum. Nam hoc mihi ostendendum est augendi gratia, nō tota modò totis, sed etiam partes partibus comparari: sicut hoc loco: An uerò uir amplissimus P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipub. priuatus interfecit: Catilinam orbem terrarum eade atq; incendio uastare cupientem nos consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactio cædi & incendijs & uastationi, & priuatus consulis comparatur: quæ si quis dilatare uelit, plenos per singula locos habeat. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, uideamus an satis proprio uerbo signauerim. Nec sum

in hoc sollicitus, dum res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quod hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id quod extelli uolumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero meru & uomitu: Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: Quid fauces & latera ad ebrietatem minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc, possumus estimare, quantum ille uini in Hippie nuptijs, exhausserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadē causa inter status quoque habemus. Sic ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuerit uini erumpentis, ut non casum afferret, aut uoluntate, sed necessitate, ubi minime deceret, uomendi: & cibus non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usque in posterū diem redundaret. Idem hoc præstant, quæ antecesserunt. Nam cum Aeolus à Iunone rogatus,

-Cauum conuersa cuspide montem

Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,

Quæ data porta ruunt -Apparet quanta sit futura tempestas. Quid? cum res atrocissimas, quasque in summā ipsi extulimur uidiā, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur, quæ secuta sunt: ut à Cicerone factum est, cum illa diceret: Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: metū uirgarū nauarchus nobilissima ciuitatis pretio redemit, humanū est. alius ne securi feriretur, pecunia dedit, usitatum est: non ne usus est ratiocinatione, qua colligunt audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc humana uideretur, atque usitata: Sic quoque solet ex alio aliud cogeri, ut cū Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis. Et fortitudinē Gallorū, Germanorūque miramur, quò sit maior C. Cesaris gloria. Illud quoque est ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictum uidetur amplificationis gratia.

Non p
propte
quanā
qui rap
prudēt
lo exha
faciē ill
abomin
iuxta se
gat. Ne
tem de s
hæc trac
quæ cor
set. Qui
manda r
Pelias A
gilius :
ca manu
tiplicem
dutus car
de M. Ar
ostendit
uorum in
ta, & Cn
& necess
hoc simul
ex re com
bis est firm
uerborum
nō per gr
Quid eni
hi egebat

Non putant indignum Troiani principes, Graios Troianosq; propter Helenæ specię tot mala, tanto tēporis spatio sustinere: quēnā igitur illa forma credēda est? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus ē uulgo, sed senes, & prudētissimi, & Priamo asidētes: Verū & ipse rex decēnij bello exhaustus, amissis tot liberis, immūctē summo discrimine, cui faciē illam, ex qua tot lachrymarū origo fluxisset, inuisam atq; abominandā esse oportebat, & audit hæc, & eā filiā appellans, iuxta se locat, & excusat etiā, atq; sibi esse malorū causam negat. Nec mihi uidetur in Symposio Plato, cū Alcibiadē confitētem de se quid à Socrate pati uoluerit, narrat, ut illū culparet, hæc tradidisse, sed ut Socratis inuictam continentiā ostenderet, quæ corrupti speciosissimi hominis tam obuia uoluptate nō posset. Quin ex instrumento quoq; heroum illorū magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Aiæcis, & hasta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie est usus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius Trunca manum pinus regit? Quid? cum uix lorica duo Multiplicem cōnixi humeris— ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam Cursu palātes Troas agebat? Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum saltē fingere potuisset, quantum ostendit dicendo? Conchylia Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis stratos lectos uideres. Conchylia peristromata, & Cn. Pompeij, & in cellis seruorum, nihil potest dici ultra, & necesse est tamen ultra infinito plus in domino cogitare. Est hoc simile illi quod Emphasis dicitur: sed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturam facit: tantoq; plus ualet, quanto res ipsa uerbis est firmior. Potest adscribi amplificationi congeries quoque uerborum, ac sententiarum idem significantium. Nam etiamsi nō per gradus ascendant, tamen uelut aceruo quodā alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladiatus egebat? cuius latus ille mucro petebat? q̄ sensus erat armorum tuorum.

tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupias? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam *συναγωγὴ* uocant. Sed illic pluriū rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiã crescere solet uerbis omnibus altius atq; altius insurgētibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrorq; sociorū, & ciuium Romanorū, lictor Sextius. Eadem ferè est ratio minuendi. Nã totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Ideoq; uno ero exēplo contentus eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit: Pauci tamē qui proximi assisterant, nescio quid illū de lege Agraria uoluisse dicere suffragabantur. Quod si ad intellectū referas, minutio est: si ad obscuritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdā speciem amplificationis hyperbolen quoq;. Nam & hæc in utraq; partem ualeat: sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo subiungerē, nisi esset à cæteris separanda ratio dicendi, quæ constat nō proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desiderio iam penè publico, nec omittamus eum quem præteririq; præcipuum, ac penè solum putant orationis ornatum.

De generibus sententiarum.

CAP. V.

Sententiã ueteres quod animo sensissent, uocauerunt. Id est est apud oratores frequentissimū, tum etiam in usu quotidiāno quasdā reliquias habet. Nã & iuraturi ex animi nostri sententia, & gratulantes ex sententiã dicimus. Non raro tamen & sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent. Nam sensus corporis uidebantur, sed cōsuetudo iam tenuit, ut mente cōcepta sensus uocaremus, lumina autem præcipueq; in clausulis posita, sententiã quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo uerent. Ideoq; mihi & de generibus earū, & de usu arbitror præterea dicēda. Antiquissima sunt quæ propriæ, quãuis omnibus idem sit nomē, sententiã uocātur, quas Græci *ῥήμας* appellāt. Verum tamē nomen ex eo acceperūt, quòd similes sunt cōsilijs atq; decretis. Est autē hæc uox uniuersalis, quæ etiã citra completum

causa
Nihil
le est
multa
aut el
tamen
quã su
tamine
plus po
amicos
runt, se
nem, co
& ceter
Illud n
tem mis
habet, q
tatione
hoc, qu
muni ac
desse di
Seruare
Verit a
maius, q
quã plur
genere c
palam fa
uocant,
pronunt
debet eos
firmet. C
ignobilen
thymena

cause possit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata: ut, Nihil est tam populare quam bonitas: Interim ad personam, quale est Afri Domitij: Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulam epichirematis esse dixerunt: & est aliquando, non tamen semper. Illud uerius, esse eam aliquando simplicem, ut ea qua supra dixi: aliquando ratione subiecta: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. Nonnunquam duplicem: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam qui decem genera fecerunt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, per interrogationem, comparationem, in ficiationem, similitudinem, admirationem, & cetera huiusmodi. Per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortem miser est. Ac recte quidem sunt tales: Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figurarum: ut, vsq; adeo ne mori miserum est? Acrius enim hoc, quam per se, Mors misera non est. Et translatione a communi ad proprium. Nam cum sit rectum, Nocere facile est, prodesse difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit: Seruare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cicero: Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura melius, quam ut uelis seruare quam plurimos. Ita que erant rerum propria, fecit hominis. In hoc genere custodiendum est, & id quidem ubiq; ne crebre sint, ne palam falsæ, quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc isothymia uocant, & quicquid pro sua causa uidetur, quasi indubitatum pronuntiant: & ne passim, & a quocumq; dicantur. Magis enim decet eos in quibus est autoritas, ut rei pondus etiã persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoq; est omne quod mente cõcipimus, proprie tamen dicitur

dicitur, quæ est sententia ex contrarijs, propterea quòd eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus poëta, urbs Roma. De hoc argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum: Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia, ut id iniustum apparet, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio, quam extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio:

Epiphonema.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti impetiter maluit. Est & quod appellatur à nouis uenæ, qua uoce omnis intellectus accipi potest. Sed hoc nomine donarunt ea, quæ dicunt, uerum intelligi uolunt, ut in eum quæ sæpius à ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis quòd ei pollicem dormienti reddisset: Eras dignus ut haberes integram manum. Sic enim audire, ut depugnare. Vocatur aliquid & clausula, quæ, si est quæ conclusionem dicimus, & recte, & quibusdam in partibus necessaria est: Quare prius de facto uestro fateamini necesse est, quam Ligari culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud uide, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aure. Tempus autem & propè nefas ducunt respirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptique sensiculi & extrinseci petiti. Neque enim possunt tam multæ bonæ sententiæ esse, quæ necesse est, in multæ sint clausule. Iam hæc magis noua sententiæ genera, Ex inopinato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui cæloricatus in foro ambularet, præterebat se id metu faceret. Quæ tibi sic timere permisit: Et insigniter, Africanus apud Neronem de morte matris: Rogant te Cæsar Gallie tuæ, ut felicitate tua fortiter feras. Sunt & aliò relata: ut Afer Domitius cum Cloelia iam defenderet, cui obiectum crimen, quòd uirum qui inter

Tantes
allogu
titi, id
quæ q
duode
sentem
Nero a
uellet:
ex com
Quid,
uero fit
challus
fina p
cibus u
& mala
enim in
quo mag
rem gla
Est etia
borum a
Clarum
sententia
dum ext
etiam in
te facie i
rum steri
nec terra
supra dix
hæc edit,
simulasse
scaris. Su
n, ut sua

Vantes fuerat, sepelisset, remiseraat Claudius, in epilogo filios eius
 alloquens: Matrē tamen, inquit, pueri sepelitate. Et aliunde pe-
 tit, id est, in aliū locū ex alio trāslata, ut pro Spathale Crispus,
 quā qui haredē amator instituerat, decessit, cum haberet annos
 duodeuiginti. O hominē diuinū, qui sibi indulfit. Facit quasdam
 sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod
 Nero ad Senatū misit occisa matre, cum se periclitatū uideri
 uellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cūm
 ex contrarijs ualeat: Habeo quem fugiam, quē sequar nō habeo.
 Quid, quod miser cum loqui non posset, tacere non poterat? Ea
 uerō fit pulcherrima, cūm aliqua comparatione clarescit. Tra-
 challus contra Spathalen: Placent hæ ergo? & leges diligentis-
 sime pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretri-
 cibus iubent. Sed horum qui dem generū & bonæ dici possunt,
 & male. Ille semper uitiosæ, uti à uerbo, Patres conscripti, sic
 enim incipiendum est mihi, ut meminere patrum. Peius adhuc
 quo magis falsum est & longius petatum, contra eandem foro-
 rem gladiatoris, cuius modō feci mentionem: A digito pugnaui.
 Est etiam generis eiusdem, nescio an uitiosissimum, quoties uer-
 borum ambiguitas cum rerū falsa quadam similitudine iūgitur.
 Clarum autōrē iuuenis audiui, cūm lecta in capite cuiusdā ossa
 sententiæ gratia tenēda matri dedisset: Infelicissima fœmina nō
 dum extulisti filium, & iam ossa legisti. Ad hoc pleriq; minimis
 etiam inuentiunculis gaudent, quæ excussæ risum habēt, inuen-
 tæ facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agro-
 rum sterilitate uexatus, in scholis fingitur se suspendisse: Quem
 nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic simile in illo de quo
 supra dixi, cui pater sua membra laceranti uenenum dedit: Qui
 hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui ἀποκασίεσθαι
 simulasse dicitur: Necte laqueum, habes quod faucibus tuis ira-
 scaris. Sume uenenum, decet luxuriosum bibendo mori. Alia ua-
 na, ut suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio
 sepeliant,

sepeliant. Alexandrum sepelio: hoc quisquam spectabit è testro
 quasi uerò id sit in re tota indignissimū. Alia nimia, ut de Ger-
 manis dicentē quendam audiui: Caput nescio ubi impositum. Et
 de uiro forti, Bella umbone propellit. Sed finis non erit, si singu-
 las corruptorum prosequar formas. Illud potius, quod est magis
 necessarium: Duae sunt diuersae opinioniones, aliorum sententias so-
 las penè spectantium: aliorū omnino dannantium: quorū mihi
 neutrum admodū placet. Densitas earū obstat inuicem, ut in sa-
 tis omnibus fructibusq; * arborū, quorū nihil ad iustam magni-
 tudinem adlescere potest, quod loco in quē crescat, caret. Nec pi-
 ctura in qua nihil circūlitum est, eminet. Ideoq; artifices etiam
 cum plura in unā tabulam opera contulerūt, spatij distinguunt,
 ne umbrae in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoque
 orationem. Subsistit enim omnis sententia, ideoq; post eam nihil
 aliud est initium. Vnde soluta serè oratio, & è singulis non mem-
 bris, sed frustis collata, structura caret, cū illa rotunda & uniusq;
 circūcisa insistere inuicem nequeat. Prater hoc etiam color ipse
 dicendi quilibet clarus, multis tamē ac uarijs uelut maculis dis-
 spersitur. * Porro ut affert lumē clauus purpure, loco infertur
 ita certe neminē deceat intertexta pluribus notis uestis. Quae
 licet haec enitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & la-
 mina illa non flammæ, sed scintillis inter fumum emicantibus si-
 milita dixeris, quæ nec apparent quidem, ubi tota lucet oratio,
 ut in sole sidera ipsa desinūt cerni: & quæ crebris paruisq; co-
 natibus se attollunt, inæqualia tantum & uelut confragosa, nec
 admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam
 perdūt. Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias, multi-
 tas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim potest
 esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuisionem
 pro sententia poni, & argumētum, si tantum in clausula edice-
 pronuntietur. Occidisti uxorem ipse adulter, nō ferrem te etiam
 si repudiasses: diuisio est. Vis scire uenenum esse amatorum: nō

* Porro ut af-
 ferent lumē cla-
 rius & purpure
 loco infertur

uere
 riq; j
 bus d
 han
 ne co
 Quo
 de fte
 dam g
 tustat
 eum n
 tet ex
 adhuc
 oculos
 corpor
 necesse
 nouam
 uictuq;
 possum
 dum uo
 Redda
 quos m
 præcept
 cio loqu
 uior uid
 T
 Talia
 gramma
 genera, q
 omis q
 tionibus,
 mur, hoc

ueret homo, nisi illud bibisset: argumētum est. Nec multas ple-
riq; sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Huic qui-
busdam contrarium studium, qui fugiunt, ac reformidant omnē
hanc in dicēdo uoluptatem, nihil probantes nisi planum, & si-
ne conatu. Ita dum timent, ne aliquādo cadant, semper iacent.
Quod enim tantum in sententia bona crimē est: nō causā pro-
desit: non iudicem mouet? nō dicentem commēdat? At est quod-
dam genus, quo ueteres nō utebantur: & quam uos uocatis ue-
tustatem? Nam si illam extremā, multa Demosthenes, quae ante
eum nemo. Quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil pu-
tet ex Catone, Gracchisq; immutādum? Sed ante hoc simplicior
adhuc ratio loquēdi fuit. Ego uerò hęc lumina orationis, uelut
oculos quosdam esse eloquentiae credo. Sed neq; oculos esse toto
corpore uelim, ne cetera membra suum officium perdant. Et si
neesse sit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quā istam
nouam licentiam. Sed patet media quaedam uia, sicut in cultu,
uictūq; accessit aliquis citra reprehensionem nitor, *quem sicut *quare
possumus, adijciant uirtutibus. Prius tamen sit uitijs carere, ne-
dum uolumus esse meliores ueteribus, simus tantum dissimiles.
Reddam nūc, quam proximam esse dixeram, partem de tropis,
quos motus clarissimi nostrorū autores uocant. Horum tradere
praecepta & grammatici solent. Sed à me, cum de illorum offi-
cio loquerer, dilata pars hęc est, quia de ornatu orationis gra-
uior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De tropis.

CAP. VI.

TRopus est uerbi uel sermonis à propria significatione in
aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis &
grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quae sint
genera, quae species, qui numerus, quis cui subijciatur. Nos
omnis quae nihil ad instituendum oratorem pertinent cailla-
tionibus, necessarios maxime, atque in usum receptos exequemur,
hoc modo in his annotasse cōtenti, quosdam gratia signi-
ficatio

ficationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas, nō uerborum modo, sed & sensuum, & compositionis. Quare mihi uidetur errasse, qui non alios crediderūt tropos, quā in quibus uerbum, pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iisdem serē qui significandi gratia adhibentur, esse & ornatum, sed non idem accidet contrā, eruntq; quidam tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cū frequētissimus est, tum longe pulcherrimus, Translationem dico, quæ utraq; Græcè uocatur. Quæ quidem cū ita est ab ipsa nobis cōcessa natura, ut indocti quoque, ac non sentientes, ea frequenter utantur: tum ita incunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamē lumine cluceat. Neq; enim uulgaris esse, nec humilis, nec insuavis, rectē modō ascita sit, potest. Copiam quoque sermonis arguet *permiscēdo *permutando, aut mutuando, quæ non habet: quodq; difficultum est, præstat, ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfert ergo nomē, aut uerbum, ex eo loco, in quo proprium est, in eum in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut potius dixi, quia decentius. Vbi nihil horum præstabit, quod trāsferretur, impropriū erit. Necesitate rustici dicunt gemma in mīribus. Quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare. Necesitate nos durum hominem, aut asperū. Non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsū errore significandi gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quā his accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & pueris claritatem, & *cōcionum procellas, & eloquētia *fulmina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem glorie eius uocet, & alio loco, segetem, ac materiam. Quædam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur:

Georg. 3. Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus

* contentio =
num

* fulmina

Sit
In t
dista
pro
nue
us o
bus a
-Gu
Et ut
nima
-Claj
anim
Aut c
Accip
Preci
ma, pe
actum
-Pont
Et illa
Pharfa
sensus
apud V
Nam e
tur hæc
nabibus
partib
cies inte
eius usus
complet
quædam
saxa est
nam Rei

Sit genitili aruo, & sulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora breuior est, quam similitudo, eoq; distat, quod illa comparatur rei, quam uolumus exprimere: hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem, ut leonem: Translatio, cum dico de homine, leo est. Huius uis omnis quadruplex maxime uidetur, cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore:

-Gubernator magna contorsit equum ui.

Et ut Linius Scipionem à Catone allatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur: ut,

-Classiq; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima: Ferro an fato uirtus Argiuum occidit.

Aut contra: -Sedet inscius alto

Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Precipueq; ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima, periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quendam & animos damus, qualis est:

-Pontem indignatus Araxes.

Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Vergilium: -Ferrumq; armare ueneno.

Nam & ueneno armare, & ferrum armare translatio est. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idè de irrationalibus, & hoc inuicem, quibus similis ratio est, & à toto, & à partibus: sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere species intelligere non possint. Ut modicus autem atq; opportunus eius usus illustrat orationem: ita frequens & obscurat, & tædio complet: continuus uero in allegoriam & enigmata exit. Sunt quædam etiam humiles translationes, ut id de quo modò dixi, saxeæ est uerruca: & sordidæ. Non enim si Cicero rectè sententiam Reipublicæ dixit, seditatem hominum significans, idcirco

problem illud quoq; ueteris oratoris: Persecuisti Reipublice uo-
 micas. Optimeq; Cicero demonstrat cauendum, ne sit deformis
 translatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis) Castratam
 morte Africani Rempublicam: & stercus curiae Glauciam. Ne
 nimio maior, aut quod saepius accidit, minor. Ne dissimilis, quo-
 rum exempla nimium frequenter deprehendet, qui scierit haec
 uitia esse. Sed & copia quoq; modum egressa uitiosa est, praeci-
 pue in eadem specie. Sunt & durae, id est, a longinqua similitu-
 dine ductae: ut, -Capitis niues. Et,

Hor. in Odis. Iuppiter hybernas cana niue conspuit Alpes.

In illo uero plurimum erroris, quod ea quae poëtis (qui &
 omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiam ipsi
 metri necessitate coguntur) permixta sunt, conuenire quidam
 etiam prosae putant. At ego in agendo nec pastorem populi, au-
 tore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Ver-
 gilius in Apibus, ac Dædalo speciosissime sit usus. Metaphora
 enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienum uenit,
 plus ualere eo quod expellit. Quod aliquantò penè iam magis
 de synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis pre-
 runq; & signandis rebus, ac sub oculis subiiciendis reperitur.
 Haec uariare sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus,
 parte totum, specie genus, praecedentibus sequentia, uel contra
 omnia liberiora poëtis, quam oratoribus. Nam prosa, ut micro-
 nem pro gladio, & testum pro domo, recipiet: ita non puppin
 pro naui, nec abietes pro tabellis. Et rursus, ut pro gladio fra-
 rum, ita non pro equo quadrupedem. Maxime autem in oratio-
 do ualebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius sepe sic di-
 cit: Romanus praelio uictor, cum Romanos uicisse significat. Et
 contra Cicero ad Brutum: Populo, inquit, imposuimus, & crea-
 tores uisi sumus: cum de se tantum loqueretur. Quod genus non
 orationes modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus re-
 cipit. Quidam Ϡωκιστὸν uocant, cum & id in contextu ser-
 monis,

moni-
 gatur
 Arca
 cet, il
 Aspic
 Vnde
 ueniat
 elocut
 utron
 pro co
 ut ait
 uentor
 Cerere
 Terra
 Quod
 oratore
 mus, &
 quam co
 uno &
 quod co
 tas urbe
 contra e
 -Iam pr
 Nisi fort
 nem deu
 innume
 bale casa
 gicos ab
 meatus qu
 legum, ar
 poëtis, &
 & fficitur,

monis, quod tacetur, accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur, quod inter uitia *κατακλι* uocatur:

Arcades ad portas ruere. Mihi hanc figuram esse magis placet, illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio:

Aspic, aratra iugo refrunt suspensa iuueni.

Vnde apparet nocte appropinquare. Id nescio an oratori conueniat, nisi in argumentando, cum rei signum est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec procul ab hoc genere discedit *πρωμια*, que est nominis pro nomine positio, cuius uis est, pro eo quod dicitur, causam, propter quam dicitur, ponere. Sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat: ut,

Cererem corruptam undis.

Et:

-Receptus

Hor. in Arte.

Terra Neptunus classes Aquilonibus arceat.

Quod fit retrò, durius. Refert autem, in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgò audiimus, & uario Marte pugnatum, eruditus est sermo, & Venerem quam coitum dixisse magis decet: ita Liberum & Cererem pro uino & pane licentius, quam ut fori seueritas ferat. Sicut ex eo quod continet, id quod continetur, usus recipit, ut bene moratis urbes, & poculum epotum, & seculum felix. At id quod contrà est, raro audeat quis nisi poëta:

-Iam proximus ardet

V calegon.

Nisi fortè hoc potius est à possessore quod possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumitur, quo modo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis cum ab Annibale casa apud Cannas sexaginta milia dicimus, & apud Tragicos ab Egialao, & carmina Vergilij uenisse, & uenire comæcatus qui afferantur, & sacrilegium deprehensum, non sacrilegum, armorum scientiam habere, non artis. Illud quoque & poëtis, & oratoribus frequens, quo eum qui efficit, ex eo quod efficitur, ostendimus. Nam & carminum autores:

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; tures. Et,

Pallentesq; habitant morbi, tristesq; senectus.

Et orator, præcipit iram, hilarem adolescentiam, segne otium
dicet. Est etiam huic tropo quædam cum synecdoche uicinia.
Nam dico uultus hominis, pro uultu. Dico pluraliter, quod sin-
gulare est: quod plurale est, singulariter. Sed nõ id ago, ut uerbum
ex multis intelligatur, nam id est manifestum, sed nomẽ immutatum,
ut cum aurata tecta, aurea: pusillum à uero discedo, quia non est
nisi pars aurata. Quæ singula persequi minutioris est cura, etiã
non oratorem instruuntibus. *ἀποφωτισία* quæ aliquid pro nomi-
ne ponit, poetis quoque modo frequentissima, & per epitheton,
quia detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine, Tytides,
Pelides: & ex his quæ in quoq; sunt præcipua:

-Diuum pater atq; hominum rex.

Et ex factis quibus persona signatur:

-Thalamo quæ fixa reliquit Impius.

Oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est.
Nam ut Tytiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt impium
pro parricida. Euerforem quoque Carthaginis & Numantiam
pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicero-
ne posuisse non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac liber-
tate, Non multa peccas, inquit, illi fortissimo uiro senior magister:
& si peccas, te regere possum. Neutrum enim nomen positum
est, & utrunque intelligitur. *ὀνομαστωσία* quidem, id est, fictio
nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix per-
mittitur. Et sunt plurima ita posita ab ijs, qui sermonem præ-
fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & sibilus,
& murmur inde uenerunt. Deinde tanquam consummata sunt
omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab alijs
tiquis ficta moriantur. Vix illa quæ **πῶρα πῶρα* uocant, quæ
ex uocibus in usum receptis quocunq; modo declinantur, uel
permi-

*πῶρα πῶρα

permi-
reari p
hoc feli
obelisc
ter uide
et, quan
suum, a
-Equan
gicos: E
bula qui
parricid
est hoc t
defuit, tr
in his re
rum in p
pro tene
bus hæc
uerbo pe
xuriam,
luxuriam
sit, hæc e
rãdu-11,
stat, trop
frequen
Nos qui
mus? Est
fertur, sit
bens tran
deamur,
tissimum
est medi
usus adm

permi

permittimus, qualia sunt sullaturit, & proscripturit: atque lau-
reati postes, pro illo, lauro coronati, ex eadē fictione sunt. Sed
hoc feliciter eualuit: at contra, uio pro eo infelicius. In Græcis
obelisco, coludumo, & c. dure etiā iungere uetamur, qui tolerā-
ter uidere septentriones uidemur. Eō magis necessaria uerba
sunt, quam recte dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen
suam, accommodat quod in proximo est, sic:

Equum diuina Palladis arte Aedificant. & apud Tra-
gicos: Et iam leo pariet, at pater est. Mille sunt hæc, & aceta-
bula quicquid habet, & pyxides cuiuscunque materiae sunt, &
parricida matris quoq; aut fratris interfector. Discernendumq;
est hoc totum à translatione genus, quod abusio est, ubi nomen
desiit, translatio ubi aliud fuit. Nam poëtae solent abusiue etiā
in his rebus, quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod ra-
rum in prosa est. Illa quoq; quidam uerba esse uolunt, cum
pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A qui-
bus hæc quidem dissonantia sunt, quod in his non uerbum, pro
uerbo ponitur, sed res pro re. Neq; enim putat quisquā & lu-
xuriam, & liberalitatem idem significare: uerū id quod fit, alius
luxuriam esse dicit, alius liberalitatem, quamuis neutri dubium
sit, hæc esse diuersa. Superest ex ijs, quæ aliter significant, uer-
ba, id est, transumptio, quæ ex alio in aliud uelut uia præ-
stat, tropus & rarissimus & maximè improprius, Græcis tamen
frequentior, qui Centaurum Chirona, & uerba dicitur dicitur.
Nos quis ferat, si Verrem suem, aut Lælium doctum nomine-
mus: Est enim hæc in metalepsi natura, ut inter id, quod trans-
fertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præ-
bens transitum: quem tropum magis affectamus, ut habere ui-
deamur, quam ut ullo in loco desideremus. Nam eius frequen-
tissimum exemplum est, Cano, canto, dico, ita cano, dico. Item
est medium illud cano, nec diutius in eo morandum: nihil enim
usus admodum uideo, nisi ut dixi in medijs. Cætera iam non si-

gnificandi gratia, sed ad ornandam modò, non augendam orationem assumuntur. Ornat enim *in id. qv*, quod rectè dicimus appositum, à nonnullis sequens dicitur. Eo poëta & frequentius, & liberius utitur. Namq; illis satis est cōuenire uerbo, cui apponitur, & ita dentes albi, & humida uina in his nō reprehenduntur. Apud oratorē, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur, minus est: qualia sunt: O scelus abominādum, O deformem libidinem. Exornatur autem res tota maximè trāslationibus, cupiditas effrenata, & insanae substructiones. Et solet fieri alijs adiūctis epūheton tropis, ut apud Vergilium, Turpis egestas, & Tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine apposis nulla sit, & uelut incompta oratio: ne oneretur tamē multis. Nam si longa & impedita, ut in quæstionibus eam iudices similes agnōni totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uirium: quanquam non singula modò, sed etiam plura uerba apponi solent: ut, Coniugio Anchisæ Veneris dignate superbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidem decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Necessè enim semper ut id, quod est appositum, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat antonomasiam. Nam si dicas: Ille qui Carthaginem & Numantiam euertit, antonomasia est: si aliter ceris, Scipio, appositum. Non potest ergo non esse iunctum. *ἀλλὰ ὁμοίᾳ*, quam inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius: ut,

O nauis referent in mare te noui

Fluctus, o quid agis? fortiter occupa Portum.

Totusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro republica, *ἄνευ* etuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, *ἀνευ*

Lucret. li. 4. concordia dicit. Tale Lucretius:

Auia Pieridum peragro loca. Et Vergilius:

Sed no
Et iam
Sine
Certè
Incipi
Vsq; ac
Omnia
Hoc eni
bis. Ve
dus. Ha
tius: ple
Hoc mir
alterum
get. Illu
pestates
per Mil
ctibus cō
nere &
prij. Il
trium pe
tionis. Q
rias habe
tas pertu
Dies inte
omnia, &
rarum or
ex gener
inirium à
est incom
quoque i
Nam illa
lum peter

Sed nos immensum spatij confecimus æquor:
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione uerò in Bucolicis:

Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliu

Vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,

Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verùm non pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius: plerunq; apertis permixta est. Tota apud Ciceronem talis: Hoc miror enim, querorq; quenquam hominem ita pessundare alterum uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget. Illud commixtum frequentissimum: E quidem cæteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus cõcionum semper Miloni putauit esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus cõcionum, esset allegoria, nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcesitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uerò longè speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat avarumoris. Nam id quoq; in primis est custodiendum, ut quo ex genere cæperis translationis, hoc desinas. Multi autem, cum initium à tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum foedissima. Cæterum allegoria paruis quoque ingenijs & quotidiano sermone frequentissimè seruit. Nam illa agendis causis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendunt tax-

men. Est enim grata in eloquendo nouitas & commutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amissimus modum, & gratiam rei nimia coaptatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædicta ratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo Græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, *αὐτὸν ποτὶ δὲ* dicitur: uitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide, uirtus, quo tamen & poëta utuntur:

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas?

Et oratores nonnunquam, ut Cæcilius: Quadrantariam Clytemnestram, & in triclinio choam, & in cubiculo nolam. Namq; & nunc quædam soluentur, & tunc erant notiora, cum diceretur, & enigmata sunt tamē, nec ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere, quo cōtraria ostenduntur, *ἕρπυλαια* est, illusionem uocāt: quæ aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earū uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem. quanquā in plurimis id tropus accidit, ut intersit, quid de quo dicatur. Quia, quod dicitur alibi, uerum est, aut laudi simulatione detrudere, aut uituperationi laude cōcessum est: quale est, Quod C. Verres Prætor *Μαβανος*, homo sanctus & diligens, subfortitionem eius eo die nō haberet. Et contrā: Oratores uisi sumus, & populo impossimus. Aliquando cum risu quodam contraria dicuntur ijs, que intelligi uolunt: quemadmodum in Clodium, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristitia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs significemus, aliud uirtutu, quæ & enumerauimus. Hæc si quis profectò ignorat, quibus Græci nominibus appellent, *συνεστια μὲν, ἀσθενο μὲν, ἀντιπροσπο* *παραποικία* dici sciat. Sunt etiam qui hæc non species allegoriæ, sed ipsa tropos dicunt, acri quidem ratione, quod illa obscurior sit, &

fit, &
dit h
bet t
sus, &
quid
est? S
latus
id qu
q; ac
tem h
quisit
tas fre
Temp
Incipi
non ra
breuiu
cui non
circum
ita cum
quid nō
quam si
meritò
& dura
nis sui u
si uincit
presum
quo con
lire poss
bis qual
facere n
alio, ut
uerba, q

fit, & in his omnibus aperte appareat, quod uelinus. Cui accedit hoc quoque, quod genus cum diuiditur in species, nihil habet proprium, ut arboris species sunt pinus, & olea, & cupressus, & ipsius per se nulla proprietates: Allegoria uero habeat aliquid proprium: quod quo modo fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad utendum nihil refert. Adijcitur his *μικτεροῦς*, simularius quidem, sed non latens derisus. Pluribus autem uerbis, cum id quod uno aut paucioribus certe dici potest, explicatur, *περιφρασι* uocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallustius: Ad requisita natura. Interim ornatum petit solum, qui est apud poetas frequentissimus: ut,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 Incipit, & dono diuū gratissima serpit. Et apud oratores non rarus, semper tamen astrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, *περιφρασι* est, cui nomen Latine datum est, non sanè orationis aptum uirtuti, circumlocutio. Verum hæc, ut cum decorem habet, periphrasis: ita cum in uitium incidit, *περὶ φρασι* dicitur. Obstat enim, quicquid non adiuuat. *ὕπερβαλον* quoque, id est, uerbi transgressionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poscit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim frequentissime aspera, & dura, & dissoluta, & hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur, & ut quodque oritur, ita proximis etiam si uinciri non potest, alligetur. Differenda igitur quedam & presumenda, atque ut in structuris lapidum impolitiorum, loco quo conuenit quidque ponendum. Non enim recidere ea, nec polire possumus, quæ coagmentata se magis iungant, sed utendum his qualia sunt, eligendæque sedes. Nec aliud potest sermonem facere numerosum, quam opportuna ordinis mutatio. Neque alio, *κατὰ τὴν ἑξῆς* Platonis inuenta sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum descen-

diffe

disse significat, plurimis modis scripta, quod eum quoque maximi facere experiretur. Verū id cum duobus uerbis fit, *de re* quod dicitur, reuersio quaedam, qualia sunt uulgò, mecum, secum: apud Romanos oratores & historicos, Quibus de rebus. At cum decoris gratia contrahitur longius uerbum, proprie hyperbati tenet nomen: ut, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse parteis. Nam, in duas partes diuisam esse, rectum erat, sed durum, & incomptū. Poëtae quidem etiam uerborum diuisionem faciunt, & transgressionem: —Hyperboreo septē subiecta trioni: quod oratio nequaquam recipiet. Ad id quod est, & propter quod cū dicitur, tropus fit, quia componendus est è duobus intellectus. Alioqui ubi nihil ex significatione mutatum est, & structura sola uariatur, figura potius uerborum dici potest, sicut multi narrationē longis mutant hyperbatis. Ex confusis quæ uitia accidunt, suo loco diximus. *ὕψι ἄλλω* audacioris ornatus summo loco posui. Est hec ementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augendi atque minuendi fit pluribus modis: Aut enim plus factio dicimus, sicut: Vomens, frustis esculentis gremium suum, & totum tribunal impleuit.

—Geminique minantur In coelum scopuli.

Aut res per similitudinem attollimus:

—Credas innare reuulsas Cycladas.

Aut per comparisonem: ut,

Fulminis ocyor alis. Aut signis quasi quibusdam:

Illa uel intactæ segetis per summa uolaret

Gramina, nec teneras cursu lesisset aristas.

Vel translatione, ut ipsum illud Volaret. Crescit interim hyperbole alia insuper addita, ut Cicero in Antonium dicit: Quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico: quæ si fuit, fuit animal uisum.

Oceanus mediufidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Ex quibus

stam u
ricorum
Herculis
habita
fuisse, u
composu
non Dio
la multo
ex uetere
Non enim
istam in
minuendi
Et quod
Fundam

Ni lap
Sed huius
omnis hy
nec alia m
ora uitia,
nere satis
lit. Quo n
nobis non
qui si aptu
tur. Est au
rusticos, u
nuendi cu
ignoscitur.
res ipsa, de
ceditur em
meliusq; ul
dem locum
reddebanu

M. FAB. QVINTILIA

NI DE INSTITVTIONE

Oratoria, liber Nonus.

In quo differant figuræ à tropis.

CAP. I.

V' M SIT proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras, quæ schemata Græcè uocantur, locus, ipsa rei natura cõuersus superiori. Nam plerique has tropos esse existimauerunt, quia siue ex hoc duxerint nomen, quòd sint formati quodammodo, siue ex eo quòd uerant orationem, unde & motus dicuntur, fatendum erit esse utrumq; eorum etiam in figuris. V'sus quoq; est idem. Nam & uim rebus adijciunt, & gratiam præstant. Nec desunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeo similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nam quo modo quædam in his species planè distant, manente tamen generali illa societate, quòd utraque res à recta & simplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur: ita quædam perquam tenui limite diuiduntur, ut cum ironia tam inter figuræ sententiæ, quàm inter tropos reperiat. nisi quædam autem, & ὑπὲρ λέγοντες, & ὑποκαταλέγοντες, & ἐπιθετοί, clari quoque autem res figuras uerborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusq; rei differentia. Est igitur tropus sermo à naturali & principali significatione translatus ad aliam, ornanda orationis gratia: uel (ut pleriq; gràmatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est. Figura (sicut nomine ipso patet) cõfirmatio quædã orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in ὑπὲρ λέγοντες, ὑποκαταλέγοντες, ἐπιθετοί

M.
 uia, &
 gie, &
 Ono
 tur, qui
 si frequ
 plecti so
 runq; an
 Cæcõ
 munt. T
 alienū. H
 & ordin
 dia sit tr
 fateor eff
 quamq; s
 sens meur
 utrumlibe
 titur uoca
 quàm quo
 loquimur,
 nominibus
 cialem, an
 interest, du
 me recepta
 Illud tamen
 tropon, &
 figuratur o
 fio, & que
 sint species.
 mus figuran
 ma sententi
 cõposita, uti
 dicitur, in se

ῥήματα, ἔσθ' ὀνομασία, μεταλήψα, σιωπεῖσθαι, καταχρησῆσθαι, ἀλλοτρι-
 ονομασία, ἢ ἄλλοι πλεονάζει. Ἀλλοτριοναὶ namq; ἔσθ' rebus fit, ἔσθ' uerbis.
 ὀνομασία fictio est nominis. Ergo hoc quoq; pro alijs poni-
 tur, quibus usuri fuimus, si illud nō fingeremus. Περιφρασις, etiā
 si frequenter ἔσθ' id ipsum in cuius locum assumitur, nomē com-
 plecti solet, utitur tamen pluribus pro uno. Ἐπίθετον quoniā ple-
 ονομασία pars est, cōiunctione eius fit tropus. In ὑπερ-
 βασις cōmutatio est ordinis. Ideoq; multi tropis hoc genus exi-
 munt. Transfert tamen uerbum, aut partem eius à suo loco in
 alienū. Horum nihil in figuras cadit. Nam ἔσθ' proprijs uerbis,
 ἔσθ' ordine collocatis, fieri figura potest. Quomodo autē ironia
 alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddam. Nomine enim
 fateor esse communia hæc, ἔσθ' scio quā multiplicem habeant,
 quamq; scrupulosam disputationem, sed ea nō pertinet ad præ-
 sens meum propositum. Nihil enim refert quomodo appelletur
 utrumlibet eorum, si quid orationi proficit, appareat. Nec mu-
 tatur uocabulis uis rerum. Et sicut homines, si aliud acceperūt,
 quā quod habuerant nomē, ijdem sunt tamē: ita hæc de quibus
 loquimur, siue tropi, siue figure dicētur, idē efficient. Nō enim
 nominibus prosunt, sed effectibus. ut statū cōiecturalem, an infi-
 cialem, an facti, an substantiæ, an de substantia nominemus, nihil
 interest, dum idē queri sciamus. Optimū ergo in his sequi maxi-
 mē recepta, ἔσθ' rem ipsam quocūq; appellabitur modo, intelligi.
 Illud tamen notandum, coire frequenter in easdem sentētiās ἔσθ'
 tropon, ἔσθ' figuram. Tam enim translatis uerbis, quā proprijs
 figuratur oratio. Est autem nō mediocris inter autores dissen-
 sio, ἔσθ' que uis nominis eius, ἔσθ' quot genera, ἔσθ' quā multæ
 sint species. Quare primū intueudum est, quid accipere debeat
 figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno, qualiscūq; for-
 ma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus quoquo modo sunt
 cōposita, utiq; habitus est aliquis: Altero, quod propriē schema
 dicitur, in sensu uel sermone aliqua à uulgari ἔσθ' simplici specie

cum ratione mutatio: sicut, nos sedemus, incūbimus, respicimus. Itaq; cum in eosdem casus aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes, continuo quis aut certē nimium frequēter incurrit, precipere solemus uariandas figuras esse uitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis sermo habeat figurā. Itemq; eadem figura dicimus cursitare, qua lectitare, id est eadē ratione declinari. Quare illo intellectu priore & cōmuni nihil non figuratum est. Quo si contenti sumus, nō immeritō Apollodōrus, si tradenti Cælio credimus, incomprehensibilia partis huius præcepta existimauit. Sed si habitus quidam, & quasi gestus sic appellandi sint, id demum hoc loco schema* dici oportebit, quod sit à simplici ac in promptu posito dicendi modo poëtice uel oratorie mutatum. Sic enim uerū erit, aliā esse orationem ἀχρημάτιστον, id est, carentem figuris, quod uitium nō inter minima est, aliam ἰχρημάτιστον, id est, figuratam. Verum id ipsum angustē tamen & Cælius terminauit, qui id solum putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quā dicitur: quod sensū uulgō quoque sic accipi scio. Vnde & figuratæ controuersie quedam, de quibus paulō post dicam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unū quidam putauerūt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi, quia uerborū mutatione sensus quoq; uerterēt, omnes figuras in uerbis esse dixerunt: Illi, quia uerba rebus accommodarent, omnes in sensibus. Quorum utraq; manifesta cauillatio est. Nam ut eadē dici solent aliter atq; aliter, manetq; sensus elocutione mutata, ita et figura sententiæ, plures habere uerborum figuras potest. Illa enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda: sæpe frequētissimè cōeunt: ut in hoc, Iam iam Dolabella neq; me tuus, neq; tuorum liberū. Nam oratio à iudice auersa, in sententiā iam iam, & liberū, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos enim, quod sciam, cōsensum est duas eius esse partes, *dispositio*, id est, mentis uel sensus, uel sententiarum, nā ijs^o omnibus modis *dispositio*

Etiam est
nis, uel se
Corneliu
rum, nini
rasse eru
suum esse
sari neces
concipere
quendum
tum magi
rissime elu
nem, qua
mus, & in
ut in armo
ces manus
auesæ te
petas, artis
pulsu præli
terga incur
Iam uerō a
multum ad
ipsum uultu
nam tamen
tis^o moribu
uandam uar
canda uel tu
ostendo, dice
quibusdam c
fungere utiq;
qui totidem
affectus non
non cōmuni
Etiam

Etum est: $\epsilon\pi\lambda\epsilon\gamma\omega\varsigma$, id est, uerborum, uel dictionis, uel elocutio-
 nis, uel sermonis, uel orationis. Nam $\epsilon\tau$ uariatur, $\epsilon\tau$ nihil refert.
 Cornelius tamen Celsus adijcit uerbis $\epsilon\tau$ sententijs figuras colo-
 rum, nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. Nam quis igno-
 rasse eruditum alioqui uirum credat colores $\epsilon\tau$ sententias sen-
 suum esse? Quare sicut omnem orationē, ita figuras quoque uer-
 sari necesse est in sensu $\epsilon\tau$ in uerbis. Ut uero natura prius est,
 concipere animo res quam enuntiare: ita de ijs figuris antē lo-
 quendum est quæ ad mentem pertinent, quarum quidem utilitas
 tum magna, tum multiplex, in nullo nō orationis opere uel cla-
 rissime elucet. Nam etsi minime uidetur pertinere ad probatio-
 nem, quæ figura quicque dicatur, facit tamen credibilia quæ dici-
 mus, $\epsilon\tau$ in animos iudicum quæ non obseruatur irrepit. Nanque
 ut in armorū certamine, $\epsilon\tau$ aduersos ictus, $\epsilon\tau$ rectas ac simpli-
 ces manus tum uidere, tum etiā cauere ac propulsare facile est,
 auersa testæque minus sunt obseruabiles, $\epsilon\tau$ aliud ostēdisse, quam
 petas, artis est: sic oratio quæ astu caret, pondere, mole, $\epsilon\tau$ im-
 pulsa præliatur. Simulanti uariantique conatus, in latera atque in
 terga incurrere datur, $\epsilon\tau$ arma aduocare, $\epsilon\tau$ uelut nutu fallere.
 Iam uero affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus
 multum ad motum animorum ualent, quanto plus orationis
 ipsius uultus ad id quod intendimus efficere compositus? Pluri-
 mum tamen ad cōmendationem facit, siue in conciliandis agen-
 tis * moribus, siue ad promerendum actioni fauorem, siue ad le- * motibus
 uandam uarietate fastidium, siue ad quedam uel decentius indi-
 canda uel tutius. Sed antequam quæ cuique rei figura conueniat
 ostendo, dicendum est nequaquam esse tam multas, quam sint à
 quibusdam constitutæ. Neque enim me mouent nomina illa quæ
 fugere utique Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi,
 qui totidem figuras putant quot affectus, repudiandi: non quia
 affectus non sit qualitas quedam mentis, sed quia figura, quam
 non cōmuniter, sed proprie nominamus, non sit simplex rei cu-
 C iuscunq;

iuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, non sunt figurae: non magis quam suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quod inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi est, quae non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. Neq; enim uerebor explicandae rei gratia frequentiore eisdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in irascēte, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam, ut arbitror, secutus uiam, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quae haberēt aliquam remotam ab usu communi fictionem, sed quae essent clarissima, & ad mouendum auditorem ualere plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam subieci, ne si audārem legētes iudicio maximi auctoris. In tertio de Oratore ita scriptum est: In perpetua autem oratione, cum & cōiunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem, tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguēda & frequentanda omnis oratio sententiarum atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio rerum, quae quasi gerantur sub aspectum penē subiectio, quae & in exponenda re plurimum ualeat, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum, ut ijs qui audient illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur. Et huic contraria saepe praesens est, & ad plus intelligendum quam dixeris significatio, & indistincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illud lusio, à praecipis Caesaris non abhorrens, & ab re nō longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioq; quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum sciunctio, & reditus ad propositum, &

iteratio, causa uerū finitima, quae maxime significandi non cōtinetur, distributio, tu aliquid à te grediare, & his ipsis aptis in personis, nis, & aptis etiam ad cōmuniū lumen impulsio, an multitudo & centia, commoratio, augendatio, obsecratio, illa digressio, tio. His ferētis autem ipsa, tio & quasi & geminatio, & paululum uerbi crebra, tio, & in ea & progressio, & re, que cadunt sunt inter se, & uerborum

iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi minuendi uel
causa ueritatis superlatio, atq; traiectio & rogatio, atque huic
finitima quasi percontatio, expositioq; sententiæ suæ: tum illa
quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac
significantis dissimulatio, quæ est periucunda cum in orationis
non cõtentione, sed sermone tractatur. Deinde dubitatio, tum di
stributio, tum correctio, uel antè, uel postquam dixeris, uel cum
aliquid à te ipso reijcias. Præmunitio est etiam ad id quod ag
grediare, & reiectio in alium, cõmunicatio, quæ est quasi cum
his ipsis apud quos dicas, deliberatio, morū ac uitæ imitatio uel
in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum oratio
nis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem
etiam ad cõmouendos. Personarum ficta inductio, uel grauissi
mam lumen augendi, descriptio, erroris inductio, in hilaritatem
impulso, antè occupatio, tum duo illa quæ maxime mouent, si
multitudo & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reti
centia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrena
tior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, depreca
tio, obsecratio, declinatio, breuis à proposito, non ut superior
illa, digressio, purgatio, conciliatio, lesio, optatio, atq; execra
tio. Hiis fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Oratio
nis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum commina
tio & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsam tractatio. Nam
& geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs,
& paululum immutatam uerbum atque desle cum, & eiusdem
uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuer
sio, & in eadem uerba impetus & concursio, & adiunctio,
& progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quedam di
stinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ similiter desinunt, aut
quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ
sunt inter se similia. Est etiam gradatio quedam & conuersio,
& uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dis

*promissio

solutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & im-
 minutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singu-
 lis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propo-
 situm ratio subiecta, & item in distributis supposita ratio, &
 *permissio, & rursus alia dubitatio, & improvisum quiddam,
 & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod conti-
 nuatum, & interruptum, & imago, & sibiipso responsio, &
 immutatio, & disunctio, & ordo, & relatio, & digressio, &
 circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq; horum similia, uel plu-
 ra etiam esse possunt, quæ sententijs orationè, uerborumq; con-
 formationibus illuminent. Eadem sunt in Oratore plurima, non
 omnia tamen, & paulò magis distincta, quia post orationis &
 sententiarum figuras, tertium quendam locum subiecit ad alias
 (ut ipse ait) quasi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua quæ
 ex collatione uerborum sumuntur quasi lumina, magnum affe-
 runt ornatum orationi. Sunt enim similia illis quæ in amplo ora-
 natu scenæ aut fori appellantur insignia, non quia sola orant,
 sed quòd excellent. Eadem ratio est horum quæ sunt orationis
 lumina, & quodammodo insignia, aut cum duplicantur ite-
 ranturq; uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab e-
 dem uerbo ducitur sepius oratio, aut in idem conijcitur, aut in
 utrunq; aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum
 refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia
 ponitur, aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut cõ-
 multis modis cõtrarijs relata contraria, aut cum gradatim sur-
 sum uersus reditur, aut cum demptis coniunctionibus dissolute
 plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes cur id faciamus,
 ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehende-
 dentes, aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel con-
 questionis, aut cum eiusdem nominis casus sepius cõmutantur.
 Sententiarum maiora ornamenta sunt, quibus quia frequentissi-
 mè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquenti-
 am

tiam ma-
 sine qua
 quam es-
 minare
 net nom-
 igitur di-
 dem, &
 pe etiã u-
 posito, d-
 cum tran-
 dixerit i-
 do urge-
 ut contra-
 tius, aut
 quat, ac
 prehend-
 qui audi-
 ret, ut ho-
 loquenti-
 pe in hila-
 tit oppon-
 alij tribu-
 reticere s-
 deat, ut
 ut suppli-
 ut optet,
 alius etia-
 ter. Sepe
 rem quan-
 tio, sepe
 nere, nam
 tie magi-
 tiam

tiam maximè esse laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias. Quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis tantummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille què expetimus, ut uerset sæpe multis modis eadem, & in una re hæreat, in eademq; commoretur sententiæ. Sæpe etiã ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, aut declinet à proposito, deflectatq; sententiã, ut proponat quid dicturus sit, ut cum transegerit iam aliquid definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixerit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogãdo urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contrã ac dicat, accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid possit, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut antè præmuniat, ut in eo ipso in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat, ut sæpe cum ijs qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi delibet, ut hominum mores sermonesq; describat, ut muta quedam loquentia inducat, ut ab eo quod agitur auertat animos, ut sæpe in hilaritatem risum uè conuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut cõparet similitudines, ut utatur exèplis, ut aliud alij tribuens dissipat, ut interpellatorem coërceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquãtulum, ut optet, ut excretur, ut fiat ijs apud quos dicit familiaris, atq; alias etiam dicèdi quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rem dicendo subijciat oculis, sæpe suprã feret rem quã fieri possit, significatio sæpe erit maior quã oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ naturarumq; imitatio. Hoc in genere, nam quasi syluam uides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De figuris sententiarum. CAP. II.

ERgo cui latius complecti cōformationes uerborum ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim, quicquam esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de ijs sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo dicendi recedunt, quod idem multis doctissimis uiris uideo placuisse. Omnia tamen illa, etiam quæ sunt alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uere possit oratio. Nam quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, permissio, finitio, seiunctio, expositio, sententiæ siue rationis apta conclusio, præmunio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, laesio. Quid uerò agit omnino eloquentia detractis amplificandi mēnuendiq; rationibus? Quarum prior desiderat illam plus quam dixeris significationem, id est, *ὑπερβολή*, & superlationem ueritatis, & traiectionē: Hæc altera extenuationē, deprecationemq; Qui affectus erunt uel concitati, detracta uoce libera, effrenatiorē iracūdia, obiurgatione, optatione, execratione: uel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione? Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infringere, digredi à re, & redire ad propositum suum scierit, remouere à se, in aliū traicere, quæ relinquenda, quæ cōtemnenda sunt iudicare? Motus est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda atq; uarianda sunt, ut auditori, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceant. Verum ea plerunq; recta sunt, nec se fingunt, sed cōfitentur. Admittunt autē, ut dixi, figuræ, quod uel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune quàm interrogare, uel percontari? Nam utroque utinur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum

arguen
dicatur
quibus
posuim
Sed uos
Figurat
instandi
ca glad
tia nost
hic locu
uteris p
quod ne
nius Fal
solemus
Medea
Aut
Hen qu
Acciper
nius: A
tum rep
indigna
-Et qui
-Quid n
Et in
Non ar
Et ip
Quid ig
Est aliq
ad aliud
tia, ut te
nocens,
ro an oc

arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utroque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehementior fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare:

Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris?

Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et: Quousq; tandē abutēre Catilina patientia nostra? Et: Patēre tua consilia non sentis? Et totus denique hic locus. Quantō enim magis ardet, quā si diceretur: Diu abuteris patientia nostra. Et: Patent tua cōsilia. Interrogamus etiā quod negari non possit: Dixit ne tandē causam Caius Fidiculanus Falcula? aut ubi respōdendi difficilis est ratio, ut uulgō uti solemus, Quomodo? quī fieri potest? Aut inuidia gratia: ut Medea apud Senecam:

Quas peti terras iubes?

Aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium:

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt

Accipere? Aut instandi, & auferendæ dissimulationis, ut Asinius: Audis ne? furiosum inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis. Nam & indignationi conuenit:

-Et quisquam numen Iunonis adoret? Et admirationi: Aeneid. r.

-Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames?

Et interim acrius imperandi genus:

Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur?

Et ipsi nosmet rogamus, quale est illud Terentianum:

Quid igitur faciam?

Est aliqua etiā in respondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud, quia utilius sit, occurritur: tum augendi criminis gratia, ut testis in reum rogatus, an ab reo sustibus uapulasset: Innocens, inquit. Tum declinandi, quod est frequētissimum: Quæro an occideris hominem, respondetur, Latronem. An fundum

occupaueris, respondetur, Meum: ut confessionem præcedat defensio. Vt apud Vergilium in Bucolicis dicenti:

Non ego te uidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs? Occurritur:

An mihi cantando uictus non redderet ille? Cui est confinis dissimulatio, non alibi quam in risu posita, ideoq; tractata suo loco. Nam seriò si fiat, pro confessione est. Ceterum etiã interrogandi seipsum, & respondēdi sibi, solent esse non ingrata nices: ut Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eũ, qui cum hoc sciret, tamen me antè, quam uidit, reipub. reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatione: Dicit aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? Sic tu instituis adolescētes? & totus locus. Deinde: Ego si quis iudices hoc robore animi, atque hac indole uirtutis, ac continentie fuit, & cetera. Cui diuersum est, cum alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas. quod schema quidam per subiectionem uocant. Fit & comparatione: Vter igitur facilius sue sententie rationem redderet? & alijs modis tum breuius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus. Mire uerò in causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, cum id quod obijci potest, occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipue proœmio conuenit. Sed quanquam generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quedam præmunitio, qualis Ciceronis contra Qu. Cæcium, quòd ad accusandum descēdat, qui semper defenderat. Quedam confessio: ut pro Rabirio Posthumo quæ sua quoq; sententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam regi crediderit. Quedam prædictio: ut, Dicam enim non augendi criminis gratia. Quedam emendatio: ut, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima præparatio, cum pluribus uerbis uel quare facturi quid simus, uel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque uis ac proprietas confirmatur uel præsumptione (quas

Quantu
prehen
Affert ali
re nos, tu
dam, an
omnia. Se
quò me u
cetera. H
gimus. A
nicatio, c
pro Cloa
coniugem
sere mult
datis? Au
tissimum:
oportuit:
cisset? E
positos es
tum subiu
cero, Qui
quã? Dei
multo esse
duplex. N
morum fe
nosum, de
nem fieri
Illis non a
ipsis dicat
credidi iu
leret, præc
cant, qui c
æstiuand.

Quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit. aut re-
 prehensione: Ciues inquam, si hoc eos appellari nomine fas est.
 Affert aliquam fidem veritatis & dubitatio, cum simulamus quere-
 re nos, unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissimum dicen-
 dum, an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena sunt
 omnia. Sed unum interim sufficit: E quidem quod ad me attinet,
 quò me uertam nescio: Negem fuisse infamiam iudicij corrupti? &
 cetera. Hoc etiã in prateritum ualeat. Nam & dubitasse nos sin-
 gimus. A quo schemate non procul abest illa quae dicitur comu-
 nicatio, cum aut ipsos aduersarios consulimus: ut Domitius Afr-
 pro Cloantilla: At illa nescit trepida, quid liceat foeminae, quid
 coniugem deceat, forte uos in illa sollicitudine obuios casus mi-
 sere mulieri obtulit: tu frater, uos paterni amici, quod consilium
 datis? Aut cum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequen-
 tissimum: Quid suadetis? &: Vos interrogo, quid tandem fieri
 oportuit? ut Cato: Cedo, si uos in eo loco essetis, quid aliud fe-
 cissetis? Et alibi: Communem rem agi putatote: ac uos huic rei pre-
 positos esse. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexpecta-
 tum subiungimus, quod & per se schema est: ut in Verrem Ci-
 cero, Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut praedam ali-
 quam? Deinde cum diu suspendisset iudicum animos, subiecit quod
 multo esset improbius. Hoc Celsus sustentationem uocat. Est autem
 duplex. Nam contra, frequenter cum expectationem grauiissi-
 morum fecimus, ad aliquid, quod sit leue aut nullo modo crimi-
 nosum, descendimus. Sed quia non tantum per communicatio-
 nem fieri solet, ~~procedit~~ alij nominauerunt, id est, inopinatum.
 Illis non accedo, qui schema esse existimant, etiam si quid nobis
 ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio: Nunquam fore
 credidi iudices, ut reo Scauro nequid in eius iudicio gratia ua-
 leret, precarer. Est penè idem fons illius, quam permissionem uo-
 cant, qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus
 estimanda, aliqua nonnunquam aduersarijs quoque: ut Caluus

Vatinio: Perfrica fontem, & dic te digniorem, qui Prator fieres, quàm Catonem. Quæ uerò sunt augendis affectibus accommodata figura, constant maxime simulatione. Namq; & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæq; sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa: Liberatus sum, respiravi: & bene habet: & quæ amentia est hæc Et: O tempora, o mores, o miserum me, consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. Et

- Magnæ nunc hiscite terræ.

Quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, non sunt in ea forma de qua nunc loquimur, sed assimilata & arte composita proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, Græci *παρρησια*. Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cùm dicit pro Ligario: Suscepto bello Cesar, gesto iam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te sumpta. Non solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiam non potest. In illa uerò sententia: Quid autem aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possent admirabiliter utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc cum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & ^{* maior} (ut Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ ^{in oratione} dicuntur. Mire namq; tum uariant orationem, tum exaltant. His etiam aduersariorum cogitationes, uelut secum loquentium protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus. Quin deducere Deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est. Vrbes etiã populorum

* ualentiorum

uocet

uoces accedant, in
dicant, in
minum as
rum qui
re utrunq;
potest, ut
non perm
patria, qu
omnis resp
cius genus
cia loquit
te. Commo
sonarum u
dicibus no
non ne uid
ratur. Fals
moueat,
uera no sun
let, quod f
charissima
mibi uitam
se figura e
tionem alt
testametun
lo, & debe
deinde ali
nomen duc
abusive et
Sed formas
ptatem ac
Prodicus: u
dit Ennius

uoces accipiunt. Ac sunt quidam qui has demum *ἠεροφωνίας*
 dicant, in quibus & corpora, & uerba fingimus. Sermones ho-
 minum a simulatos dicere *διαδρόμους* malunt, quàm quod Latino-
 rum quidam dixerunt, sermocinationem. Ego iam recepto mo-
 re utrunq; eodem modo appellauì. Nam certè sermo fingi non
 potest, ut non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura
 non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim si mecum
 patria, quæ mihi uita mea multò est charior, si cuncta Italia, si
 omnis respub. sic loquatur: Marce Tulli quid agis? Illud auda-
 cius genus: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo ta-
 cita loquitur: Nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per-
 te. Commodè etiam apud nos aliquas ante oculos esse rerû per-
 sonarum uel imagines fingimus, aut eadem aduersarijs, aut iu-
 dicijs non accidere miramur: qualia sunt, videtur mihi, &
 non ne uidetur tibi: Sed magna quædam uis eloquentiæ deside-
 ratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis
 moueant, quia supra uera sunt: aut pro uanis accipiuntur, quia
 uera nõ sunt. Ut dicta autem quædam, ita scripta quoq; fingi so-
 lèt, quod facit Asinius pro Liburnia: Mater mea, quæ mihi tum
 charissima, tum dulcissima fuit, quæq; mihi uixit, bisq; eadẽ die
 mihi uitam dedit, & reliqua: deinde, ex hæres esto. Hæc tum per
 se figura est, tum duplicatur, quoties sicut in hac causa ad imita-
 tionem alterius scripturæ componitur. Nam contrà recitabatur
 testamentum: P. Nouanius Gallio, cui ego omni meritisimo uo-
 lo, & debeo, pro eius animi in me summa uoluntate, & adiectis
 deinde alijs, hæres esto. Incipit esse quodammodo *παρωδία*, quod
 nomen ductum à canticis ad aliorum similitudinem modulatis,
 abusive etiã in uersificationis ac sermonũ imitatione seruat. Sed
 formas quoq; fingimus sæpe, ut famam Vergilius: ut uolu-
 ptatem ac uirtutem (quemadmodum à Xenophonte traditur)
 Prodicus: ut mortem ac uitam, quas contendentes in Satyra tra-
 dit Ennius. Est & incertæ personæ facta oratio: Hic aliquis, &
 Dicat

Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo:

Hic Dolopum manus, hic scæuus tendebat Achilles.

Quod fit mixtura figurarum, cum ἡσθητικὴν accedit illa, quæ est orationis per detractionē: detractum est enim, quis diceret. Vertitur interim ἡσθητικὴν in speciem narrandi. Vnde apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut in Titi Liuij primo statim libro: Vrbes quoq; ut cætera ex infimo nasci, deinde quæ sua uirtus ac dii iuuent, magnas opes sibi, magnum nomen facere. Auersus quoq; à iudice sermo, qui dicitur ἀποπροση, mire mouet, siue aduersarios inuasimus: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim iam ego Albanitum lucit atq; luci. Siue ad inuidiosam implorationem: O leges Porciæ, legesq; Sempronie. Sed illa quoq; uocatur auersio, quæ à proposita quæstione abducit audientem:

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem

Aulide iurauit. Quod fit & multis, & uarijs figuris, cum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uideri posse ignorantibus, quale est proœmium pro Cælio. Illa uerò, ut ait Cicero, sub oculos subiectio tum fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur, nec uniuersæ, sed per partes, quem locum proximo libro subiecimus euidenter. Et Celsus hoc nomen isti figuræ dedit, ab alijs ὑποτίθεσι dicitur, proposita quædam forma rerum ita expressa uerbis, ut certius potius uideatur quàm audiri: Ipse inflammatus scelere ac furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec solum quæ facta sint aut fiant, sed etiam quæ futuri sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius si Præturam inuasisset. Sed hæc quidem translatio temporum, quæ proprie

* ἡ ἀποπροση dicitur, * ὑποτίθεσι uerecundior apud priores fuit. Proponebant enim talia: Credite uos intueri: ut Cicero, Hæc quæ non

uidistis

uidistis o
declamato
ginantur,
ter filium
prehensos
quocunq;
non credi
go. Habet
sed agi uic
pio eidem
ant. Et
ne, quia pa
ram sicut
tur epurati
nihil admo
tur intelli
sas esse, fa
est, & qua
Nam & o
repudiatu
grati. In
est tropus.
gis quam
sermoni:
uita unue
Nam id e
aliorum ta
continua
Quædam
societatem
nonnulli u
cam quod

uidistis oculis, animis cernere potestis. Noui uerò, & præcipue declamatores audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controuersia, cuius summa est, quod pater filium & nouercam inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit: Duc, sequor. Accipe hæc senilem manum, & quocumq; uis imprime. Et paulò post: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego uerò nō uideo, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Nō enim narrari res, sed agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & significans descriptio eidem uirtuti assignatur à quibusdam: alij τὸν ἀπαρῆναι dicunt. In quibus inueni qui dissimulationem uocarent, quo nomine, quia parum totius huius figuræ uidentur uires ostendi, nimium sicut in plerisque; Græca erimus appellatione contenti. Igitur ἐπιτροπή quæ est schema, ab illa quæ est tropus, genere ipso nihil admodum distat: in utroq; enim contrarium ei quod dicitur intelligendum est: Species uerò prudentius intuenti diuersas esse, facile est deprehendere. Primum quòd tropus apertior est, & quanquam aliud dicit ac sentit, non tamen aliud simulat. Nam & omnia circa serè recta sunt, ut illud in Catilinâ: A quo repudiatus ad sodalem tuum uirum optimum *Metellum demigrasti. In duobus demum uerbis est ironia, ergo etiam breuior est tropus. At in figura totius uoluntatis fictio est apparatus magis quam confessio, ut illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermoni: & ioci, & tota interim causæ confirmatio. Tum etiam uita uersa ironiam habere uidetur, qualis est uita Socratis. Nam ilico dictus ἀπαρῆς, id est, agens imperitum, & admirator aliorum tanquam sapientium: ut quemadmodum ἀδύνατος facit continua uirtute, sic hoc schema faciat troporū ille cōtextus. Quædam uero genera huius figuræ nullam cum tropis habent societatem, ut illa statim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli uocant ἀπόφασις: Non agam tecum iure summo: non dicam quod forsitan obtinerem. Et: Quid ego istius decretæ quid rapinas

*M. Marcell

rapinas? quid hæreditatum possessiones datas? quid ereptis profra-
fram? Et: Mitto illam primã libidinis iniuriam. Et: Ne illa qui-
dem testimonia recito, quæ dicta sunt de sestertijs septingentis
millibus. Et: Possum dicere. Quibus generibus per totas interim
quæstiones decurrimus: ut Cicero, Hoc ego si sic agerẽ, tãquam
mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus dicerem. *Epitaphia est*
et cum similes imperantibus uel permittentibus sumus.

I, sequere Italiam uentis— Et cum ea quæ nolumus uideri in
aduersarijs esse, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nos
bis sunt, et in aduersario non sunt: —Meq; timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit.

Quod idem contrã ualet, cum aut ea quæ à nobis absunt, aut
etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur.

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Nec in personis tantum, sed et in rebus uersatur hæc contraria
dicendi, quàm quæ intelligi uelut, ratio: ut totum pro Q. Lige-
rio proœmium, et illæ eleuationes, uidelicet:

O dii boni. Scilicet is superis labor est.

Et ille pro Oppio locus: O amorem mirum. O beneuolentiam
singularem. Non procul autem absunt ab hac simulatione tres
inter se similes: Confessio nihil nocitura, qualis est: Habes igitur
Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitenti-
tem reum. Et concessio, cum aliquid etiã iniquum uidemur esse
se fiducia pati: Metu uirgarum nauarchus nobilissime ciuili-
tis pretio se redemit, humanum est. Et pro Cluentio de inuidia
Dominctur in concionibus, iaceat in iudicijs. Tertia confessio,
ut pro eodem: Iudicium esse corruptum. Hæc euidentior figura
est, cum alicui rei assenti-mur, quæ est futura pro nobis. Verum

*uelut

id accidere sine aduersarij uitio non potest. Quædã etiã uel
laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apollonij Dre-
panitani: Gaudeo etiã, si quid ab eo abstulisti, et abs te nihil
rectius

rectius fa-
aut dilue-
ut exemp-
quod si-
parricidij
nis exagg-
sui obice-
ostendit a-
Quos ego
nel sollicit-
Clodius à
uivo Milo-
audeo tot-
Demosthe-
tinet si igr-
schemata n-
digressio. A-
sine a-
gressio plu-
Caius Var-
so iudices a-
lis quidem
nubatur. E-
monis, sed
illa: Nimis
ratijs sum a-
rum, quæ
leniores aff-
dendo, sed
At ego nes-
Hinc est ab-

rectius factum esse dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare: quod est frequentius, quam ut exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam grauiæ: ut pro Roscio Cicero, cum immanitatem patricidij, quanquam per se manifestam, tamen etiam ueritate orationis exaggerat. ἄποσιτισ, quam* idem Cicero reticentiam, Cel= * idcirco sus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipsa ostendit aliquid affectus uel iræ: ut,

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.
uel solitudinis, & quasi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus est, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam Consule? De nostrum enim omnium, non audeo totum dicere. Cui simile est in proœmio pro Ctesiphonte Demosthenis. Vel aliò transcundi gratia: Communis autem, tamen ignoscite mihi iudices. In quo est & illa (si tamen interschemata numerari debet, cum alijs etiam pars causæ uideatur) digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq; fieri etiã sine ἄποσιτισ potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digressio plurimis fit modis. Sed hæc exēpli gratia sufficient: Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est, hoc quæso iudices diligenter attendite. Et pro Milone: Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia nūtabatur. Est alia non quidem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut ante legitimum finem oratio, ut illa: Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens. Et: Quid plurimum adolescentem dicere audistis. Inuitatio morum alienorum, quæ ἄποσιτισ, uel, ut alij malunt, ὑποσιτισ dicitur, iam inter leniores affectus numerari potest. Est enim posita serè in eludendo, sed uersatur & in factis, & in dictis: In factis, quod est ὑποσιτισ uicinum: In dictis, quale est apud Terent,
At ego nesciebam, quorsum tu ires. Paruula
Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,

Sorum

Soror dicta est. Cupio abducere, ut reddam suis.

Sed nostrorū quoq; dictorum factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi quod frequētius asseuerat, quā eludit: Dicebā habere eos actorem Qu. Cæcilium. Sunt & illa iucunda, & ad cōmendationem cum uarietate, tum etiā ipsa natura plurimum profunt, quæ simplicē quandam & non preparatam ostendendo orationem, minus nos suspectos iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti: ut pro Cælio: Sed quid ego tam grauem personam introduxi? Et quibus utimur uulgō: Imprudens incidi. Vel cum quærere nos suspectos iudici: Quid reliquum est? Et: Num quid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero: Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen est. Et, Aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, nō quia transitus ipse sit schema: ut Cicero narrato Pisonis exēplo, qui anulum sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in memoriam adductus, adiecit: Hic modō me commonuit Pisonis anulus, quod totum effluerat. quā multis istum putatis hominibus honestis de digitis anulos aureos abstulisse? Et cum diuina uelut ignoramus: sed earum rerum artificē quē quem nō recte admones, Polycletem esse dicebant. Quod quidem non in hoc tantum ualeat. Quibusdam enim dum aliud agere uidentur, aliud efficiunt, sicut hīc Cicero consequitur, ne cum morbum in signis atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earū rerum studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurando per interfictos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia eladis apud Cheroneam accepta laboret. Faciunt illa quoq; iucundam orationem, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriā iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quædā schemate aliquo: non enim est ista ipsa per se iteratio schematis & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim res uarietate, & sicut oculi diuersarū aspectu rerum magis detinentur, ita semper animis præstant, in quod se uelut

nonum

nouu
quo d
Non
Deg
tur D
non h
apud
-O, d
Huic u
Iam en
maxim
non dic
sed alin
ostendi
trouers
palam p
statis m
gis, qua
quens i
tyranno
capitale
nec licea
apertum
bene dix
Quod si
fauet. V
cessitaten
facilioren
hensione
spectus
aperta fig
busdam t

nouum, intendant. Est Emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid cruitur: ut apud Vergilium:

Non licuit thalamum expertem sine crimine uitam

Degere more feræ? Quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam non hominum putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris sic confitetur: -O, dixit, felicem coniuge matrem.

Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentissimum est, & expectari maxime credo, ueniendum est, in quo per quandam suspensionem, quod non dicimus, accipi uolumus, non utique contrarium, ut in ἀπορία, sed aliud latens, & auditori quasi inueniendum, quod ut supra ostendi, iam ferè solum schema à nostris uocatur, & unde controuersie figurate dicuntur. Eius triplex usus est: unus si dicere palam parum tutum est: Alter, si non decet: Tertius, qui uenustatis modo gratia adhibetur: & ipsa nouitate ac uarietate magis, quam si relatio sit recta, delectat. Ex his quod est primum, frequens in scholis est. Nam & actiones deponentium imperium & passionibus tyrannorum, & post ciuile bellum senatuscōsulta finguntur, & capitale est obijcere antea acta, ut quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematum conditio non eadem est. Quamlibet enim apertum, quod modo & aliter intelligi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum, non etiam offensa uitatur. Quod si ambiguitate sententiae possit eludi, nemo non illi furto fuit. Vera negotia nunquam adhuc habuerunt hanc silentij necessitatem, sed aliam huic similem, uerum multo ad agendum difficiliorem, cum personae potentes obstant, sine quarum representatione teneri causa non possit. Ideoque hoc parcius & circumspectius faciendum, quia nihil interest quomodo offendas, & aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est: ideoque à quibusdam tota res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet

D modum

modum adhibere: In primis ne sint manifesta. Non erunt autem, si ex uerbis dubijs, & quasi duplicibus petentur, qualis est in spectata nuru: Duxi uxore, quae patri placuit. Aut quod est multo ineptius, compositionibus ambiguis: ut illa controversia, in qua infans amore uirginis filiae pater, raptam eam interrogat, à quo uitiata sit: Quis te, inquit, rapuit? tu pater nescis? Res ipsa perducant iudicem ad suspicionem, & amoliantur caetera, ut hoc solum supersit. In quo multum etiã affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut iudex querat illud, nescio quid, quod ipse fortasse non crederet, si audiret, & ei quod à se inuentum existimat, credat. Sed ne si optime quidem sint, esse debent frequentes. Nam densitate ipsa si figura aperiuntur, nec offense munus habet, sed autoritatis. Nec pudor uidetur, quod non palam obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maxime iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. E quidem quandoque & in personas incidit tales, & in rem quoque (quod est magis rarum) quae obtineri nisi hac arte non posset. Reant tuebar, quae subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebantur chirographum, marito expirante, haeredes dedisse, & uerum erat. Nam quia per leges institui uxor non poterat haeres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirent. Et caput quidem queri facile erat, si hoc diceremus palam, sed per se deperibat hereditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere, ut dictum: & contigit utrunque. Quod non inseruissim, ueritus opinionem iactantiae, nisi probare uoluissim, in foro quoque esse his figuris locum. Quaedam etiam quae probare non possis, figura potius spargenda sunt. Haeret enim nonnunquam telum istud occultum, & hoc ipso, quod non apparet, eximii non potest. At si idem dicas palam, & definitur, & probandum est. Cum autem obstat nobis personae reuerentia, quod secundum posuimus genus, tanto cautius dicendum est.

dam
uero
tatis
in q
dicen
modo
do de
mus n
cipere
libent
sint m
uiribus
firmata
affecta
horreat
uet ing
persona
quam f
lis locu
ter, qui i
tractatio
impuritas
quam eu
re uideat
At si iud
nem latu
abominat
paulo plu
co quo m
Dicendum
palam cor
damatus

dam est, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quam metus. Hic
 uero tegere nos iudex quod sciamus, & uerba uel quadam ueri-
 tatis erumpentia credat coërcere. Nam quanto minus aut ipsi
 in quos dicimus, aut iudices aut assistentes oderint hanc male-
 dicendi lasciuiam, si nolle nos credant? Aut quid interest, quo
 modo dicatur, cum & res, & animus intelligitur? Quid dicen-
 do denique proficimus, nisi ut palam sit nos facere, quod ipsi scia-
 mus non esse faciendum? Atqui precipue prima, quibus præci-
 cipere cœperam, tempora hoc uitio laborarunt. Dicebant enim
 libenter tales controuersias, quæ difficultatis gratia placet, cum
 sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis
 uiribus non potest: hæc diuerticula & anfractus suffugia sunt in-
 firmi, ut qui cursu parum ualent, flexu eludunt, cum hæc quæ
 affectatur ratio sententiarum, non procul à ratione iocandi ab-
 horreat. Aduuat etiam, quod auditor gaudet intelligere, & fa-
 uet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaque non solum si
 persona obstat rectæ orationi, quo in genere sepius modo
 quam figuris opus est, decurrebant ad schemata: sed faciebant il-
 lis locum, etiam ubi personæ inutiles ac nefariæ essent: ut si pa-
 ter, qui infamem in matrem filium secreto occidisset, reus male-
 tractationis, iacularetur in uxorem obliquis sententijs. Nā quid
 impurius quam retinuisse talem? Quid porro tam contrarium,
 quem eum qui accusatur, quia summum nefas suspicatus de uxore
 uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est?
 At si iudicum sumerent animum, scirent, quam eiusmodi actio-
 nem laturi non fuissent, multoque etiam minus, cum in parentes
 abominanda crimina spargerentur. Et quatinus huc incidimus,
 paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur orator, & in
 eo quo modo declametur, positum est etiam, quo modo agatur.
 Dicendum ergo de ijs quoque, in quibus non asperas figuras, sed
 palam contrarias causæ plerique fecerunt: Tyrannidis affectat
 damnatus torquatur, ut conscios indicet. Accusator eius optet,

quod uolet. Patrem qui accusauit, optat ne is torqueatur. Pater ei contradicit. Nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquā illum consciuum in tormentis esset nominaturus. Quo quid stultius? Nā cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri uelit: aut torto non crederetur. At credibile est hoc cum uelle fortasse. Dissimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si uerē ageretur, similiter consilium illud latens prodidissimus. Quid, si neq; utiq; uerum est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, uel quod legem conseruandā putet, uel quod nolit accusatori debere beneficium, uel (quod ego maxime sequerer) ut se innocentem in tormentis esse prætendat? Quare ne illud quidem semper succurret sic dicentibus: Patrociniū hoc uoluit, qui controuersiam finxit. Fortasse enim noluit. sed esto uoluerit, continuo ne si ille stultē cogitauit, nobis quoq; stultē dicendū est? At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum, quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipuē cum in themate est, aliquem ut sibi mori liceat postulare: ut in illa controuersia, Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset, aduersante filio ire in aciem, coactus deseruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitate cum optat, contradicit pater. Non enim, inquit, mori uult, sed inuidiam filio facere. E quidem rideo, quod illi sic timent, tanquam ipsi morituri, & in consilium suos metus ferunt, obliui tot exemplorum circa uoluntariam mortem, causarum quoq; quas habet factus ex uiro forti desertor. Sed de una controuersia loqui, superuacuum est. Ego in uniuersum neq; oratoris puto esse unquam præuicari, neq; litem intelligo, in qua pars utraq; idem uelit, neq; tam stultum quenquam, qui si uiuere uelit, mortem potius malē petat, quā omnino non petat. Non tamen nego esse controuert

trou
frat
dicit
tum
lam
cat
filium
aliqu
patre
recipi
tit, no
petitur
lam, ne
in mul
simum
exorati
Nā
ciat, ut
tit. L
pro suo
tior sui
que res
existim
darum
usum be
Totum
uelle. Q
oporteat
sicut late
dum est:
in eo con
tum, &

trouersias huiusmodi figuratas, ut est illa: Reus parricidij, quod fratrem occidisset, damnatū iri uidebatur. Pater pro testimonio dixit eum se iubente fecisse. Absolutum abdicat. Nam neq; in totum filio pareit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palam potest: & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & obliqua figura in patrem plus facit quàm licet, in filium minus. Ut autē nemo cōtra id, quod uult, dicit, ita potest aliquid melius uelle, quàm dicit. Quo modo ille abdicatus, qui à patre, ut filium expositum, & ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen quod petit, non uult. Est latens & illa significatio, qua cum ius asperius petitur à iudice, fit ei tamen * species aliqua clementiæ non palam, ne paciscamur, sed per quandam credibilem suspicionem, ut in multis cōtrouersijs, sed in hac quoq;: Raptor nisi intra trigesimum diem, & raptæ patrem, & suum exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patre suum non exorat, agit cum eo dementia. Nam si palam promittat hic pater, lis tollitur. Si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certè uideatur, & à se iudicē auertat. Latro igitur optime, Occidet ergo, si potero. Remissius, & pro suo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura, heri fortior fuisti. Cōfinia sunt his celebrata apud Græcos schemata, per quæ res asperas mollius significant. Nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud deos deponerēt, quia durum erat dicere, ut relinquerent: & qui uictorias aureas in usum belli cōflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendum esse. Totum autem allegoriæ simile est, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitum etiam est quo modo contra figuras responderi oporteat, & quidam semper ex diuerso aperiendas putauerunt, sicut latentia uitia rescinduntur. Idq; sanè frequentissimè faciendum est: aliter enim dilui obiecta nō possunt, utiq; cum quæstio in eo consistit, quod figuræ petunt. At cum maledicta sunt tantum, & non intelligere interim bonæ conscientiæ est: atque

etiam si fuerint crebriores figure, quàm ut dissimulari possint, postulandum est, ut illud nescio quid, quod aduersarij obliquis sententijs significare uoluerint, si fiducia sit, obijciant palam, aut certè non exigant, ut quod ipsi non audent dicere, id iudices non modò intelligant, sed etiam credant. Vtilis etiam aliquando dissimulatio est, ut in eo (nota enim fabula est) qui cum esset contra eum dictum, Iura per patroni tui cineres, paratum se esse respòdit, & iudex conditione usus est, clamante nultum aduocato, schemata de rerum natura tolli: ut protinus etià preceptum sit, eiusmodi figuris utendum temere non esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio, ideòq; id Cicero non putat esse positum in contentione. Tale est illud, quo idem utitur in Clodium: Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se deos placari posse, arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequentissima est. Sed eruditissimum longè, si per aliam rem, alia inducatur: ut cum aduersus tyrannum, qui sub pacto abolitionis dominationè deposuerat, agit competitor: Mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes. Nuper te uolui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandum, quod petitur iureiurando, ut est pro exheredato: Ita mihi contingat herede filio mori. Nam in totum iurare, nisi ubi necesse est, graui uiro parum conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, nō patronorum hoc esse, sed testium. Nec metur fidè, qui sententiole gratia iurat, nisi si potest tam bene, quàm Demosthenes, ut supra dixi. Leuissimum autem longè genus ex uerbo, etiamsi est apud Ciceronem in Clodium: Praesertim quam omnes amicam omnium potius, quàm cuiusquam inimicam putauerūt. Comparisonem equidem uideo figuram non esse, cum sit interim probationis, interim etiam causæ genus, & sit talis eius forma, qualis est pro Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille ut quò contendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excuscit

exti
sit. i
gul
au
pus
Cico
Rui
temp
sus u
tion
unw
quo
est o
nō
de qu
clude
& ue
men,
satis
que,
gnati
sa, ut
ne, se
lius si
ndra
inde q
amp. p
Vifelli
men, q
ter cas
nam co
sentent

excuscat, & cetera: nescio an orationis potius, quam sententiæ
 sit. Id enim solum mutatur, quod non uniuersa uniuersis, sed sin-
 gula singulis opponuntur. Et Celsus tamen, & non negligens
 autor Visellius, in hac eam parte posuerunt. Rutilius quidē Lu-
 pus in utroque genere, idq; ὁμοειδῆς uocat. Præter illa uerò quæ
 Cicero inter lumina posuit sententiarum, multa alia, & idem
 Rutilius Gorgiam secutus, non illum Leontinum, sed alium sui
 temporis, cuius quatuor libros in unum suam transtulit, & Cel-
 sus uidelicet Rutilio accedens, posuerunt schemata, Consumma-
 tionem, quam Græcus διαταγῆς uocat, cum plura argumenta ad
 unum effectum deducuntur. Consequens, ille ἰτακτοῦθῆσις, de
 quo nos in argumentis diximus. Collectionem, qui apud illum
 est συλλογῆς. Minas, id est, ἐπιπλήξις. Exhortationem πειραι-
 νάξις, quorum nihil non rectum est, nisi cum aliquam ex his
 de quibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus ex-
 cludere, asseuerare, detrectare, excitare iudicem, pronerbijs uti,
 & uersibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere cri-
 men, quod est δένωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere,
 satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionem quo-
 que, & propositionem, & diuisionem, & rerum duarum co-
 gnationem, quod est, ut idem ualeant, quæ uidentur esse diuer-
 sa, ut non is demum sit ueneficus, qui uitam abstulit data potio-
 ne, sed etiam qui mentem. Quod est in parte finitionis. Ruti-
 lius siue Gorgias, ἀγχιῶσις, ἀνάνησις, ἀθετοφορῶσις, ἀντιφῶσις,
 πειραιῶσις, προειδησις, quod est dicere, quid fieri oportuerit, de
 inde quid factum sit, ἐναυλοῦσις, unde sit enthymema, καὶ ἀνι-
 σῆσις, ἀντιφῶσις, καὶ ἀντιφῶσις etiam, quo statu Hermagoras utitur.
 Visellius, quanquam paucissimas faciat figuras, facit ὁμοειδῆς τα-
 μεν, quod cōmentū uocat, & rationē appellans, ἰτακτοῦθῆσις in-
 ter eas habet. Quod quidem recipit quodammodo & Celsus,
 nam consequens an epichirema sit, dubitat. Visellius adijcit &
 sententiam. Inuenio qui aggregent his διακοῦδῆς, ἀπτοροῦσις,

περὶ ἀντιθέσεως. Sed ut hæc non sunt schemata, sic alia uel sunt forsitan ac nos fugerunt: uel etiam noua fieri adhuc possunt, eiusdem tamen naturæ, cuius sunt ea, de quibus dictum est.

De figuris uerborum. CAP. III.

Verborum uero figuræ, & mutatae sunt semper, & utcumque ualuit consuetudo, mutantur. Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura est: ut huic rei inuidere, non ut omnes ueteres, & Cicero præcipuè hanc rem, & incumbere illi, non in illum, & plenum uino, non uini, & huic non hunc adulari, iam dicitur, & mille alia, utinamq; non peiora uincant. Verum schemata duorum sunt generum, alterum loquendi rationem uocat: alterum, quod collocationem, maximè exquisitum est. Quorum tamen etsi utrunq; conuenit orationi, tamen possis illud grammaticum, hoc magis rhetoricum dicere. Prius fit iisdem generibus quibus uitia. Esset enim omne schema uitium, si non peteretur, sed accideret. Verum autoritate, uetustate, consuetudine plerumq; definitur, sæpe etiam ratione quadam. Ideoq; cum sit à simpliciori etoq; loquendi genere deflexa, uirtus est, si habet probabile aliquid, quod sequatur. Vna tamen in re maxime utilis, ut quotidiani, & semper eodem modo formati sermonis, fastidium leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parce, & cum res poscet, utetur, uelut asperso quodam condimento iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipsam illam gratiam uarietatis amittet. Quamquam sunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè iam hoc ipsum nomen effugerint, quæ etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secreta, & extra uulgarem usum posita, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia satiant: nec se obuias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas cõgestasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. Nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Vergilio: sed subest ratio,

rati
esse
bric
nu
mod
pat
utro
assen
uel e
gens
-Cui
Nec e
Ex il
digna
-Et n
bo sit
gi.
-Mag
Et par
potest
gere.
fuga u
ta tamen
Sihene
di. Tra
pericu
Et futur
rer, per
quam in
ut apud
probare.
solet. Vn

ratio, quia sexus uterque altero significatur. Tam enim mares esse talpas damusq; quam feminas certum est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladium, & inimicos punitus est. Quod mirum minus est, quod in natura uerborum est, & quæ facimus patiendi modo sæpe dicere, ut arbitror, suspicor: & contra facienda, quæ patimur, ut uapulo: ideoq; frequens permutatio est, & pleraque utroq; modo efferruntur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, assentior assentio, reuertor reuerto. Est figura & in numero, uel cum singulari pluralis subiungitur: Gladio pugnacissima gens Romani. Gens enim ex multis. Vel è diuerso:

-Cui non risere parentes,

Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

Ex illis enim qui non risere, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satyra:

-Et nostrum istud uiuere triste Aspexi. cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitam uult intelligi. Utimur & uerbo pro participio: ut,

-Magnum dat ferre talentum. tanquam ferendum.

Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiam dubitari potest, cui simile sit schema, ut in hoc: Virtus est uitium fugere. Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus est fuga uitiorum: aut casus ex illo: Virtutis est uitium fugere. Multum tamen hoc utroque excitatius. Iunguntur interim schemata, Sthenelus sciens pugnae. Est enim sciens Sthenelus pugnantia. Transferuntur etiam tempora: Timarchides negat esse ei periculum à securi: Præsens enim pro præterito positum est. Et futurum pro præsentis. Hoc Ithacus uelit. Et ne te morer, per omnia fit genera, per quæ fit solæcismus: hæc est quoq; quam *ἰσοπρωπ* uocant: cum dissimilis est, tum zeugma dicitur, ut apud Sallustium: Neque ea res falsum me habuit, & Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatem, breuitas etiam peti solet. Vnde eousque processum est, ut non poenitendum, pro non

acturo poenitentiam: & uisuros, ad uidendum missos, idem autor dixerit. Quæ ille quidē fecerit schemata, an idem uocari possint, uidentium, quia recepta sint. Nam receptis etiam uulgo autore contenti sumus. Verum natura eualuit a gentibus, quod Pollio in Labieno damnat: & contumeliam fecit, quod a Cicerone reprehendi notum est. Affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis, cuius amator unice Vergilius fuit:

Aeneid. 11. Vel cum se pauidum contra mea iurgia iactat.

Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci Audierat.

Quorum similia apud ueteres tragicos, comicosq; sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enimvero bis amplius apud eundem: Nam quis te iuuenum confidentissime cum quis sermonis initium sit. &:

Georg. 4.

Tam magis illa tremens, & tristibus effera flammis,

Quam magis effuso crude scunt sanguine pugna. Quod est uersum ex illo: Quam magis ærumna uiget, tam magis ad male faciendum urget. Pleni talibus antiqui, sicut initio Eunuchi Terentius: Quid igitur faciam? inquit. Allusit tandem leno. Catullus in Epithalamio:

—Dum innupta manet, dum chara suis est.

Sed prius dum, significat quoad: sequens, usque eo. Ex Greco uerò translata uel Sallustij plurima, quale est: Vulgus amat fieri. uel Horatij. Nam id maxime probat hoc Ciceronis.

Et mutatio casus: ut, —Nec longæ inuidit auena.

Et Vergilij: —Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam uulgatum actis quoq; Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & abiectio est. Illa; prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est:

Nam neq; Parnasi uobis iuga, nam neq; Pindi. Potest enim deesse alterum nam. Et apud Horatium illud: —Fabriciumq; Hunc, & intonsis Curium capillis. possis demere hunc.

Est etiam abiectio, quæ in complexu sermonis aut initium habet, aut

bet, aut figuram. Figuram: ut, Accede ad ignem hunc, iam calces plus satis. De altera quæ detractio est pluribus dicendū est. Vt in uulgò & cōparatiuis pro absolutis, ut cū se quis infirmo esse dixerit, duo inter se comparatiua commutimus: Si te Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne non potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. Sunt illa non similia solæcis, mo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis assignari solent, ut de uno pluraliter dicamus:

Sed nos immensum spatij consecimus æquor.

Et de pluribus singulariter:

Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis,
Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt:

Næ ue tibi ad Solem uergant uineta cadentem:

Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos,

Næ dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus precipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs. Dicit Seruius.

Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exemplum pro Cecinna, Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit: Restituisse te dixi, Nego me edicto prætoris restitutum esse. Verum enim illud restituisse Ebutius dixit. Nego me Cecinna, edicto prætoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixi extrita syllaba,

figura in uerbo est. Illa quoque ex eodem genere possunt uideri: quam nos interpositionem, uel interclusionem dicimus, Græci *ἰσχυρισμὸν* uocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit: Ego cū te (mecum enim sepiissime loquitur) patriæ reddidissim. Cui adijciunt Hyperbaton, nō illud quod inter tropos esse uelucunt, sed alterum, quod est eius figure sententiæ, quæ *ἄποσπορὸν* dicitur, simile: cū non sensus mutatur, uerum forma eloquendi:

—D ecios,

—Decios, Marios, magnosq; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Caesar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Aeneid. 3. Fas omne abrumpit, Polydorum obruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? Qui tam parua momenta nominibus di-
fcreuerunt, ut ἀβαστη uocant, quam & aliter fieri putant: Quid
loquor, aut ubi sum? Coniunxit autem πρὸς ἰδιότητι & ἀπὸς ποσὶ
Vergilius in illo loco:

Aeneid. 9. Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Hæc schemata, aut his similia, quæ erunt per mutationem, ad
iectiõnem, detractiõnem, ordinem, & conuertunt in se audito-
rem, nec languere patiuntur, subinde aliqua notabili figura ex-
citatum, & habent quandam ex illa uitij similitudine gratiam,
ut in cibus interim acor ipse iucundus est. Quod continget, si ne
que supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis, aut iun-
ctæ, aut frequentes, quia satietatem ut uarietas earũ, ita raritas
effugit. Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione posi-
tum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam ui-
res accommodat. E quibus primum sit, quod fit per adiectiõnem.
Plura sunt genera: Nam & uerba gemuntur uel amplificandi
gratia: ut, Occidi, occidi nõ Sp. Melium. Alterum est enim quod
indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi: ut, Ah Cory-
don, Corydon— Quæ eadem figura nonnunquam per iro-
niam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis, post ali-
quam interiectiõnem, repetitiõ est, sed paulo etiã uehementior.
Bona, miserum me (consumptis enim lachrymis, tamen infixus
animo heret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerbissime uo-
ci subiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendam, sed ad
confirmandam audaciam. Et ab iisdem uerbis plura acriter &
instanter

instante incipiunt: Nihil ne te nocturnum praesidium palatij, nihil urbis uigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora, uultusq; mouerunt? Et iisdem desinunt: Quis eos postulauit? Appius: Quis perduxit? Appius. Quanquam hoc exemplum ad aliud quoq; schema pertinet, cuius initia inter se & fines iisdem sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est: Qui sunt, qui foedera saepe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui bellam crudelissimè gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformarunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Etiam in contraposis uel comparatiuis solet respondere primorum uerborum alterna repetitio, quod modò huius esse loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eò quò intendit, mature cum exercitu perueniat. Te Gallorum, illum buccinarum catus excusitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues, ne consultores tui: ille ne urbes, aut castra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrariū eandem figuram. Ille tenet, & scit ut hostium copia, tu ut aquae pluuia arceantur. Ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. Possunt media quoq; respondere uel primis: ut, Te nemus Angitia, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis: Et haec nauis onusta praeda Siciliensi, cum ipsa quoque esset etiam praeda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis utrinque medijs. Respondent primis & ultima: Multa & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat, & diuidit: Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus euo. Lam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlysi. Et iterat & dicitur Graecè, nostri regressionem uocant. Nec solum in eodem sensu, sed etiam in diuerso eadem uerba contrahuntur

sumuntur

sumuntur: Principum dignitas erat penè par, non par fortasse eorum, qui sequebantur. Interim uariatur casibus hæc & generibus iteratio: Magnus est labor dicèdi, magna res est. Et apud Rutilium longiore περίοδος & hæc initia sententiarum sunt: Pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tu huius filius es? Fit casibus modò hoc schema, quod πολλήν ὄσον uocant. Constat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio: Quod autem tempus ueni dandi? illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde sumptum? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Hanc rerum coniunctam diuersitatem Cecilius μεταβολήν uocat, qualis est pro Cluentio locus in Oppianicum: Illum tabulas publicas uiolasse, censorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerunt: cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinis tutorem unquam liberis suis scripsit. & deinceps adhuc multa, ut hæc in unum congeruntur, ita cōtrà illa dispersa sunt, quæ à Ciccone dissipata dici puto:

Hic segetes, illic ueniunt felicius uuae,

Arborעי fœtus alibi.

& deinceps.

Illà uerò apud Ciceronem mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo post interuallo redditum est ultimum, & media primis, & medijs ultima cōgruunt: Vestrum iam hic factum deprehenditur P. C. non meum, ac pulcherrimū quidem factum, uerum, ut dixi, non meum, sed uestrum. Hanc frequentiore repetitionem πολλήν uocāt, quæ fit ex permixtis figuris, ut suprà dixi, utq; se habet epistola ad Brutū: Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per C. Pompeium, te ego ergo cum redierim. Et in eisdem sententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum, ut apud Persium, —Vsq; adeo ne

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et apud Ciceronem: Neq; enim poterat indicio ex his damnatis

qui in
desine
ex A
fertur
terim
Quid
in simul
sentent
idem, q
Pierides
Gallo
Sed ne
in senat
ximus, in
tendenti
rim per
Rursus
tiam dix
nem uoc
ide signi
ficantia:
dere aliq
dio libro
uidetur, i
Vidi ocul
id (ut alio
ne, utium
hic, uirtus
affectus. C
Nam & g
ue p̄s uide
facientes a

qui indicabantur. Sed sensus quoq; toti quemadmodū cœperunt desinent: Venit ex Asia, hoc ipsum quàm bonum? Tri. pl. uenit ex Asia. In eadem tamen periodo & uerbum ultimū primo re- fertur: tertium iam sermone adiectum est: Verum tamen uenit. In- terim sententia quidem repetitur, sed eodem uerborum ordine: Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quenquam insimulare falsò: Quid inquā Cleomenes facere potuit? Prioris sententia uerbum ultimum ac sequentis primum frequenter est idem, quo quidem schemate utuntur poëta sæpius:

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,

Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Sed ne oratores quidem raro: Hic tamen uiuit, uiuit? imò etiam in senatum uenit. Aliquando, sicut in geminatione uerborum di- ximus, initia quoq; & clausule sententiarum alijs, sed non aliò tendentibus uerbis, inter se consonant. Initia hoc modo: Dede- rim periculis omnibus, obtulerim insidijs, obiecerim inuidiæ. Rursus clausule: I bidem statim: Vos enim statuistis, uos senten- tiam dixistis, uos iudicastis. Hoc alijs uerborum uarijs, alijs distinctio- nem uocant, utrūq; etiam si est diuersum, recte. Nam est nominū idē significantiū separatio. Cōgregantur quoq; uerba idē signi- ficantia: Quæ cum ita sint Catilina, perge quò cœpisti: Egre- dere aliquādo ex urbe: Patent portæ, proficiscere. Et in eundem alio libro: Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio *πλεονασμὸς* uidetur, id est, abundans supra necessitatem oratio, sicut illa: Vidi oculis antè ipse meis. In illo enim uidi, inest ipse. Verum id (ut alio quoq; loco dixi) cum superuacua oneratur adiectio- ne, uitium dicitur: cum autem auget manifestam sententiā, sicut hic, uirtus: Vidi, ipse, antè, oculis, quot uerba, totidem sunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio & repetitio & qualiscunq; adiectio *πλεονασμὸς* uideri potest. Nec uerba modò, sed sensus quoque idem facientes accruantur: Perturbatio istum mentis, & quadam sce- lerum

Ouid. 5. Me-
tamorph.

lerum offusa caligo, & ardētes furiarum faces excitarunt. Con-
geruntur & diuersa: Mulier, tyranni seu crudelitas, patris
amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium:

Sed graue Nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti Exaturanda meis.
Inueni qui & hoc uocarent πειρησι, cui non assentior, cum sint
unius figuræ. Mixta quoq; & idem, & diuersum significantia,
quod & ipsum διαδρομη uocant: Quæro ab inimicis, sint ne
hæc inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta per
me. Et inuestigata, comperta, patefacta, aliud ostēdunt: Sublata,
deleta, extincta, sunt inter se similia, sed non etiam prioribus.
Et hoc autem exemplum, & superius aliam quoque efficiunt fi-
guram: quæ quia cōiunctionibus caret, Dissolutio uocatur, apud
cum quid instantius dicimus. Nam & singula inculcantur, &
quasi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura, nō in singulis mo-
dō uerbis, sed sententijs etiam: ut Cicero dicit contra concionem
Metelli, Qui indicabātur, eos uocari, custodiri, ad senatū addu-
ci iussi, in senatu sunt positi. & totus hic locus. Rutilius hoc ge-
nus διαδρομη uocat, eorū quæ possunt esse copulata, dissolutione.
Contrariū est schema, quod cōiunctionibus abūdat. Illud ἀνω-
τοπι, hoc πολυουνοτοπι dicitur, hoc est uel ipsdē sæpius repetitū, ut
-Tectumq; laremq;
Armaq; Amyclæumq; canem, Cressamq; pharetram.

Vel diuersis: Arma uirumq; - Multum ille & terri-
Multa quoq; & bello.

Aduerbia quoq; & pronomina uariantur:
Hic illum uidi iuuenem - Bissenos cui nostra dies -
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti.

Sed utrunque horum coaceruatio: etenim tantum iuncta aut
dissoluta. Omnibus scriptores sua nomina dederunt: sed uariis
& ut cuique fingenti placuit. Fons quidem unus, quia aciora
facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandam præ se fe-
rentia

rentia
xiqua
esse ra
enim
ribus r
Nec ha
nec obi
nis. Sum
uirtus g
magis p
statis m
ambitus
rierunt.
septro
nostram
Ioue pro
Ex T an
Atreus, q
At que p
xime gra
in figur
satis ex c
dio Greco
mo nullu
Erras, in
rani. Cui
decenter
Nonimus.
Et quo, s
Hanc qui
ceat ince
Hic unum

rentia, uelut sapius erumpentis affectus. Gradatio quæ dicitur
 æquæ, apertiore[m] habet artem, & magis affectatam, ideoq[ue]
 esse rarior debet. Est autem ipsa quoque adiectionis. Repetit
 enim quæ dicta sunt, & priusquam ad aliud descendat, in prio-
 ribus resistit. Eius exemplum ex Græco notissimo transfratur:
 Nec hæc dixi quidem, sed nec scripsi: nec scripsi quidem, sed
 nec obij legationem: nec obij quidem, sed nec persuasi Theba-
 nis. Sunt tamen erudita & Latina: Africano uirtutē industria,
 uirtus gloriam, gloria annulos comparauit. Et Calui: Non ergo
 magis pecuniarum repetundarum quam maiestatis, neq[ue] maie-
 statis magis quam Plautia legis, neq[ue] Plautia legis magis quam
 ambitus, neq[ue] ambitus magis quam omnium legum iudicia pe-
 rierunt. Inuenitur apud poetas quoque, ut apud Homerum de
 sceptro quod à Ioue ad Agamemnonem usq[ue] deducit, & apud
 nostrum etiam Tragicum:

Ioue propagatus est, ut perhibent, Tantalus,

Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus

Atreus, qui nostrum porro propagat genus.

At quæ per detractiōem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq[ue] ma-
 xime gratia petuntur, quarum una est ea, quam libro proximo
 in figuris distuli, Synecdoche, cum subtractum uerbum aliquod
 satis ex ceteris intelligitur: ut Cælius in Antonium: Stupere gau-
 dio Græcus. Simul enim auditur, cæpit. Cicero ad Brutum: Ser-
 mo nullus, scilicet nisi de te. Quid enim potius? Tum Flauius:
 Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exo-
 rari. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba
 decenter pudoris gratia subtrahuntur:

Nonimus & qui te, transuersa tuentibus hircis,

Et quo, sed faciles Nympha risere, sacello.

Hanc quidam Apostrophen putant, frustra. Nam illa quid tæ-
 ceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum:

Hic unum uerbum, & manifestum quidem desideratur. quæ si

E

Apostro

Aposiopesis est, nihil, in quo deest aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem Apopsiopesim semper uoco, in quo res quæcunq; relinquatur intelligenda, ut ea quæ in epistolis Cicero: Data Luper calibus, quo die Antonius Casari, quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema imposuit. Altera est per detractionem figura, de qua modò dictum est, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur *συνεπιθεσις*, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referuntur, quarum unaquæq; desideraret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciant, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furorè reuocauerit. Medium quoq; potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, ut cum marem fœminamq; filios dicimus. Et singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeò sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud planè figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur:

-Socijs tunc arma capeffant

Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars Bellum posterior participio insistat, utriq; tamen cõuenit illud Edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. *Συνεπιθεσις* uocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Huic diuersam uolunt esse distinctionem, cui dant nomen *ἰσοπαρονομασία*, quæ similia discernuntur, Cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortè, pro illiberali diligentè: quod pendet ex similitudine, ideoq; an figura sit, dubito. Cui cõtraria est ea, quæ ex uicinia transit ad diuersa aut similia: -Breuis esse laboro, Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uerunt in se aures, et animos excitant. Huic nomè est *ἰσοπαρονομασία* quæ

quæ
uicin
Dom
in o
ficiat
plisu
cia ei
Quæ
est or
culeiu
ille dix
Non e
ciendu
uoces a
ctione
dum: ec
tandi p
curetur
apud O
Cornifi
dus ad
rei prop
non in p
contrari
bem esse
est, tum
est: Non
uero: Ne
nit, sed
mens &
disponam
exemplo

que dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloantilla: Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum uerbo idē uerbum plus significatē subiungitur: Quando homo, hostis homo. Quibus exemplum in aliud usus, sed in uno facilis est geminatio. Πρῶτον αὐτῷ ei cōtrarium est, quod eodem uerbo quasi falsum* augetur: *negatur. Que lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. Cui cōfinis est cōtrarium, eiusdem uerbi contraria significatio: cum Proculcius quereretur de filio, quod is mortem suam expectaret, & ille dixisset, se uerò non expectare: Imò, inquit, rogo expectes. Non ex eodē, sed diuerso uicinū accipitur, cum supplicio afficiendum dicas, quē supplicatione dignū iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eadem diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum uel correptione mutata, quod etiā in iocis frigidum: equidem tradi inter præcepta miror, eorumq; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono: Amari iucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Auium dulcedo ad auium ducit. Et apud Ouidium ludentem: Cur ego non dicam Furia te furiam. Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterū. Sed elegantius, quod est positū in distinguendam rei proprietatem: Hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Et quæ prepositionibus in contrarium mutantur. Non emissus ex urbe, sed immisus in urbem esse uideatur. Melius atq; acrius, quod cū figura iucundum est, tum etiam sensu ualet: Emit morte immortalatē. Illa leuior est: Non Pisonum, sed pistorū. & Ex aratore orator. Pessimū uerò: Ne patres conscripti uideantur circumscripti. Raro euenit, sed uehementer uenit. Sic contingit, ut aliquis sensus uehemens & acer uenustatem aliquam non eodem ex uerbo non dissonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domestico exemplo? Pater meus cōtra cum qui se legationi immortiturum

dixerat, deinde uix paucis diebus in sumptis re infecta redierat, Non exigo uti immoriaris legationi, immorare. Nam & ualeat sensus ipse, & in uerbis tantū distantibus iucūde cōsonat uox, præsertim nō captata, sed uelut oblata, cū altero suo sit usus, alterū ab aduersario acceperit. Magnæ ueteribus cura fuit, gratiā dicēdi e paribus cōtrarijs acquirere. Gorgias in hoc inmodicus, copiosus utiq; prima etate Isocrates fuit. Delectatus est his etiam M. Tullius, uerum & modum adhibuit non ingræte (nisi copia redundet) uoluptati, & rem aliqui leuem sententiarum pondere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio cum in acris incidit sensus, innata uidetur esse, non accersita. Simulium ferè quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties uerbū uerbo finale, aut non dissimile ualde quaeritur: ut, -Puppēs; tuæ pubesq; tuorum.

Et, Sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. Et: Non enim tam spes laudanda, quam res est. Aut certe par est extremis syllabis cōsonans: Non uerbis, sed armis. Et hoc quoq; quoties in sententijs acres incidit, pulchrum est: Quantum possis in eo semper experire, ut prosis: hoc est πρὸς τὸν σκοπόν, ut plerisq; placuit. Cleosteus πρὸς ἄνδρα existimat, quod sit e membris non dissimilibus. Secundum ut clausula similiter cadat, uel iisdem in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλειος similium duarum sententiarum uel plurium finem. Non modò ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus ferè sunt, non tamen ut semper ultimus consonent, quæ τρικωλα dicunt: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationē amētia. Sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire sententijs potest. Fit etiam singulis uerbis: Hæc cubat, dolet, piget, pudet. Et: Abijt, excessit, erupit, euasit. Tertium est quod in eosdem casus cadit, ὁμοιοπρωτοῦ dicitur. Sed neque quod finem habet similem, est ὁμοιοπρωτοῦ: utique in eundem finem uenit ὁμοιοτέλειος. Quia ὁμοιοπρωτοῦ, est tantum casus similis

simil
ne de
uel ex
ma n
poter
apud
peric
ma, in
Præsi
dant,
tum, n
agro l
impua
minus
tia, qu
quæ
mutati
i quor
trimon
autem,
uno fit
eo quo
bina b
sentēti
modifi
mus: O
gnific
ultimo
quod in
ingitu
Verū, si
tur ad si

similis, etiam si dissimilia sint quæ declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, sed respondent uel prima inter se, uel medijs, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & summa medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. Nec enim semper paribus syllabis constat, ut est apud Afrum: Anusso nuper infelicis aule si non praesidio inter pericula, tamē solatio uitæ inter aduersa. Ea uerò uidetur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiunt, ut hic, Praesidio, solatio: & ut penè similia sint uerbis, & paribus cadant, & eodem desinant modo. Etiam ut sint, quod est quartum, membris aequalibus, quod ἰσοκλιπερ dicitur: Si quantum in agro locusq; desertis audacia potest, tantum in foro atq; iudicijs impudentia ualeret, ἰσοκλιπερ est, & ἐμοισθηωβρ habet, Non minus nūc in causa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudentia, quam tum in ui faciēda cecit audacia, ἰσοκλιπερ, ἐμοισθηωβρ, ἐμωρισθηωβρ. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti. Non minus cederet quam cecit. Adhuc ἐμωρισθηωβρ & παρωνομασία est: Neminem posse alteri dare matrimonium, nisi quem penes sit patrimonium. Contrapositum autem, uel ut quidam uocant, contentio (ἀντιθεωβρ dicitur) non uno fit modo. Nam & fit si singula singulis opponuntur, ut in eo quod modo dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenij, uestri auxiliij est. Et sententiæ sententijs, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui cōmodissime subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ sunt simili casu, dissimili sententiā in ultimo locata: ut, Quod in tempore mali fit, nihil obsit, quin quod in causa boni fuit, prosit. Nec semper cōtrapositum subiungitur, ut in hoc: Est igitur iudices non scripta, sed nata lex. Verū, sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut in eo quod sequitur: Quam non didicimus,

accepimus, legimus, uerū ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus. Nec semper quod aduersum est contraponitur, quale est apud Rutiliū: Nobis primū dij immortales fruges dederūt: nos quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri rēpub. reliquerūt: nos etiā socios nostros de seruitute eripuimus. Fit etiā assūpta illa figura, qua uerba declinata repetūtur, quod *ἀναμειβάμενα* dicitur: Nō ut edam uino, sed ut uiuā edo. Et quod apud Ciceronē cōuersum ita est, ut cū mutationem casus habeat, etiā similiter desinat: Vt & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. quod & eodem cluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio: E tenim cū artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, q̄ scenā introeat, tum uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eō non accedat. Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia: Si Consul Antonius, Brutus hostis: si conseruator reipublicæ Brutus, hostis Antonius. Olim plura de figuris quā necesse erat: & adhuc erit, qui putet esse figuram: incredibile est quod dico, sed uerum. *ἀδύνατον ἴσμεν* uocant. & Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter, *ἀξιοδοτῶ, ἀποδοτῶ*. Longius euectus sum, sed redeo ad propositum. Quædam uerborum figuræ paulum figuris sententiarum declinātur, ut dubitatio. Nam cum est in re, priori parti assignanda est: cum in uerbo, sequēti, siue me malitiā, siue stabilitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat, hīc emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerunt, ut in uerbis etiam esset hæc figura: Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallustium in Ciceronem: O Romule Arpinas. quale est & apud Menandrum, Oedipus Othryasius. Hæc omnia copiosius sunt executi, qui nō ut partem operis trāscurrerunt, sed proprie libros huic operi dedicauerunt, sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, *iuuant Visellius, alijq; nō pauci: sed nō minor erit eorū qui* uiuā gloria. Ut fateor autē uerborū figuras posse plures reperiri a quibusdam

brsda
assent
libro p
ipse
uerō
digress
uol
sunt fig
nomin
Nam e
Verbo
Cæcili
que si
ostendi
si angu
in
positum
nam de
tio: quo
tur, que
aut sing
neq; acc
torem u
Cicero.
timō re
Præstat
enim uir
Sed uni
Siue ind
Pinguia
Et totus
Relatio

busdam, ita ipsæ quæ ab autoribus claris traduntur, meliores, non
 assentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Orat.
 libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo uidetur
 ipse damnasse: quarum pars est, quæ sententiarum potius, quam
 uerborum sit, ut imminutio, improuisa imago, sibi ipsi respositio,
 digressio, permissio, contrarium. Hoc enim puto quod dicitur
 in *ἀποδείξεις*, sumpta ex aduerso probatio. Quædam omnino non
 sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio, siue hoc
 nomine significatur comprehensa breuiter sententiæ, siue finitio.
 Nam & hæc Cornificius, atq; Rutilius schemata λέγειν putant.
 Verborum autem* concinna transgressio, id est, hyperbaton, quod *continua
 Cecilius quoq; putat schema, à nobis est interposita: et mutatio,
 quæ si ea est, quam Rutilius ἀμοιωσις uocat, dissimilitudinem
 ostendit hominum, rerum, factorumq;: si latius fiat, figura non est:
 si angustius, in *ὀψιδίοις* cadet. Si uerò hæc appellatio significat
 ἐπιπλάγιον, satis de ea dictum est. Quod uerò schema est ad pro-
 positum subiecta ratio? utrum quod Rutilius ἀλογοσύνη uocat?
 nam de illo dubitari possit, an schema sit, distributis subiecta ra-
 tio: quod apud eundem primo loco positum est, *πρὸς ἀποδείξεις* dicitur,
 quæ ut maxime seruetur, sanè est in pluribus propositis, quia
 aut singulis statim ratio subijcitur, ut est apud Antonium: Sed
 neq; accusatorem cum metuo, qui sum innocens: neq; competi-
 torem uereor, qui sum Antonius: neque Consulem spero, qui est
 Cicero. Aut positus duobus uel tribus eodem ordine singulis con-
 tinuò redditur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeij:
 Prestat enim nemini imperare, quam alicui seruire: Sine illo
 enim uiuere honeste licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est.
 Sed uni rei multiplex ratio subijcitur, ut apud Vergilium:
 Sive inde occultas uires & pabula terræ
 Pingua cōcipiunt, siue illis omne per ignem Excoquitur uitium.
 Et totus locus. Seu plures calor ille uias. Seu durat magis.
 Relationem quid accipi uelit, non liquet mihi. Nam si ἀπαμαρτυρία

aut ἐπιπόδον, aut ἀλευραλῆλῶ dicit, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid id est, neq; hoc, neq; superiora in Oratore repetit. Sola in eo libro posita ponitur inter figuras uerborum, exclamatio, quam sententiæ potius puto. Affectus enim est, & cæteris omnibus consentio. Adijcit his Cæcilius ποδὶς φασί, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem. Præterea sententiam, membrum, articulum, interpretationem, conclusionem: quorū priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; sunt schemata, πδρομολογίαν, οὐαγκῶον, ἠθοποιίαν, δικαυλογίαν, πρόληψιν, χδρακίμεισμὸν, βραχυλογία, πδρασώπηση, παρρησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ sunt argumentorū, figuris adscripserūt. Ego illud de his etiam quæ uere sunt, adijciam breuiter: sicut ornant orationes opportuniè posita: ita ineptissimas esse, cum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoq; non desinunt eas necere, quas sine sententiâ sectari iam est ridiculum, quàm querere habitum, gestumq; sine corpore. Sed ne hæ quidè quæ recte fiunt, densandæ sunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus multum in actu ualet: sed si quis ducere os exquisitis modis, & frontis ac luminum incōstantia trepidare non desinat, rideatur. Et oratio habeat relictam quandam uelut faciem: quæ ut stupere immobili rigore non debebit, ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Scièdum uerò in primis quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, misericordione pugnandum est, quis ferat cōtrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum his

rebus

rebus
ostent

D
gis elat
etiam l
post eu
didiffen
indubi
Nam e
relinqu
sitionis
rit, mod
dant. Q
mam or
subuert
tiam præ
ne, argu
omnibu
melius l
gmina, a
rò ars st
manus c
nerat. n
est maxi
uero qui
locatum
rum, &
licentia
quantò
moras ob

rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, & ubicunq; ars ostentatur, ueritas abesse uideatur.

De compositione.

CAP. IIII.

DE compositione nō equidem post Marcum Tullium scribere audeam, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi & eiusdem ætatis homines scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere uel collocandi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedam in plerisq; Ciceroni, atq; in his ero, quæ indubitata sunt, breuior: in quibusdam paulum fortasse dissentia. Nam etiã cum iudicium meum ostendero, suū tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curam omnē compositionis excludant, atq; illū horridum sermonē ut fortē effluerit, modò magis naturalem, modò etiã magis uirilem esse cōtendant. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod à natura primam ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertetur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec proximijs præparare, docere expositione, argumentis probare, affectibus cōmouere scierunt. Ergo his omnibus, non sola cōpositione caruerunt: quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidē casas, aut uestibus pellium tegmina, aut urbibus mōtes ac syluas mutari oportuit. Quæ porro ars statim fuit? quid non cultu nitescit? cur uites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. mansuefacimus animalia? indomita nascuntur. Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius nerò qui incompositum potest esse, quàm iunctum & bene collocatum? Neq; si parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione simili penè licentia lasciuientium, compositionis est iudicandum. Cæterum quanto uehementior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis aquis ac re-

luctantibus, tantò quæ connexa est, & totis uiribus fluit, fragorosa atque interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas speciei solui putent, quando nec ulla res sine arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor? An non eam quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri uidemus? & arcu dirigentium tela quò certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorum, atque in omni palæstra quid satis recte cauetur, ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi compositione uelut amentis quibusdam neruis ue intendi & concitari sententiæ uidentur. Ideo eruditissimo cuiq; persuasum est, ualere eam quam plurimum, non ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum. Primum quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure, uelut quodam uestibulo, statim offendit: deinde quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus duceret auditoem. In certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt, nec eosdem modos adhibent, cum bellicum est canendum, & cum posito genu supplicandum. Nec idem signorum concentus est procedente ad prælium exercitu, idem receptui * cæm. Pythagoreis certe moris fuit, & cum euigilassent, animos ad lyram excitare, quò essent ad agendum erectiores: & cum somnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut si quid fuisset turbidiorum cogitationum, componerent. Quòd si numeris & modis inest quedam tacita uis, in oratione est uehementissima: quantumq; interest sensus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua compositione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quedam & sententijs parua, & elocutione modica, uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciosè dictum, soluat, & turbet, abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quedam sua in Oratore Cicero: Nam neq; me diuinitas

tie mo
mercat
si ad ill
iecerit
Illum a
do quæ
attinet
Illum ne
ne dispo
tia colle
fiteor p
Et sit, e
adhuc p
tor Cice
studios
mosibem
rant. Na
lteriorib
que in e
disset fid
tuerit ess
positio e
uenissent
tio, & cl
den etia
hendis:
leniter flu
tentes eti
diuersitat
nere uole
Et atq; c
cum aliqu

tie mouent, quibus omnes Africanos & Lelios multi uenality
 mercatoresq; superarunt. & sequentes deinceps periodos: quas
 si ad illum modū perturbes, uelut fracta aut trasuersa tela pro=
 ieceris. Idem corrigit quæ à Graccho composita durius putat.
 Illum decet, nos hac sinus probatione contenti, quòd in scribē=
 do quæ se nobis solutoria obtulerint, componemus. Quid enim
 attinet eorū exempla quærere, quæ sibi quisq; experiri potest?
 Illud notasse satis habeo: quòd pulchriora & sensu, & elocutio=
 ne dissolueris, hòc orationē magis deformem fore, quia negligē=
 tia collocationis ipsa uerborum luce deprehēditur. Itaq; ut cō=
 fiteor penè ultimam oratoribus artē compositionis, quæ perfe=
 cta sit, contigisse, ita illis priscis habitam inter curas, in quātum
 adhuc profecerāt, puto. Neq; enim mihi quamlibet magnus au=
 tor Cicero persuaserit Lysiam, Herodotum, Thucydidem, parū
 studiosos eius fuisse. Genus fortasse sint secuti nō idem quod De=
 mosthenes, aut Plato, quāquam & ij ipsi inter se dissimiles fue=
 runt. Nā neq; illud in Lysia dicendi textum tenue, atq; rarum
 letioribus numeris corrūpendum erat. Perdidisset enim gratiā,
 quæ in eo maxima est, simplicis atq; inaffectati coloris: perdi=
 disse fidē quoq;. Nam scribebat alijs, nō ipse dicebat, ut opor=
 tuerit esse illa rudibus & incompositis similia, quod ipsum cō=
 positio est. Et historiæ (quæ currere debet ac ferri) minus con=
 uenissent intersistentes clausulæ, & debita actionibus respira=
 tio, & eludendi inchoandiq; sentētias ratio. In cōcionibus qui=
 dem etiam similiter cadentia quædam & contraposita depre=
 hendas: in Herodoto uerò cum omnia (ut ego quidem sentio)
 leniter fluunt, tum ipsa diæxvβs habet eam iucunditatem, ut la=
 tentes etiam numeros complexa uideatur. Sed de propositorum
 diuersitate post paulum. Nunc quæ prius ijs qui recte compo=
 nere uolent, discēda sint. Est igitur ante omnia oratio alia uin=
 cta atq; cōtexta, soluta alia, qualis in sermone & epistolis, nisi
 cum aliquid supra naturā suam tractant, ut de philosophia, de
 repu

republica, similibusq;. Quod non eò dico, quia non illud quoq; solutum habeat suos quosdam, & forsitan difficiliore etiam pedes: neq; enim aut hiare semper uocalibus, aut desitui temporibus uolunt sermo & epistola: sed non fluunt, nec coheret, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula, quam nulla sint. Nonnumquam in causis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quae non illis, sed alijs utitur numeris, dissimulatisq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa series tres habet formas: incisa, quae *ῥόμωρα* dicuntur: membra, quae *ῥόμωρα* & *ῥόμωρα*, quae est uel ambitus, uel circumductum, uel cōtinuatio, uel conclusio. In omni porro compositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, & numerus. Primum igitur de ordine. Eius obseruatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt quae diximus *ῥόμωρα*. In his cauendum ne decrescat oratio, & fortiori iungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent sententiae & insurgere: ut optime Cicero, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatori totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio superuenit. Et si coepisset à toto corpore, non bene ad latera faucesq; descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut uiros ac foeminas, diem uel noctem, ortum & occasum dicas potius, quam retrorsum. Quaedam ordine permutato fiunt superuacua, ut fratres gemini. Si si praecesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimis quorundam fuit obseruatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus ad uerbijs, nomina appositis, & pronomiuis rursus essent priora. Nam fit contra quoq; frequenter non indecore. Necnon & illud nimis est superstitionis, ut quaeq; sint tempore, ea etiam facere ordine priora, non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interdum plus ualent ante gesta, ideoq; leuioribus superponenda sunt. Verbo sensum eludere multo, si compositio patitur, optimum est. In uerbis enim sermonis uis inest. At si id asperum erit, cedat haec ratio numeris, ut fit apud summos Graecos, Latiniq;

nosq; or
cludet, h
sunt uirtu
sunt. Id
congruum
ipsa enor
Felicissim
ra, & cum
uero trans
ximis libr
hoc ipsum
caenatis, S
fraxinos.
mas. Quo
positio. Sa
si in media
rari circū
ri, & infig
cōspectu po
minus uale
fide uome
quoq; adije
die. Solebat
asperandae
Cloantilla:
apud te iud
catamq; mo
ris, quo eos
tiosa locatio
ut in breui,
iuncta sit, &
caur. Iuncl
nosq;

nosq; oratores frequentissimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos uel figuras, quæ sunt uirtutis, receptum est. Non enim ad pedes uerba dimensa sunt. Ideoq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur, quo congruunt maxime: sicut in structura saxorum rudium, etiam ipsa enormitas inuenit, cui applicari, & in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportunè cadens contingit. Quædam uero transgressiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris, & interim etiam compositione uitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultet atq; lasciuiant, quales illæ Meccenatis, Sole & aurora rubet plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequiis quidem unus inter miserrimos uiderem meas. Quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uerbo, quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, & obscurari circumiacentibus solet: in clausula positum assignatur auditori, & infigitur: quale est illud Ciceronis, Ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere postridie. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se facile uomendi necessitati, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius traicere in clausulas uerba tantum asperandæ compositionis gratia, & maxime in proxijs, ut pro Cloantilla: Gratiæ agam continuo. Et pro Lælia: Eis utrisque apud te iudicem periclitatur Lælia. Ad eò refugit teneram delicatamq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitiosa locatione uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuisse dicenda: qui si uitiosus est, licet & iuncta sit, & apte cadens oratio, tamen merito incomposita dicatur. Iunctura sequitur. Ea est in uerbis, incis, membris, periodis

riodis. Omnia namq; ista & uirtutes, & uitia in complexu habent. Atq; ut ordinem sequar, primum quæ imperitis quoq; ad reprehensionem notabilia uidentur, id est, quæ cõmissis inter se uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima sequentis syllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum uocalium concursus, qui cum accidit, hiat & interstitit, & quasi laborat oratio. Pessimè longæ, quæ easdem inter se literas cõmittunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maxime ore efferuntur. E, plenior est: I, angustior, ideoq; obscurius in his uitium. Minus peccabit, qui longis breues subiiciet, & adhuc qui preponet longæ breuem. Minima est in duabus breuibus offensio. Atq; cum alia subiunguntur alijs, perinde asperiores erunt, prout oris hiatu simili, aut diuerso pronuntiabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligentia in hoc, an sollicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentia est hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorrescere, nimiosq; non immeritò in hac cura putat omnes Isocratem secutos, præcipueq; Theopõpum. At Demosthenes & Cicero modice respexerunt ad hanc partem. Nam & cõiunctes literæ, quæ οὐκ ἀλοιγὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quam si omnia uerba suo fine cludantur: & nonnunquam hiulec etiã decent, faciuntq; ampliora quædam: ut, Pulchra oratione apta omnino iactare: tum longæ per se, & uelut optime syllabæ, quæ qui etiã mediij temporis inter uocales quasi interstitatur, asperumunt. Qua de re utiq; Ciceronis potissimum uerbis, Habet, inquit, ille tanquam hiatus & cõcursus uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Caterum consonantes quoque, eæq; præcipue quæ sunt asperiores, in commissura uerborum rixantur, & S, ultima cum X, proxima, quarũ tristior etiam, si bine collidantur, stridor est: ut, Ars studiorum, quæ fuit causa

& Scri

& Scri
aliq; c
Messala
ma, cum
in Orato
Inde bel
Die' har
reperit n
sectari u
ultima es
transire p
Mulum
noue lite
tur, & t
cõcant. V
prime seq
stolis exci
O fortuna
Etiam mo
necesse est
etiam breu
ex diuerso
tarditatem.
ter, & sim
gantur. Ne
liq; his co
riant, nisi g
tura non e
& in his ex
stionis, qua
tis uinum r
pleuit. Et co

& Seruio, ut dixi, subtrahendæ S, literæ, quoties ultima esset,
 aliq; consonante susciperetur: quod reprehendit Lauranius,
 Messala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ulti-
 ma, cum dicit: Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiam Cicero
 in Oratore plures antiquorum tradit sic locutos:

Inde belligerare po' meridiem: & illa Censorij Catonis,
 Die' hanc, æque M, litera in E, mollita, quæ in ueteribus libris
 reperia mutare imperiti solêt: & dum librariorū inscitiam in-
 sectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties
 ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eam
 transire possit, etiam si scribitur, tamen parum exprimitur: ut,
 Multum ille. &: Quantum erat. adeo ut penè cuiusdam
 nouæ literæ sonum reddat. Neque enim eximitur, sed obscura-
 tur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ
 coëant. Videndum etiam ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint
 primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epi-
 stolis excidit: Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. Et in carmine:

O fortunatam natam me consule Roman.

Etiam monosyllaba si plura sunt, malè continuabuntur, quia
 necesse est compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoq;
 etiam breuium uerborum ac nominum uitanda continuatio, &
 ex diuerso quoque longorum. afferunt enim quandam dicendi
 tarditatem. Illa quoq; uitia sunt eiusdem loci, si cadentia simili-
 ter, & similiter desinētia, & eodem modo declinata multa iun-
 gantur. Nec uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, simi-
 liaq; his continuari decet, cum uirtutes etiam ipsæ tedium pa-
 riant, nisi gratia uarietatis adiuta. Membrorū incisorumq; iun-
 ctura non eo modo est obseruanda, quo uerborum, quanquam
 & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimū refert compo-
 sitionis, quæ quibus anteponas. Nam & uomens frustis esculē-
 tis uinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal im-
 pleuit. Et contrā (nam frequentius utar iisdem diuersarū quoq;
 rerum

rerum exēplis, quō sint magis familiaria) Saxa atq; Solitudines uoci respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur atq; cōsistunt. Magis id insurgebat, si uerteretur. Nam etsi plus est saxa quām bestias cōmoueri, inest tamen compositioni decor. Sed transeamus ad numeros. Omnis structura, ac dimēsiō, & copulatio uocum, constat aut numeris (numeros p̄uuis accipi uolo) aut ūt̄q; id est, dimensione quadā. Quod etiā si constat utriusq; pedibus, habet tamen non simplicem differentiā. Nam rhythmi, id est, numeri, spatio temporum constant: metra etiam ordine. ideoq; alterum esse quantitatis uidetur, alterū qualitatis. P̄uuis aut par est, ut Dactylus: unam enim syllabam parē breuibus habet. Est quidem uis eadem & alijs pedibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorum temporum, breuē unius, etiam pueri sciunt. Aut fescuplex, ut Pæan, cuius uis est ex longa et tribus breuibus, quiq; ei contrarius ex tribus breuibus & longa: uel alio quoquo modo, tempora tria ad duo relata fescuplum faciunt. Aut duplex, ut Iambus: nam est ex breui & longa, quiq; est ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes, sed hoc interest, quod rhythmo indifferens est, Dactylus ne ille priores habeat breues, an sequentes. Tempus enim solum metitur, ut à sublatione ad positionem iisdem sit spatij pedum. In uersu pro Dactylo potest non poterit Anapæstus, aut Spondeus, nec Pæan eadem ratione à breuibus incipiet ac desinet. Neque solum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, sed ne Dactylum quidem, ut fortē Spondeum, alterum pro altero. Itaq; si quinq; continui Dactylos (ut sunt in illo, Panditur intereā domus omnipotentis Olympi) confundas, solueris uersum. Sunt & illa discrimina, quod rhythmis libera spatia, metris finita sunt, & his certa clausula, illi quo modo cœperant, currunt usq; ad uersus finem id est, transitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis modo, rhythmus etiam in corporis motu est. Inania quoque tempora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in

metris

metris a
animo
gnant q
habeat
percussio
orationi
sio. Est i
riuntur i
omnium
ptum, qu
ra. Sed in
runt qui
gerunt. A
meris, ide
ad rhythm
situit, &
-Numero
-Numeris
Inuadunt
sibenes ful
torra ferren
tio. Nam
ullam in co
positione, a
pitum digi
quenter se,
quod esset i
cum est, esse
esse nolunt
tur ex pedib
sit igitur po
rhythmena, r

metris accidunt: maior tamē illic licentia est, ubi tempora etiam animo metiuntur, & pedum, & digitorum ictu interualla significant quibusdam notis: atq; aestimāt, quot breues illud spatium habeat. inde τριπόδιον, πεντάποδιον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam οὐδέποτε tempus est unum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeò repetuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis, omnium generū excidant uersus. Et contrā nihil est prosa scriptum, quod non redigi possit in quaedam uersiculorum * genera. Sed in adeò molestos incidimus grammaticos, quorum fuerunt qui Lyricorum quaedam carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequentissimè dicit totum hoc constare numeris, ideoq; reprehenditur à quibusdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam sunt numeri rhythmici, ut & ipse constituit, & secuti eum Vergilius, cum dicit:

-Numeros memini, si uerba tenerem.

& Horatius:

-Numerisq; fertur Lege solutis.

Inuadunt ergo hanc inter ceteras uocem. Neque enim Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris contorta ferrentur. In quo si hoc sentit, rhythmis contorta, dissentio. Nam rhythmici, ut dixi, neque finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, sed qua coeperunt sublatione ac positione, ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorum. Id quod Cicero optimè uidet, ac testatur frequenter se, quod numerosum sit querere, ut magis nō ἀρρυθμῶδες, quod esset insecutum atque agreste, quàm ὀρθοῦδες, quod poetice est, esse compositionem uelit: sicut etiam quos palestritas esse nolumus, eos qui dicuntur ἀρρυθμῶδες. Verim ea, quae efficitur ex pedibus aequa conclusio, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius, quàm numerus, & oratorius numerus, ut enigmata, rhetoricus syllogismus? Ego certe ne in calumniam

cadam, qua ne M. quidē Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cum pro composito dixerō numerum, & ubicunq; iam dixi, oratorium dicere intelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut assignata sibi debet connectere: nam uel dura inter se commissa potiora sunt inutilibus. tamen & eligere quaedam, dum ex ijs, quæ idem significant, atque idem ualeant, permissim: & adijcere, dum non ociosa: & detrahere, dum non necessaria. Sed & figuris mutare & casus, & numeros, quorum uarietas frequenter gratia compositionis adscita etiam sine numero solet esse iucunda: etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet, sumat compositio, uitauiſſe uel uitasse, Deprehendere uel deprehendere. Coitus etiam syllabarum non nego, & quicquid sententijs aut eloquentiæ non nocbit. Precipuum tamen in hoc opus est, scire quod quoque loco uerbum maxime quadret. Atq; is optimè componet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Ratio uerò pedum, in oratione est multo, quàm in uersu difficilior. Primum quod uersus paucis continetur, oratio longiores habet sæpe circuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi est, & una ratione decurrit: orationis compositio nisi uaria est, & offendit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoq; (ut ita dixerim) tractatu numeris inserta est. Neq; enim loqui possumus nisi è syllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & desideratur in clausulis, & apparet, primū quia sensus omnis habet suum finem, possidetq; naturale interuallū quo à sequentis initio diuidatur. Deinde quod aures continuam uocem secute, ductæq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicant, cum ille impetus stetit, & intuēdi tēpus dedit. Non igitur durum sit, neq; abruptū, quo animū uelut respirant, ac reficiuntur. Hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximā clausulis diligentia postulant initium nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorum facilius ratio

est. No
num ex
gratiam
ut uia
adlocat
(quod s
Eodem, qu
miliaris
nam bal
& qui a
quoq; no
quod eti
be neſtu
quaterna
Oriona.
uerbis ut
inter se co
maximum
dant penē
rimum mo
medijs quo
rentium p
modo men
etiam in ij
tur illi uel
unius ſpiri
tionem in
ba, & tria
numeros h
mantur hæ
remiſſe, ex
uerum, aut

est. Non enim coherent alijs, nec præcedentibus seruiunt, sed no-
 num exordium sumunt, cum illa quamlibet sit composita, ipsam
 gratiam perdat, si ad eam rupta uia ueniamus. Nanque cum sit,
 ut uidetur, seuera Demosthenis compositio, *ἡρώτερον μὲν ὁ ἀνέστης*
ἀδελφῶν τῶν θρόνῳ εὐχόμενα πᾶσι καὶ πάσι. Et illa quæ ab uno,
 (quod sciam) Bruto minus probatur, cæteris placet, *καὶ ἄρ' ἄλλοι*
ἔδωκεν, καὶ ἄλλοι ὁμοῦ. Non desunt qui Ciceronem carpant in his: Fa-
 miliaris cœperat esse balneatori. Et nō minus dura archipiratæ.
 nam balneatori et archipiratæ idē finis est, qui πᾶσι καὶ πάσι,
 et qui *καὶ ἄλλοι ὁμοῦ*: sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo
 quoq; nonnihil, quod hic singulis uerbis bini pedes continetur,
 quod etiā in carminibus est permolle, nec solum ubi quinæ sylla-
 bæ necluntur, ut in his: Fortissima Tyndaridarum, sed etiam
 quaternæ, cum uersus cluditur, Apennino, et armamentis, et
 Oriona. Quare hoc quoq; uitandum est, ne plurium syllabarum
 uerbis utamur in fine. Medijs quoque non ea modo cura sit, ut
 inter se coherent, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc
 maximum uitium est, breuium cōtextu resulent, ac sonum red-
 dant penè pueriliū crepitaculorū. Nā ut initia clausulæq; plu-
 rimum momenti habent, quoties incipit sensus aut desinit, sic in
 medijs quoq; sunt quidā conatus, qui leuiter interfistunt. Ut cur-
 rentium pes etiam si nō moratur, tamē uestigium facit. Itaq; non
 modo membra atque incisa bene incipere, atque cludi decet: sed
 etiam in ijs, quæ nō dubie contexta sunt, nec respiratione utun-
 tur illi uel occulti gradus. Quis enim dubitet unum sensum et
 unius spiritus esse? Animaduerti iudices, omnē accusatoris ora-
 tionem in duas diuisam esse partes. Tamen et duo prima uer-
 ba, et tria proxima, et deinceps duo rursus, ac tria, suos quasi
 numeros habent spiritū sustinentes, sicut apud rhythmicos aesti-
 mantur hæ particule, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres,
 remissæ, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut se-
 uerum, aut luxuriosum, aut quadratū, aut solutū erit. Quædam

etiam clausulae sunt claudae atque pendentis, si relinquuntur: sed sequentibus suscipi ac sustineri solent, eoq; facto uitiū, quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult P. R. obsoletis criminibus accusari Verrem: durum si desinas. sed cum est continuatum ijs quae sequuntur, quanquam natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, inaudita desiderat, saluus est cursus. Ut adeas tantum dabis: male cluderet: nam & trimetri uersus pars ultima est, excipit, ut cibum uestitumq; introferre liceat, tantum: praecipue adhuc firmatur ac susinetur ultima, Recusabat nemo. Ver sum in oratione fieri multo scēdissimum est totum, sicut etiam in parte deforme, utique si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in ingressu. Nam quod est cōtra saepe etiam decet, quia & cludit interim optime prima pars uersus, dum intra paucas syllabas, praecipue senarij atque octonarij. In Africa fuisse, initium senarij est: primum pro Q. Ligario caput cludit. Esse uideatur. Nam nimis frequens octonarium inchoat. Talia sunt Demosthenis, $\pi\alpha\sigma\tau\iota\ \kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\sigma\tau\iota\varsigma$, $\kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\sigma\tau\iota\ \upsilon\mu\iota\pi\ \sigma\theta\lambda\omega\ \upsilon\sigma\tau\iota\kappa\epsilon\upsilon$, & totum penē principium. Et ultima uersuum initio cōueniunt orationis: Et si uereor iudices. & Animaduerti iudices. Sed initia initijs non conueniunt. Titus Liuius hexametri exordium cepit: Facturus ne operae pretium sim. Nam ita edidit, estq; melius, quam quo modo emendatur. Nec clausulae clausulis, ut Cicero. Quò me uertam nescio: qui trimetri finis est. Trimetrum & Pro misero dicere liceat. Sed enim pedes tres percussiones habent. Pocius claudit finis hexametri, ut Brutus in epistolis: Neq; enim illi malunt habere tutores aut defensores, quanquam sciunt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, quia hoc genus sermōnis proximum est. Itaq; & uersus hi ferē excidūt, quos Brutus ipso componendi ductus studio sapissime facit: non raro Asinius. Sed etiā Cicero nonnunquam, ut in principio statim orationis in Laecium Pisonem: Prò dij immortales, quis illuxit dies? Non minore re autem cura uitandum est quicquid $\sigma\upsilon\beta\upsilon\lambda\alpha\ \mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$, quale est apud Salu-

Salu-
sit, ta-
mus co-
potuit
creont-
quod d-
& hec
ipam
oration-
quorum
est, quo
is enim
bi trisy-
chimoq;
uatur. N
pedes, ne
pluribus
oīo term-
Periambo-
trarium e-
nominem
longa du-
appellari
Amphima-
inter breu-
Bacchius,
Palimbaco-
dici uolun-
ge Molof-
uenit. Sed
bis magis
lerem ac m

Salustium: Falsò queritur de natura sua. Quamuis enim uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentissimus compositionis, in Timæo prima statim parte uitare ista non potuit. Nam & initium hexametri statim inuenias, & anacreontion protinus colon efficias, & si uelis trimetron, & quod duobus pedibus, & parte, πορτυμυδης à Græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ἐν ὀμίῳσι νόγες ἰπῶσι, ex mollissimo rhythmorum genere excidant. Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de his quoque, quorum nomina quoniam uaria esse traduntur, constituendum est, quo quæq; appellemus: & quidem Ciceronem sequar: nam is eminentissimos Græcorum est secutus, excepto quòd pedes mihi trisyllabos non uidetur excedere, quanquam ille Pæane Dochimoq; quorum prior in quatuor, secundus in quinque, excurrit, uatur. Nec tamen ipse dissimulat quibusdã numeros uideri non pedes, neq; immeritò. Quicquid enim suprã treis syllabas, id ex pluribus est pedibus. Ergo cum constent quatuor pedes binis, octo ternis, Spondeum longis duabus, Pyrrhichium (quem alij Perianbum uocant) breuib;: Iambum breui longaq; huic contrariam è longa & breui: hunc Choreũ nos, ut alij Trocheum, nominemus. Ex his uerò qui ternas syllabas habent, Dactylum, longa duabusq; breuib;: huic tẽporibus parem, sed retrò actum, appellari constat Anapeston. Media inter longas breuis faciet Amphimacrum, sed frequentius eius nomen est Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys. Duabus longis breuem sequẽtib; Bacchius, totidem longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trocheum, quem Tribrachyn dici uolunt, qui Choreo Trochei nomen imponunt, totidẽ longæ Moloson efficiunt. Horum pedum nullus non in orationem uenit. Sed quò quicq; sunt temporibus pleniore, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationem, breues celerem ac mobilem. Vtrunque locis utile. Nam & illud, ubi opus

est uelocitate, tardū & segne: & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac resultans meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse momenti, quòd & longis longiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ, ut quamuis neq; plus duobus temporibus, neque uno minus habere uideatur (ideoq; in metris omnes breues longæq; inter se obseæ sunt pares) lateat tamē nescio quid, si quicquam supersit, aut desit. Nam uersuum propria conditio est, ideoq; in his quædam etiam communes. Veritas uerò quia patitur æquè breuem esse uel longam uocalem cum est sola, quam cum eam consonantes una plures uel præcedunt, certe in dimensione pedum, syllaba quæ est breuis insequente alia uel breui, quæ tamen duas primas consonantes habeat, fit longa: ut, Agrestem tenui musam meditaris auena.

Nam licet gre breuis, facit tamen longam a priorē. Dat igitur illi aliquid ex suo tempore: quomodo, nisi habeat plus quam quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus? nunc unum tempus accommodat priori, & unum accipit à sequente: in due natura breues, positione sunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes in eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset quem non sit necesse in oratione deprehendi. Licet enim Pæanem sequatur Epherum inuentum à Thrasymacho, probatū ab Aristotele, Dactylumq; ut temperatioribus breuibus, ac longis, fugiat Spondeum & Trochæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata: & Heroi qui est idem Dactylus, Aristoteli amplior, Iambus humanior uideatur, Trochæum ut nimis currentē damnet, eiq; Chordacis nomen imponat, eademq; dicant Theodectes ac Theophrastus, si
 *uicinos milia post eos Halicarnasseus Dionysius, irrumpent etiā ad uitos, nec semper illis Heroo aut Pæane suo, quem quia uersu raro facit, maxime laudat, uti licebit. ut sint tamen alijs alijs erubriores, non uerba facient, quæ neq; augeri, nec minui, nec sua modulatione produci aut corripi possint: sed transmutatio &

collocat
 pedes:
 mini qu
 Astya
 Hic
 trimetra
 Miscen
 circumfi
 natura n
 nam igit
 riatibus
 tinuantu
 leniores,
 à longis,
 sar. Len
 quod int
 Clausula
 quamuis
 in fine p
 temporis
 lens meas
 dit, an pr
 tem time
 breuis, an
 do sedebit
 tria temp
 cipit, hui
 quis antea
 syllabas h
 neq; minu
 uel unus e
 reis. Item

collocatio. Pleriq; enim ex commissuris eorū, uel diuisione sunt pedes: quo fit ut iisdem uerbis alij atq; alij uersus fiant, ut memini quendam non ignobilem poëtam ita luisse:

Astra tenet cælum, mare classes, area messem.

Hic retrorsum fit Sotadeus. Itemq; Sotadeo adiungat retro trimetros: Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miscendi ergo sunt, curandumq; ut sint plures, qui placeāt, & circumfusi bonis deteriores lateāt. Nec uerò in literis, syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cum quaq; optimè coëat. Plurimum igitur autoritatis, ut dixi, & ponderis habent longa, celeritatis breues: quæ si miscentur quibusdam longis, currunt: si cōtinuantur, exultant. Acres, quæ ex breuibus ad longas insurgūt: leniores, quæ à longis in breues descendunt. Optimè incipitur à longis, recte aliquando à breuibus: ut, Nouum crimen C. Cæsar. Lenius: ut, Animaduerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoque è longis firmissima est, sed cludent & breues, quamuis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quòd uidetur aliquid uacantis temporis ex eo, quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas, intelligo multum referre, utrum ne longa sit, quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum est dicere: Incipientem timere, quam illud: Ausus est confiteri. Atqui si nihil refert breuis, an longa sit ultima, idem pes erit: uerum nescio, quomodo sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tēpus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet. Nec solum refert, quis claudat, sed quis antecedit. Retrorsum autē neq; plus tribus, ijq; si nō ternas syllabas habebūt, repetēdi sunt (absit tamen poëtica obseruatio) neq; minus duobus, alioqui pes erit, non numerus. Potest tamen uel unus esse Dichoreus, si unus est, qui constat ex duobus Chores. Itemq; Pæan, qui est ex Choreo & Pyrrhichio, quæ aptum

initijs putant: uel contrà qui est è tribus breuibus & longa, cui
 clausulam assignant, de quibus serè duobus scriptores huius ar-
 tis loquuntur. Alios omnes quocumque sint temporum, quæ ad
 orationem pertineant, Pæanas appellant. Est & Dochimus, qui
 fit ex Bacchio & Iambo, uel Iambo & Cretico, stabilis in clau-
 sulis & seuerus. Spondeus quoque, quo plurimum est Demo-
 sthenes usus, moram semper per se habet: optime præcedet cum
 Creticus, ut in hoc, De quo ego nihil dicam, nisi depellendi cri-
 minis causa. Illud est quod supra dixi, multum referre, uno ne
 uerbo pedes sint duo comprehensi, an uterq; liber. Sic enim fit
 forte, criminis causa: molle, archipirate: mollius si Tribachys
 præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddam in ipsa di-
 uisione uerborum latens tempus, ut in Pentametri medio, Spon-
 deo, qui nisi alterius uerbi fine, alterius initio constet, uersum
 non efficit. Potest, etiam si minus bene, præponi Anapæstus. Nu-
 licre non solum nobili, uerum etiam nota. Tum Anapæstus &
 Creticus. Iambus quoque, qui est utroque syllaba minor: præ-
 cedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præ-
 ponitur: iisdem in armis sui. Tum Spondeus & Bacchius, sic
 enim fiet ultimus Dochimus: iisdem in armis sui. Ex ijs, quæ su-
 præ probaui, apparet Molosson quoque clausule conuenire,
 dum habeat ex quocumq; pede ante se breuem. Illud scimus, ubi-
 cunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit Spondeus præ-
 cedente Pyrrhichio: ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore
 Pæane: ut, Brute dubitauit, nisi potius hoc esse uelimus Dacty-
 lum & Bacchium. Duo Spondei non serè coniungi patiuntur,
 quæ in uersu quoque notabilis clausula est, nisi cum id fieri po-
 test ex tribus quasi membris: Cur de profugis nostris copias cõ-
 paratis contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne Dactylus quo-
 dem Spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnatum
 in fine orationis. Bacchius, & cludit, & sibi iungitur: Vires-
 num timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: ut, Non
 uentura

uentura
 nisi si u
 Molosson
 test, no
 ti Spon
 Romanu
 tur, quo
 nit, Patri
 ante se C
 gloria, di
 seruatio
 re. Habe
 peius Cho
 fuisse: si
 chus, si u
 modo clud
 ex Troch
 fit Pæan, q
 uidia. Sed h
 præcedente
 minus erunt
 orationis ex
 tijs optimus
 fulis, In con
 uerò quam
 detur fini q
 plurimos. Si
 duceret: nisi
 turpe ducere
 more damus
 pe illud inter
 sum, & tr

uenena timeres, sed uirus timeres. Contrario quoque quis cludet, nisi si ultimam longam esse uolumus: optimeque habebit ante se Molossion: ut, Et spinis respersum: aut Bacchium, Quod hic potest, nos possemus. Sed uerius erit claudere Chorem precedentem Spondeo. Nam hic potius est numerus, Nos possemus: et, Romanus sum. Cludet et Dichoreus, si pes idem sibi ipsi iungatur, quo Asiatici sunt usi plurimum. Cuius exemplum Cicero ponit, Patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. Accipiet ante se Choreus et Pyrrhichium, Omnes prope ciues uirtute, gloria, dignitate superabat. Cludet et Dactylus, nisi eum obseruatio ultima Creticum facit: ut, Muliercula nixus in litore. Habebit ante bene Creticum et Iambum, Spondeum male, peius Chorem. Cludit Amphibrachus: Qu. Ligarium in Africa fuisse: si non eum malumus esse Bacchium. Non optimus est Trocheus, si ultima est breuis, quod certe sit necesse est, alioque modo cludet, qui placet plerisque Dichoreus? Illa obseruatione ex Trocheo fit Anapaestus. Idem Trocheus precedente longa fit Paean, quale est, Si potero: et, Dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit et Pyrrhichius Choreo precedente. Nam sic Paean est. Omnes ij, qui in breues excidunt, minus erunt stabiles, nec alibi ferè satis apti, quam ubi cursus orationis exigitur, et clausulis non intersistitur. Creticus est initijs optimus, Quod precatus à dijs immortalibus sum. et clausulis, In conspectu populi Romani uomere postridie. Apparet uero quam bene eum praecedant uel Anapaestus, uel ille, qui uidetur fini aptior, Paean. Sed et se ipse sequitur, Seruare quam plurimos. Sic melius, quam Choreo precedente, Quis non turpe duceret? nisi ultima breuis pro longa sit. Sed fingamus sic: Non turpe duceret? Sed hic est illud inane quod dixi. Paululum enim more damus inter ultimum atque proximum uerbum, et turpe illud interuallo quodam producimus: alioqui sit exultantissimum, et trimetri finis, Quis non turpe duceret? sicut illud,

Ore spiritum excipere liceret: si iungas, lasciuu carminis est, sed interpunctis quibusdam, & tribus quasi iniitijs sit plenum auro ritatis. Nec ego cum præcedentes pedes posui, legen dedi, ne alij essent, sed quid ferè accideret, quod in præsentia uideretur optimum, ostendi. Et quidem non optimè est sibi iunctus Anapestus, ut qui sit pentametri finis, uel rhythmus, qui nomen ab eo traxit, Nam ubi libido dominatur, innocentia leue præsidium est. Nam Synalœphe facit, ut ultima syllaba pro una sonent. Mollior fiet præcedente Spondeo uel Bacchio, ut si mutes idem, Leue innocentia præsidium est. Non me capit (ut à magnis uiris dissentiam) Pæan, qui est ex tribus breuibus, & longa. Nam est ipse una plus breui Anapesto, facilitas & agilitas: quod quid ita placuerit his, non uideo, nisi quod illum ferè probauerint, quibus loquendi magis, quam oradi studium fuit. Nam & ante se breuibus gaudet Pyrrhichio & Choreo, mea uel nostra facilitas. At præcedente Spondeo tum planè finis est trimetri, cum sit per se quoq; ei contrarius. Principijs meritò laudatur. Nam & primà stabilem, & tres celes habet, tanè hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio, quæ ferri debet, ac fluere, demetiendis pedibus, ac perpendendis syllabis consenescat. Nam id tum nuseri, tum in minimis occupati est. Neq; enim qui se totū in hac cura consumpserit, potioribus uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesserulas (ut ait Lucilius) struet, & ammiculate inter se lexeis committet. Non ne ergo refrigeretur calor, & impetus pereat, ut equorum cursum qui dirigit, minuit, & passus qui equat, cursum frangit, quasi numeri non fuerint in compositione deprehensi? Sicut poëma nemo dubitauerit imperito quodam initio sussum, & aurium mensura, & similiter decurrentium spatiorum obseruatione esse generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit macta scribendi exercitatio, ut ex tempore etiã similia fundamus. Neq;

nero tar
uersum
tes, ex
est, quan
Versibus
Ergo qu
composi
sentiant,
lenibus n
da depre
tionem co
uero arte
cooperam
potest? Fi
currunt. C
ptum eius
senti delib
plurimum
alia pauci
breuia, &
sus finitus
strum igne
uulgi atq;
tius quam
reddam, s
fuisse? Com
hoc animu
sum igitur
iucundum,
arte, sed na
quoq; gene
tera quæ ac

vero tam sint intuendi pedes, quàm uniuersa comprehensio: ut uersum facientes, totum illum decursum nõ sex uel quinq; * par= * pedes
 tes, ex quibus cõstat uersus, aspiciunt. Antè enim carmen ortum est, quàm obseruatio carminis. Indeq; illud:
 Versibus quos olim Fauni uatesq; canebant.

Ergo què in poëmate locum habet uersificatio, eum in oratione compositio. Optime autem de illa iudicant aures, quæ & plena sentiunt, & parũ expleta desiderat, & fragosis offenduntur, & lenibus mulcetur, & cõtortis excitatur, & stabilia probat, clauda deprehendunt, redundãtia & nimia fastidiunt. Ideoq; docti rationem componedi intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uerò arte tradi non possunt. Mutandus est casus, si durius is quo ceperamus feratur: num in quem transeamus ex quo, præcipi potest? Figuræ laboranti etiam compositione uariatæ sæpe succurrunt. Quæ? cum orationis, tum etiam sententiæ: num præscriptum eius rei ullum est? Occasionibus utendum, & cum re præsentis deliberandũ. Enim uero spatia ipsa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudiciũ? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuiã, & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiã cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem uestrum ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi atq; hanc opinionem populi Romani fuisse. Cur hosce potius quàm hos? Neq; enim erat asperum. Rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit plenũ sine hac geminatione nõ esse. Ad sensum igitur referenda sunt. Nequis satis fortè quid seuerum, quid iucundum sit, intelligere: facias quidẽ natura duce melius quàm arte, sed nature ipsi ars inerit. Illud prorsus oratoris, scire, ubi quoq; genere cõpositionis sit utendũ. Ea duplex obseruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad comprehensiones, quæ efficiuntur

efficiuntur ex pedibus: & de his prius. Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus. Incisum (quantum mea fuit opinio) erit sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur: Domus tibi deerat: at habebas: Pecunia superabat: at egebas. Fiunt autem etiam singulis uerbis incisa: ut, Diximus, testes dare uolumus. Incisum est, diximus. Membrum autem est sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est: at remotum a ceteris uim non habet, ut per se manus, & pes, & caput. & O rem excogitatum. Quando ergo incipit corpus esse? cum uenit extrema conclusio: quem quaso nostrum fecerit, ut uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat. Itaque siue incisa & membra iuxta sunt, & conclusionem utique desiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem. Genera autem duo sunt, alterum simplex, cum sensus unus longiore ambitu circunducitur: alterum quod constat membris, & incisis, quae plures sensus habent. Aderat ianitor carceris, & carnifex Praetoris, & reliqua. Habet periodos membra minimum duo. Melius numerus uidetur quatuor, sed recipit frequenter & plura. Modus eis a Cicerone, aut quatuor senariis uersibus, aut ipsius iambicus modo terminatur. Praestare debet, ut sensum concludat: si aperta, ut intelligi possit: non immodica, ut memoria contineri. Membrum longius iusto tardum, breuius instabile est. Vbi cunctae acriter erit & instanter pugnaciterque dicendum, membrum caesimque dicemus. Nam hoc in oratione plurimum uidetur adeoque rebus accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente eaque audientem horrescere. Membratim plerumque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus, exceptis quae non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut Verrem Proserpine raptus. Haec enim lenis & fluens contextus

debet. P
dine, cō
eis, & i
cuses: i
autem a
cum iud
se credit
nitos nu
Nanque
fuit, ut
mant, con
fusiores
materia
nobis par
Nam quis
pugnacius
tis longas
mia & or
his contrari
locos, & q
proxiuum
cesserim C
optimam ce
Si Caesar ex
causa disce
fuit. Non q
hanc esse ce
dicis animi
tum modest
tum ad dili
lem compon
cero usus est

debet. Periodos apta proœmijs maiorum causarum, ubi sollicitudine, cōmendatione, miseratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione: sed poscitur tum austera, si acuses: tum fusa, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum est, quò sit amplius compositionis genus, cum iudex nò solum rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, & uoluptate iam ducitur. Historia non tam finitos numeros, quàm orbem quendam contextumq; desiderat. Namq; omnia eius membra cōnexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehensis gradum firmant, continent, & continentur. Demonstratiuum genus omnifusiores habet liberioresq; numeros. Iudiciale & concionale, ut materia uarium est, sic etiã ipsa collocatione uerborum: ubi iam nobis pars ex duabus (quas modo fecimus) secunda tractãda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia grauius esse dicenda? Grauib, sublimibus, ornatis longas magis syllabas conuenire? Ita ut lenia spatium, sublimis & ornata claritatem quoque uocum poscant potius, quàm his cōtraria. Magis laudarem, breuibus argumenta, partitiones, locos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaq; componemus proœmium uarie, atque ut sensus eius postulabit. Neq; enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compositionem esse proœmij, ut apud Asinium, dixit: Si Cesar ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic cause disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principijs recusem. Nam iudicis animus uarie præparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Qu. Ligario

Qu. Ligario? Narratio serè tardiores, atq; (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, & nominibus maxime mixtos. Nam & uerbis, ut sæpius pressa est, ita interim insurgit: sed docere & insigere animis res semper cupit, quod minime festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accommodatis utentur. Non tamen ita ut Trocheis, quæ celeria quidè, sed sine uiribus sunt. Verum quamuis sint breuib; longisq; mixta, non tamen plures longas quàm breues habētia. Illa sublimia, spatiosas clarasq; uoces habent, amant amplitudinem. Dactyli quoque ac pæanes, etiā maiori ex parte syllabis breuib; temporibus tamen satis pleni. Aspera contrā, Iambis maxime cōcitantur, non solum quod sit è duabus modò syllabis, eoq; frequentiore quasi pulsus habent, quæ res lenitati contraria est: sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, & à breuib; in longas nituntur, & crescant. Ideoq; meliores Choreis, qui à longis in breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis, lentas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorem compositionem, quam si quidem sciremus, doceremus: sed sit necesse est tarda & supina. Verum nisi ex uerbis atque sententijs per sese inquiratur, satis odiosa esse non poterit. Denique, ut semel finiam, sic serè componendum, quo modo pronuntiandum erit. An non in proœmijs plerunq; submissi, nisi cum in accusatione concinendus est iudex, aut aliqua indignatione complendus? In narratione pleni atque expressi? In argumentis citati, atque ipso etiam motu celeres sumus? ut in iocis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoque motui sua quædam tempora, & ad signa pedum, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio numeros. Quid? non uox ad actus accommodatur nature ipsarum, de quibus dicimus, rerum? Quò minus id mirum in pedibus

orationis

orationi
re, delica
rem, qui
Hyper
At ille co
ribus Cho
dem decu
amittit:
Quid igit
Aspera ue
Quis hoc
Nisi imp
In uniuers
compositi
qualis ap
norum m
debeat est
& uersifi
dare, & id
da suspicio
creat. Quo
affectus, n
potest ei c
putat hoc
dustria su
tur. Sed ne
sitioni seru
cisse uideat
pretermitt
cile, quod
eiusmodi u
liatem. No

orationis, cum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaque ubi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui Spondeis atque Iambis maxime continetur:

Hyperoargus Sceptra mihi liquit Pelops.

At ille comicus æque senarius, quem Trochaicum uocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem?

Aspera uerò, et maledicta etiam in carmine Iambis crassantur:

Quis hoc potest uidere? quis potest pati?

Nisi impudicus, et uorax, et aleo?

In uniuersum autem, si sit necesse, duram potius atque asperam compositionem malim esse, quam effoeminatam et eneruam, qualis apud multos: et quotidie magis lasciuimus, scilicet in tonoriam modis saltitantes. At ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, et in eosdem semper pedes ire. Nam et uersificandi * genus est unam legem omnibus sermonibus * modus dare, et id cum manifesta affectatione, cuius rei maxime cauenda suspicio est, tum etiam tædium ex similitudine ac facietatem creat. Quodque est dulcius, magis perdit, amittitque et fidem, et affectum, motusque omnes, qui est in hac cura deprehensus: nec potest ei credere, aut propter eum dolere, et irasci iudex, cui parat hoc uacare. Ideoque initia quedam quasi soluenda de industria sunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neque longioribus, quam oportet hyperbatis compositioni seruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certe nullum aptum atque idoneum uerbum pretermittemus gratia lenitatis. Neque enim erit ullum tam difficile, quod non commodè inseri possit, nisi quod in euitandis eiusmodi uerbis non decorem compositionis querimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulgisse compositioni,

tioni, quam Atticos, quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratie. Nec uitium dixerim, si Cicero à Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri Græciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso destinatum modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, cõiunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractiõne, mutatione, usu, pro natura rerum, quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atque loquendi, prior sit. Disimulatio cura præcipua, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti & coacti esse uideantur.

M. FAB. QVINTILIANI
ORATORIARVM INSTITUTIONUM, liber Decimus.

De copia uerborum.

CAP. I.

ED HAEC eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quædam facilius, quæ apud Græcos ^{et} ^{et} ^{et} nominatur, acciperent. Quam scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere queri scio. Quod esset diligenti nobis examinandum cura, si qualibet earum rerum possimus una esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, ut si qui flexus iisdem defuerint, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neq; solida atq; robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stylo uires acceperit, & eitra lectionis exemplum labor illa creans rectore fuit. Qui autem scierit quo sint quæq; modo dicta, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorum maximi protinus erit momenti. Nam certe cum sit in eloquio positum

positum oratoris officium, dicere ante omnia est, atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est: proximam deinde imitationem, nouissimam scribendi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad summam nisi ex principijs non potest, ita procedente iam opere minima incipiunt esse, quae prima sunt. Verum nos non quo modo sit insitutus Orator, hoc loco dicimus: nam id quidem aut satis, aut certe uti potuimus, dictum est: sed ut athleta qui omnia iam perdidicerit à præceptore nimirum quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit: ita eum qui res inuenire & disponere sciet, uerba quoq; & eligendi, & collocandi rationem perceperit, instruamus qua in oratione quae dicere, facere, quam optime, quam facillime possit. Non ergo dubium est, quin ei uelut opes sint quaedam parandae, quibus ubicunq; desideratum erit, possit ei constare copia rerum ac uerborum. Sed res propriae sunt cuiuscunq; causae aut paucis communes, uerba in uniuersas parandae: quae si rebus in singulis essent singula, minorem curam postularent, nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed cum sint alij alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficietia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atq; ut ita dicam, in conspectu, ut cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. E quidem scio quosdam collecta, quae idem significarent uocabula, solitos ediscere, quod facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum essent usi aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugiente repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset: quod cum est puerile, et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum: turbam enim modum congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodq;. Nobis autem copia cum iudicio paranda est, uim orandi, non circulatoriam uolubilitatem spectantibus: id autem consequemur optima legendo atq; audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptissimum. Omnibus enim serere, praeter

G pauca,

pauca, quæ sunt parum uerecunda, in oratione locus est. Nam scriptores Iamborum, ueterisq; comædiæ etiã in illis sepe laudantur: sed nobis nostrũ opus interim tueri satis est. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima: & humilibus interim & uulgaribus est opus, & quæ nitidior in parte uidentur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Hæc ut sciamus, atq; eorum non significationem modo, sed formas etiam mensurasq; norimus, & ut ubicunq; erunt posita, conueniant, nisi multa lectione atq; auditione assequi non possumus, cũ omnem sermonem auribus primũ accipiamus: propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam uerba quedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius nature, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, inter sit, ut ensis & gladius: alia quæ etiam si propria rerum diuinarum sint nomina, τρονιὸς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrũ & mucro. Nam per abusionem sicarios etiam omnes uocamus, qui eadem telo quocunq; commiserint. Alia conuictu uerborum plurimum ostendimus, quale est:

—Et pressi copia lactis.

Plurima uero mutatione figuramus: Scio, non ignoro: & non me fugit, non me præterit: & quis nescit? nemini dubiũ est. Sed etiã ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio, & uideo, sepe idem ualent quod scio: quorum nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio, ut non solum cum occurrerint, sed etiã cum oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uisu oculorum intelligo: nec ut mucro gladium, sic mucronem gladium ostendit. Sed ut copiosus uerborum sit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum uel audiendum est. Nam omnium quæcunq; docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quæ traduntur artibus, cum eò, qui discit, perductus est, ut intelligere

ea sine

ea sine
doctor
tes mag
& an
uentur
licitud
pericul
bit qd
in dice
ne cert
aut ille
ab illis
cum int
dentur
optime
est, nec
dubites,
& tract
mus, qu
ratione
tur. ac
me fillat
citudinem
liber utiq
tutes fre
parat di
nis dicit
nus place
erunt cog
tas causa
continge
Aschimis

ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit: quia quæ
 doctor præcipit, orator ostendit. Alia uero legentes, alia audien-
 tes magis adiuuant. Excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine
 & ambitu rerum, sed rebus incendit: uiuunt enim omnia & mo-
 uentur, excipimusq; noua illa uelut nascentia, cum fauore ac so-
 licitudine: nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum qui orant,
 periculo afficimur. Præter hæc uox, & actio decora, commenda-
 bit quod quisq; locus postulabit, & pronüciandi uel potentissima
 in dicendo ratio, & ut semel dicā, pariter omnia docet. In lectio-
 ne certius iudiciū, quod audienti frequēter, aut suus cuiq; fauor,
 aut ille laudantium clamor extorquet: pudet enim dissentire, &
 ab illis tacita quadam uerecūdia inhibemur plus nobis credere,
 cum interim & uitiosa pluribus placeant, & à corrogatis lau-
 dentur etiam, quæ nō placent. Sed e contrario quoq; accidit, ut
 optime dictis gratiam praua iudicia non refrant. Lectio libera
 est, nec actionis impetu trāscurrit: sed repetere sæpius licet, siue
 dubites, siue memoriæ penitus affigere uelis. Repetimus autem
 & tractamus: & ut cibos māsos ac propè liquefactos demitti-
 mus, quò facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa ite-
 ratione mollita, & uelut confecta, memoriæ imitationiq; trada-
 tur. ac diu nō nisi optimus quisq; & qui credentem sibi mini-
 me fallat, legendus est, sed diligenter, & penè ad scribendi solia-
 citalinam: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus
 liber utiq; ex integro resumendus, præcipueq; oratio, cuius, uir-
 tutes frequēter ex industria quoq; occultantur. Sæpe enim præ-
 parat dissimulatim insidias orator, atq; in prima parte actio-
 nis dicit, quæ sunt in summa profutura: itaque suo loco mi-
 nus placent, adhuc nobis quare dicta sint ignorantibus: ideoq;
 erunt cognitæ omnibus, repetenda. Illud uerò utilissimum, nosse
 eas causas, quarum orationes in manus sumpsimus, & quoties
 continget, utrinq; habitas legere actiones, ut Demosthenis atq;
 Aeschini inter se contrarias: ut Seruij Sulpitij atque Messalæ,
 quorum

quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter. Et Pollionis & Cassij reo Aspernate, aliasq; plurimas. Quinetiam si minus patres uidebuntur, aliqua tamē ad cognoscendam litium questionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tiberonis in Q. Ligarium, & Hortensij pro Verre. Quinetiam easdem causas utile erit scire: nā pro domo Ciceronis dixit Calidius, & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiam si egisse cum Corn. Celsus falsò existimat, & Pollio ac Messala defunderunt eosdē. Et nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Passieni, Decimij Lelij orationes ferebantur. Neq; id statim legenti persuasum sit, omnia quae omnes autores dixerint, utiq; esse perfecta: nam & labant aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum uoluptati: nec semper intendunt animū, & nonnunquam fatigantur, cū Ciceroni dormire interim Demosibenes, Horatio etiā Homerus ipse uideatur. Summi enim sunt, homines tamen: acciditq; ijs, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si uitia magnorum consequantur. Modeste tamē & circumspecto iudicio de tantis uiris pronunciandum est, ne (quod plerisq; accidit) damnent, quae non intelligunt: ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium sequuntur, neq; id immeritò: namq; ab his & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, praecipueq; uo^l attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium. Mauditia reparantur: ideoq; in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamen non per omnia poëtas esse oratori sequendos, nec libertate uerborum, nec licentia figurarū: totumq; illud studiorum genus ostentationi comparatum, & praeter id quòd so-

lam pe

lam pe
quada
poscit,
pprius
di quae
uerba, se
Nos uer
& ad ui
bigine u
mens sim
bellis, &
tionem q
sic est leg
tandas: es
tum, & s
opus non
posteritat
motoribu
ut dixi,
cuis atq;
cogitation
est: neq; i
speciem e
ne Thucy
tit, quanc
cuis existi
storico no
meminerim
uersicolor
uestem be
storis usu
tinens loc

lam petit uoluptatem, camq; fingendo non falsa modò, sed etiam
 quædam incredibilia sectatur, patrocínio quoq; aliquo iuari
 possit, quòd alligati ad certam pedum necessitatem non semper
 pprois uti possint, sed depulsi à recta uia necessariò ad eloquen=
 di quædam diuerticula confugiant: nec mutare quædam modò
 uerba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur.
 Nos uerò armatos stare in acie, & summis de rebus decernere,
 & ad uictoriam niti decet. Neq; ego arma squalere situ ac ru=
 bigine uelim, sed fulgorem inesse qui terreat, qualis est ferri, quo
 mens simul uisusq; perstringatur: non qualis auri argentiq; im=
 bellis, & potius habenti periculosus. Historia quoq; alere ora=
 tionem quodam molli iucundoq; succo potest: uerum & ipsa
 sic est legenda, ut sciamus plerasq; eius uirtutes oratori esse ui=
 tandas: est enim proxima poëtis, & quodammodo carmen solu=
 tum, & scribitur ad narrandum, non ad probandum, totumq;
 opus non ad actum rei pugnamq; presentem, sed ad memoriam
 posteritatis, & ingenij famam componitur: ideoq; & uerbis re=
 motioribus, & liberioribus figuris narrandi tedium euitat. Itaq;
 ut dixi, neque Sallustiana breuitas, qua nihil apud aures ua=
 cius atq; eruditus potest esse perfectius, apud occupatum uarijs
 cogitationibus iudicem, & sæpius ineruditum, captanda nobis
 est: neq; illa T. Liuij lactea ubertas satis docebit eum, qui non
 speciem expositionis, sed fidem querit. Adde quòd M. Tullius
 ne Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles oratori pu=
 tat, quanquam illum bellicum canere, huius ore Musas esse lo=
 cutus existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti uel hi=
 storico nonnunquam nitore, dum in ijs, de quibus erit quæstio,
 meminerimus nõ athletarũ thoros, sed militum lacertos esse, nec
 uersicolore illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti,
 uellem bene ad forensem puluerem facere. Est & alius ex hi=
 storij usus, & is quidem maximus, sed non ad presentem per=
 tinens locum, ex cognitione rerum exemplorumq;, quibus in

expetat primis instructus esse debet orator, ne omnia testimonia expetat à litigatore, sed pleraq; ex uetustate diligenter sibi cognita sumat, hòc potentiora, quòd ea sola criminibus odij, & gratie uacant. A philosophorum uerò lectione ut essent nobis multa petenda, uitio factum est oratorum: qui quidem illis optime sui operis parte cesserunt. Nam & de iustus, honestis, utilibus, quæq; sunt istis contraria, & de rebus diuinis maxime dicunt, & argumentantur acriter, & altercationibus atq; interrogationibus oratorem futurum optime Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendum est simile iudicium, ut etiam cum in rebus uersemur iisdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus hinc ac disputationum, fori & auditorij, præceptorum ac periculatorum. Credo exacturos plerosq; cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui sint legendi, quæ in quoq; autore præcipua uirtus. sed persequi singulis infiniti fuerit operis, quippe cum in Bruto M. Tullius tot milibus uersuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, quibus cū uiuebat, exceptis Cæsar atq; Marcello, silentium egerit: quis erit modus si & illos, & qui postea fuerunt, & Græcos omnes, & philosophos, & poetas persequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ est apud Liuium in epistola ad filiū scripta, Legendos Demosthenem atq; Ciceronē, tum ita ut quisq; esset Demostheni & Ciceroni simulimus. Non est tamen dissimulanda nostri quoq; iudicij summa. Paucos enim, uel potius uix ullum ex ijs qui uetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudicium adhibentibus nō allaturus sit utilitatis aliquid, cū se Cicero ab illis quoq; ueritissimis autoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutū. Nec multò aliter de nobis sentio: quæritus enim quisq; inueniri tam demens potest, qui ne minima quædam alicuius certæ fiducia partis memoriam posteritatis sperauerit? Qui si quis est, intra primos statim uersus deprehendatur.

& cito
triment
partem
(de q
gulis
da sunt
alijs eff
trantur
pratem
reçum
& que
tica pua
plena sp
ris non
cum de
à quaq;
di uolun
pere in a
lim iudi
quos ipse
qui à me
præcipue
persequa
rite excep
Oceano
omnibus
nemo in
Idem Lett
tate mirab
uus. Nam
ceam, non
tinetur, u

Et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis de-
 trimento constet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam
 partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam phrasin
 (de qua loquimur) accommodatum est. Verum antè quàm de sin-
 gulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinionum dicen-
 da sunt. Nam quidam solos ueteres legēdos putant, neq; in ullis
 alijs esse naturalem eloquentiam, et robur uiris dignum, arbi-
 trantur. Alios recens hæc lasciuia deliciæq; et omnia ad uolu-
 ptatem multitudinis imperitiæ cōposita delectant. Sunt etiā qui
 rectum dicendi genus sequi uolunt. Alij pressa demū et tenuia,
 et quæ minimū ab usu quotidiano recedant, sana et uere At-
 tica putant. Quosdam elatior ingenij uis, et magis cōcitata, et
 plena spiritus capit. Sunt et lenis, et nitidi, et compositi gene-
 ris non pauci amatores: de qua differētia differam diligentius,
 cum de genere dicendi quæredum erit. Interim summam quid
 à quaq; lectione petere possint, qui cōfirmare facultatem dicen-
 di uolunt, attingam. Paucos enim qui sunt eminentissimi, ex cer-
 pere in animo est. Facile est autem studiosis, qui sint his simi-
 limi iudicare: ne quisquam queratur omisso forte aliquos eorū,
 quos ipse ualde probet. Fateor enim plures legendos esse, quàm
 qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum, quæ
 præcipue conuenire intendentibus, ut oratores fiant, existimē,
 persequar. Igitur ut Aratus à Ioue incipiēdum putat, ita nos
 rite cepturi ab Homero uidemur. Hic enim, quemadmodum ex Homero,
 Oceano dicit ipse annium uim fontiumq; cursus initiū capere,
 omnibus eloquentiæ partibus exemplum et ortum dedit. Hunc
 nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate superauerit.
 Idem letus ac pressus, iucūdus ac grauis, tum copia, tum breui-
 tate mirabilis: nec poetica modò, sed oratoria uirtute eminētissi-
 mus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus tra-
 ceam, non ne uel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio cō-
 tinetur, uel in primo inter duces illa cōtentio, uel dictæ in securi-
 do senten-

do sententiæ, omnes litū ac consiliorum explicant artes? Affe-
 ctus quidē uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indo-
 ctus, qui nō in sua potestate hunc autorem habuisse fateatur. Age
 uero, non ne in sui utriusq; operis ingressu paucissimis uersibus
 legem proœmiorū non dico seruauit, sed cōstituit? Nam & be-
 neuolum auditorē inuocatione dearum, quas præsidere uatibus
 creditum est, & intentum proposita rerū magnitudine, & do-
 cilem summa celeriter comprehensa facit. Narrare uerō quis
 breuius, quā qui mortem nunciat Patrocli? quis significantius
 potest, quā qui Curetum Actolorumq; prælium exponit? Iam
 similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum,
 & argumenta, ceteraq; probandi ac refutandi, sunt ita multa,
 ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testi-
 monia ab hoc pœta petant. Nam epilogus quidem quis unquam
 poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquare? Quis
 in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis, non ne bu-
 mani ingenij modum excedit? ut magni sit uiri, uirtutes eius nō
 æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. Verum
 hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procellā
 se reliquit, *Heroicos tamen præcipue, uidelicet quia clarissima
 in materia similis comparatio est. Rarō assurgit Hesiodus, ma-
 gnāq; pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles circa
 præcepta sententiæ, lenitasq; uerborum, & compositionis pro-
 babilis: daturq; ei palma in illo medio genere dicendi. Contrā
 in Antimacho uis & grauitas, & minime uulgare eloquēdi ge-
 nus, habet laudem. Sed quāuis ei secundas firē grammaticorum
 consensus deferat, & affectibus, & iucūditate, & dispositione,
 & omnino arte deficitur, ut planē manifestō appareat, quāuis
 sit aliud proximum esse, aliud secundum. Panyasim ex utroque
 mixtum putant, in eloquēdo neutrius æquare uirtutes, alteram
 Appollonius tamen ab eo materia, alterū disponēdi ratione superari. Appollo-
 nius in ordinem à grammaticis datum non uenit, quia Aristote-
 les

*Epicos
 Hesiodus.

Antimach-
 chus.

Panyasis.

Appollonius

ebus at
 in num
 a quali
 nulla
 oratio:
 suo gene
 forum m
 deor un
 Hercules
 secuti M
 sibimus:
 ditorum
 tionem. C
 Nec sanē
 tus, ut no
 bros suos
 ut qui dix
 perfectis c
 dibus se p
 nobis ex u
 nus sumer
 ffitione pl
 eam firm
 multo mag
 cendus est
 scriptorib
 chiloebus.
 ues uibrat
 adeo ut uid
 esse, non in
 rus princep
 ma rerum u

ebus atq; Aristophanes poetarum iudices, neminē sui temporis in numerum redegerunt: non tamen cōtemnendum edidit opus, a quā quādā mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua Aratus. nulla uarietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis, non Theocritus. forum modō, uerū ipsam etiā urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorum poetarū. Quid? Hercules acta non bene Pisandros? Quid? Nicandrum frustra secuti Maecius atq; Vergilius? Quid? Euphorionem frustra transibimus: quē nisi probasset Vergilius, idem nunquā certē conditorum Chalcidico uersu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra Tyrtæum Homero subiungit? Nec sanē quisquam est tam procul à cognitione eorum remotus, ut non indicē certē ex bibliotheca sumptum trāsferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos trāsseo, nec utiq; dāno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid, sed ad illos iam perfectis constitutisq; uiribus reuertemur, qd' etiā in cœnis grādibus sepe facimus, ut cum optimis satiati simus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata sit. Tunc & elegiam uacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus: secundas compositione plurimorum Philetas occupauit. Sed dum assequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis assuescendum est, & Philetas. multo magis quā multorum lectione formanda mens, & ducendus est color. Itaque ex tribus receptis, Aristarchi iudicio, scriptoribus Iamborum, ad quos maxime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cum ualida, tum breues uibrantesq; sententiæ, plurimum sanguinis atq; neruorum: adeo ut uideatur quibusdam, quod quidem minor est, materie Pindarus. esse, non ingenij uitium. Nouem uerō Lyricorum longe Pindarus princeps, spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum uerborumq; copia, & uelut quodam eloquentiæ flumines

- Stesichorus.** mine: propter quæ Horatius eum meritò credidit nenini imitabile. Stesichorus quàm sit ingenio ualidus, materia quoq; ostendunt, maxima bella & clarissimos canentē duces, & Epici carminis onera Lyra sustinentem: reddidit enim personis in agido simul loquēdoq; debitam dignitatem: ac si tenuisset modum, uideatur emulari proximus Homerum potuisse: sed redundat, atq; effunditur, quod ut est reprehendendum, ita copia uitium est.
- Alceus.** Alceus in parte operis aureo plectro meritò donatur, quatuor rannos insectatur: multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis & magnificus, & diligens, Homero similis, sed in
- Simonides.** lusus & amores descendit, maioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest: præcipua tamen eius in commouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eū parte omnibus eiusdem operis autoribus præferant. Antiqua illa comœdia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam propè sola retinet, tum secundissime libertatis, et si est in insectandis uitijs præcipua, plurimum tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & gradus, & elegans, & uenusta, & nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similioris oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius autoribus, Aristophanes tamē, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragoedias primum in lucem Aeschylus protulit, sublimis, & grauiss, & grandiloquus sepe usq; ad uitium, sed rudis in plerisque & incompositus, propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permisere, sanè eo modo multi coronati. Sed longè clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles atq; Euripides: quorum in dispari dicendi uis uter sit poëta melior, inter plurimos queritur: idq; ego sequor, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, in iudicium relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, ijs qui se ad agendum comparant, utiliore longè fore Euripidem: namq; in

in s
eothur
cedit o
pientio
dendo,
In affe
ne costa
testatur
der, qui
Et quæ
non ex p
ita est o
nihil præ
eduntur
orator præ
dicia, quæ
nes in So
oratorijs
dam coll
secundam
patrum, f
perum, ir
omnibus
omnibus
quodam
comici, si
præcipue
nandro fa
credi secu
mo dubita
uirtus lau
semper in

in sermone, quo ipsum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in ijs quæ à sapientibus tradita sunt, pene ipsis par, & in dicendo ac respondendo, cuilibet eorum qui fuerunt in foro disertis, comparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in ijs qui miseratione constant, facile præcipuus, & admirandus maxime est, ut sæpe testatur, & cum secutus, quanquam in opere diuerso, Menander, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta quæ præcipimus, efficienda sufficiat. Ita omnem uitæ imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia, eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Nec nihil profectò uiderunt, qui orationes, quæ Charisij nomine Charisij orator probari in opere suo uidetur, nisi fortè aut illa mala iudicia, quæ ἐπιτριπτοῦρας, ἐπικλύφεις, lectos habent: aut meditationes in Sophocle, & Nomothete, & Hypobolinæo, nõ omnibus oratorijs numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum declamatoribus puto quoniam his necesse est secundam conditionem cõtrouersiarum plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorũ, diuitum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorũ: in quibus omnibus mire custoditur ab hoc poëta decorum. Atq; ille quidẽ omnibus eiusdem operis autoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamẽ alij quoq; comici, si cum uenia legantur, quædam quæ possis decerpere, & præcipue Philemon, qui ut prauis sui temporis iudicijs Menandro sæpe prælatus est, ita consensu tamen omnium meruit credi secundus. Historiam multi scripsere præclare, sed nemo dubitat longè duos cæteris præferendos, quorum diuersa uirtus laudem penè est parem consecuta. Densus & breuis, & Thucydides semper instans sibi Thucydides; Dulcis & candidus & effusus des.

HERODO

- Herodotus.** Herodotus: ille concitatis, hic remissis affectibus melior: ille concitacionibus, hic sermonibus: ille uis, hic uoluptate. Theopompus his proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis similis, ut qui antè quàm est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoq; meretur, qui turbæ quamuis bonorum post hos autorum eximatur, imitator Thucydidis, & ut multò infremior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, uti Isocrati uisum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. Longo post interuallo tēporis natus Timagenes, uel hoc ipso probabilis, quòd intermissam historias scribendi industriam, noua laude reparauit. Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. Sequitur oratorum ingens manus, ut decem simul Athenis ætas una tulerit, quorum longe princeps Demosthenes, ac penè lex orandi fuit: tanta uis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam neruis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet, inuenias. Plenior Aeschines & magis fufus, & grandior similis, quo minus strictus est: carnis tamen plus habet, lacteriorum minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides est, sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par. His ætate Lysias maior, subtilis atque elegans, & quo nihil, si oratori scis sit docere, quæras perfectius: nihil enim est inane, nihil arduum, puro tamen fonti quàm magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & comptus, & palestram quàm pugnae magis accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est, nec immeritò: auditorijs enim se, non iudicij compararat. In inuentione facilis, honesti studiosus, in compositione adèd diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego in ijs, de quibus sum locutus, has solas uirtutes, sed has præcipuas potius, nec ceteros parum fuisse magnos. Quinetiam Phalcreum uisum Demetrium (quanquàm is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij habuisse, & facundiæ fateor: uel ob hoc memori

memori
fit orat
mibus
xiffe
tonem e
facultate
sam orat
non hom
finctus.
inadfecta
xiffe ser
comedia
labris eiu
Socratico
tia rerum
uentionum
in Theop
nomen qu
Stoici uete
probando
acuti mag
gnifici. I de
est. Itaq; u
catissimum
Gregorij n
bis ijsdem
terroganti
dus, inquit
Et hercle u
care & di
gis laboran
tisse a quali

memoria dignū, quòd ultimus est ferè ex Atticis, qui dici pos-
 sit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi præfert om-
 nibus Cicero. Philosophorum, ex quibus plurimum se tra-
 xisse eloquentiæ Marcus Tullius confitetur, quis dubitet Pla-
 tonem esse præcipuum? siue acumine differendi, siue eloquendi
 facultate diuina quadam & Homerica? multū enim supra pro-
 sam orationē, & quam pedestrem Græci uocant, surgit: ut mihi
 non hominis ingenio, sed quodā Delphico uideatur oraculo in-
 stitutus. Quid ego cōmemorem Xenophontis illam iucunditatē
 inadfectatā, sed quā nulla possit adfectatio cōsequi? ut ipsæ fin-
 xisse sermonem Gratiæ uideantur. & quod de Pericle ueteris
 comædiæ testimonium est, in hunc trāsferri iustissime possit, in
 labris eius sedisse quandam persuadēdi deam. Quid reliquorum
 Socraticorum elegantiam? quid Aristotelem? quem dubito sciē-
 tia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an in-
 uentionum acumine, an uarietate operum clariorē putem. Nam
 in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo
 nomen quoque traxisse dicatur. Minus indulgere eloquentiæ
 Stoici ueteres, sed cū honesta suaserunt, tum in colligendo,
 probandoq; quæ instituerant, plurimum ualuerunt: rebus tamen
 acuti magis, quàm (id quod sane non affectarunt) oratione ma-
 gnifici. Idem nobis per Romanos quoq; autores ordo ducendus
 est. Itaq; ut apud illos Homerus, sic apud nos Vergilius auspi-
 catissimum dederit exordium, omnium eius generis poetarum,
 Græcorū nostrorūq; illi haud dubie proximus. Vtq; enim uer-
 bis ipsæ, quæ ex Afro Domitio iuuenis accipi: qui mihi in-
 terroganti, quem Homero crederet maxime accedere, Secun-
 dus, inquit, est Vergilius, propior tamen primo quàm tertio.
 Et hercle ut illi nature cælesti atque immortalī cesserimus, ita
 cure & diligentie uel ideo in hoc plus est, quòd fuit ei ma-
 gis laborandum. Et quantum eminentioribus uincimur, for-
 tasse a qualitate pensamus. Cæteri omnes longè sequuntur. Nam

Macer

- Macer.** Macer & Lucretius legendi quidem, sed non ut quidam, id est, corpus eloquentiae faciant. elegantes in sua quisque; materia, sed
- Lucretius.** alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in ijs per quae nomen est adsecutus, interpretis operis alieni, non spernendus quidem, uerum ad augendam facultatem dicendi paru locuples. Ennius sicut sacros uetustate lucos adoremus, in quibus granda & antiqua robora, iam non tantam habent speciem, quantum religionem. Propiores alij, atque ad hanc phrasin, de qua loquimur, magis utiles. Laetius quidem in heroicis quoque; Ouidius, & nunc amator ingenij sui, laudandus tamen parcius. Cornelius autem Seuerus, etiamsi uersificator quam poeta melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, uendicaret sibi iure secundum locum: *Varenum consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen eius opera & maximam indolem ostendunt, & admirabilem praecipue in aetate illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amissimus. Vehemens & poeticum ingenium Salsi Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum. Rabirius & Pedo non indigni cognitione, si uacet. Lucanus ardens & concitatus, & sententiarum clarissimus, & ut dicam quod sentio, magis oratoribus quam poetis annumerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studijs deflexit cura terrarum, partimque studijs uisum est esse cum maximam poetarum. Quid tamen ijs ipsis eius operibus, in quae donatus imperio iuuenis successerat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris praestantius? Quis enim caneret bella melius, quam qui sic gerit? quem praesidentes studijs deae propius audirent? Cui magis aperiat suas artes familiare numen Mineruae? Dicent haec plenius futura secula, nunc enim ceterarum fulgore uirtutum laus ista praestringitur. Non tamen sacra literarum colentes seras Caesar, si non tacitum hoc praeterimus, & Vergiliano certe uersu testamur, Inter uictrices hederam tibi serpere lauros.

Elegia
elegans
malint.
quidem
est Lucil
ut cum n
preferre
tio dissen
tollere po
inde acer
gis Horat
& uera g
die quoq;
satyre ge
didit Ter
mos hic li
tione, & o
plus tamen
sani a Ro
interposit
quaque an
ram idem
quando, &
& uerbis f
Bassus, que
uentu.
clarissimi, g
tate person
manus, mag
rum tamen
esse docti a
ram compa

Elegia Græcos quoq; prouocamus, cuius mihi tersus atque Tibullus.
 elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertium Propertius.
 malint. Ouidius utroq; lasciuior, sicut durior Gallus. Satyra Gallus.
 quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus
 est Lucilius, qui quosdā ita deditos sibi adhuc habet amatores, Lucilius.
 ut eum non eiusdem modo operis autoribus, sed omnibus poëtis
 præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio
 dissentio, qui Luciliū fluere lutulentū, & esse aliquid quod
 tollere possis, putat: nam & eruditio in eo mira, & libertas, atq;
 inde acerbitas, & abundè salis. Multò est tersior ac purus ma-
 gis Horatius: & nisi labor eius amore, præcipuus. Multum Horatius.
 & uera gloria, quāuis uno libro, Persius meruit. Sunt clari ho- Persius.
 die quoq; & qui olim nominabuntur. Alterū illud est & prius
 satyræ genus, quod non sola carminum uarietate mustum, con-
 didit Terentius Varro, uir Romanorum eruditissimus: pluri-
 mos hic libros & doctissimos cōposuit, peritissimus lingue La-
 tine, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum nostrarūq;:
 plus tamen scientiæ collaturus quàm eloquentiæ. Iambus non
 sanè à Romanis celebratus est ut proprium opus, à quibusdam
 interpositus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio,
 quauquam illi Epodos interuenire non reperiatur. At Lyrico-
 rum idem Horatius ferè solus legi dignus: nam & insurgit ali-
 quando, & plenus est iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris,
 & uerbis felicissimè audax. Siquem adijcere uelis, is erit Cæsius
 Bassus, quem nuper uidimus, sed eū longè præcedūt ingenia ui-
 uentū. Tragediæ scriptores ueterum Accius atq; Pacuuius
 clarissimi, grauitate sententiā uerborūq; pondere, et autori-
 tate personarum. Caterū nitor & summa in excolēdis operibus
 manus, magis uideri potest temporibus quàm ipsis defuisse: ui-
 rū tamen Accio plus tribuitur: Pacuuium uideri doctiorem, qui
 esse docti affectant, uolūt. Iam Varij Thyestes cuiuslibet Græco-
 rum comparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostendere,
 quantum

*afs: & ad no-
 tandos homi-
 nū mores præ-
 cipiuis.

Terent Var
 ro.

Catullus.
 Bibaculus.

Cæsius Bass.

Accius.
 Pacuuius.

Varius.

- *imperare quantum uir ille præstare potuerit, si ingenio suo * temperare, quam indulgere maluisset. Eorū quos uiderim longè princeps Pomponius Secundus, quē senes parum tragicū putabant, eruditione ac nitore præstare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro dicat Musas, Aelij Stolonis sententia, Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui uellet: licet Cæciliū ueteres laudibus ferant: licet Terentij scripta ad Scipionem Africānum referantur, quæ tamen sunt in hoc genere elegatissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent. Vix leuem cōsequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse Romanus nō recipere uideatur illam solis concessam Atticis uerem, quādo eam ne Græci quidē in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq; nō inquinasset argumenta puerorum sædis amoribus, mores suos fassus. At historia nō cesscrit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium uerear, nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimūq; cādoris, tum in concionibus suprā quā enarrari potest eloquentem. Itaq; dicuntur omnia cum rebus, tum personis accōmodata. Sed affectus quidem, præcipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicar, nemo historicorum commendauit magis. Ideoq; immortalē illam Sallustij uelocitatem, diuersis uirtutibus consecutus est.
- Seruili. No= Nam mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pariter uianus. eos magis quā similes: qui & ipse à nobis auditus est, clari ingenij, & sententijs creber, sed minus pressus, quam historiæ autoritas postulat: quam paulum ætate præcedens cum Bassus An= sus Aufidius, egregie utique in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam uerbis minor. Superest adhuc & exornat ætatis nostræ gloriam uir sculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immeritō, ut libertas, quanquam circuncisis quæ dixisset, ei nocuerit: sed elatum abunde spiritum,

& audaces sententias deprehendes, etiam in ijs quæ manent.
 Sunt & alij scriptores boni, sed nos genera degustamus, non
 bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue Latinam
 eloquentiam parem facere Græcæ possunt: nam cuiunque eo=
 rum Ciceronem fortiter opposuerim. Nec ignoro quãtam mihi **Cicero.**
 concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum
 Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum
 Demosthenem in primis legendum, uel ediscendum potius pu=
 tem. Quorum ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium,
 ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia de=
 niq; quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas:
 densior ille, hic copiosior: ille concludit astrictius, hic latius
 pugnatur: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi ni=
 hil detrahi potest, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc na=
 tura. Salibus certe, & commiseratione, qui duo plurimum affe=
 ctus ualent, uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis ab=
 stulerit: sed & nobis illa, quæ in Atticis miratur, diuersa Latini
 sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quãquam
 sunt utriusq;, nulla contentio est. Cedendum uerò in hoc qui=
 dem, quod & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem,
 quantus est, fecit. Nam mihi uidetur Marcus Tullius cum se
 totum ad imitationem Græcorum cõtulisset, effinxisse uim De=
 mosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec uero
 quod in quoq; optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed
 plurimas uel potius omnes ex seipso uirtutes extulit immorta=
 lis ingenij beatissima ubertate. Non enim pluuias (ut ait Pin=
 dorus) aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam
 providentiæ genitus, in quo totas uires suas eloquentia expe=
 riretur. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius po=
 test: cui tanta unquam iucunditas affuit: ut ipsa illa quæ extor=
 quet, impetrare eum credas, & cum trãsuersum ui sua iudicem
 ferat, tamen ille nõ rapi uideatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ
 H dicit

- dicit, tāta autoritas inest, ut dissentire pudeat, nec aduocati sine diū, sed testis aut iudicis afferat fidē. Tum interim hęc omnia, quę uix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa, quę nihil pulchrius auditu est oratio, prę se fert tamē felicissimā facilitatem. Quare non immeritō ab hominibus suę etatis regnare in iudicijs dictus est: apud posteros uerō id consecutus, ut Cicero iam nō hominis, sed eloquentię nomen habeatur. Hunc igitur spectemus, hoc propositum nobis sit exemplum: ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuētio, summa diligētia, adeo ut quibusdam etiā nimia uideatur, & consilij, & animi satis, à nitore & iucūditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri possit
- Messala.** seculo prior. At Messala nitidus & candidus, & quodammodo prę se ferens in dicendo nobilitatem suam, uiribus minor. C.
- C. Caesar.** uerō Caesar si foro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo uis est, id acumen, et concitatio, ut illum eodem animo dixisse quo bellauit, apparet. Exornat tamē hęc omnia mira sermonis, cuius proprie studio-
- Cælius.** sus fuit, elegātia. Multum ingenij in Cælio, & præcipue in accusando, multa urbanitas, dignusq; uir cui & mens melior, & uita longior contigisset. Inueni qui Caluum præferrent omnibus, inueni qui contra crederent, eum nimia contra se calumnia uerum sanguinem perdidisse. Sed est & sancta, & grauis oratio, & castigata, & frequenter uehēmēs quoq;. Imitator autem est Atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriā, si quid adiecturus, non si quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignem non immeritō famam tribus orationibus meruit. Multa,
- Ser. Sulpitius.** si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Seuerus. qui si cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plenitudo est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas, & uis summa: sed plus stomacho, quā consilio dedit. præterea ut amari sales, ita frequen-

frequen
quos pe
& Iuliu
& tot
rum loc
nimius, e
nibus pa
Trachal
optima c
in nullo
& decor
bius Cri
priuatis
longior e
apud pos
uirtutib
to magis
respicere
locum. E
tam cand
borum, et
buslam e
de orator
uere laud
ingenia: E
tur, & eo
industria.
re paucis
igitur M.
lus extitit
tior Bruti
Scripsit n

frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt alij multi disertj, quos persequi longum est. Eorū, quos uiderim, Domitius Afer, Domitius & Iulius Africanus longè præstantissimi: uerborum arte ille, Afer. & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero ueterum locare non timeas: Hic concitator, sed in cura uerborum nimius, & compositione nonnunquam longior, & translatio- nibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia: nam & Trachallus plerunq; sublimis, & satis apertus fuit, & quæ uelle Trachallus. optima crederes: auditus tamen maior: nam & uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel scenis suffectura, & decor, omnia deniq; ei, quæ sunt extrâ, superfuerunt. Et Vi- Vibius Cris- bius Crispus compositus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secundo si Iul. Secundus. longior contigisset ætas, clarissimum profectò nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atque adiciebat cæteris uirtutibus suis, quod desiderari potest: id est autem, ut esset multo magis pugnax, & sapius ad curam rerum ab elocutione respiceret: cæterum interceptus quoque magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod uellet, gratia, tum candidum & lenè, & speciosum dicendi genus: tanta uer- borum, etiam quæ assumpta sunt, proprietas, tanta etiam in qui- busdam ex periculo petitis significatiâ. Habebunt qui post nos de oratoribus scribent, magnam, eos qui nunc uigent, materiam uere laudâdi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia: Nanq; & consummati iam patroni ueteribus æmulan- tur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de philosophia scripserūt, quo in gene- re paucissimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ut ubiq; etiâ in hoc opere Platonis æmu- lus extitit. Egregius uerò multoq; quàm in orationibus præstâ- tior Brutus, sufficit ponderi rerum. scias eum sentire, quæ dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus,

non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis leuis quidem, sed non iniucundus tamen autor est Catus. Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ uersatum distuli, propter uulgatam falso de me opinionem, quia damnare eum, & inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contenditum autem solus serè hic in manibus adolescentium fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus preferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diuersi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quam imitabantur, tantumq; ab eo desuebant, quantum ille ab antiquis descenderat: foret enim optandum pares, ac saltem proximos illi imitari: sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat: cuius & multæ alioquin, & magnæ uirtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimum scientiæ, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferme studiorum materiam. Nam & orationes eius, & poemata, & epistole, & dialogi seruntur, in philosophiarum diligens, egregius tamen uitiorum insectator fuit: multa in eo claræq; sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atq; eò perniciosissima, quod abundant dulcibus uitijs. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententijs non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustior, & seueriore genere satis firmatis, legendus, uel ideo, quod exercere potest utrumq; iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda

in eo

in eo, n
utinam
uellet, q

EX h
sum
di ratio,
Neq; em
imitatio
ea quæ b
constat,
rum duci
uocem d
experime
disciplin
mus. Et h
Sundem
ipsum, q
facit, quæ
cande &
imitatio p
tentum es
erat temp
bul, nisi qu
pmissent
reperi ab
mentis nat
ad quæren
nisse eos, q
habuerunt
us illari
bebimus n

in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modò curæ sit, quod uinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit, effecit.

De imitatione.

CAP. II.

EX his cæterisq; lectione dignis autoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione: nam ut inuenire primum fuit, estq; præcipuum, sic ea quæ bene inuenta sunt, utile sequi. Atq; omnis uitæ ratio sic consistat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum tuentur. Omnis denique disciplinæ initia, ad propositum sibi præscriptum formari uideamus. Et hercle necesse est aut similes, aut dissimiles bonis simus. Similem rarò natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quam fuit ijs, qui nihil quod sequerentur, habuerunt, nisi caute & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit: uel quia pigri est ingenij contentam esse ijs, quæ sint ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi quod iam cognouissent, faciendum sibi aut cogitandum putassent? nempe nihil fuisset inuentum. Cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes solam naturam ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad querendum non eo ipso cõcitemur, quod certe scimus inuenisse eos, qui quæsierint? Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus illarum rerum ad eruendas alias non proderit? sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? Quemadmodum quidam pictores

in id solum student ut describere tabulas mēsuris ac lineis sciat. Turpe etiam illud est, cōtentum esse id consequi quod imiteris: nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur? Nihil in poētis supra Liuium Andronicum, nihil in historijs supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit: nisi fortè nostra potissimum tempora damnum huius infelicitatis, ut nunc demum nihil crescat: nihil autem crescit sola imitatione. Quòd si prioribus adijcere fas non est, quomodo sperare possumus ullum oratorem perfectum? cum in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summi non appetent, contendere potius quam sequi debent: nam qui agit ut prior sit, forsitan, etiam si non transierit, æquabit. Eius uerò nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistentem putat: necesse est enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quòd plerunq; facilius est plus facere, quam idem. Tantum enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in his ita eualuerit, *ut non res simplicissimæ, quæq; pares maxime uideantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quòd quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus histrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit: namq; ijs quæ in exemplum assumimus, subest natura & uera uis. Cōtra omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum accommodatur. Quò fit, ut uerba sanguinis ac uirū declamationes habeāt, quam orationes: quòd in illis uera, in his assimilata materia est. Adde quòd ea quæ in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; pleriq; cum uerba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos composi-

* ut nō res quæ
similime uideā
tur, utiq; discri
mine aliq.

positio
trantur
quorum
tura
oportet
cum rel
propter
minand
m, qui
pierūt:
ciendum
adunt a
hensat:
mali per
iudicij
ut sic dix
summis c
introspe
tionis ap
atq; num
uationi:
proxima
tuuidi: p
fuis, exul
incompo
quis se p
precis
superant
ni, si qui
nem locu
fisse genu
in clausul

positiona

positionis certos pedes, mire à se quæ elegerunt, effingi arbitrantur, cum & uerba intercedant inualescantq; temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaq; non sua natura sint bona aut mala (nã per se soni tantum sunt) sed prout opportunè proprièq; , aut secus collocata sunt, & compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa uarietate gratissima. Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia. Primum quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque & corruptissimi concupierunt. Deinde in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis, inter ipsos etiã mutuo reprehensa: atq; utinam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicunt. Nec uero saltem ijs quibus ad euitanda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginè uirtutis effingere, & solam, ut sic dixerim, cutem, uel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effiuere. Hoc autem ijs accidit, qui non introspectis penitus uirtutibus ad primũ se uelut aspectum orationis aptarunt: & cum ijs felicissime cessit imitatio, qui uerbis atq; numeris sunt non multum differentes, uim dicendi atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia cõprehendunt, fiuntq; pro grandibus tumidi: prestis, exiles: fortibus, temerarij: letis, corrupti: compositis, exultantes: simplicibus, negligètes. Ideoq; qui horride atq; incomposite quilibet illud frigidum & inane extulerunt, antiqus se pares credunt, qui carèt cultu atq; sententijs, Atticis: qui precis conclusionibus obscuri, Sallustium atq; Thucydidem superant: tristes ac iciuni Polionem æmulantur: otiosi ac superbi, si quid modò longius circũdixerunt, iurant ita M. Cicero nem locuturũ fuisse. Noueram quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud celestis huius in dicendo uiri sibi uideretur, si in clausula posuissent, Esse uideatur. Ergo primum est, ut quod

* Subtilitatis

imitaturus est quisq; intelligat, & quare bonū sit, sciat: tum in suscipiēdo onere consulat suas vires. Nam quædam sunt innotabilia, quibus aut infirmitas nature non sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, sola uelit fortia & abrupta: cui forte quidem, sed indomitū, amore* sublimitatis & nimiam suam perdat, & elegantiam quam cupit, non assequatur: nihil est enim tam indecēs, quàm cum mollia dura fiunt. Atq; ego illi preceptorī, quem insitueram in libro secundo, tradidi non esse sola docenda esse, ad quæ quæque discipulorum natura cōpositum uideret: nam is & adiuuare debet quæ in quoque eorum inueniunt bona, & quantum fieri potest, adijcere quæ desunt, & emendare quædam & mutare. Rector enim est aliorum ingeniorum, atq; formator. Difficilius est enim naturam suam fringere. Sed ne ille quidē doctor, quāquam omnia quæ recta sunt, uelit esse in suis auditoribus quàm plenissima, in eo tamē cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoque uitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis & historicos, in illorum operibus oratores aut declamatores imitandos patemur. sua cuique proposita lex, suus cuique decor est. Nec comædia in cothurnos assurgit, nec contra tragoedia socco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: id imitemur, quod commune est. Etiam hoc solet incommodi accidere ijs, qui se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas ijs placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remisso caussarum genere non exuant: si tenuitas aut nuditas, in asperis grauiusque causis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diuersa, non caussarum modò inter se ipsas conditio, sed in singulis etiā causis partium: sintque alia leniter, alia asperè, alia cōcitè, alia remisse, alia docēdi, alia mouendi gratia dicēda. Quorum omnia dissimilis atq; diuersa inter se ratio est. Itaque ne hoc quidem sua scrim, uni se alicui proprie, quem per omnia sequatur, addicere. Longè omnium perfectissimus Græcorum Demosthenes, aliquid

aliquid tam maxime in satis omnium quidem seruium Calpurnium Calpurnius prudētis est tum in tanquiritur. Ide domini inco aliud ex ali Imitatio au uerbis: illuc in rebus atq; omnia, etiā spectent, quæ randi, quæ mens generis uilitatis graquitur, non tabimur. Qu pleat, quæ d quærimus, p mum oportet sunt, quam i hec quoque dicantur.

Qui

ET hæc que nob longe plurim optimum effe

aliquid tamen aliquo in loco melius alij. Plurima ille: sed nõ qui maxime imitandus, etiam solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quemadmodum M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, uim Cæsaris, asperitatem Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibusdam in locis assumere? Nam præter id quod prudētis est, quod in quoq; optimum est, si possit, suum facere, tum in tanta rei difficultate, unum intuētes, uix aliqua pars sequitur. Ideoq; cum totum exprimere quem elegeris penè sit homini inconcessum, plurimum bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quidque loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in uerbis: illuc intendenda mens, quantum fuerit illis uiris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia, etiam quæ delectationi uideantur data, ad uictoriam spectent, quid agant pro cœnio, quæ ratio, & quàm uaria narandi, quæ uis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnium generis mouendis scientia, quantaq; laus ipsa popularis, utilitatis gratia asumpta: quæ tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum arcesitur. Hæc si præuiderimus, tum uere imitabimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit, ut suppleat, quæ deerant: circuncidat, si quid redundabit: is erit, quem querimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oportebat, cum tantò plura bene dicendi exempla supersunt, quàm illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Quis modus scribendi sit.

CAP. III.

ET hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in ijs autem quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi uocat: cui sententiæ

H. 5

perfo

personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de oratore assignando, iudicium suum cum illius auctoritate cõiunxit. Scribendum ergo quàm diligētissime & quàm plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisq; seminibus fecūdior fit: sic profectus nō à summo petitus, studiorum fructus & fundū uberior, & fidelius cōtinet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatē dabit, & uerba in labris nascentia: illic radices, illic fundamenta sunt, illic opes uelut sanctiore quodam arario recondita, unde ad subitos quoq; casus, cum res exiget, proferatur. Vires facimus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura uoluit magnum effici citò, præposuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem, quæ nascēdi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed cū sit duplex questio, quomodo, & quæ maxime scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primò uel tardus, dum diligens stylus. Queremus optima, nec protinus offerentibus se gaudeamus. Adhibetur iudicium inuētis, dispositio probatis. Delectus enim rerum uerborumq; habendus est, & pondera singulorum exhibenda & examinanda. Pòst subeat ratio collocandi, uersenturq; eodem modo numeri. Non ut quodq; se proferet uerbum, occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda sequentur scriptorum proxima. Nam præter id quòd sic melius inueniuntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro uires, & uelut repetito spatio sumit impetum: quod in certamine saliedī fieri uisimus, ut conatum longius petant, & ad illud quòd contenditur spatium, cursu ferantur: utq; in iaculādo brachia reducamus, & expulsuri tela, neruos retrò tendimus. Interim tamen si fuerit spatium, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra dum nascuntur, placent, alioqui nec scriberentur.

Sed redeat
Sic scripsi
ex ipso or
fuisse uer
inq; hanc
hoc const
bamur: c
ostendent
niq; ut in
re: cito se
nt citò. Se
prohibeam
mus. Quo
Neque em
inflicent
modo suffi
tibus insen
re, omnia a
& de inge
re sibi scrib
peccare ual
nihil. Acci
bore confus
dicendi cup
candum ill
rier amatu
esset sibi à p
tia Galliaru
quin inter p
Secundum
interrogau
adolescens,

Sed redeamus ad iudicium, & retractemus suspectam facilitatē. Sic scripsisse Sallustium accepimus, & sanè manifestus est etiam ex ipso opere labor. Vergilium quoq; paucissimos die composuisse uersus, autor est Varus. Oratoris quidem alia conditio est. itaq; hanc moram & sollicitudinem initijs impero. Nam primū hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quā optime scribamur: celeritatem dabit consuetudo, paulatim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, compositio sequetur, cuncta deniq;, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est relictio scribendo, non fit ut bene scribatur: bene scribendo, fit ut cito. Sed tum maximè, cum facultas illa cōtigerit, resistamus, prohibeamus, & effērentes equos frānis quibusdam coërceamus. Quod non tam moram faciet, quā novos impetus dabit. Neque enim rursus eos qui robur aliquod in stylo fecerint, ad infelicem calumniandi se pœnam alligandos puto. Nam quomodo sufficere officijs possit ciuilibus, qui singulis actionū partibus insenscat? Sunt autem quibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere quā occurrit, uelint: increduli quidam, & de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam putant facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere utros peccare ualidius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in silentium usq; descendant nimia benedicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atq; à me, ut notum est, familiariter amatum, mure facundie uirum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demū exercuit eam) princeps, alioquin inter paucos disertus, & dignus illa propinquitate. Is cum secundum scholæ adhuc operam dantem tristem fortè uidisset, interrogauit, quæ causa frontis tam obductæ: nec dissimulauit adolescens, tertiu iam diem esse ex quo omni labore materiæ ad scriben

scribendum destinatae non inueniret exordium, quo sibi non praesens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere vis, quam potes? Ita se res habet, curandum est, ut quam optime dicamus, dicendum tamen pro facultate: ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Vt possimus autem scribere etiam plura & celerius, non exercitatio modo praestabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio, si non resupini spectantesque; tectum, & cogitationem murmure agitantibus, expectauerimus quid obueniat, quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis initia, & quae sequuntur, natura ipsa praestabit. Certa sunt enim pleraque; & nisi conuicemus, in oculos incurrunt. Ideoque nec indocti, nec rustici diu quaerunt, unde incipiant: quod pudendum est magis, si difficultate faciat doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet, ne inuicem tescamus alioqui, si nihil dicendum uideatur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorum uitium, qui primo quasi decurrere per materiam stylo quam uelocissimo uolunt, & sequentes calorem ac impetum ex tempore scribunt: hanc Syluam uocant. Repetunt deinde, & componunt, quae effuderant, sed uerba emendantur & numeri manent in rebus temere congestis, quae fudit leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut calandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in quibus fere plus calor quam diligentia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciae sentiant. Nam in stylo quidem, quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram, non consequens celeritatem eius manus: illi cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi consciuum infirmitatis nostrae timentes. Quo fit, ut non rudia tantum & fortuita, sed impropria interuen-

Sylua.

dum sola
scribentia
idem ille
gendo u
erat conce
cutur. T
ipsa animu
nam, torq
re: quaeq;
Nec plutei
dicula sunt
tissimum, d
bitris locum
me conueni
qui credunt
libertas, loc
spiritum pa
rum horre
stant, necess
enim se bon
testi, & quoc
fuerat. Quae
& inspirate
late circumf
tius uoluptas
mosibenes m
nihilq; pro
gerent oculi.
cubiculum, &
in omni studi
do, quaeq; ean
pora ab ipsa

dum sola est connectendi sermonis cupiditas effluant, quæ nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo uelut offensator fuerit, inhibetur cursus, atq; omnis quæ erat conceptæ mentis intentio, mora, & interdum iracundia excitatur. Tum illa quæ altiorem animi motum sequuntur, quæq; ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultum, simul uertere latus, & interim obiurgare: quæq; Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat: Nec plutei, inquit, cædit, nec demorsos sapit ungues, etiã ridicula sunt, nisi cum soli sumus. Deniq; ut semel, quod est potissimum, dicam, secretum quod dictando perit, atq; liberum arbitris locum, & quàm altissimum silentium scribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc nemora syluasq;, quod illa cæli libertas, locorumq; amœnitas sublimem animum, & beatiorem spiritum parent. Mihi certe iucundus hic magis, quàm studiorum hortator uideatur esse secessus. Namq; illa ipsa quæ delectant, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest, & quocunq; respexerit, desinit intueri, quod propositum fuerat. Quare sylvarum amœnitas, & præterlabentia flumina, & inspirates ramis arborum aura, uolucrumq; cantus, & ipsa late circumspiciendi libertas, ad se trahunt: ut mihi remittere potius noluptas ista uideatur cogitationem, quàm intendere. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogent oculi. Ideoq; lucubrantes, silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unum uelut tectos maxime teneat. Sed cùm in omni studiorum genere, tum in hoc præcipue bona ualetudo, quæq; eam maxime præstat frugalitas necessaria est, cùm tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemq; nobis data, in

ta, in acerrimum laborem conuertimus: cui tamen non plus irrogādū est, quā quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio: & abunde, si uacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti uenimus, optimum secreti genus. Sed silentium & secessus, & undiq; liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non possunt semper contingere. Ideoq; non statim, si quid obstrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies: uerum incommodis repugnandum, & hoc faciendus usus, ut omnia quae impediunt, uincat intentio: quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorū quae uel oculis, uel auribus incurfant, ad animum perueniet. An non frequenter etiam fortuita hoc cogitatio praestat, ut obuios nō uideamus, & itinere deerremus? non consequemur idem, si & uoluerimus. Non est indulgendum causis desidiaē: nam si non nisi refecti, nō nisi hilares, non nisi alijs curis uacantes studendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare turbata, itinere, conuiujs, uel concione etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? propter quod idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore, in quod maximo cum sono fluctus illideretur, meditans consuebat cōcionum fremitus non expauescere. Illa quoq; minora (sed nihil in studijs paruum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in quibus facilima est ratio delendi, nisi forte uisus infirmior uibrantarum potius usum exiget: quae ut iuuant aciem, ita crebri relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquende autem in utrobet genere uacuae tabellae, in quibus libera adijciendi sit excoisio. Nam interim pigritiam emendenti angustiae faciunt, et

certe non
quidem
diosum a
ro uerfi
ne corrig
uacare et
tra ordin
currere. I
inserere op
tur, interin
ideoq; opti

L

SEquitur
Senim si
delet. Huius
cilius in ijs
sunt: preme
gere, inord
duplicis op
uenienda q
di genus, si
interuallum
nostra tanq
tingere sem
ad presente
Sunt enim
quasi nihil
ment quicq
resumpseru
dit itaque ut
igitur aliqu
polliat lima

certe nouorum interpositione priora confunduntur. Ne latas quidem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenem studiosum alioqui, prelongos habuisse sermones, quia illos numero uersuum metiebatur: idq; uitium quod frequenti admonitione corrigi nō potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notetur, quæ scribentibus solent extra ordinem, id est, ex alijs quàm qui sunt in manibus locis occurrere. Irrumpunt enim optimi nōnunquam sensus, quos neq; inserere oportet, neq; differre tutum est, quia interim elabuntur, interim memoria suæ intentos ab alia inuentione declinat, ideoq; optime sunt in deposito.

De emendatione.

CAP. IIII.

SEquitur emendatio, pars studiorum longè utilissima: neque enim sine causa creditum est, stylum non minus agere, cum delet. Huius autem operis est adijcere, detrudere, mutare: sed facilius in ijs simpliciusq; iudicium, quæ replenda uel deijcienda sunt: premere uero tumētia, humilia extollere, luxuriātia astringere, inordinata digerere, soluta cōponere, exultantia coërcere, duplicis operæ: nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est optimum esse emēdandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum, uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes foetus blandiantur. Sed neq; hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad presentes usus necesse est: & ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquam uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud: idq; faciant quoties librum in manus resumpserunt: similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque ut cicatricosa sint & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat, ut opus polliat lima, non exerat. Temporis quoque esse debet modus.

Nam

Nam quòd Cinnae Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ scribenda præcipue sint.

CAP. V.

Proximum est ut dicamus, quæ præcipue scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus quæ sint materiae, quæ prima aut secunda, aut deinceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum: & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus: sed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere Græca in Latinum ueteres nostri oratores optimū iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit fuisse. Id Cicero sua ipse persona frequētissime præcipit: Quinti etiam libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messale placuit, multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes, ad eò ut etiã cum Hyperidis illa pro Phryne difficilima Romanis subtilitate cõtenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio: nam & rerum copia Græci autem abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerūt, & hoc trãferētibus, uerbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras uerò quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quædam est, quia plerumq; Græcis Romana dissentiūt. Sed & illa ex Latinis cõuersio, multum & ipsa cõtulerit. Ac de carminibus quidem neminē crebri dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere oratione potest, & uerba pœtica libertate audaciora, præsumūt eadem proprie dicendi facultatem: sed & ipsis sententijs adijcere licet oratorium rebus, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego præcipi esse interpretationem tantum uolo, sed circa eosdem sensus certamen atq; amulationē. Ideoq; ab illis dissentio, qui uer-

tere orati
aliter dix
desperana
Neq; adeo
una de re
multa circa
ut dicatur
fit. Sed est
proximis l
mus, & qu
tendere nob
tantum gen
bis à priori
modi, plur
pie, alia tra
figura decl
tioni diffic
gnoscentur
tractamus si
beant uirtut
mus. Nec ali
dis tractare
easq; uersem
alite formæ d
mo ex simpl
sonarum, cau
ueritate, faci
bus aliqua ap
fundere, quæ
plicibus, uolu
cis. In hoc op
diximus, qu

tere orationes Latinas uetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis quæ dicta sunt melius posse reperiri. Neq; adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel, non possit, nisi fortè histrionum multa circa uoces easdē uariare gestus potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, præter quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius, quod inuenimus sit, nec par: est certe proximus locus. An non ipsi nos bis ac sapius de eadem re dicimus, & quidem cōtinuas nonnunquam sentētias: nisi fortè contendere nobiscum possumus, cum alijs nō possumus. Nam si uno tantum genere bene dicetur, fas erit existimari, præclusam nobis à prioribus uiam in dicendo: nunc uero innumerabiles sunt modi, plurimæq; eōdem uia ducunt. Sua breuitati gratia, sua copie, alia translatis uirtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa deniq; utilissima est exercitationi difficultas. Quid: quod autores maximi sic diligentius cognoscuntur. Non enim scripta lectione secura trāscurrimus, sed tractamus singula, & necessariò introspicimus, & quātum habeant uirtutis uel hoc ipso cognoscimus, quod imitari nō possumus. Nec aliena tantum transferre, sed etiā nostra pluribus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus sentētias quasdā, easq; uersemus quàm numerosissime, ueluti eadem cera alie atq; alie formæ duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq; materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, tēporum, locorum, dictorum, factorum diuersitate, facile delitescet infirmitas, tot se undiq; rebus, ex quibus aliqua apprehendas offerētibus. Illud uirtutis indicium est, fundere, quæ natura cōtracta sunt, augere parua, uarietatē* simplicibus, uoluptatē expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitæ quæstiones, quas uocari solitas diximus, quibus Cicero iam princeps in Rep. exerceri solebat.

His confinis est destructio & confirmatio sententiarum. nā cum sit sententia decretum quoddam atq; præceptum, quod de reo, idem de iudicio rei queri potest. Tum loci cōmunes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus: nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit, utiq; in illis plures excursus recipientibus magis abundabit: eritq; in omnes causas gratus: omnes enim generalibus quæstionibus constant. Nā quid interest, Cornelius Trib. pleb. quòd Codicem legerit, reus sit an queramus uioletur ne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitauerit? Milo Clodiū recte ne occiderit, ueniat in iudicium, an oporteat ne insidiatorem interfici, uel perniciosum Reip. ciuem, etiam si non insidietur? Cato Martiam honeste ne tradiderit Hortensio, an conueniat ne res talis bono uirum. De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uerò quales in scholis rhetorum dicuntur, si modò sunt ad ueritatem accommodatæ, & orationibus similes, nō tantum dum adulescit profectus, sunt utilissimæ, quæ inuentionem & dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; emitescit uelut pabulo letiore fœdia, & assidua contentionū asperitate fatigata, renouatur. Quæ propter historiæ nonnunquam ubertas in aliqua exercitiū sibi parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborum atq; exercitationum certa necessitate, otio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi miratur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quòd in his quoq; studiorū secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & dureseat artibus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forēsibus certaminibus exercitatos, & quasi moliantes reficit ac reparat hæc uelut sagina dicendi: sic adolescenter non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & in

nibus sim
suefacere,
nana, uel
Portio i
tur: ut cum
firo esset
rentur. Ita
neri tecto
inueniendi
quod non
quoq; mod
apud maio
tur, iudicij
tur, frequen
silo & ip
tractet. Et
ccatur, ut h
rescribere u
nis actione
non posset
uenis, quem
esse ueritati
maxime fau
posui) frequ
tis diebus au
merantium
dixi primo
iore numero
ciztem reci
dam uoluit
tius dicrum
uidere perm

nibus simulachris: usq; adeo, ut difficile ab his digressos sit as-
suefacere, ne ab illa, in qua propè cōsenuerint umbra, uera discri-
mina, uelut quendam solem, refrōudent. Quod accidisse etiam
Portio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, tradi-
tur: ut cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in
foro esset orāda, impēse petierit, uti subsellia in basilicā trāsfer-
rentur. Ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia cōti-
neri tectō ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui rationem
inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit,
quod non est infiniti operis, si docere sciant, & exercitationem
quoq; modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem (quod
apud maiores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quē imite-
tur, iudicij intersit quā plurimis, & sit certaminis cui destina-
tur, frequens spectator, tum causas uel easdē quas agi audierit,
stilo & ipse componat, uel etiam alias, ueras modō, & utrūq;
tradat. Et quod in gladiatoribus fieri uidemus, *retiarijs exer-
catur, ut fecisse Brutū diximus pro Milone. Melius hoc quā
rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sestius contra Cicero-
nis actionem habitam pro eodem, cum alteram partē satis nosse
non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iu-
uenis, quem præceptor coëgerit in declamādo quā similitimum
esse ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facilima &
maxime fauorabilia decerpunt. Obstat huic (quod secūdo libro
posui) frequens turba discipulorum, & consuetudo classiū cer-
tis diebus audiendarum, nonnihil etiam persuasio patrum, nu-
merantium potius declamationes, quā aestimantium. Sed quod
dixi primo (ut arbitror) libro, nec ille se bonus præceptor ma-
iore numero, quā sustinere possit, onerabit, & nimiam loqua-
citem recidet, ut omnia quæ sunt in controuersia, nō (ut qui-
dam uolūt) quæ in rerum natura dicantur. Et uel longiore po-
tius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, uel materias di-
uidere permittet: una enim diligēter effecta plus proderit, quā
plures

*als: rhetoricis
exerc. Atq; te-
gunt, in rebus
actis exercent.

plures inchoatae, & quasi degustatae: propter quod accidit, ut nec suo loco quicquam ponatur, nec illa quae prima sunt, seruet suam legem, iuuenibus flosculos omnium partium in ea quae sunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timentes ne sequentia prodant, priora confundant.

De cogitatione.

CAP. VI.

Proxima stylo cogitatio est, quae & ipsa vires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborem, extemporalemque fortunam media quaedam, & nescio an usus frequentissimi. Nam scribere nec ubique, nec semper possumus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. Haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Haec quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Haec inter medios rerum actus aliquando inuenit uacui, nec otium patitur. Neque uero rerum ordinem modo (quod ipsum satis erat) intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter mentem desit. Nam memoria quoque plerumque inheret fidelius, quam nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uiam cogitandi perueniri potest aut subito, aut cito. Nam primum facienda multo stylo forma est, quae nos etiam cogitantes sequatur, tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectimur, quae reddi fideliter possint, mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu, & exercitatione multa continenda est, quae quidem maxima ex parte memoria constat: ideoque mihi aliqua in illum locum differenda sunt. Eo tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, ac ratio adiuuus, tantum consequatur, ut etiam quae cogitavit, quae scripserit, atque edidicrit, in dicendo fidem seruent. Cicero contra Graecorum Metrodorum Scepsium, & Eriphilum Rhodum, Trostorumque Hortensium tradidit, quae cogitauerat, ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicendum effusserit temporalis color, non superstitiose excogitatis demum est inueniendum.

rendum.
tunc loci
rantur. I
& digre
est domo
temporis
preparat
Id autem sic
suis secur
cordationi
tue malo,
tur retros
memoria p
utrumque
Quem

Maximam
quod
cultas: quam
libis officijs
ad alia oper
xilium in pu
culis desit, ut
uentis uestra
necessitates
tinuo agendi
nium, sed am
mutus, & sal
tar, perituris
ba fabricentur
tate: Quae uer
tus ad casus

rendum. Neq; enim tantū habent curæ, ut non sit dandus & fortuna locus, cū sæpe etiam scriptis ea quæ subito nata sunt, inserantur. Ideoq; totū hoc exercitationis genus ita insituendū, ut & digredi ex eo, & redire in id facile possimus. Nam ut primū est domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longè stultissimū est. Quare cogitatio in hoc prepararetur, ut nos fortuna decipere nō possit, adiuuare possit. Id autē fiet memoriæ uiribus: ut ea quæ complexi animo sumus, fluat secunda, ne sollicitos & respiciētes, & una spe suspēsos recordationis, nō sinant præuidere: alioqui uel extēporalē temeritatem malo, quàm male coherentē cogitationē. Peius enim queritur retrorsus, quia cū illa desideramus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura sunt autē, si utraq; querendū est, quæ inueniri possūt, quàm quæ inuēta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur

& contineatur.

CAP. VII.

Maximus uero studiorum fructus est, & uelut præmium quo ddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit cōsecutus, mea quidem sententia ciuilibus officijs renuntiabit, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium in publicū polliceri, quod præsentissimis quibusq; periculis desit, ut indicare portū ad quē nauis accedere, nisi lenibus uentis uectā, non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subite necessitates uel apud magistratus, uel representatis iudicijs, continuo agendi. Quarum si qua, non dico cuiusq; innocentium ciuium, sed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, stabit nemtus, & salutarem petentibus uocem, statimq; si nō succurratur, periturus, moras & secessum, & silentiū quæret, dū illa uerba fabricentur, & memoriæ insidant, & uox ac latus preparatur. Quæ uero patitur hoc ratio, ut quisquā sit orator imparatus ad casus? Quid, cum aduersario respondendū erit, fiet? Nam

sepe ea quæ opinati sumus, & contra quæ scripsimus, fallunt, ac tota subito causa mutatur: atq; ut gubernatori ad incursus tempestatum, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutanda est. Quid porro multus stylus & assidua lectio, & longa studiorum ætas facit, si manet eadem, quæ fuit incipientibus difficultas: perijisse profecto confitendum est præteritum laborem, cui semper idem laborandum est. Neq; ego hoc ago ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur: Nota sit primum dicendi uia, neq; enim prius contingere cursus potest, quam scierimus, quod sit, & quâ perueniendâ. Nec satis est non ignorare quæ sint causarum iudicialium partes, aut questionum ordinem etc. disponere, quâquam ista sunt præcipua: sed quid quoq; loco primû sit, quod secundû, ac deinceps: quæ ita sunt natura copulata, ut mutari, aut iteruelli sine confusione non possint. Quisquis autem uiam quâ sit ingrediendû, discet, ducetur ante omnia rerum ipsarum uelut duce, propter quod homines etiâ modice exercitiâ, si lime tenorem in narrationibus seruiant. Deinde, quid quoq; loco queret, scient, nec circumspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur: nec confundent ex diuersis oratione uelut salientes huc illuc, nec usquâ insistentes. Postremo habebunt modum & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis proculcultate omnibus quæ proposuerint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et hæc quidem ex arte: illa uero ex studio, ut copia sermonis optimi, quemadmodum præceptum est, comparemus: multo ac fidelis stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiâ ea quæ subito effusa sint, reddant, ut cum multa scripserimus, etiâ multa dicamus. Nam consuetudo & exercitatio facilitatem maxime parit, quæ si paulum intermissa fuerit, non uelocitas illa modo inuenitur. ** al's : ipsum datur, sed* ipsum coit atq; concurrir.* Quamquam enim opus uelut uerba naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, iterum ulteriora possimus, semperq; nostram uocem prouisa & firmata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura, aut ratio in tam multum

* al's : ipsum datur, sed* ipsum coit atq; concurrir.

уа́ркнѣа coit

tplex o
tioni, ele
subiunct
tatione
dat oport
mitur, tar
nem, non
stentes op
iecturi si
ἀπορ
li totos si
tuentur, e
stant mira
emserint,
rere. Sed h
tecesserit:
uerfetur. N
ornate, cop
nis contex
lis supersti
enim accia
fit) Deum
cero dicit)
adfectus &
quæ non in
tantur. V
sit, & cur
torta uis :
continua, s
dixi, reru
de quibus a
da in oculis

triplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, dispo-
 sitioni, elocutioni, ordini uerborum rerumque; tum ijs quæ dicit, quæ
 subiunctior est, quæ ultra spectanda sunt, adhibita uocis, pronun-
 tiationis, gestus obseruatione, una sufficiat. Longe enim præce-
 dat oportet intentio, ac præ se res agat: quantumque dicendo cõsu-
 mitur, tantum ex ultimo prorogetur, ut donec perueniamus ad fi-
 nem, non minus prospectu procedamus quam gradu, si non intersti-
 sientes offensantesque breuia illa atque concisa singulanti modo
 eiectioni sumus. Est igitur usus quidam irrationabilis, quem Græci
 ἀναποσειλάω uocant, quo manus in scribendo decurrit, quo ocu-
 lutos simul in lectione uersus flexusque eorum et transitus in-
 tinentur, et ante sequentia uidet, quam priora dixerunt, quo con-
 stant miracula illa in scenis pilariorum ac uentilatorum, ut ea quæ
 emiserint, ultro uenire in manus credas, et quæ iubentur decur-
 rere. Sed hic usus ita proderit, si ea de qua locuti sumus, ars an-
 tecesserit: ut ipsum illud quod in se rationem non habet, in ratione
 ueretur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui disposite,
 ornate, copioseque dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermo-
 nis contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam muliercu-
 lis superfluere uideo. Quem si calor ac spiritus tulit (frequenter
 enim accidit, ut successum extemporalem consequi cura non pos-
 sit) Deum tunc adfuisse, cum id euenisset, ueteres oratores (ut Ci-
 cero dicit) aiebant. Sed ratio manifesta est: nam bene concepti
 affectus et recetes rerum imagines continuo impetu feruntur,
 quæ nonnunquam mora styli refrigerescunt, et dilata non reuer-
 tuntur. Vtiq; uerò cum infelix illa uerborum cauillatio accese-
 rit, et cursus ad singula uestigia resilit, non potest ferri con-
 torta uis: sed ut optime uocum singularum cedat electio, non
 continua, sed composita est. Quare capiendæ sunt illæ, de quibus
 dixi, ueræ imagines, quas uocari *ὑποκρίσεις* indicauimus, omniaque
 de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus habenda
 in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod disertos

Pilarij.

Ventilatores.

facit, & uis mentis. Ideoq; imperitis quoq; , si modò sunt aliquo affectu concitati, uerba non desunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas: ut si per aliquam rectam uiam mittamus oculos, simul omnia que sunt in ea, circaq; , intuemur, non ultimum tantum uidemus, sed usq; ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor stimulos: Habet & dicendorum expectata laus. mirumq; uideri potest, quòd cum stylus secreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequètia, ut miles *còcentu signorum, excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationè exprimit & expellit dicendi necessitas, & secundos impetus auget placenti cupido: adeò præmiu omnia spectant, ut eloquentia quoque, quanquam plurimū habeat in se uoluptatis, maxime tamen presenti fructu laudis opinionisq; ducatur. Nec quisquā tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere, sed sicut in cogitatione præcepimus, ita *facilitatè quoq; extemporalè à paruis initijs, paulatim perducemus ad summā, que nec perfici, nec contineri nisi usu potest. Caterum peruenire debet, ut cogitatio non utiq; melior sit ea, sed *utilior, cum bene *facilitatè non in prosa modò multi sint consecuti, sed etiā in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias: credidam enim Ciceroni est: non quia nostris quoque temporibus non & fecerint quidam hoc, & faciant. quod tamen ipsum non tam probabile puto (neque enim habet aut usum res, aut necessitatè) quam exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neq; uerò tantam esse unquam fiduciam facilitatis uelim, ut nō breue saltem tēpus, quod nusquam ferè decet, ad ea que dicturi sumus, dispicienda sumamus: quòd quidem in iudicijs ac foro datur semper. Neq; enim quisquam est, qui casam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdam peruersè ducit ambitio, ut exposita controuersia, protinus dicere uelint: quinetiam, quod est in primis friuolū ac scenicum, uerbū petunt

*cōgestu si.

*facilitatè

*tutior

*felicitatè

quo incip
quentia,
tur. Si qu
biliore
& in pra
utrumq; n
& suspes
sitate uide
tis satis ar
aprobimus
bimus. Id p
postatibus,
netur hæc
labitur. Sty
perdit, prò
cōtinetur.
bus pluriba
licitatè arū
mus potius,
gimādi, to
ipsum, pers
aliud agim
proxima. D
orationis in
uocis firmi
excitat orat
cauda leone
& ubiq; Ne
cratiue (ut
aut ad legen
Siquidè C. C
ne dicēdi. Ne

quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem elo-
 quentia, & qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis uiden-
 tur. Si qua tamē fortuna tam subitā fecerit agēdi necessitatē, mo-
 biliore quodā opus erit ingenio, & uis omnis intēdenda rebus,
 & in presentia remittēdum aliquid ex cura uerborum, si sequi
 utrumq; nō dabitur. Tum & tardior pronuntiatio moras habet,
 & suspēsa ac ueluti dubitans oratio, ut tamē deliberare, nō hē-
 sitare uideamur. Hoc dū egredimur è portu, si nos nondū apta-
 tis satis armamentis aget uentus. Deinde paulatim simul euntes
 aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus opta-
 bimus. Id potius, quā se inani uerborū torrētī dare, quasi tem-
 pestatibus, quō uolent, auferēdum. Sed non minore studio conti-
 netur hac facultas, quā paratur. Ars enim semel percepta non
 labitur. Stylus quoq; intermissione paulum admodū de celeritate
 perdit, prōptum hoc & in expedito positum exercitatione sola
 cōtinetur. Hac uti sic optimū est, ut quotidie dicamus audientis-
 bus pluribus, maxime de quorū sumus iudicio atq; opinione so-
 licitiorarū est enim ut satis se quisq; uereatur: uel soli tamē dica-
 mus potius, quā non omnino dicamus. Est alia exercitatio co-
 gitanā, totasq; materias uel silentio, dum tamen dicat intra se
 ipsum, persequendi: quæ nullo nō & tēpore, & loco, quādo non
 aliud agimus, explicari potest, & est in parte utilior quā hac
 proxima. Diligētius enim cōponitur quā illa, in qua cōtextum
 orationis intermittere ueremur. Rursus illa prior plus confert
 uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, ut dixi,
 excitat oratorem: & iactatione manus, pedis suppositione, sicut
 canida leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uerō semper
 & ubiq;. Neq; enim ferē tā ullus est dies occupatus, ut nihil* lu-
 cratiuæ (ut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad scribendum,
 aut ad legendū, aut dicendū rapi aliquo momēto tēporis possit.
 Siquidē C. Carbo etiā in tabernaculo solebat hac uti exercitatio
 ne dicēdi. Ne id quidē tacēdum est, quod eidem Ciceroni placet,
 *lucri

nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid
 loquemur, ubi cūq; sit, pro sua scilicet portione perfectum. Scri-
 bendum certe nunquā est magis, quā cū multa dicemus ex tem-
 pore. Ita enim seruabitur pōdus, & uibrans illa uerborū facilitas
 in altū reducetur, sicut rustici proximas uitis radices ampuant,
 quæ illā in summū solum ducūt, ut inferiores penitus descendē-
 do firmentur. Ac nescio an utrūq; cum cura & studio fecerimus,
 inuicem proffit, ut scribēdo dicamus diligētius, dicēdo scribamus
 facilius. Scribendum ergo quoties licebit: si id nō dabitur, cogi-
 tandum: ab utroq; exclusi, debēt tamen adniti, ut neq; deprehen-
 sus orator, neq; litigator deslitutus esse uideatur. Plerūq; autē
 multa agētibus accidit, ut maxime necessaria & utiq; inuisa scri-
 bant, cætera quæ domo afferūt, cogitatione cōplectantur, subita
 ex tēpore occurrāt. Quod fecisse M. Tullium Cōmentarij ipsius
 apparet: sed ferūtur aliorū quoq; & inuēti fortē ut eos dicitur
 quisq; cōposuerat, & in libros digesti, ut causarū quæ sunt actæ
 à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus
 loquor Cōmentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam
 posteritatis uideātur cōpositi. Nam Ciceronis ad præsens nō-
 tempus aptatos libertus Tyro cōtraxit. Quos non ideo excelsi,
 quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere
 prorsus recipio hanc breuem annotationē, libellosq; qui uel me-
 nu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit. Illud quod
 Lenas præcipit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas sue
 commentarios & capita conferre. Facit enim & discendi negi-
 gentiam hæc ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orationē. Et
 autem ne scribendum quidem puto, quod simus memoria præse-
 cuturi. Nam hoc quoque accidit ut reuocet nos cogitatio ad illa
 elaborata, nec sinat præsentē fortunam experiri. Sic anceps in-
 ter utrunq; animus aestuat, cum & scripta perdit, & non que-
 rit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, per
 huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. F. A. B.

M.

N

est meo q
 tus oratio
 rit accom
 bit eam, se
 Quid enim
 niriā, fig
 dicem duci
 cendi pari
 bus, lenē a
 atq; uolent
 tis, ac ueste
 utri: nec ha
 faminas d
 tore libri
 fisse, dicen
 tempore co
 Oratore e
 res, homin
 notare inte
 statur esse
 fufus locus,

M. FAB. QVINTILIA

NI ORATORIARVM IN-
stitutionum, liber Vndecimus.

Præfatio, & de aptè dicendo.

C A P. I.

PARATA, sicut superiore libro continetur, facilitate scribendi cogitandiq; & ex tempore etiam cum res poscet orandi, proxima est cura ut dicamus aptè: quam uirtutem eloquentionis quartam Cicero demonstrat, quæq; est meo quidem iudicio maximè necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uariis & multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus atq; personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & Latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisq; elaborata, nisi cum ijs in quæ iudicem duci formariq; uolumus, consentiant? si genus sublime dicendi paruis in causis, paruuum limatumq; gradibus, letū tristibus, lenè asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux atq; uiolentum iucundis adhibeamus: ut monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt ornamenta fœminarum, deformetur uiri: nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perstringit, neq; tamen uideri potest quicquam omisisse, dicendo, Non omni causæ nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos oratores, hominesq; eruditissimos dicat, satis habet partem hæc uelut nomine inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota, ideoq; breuius à se dici, quanquam sit solus locus, tracteturq; à philosophis latius. Nos institutionem professi

professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus: ideoque paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat, quid quaque parte orationis petamus. Ita nec uetera, nec translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumendo, tractabimus, neque decurreris contexto nitore circuitus, sibi diuidenda erit causa, & in partes suas *digerenda, neque humile, atque quotidianum sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec iocis lachrymas: nec rursus lachrymas, ubi opus erit miseratione, siccabinus. Nam ornatus omnis non tam sua, quam rei cui adhibetur, conditione constat: nec plus refert quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc apte dicere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum inuentione commune: Nam si tantum habent etiam uerba momentum, quantum res ipse maius? Quarum que esset obseruatio, suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat, insperarit. Nec me fugit plerumque haec esse coniuncta. Nam quod decet, fratre prodest: neque alio magis animi iudicium conciliari, aut si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen & haec differunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatem uincet, quod decet. Nam quis nescit, nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset iudicum animos sibi, criminemque ipsum sollicitere redarguisset? Verum id minime eum decebat: ideoque sic egit, ut qui poenam suam honoribus summis esset estimaturus. Maluit enim uir sapientissimus, quod superesset ex uita sibi perire, quam quod praeterisset. Et quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posteriorum se iudicijs referuauit, breui detrimento iam ultimae senectutis aeuum seculorum omnium consecutus. Itaque quamuis *Lysias*, qui *tum in dicendo praestantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti

*unus

ea noluit
dicisset. C
finem in
sit. Non j
fuit. Et no
nem, quia
eo quod d
caus, qui
tendere de
luisse. Aut
sionis est u
maluit, qui
illa que ab
conferant u
rum aduoc
que laudant
raro admo
nere causam
& semper,
cere deceat.
nora uero, q
cedenda, e
magis ac nu
Cum dicam
est ratio eor
primis enim
oratore pra
plerumque; et
me quiddam
stos aut subi
quam maior
humanitas. A

ea noluit, cum bonam quidem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni: sed, quod est maius, homini fuit. Et non secundum communem potius loquendi consuetudinem, quam ipsam ueritatis regulam diuisione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatem separemus: nisi forte prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quam cum Tribuno Ple. humilimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uideatur consuluisse. Aut P. Rutilius, uel cum illo penè Socratico genere defensionis est usus, uel cum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret, nesciebat. Hi uero parua illa qua abiectissimus quisq; animus utilia credit, si cum uirtute conferantur, despicienda iudicauerunt, ideoq; perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neque nos simus tam humiles, ut que laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; discrimen raro admodum euenit. Ceterum idem ferè, ut dixi, in omni genere causarum et proderit, et decebit. Est autem quod omnes, et semper, et ubiq; persuadere ac dicere honeste, honesteq; facere deceat, contraq; neminem unquam ullo in loco turpiter. Minora uero, queq; sunt ex medijs, plerunq; sunt talia, ut alijs sint cõcedenda, alijs non sint. Aut pro persona, tẽpore, loco, causa, magis ac minus, uel excusata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In primis enim omnis sui uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affertq; audientibus non fastidium modò, sed plerunq; etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublimè quiddam et crectum, et impatiens superioris. Ideoq; abiectos aut submittentes se libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores uidemur: et quoties discessit emulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despiciere creditur

creditur, nec tam se maiorem, quàm minores ceteros facere. Inde inuident humiliores: nam hoc uitium est eorū, qui nec cedere uolunt, nec possunt cōtendere, rident superiores, improbāt bonos. Plerunq; uerò deprehendas arrogātium fallacem de se opinionem, sed in ueris quoq; sufficit cōscientia. Reprehēsus est in hac parte non mediocriter Cicero, quanquàm is quidem rerum à se gestarum maior, quàm eloquētiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoq; non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat usus adiutoribus in opprimēdi coniuratione: aut respondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, seruatae patriæ pœnam passus exilium, ut illorū quæ egerat in consulatu siquēs cōmemoratio, possit uideri nō gloriæ magis, quàm defensionis data. Eloquentiam quidē cum plenissimam diuersæ partis aduocatis cōcederet, sibi nūquàm in agēdo immodice arrogauit. Illius sunt enim: Siquid est in me ingenij indices, quod sentio quàm sit exiguū: & Nam quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam cōparauī. Quinetiam contra Q. Cæcilium de accusatore in Verrem constituendo, quamuis multum esset in hoc quoq; momenti, uter ad agendū magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogauit sibi, seq; nō consecutū, sed omnia fecisse ut posset eam cōsequi, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, uerum de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari, nescio an sit magis tolerabile, uel ipsa uitij huius simplicitate, quàm illa iactationum peruersa, si abundans opibus, pauperem se neget, nobilis obscurum, & potens infirmum, quàm si se disertus imperitum plerūq; infantē uocet. Ambitiosissimū gloriādi genus est etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos, ut Demosthenes atque erubescere etiā cum ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico, nisi aliquando de rebus à se gestis oratori esse dicēdum, sicut eadem Demostheni pro Ctesiphonte, quod tamen ita emendauit, ut necessarium

cessitatem
gereret,
pressa cō
prouident
inimicos
tuenda, cu
non desier
Cedant ar
O fortun.
Et, ionē il
quæ omnes
rum exem
sic nonnun
hæc: Quis
nec in grat
ingenij, qu
An decertat
beneficium
me & cont
dicasse de c
inuiti indic
contingere
contigit, p
est pro pers
dignitate, a
hoc affirma
sicut omnia
quod fuisse
tis Romani
uorabile, ce
entem Rom
neque his iuc

cessitatem id faciendi ostenderet, inuidiamq; omnem in eum re-
gereret, qui hoc se coëgisset. Et M. Tullius saepe dicit de op=
pressa cōiuratione Catilinæ, sed modò id uirtuti Senatus, modò
providentiæ Deorum immortalium assignat, plerunque contra
inimicos atque obrectatores plus uendicat sibi. Erant enim
inuenta, cum objicerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ
non desierunt carpere maligni:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

O fortunatam natam me Consule Romam.

Et, Iouè illi à quo in cōsiliū Deorū aduocatur: & Mineruam,
quæ omnes eū artes edocuit: quæ sibi ille, secutus quædā Græco=
ram exempla, permiserat. Verū eloquētiæ ut indecora iactatio,
sic nonnunquam concedēda fiducia est. Nam quis reprehendat
hec: Quid putem? contemptum ne me? non uideo, nec in uita,
nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate
ingenij, quid despiciere possit Antonius. Et paulò post apertius:
An decertare mecum uoluit contentione dicendi? Hoc quidem
beneficium est. Quid enim plenius? quid uberius, quàm mihi pro
me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui se iu=
dicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam &
inuiti iudices audiunt præsumētē partes suas, nec hoc oratori
contingere inter aduersarios, quod Pythagoræ inter discipulos
contigit, potest: Ipse dixit. Sed istud magis minus ue uitiosum
est pro personis dicentium. Defenditur enim aliquatenus, etate,
dignitate, autoritate: quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non
hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione,
sicut omnia in quibus patronus argumentum ex seipso petet,
quod fuisse tumidius, si criminis loco esse negasset Cicero, E qui=
tis Romani esse filium se defendente. At ille fecit hoc etiam fa=
uorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. E quitis
autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus,
neque his iudicantibus oportuit, nec defendentibus nobis. Im=
pudens

&

Tullij car=
mina.

pudens, tumultuosa, iracunda actio omnibus indecora: sed ut
 quisq; aetate, dignitate, usu præcedit, magis in ea reprehenduntur.
 Videas autem rixatores quosdam, neq; iudicum reuerentia, neq;
 agendi more ac modo contineri. Ex quo ipso mentis habitu ma-
 nifestum sit, tam in suscipiendis, quam in agendis causis nihil pen-
 si habere. Profert enim mores plerunq; oratio, & animi secreta
 detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, ut uiuat, quenque
 etiã dicere. Humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata ser-
 rilitas, in rebus ac uerbis parum modestis ac pudicis uilis pudor,
 in omni negotio neglecta autoritas, quæ ferè accidunt ijs, qui
 nimium aut blandi esse, aut ridiculi uolunt. Ipsum etiã eloquia-
 tiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum,
 & audax, & præcolum, senibus conuenient, quam pressum,
 & mite, & limatum, & quale intelligi uult Cicero, cum dicit
 orationem suam cœpisse canescere: sicut uestibus quoque non
 purpura coccoq; fulgētibus illa ætas satis apta sit. In iuuenibus
 etiam uberiora paulo, & penè periclitantia seruntur. At in ijs
 siccum & sollicitum, & contractum dicendi propositum, plerunq;
 affectatione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiam no-
 rum senilis autoritas in iuuentute in adolescentibus creditur. Sim-
 pliciora militares decet. Philosophiam ex professo, ut quidam
 faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plerique orationis
 ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba
 quoq; exquisitoria, & compositio numerosa tali proposito in-
 uersa. Non enim solum illa letiora, qualia à Cicerone dicuntur,
 saxa atq; solitudines uoci respondent: sed etiam, illa quan-
 tum plena sanguinis, Vos enim iam Albani tumuli, atq; hinc
 uos inquam imploro atque testor, uosq; Albanorum obruta
 ara, sacrorum populi Rom. sociæ & æquales, non conuenient
 barbæ illi atq; tristitiæ. At uir civilis uereq; sapiens, qui se non
 otiosis disputationibus, sed administrationi Reipublicæ adhibe-
 rit, à qua longissimè isti qui philosophi uocantur, recesserunt,

omnia q
 liberter
 mo suo c
 cesseris
 parte rat
 suarum n
 quens sen
 riosum, in
 Therste
 gnium an
 lem putem
 Vox bono
 centem. N
 ater an al
 xerit, aro
 micos trag
 ram qui or
 est. Non er
 dicimus. V
 differentia
 sonarum,
 bus uocem
 aliter App
 pater fingi
 dabis. Qui
 una uox au
 nis in peror
 tiosum ciue
 set? Deniqu
 sunt uarieta
 minarum, pu
 tius, quibus

omnia quæ ad efficiendum oratione quod proposuerit, ualent, libenter adhibebit, cum prius quod honestum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, alijs non concesseris. Imperatorum ac triumphantium separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ, sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator, & hic qui bello ciuili se interfecit Cato, eloquens senator fuit. Idem dictum sepe in alio liberum, in alio suu- riosum, in alio superbum est. Verba aduersus Agamemnonem à Thersite habita ridentur: da illa Diomedæ, alijs uel cui pari, magnam animam ferre præ se uidebuntur. Ego te, inquit, consulem putem L. Crassus Philippo, cum tu me non putes senatorem? Vox honestissimæ libertatis, non tamen ferres quencunque dicentem. Negat se magni facere aliquis poetarum, utrum Caesar atrox an albus homo sit: insania. Vertere, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantiæ est. Maior in personis obseruatio est apud comicos tragicosque. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorundem qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper ut aduocati, sed plerumque ut litigatores dicimus. Verum etiam in ijs causis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Utimur enim fictione personarum, & uelut ore alieno loquimur, dandi que sunt ijs quibus uocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris? Ut adeas, tantum dabis. Quid fortius illo? Cuius inter ipsa uerberum supplicia una uox audiebatur, Ciuis Romanus sum. Quam digne Milonius in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditionis ciuem toties cõpescuisset? qui que insidias uirtute superasset? Denique non modò quot in causa, totidem in prosopopœia sunt uarietates: sed hoc etiam plures, quòd in his puerorum, senarum, pupillorum, mutarum etiam rerum assumulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in ijs pro qui-

bus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sepe dicendum est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoq; & anteaetæ uitæ differentia. Tacundissima uerò in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuersa bonum uirum decent, males odisse, publica uice comoueri, ultum ire scelera & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honesta. Nec, tantum quis, & pro quo, sed etiam apud quæ dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimen, & potestas: nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, priuatum, tamen liberum ratio est: nec eodem sono publica iudicia, & arbitrorum disceptationes aguntur. Nam ut orantē pro capite sollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ: ita in paruis rebus indicijq; uana sint eadem. Rideaturq; meritò qui apud disceptatorem de re leuissima sedens dicturus utatur illa Ciceronis confessione, nō modò se animo comoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Quis uerò nesciat quin aliud dicendi genus poscit grauitas senatoria, aliud aura popularis? cum etiam singulis iudicantibus, non idem apud graues uiros, quod leuiores: non idem apud eruditum, quod militarem ac rusticum, deceat: sitq; nonnunquam summittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere non possit. Tempus quoque de loci egeat obseruatione propria. Nam & tempus tum letum, tum triste, tum liberum, tum angustū est. Atqui ad hæc omnia componendus orator, & loco publico priuato ne, celebri an secreto, aliena ciuitate an tua, in castris denique, an foro dicas, interest plurimum: ac suam quicque formam, & proprium modum eloquentiæ poscit. Cum etiam in ceteris actibus uitæ, non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pluraque quæ natura non sunt reprehendenda, atque ideo interrim sunt necessaria, alibi quæ mos permiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quātò plus nitoris & cultus demonstratiue

matræ
sunt in a
Hoc ad
cendi n
An quis
apud uic
tione, sic
maxime
tissimis io
cessarium
innocenti
eius fortun
sitorem ei
nerba auc
fero uacel
de ui fuit,
etiam omni
lectior, aut
est, iactant
nes in satis
lis ne fiend
bunt: non e
luer uires, &
fili sui, uel
rit, aut in n
sermone plu
dinem rei p
tos, & prop
plerunq; in
tur? Quò su
unde se in m
exordio usq

materia, ut ad delectationem audientium compositæ, quàm quæ
 sunt in actu, & contentione, suasoriae iudicialesq; permittant.
 Hoc adhuc adijciendum, aliquas etiam quæ sunt egregiæ di-
 cendi uirtutes, quo minus deccant, effici conditione causarum.
 An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipue qui
 apud uictorem & principem pro se ipse dicat, frequenti transla-
 tione, fictis ac repetitis ex uetustate uerbis, cõpositione quæ sit
 maxime à uulgari usu remota, decurrentibus periodis, quam læ-
 tissimis iocis sententijsq; dicentem? Non perdant hæc omnia ne-
 cessarium periclitanti sollicitudinis colorem, petendumq; etiam
 innocentibus misericordia auxilium? Cõmoueatur ne quisquam
 eius fortuna, quæ tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum in-
 fitorem eloquẽtiæ in ancipiti sorte uideat? non, imò oderit reum
 uerba aucupantem, & anxium de fama ingenij, & cui esse di-
 seruo uacet. Quod nure M. Cælius in defensione causæ, qua reus
 de ui fuit, comprehendisse mihi uidetur: Ne cui uestrum, atque
 etiam omnium, qui ad rem agendam adsunt, mens, aut uultus mo-
 lestior, aut uox immoderatio aliqua, aut deniq; quod nimium
 est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædam actio-
 nes in satisfactione, deprecatione, confessione positæ. Sententi-
 osus ne sciendum erit? epiphonemata, aut enthymemata exora-
 bunt: non quicquid meris adijcietur affectibus omnes eorum dæ-
 luet uires, & miserationem securitate laxabit? Agè si de morte
 filij sui, uel iniuria, quæ morte sit grauior, dicendum patri fue-
 rit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ cõtinget ex
 sermone puro atq; dilucido, quæret, breuiter ac significanter or-
 dinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digi-
 tos, & propositionum ac partitionum captabit leporem? & ut
 plerunq; in hoc genere moris est, intentione omni remissa loqua-
 tur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ substituerint?
 unde se in mediũ tam securo obseruatio artium miserit? Non ab-
 exordio usq; ad ultimam uocem cõtinuus quidam gemitus, & idem
 K 2 tristitiæ

tristitia uultus seruabitur? si quidem uolet dolorem suum etiam in audientes transfundere, quem si usquam remiserit, in animi iudicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neque enim me poenitet ad hoc quoque opus meum, & curâ susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos non ut aduocati, sed ut populi subimus. Cum etiâ hoc genus simulari litium soleat, cum ius mortis à senatu quidam, uel ob aliquam magnam infelicitatem, uel etiam poenitentiam petunt, in quibus non solum cantare, quod uitium peruasit, aut lasciuire, sed ne argumentari quidem non mixtis, & quidem ita, ut in ipsa probatione magis emineat, affertibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem potest, uideatur posse etiam deponere. Nescio tamen an huius, de quo loquimur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse uideamur. Ideoque mihi illud Cassij Scucri non mediocriter displicet. *Dij boni uiuo, & quo me uiuere iuuet, Aspernatem reus uideo.* Non enim iusta ex causa uel necessaria uideri potest populo lasse cum, sed quadam accusandi uoluptate. Præter hoc tamen, quod est commune, propriam moderationem quædam casus desiderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris postulabit, doleat eius ualetudine, & quamlibet grauiâ filio potest obiecturus miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam necessitatem, nec hoc paucis modo uerbis, sed toto colore actionis, ut id cum non dicere modo, sed etiam uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unquam, ut non remanent amoris uestigia, & sacra quædam patris eius memoria. In quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, & causam oporteret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. Quamuis etiam aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo procerum præcepta sunt, continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut non

pe sit, m
sanc san
que sun
esset li
Quid aff
nam mag
trem per
Cluentij
cero usus
frit, qua
lam impu
superar
reuerenti
causis, dil
dicturus, n
magis hęc
nihil per
intraendam
rentis non
men aliqua
filium stare
satis facien
uersum eam
ri, creditur
quoque in al
tur: & omni
etiam si non
quid obijcie
fide cogente
de matre dix
tres etiam fi
In alijs quo

pe sit, nemini dubium est. Vnum iam igitur huic loco, quod est
 sane summæ difficultatis, adijciendum uideatur, quibus modis ea
 quæ sunt natura parum speciosa, quæq; nõ dicere, si utrumlibet
 esset liberum, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus.
 Quid a superiore habere frontem potest? aut quid aures homi-
 nam magis respuat, quàm cū est filio filijs uel aduocatis in ma-
 trem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa
 Cluentij Habiti. Sed non semper illa uia qua contra Sasian Ci-
 cero usus est: non quia non ille optime, sed quia plurimum re-
 fert, qua in re, et quomodo ledat. Itaq; illa cum filij caput pa-
 trem impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ sola
 supererant, diuine Cicero seruauit. Primum ne obliuisceretur
 reuerentia, quæ parentibus debetur: deinde ut repetitis altius
 causis, diligentissime ostenderet, quàm id quod erat in matrem
 dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. Pri-
 mæq; hæc expositio fuit, quanquam ad præsentem questionem
 nihil pertinebat. adeo in causa difficili atq; pplexâ, nihil prius
 intendam credidit, quàm quid deceret. Fecit itaq; nomen pa-
 tris non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. Potest ta-
 men aliquando mater et in re leuiore, aut minus infesta contra
 filium stare, tum lenior atq; summissior decebit oratio. Nam et
 satisfaciendo aut nostram minuemus inuidiam, aut etiam in di-
 uersum eam transferemus: et si grauius dolere filiū palam fue-
 rit, credetur abesse ab eo culpâ, fietq; ultro miserabilis. Auertere
 quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita creda-
 tur: et omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testandum, ut
 etiam si non possimus non conuictari, nolle uideamur. Etiam si
 quid obijciendum erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed
 fide cogente facere credatur. Ita poterit uterq; laudari. Quod
 de matre dixi, de utroq; parente accipiendū est. Nam inter pa-
 tres etiam filiosq; cum interuissset emancipatio, litigatū scio.
 In alijs quoq; propinquitatibus custodiendum est, ut inuiti, et

necessario, & parce iudicemur dixisse, magis autē aut minus, ut cuiq; personæ debetur reuerētia. Eadē pro libertis aduersus patronos obseruantia: & ut semel plura complectar, nūquam decebit sic aduersus tales agere personas, quo modo cōtra nos agi ab hominibus cōditionis eiusdē iniquo animo tulissemus. Praestatur hoc aliquādo etiā dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio red datur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiā ambitiosos putet. Itaq; Cicero quāquā erat in Cottam grauisimē dicitur, neq; aliter agi P. Oppij causa poterat, longa tamē præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquādo etiam inferioribus, præcipueq; adolescentulis parcere aut mederi decet. Vultur hac moderatione Cicero pro Calio contra Atracinum, ut eum non inimicē corripere, sed penē patrie monere uideatur. Nam & iuuenis & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandum. Sed in his quidem in quibus uel iudici, uel etiā assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos contra quos dicimus, uenturum offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Muræna dicenti obstiterūt, M. Catonis Seruiq; Sulpitij. quam decenter tamen Sulpitio cum omnes concessisset uirtutes, cæcitiā petendi consulatus ademit? Quid enim aliud esset, qui uictū homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Ut uero rationē defensionis suæ reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorem Murænae, non idem debere accusationi contra caput, diceret? Quam molli autem articulo tractauit Catonem? cuius naturam summē admiratus, non ipsius uitis, sed sine ce sectæ, quibusdam in rebus factam duriozem uideri uolebat, ut inter eos non forensē contentionem, sed studiosam dissipationem crederes incidisse. Hæc est profectō ratio, & certissimè præceptorū genus, illius uiri obseruatio, ut cū aliquid detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, quàm in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiā causa est

ita sit, n
pulsam
ne equ
terea ca
ficiam
hominu
Et laud
persona
antea si
rum cau
esse sol
Scamane
San. Ver
ctus esse
cturus al
cum esse,
iudicem
quam sus
dicendi e
bil nos t
to clarior
minus uel
apud eos
tur) adijci
uel erroris
fissio, &
tra pudor
de qua pro
mune, ap
non fuisse
terum ex
desuisse ter

ita sit, uel paulò pertinaciorem, uel credulū, uel iratum, uel im-
 pulsum ab alijs. Hoc illis cōmuneremedium est, si in tota actio-
 ne equaliter appareat non honor modò, sed etiā charitas. præ-
 terea causa sit nobis iusta sic dicendi, neq; id moderatè tantum
 faciamus, sed etiam necessariò. Diuersum ab hoc, sed facilius, cū
 hominum, aut alioqui turpium, aut nobis inuisorum, quædam facta
 laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicūq;
 persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimicissimis
 antea sibi hominibus, & in quos orationes etiā scripserat. ue-
 ram causa iusta sit fatendo, non se de ingenij fama, sed de fide
 esse sollicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, cum
 Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat cau-
 sam. Verum illud elegantissime, cum eorum à quibus ipse perdu-
 ctus esset, preces, tum etiam adolescentiam suam excusat, detra-
 cturus alioqui plus autoritatis, si in causa præsertim suspecta, se
 cum esse, qui temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud
 iudicem uerò, quòd aut propter alienum commodum in causa
 quam susceperimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita
 dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiæ eius, non causæ, ni-
 hil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tan-
 to clarior futura sit fides, ac religio in pronunciando, quanto
 minus uel offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hoc modo &
 apud eos à quibus appellatum erit (si fortè ad eosdem remitten-
 tur) adijcienda ratio, uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit,
 uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum ergo pœnitentiæ con-
 fessio, & satisfactio culpæ, perducendusq; omni modo iudex ad
 iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam, ut eandem causam,
 de qua pronunciauit, cognoscat iterum, tum illud quidem com-
 mune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia
 non fuisse. Neq; enim emendari ab alio quàm ipso fas esse. Cæ-
 terum ex causa ut quæq; permittet, aut ignorata quædam, aut
 defuisse testes, aut quòd timidissime, & si nihil aliud planè fue-
 rit,

rit, dicendum est, patronos non satisfecisse. Succurret etiam, si apud alios iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in Centumviralibus iudicijs duplicibus parte uicta: decentius erit quoties contigerit, seruare iudicum pudorem: de qua re latius in probationum loco dictum est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obiicit Tubero Q. Ligario, quòd in Africa fuerit. & ambitus quidam damnati recaptandæ dignitatis gratia, reos eiusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliquid reperiat, quod intersit, persona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæsisse, illum à senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coëmendum ait: ut primum licerit à partibus recessisse, Ligarium & perseuerasse, & non pro Cn. Pompeio, inter quem & Casarem dignitatis fuerit contentio, cum saluam uterq; Rempublicam uellet, sed pro Tuba atque Afris inimicissimis populo Romano stetisse. Caterum uel facillimum est ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuam. Verum id iam iudicis est, non actoris. Quòd si nulla contingit excoletio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis esse datus qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt, ut cum pater ex meretrice natus, quòd amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non que non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicit, uel quòd omnium sit uotum parentum, ut honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant. Nam & filia nata, meretrix eam mater pudicam esse uoluisset. uel quòd humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd non habuerit patrem, qui moneret: quin eo minus faciendum filio fuisse, ne renouaret domus pudorem, & reprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ necessitatem, & denique legem quandam suis quoq; subinde liberis daret: &

credibi
do, qua
enim n
ipsis
pudend
fanatum
mitus ac
gat poti
per simi
recundi
colore aff
fcit: Q
ac maiori
summus i
legibus s
latis stare
quoque c
in iocis m
totos ordi
Sed interi
aliquorum
publicanos
neremediu
ris: nec in c
est: & repr
dicas esse,
sibi deberi
bellis magis
auctoritas,
exierint de
cero uarie c
concedit ac

credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitu-
do, quam nunc hic pater ferre non possit. Alia prætereo. Neque
enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse
ipsis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æstus, ubi quis
prudenda queritur, ut stuprū præcipue in maribus, aut os pro-
fanatum: non dico si loquatur ipse (nam quid aliud ei quàm ge-
mitus ac fletus & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelli-
gat potius dolorem illum quàm audiat?) sed patrono quoque
per similes affectus eundem erit, quia hoc iniuriæ genus ue-
recundius inest passis quàm ausis. Mollienda est in plerisq; alio
colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis
fecit: Quid enim crudelius quàm homines honestis parentibus
ac maioribus natos à Republica submoueri? Itaq; durum id esse
summus ille tractandorum animorum artifex confitetur: sed ita
legibus Syllæ^r coherere statum ciuitatis affirmat, ut his so-
latis stare ipsa non possit. Asssecutus itaq; est, ut aliquid eorum
quoque causa uideretur facere, contra quos diceret. Illud etiam
in iocis monui, quàm turpis esset fortunæ insectatio, & ne in
totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret.
Sed interim fides patrocini cogit quædam de uniuerso genere
aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel
publicanorum, uel similiter aliorum: in quibus omnibus commu-
ne remedium est, ut ea quæ ledunt, non libenter tractare uidea-
ris: nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum
est: & reprehendens, alia laude compenses. Si milites cupidos
dicas esse, non mirum, quòd periculorum ac sanguinis maiora
sibi deberi præmia putet: eosdem petulantes, & hoc fieri, quòd
bellis magis, quàm paci assucuerint. Libertinis detrahenda est
auctoritas, licet his testimonium reddere industriæ, per quam
exierint de seruitute. Quod ad nationes externas pertinet, Ci-
cero uarie detracturus Græcis testibus fidem, doctrinam his
concedit ac literas, seq; eius gentis amatorem esse proficitur.

*contineri:
uel, coërceri

Sardos contemnit, Allobrogas ut hosteis infectatur: quorū nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi, plerumq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est molliissimum. Inde eorum est super hæc omne nimium: ideoq; etiā quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; temperetur, gratiā perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodā sentiri, quam præceptis tradi potest, quantum satis sit, & quantū recipiant aures. Non habet hæc res mensuram, & quasi pondus, quia ut in cibis, alia alijs magis complent. Adijciendum etiam breuiter uidetur, quid ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimum, quod cum te faciliè credideris consequi imitatione, non possis. Alio uerò, non se id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. Quod potest pugnare inter se uideri. Verum utrunq; ac merito laudatur. Causa enim modoq; distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas in affectatæ orationis, nure tenues causas decet. Maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De memoria.

CAP. II.

Memoriam quidam naturæ modò esse munus existimant. Mrunt, estq; in ea non dubiè plurimum, sed ipsa excoletudo, sicut alia omnia, augetur. & totus, de quo diximus, alibi inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu cõtinentur. Nam & omnis disciplina memoria cõstat, frustra q; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorū, dictorum, beneq; factorū, quæ uelut quasdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu semper habere debet orator,

eadem

eadem
tie dic
perape
ta lect
context
se, neq;
locus po
mentis n
mus, intr
longius
memoria
ceptum
mōi in h
quā ple
in gyris
dulus, ut
tem. Eius
turam, su
se & offer
nec uigila
animalia
seunt, &
des reuert
xima, uet
tie record
eadem fort
quando et
quanta diu
non enim
ea pauca c
mis actioni
ficat. Quo

eadem illa uis repræsentat. Neq; immeritò thesaurus hic eloquẽ
 tiæ dicitur. Sed non firmè tantum continere, uerum etiam citò
 percipere multa acturos oportet: nec quæ scripseris modò itera
 ta lectione complecti, sed in cogitatis quoq; rerum ac uerborũ
 contextum sequi, & quæ sint ab aduersa parte dicta meminif=
 se, neq; utiq; eo quo dicta sunt ordine refutare, sed opportunis
 locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur
 mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi su=
 mus, intuenta sunt. Ita cum semper cogitatio ultra id quod est,
 longius quarit, quicquid interim reperit, quodammodo apud
 memoriam deponit, quod illa quasi media quædam manus ac=
 ceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem
 mihi in hoc immorandum, quid sit quod memoriã faciat, quan=
 quam pleriq; imprimi quædã uestigia nostro animo, quæ uelut
 in gyris anulorũ signa seruentur, existimant. Neq; ero tam cro=
 dulus, ut quasi habitu tardiorẽ firmioremq; memoriam fieri pu=
 tem. Eius autem quod ad animum pertinet, magis admirer na=
 turam, subitò res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere
 se & offerre, nec tantum requirentibus, sed etiã sponte interim,
 nec uigilantibus, sed etiã quiete cõpositis magis: eoq; illa quoq;
 animalia quæ carere intellectu uidemus meminerunt & agno=
 scunt, & quamlibet longo itinere diducta ad assuetas sibi se=
 des reuertuntur. Quid, non hæc uarietas mira est? excidere pro=
 xima, uetera inherere? hesternorum immemores, acta pueri=
 tie recordari? Quid, quòd quædam requisita se occultant, &
 eadem fortè succurrunt, nec manet semper memoria, sed ali=
 quando etiam redit? Nesciretur tamen quanta uis esset eius,
 quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi uim extulisset:
 non enim rerum modò, sed etiam uerborum ordinẽ præstat, nec
 ea pauca contextit, sed durat propè in infinitum, & in longissi=
 mis actionibus prius audiendi patiëntia, quàm memoriæ fides de=
 ficit. Quod & ipsum argumentum est, subesse artem aliquam,
 iuuariq;

iuuariq; ratione naturam, cum ijdem docti facere illud, indocti
 & inexercitati non possumus. Quanquam inuenio apud Plato-
 nē ob stare memorię usum literarū, uidelicet quōd illa quę scri-
 ptis reposuimus, uelut custodire desinimus, & ipsa securitate di-
 mittimus. Nec dubium est quin plurimum in hac parte ualeat
 mentis intentio, & uelut acies luminum à prospectu rerū quas
 intuetur non auersa. Vnde accidit, ut quę per plures dies scri-
 bimus ediscēdi causa, cogitatione ipsa cōtineat. Artem autē me-
 morię primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabu-
 la est cum pugili coronato carmē, quale componi uictoribus so-
 let, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecunię pars est, quōd
 more poētis frequentissimo digressus in laudes Castoris & Pel-
 lucis exierat: quapropter partem ab his petere, quorū facta ce-
 lebrasset, iubebatur: & persoluerunt, ut traditum est. Nam cum
 esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictorię, atq; ubi
 bitus ei cōcne Simonides, nuncio est excitus, quōd eum duo is-
 uenes equis aduēcti desiderare maiorem in modum dicebantur:
 & illos quidem non inuenit, fuisse tamen gratos erga se excita
 comperit. Nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra con-
 uiuas corruit, atq; ita contudit, ut non ora modō oppresserunt,
 sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propin-
 qui, nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, me-
 mor ordinis quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est
 autem magna inter autores disensio, Glauco ne Carystio, an
 Leocrati, an Agatharcho, an Scopę scriptum sit id carmen, &
 Pharsali fuerit hęc domus, ut ipse quodā loco significare Simo-
 nides uidetur, atq; Apollodorus, & Eratosthenes, & Eupho-
 rion, & Larissæus Eurypylus tradiderūt: an Granone, ut Apo-
 las Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit.
 Scopam nobilem Thessalum perijisse in eo cōuiuio constat: adje-
 citur sororis filius: putant & ortos plerosq; ab illo Scopę, qui
 maior etate fuerit. Quanquā mihi totum de Tyndaridis fabu-
 losum

*confudit

losam

losum u.
 ipse, pro
 dis facto
 dibus, u
 qua post
 etiam qu
 nonnunq
 Nata est
 quam ma
 gnā, &
 est, animo
 teris eius o
 bor est, no
 memoria,
 nel cogita
 notari: qu
 tia: nel ex
 tione uerb
 gationis, u
 ruit: prim
 dum ario,
 exedris, se
 Hoc factu e
 hęc recensē
 imagine ad
 nisse oport
 rent coniu
 Quod de de
 go, ut urbi
 sibi has ima
 nel sumunt
 sunt. Imag

lofum uidetur. Neque omnino huius rei meminit usquam poëta
 ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simoni=
 dis facto, notatum uidetur iuuari memoriam signatis animo se=
 dibus, idq; credere suo quisq; experimento. Nam cū in loca ali=
 qua post tempus reuersi sumus, nō ipsa agnoscimus tantum, sed
 etiam quæ in his fecerimus reminiscimur, personæq; subeunt,
 nonnunquam tacite quoq; cogitationes in mentem reuertuntur.
 Nata est igitur, ut in plerisq; ars ab experimento. Loca discunt
 quam maxime spatiosa, multa uarietate signata, domū fortè ma=
 gnā, & in multos diductam recessus. In ea quicquid notabile
 est, animo diligenter affigitur, ut sine cunctatione ac mora par=
 tens eius omnis cogitatio possit percurrere. Et primus hic la=
 bor est, non hære in occurso. Plus enim quàm firma debet esse
 memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Tum quæ scripserunt,
 uel cogitatione complectuntur, & alio signo quo moueantur,
 notant: quod esse uel ex re tota potest, ut de nauigatione, mili=
 tiæ: uel ex uerbo aliquo. Nam etiam excidentes unius admoni=
 tione uerbi in memoriam reponuntur. Sit autem signum naui=
 gationis, ut ancora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; dige=
 runt: primum sensum uel locum uestibulo quasi assignant, secū=
 dum atrio, tum impluuiâ circumeunt, nec cubiculis modò aut
 exedris, sed stratis etiam similibusq; per ordinem committunt. *statuis
 Hoc facto cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca
 hæc recensere, & quod cuiq; crediderunt, repossunt, & eorum
 imagine admonentur, ut quamlibet multa sint, quorum memi=
 nisse oporteat, fiant singula connexa quodam choro, ne er=
 rent coniungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore.
 Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere lon=
 go, ut urbium ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere
 sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ uel finguntur,
 uel sumuntur imaginibus, uel simulachris, quæ utique fingenda
 sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea quæ ediscenda sunt nota=
 mus, ut

mus, ut quo modo Cicero dicit, locis pro cera, simulachris pro literis utamur. Illud quoque ad uerbum ponere optimū fuerit. Locis est utendum multis, illustribus, explicatis modicis interualis: Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterque percurrere animum possint. Quo magis miror quo modo Metrodorus in duodecim signis, per quæ sol meat, trecentos & sexagenos inuenerit locos: uanitas nimirum fuit atque iactatio circa memoriam suā potius arte quam natura gloriantis. E quidem hæc ad quædam prodesse non negauerim, ut si rerum nomina multa per ordinem audita reddenda sint. Namque in ijs quæ didicerunt, locis reponunt res illas, mensam, ut hoc utar, in uestibulo, in atrio puluinum, & sic cætera: deinde redegentes inueniunt ubi posuerint. Et forsitan in hoc sunt adiuui, qui auctione dimissa, quid cuique uendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idē proderit in ediscendis, quæ orationis perpetua erit. Nam & sensus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendū sit, & horum tamē utrunque cōmonet. Sed cum sermonis alicuius habiti uerborum contextus est ediscendus, esse arte quomodo cōprehendetur? Mitto quod quædam nullis simulachris significari possunt, ut certæ cōiunctiones. Habeamus enim sanē, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium & loca si licet infinita, per quæ uerba quæ sunt in quinq; contra Verrem secundæ actionis libris explicentur, ut meminimus etiam omnium quasi depositorum, non ne impediri quidem eorum quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura? Nam quo modo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendam erit? Quare & Carneades, & Scæpius, de quo modò dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit hanc exercitationem, sibi habeant sua: nos simpliciora trademus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maxime onere) & hæ partes non

sint per
atque con
xime ut
quoque
textum u
tatio, pa
inutile, q
recordate
sire cum i
ut si erit
ipse exci
re signa a
sui) si de
entim sign
latus anulu
magis adh
rant ad id
te sit tene
non potest
facilius in a
moria affig
clinatorum
relio, si deb
scripserit ce
moria, et
prope ipso
adfectio ali
intuentes e
locutus sum
runt & exp
est quod tum
plerumque a

sint perexiguae, alioqui nimis multae erunt, & eam distinguent
 atque concident. Nec utique certum imperauerim modum, sed ma-
 xime ut quisque finietur locus: nisi forte tam sit numerosus, ut ipse
 quoque diuidi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut con-
 textum uerborum, qui est difficilimus, continuet crebra medi-
 tatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est
 inutile, quod facilius haeant, aliquas apponere notas, quarum
 recordatio commoueat & quasi excitet memoriam. Nemo enim
 sine tam infelix, ut quod cuique loco signum destinauerit, nesciat:
 ut si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur, ut
 ipse excitent notae. Hinc est ex illa arte non inutile attende-
 re signa ad eos qui exciderunt sensus, ancoram (ut supra po-
 sui) si de naue dicendum esset: spiculum, si de praelio. Multum
 enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cum trans-
 latus anulus uel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus. Haec
 magis adhuc astringunt, qui memoriam ab aliquo simili transfe-
 runt ad id quod continendum est: ut in nominibus, si Fabius forte
 sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere
 non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur: quod est
 facilius in apris, & in ursis, & Nasone, aut Crispo, ut id me-
 moria affigatur, unde sunt nomina. Origo quoque aliquando de-
 clinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Au-
 relio, si debet inseri. Illud neminem non iuuabit, iisdem quibus
 scripserit ceris ediscere. Sequitur enim uestigijs quibusdam me-
 moriam, & uelut oculis intuetur non paginas modo, sed uersus
 prope ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si litura, aut
 adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, signa sunt quaedam quae
 intuentes errare non possumus. Est ratio, ut illi de qua primum
 locutus sum, arti non dissimilis, ita, si quid me experientia docue-
 rant & expeditior, & potentior, ediscere tacite. Nam id quoque
 est quod tum erat optimus, si non subirent uelut otiosum animus
 plerumque aliae cogitationes, propter quas excitandus est uoce,
 ut duplici

ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autē legēte alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorū quàm aurium sensus: in parte iuuari potest, quòd cū semel aut bis audierit, continuò illi memoriam suam experiri licet, & cum legente contendere. Nam & alioqui id maxime faciēdum est, ut nos subinde tentemus: quia continua lectio & quæ magis, & quæ minus hærent equaliter transit. In experiendo teneas ne, & maior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus, repeti solēt: ita sola quæ exciderūt retractantur, ut crebra reiteratione firmentur: quanquàm solent hoc ipso maxime hæere, quòd exciderunt. Illud ediscendo scribendoq; cōmune est utriq; plurimum conferre bonam ualitudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberum. Verum etiam in ijs quæ scripsimus complectendis, multum ualent, & in ijs quæ cogitamus continendis propè solæ, excepta quæ potissima est exercitatione, diuisio & compositio. Nam qui recte diuiserit, nunquàm poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modò recte dicimus prima ac secunda, & deinceps: coheretq; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec inseri possit. An uerò Scauola in lusu duodecim scruporum, cum prior calculum promouisset, essetq; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum, quicum luserat, isq; ita factum esse confessus est: minus idem ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille ualeat alternus? Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationem: ita prosam uinctam quàm dissolutam. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoq; mediocritatē memoriæ sequebatur, quando

interuenit

inter
decla
qui in
mem
cogita
uel au
tim, ut
ram in
& scri
remane
mum, &
quotid
sam in
niat. Et
numeri
sultorum
uius ipsi
beis assu
utendur
deprehe
recentē
tum nox
cuius sib
seu firm
terant, c
tempus,
sere citò
debeat, t
animo, q
nata dub
modo re
non pote

interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgisset. Nec est mendacio locus, saluis qui interfuerunt. Si quis tamen unam maximamq; a me artem memorie querat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare: & si fieri potest, quotidie, potissimum est. Nihil æque uel augetur cura, uel negligētia intercidit. Quare & pueri statim, ut præcepi, quam plurima ediscant, & quæcunq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio ta diu illud & scripta, & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediscere: tum ^{*odium} quotidie adijcere singulos uersus, quorum accessio labori sensum incrementi nō afferat, in summam ad infinitum usq; perueniat. Et poetica prius, tum oratorum, nouissime etiam solutiora numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iuriconsultorum. Difficiliora enim debent esse, quæ exercēt, quò sit leuius ipsum illud in quod exercens, ut athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendum est. Non omittam etiā quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulò tardioribus ingenijs recentē memoriā. Mirū dictu est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, siue requiescit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur ac coquitur, seu firmissima eius pars est recordatio: quæ statim referri nō poterant, cōtexuntur postero die, confirmatq; memoriā idem illud tempus, quod esse in causa solet obliuionis. Etiam illa præuelox sive citò effluit, & uelut præsentī officio functa, nihil in posterū debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum magis herere animo, quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modo rerum atq; ordinem complecti satis sit: de quo sine dubio non potest in uniuersum pronounciari. Nam si memoria suffra-

gatur, tempus non desit, nulla me uelim syllaba effugiat: quin etiam scribere sit superuacuum. Idque precipue a pueris retinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitiorum redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque admoneri, ad libellum respicere uitiosum, quod libertatem negligentia precit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi excusatio non timet. Inde interruptus actionis impetus, et resistens aculebrosa oratio, et qui dicit ediscenti similis, etiam omnium horum scriptorum gratiam perdit, uel hoc ipso quod scripsisse se confitetur. Memoria autem facit et prompti ingenij famam, quae dicimus non domo attulisse, sed ibi protinus promissa uideamur: quod et oratori, et ipsi cause plurimum conuenit. Nam et magis miratur, et minus timet iudex, quae non pro aduersus se preparata. Ideoque in actionibus inter praecipua seruandum est, ut quaedam etiam quae optime uinximus, uel uoluta enuntiemus, et cogitantibus nonnunquam, et dubitantibus similes querere uideamur, quae attulimus. Ergo quid sit optimum, neminem fugit. Si uero aut memoria natura dicitur, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad commemoranda uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deprehensio, aut etiam silentium inducat. Tutiusque, quam in comprehensio animo rebus ipsis, libertate sibi eloquendi relinqueret. Nam et inuitus perdit quisque id, quod elegerat narrare, nec facile reponit aliud, dum id quod scripserat, querit. Sed hoc quidem infirmae memoriae remedium est, nisi in ipsis quibus facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quibus cui utrumque defuerit, huic ommittere omnino totum actionis laborem: ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius scribere conuertere. Sed haec rara infelicitas erit. Ceterum quantum natura studioque ualeat memoria, uel Themistocles testis, qui intra annum optime locutus esse Persice constat: uel Mithridates, cui 11. et x. linguas, quot nationibus imperabat, mem-

*sumpsisse

tur
quin
cum
rus, q
semel
dise
mibi
est ue

P
u
Cicero
poris
pronu
lation
dam in
qualia
do esse
batio
no per
ctus on
habitu
felicis:
supini
Docum
tantum
quam l
res, ut
theatri
tum pr
quanto
diocre

tur notas fuisse: uel Crassus ille diues, qui cum Asia præfesset, quinq; Græci sermonis differētias sic tenuit, ut qua quisq; apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi redditum ferret: uel Cyprius, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin senel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc qui facerent, sed mihi nunquam ut ipse interesset, contigit: habenda tamen fides est uel in hoc, ut qui crediderit, et speret.

De pronuntiatione.

CAP. III.

Pronuntiatio à plerisque actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Namq; actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ sunt eadem pronuntiationis, uocem atq; motu. Quapropter utraq; appellatione indifferēter uti licet. Habet autem res ipsa mirā quandam in orationibus uim ac potestatem. Neq; enim tam refert, qualia sint, quæ intra nosmetipsos cōposuimus, quam quo modo offeratur. Nam ita quisq; ut audit, mouetur. Quare neq; probatio ulla quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut nō perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicētis. Assētus omnes languescāt necesse est, nisi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices: tamē si nostrum illum ignem iudex cōceperit, ne dum eū supini securiq; moueamus, et ipse nostra oscitatione soluatur. Documento sunt uel scenici actores, qui et optimis poetarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita quam lecta delectent: et uilissimis etiā quibusdā impetrent aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiā frequens in theatris. Quod si in rebus quas fictas esse scimus, et inanes, tantum pronuntiatio potest, ut irā, lachrymas, solitudinē afferat, quanto plus ualeat necesse est, ubi et credimus? E quidē uel mediocrē orationē cōmēdatam uiribus actionis affirmauerim plus

habituram esse momenti, quam optimam eadem illa destituit.
 Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi
 summum, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eademque
 secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit, ut eam
 uideri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoque ipse non
 diligenter apud Andronicum Hypocritem studuit, ut admodum
 tibus etiam eius orationem Rhodijs, non immerito Aeschines
 dixisse uideatur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero non
 in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opi-
 nionis consecutum, quam eloquentia tradit. Eadem C. Gracchus
 in deslenda fratris nece, totius populi Ro. lachrymas concitauit.
 Antonium & Crassum multum ualuisse, plurimum uero Q. Rho-
 densium: cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra sua
 sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Cicero
 existimatus est, nouissime quoad uixit secundus: ut apparet
 cuius aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et
 de cum ualeant multum uerba per se, & uox propria
 adiciat rebus, & gestus motusque significet aliquid, profecto
 perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Sum-
 men qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi
 actionem iudicet fortioerem, & solam uiris dignam, sed non aliam
 quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem
 quicquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalis
 improbare, uel qui uerborum atque ipsius etiam soni rusticum
 ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis
 etant. Verum illi persuasionem suam fruuntur, qui hominibus
 sint oratores, satis putant nasci, nostro labori dent ueniam
 nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura curam inuenit.
 hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturam.
 Nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptura
 memoria, aut in his que subito dicenda erunt, facilis promptus
 fuerit. Nec, si inemedabilia oris incommoda obstant, corpore

etiam pote
 Sed ne uox
 test. Bona e
 & inbibe
 summattete,
 firmo cantio
 frustra præc
 diuisa parte
 mouet, per q
 prius est de
 prima obser
 Natura uoc
 simplicior. U
 extremitates
 multi sunt g
 da, & susca,
 & sifa, &
 etiam longio
 persequi pro
 na in quibus
 na meat, an i
 stori ue firm
 omnibus, sici
 que quod su
 exprobrans s
 illam differen
 istentis, tum
 est, spatij qu
 ueriacet mu
 inuicem hab
 ri possunt, cor
 aribus, quã

etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte iuncatur. Sed ne uox quidem nisi liberalis actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, ut uolumus, uti licet: mala uel imbecilla et inhibet multa, ut insurgere, exclamare: et aliqua cogit, ut summittere, deflectere, et raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra precipitur. Cum sit autem omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem gestumque: quorum alter oculos, alter aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animū penetrat affectus, prius est de uoce dicere, cui etiam* gestus accommodatur. In ea prima observatio est, qualem habeas: Secunda, quo modo utaris. **V O X.** ***actus**

Natura uocis spectatur quantitate et qualitate. Quantitas est simplicior. In summa enim grandis aut exigua est. Sed inter has extremitates mediae sunt species, et ab ima ad summā, ac retrō, multi sunt gradus. Qualitas magis uaria est. Nam est et candida, et iusca, et plena, et exilis, et lenis, et aspera, et contracta, et iusa, et dura, et flexibilis, et clara, et obtusa. Spiritus etiam longior breuiorque. Nec causas cur quicque eorum accidat, persequi proposito operi necessarium est: eorum ne sit differentia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quae uelut organa meat, an ipsi propria natura, an, prout mouetur, lateris perfectiue firmitas, an capitis etiam plus adiuuet. Nam opus est omnibus, sicut non oris modo suauitate, sed narium quoque, per quas quod superest uocis, egreditur. Dulcis tamen esse debet non exprobrans sonus. Utendi uoce multiplex ratio. Nam praeter illam differentiam, quae est tripartita, acuta, grauis, flexa, tum interitis, tum renuissis, tum elatis, tum inferioribus modis opus est, spatijs quoque lentioribus aut citatioribus. Sed in ipsis media interiacet multa: et ut facies, quanquam ex paucissimis constat, inuicem habet differentiam: ita uox, etsi pauca, quae nominari possunt, continet species, propria cuique est, et non haec minus acerbis, quam oculis illa dignoscitur. Augentur autem sicut

omnium, ita uocis quoq; bona, cura: & negligentia minuitur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ phonascis conuenit: tamen multa sunt utrisq; cõmunia, firmitas corporis, ne ad spadonum, & mulierum, & agrorum exilitatē uox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abstinētia, facilis ciborum digestio, id est, frugalitas præstat. Præterea ut sint fauces integræ, id est, molles ac lenes, quarum uitio & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur uox. Nam ut tibiæ eodem spiritu accepto alium clausis, alium apertis foraminibus, alium nõ satis purgata, alium quassæ sonum reddunt: ita fauces tumētēs strangulant uocem, obtusæ obscurant, rarsæ exasperant, cõuulsæ fractis sunt organis similes. Finditur etiã spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarum fluxus etiã si ultra paulum coit, aliquid tamē caui relinquit post id ipsum, quod offenderat. Humor quoq; uocem ut nimius impedit, ita consumptus destituit. Nam & fatigatio corpora non ad præsens modò tempus, sed etiam in futurũ afficit. Sed ut cõmuniter & phonascis, & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia conualescunt, ita curæ non idem genus. Nam neq; certa tẽpora ad spatium dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis sonis uocē ad summos, nec semper à contentione cõcedere licet, cum pluribus iudicijs sæpe dicendum sit. Ne ciborũ quidem est eadē obseruatio. Non enim tam molli teneraq; uoce, quàm forti ac durabili opus est. Cum omnes illi etiã altissimos sonos leniãt cãtuoris, nobis pleraq; asperæ sint concitateq; dicēda, & uigilande noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & in sudata ueste durandum. Quare uocem delicijs non molliamus, nec imbuamur ea consuetudine, quæ duratura non sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autē quo exercearis, erit optimum (nam ex tempore dicenti auocatur cura uocis, ille qui ex rebus ipsis concipitur, affectus) & ediscere quàm maxime

uaria, quæ
 xii habeant,
 nitida illa,
 gymnasijs
 speciosa atq;
 res, deficient
 illa tamen in
 uentos, & nu
 uentose, hum
 dum quidem,
 que cauenda
 ampos, puto.
 ac parcatu m
 fur, quia natu
 tm, quod qui
 per humorem
 etiã, ac peilus,
 etiã, tenera,
 iam confirmat
 dico, quod est
 Nam hoc mod
 corporis decen
 Non alia est a
 Nam ut illa en
 quosq; emē data
 natum, iucun
 neq; peregrini
 Græcam ne. N
 In fiet illud qu
 Cithægũ fuisse,
 re, nõ agere. Su
 dan primi libri

uaria, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & fle-
 xum habeant, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioqui
 mita illa, & curata uox insolitum laborem recusabit, ut assuetæ
 gymnasijs & oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus
 speciosa atq; robusta, si militare iter, fascesq; & uigilias impe-
 rit, deficient, & querant unctores suos, nudumq; sudorem.
 Illa tamen in hoc opere præcipi quis ferat: uitandos soles atq;
 uentos, & nubila etiam ac siccitates. Ita si dicendum in sole, aut
 uentoso, humido, calido uel die si erit, reos deseremus? Nam cru-
 dum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut eiecto modo uomatu,
 que cauenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis
 compos, puto. Illud non sine causa est ab omnibus præceptum,
 ac paratior maxime uoci in uo a pueritia in adolescentiâ trã-
 sit, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calo-
 rem, quod quidam putauerunt (nam est maior in alijs) sed pro-
 pter humorem potius. Nam hoc ætas illa turgescit. Itaque nares
 etiã, ac pectus, eo tempore tument, atq; omnia uelut germinant,
 etq; tenera, & iniuria obnoxia. Sed ut ad propositum redeam,
 tam confirmate constitutæq; uocis genus exercitationis optimũ
 dico, quod est operi simillimum, dicere quotidie, sicut agimus.
 Nam hoc modo non uox tantum cõfirmatur, & latus, sed etiam Pronuncia-
 corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. tio.
 Non alia est autẽ ratio pronunciationis, quam ipsius orationis.
 Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet, ita hæc
 quoq; emendata erit, id est, uitio carebit, si fuerit os facile, expla-
 natum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neq; rusticitas,
 neq; peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur Barbarũ
 Græcam uel. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus.
 Ita per illud quod Ennius probat, cum dicit suauiloquenti ore
 crebrezũ fuisse, nõ quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latraz
 re nõ agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cum in qua-
 dam primi libri parte puerorũ ora formarem, opportunius ratus

in ea etate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaq; si ipsa uox primum fuerit (ut sic dicam) sana, id est, nullum eorum de quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde non absurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata: Spiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronuntiatio primum, si uerba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars destitui solet, plerisq; extremas syllabas nõ proferentibus, dum priorum sono indulgēt. Vt autem est necessaria uerborum explanatio, ita omnes computare, & uelut annuere rare literas molestum & odiosum. Nam & uocales frequentissime cõiunt, & cõsonantium quædam insequēte uocali dissimulantur. utriusq; exemplum posuimus: Multum ille & terrivitatur etiam durior inter se congressus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideoq; laudatur in Catullo suavis appellatio literarum. Secūdam est, ut sit oratio distincta, id est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Observandum etiam quo loco sustinendus, & quasi suspendendus sermo sit, quod Græci ὑποδιασολῶ, uel ὑποσυσολῶ, uel ὑποσῆμα, uocant, quo deponendus suspenditur: Arma, uirumq; cano, quia illud uirum, ad sequentia pertinet: ut sit, uirum Trois qui primus ab oris. Et hic iterū. Nam etiam si aliud est unde uenit, quàm quò uenit, non distinguendum tamen, quia utrunq; eodem uerbo cõtinetur, uenit. Tertio Italiam, quia interiectio est, fato profugus, & continuū sermonem qui faciebat, Italiam, Lauinaq; diuidit. Ob eandemq; causam quarto profugus, deinde Lauinaq; uenit Littora, ubi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiã distinctionibus tempus aliàs breuius, aliàs longius dabimus. Interest enim sermonem finiat, an sensum. Itaq; illam distinctionē Littora, protinus altero spiritu in initio insequar, cum illuc uenero, - Atq; alta mœnia Romæ, deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam.

Sunt

O
Sunt aliqui
riodis: ut i
rens, magi
sus enim
lam moran
textus, &
more nece
scite recipi
finitio. Vi
men esse nu
cui suffrag
dar abilis, cl
dam ad aud
te ad hoc ue
rantur sono
cui aderit la
bori non fac
na, nec acue
clarus, niniū
ille præterit
neq; pronun
Nam uox ut
quò tenstor,
bet, Summa r
cum augend
perandi. Na
licis, ne serm
ge breuibus,
omnium, sicut
que solum ej
equalitatem
tum in a qua

Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiã in pe-
 riodis: ut in illa, In coctu uerò Pop. Rom. negotium publicũ ge-
 rens, magister equitum, & cætera, multa habent membra. Sen-
 sus enim sunt alij atq; alij: et sicut una circumductio est, ita pau-
 lum morandum in his interuallis, non interrumpendus est con-
 textus, & è contrario spiritum interim recipere sine intellectu
 mora necesse est, quo loco quasi surripiendus est, alioqui si in-
 scite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quàm uitiosa di-
 stinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parua, sine qua ta-
 men esse nulla alia in agendo potest. Ornata est pronuntiatio,
 cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis,
 durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedēs. Est enim quæ-
 dam ad auditum accommodata non magnitudine, sed proprieta-
 te ad hoc uelut tractabilis, utiq; habens omnes in se qui deside-
 rantur sonos, intentionesq; & toto, ut aiunt, organo instructa,
 cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum la-
 bori non facile cessurus. Neq; grauißimus autem in musica so-
 nus, nec acutißimus orationibus conuenit. Nam & hic parum
 clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motũ potest: &
 ille prætenus & immodicæ claritatis, cum est ultra uerũ, tum
 neq; pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest.
 Nam uox ut nerui, quò remissior, hoc & grauior & plenior:
 quò tensior, hoc tenuis & acuta magis est: Sic ima uim non ha-
 bet, summa rumpi periclitatur. Medijs igitur utẽdum sonis, hiq;
 cum augenda intetio est, excitandi: cum summittenda, sunt tem-
 perandi. Nam prima est obseruatio recte pronuntiandi æqua-
 litas, ne sermo subsultet imparibus spatijs ac sonis, miscens lon-
 ga breuib; grauiã acutis, elata summissis, & inæqualitate horũ
 omnium, sicut pedum, claudicet sermo. Secunda uarietas est,
 quæ solum est pronuntiatione. Ac ne quis pugnare inter se putet
 æqualitatem & uarietatem, cum illi uirtuti contrarium sit ui-
 tium inæqualitas, huic qui dicitur *uocædis*, quasi quidam unus

aspectus. Ars porro uariandi cum gratiã præbet ac renouat au-
 res, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit, ut standi, am-
 bulandi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq; horum pati unũ diu
 possumus. Illud uerò maximum (sed id paulò post tractabimus)
 quòd secũdum rationem rerum de quibus dicimus, animorumq;
 habitus, conformanda uox est, ne ab oratione discordet. Vite-
 mus igitur illam quæ Græcè *μωροβία* uocatur, una quædam spi-
 ritus ac soni intentio, non solũ ne dicamus omnia clamose, quòd
 insanum est: aut intra loquendi modum, quòd motu caret: aut
 submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed ut
 in ijsdem partibus, ijsdemq; affectibus, sint tamen quædam non
 ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborum dignitas,
 aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transi-
 tus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen
 eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris qui-
 dem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Cicero-
 nis in oratione nobilissima pro Milone principium, non ne ad
 singulas penè distinctiones, quamuis in eadem facie, tamẽ quasi
 uultus mutandus est? Etsi uereor iudices, ne turpe sit pro fortis-
 simo uiro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito
 contractum, atq; submissum, quia & exordium est, & solliciti
 exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius,
 dum dicit, Pro fortissimo uiro dicere: quam, Etsi uereor: & Tur-
 pe sit: & Timere. Iam secunda respiratio increseat oportet, &
 naturali quodam conatu, quo munus pauide dicimus quæ se-
 quuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur, Mini-
 meq; deceat, cum T. Annius ipse magis de Reipub. salute quam
 de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est, Me ad eius
 causam parem animi magnitudinem asserre non posse. Tum in-
 uidiosiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos.
 Illa uerò iam penè apertis, ut aiunt, tibijs, Qui quocunq; inci-
 derunt, ueterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudi-
 ciorum

ciorum req
 enis coron
 mi, ut app
 calis esse
 minus, nec n
 Nam & suff
 rim elisa in
 ienatoro g
 fundenda qu
 nonquam
 trarium est
 riondi sitetu
 temporibus p
 cept: modera
 pro concida
 Nam & desfo
 aqua diu prej
 ne qui fiat no
 rem dicitur p
 nes; diu, ne; p
 reliquis parti
 Excedus au
 nes ut effice
 plarimos uers
 res, calculos li
 longus, & ple
 fitionis, ideo q
 nis parum sust
 cum stridore p
 sunt qui crebr
 tentur iam eta
 maquam inuen

ciorum requirunt. Nam sequēs latum etiā atq; fufum est, Non
 enim corona confessus uester cinctus est, ut solebat. Quod no-
 tui, ut appareret non solum in mēbris causæ, sed etiam in arti-
 culis esse aliquam pronuntian di uarietatem, sine qua nihil nec
 minus, nec maius est. Vox autem ultra uires urgenda non est.
 Nam & suffocata sepe, & maiore nisu minus clara est, & inte-
 rim elisa in illum sonum erumpit, cui Græci *κλωυδῆ* nomē ab
 iumenturo gallorum cantu dederunt. Nec uolubilitate nimia cō-
 fundenda quæ dicimus, qua & distinctio perit & affectus, &
 nonnunquam etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui con-
 trarium est uitium nimie tarditatis. Nam & difficultatē inue-
 niendi fatetur, & seguitia soluit animos, & in quo est aliquid,
 temporibus præfinitis aquam perdit. Promptū sit os, non præ-
 cepti moderatum, non lentum. Spiritus quoq; nec crebrò rece-
 ptus concidat sententiam, nec eousq; trahatur, donec deficiat.
 Nam & deformis est consumpti illius sonus, & respiratio sub
 aqua diu pressi similis, & receptus longior, & nō opportunus,
 ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longio-
 rem distictis periodum colligendus est spiritus, ita tamen, ut id
 neq; diu, neq; cum sono faciamus, neq; omnino ut manifestū sit:
 reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis reuocabitur.
 Excedens autem est, ut sit quàm longissimus, quod Demosthe-
 nis ut efficeret, scandens in aduersum* cōtinuabat quàm posset *concinebat
 plurimos uersus. Idem quò facilius uerba ore libero exprime-
 re, calculos lingua uoluens dicere domi solebat. Est interim &
 longus, & plenus, & clarus satis spiritus, non tamen firmæ in-
 stitutus, ideoq; tremulus, ut corpora quæ aspectu integra ner-
 uis parum sustinētur, id Græci *βραχρον* uocant. Sunt qui spiritū
 cum fridore per raritatem dentium nō recipiunt, sed resorbēt.
 Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiā clare sonante, inu-
 tentur iamēta onere & iugo laborātia. Quod affectant quoq;
 iniquam inuentionis copia urgeantur, maiorq; uis eloquentiæ
 ingruat

ingruat, quàm quæ emitti faucibus possit. Est & alijs cœcursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tussire & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitâ trochleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partem spiritus in eloquendo per nares effundere, etiamsi non utiq; uocis sunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potissimû huic loco subiiciantur. Sed quodcumq; ex his uitium magis tulerim, quàm quonunc maxime laboratur in causis omnibus scholisq; cantandi, quod inutilius sit an foediû, nescio. Quid enim minus oratori conuenit, quàm modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum, aut comessantium licentiæ similis? Quid uerò mouendis affectibus contrarium magis, quàm cum dolendum, irascendum, indignandum, cômiserandum sit, nò solum ab ijs affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia &

Non Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. Nos etiã cantandi seueriorem paulò modum excessimus. Quisquam ne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atq; rationibus, quisquã deniq; , ut semel finiam, in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est, cur nò illa uocis modulatione fidibus ac tibijs, imò mehercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamè hec libenter. Nam nec cuiquã sunt iniucûda, quæ cantant ipsi, & laboris in hoc, quàm in agendo minus est. Et sunt quidam qui secûdum alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiendi quod aures multateat, uoluptate ducantur. Quid ergo? non & Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem? Et hoc quodam naturali uitio uenit. Ostendam non multò post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed (quod pleriq; intelligere nolunt) obscurior. Iam enim tempus est dicendi quæ sit apta pronuntiatio, quæ certe ea est, quæ ijs de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte prestant ipsi

ipsi m
ueri a
dolent
sunt a
tatione
est ben
moueri
hunc iu
emplar
bus plet
tamine
Atrox i
enim po
Paulum
inferiore
rogande
licentiu
tracta: a
flexa &
bus susa
cta, & i
conciati
altius uel
paulum a
sentit, &
tore mon
ba signif
rant nos
lutatio fr
ingressu
sermone
alijs cor

ipsi motus animorum, sonatq; uox, ut feritur. Sed cum sint alij
 ueri affectus, alij ficti & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut
 dolentium, irascantium, indignantium, sed carent arte, ideoq; non
 sunt discipline traditione formadi. Contra qui effinguntur imi-
 tatione, artem habent, sed hi carent natura, ideoq; in his primū
 est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris
 moueri. sic uelut media uox, quem habitum à nobis acceperit,
 hunc iudicium animis dabit. Est enim mentis index, & uelut ex-
 emplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; letis in re-
 bus plena, simplex, & ipsa quodā modo hilaris fluit. At in cer-
 tamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur.
 Atrox in ira, & aspera ac densa, & respiratione crebra. Neq;
 enim potest esse longus spiritus, cum immoderatē effunditur.
 Paulum in inuidia faciēda lentior, quia non serē ad hanc nisi
 inferiores confugiunt. At in blandiendo, satendo, satisfaciēdo,
 rogando, lenis & submissa. Suadentium, & monētium, & pol-
 licentium, & consolantium grauis: in metu, & uerecūdia, con-
 tracta: adhortationibus, fortis: disputationibus, teres: miseratione,
 flexa & flebilis, & consultō quasi obscurior: at in egressioni-
 bus susa & securae claritatis: in expositione ac sermonibus, re-
 cta, & inter acutum sonum & grauem media. Attollitur autē
 concitatis affectibus, compositis descēdit, pro utriusq; rei modo
 altius uel inferius. Quid autem quisq; in dicēdo postulet locus,
 paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui & ipse uoci con-
 sentit, & animo cum ea simul parit. Is quātum habeat in ora-
 tore momenti, satis uel ex eo patet, quōd pleraq; etiā citra uer-
 ba significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam decla-
 rant nostram uoluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & sa-
 lutatio frequēter sine uoce intelligitur, atq; afficit, & ex uultu
 ingressuq; perspicitur habitus animorum: & animalium quoq;
 sermone carentium ira, letitia, adulatio, & oculis, & quibusdam
 alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirū si ista, quae tamē
 in ali

in aliquo posita sunt motu, tantum in animis ualent, cum pietate
 ra tacens opus, & habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret
 affectus, ut ipsam uim dicendi nonnunquam superare uideatur.
 Contra si gestus ac uultus ab oratione dissentiat, tristitia dicamus
 hilares, affirmemus aliqua reuertes, non autoritas modo
 uerbis, sed etiam fides desit. Decor quoque a gestu atque a motu
 uenit. Ideoque Demosthenes grande quoddam speculum intueri
 componere actionem solebat. Adeo quamuis fulgor ille finitima
 imagines reddat, suis demum oculis credidit, quod efficeret. Pre-
 cipuum uero in actione sicut in corpore ipso, caput est, cum ad
 ipsum de quo dixi decorem, tum etiam ad significationem de-
 coris illa sunt, ut sit primo rectum & secundum naturam. Non
 & deiecto humilitas, & supino arrogancia, & in latus inclina-
 to languor, & praeduro ac rigente barbaria quaedam metui con-
 duntur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum genu
 concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim
 semper eodem uertitur quod gestus, exceptis quae aut dantur,
 aut non concedere, aut a nobis remouere oportebit, ut idem uultu
 uideamur auersari, manu repellere:

-Dij talem terris auertite pestem.

-Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. Nam praeter annuendi, reuocandi,
 confirmandique motus, sunt & uerecundiae, & dubitationis, &
 admirationis, & indignationis noti, & communes omnibus.
 Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores uitiosum re-
 tauerunt. Etiam freques eius nutus non caret uitio, adeo uicium
 re id, & comas excutientem rotare phanaticum est. Dominare
 autem maxime uultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi,
 hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pe-
 dent homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam ante quam
 dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima inuolu-
 ligimus: hic est saepe pro omnibus uerbis. Itaque in ijs quae ad-

Vultus.

nam componuntur fabulis, artifices pronuntiandi à personis quoque affectus mutuatur, ut sit Niobe in tragœdia tristes, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules. In comœdijs uerò præter aliam obseruationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, uetula, meretricula, ancilla, senes austeri, ac mites, iuuenes seueri, ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernuntur: Pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio: atque id ostendere maxime Latinis actoribus moris est, quod cum ijs quas agunt partibus, congruat. Sed in ipso uultu plurimum ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum Oculi. quoque, & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubilum ducant. Quinetiam lachrymas his natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu uerò intenti, emissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit fingentur. Rigidi uerò & extenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lasciuui & mobiles, aut natantes, & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & ut sic dicam, Venerei, aut poscentes aliquid, pollicentes uel nonnunquam esse debebunt. Nam opertos compressos uel eos in dicendo, quis nisi planè rudis & stultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis est quoddam deseruiens his ministerium. Multum & supercilijs agitur. Nam & oculos formant aliquate= Supercilium, & fronti imperant. His contractitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, & cum in firma uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit, teporatus medium quoddam serenum efficit. Vitium in supercilijs, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modo de persona comica dixeram) dissident, aut contra id quod dicimus, finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, remissis pudor ostenditur. Annuendi quoque; renuendi uel ratio

- Nares.** ratione demittuntur, aut alleuantur. Naribus labrisq; non ferè quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidium significari solet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sepius, & plana manu resupinare, indecorum est, cum emunctio etiam frequentior sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur male, & scinduntur, & astringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & uelut quodam fastidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoq; ea & mordere deforme est, cum etiam in efferendus uerbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quam labris loquendum est. Cervicem erectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, sed tenso subest & labor, tenuaturq; uox ac fatigatur. Affixum pectori mentum minus decorum, & quasi latiore pressa gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio atq; contractio est. Breuiatur enim cervice, & gestum quendam humilem atq; seruilem, & quasi fraudulentum facit, cum se in habitu adulationis, admirationis, metus, fingit.
- Brachia.** Brachij moderata proiectio remissis humeris atq; explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maxime decet. At cum speciosius quid uberiusq; dicendum est, ut illud, Saxa atq; solitudines uoci respōdent, expatiatur in latera, & ipsa quodammodo se cum gestu fundit oratio. Manus uero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, uix dici potest qui motus habeant, cum penè ipsam uerborum copiam persequantur. Nam cetera partes loquentem adiuuant, hæc (prope est ut dicunt) ipse loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? uocamus? interrogamus? minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus?

ostendimus
bant? admi
atq; person
ut in tant
mi omniu
de quibus s
stus, alij sun
tis uenas m
dum percut
longissime i
salatore deb
uerba accom
bis ficere m
loquatur, &
similia perm
dicit, ostend
uox seruana
tus Pretor p
Verris effing
sine: motus
aut uox qual
quoq; persim
tamen in exp
aut mulieris,
ce pronuncia
quorum ars o
xime commu
placitis tribus
motu modice
quo manus fer
tam paulo pr
acer atq; insta

ostendimus? Non eadem concitant? inhihent? supplicant? pro-
 bant? admirantur? uerecundantur? Non in demonstrandis locis
 atq; personis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem?
 ut in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ diuersitate, hic
 mihi omnium hominum communis sermo uideatur. Et ij quidē
 de quibus sum locutus, cum ipsis uocibus naturaliter exeunt ge-
 stus, alij sunt qui res imitatione significant, ut si ægrum tentan-
 tus uenas medici similitudine, aut citharædum formatis ad mo-
 dum percipientis neruos manibus ostendas, quod genus quàm
 longissimè in actione est fugiendum. Abesse enim plurimum à
 salatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis quàm ad
 uerba accommodatus: quod etiam histronibus paulò grauiori-
 bus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre cū de seipso
 loquatur, & in eum quem demonstrat intendere, & aliqua his
 similia permiserim, ita non effingere status quosdā, & quicquid
 dicit, ostendere. Neq; id in manibus solum, sed in omni gestu ac
 uoce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit solea-
 tus Prætor populi Rom. inclinatio incumbētis in mulierculam
 ueris effingēda est: aut in illa, Cadebatur in medio foro Mes-
 sene: motus laterum, qualis esse ad uerba solet, torquendus,
 aut uox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cum mihi comædi
 quoq; pessime facere uideantur, qui etiam si iuuenem agant, cū
 tamen in expositione, aut senis sermo, ut in Hydriæ prologo:
 aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uo-
 ce pronunciant. Ad eò in illis quoq; est aliqua uitiosa imitatio,
 quorum ars omnis constat imitatione. Est autem gestus ille ma-
 xime communis, quo medius digitus in pollicem cōtrahitur, ex-
 plicitis tribus, & principijs utilis, cum leni in utramq; partem
 motu modice prolatus, simul capite atq; humeris sensim ad id
 quo manus feratur obscundantibus, & in narrando certus, sed
 tam paulò productior, & in*exprobrando, & in coarguendo *explorādo
 acer atq; instans. Longius enim partibus his & liberius exeriz-

tur. Vitiose uerò idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. Duo quoque medij sub pollicem ueniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior, principio & narrationi non accommodatus. At cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando (unde ei nomen est) ualet: & alluata ac spectante humeri manu paulum inclinatus affirmat. Versus in terram & quasi pronus urget, aliquando pro * humero est. Idem summo articulo utrinque leniter apprehenso, duobus modice curuatis, minime tamen minimo, aptus ad disputandum est. Acrius tamen arguentari uidentur, qui medium articulum potius tenent, tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt. Est & ille uerecunde actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summum coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululum prolata laetatur. Hoc modo coepisse Demosthenem credo in illo pro Cleophonte timido summo quoque principio: sic formatam Ciceronis manum, cum diceret, Si quid est in me ingenij iudices, quod sentiam quam sit exiguum. Eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in os, & fusius paulo in diuersa resoluatur, ut quodammodo sermonem ipsum proferre uideatur. Brevior interim digitus distinguimus, sed non inserto pollice, paululum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis qui supra sunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iungitur, interim quatuor oblique reponitur: interim quatuor remissis magis quam tensis pollice intus inclinato, habilem in latus demonstrando, aut distinguendo, quae dicimus, manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues gestus,

*fuentium cum manus leuiter pandata, qualis *uouentium est, paruis inter-

uallis, & quasi t
& quasi t
sus, quo m
lecta digi
Nec uno m
nen uertem
digitus, m
summo suo
narrantibus
compressis
etiam utraq
na tundunt
tior hortatu
sus uulgar
notus, & ex
humeri altit
nos, a peregr
Digitus cum
cuerit, nescio
indignatione
compressam
dori ad moue
et: Quid nu
aliquid, recep
omnis motus
dit orbis, ut
xtra leuataq;
stiora gestu
Optime aute
nitur, sed ut
is sine inter
resilit uel ne

nullis, & subassentiētibus humeris mouetur, maxime apta parçè
 & quasi timide loquentibus. Est admiratiōi cōueniens ille ge-
 stus, quo manus modice supinata, ac per singulos à minimo col-
 lecta digito redeunte flexu simul explicatur atque conuertitur.
 Nec uno modo interrogantes gestum componimus, plerunq; ta-
 men uertentes manum, utcunq; composita est. Pollici proximus
 digitus, mediumq; contingens quā dexter est, unguem pollici
 summo suo iungens, remissis ceteris, est & approbantibus, &
 narrantibus, & distinguētib; decorus. Cui non dissimilis, sed
 compressis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur,
 etiam utraq; manu, quoties enthymemata sua gestu uelut cor-
 nu tundunt cæsim. Manus lenior promittit & assentatur, cita-
 tior hortatur, interim laudat. Est & ille ugens orationem ge-
 stus uulgaris magis quàm ex arte, qui contrahit alterno celeriq;
 motu, & explicat manum. Est & illa caua, & rara, & supra
 humeri altitudinem elata, cum quodam motu uelut hortatrix ma-
 nus, à peregrinis scholis iā propè recepta. Tremula scenica est.
 Digito cum summi coierunt, ad os referre, cur quibusdā displi-
 cuerit, nescio. Nam & id leuiter admirantes, & interim subita
 indignatione uelut pauescētes & deprecantes, facimus. Quin
 compressant etiam manum in signum pœnitentiæ uel iræ, pe-
 ctori adiuuēmus, ubi uox uel inter dentes expressa non dede-
 ret: Quid nunc agam? quid faciam? Auerso pollice demonstrare
 aliquid, receptum magis puto, quàm oratori decorum. Sed cum
 omnis motus sex partes habeat, septimusq; sit ille qui in se re-
 dit orbis, uitiosa est una circumuersio, reliqui ante nos & de-
 xtra Leuāq; & sursum, & deorsum aliquid ostendunt. In po-
 steriora gestus non dirigitur. Interim tamen uelut reijci solent.
 Optimè autem manus à sinistra parte incipit, in dextra depo-
 nitur, sed ut deponere, non ut ferire uideatur: quanquàm &
 in fine interim cadit, ut citò tamen redeat, & nonnunquam
 resiliit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres

artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet, & deponeret. Alioquin enim aut ante uocē erit gestus, aut post uocem, quod est utrumq; deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria uerba esse uoluerunt, quod nec obseruatur, nec fieri potest, sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisq; aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud est quod & sit frequentius, & magis fallit. Sunt quaedam latentis sermonis percussiones, & quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit, ut si unus motus, Nouum crimen: alter, C. Caesar: tertius, Et ante hanc diem: quartus, Inauditum: deinde, Propinquus meus: & ad huc Qu. Tubero detulit. Vnde id quoq; fuit uitium, ut iuuenes cum scribunt, gestu prae modulati cogitationem sic componant, quomodo casura manus sit. Inde & illud uitium, ut gestus qui in fine dexter esse debet, in sinistram frequenter desinat. Melius illud, cum sint in sermone omnia breuia quaedam membra, ad quae si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum disponere: ut puta, Nouum crimen C. Caesar, habet per se finem quaedam suum, quia sequitur coniunctio: Deinde, Et ante hanc diem inauditum, satis circumscriptum est. Ad haec commodanda manus est, idq; dum irruerit prima & composita actio. At ubi iam calor eam concitauerit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate crebescet. Alijs locis citata, alijs pressa conuenient praenuntiatio. Illa transcurrimus, congerimus, festinamus: haec insulamus, inculcamos, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora. Ideoq; Roscius citatior, Aesopus grauior fuit: quod ille comedias, hic tragodias egit. Eadem motus quoque obseruatio est. Itaq; in fabulis iuuenum, senum, militum, matronarum, grauior ingressus est. Serui, ancillae, parasiti, piscatores citatius mouetur. Tolle autem manum artifices supra oculos, demitti infra pedes uentant: adeo à capite eam petere, aut ad inum uentrem deducere

ere uitiosa
ultra non a
pellens m
ad dextran
ste gestum
tot argume
minatur, si
nus, siue sat
gestus, siue s
demonstratio
multi atq; luc
quo ueritatem
domum: mat
etiam? plus e
paris, tristib
siores sunt. V
cadere etiā ex
scentis, aut ue
lice flexo effi
ne in rusticis
latus, ut man
inquantum p
reperito ultra
consistere po
ben, aut tene
atrumq; in di
& pigra, & t
gius, aut à cap
riora iactetur.
solet, qui incli
re pretensio, m
me placet ijs,

cere nitiosam habetur. At sinistram intra humerum promouere,
 ultra non decet. Sed cum auersantes in leuam partē uelut pro=
 pelletus manum, sinister humerus proferendus, ut cum capite
 ad dextram ferēte consentiat. Manus sinistra nunquam sola re=
 ste gestum facit, dextræ se frequenter accommodat, siue in digi=
 tos argumenta digerimus, siue auersis in sinistrum palmis abo=
 minamur, siue obijcimus aduersas, siue in latus utrunq; distendi=
 mus, siue satisfaciētes aut supplicantes. Diuersi sunt autem hi
 gestus, siue summittimus, siue adorantes attollimus, siue aliqua
 demonstrationi, aut inuocationi protendimus: Vos Albani tu=
 muli atq; luci. Aut Gracchorum illud: Quò me miser conseram?
 quò uertam: in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat: an
 domam: matrem ne ut miseram, lamentantemq; uideam, & abie=
 ctam? plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus
 paruis, tristibus, mitibus, breues: magnis, latis, atrocibus exten=
 siores sunt. Vitia quoq; earum subiicienda sunt, quæ quidē ac=
 cidere etiā exercitiatis actoribus solent. Nam gestū poculum po=
 sentis, aut uerbera minantis, aut numerum quingentorum pol=
 lice flexo efficiētis, quæ sunt à quibusdam scriptoribus notata,
 ne in rusticis quidem uidi. At ut brachio exerto introspectatur
 latus, ut manum alius ultra sinum proferre non audeat, alius
 in quantum patet lōgitudō, protendat, aut ad tectum erigat, aut
 repetito ultra leuum humerum gestu ita in tergum flagellet, ut
 consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat or=
 bem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum
 utrumq; in diuersum latus uentilet, sepe scio euenire. Solet esse
 & pigra, & trepida, & secanti similis, interim uncis etiam di=
 gnis, aut à capite deijciatur, aut eadem manus supinata in supe=
 riora iactetur. Fit & ille habitus, qui esse in statu pacificator
 solet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab au=
 ri pretenso manum infesto pollice extendit: qui quidem maxi=
 me placet ijs, qui se dicere sublata manu iactant. Adijcias licet

eos, qui sententias uibratis digitis iaculantur, aut manu subleant
 denuntiant, aut (quod per se interim recipiendum est) quoties
 aliquid ipsis placuit, in ungues eriguntur. Sed uitiosum id fa-
 ciunt, aut digito quanto plurimum possunt erecto, aut etiã duo-
 bus, aut utraq; manu ad modum aliquid portantium compositi.
 His accedunt uitia non naturæ, sed trepidationis, cum ore con-
 currente rixari, si memoria sefellerit, aut cogitatio nõ suffrage-
 tur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare, in aduersum ter-
 gere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subitò, &
 laudem pscere silentio, quæ omnia persequi prope infinitum
 est. Sua enim cuique sunt uitia. Pectus ac uenter ne proijciantur
 obseruandum. Pandant enim posteriora, & est odiosa
 omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. Facit enim ali-
 quid & totius corporis motus, adeò ut Cicero plus illo agi,
 quàm manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore: Nulle ar-
 gutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco ma-
 gis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione. Femur se-
 rrire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & ustitatum est,
 & indignâtes decet, & excitat auditorem. Idq; in Callidio Ci-
 cero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non femur, pedem
 (quod minimũ est) nulla suppositio: quanquam, si licet, de fron-
 te dissentio. Nam etiam complodere manus scenicum est, & pec-
 tus cædere. Illud quoq; raro decebit, caua manu summis digitis
 pectus appetere, si quando nosmetipsos alloquimur cohortan-
 tes, obiurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque
 inde remouere non decebit. In pedibus obseruantur status &
 incessus. Prolato dextro stare, & eandem manum ac pedem
 proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur, sed
 æquo pectore, qui tamen comicus magis quàm oratorius ges-
 tus est. Male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut
 attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra mo-
 dum, & in stando deforme est, & accedete motu prope obscæ-

nam. Proc
 etiam & a
 moras, qua
 probat. Dy
 nlio dixit.
 nus inter
 passum de
 nam à iud
 spicientibus
 mora sine se
 sensine datur
 deus suppl
 tionibus
 est bonius,
 tora in dext
 fidenciam. L
 Cicero dicit
 tyus est appe
 tas in utranq
 se & Iuni
 nus. Nam cu
 & deligatus,
 tum delibut
 inquit, Olet
 bodie te mu
 tiam Demost
 dam pulpito
 re, ut si calor
 moneretur. A
 sis publicis, in
 singulis incu
 dam, quod qu

nam. Prokursio opportuna, breuis, moderata, rara: conuenit etiam & ambulatio quaedam propter inmodicas laudationum moras, quanquam Cicero rarum incessum, neque ita longum probat. Discursare uerò, & quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit, satagere, ineptissimum. Urbaneq; Flavius Virginius interrogauit de quodam suo Antisophiste, quot millia passuum declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulantes auerterentur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad concilium nobis resistentibus. Id fieri iudicij priuatis non potest. Verum & breuiter sint spatia, nec auersi diu simus. Interim tamen recedere sensim datur. Quidam & resiliunt, quod est planè ridiculum. Pedes suppositio ut loco est opportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis: ita crebra & inepti est hominis, & desinit iudicem in se conuertere. Est & illa indecora in dextrum ac laeuum latus uacillatio alternis pedibus insistentiam. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuisse. Vnde & saltationis quoddam genus Tityus est appellatum. Reprehendenda & illa frequens & concinna in utranque partem nutatio, quam in Curione patre irrisit & Iunius, querens quis è lintre loqueretur: & C. Sicius. C. Iulius Nam cum assidente collega, qui erat propter ualitudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset: Nunquam, inquit, Octauii, collega tuo gratiam referes, qui nisi fuisset istic, hodie te musca comedissent. Iactantur & humeri, quod uicium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensatione illa conueneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus sunt multi iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uerò resellendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra sinum reuoluum

usq; ad lumbos reduxerunt, ut sinistra gestum facientes, spatiantur & fabulētur: cum etiam leuam restringere prolata longius dextra, sit odiosum. Vnde moneor, ut ne id quidem transeā ineptissime fieri, cum inter moras laudationum, aut in arem alicuius loquūtur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideantur. Inclinari ad iudicem cum doceas, utique si id de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incumbere aduocato aduersis subsellis sedenti, contumeliosum est. Reclinari etiam ad suos, & manibus sustineri, nisi planē iusta fatigatio est, delicatū, sicut palam moneri exidentis, aut legere. Nam in his omnibus & uis illa dicendi soluitur, & frigescit affectus, & iudex parū sibi prestari reuerentiæ credit. Transire in diuersa subsellia parum uerecundum est. Nam & Casius Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitate itur, nūquam non frigide reditur. Multa ex his quæ præcepimus, mutari necesse est ab ijs, qui dicunt apud tribunalia. Nam & uultus erectior ut eum apud quem dicitur spectet, & gestus, ut ad eundem tendens* elatior sit, necesse est, & alia quæ occurrere, etiā me tacente, omnibus possunt. Itemq; ab ijs qui sedentes agent. Nam & ferè sit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis esse non possunt, & quedam uitia fiunt necessaria. Nam & dexter pes à leua iudicis sedentis proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent. E quidem plerosq; & ad singulas clausulas sententiarum uideo assurgentes sibi, & nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes, quod an deceat, ipsi uiderint, cum id faciunt, non sedentes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdam, ab oratore meo procul absit. Nam si quis aliter dicendi onera perserre non possit, non ita miserum est non agere, potiusq; multo, quàm & operis & hominum contemptum fateri. Cultus non

* clarior

est pro

O
est propri
tar. Quare
uirilis. Nam
quam neg
quod ipsun
Nam ueter
Itaq; etiā ge
rum brachiu
presentibus
tunica prior
dies poplite
torionum. V
interim negl
palam cinct
teson uelim
prior medijs
tione alius q
pra imam tog
humero dext
strangulet, ne
rior: nam ita
pari aliqua t
dus humero, e
autem humer
fieri angustus.
det. Sinistrum
lem illum ang
liter sedeat. N
calos nō tran
lice, & digit
atq; captand
ad multos ge

est proprius oratoris aliquis, sed magis* in oratore conspicitur. ^{* in ore} Quare sit (ut in omnibus honestis debet esse) splendidus & airilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quam negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. Nam ueteribus nulli sinus, perquam breues post illos fuerunt. Itaque etiā gestu necesse est usos esse in principijs eos alio, quorum brachium sicut Græcorum ueste continebatur. Sed nos de presentibus loquimur. Cui latidau ius nō erit, ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniat. Nam infra mulierū est, supra centurionum. Vt purpure recte descendant, leuis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior. Ipsam togam rotundam esse, & apte casam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius quam cinctura. Sinus decentissimus, si aliquantō supra iunam togam fuerit, nunquam certē sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur, uelut balteus, nec stragulet, nec fluat. Pars togæ quæ postea imponitur, sit inferior: nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertū in actu redeat, tū sinus iniiciēdas humero, cuius extremam oram reiecisse nō dedecet. Operiri eam humerum cum toto iugulo non oportet. Alioqui amictus fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrum brachium eousque alleuādum est, ut quasi norma leuillam angulū faciat, super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus nō impleatur anulis, præcipue medios articulos nō transeuntibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit, quod non uisus captandū est. Videtur enim fateri memoriæ diffidētiam, & Toga ad multos gestus est impedimento. Togam ueteres ad calceos

usque demittebant, ut Græci pallium. Idq; ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiusq; præcipiunt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitam id facere Ciceronem uelandarum uaricum gratia tradit, cum hoc amictus genus in statuis eorum quoq; qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, sola excusare potest ualeudo. Sed hæc amictus obseruatio, dū incipimus: procedente uerò actu iam penè ab initio narrationis sinus ab humero recte uelut sponte delabitur, & cum ad argumenta ac locos uentum est, reijcere à sinistro togam, deijcere etiam, si hæreat, sinum conueniet. Lenā à faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia, & ut uox uehementior ac magis uaria est, sic amictus quoq; habet actum quendam uelut præliantem. Itaque ut leuā inuoluere toga, & incingi, penè furiosum est, sinum uerò in dextrum humerum ab imo reijcere, solum ac delicatum est, fiuntq; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subijciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditum, & calori concitationiq; non inhabile. Cum uerò magna pars est exhausta orationis, utiq; affante fortuna, penè omnia decent, sudor ipse & fatigatio, & negligentior amictus & soluta ac uelut labens undiq; toga. Quo magis miror hanc quoq; succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccare iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi post paulum, sicut dignum erat, grauius & seuerè uetuit. Mibi uerò ille quoq; turbata præ se ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curæ huius commendari uidentur. At si incipiētibus, aut paulum progressis decidat toga, non reponere eam prorsus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amicti nescientis est. Hæc sunt uel illa stramenta pronuntiationis, uel uitia, quibus propositis multa cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, quibus præsentibus

ribus sit act
concessum e
estis, apud
tes, publico
differentiam
si qua de re
seruatio est.
te, secura, g
erum debe
in differenti
sione, epilog
res & actus
uitiosa, si effi
natura reddi
si sinebres et
leta & magi
selationes, p
tu conseruan
modus. De
multiplicia,
nuntatio, con
ut etiam dele
qui nescio, q
erationis sua
interim plus
Cicero) si u
at inflammar
mas. Fiducia
subest. Moue
inueniendis affe
publicis dicer
componenda

ipsis sit acturus. Nam ut dicere alia alijs, & apud alios magis
 concessum est, sic etiam facere. Neque eadem in uoce, gestu, in=
 cessu, apud principem, Senatum, populum, magistratum, priua=
 to, publico iudicio, postulatione, actione similiter decet. Quam
 differentiam subijcere sibi quisq; qui animum intenderit, potest,
 si qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex ob=
 seruatio est. Vna in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, solici=
 te, securae, grandes, pusillae, ut uix unquam ita sollicitari partibus
 earum debeamus, ut non summæ meminerimus. Altera quæ est
 in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumenta=
 tione, epilogo. Tertia in sententijs ipsis, in quibus secundum
 res & actus uariantur omnia. Quarta in uerbis, quorum ut est * affectus
 inuoluntaria, si efficere omnia uelimus, imitatio: ita quibusdam nisi sua
 natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (nisi
 si funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione, similibusq;
 laeta & magnifica & sublimis est actio. Funebres cõciones, con=
 solationes, plerunq; causæ reorum, tristes ac submissæ. In Sena=
 tu conseruanda autoritas, apud populum dignitas, in priuatis
 modus. De partibus causæ, & sententijs, uerbisq;, quæ sunt
 multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem præstare debet pro=
 mouatio, conciliet, persuadeat, moueat, quibus natura coheret,
 ut etiam delectet. Conciliatio serè aut commendatione morum,
 qui nescio, quo modo ex uoce etiam atq; actione pellucet, aut
 orationis suauitate constat. Persuadendi uis asseueratione, quæ
 iterum plus ipsis probationibus ualet: An ista (inquit Callidio
 Cicero) si uera essent, sic à te dicerentur? & Tantum abest,
 ut inflammare nostros animos, somnum isto loco uix teneba=
 mus. Fiducia igitur appareat, & constantia, utique si autoritas
 subest. Mouendi autem ratio etiam aut in representandis est, aut
 imitandis affectibus. Ergo cum iudex in priuatis, aut præco in
 publicis dicere de causa iusserit, leuiter consurgendum, tum in
 componenda toga, uel si necesse erit, etiã ex integro iniicienda,
 duntaxat

duntaxat in iudicijs (apud principem enim & magistratus ac tribunalia non licebit) paulum est commorandum , ut & amicus sit decentior , & protinus aliquid spatij ad cogitandum. Etiam cum ad iudicem nos conuerterimus , & consultus permiserit dicere , non protinus est erumpendum , sed danda brevis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura delectat , & iudex se ipse componit . Hoc præcipit Homerus Ulyssis exemplo , quem stetit oculis in terram defixis , immotoq; sceptro , priusquam illam eloquentiæ procellam effunderet , dicit. In hac cunctatione sunt quedam non indecentes (ut appellant scenici) moræ : caput mulcere , manū intueri , infringere articulos , simulare conatum , suspiratione sollicitudinē fateri , aut quod quævis magis decet , eoq; diutius si iudex nondum intendit animum. Status sit rectus , equi & diducti paulum pedes , uel procedens minimo sinister : genua recta , sic tamen ut non extendantur. Humeri remissi , uultus seuerus , non mæstus , nec stupens , nec languidus. Brachia à latere modice remota , manus sinistra , qualem supra demonstraui : dextra cum iam incipiendum erit , paulum prolata ultra sinum , gestu quàm modestissimo , uelut expectans quando incipiendum sit. Vitiosa enim sunt illa , intueri lacumaria , perficere faciem , & quasi improbam facere , tendere confidentia uultum , aut quo sit magis toruus , supercilijs astringere , capillos à fronte contra naturam retrò agere , ut sit horror ille terribilis , tum id quod Græci frequentissime faciunt , crebro digitorum labiorumq; motu commētari , clare excreate , pedem alterum longè proferre , partē togæ sinistra tenere , stare diductum , uel rigidum , uel supinū , uel incuruum , uel humeris , ut luctaturi solent , ad occipitium ductis. Procmio frequentissime lenis conuenit pronuntiatio : Nihil est enim ad cōciliandum gratius uercundia , non tamen semper. Nec enim uno modo dicuntur exordia , ut docui. Plerunq; tamen & uox temperata , ac gestus modestus , & sedēs humero toga , & laterum lenis in utraq; partem

motus

motus, eodem
lucum manu
fomoni pro
quentissimi
est adhuc n
huiusce. Aliu
nero socrus. u
lum acerbum
& multiplex
interrogare, s
Nam ea quo
ho iridentes,
plerunq; ag
tioni postulat
tum quibusda
sire lenes, &
descriptio, C
attentionis e
quam cum rep
re alios intran
colentes. Vbi n
is utraq; par
sine motu later
gradus. Summ
scepto bello Ca
eum, Quantu
manus ex audia
ditis: Quid e
agebat? Plenit
Populi Rom. n
trahendæq; tum
meri hæc canali

motus, eodem spectantibus oculis, decebit. Narratio magis pro-
 latam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, uocem
 sermoni proximam, ac tantum apertiore, sonum simplicem fre-
 quentissime postulabit, in his duntaxat, Qu. igitur Ligarius, cum
 esset adhuc nulla belli suspicio: & A. Cluentius Habitus pater
 huius. Aliud in eadem poscent affectus uel cōcitati, Nubit ge-
 nero socrus, uel flebiles, Cōstituitur in foro Laodiceæ spectacu-
 lum acerbum & miserum toti Asiæ prouinciæ. Maxime uaria
 & multiplex actio est probationum. Nam proponere, partiri,
 interrogare, sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere.
 Nam ea quoque diuersa propositio est. Sed hæc tamen aliquan-
 do iridentes, aliquando imitantes pronunciamus. Argumentatio
 plerumque agilior, & acrior, & instantior, consentientem ora-
 tionem postulat etiam gestum, id est, fortem celeritatem. Instan-
 dam quibusdam in partibus, & densanda oratio. Egressiones
 fræ lenes, & dulces, & remissæ, ut raptus Proserpinæ, Siciliae
 descriptio, Cn. Pompeij laus. Neq; enim mirum, minus habere
 contentionis ea quæ sunt extra questionem. Mollior nonnun-
 quam cum reprehensione diuersæ partis imitatio: Videor uide-
 re alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdam ex uino ua-
 cillantes. Vbi non disidens à uoce permittitur gestus, at quoque
 in utramq; partem tenera quædam, sed intra manus tamen, &
 sine motu laterum translatio. Accendendi iudicis plures sunt
 gradus. Summus ille, & quo nullus est in oratore acutior: Su-
 scipio bello Cesar, gesto iam etiam ex parte magna. Prædixit
 enim, Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Ro-
 manus exaudiat. Paulum inferior, & habes aliquid etiã iucun-
 ditatis: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius
 agebat? Plenius adhuc & lentius, ideoq; dulcius: In cœtu uerò
 Populi Rom. negotium publicum gerens. Producenda omnia
 trahendâq; tum uocales, aperiendâq; sunt fauces: pleniore ta-
 men hæc canali fluunt: Vos Albani tumuli atq; luci. Nam cãtici
 quiddam

quiddam habent, sensimq; resupina sunt, Saxa atque solitudines uoci respondent. Tales sunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandæ. Cum enim uterq; alteri obijciat, palam est utrunque fecisse. Nam neq; ille per Marathonis & Platearum, & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit. Est his diuersa uox, & penè extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, supra modum ac penè naturam uocis humanæ acerba: Quin compescitis uocem istam indicem stultitiæ, testem prauitatis? Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima est, Quin compescitis. Epilogus, si enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisorum continuationem: si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex ijs quæ suprâ dixi: si placandos, inclinationem quandam lenitatem: si misericordia commouendos, flexum uocis & flebilem suauitatem, qua præcipue franguntur animi, quæq; est maxime naturalis. Nam etiam orbos uiduasq; uidens in ijs funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fusa illa uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire facit. Habet enim in se quod imitemur. Duplex est tamen miseratio, altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami: altera cum deprecatione demissior. Quare etiam si est in illis quoq; cantus obscurior: In coetu uerò populi Rom. non enim hæc rixantis modo dixit: &, Vos Albani tumuli. neque enim quasi inclamaret, aut detestaretur locutus est: tamen in finio magis illa flexa & circumducta sunt: Me miserum, me infelicem. &, Quid respondebo liberis meis? &, Reuocare tu me in patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadem patria per eosdem retinere nõ potero? Et cum bona C. Rabirij uno festiatio addicit, O meum miserum acerbumq; præconium. Illa quoq; mirè facit in peroratione uelut deficientis dolore, & fatigatione confessio: ut pro eodem Milone, Sed finis sit; neq; enim præ
lachry

lachrymis iam loqui possum. Quae similem uerbis habere debet etiam prononciationem. Possunt uideri alia quoque huius partis atque officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos prodicere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causa etiam alijs est uarietas, satis appareat accommodandam sententij ipsi prononciationem, sicut ostendimus. Sed uerbi quoque, quod nouissime dixeram, non semper, sed aliquando. An non haec, Misellus et pauperculus, submissa atque contra: Fortis, et uehemens, et latro, erecta et concitata uoce dicenda sunt? Accedit enim uis et proprietates rebus tali astipulatione: quae nisi adsit, aliud uox, aliud animus ostendat. Quid, quod eadem uerba mutata prononciatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irident, deuant: Aliter enim dicitur:

Tu mihi quodcumque hoc regni. Et,

Cecando tu illum? Et,

Tu ne ille Aeneas? Et,

Meg, timoris Argue tu Drance.

Et ne morer, intra se quisque, uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus sciet.

Ut uero iam his adijciendum est, cum praecipue in actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio, et inenarrabilis. Et ut uere dictum est, caepit esse artis decere quod facias: ita id nec sine arte esse, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uirtutes non habent gratiam, in quibusdam uitia ipsa delectant. Maximos actores comediae Demetrium et Stratoclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, et iuuenes, et bonos patres, seruosque, et matronas, et graues anus optime: alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, et omnia agitatoria melius. Fuit enim natura diuersa. Nam uox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Annotandae magis proprietates

Decorum.

proprietates, quæ transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri causa producere, & in ingrediente uentum concipere, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium præter Demetrium decuit. Namq; in hæc omnia statura & mira specie adiuuabatur. illum cursus & agilitas, & uel parum conueniens personæ risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula: quicquid horum alter fecisset, foedissimum uideretur. Quare non rit se quisq;, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam natura sua capiat consilium formandæ actionis. Neque illud tamen est nefas, ut aliquem uel omnia, uel plura deceant. Huius quoq; loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorū est, Regnare maxime modum. Non enim comædum esse, sed oratorem uolo. Quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, effectionibus moleste utemur, ut si sit in scena dicendum:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum accersor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita: Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronuntiatio uultuosa, & gesticulationibus molesta, & uocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres transtulerunt quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ sua præ ex Oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulò agitator etiam, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.

M. FAB. QVINTILIA

NI ORÁTORIARVM IN=

stitutionum liber Duodecimus,

cuius hoc proximè sequi=
tur proximum.

ENTVM est ad partem operis destinati longè grauiſſimam. cuius equidem onus, si tantum opinione prima cōcipere potuiſſem, quāto me premi ſirens ſentio, maturius conſuluiſſem uires meas. Sed initio pudor omittēdi quæ premar, tenuit, mox quanquam per ſingulas quoq; partes labor creſceret, ne perderem, quæ iam effecta erant, per omnes ſubſtantes animo me ſuſtentauit. Quare nunc quoq; licet magnam unquam mole premar, tamen proſpicienti ſinem mihi conſtitutum eſt uel deficere potius, quàm deſperare. Feſellit autem, quod inuitū à paruis ceperamus, mox uelut aura ſolicitanter præuerti longius, dum tantum nota illa, & pleriq; artiū ſcriptis tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circa uelut iſdem ſe uentis credere auſos habebamus. Iam cum eloquendi rationē nouiſſime repertam, pauſimq; tentatam ingreſſi ſumus, rarus qui iam procul à portu reperiſſet, reperiebatur. Poſtquam uerò nobis ille, quē inſtituebamus, orator, à dicendi magiſtris diſmiſſus, aut ſuo iam impetu, aut maiora ſibi auxilia ex ipsis ſapientiæ penetrabilibus petiſſet, quam in altū ſimus ablati, ſentire cœpimus. Nunc cœlum & undiq; pontus. Vnum modo in illa immenſa uaſtitate uideri uidemur M. Tullium, qui tamē ipſe quamuis tanta atq; inſtructa naue hoc mare ingreſſus, contrahit uela, inhiſcitq; timor, & de ipſo demum genere dicendi, quo ſit uſurus perſuſus orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiam moti conſulitur dare, & aſignabit officia. Ita nec anteceden-

N tem

tem consequi possumus, & longius eundem est, ut res ferretur: *habilis tamen cupiditas honestorum, & tutioris audacia est: stare, quibus paratior uenia est.*

Non posse oratorem esse nisi uirum bonum.

CAP. I.

SIT ERGO nobis orator, quem institimus, is qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verum id quod ille posuit prius, & ipsa natura potius, ac maius est, quam que Vir bonus. id non eò tantum, quod uis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis praetisq; rebus perniciosius eloquentia: nosq; ipsi, qui pro nostra parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparentur haec arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura in eo quod praecipue indulgisse homini uidetur, quod non à ceteris animalibus separasse, non parens, sed nouerca parit, si facultatem dicendi, sociam scelerum, aduersam innocentiae, hostem ueritatis inuenit. Multos enim nasci, & egeri, non nisi ratione satius fuisset, quam prouidentiae munera in tuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum. Neque enim tantum id dico, eum qui sit orator, uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem oratorem, nisi uirum bonum. Nam certe neque intelligentiam concesseris ijs, qui proposita honestorum ac turpium uia peiorem sequi malint: neque prudentiam, qui in grauissimis frequenter legum, semper uerò male conscientiae poenas à semetipsis improviso rerum exitu induantur. Quod si neminem malum esse, nisi stultum eundem, non modo à sapientibus dicitur, sed uulgò quoq; semper est creditum, certe non fiet unquam stultus orator. Adde quod in studio quidē operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitijs libera potest. Primum quod in eodē pectore nullum est bonum

nestorum

nestorum
detrin.
num esse
te rei in
curis o po
atq; aliò
Quod si
ligentia,
studijs au
datur) qui
quarum in
ila per qu
tam multij
ratum, qu
bore distri
ne, poenite
inter haec
frugibus in
spendos st
ce libidine
tem literar
putimus? I
tractatū e q
tam rerum
partem qua
test, idem in
inter melior
Non igitur
Non enim
Socraticorū
aliquis ad
ingenio, st

nestorum turpiumq; consortium, & cogitare optima simul & deterrima, nō magis est unius animi, quā eiusdem hominis bonum esse ac malum. Tum illa quoq; ex causa, quōd mentem tanta rei intentam uacare omnibus alijs, etiam culpa carentibus, curis oportet: ita demum enim libera, ac tota, nulla distringente atq; aliō ducente causa, spectabit id solum ad quod accingitur. Quod si corporum nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, & uenandi uoluptas, & dati spectaculis dies, multum studijs auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunq; alteri datur) quid putamus facturam cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarum impotentissimæ cogitationes somnos etiam ipsos, & illa per quietē uisa perturbant? Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam uarijs affectibus concisum atq; lacerratum, quā mala mens. Nam & cum insidiatur, spe, curis, labore distringitur, & iam cum sceleris compos fuerit, sollicitudine, poenitentia, poenarū omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis quā frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Agē, non ad perfrendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex libidine ac luxuria spei? Non præcipue acuit ad cupiditatem literarum amor laudis? Num igitur malis esse laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet, maximam partem orationis in tractatū æqui boniq; consistere? Dicet ne de ijs secundum debitum rerum dignitatem malus atq; iniquus? Deniq;, ut maximam partem questionis eximam, demus id quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ, pessimo atque optimo uiro, uter melior dicetur orator? Nimirum qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. Non enim perfectum quicquā quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorum nobismetipsis responsum finxisse uideamur, sit aliquis adeo contra ueritatē obstinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, studio, doctrina præditum nihilo deteriozem futurum

oratorem malum uirum quam bonum. Conuincamus huius quoque
 amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem oratorem
 agere, ut iudici quæ proposita fuerint, uera & honesta uideantur.
 Vtrum igitur hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus?
 Bonus quidem & dicet sæpius uera atque honesta. Sed etiam si
 quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebi-
 mus, potest) falso hæc affirmare conabitur, maiore cum fide ne-
 *conceptu esse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinio-
 nis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipsa simulatio.
 Inde inmodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur
 ijs quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia & in-
 tus labor. Nam sicut in uita, ita in causis quoque spes improba
 habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam uera dicentibus
 fides desit, uideaturque talis aduocatus male causæ argumentum.
 Nunc de ijs dicendum est, quæ mihi quasi conspiratione quorundam
 uulgi reclamari uidentur. Orator Demosthenes non fuit
 Atqui malum uirum accepimus. Non Cicero: atqui huius quoque
 mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna reprobatio
 inuidia subeunda, mitigandæ sunt prius aures. Mibi enim nec
 Demosthenes tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia
 quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum & pul-
 cherrima eius in Republica consilia, & finem uitæ clarum legam.
 Nec M. Tullio defuisse uideo in ulla parte cuius optimi uoluntatem
 Testimonio est actus nobilissime consulatus, integerrime
 prouincia administrata, & repudiatu Vigintiuiratus, & ciuilibus
 bellis, quæ in ætate eius grauissima inciderunt, neque spe
 neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus
 id est, Reipublicæ iungeret. Parum fortis uidetur quibusdam
 quibus optime respondit ipse, Non se timidum in suscipiendis
 sed in prouidendis periculis: quod probauit morte quoque ipsa
 quam præstantissimo suscepit animo. Quod si desit his uirtutum
 summa uirtus, sic querentibus, an oratores fuerint, respondendum
 quomodo

O
 quomodo
 an Chrysi-
 rabiles, no-
 secutos. I-
 fuerunt, se-
 dum comu-
 fectum ora-
 prudentissi-
 ti datur. Se-
 dam erit, e-
 quam enim
 quid adijci
 scilicet p-
 meam in co-
 ex illa iuue-
 nec sapien-
 melius dice-
 dam? seuer-
 summam ill-
 aliter sent-
 totius nem-
 professus es-
 tum imagin-
 que super-
 citius? Tran-
 tia quidem
 mosthenes
 dicit: nec
 lus etiam a
 uita oratio
 Concedam
 aliquæ mal-

quomodo Stoici, si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleantes, an Chrysiippus, ipsi respondeant, magnos quidem illos ac uenerabiles, non tamen id quod natura hominis summum habet, consecutos. Nam & Pythagoras non sapiētem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ uocari uoluit. Ego tamen secūdam cōmunem loquēdi consuetudinem sepe dixi, dicamq; perfectam oratorem esse Ciceronem, ut amicos & bonos uiros, & prudentissimos dicimus uulgò, quorū nihil nisi perfectē sapienti datur. Sed cum propriè, & ad legem ipsam ueritatis loquendum erit, eum quæram oratorem, quē & ille quærebat. Quamquam enim stetisse eum in fastigio eloquentiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuenturus quid adhuc abfessurum putem fuisse: nam ferè sic docti iudicauerunt, plurimum in eo uirtutum, nonnihil fuisse uitiorum, & se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coërcuisse testatur: tamen quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe data longiore uita, ætate ad se componendam se uero potuisset, non malignè crediderim defuisse ei ^{*}securiore summam illam, ad quam nemo propius accessit. Et licebat, si aliter sentirem, fortius id liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminem à se uisum eloquentem, quod tantò minus erat, professus est, ipse etiam M. Tullius querit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit, ego nō audeam dicere aliquid in hac que superest æternitate inueniri posse, eo quod fuerit perfectus: Trans eo illos qui Ciceroni ac Demostheni, ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quamquam neque ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse perfectus, quem dormire interim dicit: nec Cicero Bruto Caluoq;, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt: nec Asinio utrique, qui uita orationis eius etiam inimice pluribus in locis insequuntur. Concedamus sanè (quod minime natura patitur) repertum esse aliquè malum uirum summè disertum, nihilo tamen minus ora-

torem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prom-
 pti, uiri fortis nomen concesserim, quia sine uirtute intelligi non
 potest fortitudo. An ei qui ad defendendas causas aduocatur, non
 est opus fide, quã nec cupiditas corrumpat, nec gratia auerit,
 nec metus frangat, sed proditorem, transfugam, præuaticato-
 rem donabimus oratoris illo sacro nomine? Quòd si mediocri-
 bus etiam patronis cõuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur
 non orator ille qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus
 quàm dicendi uirtute perfectus? Non enim forensem quandam
 instituimus operam, nec mercenariam uocem, nec (ut asse-
 rioribus uerbis parcamus) inutilem sanè litium aduocatum,
 quem deniq; causidicum uulgò uocant: sed uirum cum ingenij
 natura præstantem, tum uerò tot pulcherrimas artes penita-
 mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem ni-
 la antea uetustas cognouerit, singularem, perfectumq; uisq;
 optima sentientem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit,
 quòd aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compe-
 scet, aut in pecuniarijs quæstionibus ueritati contra calumniam
 aderit? Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, sed in
 maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus consilia, & po-
 pularis error ad meliora ducendus. An non talem quandam in-
 detur finxisse Vergilius, quem in seditione uulgi iam facis &
 saxa iaculantis, moderatorem dedit animi?
 Tum pietate grauem ac meritis si forte uirum quem
 Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstant.
 Habemus igitur ante omnia uirum bonum: post hæc ad dicendum
 dicendi peritum:
 Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
 Quid, non in bellis quoq; idem ille uir, quæ instituiumus, si sit ad
 prælium miles cohortandus, ex medijs sapientiæ præceptis orati-
 onem trahet? Nam quo modo pugnam ineuntibus tot simul
 metus laboris, doloris, postremò mortis ipsius exciderint, nisi

in eorum
 go success
 persuaser
 latio, ne
 bet ac her
 malis ali
 nestus ser
 etiam pru
 sitata sit,
 diserte qu
 (neque en
 tibus huc
 re conting
 num, & c
 que conse
 diquem? a
 usque mod
 cerie prop
 tiam cum
 los inclidit
 cit, quibus
 decrunt un
 tes: Quid
 bus, & dis
 fiso loqui
 gnat ipsan
 sa: eas pe
 Quibus eg
 boni uiri c
 tio duxeri
 sit, aut eti
 propter h

in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præfens imago successerit? Quæ certè melius persuadebit alijs, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quamlibet custodiatur, similitudo, nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat, quoties ab animo uerba dissentiant. Vir autem malus aliud dicat necesse est, quam sentiat. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiam prudentes erunt) inuentio, quæ etiam si lenocinijs destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam non diserte quod honeste dicitur. Quare iuuentus, inò omnis ætas (neque enim recte uoluntati seruum est tempus ullum) totis mentibus huic tendamus, in hoc elaboremus, forsitan & consummare contingat. Nam si natura non prohibet & esse uirum bonum, & esse dicendi peritum, cur nõ aliquis etiam unus utrunque consequi possit? cur autem non se quisque speret fore illum aliquem? ad quod si uires ingenij non suffecerint, tamen ad quæ usque modum processerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc certe profus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum uitij mentis posse misceri. Facultas dicendi, si in malum incidit, & ipsa iudicanda est malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quosdam (nec enim deerunt unquam, qui disertis esse, quam boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum artis est in eloquentiæ? cur tu de coloribus, & difficultium causarum defensione nonnihil etiam de confisso loquutus es, nisi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipsam ueritatem? Bonus enim uir non agit nisi bonas causas: eas porro etiã sine doctrina satis per se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego cum de meo primum opere respondero, etiam pro boni uiri officio, si quando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satis faciam. Pertractare enim quomodo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter hoc solũ, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus.

quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocent, fuerint. Neque enim Academici, cum in utranq; differunt partem, non secundum alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiente Censorio Catone, non minoribus uiribus contra iustitiam dicitur differuisse, quàm pridie pro iustitia dicebat, iniustus ipse uir fuit. Verum & uirtus quid sit, aduersa ei malitia detegit, & æquitas sit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrarijs probantur. Debent ergo orator sic esse aduersariorum nota consilia, ut hostium imperatori. Verum & illud quod prima propositione durum uidetur, potest afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit audire aliquando iudici ueritatem. Quod si quis à me proponi mirabitur (quanquàm non est hæc mea propriè sententia, sed eorum, quos grauißimos sapientiæ magistros ætas uetus credit) sic iudicet, pleraq; esse, quæ nõ tam factis, quàm causis eorum honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sape uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum est, aspernari quædam adhuc dictu, si cõmunis utilitas exegerit, facere conceditur: ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam uir bonus, sed etiam quare, & qua mente defendat. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoq; aspernari consentitur facturum aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat, & quidem nonnunquam leuioribus causis: ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, ut hoc quod aliàs in seruis quoque reprehendendum est, sit aliàs in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa iam uideo posse euenire, propter quæ orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitantibus, tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc iustitia

proposita

O
proposita
quis infid
mollet is q
non tam
tuetur? C
ea non esse
tor non in
si quædam
santi scien
malis artib
tes mutari
interdum c
puniri. Si li
ra obijcien
manifesto p
uitas non p
cedit. Certe
ciem, & si
niente bel
tibus quibu
ste uenire. I
sum, uel
lis, sed uel
mus, ut istu
ut si talis co
uorum bonu
modo etiam
frequenter
reus multis
ratione defe
sunt bonis c
opiniones. E

proposita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquamus. Sit ali-
 quis insidiatus tyranno, atq; ob id reus, utrum ne saluum eum
 nollet is qui à nobis finitur orator? an si tuendum suscepit,
 non tam falsis defendet, quàm qui apud iudices malam causam
 tuetur? Quid si quædam benefacta damnaturus est iudex, nisi
 ea non esse facta conuicerimus, non uel hoc modo seruabit ora-
 tor non innocentem modò, sed etiam laudabilem ciuem? Quid,
 si quædam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ci-
 uitati sciemus? non ne utemur arte dicendi bona quidem, sed
 malis artibus similima? Ad hoc nemo dubitabit, quin si nocen-
 tes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse
 interdum conceditur, saluos esse eos magis è Repub. sit quam
 puniri. Si liqueat igitur oratori futurum bonum uirum, cui ue-
 ra obijcientur, non id aget, ut saluus sit? Da nunc ut crimine
 manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honeste ci-
 uitas non possit, non ne ei communis utilitas oratorem aduo-
 cabit? Certe Fabritius Cornelium Rufinum, alioqui & malum
 ciuem, & sibi inimicum, tamen quia utilem sciebat ducem, in-
 mionente bello, palam consulem suffragio suo fecit: atq; id miran-
 tibus quibusdã, respondit, à ciue se spoliari malle, quam ab ho-
 ste uenire. Ita hic si fuisset orator, non defendisset eundem Ru-
 finum, uel manifesti peculatus reum? Multa dici possent simi-
 lia, sed uel unum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agi-
 mus, ut istud illi, quem formamus, uiro sit sepe faciendum, sed
 ut si talis coegerit ratio, sit tamen uera finitio, oratorem esse
 uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uero ac discere quo
 modo etiam probatione difficilia tractentur, necesse est. Nam
 frequenter etiam optima causæ similes sunt malis, & innocens
 reus multis uerisimilibus premitur. Quo fit, ut eadem actionis
 ratione defendendus sit, quasi nocens esset. Iam innumerabilia
 sunt bonis causis malisq; communia, testes, literæ, suspiciones,
 opinionones. Non aliter autem uerisimilia, quàm uera & confir-
 mantur

mantur & reselluntur. Quapropter ut res sciret, flectetur oratio, manente honesta uoluntate.

Cognoscenda esse oratori quibus mores
formentur. CAP. II.

Quando igitur orator est uir bonus, is autem citra uirtutem intelligi non potest, uirtus etiam si quosdam impetus a natura sumit, tamē perficienda doctrina est: mores ante omnia oratori studijs erunt excolendi, atque omnis honesti iustique disciplina pertractanda, sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicendi peritus potest: nisi forte accedamus ijs, qui natura constare mores, & nihil adiuuari disciplina putant: scilicet ut ea quidem, quae manu fiunt, atque eorum etiam contemptissima, confiteatur egere doctoribus: uirtutem uero, qua nihil homini quo ad deum immortales propius accederet, datum est, obuiam & illaborant tantum quia nati sumus, habeamus. Abstinens erit, qui quid sit abstinentia, ignorarit? Et fortis, qui metus, doloris, mortis, inpositionis nulla ratione pugauerit? Et iustus, qui aequi bene tractatum, qui leges, quae natura sunt omnibus datae, quaeque proprie populis & gentibus constituta, non eruditore aliquo sermone tractauerit? O quam istud parum putant, quibus tam fide uidetur. Sed hoc transeo, de quo neminem, qui literas uel praemis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto: ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non & naturae uim omnem penitus perspexerit, & mores praecipis actione formarit. Neque enim frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta quae de aequo, iusto, uero, bono, de quibus sunt contra posita, dicuntur, propria esse oratoris affirmat: et philosophos, cum ea dicendi uiribus tuentur, uti rhetorum, etiam non suis. Idem tamen confitetur ea iam esse a philosophis petenda, uidelicet quia magis haec illi uidetur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris & epistolis testatur, dicendi facultatem ex inimis sepe

01
hae fontibus
morum at
pertinet, ut
uita se
toris recessi
aut clarus
xime pleriq
ne uersatus
uelim esse
experiment
quia deserta
pientie, no
sed in porti
leram recep
di praepete
quos reman
cipiunt, ut
narumq; co
res uideretur
possent? V
quidem opt
ijs quorum
sibi, ac uelu
quidem cum
tiondem, q
Nam ut ora
tor in uerbi
nesset, & an
sis indicare
quaquam ca
dam, quam
re etiam, ac

rive fontibus fluere, ideoq; aliquãdiu præceptores eosdem fuisse
 morum atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non cõ
 pertinet, ut esse oratorem philosophum uelim, quando non alia
 uita secta longius à ciuilibus officijs, atq; ab omni munere ora
 toris recessit. Nam quis philosophorum aut in iudicijs frequẽs,
 aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipsa, quam ma
 xime pleriq; eorum uitandam præcipiunt, Reip. administratio
 ne uersatus? Atqui ego illum quem instituo, Romanum quendã
 uelim esse sapientem, qui nõ secretis disputationibus, sed rerum
 experimentis atque operibus uere ciuilem uirum exhibeat. Sed
 quia deserta ab ijs qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sa
 pientie, non iam in actu suo, atque in hac fori luce uersantur:
 sed in porticus & gymnasia primùm, mox in conuentus scho
 larum recesserunt: id quod est oratori necessarium, nec à dicen
 di præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirũ necesse est, apud
 quos remansit. Euoluendi penitus autores, qui de uirtute præ
 cipunt, ut oratoris uita cum scientia diuinarum rerum sit huma
 narumq; coniuncta. Quæ ipsa quantò maiores ac pulchrior
 res uideretur, si illas ij docerët, qui etiam eloqui præstantissime
 possent? Utinamq; sit tempus unquam, quo perfectus aliquis,
 qualem optimus, orator, hanc partem superbo nomine, & ui
 tis quorundam bona eius corrumpentium inuisam uendicet
 sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquẽtiæ adducat. Quæ
 quidem cum sit in tres diuisa partes, naturalem, moralem, ra
 tionalem, quæ tandem non est cum oratoris opere coniuncta?
 Nam ut ordinem retrò agamus, de ultima illa, quæ tota uersa
 tor in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq;
 nosse, & ambigua aperire, & perplexa discernere, & de fal
 sis indicare, & colligere ac resolvere quæ uelis, oratoris est.
 quæquam ea non tam est minute atq; cõcise in actionibus uten
 dam, quam in disputationibus: quia non docere modò, sed mouere
 etiam, ac delectare audientes debet orator. ad quod impetu
 spon

quoq; & uiribus, ac decore est opus: ut uis annium maior est
 altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentiu, quam tenuis aque,
 & obiectu lapillorum resultantis. Et ut palestrici doctores illos
 *numeros quos*neruos uocant, non idcirco discentibus tradunt, ut his
 omnibus ij qui didicerunt, in ipso luctandi certamine utantur,
 (plus enim pōdere, & firmitate, & spiritu agitur) sed ut sub
 copia illa, ex qua unum aut alterum cuius se occasio dederit,
 efficiant: Ita hæc pars dialectica, siue illam dicere malimus dispu
 tatricem, ut est utilis sæpe & finitionibus, & comprehensio
 nibus, & separandis quæ sunt differentia, & resoluenda ambi
 guitate, & distinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, in
 totum sibi uendicauerit in foro certamē, obstabit melioribus, &
 sectas ad tenuitatem suam uires ipsa subtilitate consumet: Inq;
 reperiis quosdam in disputando mire callidos: cum ab illa ueni
 cauillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo gran
 re actu, quam parua quedam animalia, quæ in angustijs mo
 bilia, campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa merita
 quæ dicitur Ethice, certe tota oratori est accommodata. Nam
 tanta causarum (ut superioribus libris diximus) uarietate, con
 alia coniectura querantur, alia finitionibus concludantur, alia
 iure summoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipsa
 inter se concurrant, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulli
 ferè dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus equi & bo
 ni reperiatur. Plerasque uero esse quis nescit, quæ totæ in sola
 qualitate consistant? In consilijs uero, quæ ratio suadendi est ab
 honesti quæstione seposita? Quinetiam illa pars tertia, quæ lau
 dandi ac uituperandi officijs continetur, nempe in tractatu uer
 sti prauiq; uersatur. An de iustitia, fortitudine, abstinentia, tem
 perantia, pietate non plurima dicet orator? Sed ille uir bonus,
 qui hæc non uocibus tantum sibi nota, atq; nominibus aurium
 tenuis in usum linguæ perceperit, sed qui uirtutes ipsas merito
 complexus ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quib;
 fiat

sciet uere
 ciali potē
 dit parti,
 les quæ
 cum sint
 da, unde
 quoque in
 Quid, non
 equi dispu
 pars ad ra
 natura per
 uere. Nam
 esse est, u
 naturalis e
 rior, quam
 quendam e
 docuimus.
 uidentia m
 Si diuina n
 laputibus t
 tractabit o
 ni, de quib;
 erit ei disse
 idem ciuili
 minis opti
 exemplis tu
 quentia eti
 quandam i
 nus hominu
 stat auditor
 cie oratoru
 tam se debe

sciet uere dicet. Cum autem sit omnis generalis quæstio speciali potètiore, quia uniuerso partes continentur, non utiq; accedit parti, quod uniuersum est, profectò nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorum more uersatas. Iam uero cum sint multa proprijs breuibusq; comprehensionibus finienda, unde etiam status causarum dicitur finitiuus, non ne ad id quoque instrui ab ijs qui plus in hoc studij dederunt, oportet? Quid, non quæstio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut equi disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur? quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permixta est omnibus istis oratio, quæ quidem oratio est uere. Nam ignara quidè huiusce doctrinæ loquacitas erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat. Pars uerò naturalis cum est ad exercitationem dicendi tantò cæteris uberior, quantò maiore spiritu de diuinis rebus quàm humanis loquendum est, tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse, ut docuimus, oratio potest, totam cõplectitur. Nam si regitur prudentia mundus, administranda certe bonis uiris erit Respub. Si diuina nostris animis origo, tendendum ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum. An hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurum responsis, religioneq; omnino, de quibus maxima sæpe in senatu consilia uersata sunt, non erit ei differendum? Siquidem, ut nobis placet, futurus est uir idem ciuilis. Quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus: siquidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiam si nulla ad nos monimenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem cum historici, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt: Anaxagoræ physici constat auditorem fuisse, & Demosthenem principem omnium Græciæ oratorum dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius nõ tantam se debere scholis rhetorum, quantum Academiæ spatij, frequenter

quenter ipse testatus est. Neque se tanta in eo unquam fuisse
 ubertas, si ingenium suum conseperto fori, non ipsius verū natura
 finibus terminasset. Verum ex hoc alia mihi quæstio exoritur,
 quæ secta conferre plurimū eloquētiæ possit, quanquam ea non
 inter multas potest esse contentio. Nam Epicurus in primis non
 à se ipse dimittit, qui sugere omnem disciplinam nauigationem
 quàm uelocissima iubet. Neq; uero Aristippus summum in uolu-
 ptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur.
 Pyrrho quidem quas habere in hoc opere partes potest, et
 iudices esse apud quos uerba faciat, & reum pro quo loquitur,
 & senatum in quo sit dicenda sententia, non liquebit. Atque
 demum quoq; quidā utilissimam credunt, quòd mos in utraque
 partem differēdi ad exercitacionē forensium causarum proxime
 accedat. Adijciunt loco probationis, quòd ea prestantissimos in
 eloquentia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; se quodam
 oratorio iactant. Nā theséis dicere exercitacionis gratia, fore ab
 his est institutum. Stoici sicut copiam nitoremq; eloquentiæ præ-
 ceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullus aut
 probare acrius, aut* cōcludere subtilius contendunt. Sed hæc in-
 ter ipsos, qui uelut sacramento rogati, uel etiā superstitione con-
 stricti, nefas ducūt, à suscepta semel persuasione discedere. Ora-
 tori uerò nihil est necesse in cuiusquā iurare leges. Maius enim
 est opus atq; prestantius ad quod ipse tendit, & cuius est uita
 candidatus, siquidem est futurus cum uita, tum etiā eloquentia
 laude perfectus. Quare in exemplū bene dicendi facundissimum
 quenque proponet sibi ad imitandum, moribus uerò formidanda
 quàm honestissima præcepta, rectissimamq; ad uirtutem uiam
 deliget. Exercitacione quidem utetur omni, sed tamen erit pluri-
 mus in maximis quibusq; ac natura pulcherrimis. Nam quæ po-
 test materia reperiri ad grauiter copiosq; dicendum magis
 abundans, quàm de uirtute, de repub. de providentia, de in-
 gine animorū, de amicitia? Hæc sunt quibus mens pariter atq;

*eludere

eratio insurgant, quæ uere bona, quid mitiget metus, coërceat cupiditates, eximat nos opinionibus uulgi, animumq; existimet celestem. Neq; ea solum quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ tradita antiquitus, dicta, ac facta præclare, & nosse, & animo semper agitare conueniet. Quæ profectò nusquam plura maioraq; , quam in nostræ ciuitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, fidem, iustitiã, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quam Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles? Quantum enim Græci præceptis ualent, tantum Romani (quod est maius) exemplis. Tantumq; non cognatis id è rebus abinueniri, qui non modo proximum tempus, lucemq; præsentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam spætiã uite honeste, & curriculum laudis existimet. Hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atq; consilij præstet. Neq; erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuili oratori scientiam.

C A P. I I I.

Iuris quoq; ciuili necessaria huic uiro sciẽtia est, & morum ac religionum eius Reipub. quam capeffet. Nam qualis esse susceptor in consilij publicis priuatis ue poterit, tot rerum, quibus præcipue ciuitas continetur, ignarus? Quo autem modo patronam se causarum non falsò dixerit, qui quod est in causis potestissimum, sit ab altero petiturus, penè nõ dissimilis ijs qui potestatem scripta pronuntiant? Nam quodammodo mandata perferunt, & ea quæ sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicunt, & ipse litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo possit, cum domi præcepta & composita, sicut & cætera quæ in causa sunt, in discendo cognita ad iudicem perferet, quid fiet in ijs questionibus, quæ subito in ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet, & inter

Pragmatici.

et inter subsellia minores aduocatos interroget? Potest autem
 diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicenda sunt: aut
 fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere? Possit in affir-
 mationibus: quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuo, nec
 libera ad discendum mora est? Quid si fortè peritus iuris ille ni-
 aderit: quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid sub-
 iecerit? Hoc enim est maximum ignorantie malum, quod credit
 eum scire, qui moneat. Neque ego sum nostri moris ignarus, obli-
 tus uel eorum, qui uelut ad arculas sedent, et tela agentibus sub-
 ministrant: neque idem Græcos quoque nescio factitasse, unde nos
 men his Pragmaticorum datum est. Sed loquor de oratore, qui
 non clamore modo suum causis, sed omnia quæ profutura sunt,
 debet. Itaque cum nec inutilem si ad horam fortè constituerit, neque
 in testationibus faciendis esse imperitum uelim. Quis enim po-
 tius præparabit ea, quæ cum aget, esse in causa uelit? Nisi forte
 imperatorè quis idoneum credit in præliis quidem strenuum et
 fortem, et omnium quæ pugna poscit artificem, sed neque delictum
 agere, nec copias contrahere atque instruere, nec prospicere im-
 meatus, nec locum capere castris scientem: prius est enim con-
 parare bella, quam gerere. Atqui similibus huic sit aduocatus,
 si plura quæ ad uincendum ualent, alijs reliquerit. Cum præsertim
 hoc quod est maxime necessarium, non tam sit arduum quam
 procul intuentibus fortasse uideatur. Namque omne ius quod est
 certum, aut scripto, aut moribus constat. Dubium æquitatis re-
 gula examinandum est. Quæ scripta sunt, aut posita in more ci-
 uitatis, nullam habent difficultatem: cognitionis sunt enim, non
 inuentionis: at quæ consultorum responsis explicantur, aut in
 uerborum interpretatione sunt posita, aut in recti præiudicij dis-
 crimine. Vim cuiusque uocis intelligere, aut commune præiudicium
 est, aut proprium oratoris: æquitas optimo cuique notissima
 est. Nos porro et bonum uirum et prudentem in primis con-
 sultorem putamus, qui cum se ad id quod est optimum natura
 reuertitur,

revertitur,
 dissentiat
 cessum si
 opis est
 riq; despe
 quam id s
 fessione o
 in dicend
 scauola;
 Et M. Tu
 tus scienti
 appareat p
 etiam doce
 iuris præc
 tes cognou
 quietam ne
 ram alij se
 ut Cicero a
 eligentes e
 tia arrogat
 uelut despe
 in scholis p
 dissoluti, c
 sephia enim
 Necess
 I N primi
 cum uete
 conscripta s
 dit, quæq;
 que sunt a
 priora, ut

revertitur,

rexerit, non magnopere commouebitur, si quis ab eo consultus dissentiat, cum ipsis illis diuersas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisq; senserit, uolet, lectione opus est, qua nihil est in studijs minus laboriosum. Quod si pleriq; desperata facultate agendi ad discendum ius declinauerunt, quam id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quoq; confessione oratores esse non possunt? Verum et M. Cato cum in dicendo praestantissimus, tum iuris fuit idem peritissimus. Et Scawole, Seruioq; Sulpitio concessa est etiam facundiae uirtus. Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo coeperat, ut appareat posse oratorem non discendo tantum iuri uacare, sed etiam docendo. Verum ea quae de moribus excolendis studioq; iuris praecipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui taedio laboris, quem ferre tudentibus ad eloquentiam necesse est, cofugerint ad haec diuerticula desidia. quorum alij se ad album ac rubricas trastulerunt, et formularij, uel, ut Cicero ait, legulei quidam esse maluerunt, tanquam utiliora digentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur: alij pigritiae arrogantioris, qui subito fronte conficta immissaq; barba, uelut desperassent oratoria pracepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent autoritatem contemptu ceterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Necessariam oratori cognitionem historiarum.

CAP. IIII.

In primis uero abundare debet orator exemplorum copia, cum ueterum, tum etiam nouorum: adeo ut non ea modo quae conscripta sunt historijs, aut sermonibus, uelut per manus tradita, quaeq; quotidie aguntur, debeat nosse, uerum ne ea quidem quae sunt a clarioribus poetis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, ut testimoniorum, aut etiam iudiciorum obtinent lo-

O cum

cum. Sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorū loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima, unde etiam senibus autoritas maior est, quod plerumque nosse & uidisse creduntur, quod Homerus frequentissime testatur. Sed non est expectanda ultima ætas, cum studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis uiuuisse uideamur.

Quæ sint oratoris instrumenta. CAP. V.

Hæc sunt quæ me redditurum promiseram instrumenta non artis, ut quidam putauerūt, sed ipsius oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum sciētia debet esse succinctus, accedente uerborum figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi usu, & memorie firmitate, & actionis grauitate. Sed plurimū ex his ualet animi præstantia, quā nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas ultra debiti reuerentiam tardet. Nam ut abominanda sunt cōtraria his uirtutibus, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ: ita citra constantiā, fiduciam, fortitudinē, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit, ut si des arma timidus & imbellibus. Imotus mehercle dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam uerecundiam, uitium quidem, sed amabile, & quæ uirtutes facillime generet, esse interim aduersam, multisq; in causa fuisse, ut boni ingenij studijq; in lucem non prolata, situ quodam secreti consumerentur. Sciat autem, si quis hæc fortē minus adhuc pericula distinguendi uim cuiusq; uerbi, legat, non improbitatem à reprehendi, sed uerecundiam, quæ est timor quidam reducens animum ab ijs, quæ faciēda sunt. Vnde confusio, & coæpti percontentia, & subitum silentium. Quis porro dubitet uirtutis adhibere affectum, propter quem facere honeste pudet? Neq; rursum nolo eum qui sit dicturus, & sollicitum surgere, & colorem mutare, & periculum intelligere: quæ si nō accident, erunt simulanda erunt: sed intellectus hic sit operis, nō metus: inueni-

Verecūdia.

murq; ,
cundia f
sustinetu
uuant
lent, ut f
sira copi
lus uideb
tis autori
siderat, p
audierim
tribunali
omnia cla
& quod
ex quatu
flicims: q
audiri. T

A Gene
A sume
puerū ad
Caluus, C
grauissim
traditum:
sris laud
præprope
adhuc ace
inascitur
ubique pe
differendu
tus crescit
beramus, q

morq;

nuarq; non concidamus. Optima est autem emendatio ueracundia fiducia, & quamlibet imbecilla frons magna cōscientia sustinetur. Sunt & naturalia, ut supra dixi, quæ tamen & cura iuuantur, instrumēta, uox, latus, decor: quæ quidem tantum ualent, ut frequenter famā ingenij faciāt. Habuit oratores ætas nostra copiosiores, sed cū diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorū, frōtis autoritas, gestus præstantia, uox quidem non ut Cicero desiderat, penè tragædorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim tragædos. Certe cum in basilica Julia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris cōtumeliosum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum est, & rara felicitas: quæ si non adsit, sanè sufficiat ab ijs, quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet orator, & hæc scire.

Quod sit incipiendi causas agere tempus.

C A P.

V I.

Agendi autem initium sine dubio secundum uires cuiusque sumendum est, neq; ego annos definiā, cum Demosthenem puerū admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit: *populares Caluus, Cæsar, Pollio, multum ante quæstoriam omnes ætatem grauisima iudicia susceperint: Prætextatos egisse quosdam sit traditum: Cæsar Augustus duodecim natus annos auiam pro rostris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere distringatur immatura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum proferatur. Nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & quod est ubique perniciosissimum, præuenit uires fiducia. Nec rursus differendum est tyrocinium in senectutem. Nam quotidie metus crescit, maiusq; sit semper quod ausuri sumus: & dum delibetramus, quādo incipiendum sit, incipere iam serum est. Quare

fructum studiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dum
 & uenia, & spes est, & paratus fauor, & audere non dedecet,
 & si quid desit operi, supplet aetas: & si qua dicta sunt iuueni-
 liter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sex-
 Roscio locus: Quid enim tam commune quam spiritus uinis,
 terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ciectis? Quae cum set
 & uiginti natus annos, summus audientium clamoribus dixerit,
 deseruisse tempore, & annis liquata iam senior idem faceret.
 Et hercle quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen
 proprius quidam fori profectus: alia lux, alia ueri discrimina
 facies: plusq; si separet, usus sine doctrina, quam citra usum do-
 ctrina ualeat. Ideoq; nonnulli senes in schola facti stupenti nu-
 mitate, cum in iudicia uenerunt, & omnia suis exercitationum
 similia desiderant. At illic & iudex tacet, et aduersarius obdru-
 pit, & nihil temere dictum perit, & si quid tibi ipse sumus,
 probandum est, & laboratam congestamq; dierum ac nocturnum
 studio actione aqua deficit, & omisso magna semper standi ta-
 more, in quibusdam causis loquendum, quod illi deserti maxime
 sciunt. Itaq; nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores uidentur,
 quam ut causas agant. Ceterum illum quem iuuenem tenu-
 risq; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere
 quam maxime facili ac fauorabili causa uelim, uti catulli fratris
 molliore praeda saginatur: & non utiq; ab hoc initio continua-
 re operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam
 scientem quid sit pugna, & in quam rem studendum sit, reuocari,
 atq; reuocari. Sic & tyrocinij metum, dum facilius est audere,
 transierit, nec audendi facilitatem usque ad contemptum operi
 adduxerit. Vsus est & hac ratione M. Tullius, & cum iam cla-
 rum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asia
 nauigauit, seq; & alijs sine dubio eloquentiae ac sapientiae ma-
 gistris, sed praecipue tamen Apollonio Moloni, quem Romae
 quoq; audierat, Rhodi rursus formandum, ac uelut recogno-
 scendum

dum dedi-
 gnunt p-

Cvmsi-
 profectio
 ipsum acci-
 duci posit-
 cet. Na &
 nite: & si
 lera ipsa p-
 nos est. Q-
 necem, nec
 tictur orat-
 tia, corrige-
 non possum
 uere, & a-
 mo est ita p-
 patrie com-
 tractauerun-
 nes absiden-
 quia nec o-
 cia bona m-
 Sulpitio, C-
 factam est.
 fuisse, uix se-
 det omnis o-
 rem, non et-
 maxime car-
 quorum cer-
 etiam comm-

dum dedit. Tum dignum operæ pretium uenit, cum inter se cō-
gruunt præcepta & experimenta.

Quæ in suscipiendis causis oratori obser-
uanda sint.

CAP. VII.

Cum satis in omne certamē uirium fecerit, prima ei cura in
suscipiendis causis erit. In quibus defendere quidem reos
projectio quam facere uir bonus malet: non tamen ita nomen
ipsam accusatoris horrebit, ut nullo neq; publico, neq; priuato
duci possit officio, ut aliquem ad reddendam rationem uitæ uo-
cet. Nā & leges ipsæ nihil ualēt, nisi auctoris idonea uoce mu-
nita: & si pœnas scelerū expetere fas non est, propè est ut sce-
lera ipsa permessa sint, & licentiam malis dari certe contra bo-
nos est. Quare neq; sociorum querelas, nec amici uel propinqui
nece, nec erupturas in rempublicā conspirationes inultas pa-
tietur orator: non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi ui-
tæ, corrigendiq; mores. Nam qui ratione traduci ad meliora
non possunt, solo metu continentur. Itaq; ut accusatoriam uitam
uivere, & ad defendēdos reos præmio duci, proximum latroci-
nio est: ita pestem intestinam propulsare, cum propugnatoribus
patriæ comparandū. Ideoq; principes in republica uiri non de-
tractauerunt hanc officij partem: creditiq; sunt etiam clari iuue-
nes ob sidem reipublicæ dare malorum ciuium accusationem,
quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fidu-
cia bonæ mentis uidebantur. Idq; cum ab Hortensio, Lucullis,
Sulpitio, Cicerone, Cesare, plurimis alijs, tum ab utroq; Catone
factum est: quorum alter appellatus est sapiēs, alter nisi creditur
fuisse, uix scio cui reliquerit huius nominis locum. Nanq; defen-
det omnis orator, idemq; portum illum eloquentiæ suæ saluta-
rem, non etiam piratis patefaciet, duceturq; in aduocationem
maxime causa. Quoniā tamen omnes qui nō improbe litigabūt,
quorum certe bona pars est, sustinere non potest unus, aliquid
etiam commendantium personis dabit, & ipsorum qui iudicio

decernent, aut optimi cuiusq; uoluntate moueatur: nanque hos
 & amicissimos habebit uir bonus. Submouendum uero est utriusq;
 ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi ope-
 ram suam, uel illud etiam iactantius, minores utique contra di-
 gnitatem attollendi. Non enim fortuna causas uel iustas, uel ine-
 probas facit. Neque uero pudor obstat, quo minus suscipiam,
 cum melior uideretur, litem, cognita inter disceptandam iniqui-
 tate dimittat, cum prius litigatori dixerit uerum. Nam et in hoc
 maximum, si aequi iudices sumus, beneficium est, ut non sille-
 mus uana spe litigantem. Neq; enim dignus opera patroni, qui
 non utitur consilio. Et certe non conuenit ei quem oratorem
 esse uolumus, iniusta tueri scientem. Nam si ex illis quas supra
 diximus causis, falsum tuebitur, erit tamen honestum, quod ipse
 faciet. Gratis ne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod
 ex prima statim fronte dijudicare imprudentium est. Nam qui
 ignorat, quin id longè sit honestissimum, ac liberalibus dispo-
 plinis, & illo quem exigimus animo dignissimum, non uende-
 re operam, nec eleuare tanti beneficij auctoritatem? Cum plerumq;
 hoc ipso possint uideri uilia, quòd pretium habent. Caeteri hoc,
 ut aiunt, satis clarum est, nec quisquam qui sufficietia sibi (me-
 dica autem haec sunt) possidebit, hunc questum sine crimine su-
 dium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus neces-
 sarios exiget, secundum omnes sapientium leges patietur gra-
 tiam referri: cum & Socrati collatum sit ad uictum, & Ze-
 no, Cleantes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptau-
 rint. Neque enim uideo quae iustior acquirendi ratio, quam et
 honestissimo labore, & ab ijs de quibus optime meruerint,
 quiq; si nihil inuicè praestent, indigni fuerint defensione. Quod
 quidem non iustum modo, sed necessarium etiam est, cum haec
 ipsa opera, tempus uel omne alienis negotijs datum, facultatem
 aliter acquirendi recidant. Sed tum quoq; tenendus est modus,
 ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quatum, & quomodo.

Paciscend
 lis pretia
 improbis
 tienti no
 perceret. Ni
 ae ne paup
 beneuolen
 uenire hoc
 fit, ad eum

Quae

P R O X I M I
 tum. N
 cam omnia
 dam certe
 Nam ut ta
 cardo uere
 conuam t
 aliquos &
 per; aliud
 re litigato
 inter ipsa
 ni, ut res
 prius quam
 moribus, q
 decantuer
 cuntur. Ne
 eos suos iud
 scant recte
 Quomodo
 dam interp
 à dicturus

Pacificendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cum præsertim bonos homines bonasq; causas tænti nõ sit metuendus ingratus: qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere uolet orator ultra, quàm satis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, cum sciet se tanto plus præstitisse, quia nec genire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in discendis causis oratori obseruanda sint.

CAP. VIII.

Proxima discendæ causæ ratio, quod est oratoris fundamentum. Neq; enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui cam omnia quæ sunt in causa diligenter cognouerit, ad docendam certe iudicem nõ sufficiat. Sed eius rei paucissimis cura est. Nam ut taceam de negligētibus, quorum nihil refert ubi litium cædo uertatur, dum sint quæ uel extra causam ex personis ac communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur. diquos & ambitio peruertit, qui partim tanquã occupati, semperq; aliud habentes, quod antè agendum sit, pridie ad se uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur: partim iactantia ingenui, ut res citò accepisse uideantur, tenere se & intelligere penè prius quàm audiãt mentiti, cum multa, & diserte summisq; clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene sudantes, beneq; comutati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos suos iubent: quanquàm minus mali est, si illa saltem rectè discant recteq; doceant. Sed quis discet tam bene quàm patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, & quidam interpres impèdet æquo animo laborẽ in alienas actiones, cū dicturus ipse non sit? Pessimæ uerò consuetudinis, libellis esse

contentum, quos componit aut litigator, qui cōfugit ad patrum, quia liti ipse nō sufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde facienti illud quod est in agendo difficilimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum, imitandum, fingendum etiam sit, potest, cur nō sit orator, quādo quod difficilium est facit? Hi porro non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consilium & colores adijciunt, aliqua peiora ueris, quæ plerique cum acceperunt immutare non habent, & uelut themata in scholis posita custodiunt. Deinde deprehenduntur, & causam quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. Liberum igitur demus omnia ijs, quorum negotium erit, tēpus ac locum, exhortemur, ultro, ut omnia quamlibet uerbose, & unde uolent repetitis tempore exponant. Non enim tam obest audire superna, quam ignorare necessaria. Frequenter autem & uulnus, & medium in his orator inueniet, quæ litigatori in neutra parte habere momentum uidebantur. Nec tanta sit acturo memore fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit cogendus eadem iterum ac sepius dicere litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, presentem hominem, quod sæpe cuenit, imperitum, sed etiam ut sciamus eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam nō docent causam, sed agant, non ut cū patrono, sed ut cum iudice loquatur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agendum omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medici non apparentia modò uitia curanda sunt, sed etiam inuentanda quæ latent, sæpe ea ipsis qui sanandi sunt occultentibus aduocatus plura quàm ostenduntur, aspiciat. Nam cum sit in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendusq; aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, quicquid recipit in eius

disceptat
mendus. I
minime ex
scendo p
stem, pop
sarium qu
litis instru
Nam freq
aut minus
aut nimia
modum. I
tione sign
inopinata
nulla nocu
tinere crea
dimus, arg
& attētare
sas, in etiā
tempora, q
tanti illud
sed qui me
refert inui
pars prima
mit. Sic ea
que profin
fingatq; ap
re pronunt
existimet: e

Qu

Qve
mus,

disceptatione natura. Interrogandus quàm infestissime, ac pre-
mendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum, ubi
minime expectauimus, peruenimus. In summa, optimus est in di-
scendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, te-
stem, populum, paratissimas cõsignationes, ipsum deniq; aduer-
sarium quædam non negaturum. Ideoq; opus est intueri omne
litis instrumentum: quod uidere nõ est satis, perlegendum erit.
Nam frequentissimè aut nõ sunt omnino, quæ promittebantur,
aut minus cõtinet, aut cum alio aliquo nocituro permista sunt,
aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent
modum. Deniq; linum ruptum, aut turbata cerâ, aut sine agni-
tione signa frequẽter inuenies: quæ nisi domi excusseris, in foro
inopinata decipient, plusq; nocebunt destituta, quàm non pro-
missa nocuissent. Multa etiã quæ litigator nihil ad causam per-
tinere crediderit, patronus eruet, modò per omnes quos tradi-
dimus, argumẽtorum locos eat: quos ut circũspectare in agẽdo,
& attẽre singulos minime cõuenit, propter quas diximus cau-
sa, in etiã in discẽdo rimari necessarium est, quæ personæ, quæ
tempora, quæ loca, instituta, instrumẽta, cateraq; ex quibus nõ
tantũ illud quod est artificiale probationis genus colligi possit,
sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. Nam plurimũ
refert inuidia reus, an odio, an contemptu labore: quorum ferè
pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores pre-
mit. Sic causam perscrutatus, propositis ante oculos omnibus
quæ profint, noceant ue, tertiã deinde personã induat iudicis,
fungatq; apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadem
re pronuntiaturum, id potentissimum apud quemcunq; agetur,
existimet: & sic eum rarò fallat euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis causis oratori sint.

C A P.

I X.

Quæ sint in agendo seruanda, toto ferè opere executi su-
mus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicẽdi

arte, quam officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia ne (quod plerisque accidit) ab utilitate eum cause presentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella non semper exercitus per plana & amœna ducendus est, sed adeundi plerumque asperi colles, expugnanda ciuitates, quamlibet præcis politis montibus aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quâ occasione latius decurrêdi, & æquo congressa campo, totis uires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruenda uirritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uiribus concitatisq; sententijs uelut missilibus utetur, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non, dum fiunt, laudantur, sed cum facta sunt: unde enim minus cupidus opinionis, plus fructus uenit. Nam cum illa diu diu uitiosa iactatio inter plausores suos detonuuit, resurgit ueritatis fortior fama, nec iudices a quo sint moti dissimulatur, & doctis creditur, nec est orationis uera laus, nisi cū finita est. Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentiam fuit, idq; M. Antonius præcipit, quò plus dicentibus fidei, minus respectu aduocatorum insidia forent. Sed illa dissimulari que non erat, potuit: nondum enim tantum dicendi lumen accesserat, etiam per obstantia erumperet. Quare artes quidem, & consilia lateant, & quicquid si deprehenditur, perit, hæc tamen eloquentia secretum habet. Verborum quidem delectus, grauitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent, sed uel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quòd apparent, aut si unum è duobus eligendum, causa laudetur potius, quam patronus. Finem tamen hunc præstabit orator, ut uideatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit, nenuñe peius opere, quam qui displicente causa placet: necesse est enim extra causam sit, quòd placet. Nec illo fastidio laborabit orator, nò agendi causas minores, tanquam infra eum sint, aut detractura sit opinionum minus liberalis materia. Nam & suscipiendi ratio inuisibilis

ma est, offi-
lites habe
quidam ei
tenuior;
fecerit a
st minus, f
dam dicit
at cum ne
Ea est eni
maledicen
menda pa
egerunt, &
nora sunt
stat, nisi o
dientium
tor, qui ul
ad arbitri
liberi mod
trium? Atq
inebuntur
cū cōman
uris respo
sarij fiunt
lia augetur
toriat, &
tratoremq;
stomachū
ad temerit
rūt, pericul
sibi uerbu
quod ille d
possunt no

ma est, officium, & optandum etiam, ut amici quàm minimas lites habeant, & abunde dixit bene, quisquis rei satis fecit. At quidam etiã si fortè susceperint negotia paulùm ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt: ac si defecerint alia, cõuitijs implent uacua causarum, si cõtingit, ueris, si minus, fictis, modò sit materia ingenij, mereaturq; clamorem, dum dicitur. Quod ego adeò longè puto ab oratore perfecto, ut cum ne uera quidem obiecturum, nisi id causa exigit, credã. Ea est enim prorsus canina, ut ait Appius, eloquentia, censuram maledicendi subire, quod facientibus etiã male audiendi præsumentia patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter qui egerunt, & certe patroni petulantia litigator luit. Sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ distat, nisi occasione. Turpis uoluptas & inhumana, & nulli audientium bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defensionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiã in aduocatos partis aduersæ libenter nonnulli inuehantur: quod nisi fortè meruerint, & inhumanum est, respectu cõmunium officiorum, & cum ipsi qui dicit inutile (nã idem iuris responsuris datur) tum causæ cõtrariũ, quia planè aduersarij fiunt & iniurici, & quãtuluncũq; his uirium est, cõtumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimũ oratori & auctoritatis, & fidei affert, modestia, si à uiro bono in rabulam latratoremq; cõuertitur, compositus nõ ad animum iudicis, sed ad stomachũ litigatoris. Frequenter etiã species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modò, sed ipsis quoq; qui dixerunt, periculosam. Nec immeritò Pericles solebat optare, ne quod sibi uerbum in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. Nam quæ fortia cum dicuntur, uidebantur, stulta

cum

cum laeserunt, uocantur. Nunc quia uariū serè propositum ag-
 tium fuit, & quorūdam cura tarditatis, quorundam facilitatis
 meritis crimine laborauit, quem credam fore in hoc oratorum
 modum, tradere non alienum uideatur. Afferet ad dicendam causam
 semper quantum plurimum poterit: neq; enim solum negligē-
 tis, sed & mali, et in suscepta causa perfidi ac proditoris est, pe-
 ius agere quā possit. Ideoq; ne suscipiendae quidem sunt cau-
 se plures, quā quibus sussecurum se sciat. Dicit scripta qua
 res patitur plurima, & ut Demosthenes ait, si contingere
 sculpta. Sed hoc aut primae actiones, aut quae in publicis actibus
 post interiectos dies dantur, permiserint. At cum profuturum
 spōdendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo magis
 promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex diuerso quam opo-
 nati fuerunt, occurrerint. Inuiti enim recedunt à preparandis
 tota actione respiciunt, requiruntq; num aliquid ex illis uo-
 uallis, atq; ex tempore dicendis inseri possit: quod si fiat, non
 haeret, nec commissuris modò, ut in opere male iuncto hinc
 sed ipsa coloris inaequalitate detegitur. Ita nec liber est impo-
 tus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obstat. Illa enim quae
 scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. Itaq; in his actio-
 nibus, omni, ut agricolae dicunt, pede standum est. Nam cum
 propositione ac refutatione causa consistat, quae nostrae parti
 sunt, scripta esse possunt: quae etiam responsurum aduersarium
 certum est (est enim aliquando certum) pari cura respiciant.
 Ad alia unum paratum afferre possumus, ut causam bene memo-
 rimus, alterum ibi sumere, ut dicentem aduersarium diligenter
 audiamus. Licet tamen praecogitare plura, & animū ad emen-
 dandam cogitatio, & transfertur. Sed siue in respondendo fuerit sub-
 dicendum, siue quae alia ita exegerit ratio, nunquam oppressio-
 se, ac deprehensum credet orator, cui disciplina & studium
 exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quemq; armatum ser-

*casus *causas cōponere, idq; est tutius stylo, quo facilius & omittitur
 cogitatio, & transfertur. Sed siue in respondendo fuerit sub-
 dicendum, siue quae alia ita exegerit ratio, nunquam oppressio-
 se, ac deprehensum credet orator, cui disciplina & studium
 exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quemq; armatum ser-

per, ac u
 oratio q
 nec se un
 scendae

SUper
 Sa nob
 me de art
 rices atq;
 dam, in or
 cem differ
 la, et acti
 tua, & A
 ra quae di
 nondum e
 elud in a
 placuit, p
 dicio cuiu
 uetustatis
 tur Polyg
 studiosos
 eris prim
 ferantur, p
 na. Post Z
 ca Pelopo
 cratis apu
 Quorum
 dus ex ami
 bris corpo
 stimant, H
 formis p
 torem uoc

per, ac uelut in procinctu stantem, non magis unquam in causis oratio quam in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se unquam propter hoc oneri subtrahet, modò sit causæ disceda tempus, nam cætera semper sciet.

De genere dicendí.

CAP. X.

Superest ut dicam de genere orationis. Hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius: nam ita promiseram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem rhetorices atq; oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ, sicut ostendunt, in omnibus his & ars est, & artifex, plurimū tamen inuicem differunt, nec solum specie, ut signum signo, & tabula tabula, et actione actio, sed genere ipso, ut à Græcis Tuscanicæ stant, & Asianus eloquēs Attico. Suos autem hæc operum genera que dico, ut autores, sic etiam amatores habent: atque ideo nondum est perfectus orator, ac nescio an ars ulla: nō solū quia aliud in alio magis eminet, sed quòd non una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum uel locorū, partim iudicio cuiusq; atq; proposito. Primi, quorum quidem opera non uetus tatis modò gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atq; Aglaophon, quorum simplex color tam sui res. studiosos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futurae mox artis primordia, maximis, qui post eos extiterūt, autoribus præferantur, proprio quodam intelligendi, ut mea opinio fert, ambitu. Post Zeufis atq; Parrhasius, non multū etate distantes (circa Peloponnesia ambo tempora: nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem inuenitur) plurimū arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumq; inuenisse rationē, secūdus examinasse subtilius lineas traditur. Nam Zeufis plus membrorum corporū dedit, id amplius atq; augustius ratus, atq; ut existimant, Homerum secutus, cui ualidissima quæq; forma etiā infans placet. Ille uerò ita circūscripsit omnia, ut eum legularem uocent, quia deorum atq; heroum effigies, quales ab eo sunt

sunt tradita, ceteri tanquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit autem circa Philippum, & usq; ad successores Alexandri, pictura præcipue, sed ex diuersis uirtutibus: nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphibus, concipiendis uisionibus, quas *quærcias* uocât, Theo Sanius, ingenio & gratia, quam ipse in se maxime iactat, Apelles est præstantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod ceteris optimis studijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in statu differentiâ: nam & duriora, & Tuscanicis proxima Calon atque Egesias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit. Diligentia et decor in Polycleto supra ceteros: cui quanquam à plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putat. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit supra uerum, in eo expleuisse Deorum autoritatem uidetur: quin ætatem quoq; grauiorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leues genas. At que Polycleto desuerunt, Phidias atq; Alcameni dantur. Phidias melius quam hominibus efficiendis melior artifex traditur, in opere uerò longe citra æmulum, uel si nihil nisi Mineruam Athenis, aut Olympium in Elide Iouem fecisset, cuius pulchritudine adiecisse aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeo maiestatis operis Deum æquauit. Ad ueritatem Lysippum & Praxitelem accessisse optime affirmant. Nam Demetrius tanquam nimis ea reprehenditur, & fuit similitudinis, quam pulchritudinis antior. In oratione uerò si species intueri uelis, totidem reperies ingeniorum quot corporum formas: sed fuerunt quedam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magis iam uim ingenij præ se ferentia. Hinc sunt Lelij, Africani, Catonæ, Gracchiq; quos tu licet Polygnotos uel Calonas appelles. Mediam illam formam teneant L. Crassus, Q. Hortensius. Cum deinde efflorescat non multum inter se distantium temporum oratorum ingens prouentus, hinc uim Cesaris, indolem Cæli

subtilitatem
tem Cas
Calui re
ce, uires
Trachal
mus Eup
in omib
tamen &
miliore
nimium,
fractum,
rem. Post
est, passim
latores et
Ille tamen
ter ab ipse
nij affuen
propior d
coram int
eris initia
illis legib
exagues. P
nem, que
nim eloq
noninis d
ro ipse rej
antiqua q
cum hi pr
tur: in his
esset. Quo
quod paul
rute, non d

Subtilitatem Callidij, grauitatē Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem
 Cassij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatē
 Calui reperimus. In his etiam quos ipsi uidimus, copiam Sene-
 cæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatē Crispi, sonum
 Trachali, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habe-
 mus Euphranorem circa plurimum artium species præstantē, sed
 in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentissimum. Quem
 tamen & suorum homines temporū incesse audebant, ut tu-
 midiores, & Asianum, & redundantem, & in repetitionibus
 nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione
 fractum, exultantem, ac penē (quod procul absit) uiro mollio-
 rem. Postea uerò quàm triumphali proscriptione consumptus
 est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui emulabantur, adu-
 latores etiam præsentis potentie, non responsurum inuasertunt.
 Ille tamen qui ieiunus à quibusdā atq; aridus habebatur, nō ali-
 ter ab ipsis inimicis male audire, quàm nimijs floribus & inge-
 nij affluentia potuit: falsum utrunq; , sed tamen illa mentiendī
 propior occasio. Præcipue uerò presserūt eum, qui uideri Atti-
 corum imitatores cōcupiebant. Hæc manus quasi quibusdam sa-
 cris initiata, ut alienigenā, & uirū superstitosum, deuinctumq;
 illis legibus insequabantur. Vnde nūc quoq; aridi, & exucci, &
 exigues. Hi sunt enim qui suæ imbecillitati sanitatis appellatio-
 nem, quæ est maxime contraria, obtendant: qui quia clariorem
 uim eloquentie uelut solem ferre non possunt, umbra magni
 nominis delitescunt: quibus quia multa, & pluribus locis Cice-
 ro ipse respondit, tutior mihi de hoc differendi breuitas crit. Et
 antiqua quidem illa diuisio inter Asianos & Atticos fuit,
 cum hi pressi & integri, contra inflati illi & inanes haberentur:
 in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus de-
 esset. Quod quidam, quorū & Santra est, hoc putant accidisse,
 quod paulatim sermone Græco in proximas Asiæ ciuitates influ-
 ente, nondum satis periti loquēdi, faciūdiam cōcupierint, ideoq;
 ea quæ

ea quæ propriè signari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perseverauerint. Mihi autem orationis differentiam fecisse & dicentium, & audientium naturæ uidentur, quæ Attici limati quidem & emuncti, nihil inane aut redundans preceperant. Asiatica gens tumidior alioqui & iactatior, uaniorque dicendi gloria inflata est. Tertium mox qui hæc diuidebant, præceperunt genus Rhodium, quod uelut medium esse, atque ex utroque mixtum uolunt. Neque enim Atticè pressi, neque Asiaticè sunt abundantes: ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid auctoritatis. Aeschines enim qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò suam Athenarum, quæ, uelut sata quædam cælo terraque degenerata, prorem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quædam ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Non igitur dubitauerit longè esse optimum genus Atticorum, in quo ut est aliquid inter ipsos commune, id est, iudicium acre tersum, ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli non uidentur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidasque significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? sit Lysias, hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur iam usque ad Cœcum, & Antocidem uentemur? Interrogare tamen uelim an Isocrates Atticè dicentis, nihil enim tam est Lysiæ diuersum. Negabunt? At eorum scilicet principes oratorum dedit. Queratur similius aliquid. Hyperides Atticus? certe. At plus indulgit uoluptati. Træseo plurimum. Lycurgum, Aristogitona, & his priores Isaacum, Antiphonem, quos ut homines inter se genere similes, differentes dixeris specie. Quid ille cuius modò fecimus mentionem Aeschines? nonne his latior, & audentior, & excelsior? Quid denique Demosthenes? Nonne cunctos illos tenues & circumspectos sublimat, ui, impetu, cultu, compositione superauit? non insurgit locis non

figuris generantibus
ne ac Salu
cet præce
nam appe
paradum
tati, quem
illi conuic
uenula per
thymum re
nibus uber
ros Atticæ
hanc eius t
Demosthen
quæ defuiss
iicerit, ut a
hoc Demost
posuit, sed t
nouissime sen
que in hæc
rim: Latina
ceterisque; h
pula eius ut
tationis loco
incurdissim
teram, alter
rant, quas n
Quod cum
det oratio, n
bantur, sur
in locum ear
ret. Nam ill

figuris gaudet? non translationibus nitet? nō oratione ficta dat
 inuentibus uocem? non illud iusiurandum per casos in Maratho=
 ne ac Salamine propugnatores Reipublicæ satis manifestò do=
 cet præceptorem eius Platonem fuisse? Quem ipsum, num Asia=
 num appellabimus, plerūq; instinctis diuino spiritu uatibus cō=
 parādum? Quid Periclea? similem ne credimus Lyfiacæ gracili=
 tati, quem fulminibus, & coelesti fragori cōparant comici, dum
 illi conuiciantur? Quid est igitur, quod in ijs demum qui tenui
 uenula per calculos fluunt, Atticum saporem putent? ibi demum
 thymum redolere dicant? Quos ego existimo, si quod in his fi=
 nibus uberius inuenerint solum, fertiliorem ue segetem, negatu=
 ros Atticā esse, quòd plus quàm acceperit, seminis reddat. Quia
 hanc eius terræ fidem Menander eludit. Itaq; nunc si quis ad eas
 Demosthenis uirtutes, quas ille summus orator habuit, tamen
 quæ defuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidetur, ad=
 ierit, ut affectus concitatus moueat, audiam dicentem, non fecit
 hoc Demosthenes? & si quid exierit numeris aptius, fortasse nō
 posuit, sed tamen si quid exierit, nō erit Atticum? Melius de hoc
 nomine sentiāt, credantq; Atticè dicere, esse optime dicere. At=
 que in hac tamen opinione perseuerantes Græcos magis tute=
 rim: Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio,
 ceterisq; huius generis artibus simulis Græcæ, ac prorsus disci=
 pola eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere imi=
 tationis locam. Nanq; ipsis est statim sonus* dulcior, quando & *durior
 incandissimas ex Græcis literas v, & λ, non habemus, uocalē al=
 teram, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spi=
 rant, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur.
 Quod cum contingit, nescio quo modo hilarior protinus reni=
 det oratio, ut in Zephyris, Zopyrisq;: quæ si nostris literis, scri=
 bantur, surdum quiddam, & barbarum efficiēt sonum, & uelut
 in locum earum succedēt tristes, & horridæ, quibus Græcia ca=
 ret. Nam illa quæ sexta est nostrarum, penè non humana uoce,

uel omnino non uoce potius inter discrimina dentium efflanda est, quæ etiam cum uocalem proximam accipit quassa quodam modo, utique quoties aliquam consonantem frangit, multo fit horridior. Acolica quoq; literæ qua seruum ceruonq; dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est, uis tamè nos ipsa persequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad coniungendas demum subiectas sibi uocales est utilis, aliàs superuacua, ut equum ac equum scribimus, cum ipsæ etiã uocales duæ efficiant sonum, qualis apud Græcos nullus est, ideoq; scribi illorum literis non potest. Quid, quòd pleraq; nos illa quasi mugiente litera claudimus m, qua nullum Græcè uerbum cadit? At illi & iucundam, & in fine præcipue quasi tinnientem illius loco ponunt, quæ etiam apud nos rarissima in clausulis. Quid, quòd syllabæ nostræ m, literam, & d, innituntur? adeò asperè, ut pleriq; non antiquorum quidem, sed tamen ueterum mollire tentauerint, non uolum asuersa pro aduersis dicendo, sed & in propositione huiusmodi ræ absonam & ipsam s, subijciendo. Sed accentus quoq; cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaues habentur, quæ ultima syllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur, sed in grauem, uel duas graues cadit semper. Itaq; magis in sermo Græcus Latino iucundior, ut nostri poëtæ quoties illud carmen esse uoluerunt, illorum id nominibus exornent. His uis potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre aut circumire: etiam in ijs quæ denotant sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissime reuoluit, illis non uerborum modò, sed linguarum etiam inter se differentiarum copia est. Quare qui à Latinis exigit illam gratiã sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem & partem copiam. Quod si negatum est, sententias aptabimus ijs uocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pauperioribus, fortioribus certe uerbis miscebimus, ne uirtus utraque pereat ipsa confusione. Nam quo minus adiuuat sermo, reuoluitur

inuentio
Permon
illumina
res. St
nes illos
manora
seamur,
semper
cillus per
altius in
tenuora
& ideo i
teda par
sumus au
gratia qu
non in pr
non supr
guis hæc
Attici R
melius nil
tant eloq
cum antic
mere anin
ter: quicq
se in loc
gratia ue
tum, serui
fiant exer
ralia, atq
Quid eni
nibus, id e
gnata non

ntium effusa
quassa quodam
rangit, multi
eruumq; dicit
ē nos ipsa per
niungenda de
vacua, ut equi
fficiant sonan
rum litera non
nte litera dicit
iucundam
onunt, quod
be nosre in
non antiqui
uerini, non
positione h
s quosq; cum
es habemus, qu
flexa circula
er. Itaq; nro
tē quoties dicit
corment. Hic
nibus, ut e
que denon
sine reuolut
nter se differe
m gratia sermo
tatem et per
imus ijs uocib
non dicam po
e uirtus utiq;
t sermo, reuol
iam

inventione pugnandum est. Sensus sublimes uarijꝫ; eruantur. Peruolendi omnes affectus erunt. Oratio translationum nitore illuminanda est. Non possumus esse tam graciles? simus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeamus pondere. Proprietatis penes illos est certior copia? uincamus ingenio. Græcorum etiam minora suos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis moueamur, ualidior spiritus sinus nostros tendat: non tamen alto semper feremur: nam et littora interim sequenda sunt. Illis facilis per quælibet uada accessus, ego aliquid non multò tamen altius in quo mea cymba non confidat, inueniam. Neq; enim si tenuiora hæc ac pressiora Græci melius, in eoq; uincimur solo, et ideo in comædijs non contendimus, prorsus tamen nõ omittenda pars hæc orationis, sed exigenda, ut optime possumus: possumus autem rerum et modo, et iudicio esse similes, uerborum gratia quam in ipsis non habemus, extrinsecus cõdenda est. An non in priuatis et acutus, et non asper, et nõ indistinctus, et non supra modum elatus M. Tullius? non in M. Callidio insignis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato in eloquendo uelut Attici Romanorum fuerunt? Cui porrò non satis est, quo esse melius nihil potest? Adhuc quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quæ sit quotidiano sermone simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, seruis loquimur, contenti promerere animi uoluntatem, nihilq; accersiti et elaborati requirentes: quicquid huc sit adiectum, id esse affectationis, et ambitiose in loquendo instantiæ, remotum à ueritate, fictumq; ipsorum gratia uerborum, quibus solum à natura sit officium attributum, seruire sensibus, sicut athletarum corpora etiam si ualidiora fiant exercitatione, et lege quadã ciborum, nõ tamen esse naturalia, atq; ab illa specie quæ sit concessa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquit, attinet circuitu res ostendere, et trãslationibus, id est, aut pluribus, aut alienis uerbis, cū sua cuiq; sint assignata nomina? Deniq; antiquissimū quengq; maxime secundū na

turam dixisse contendunt, mox poetis similiore exitisse, etiam si parcius, simili tamen ratione falsa & impropria uirtutes dantes. Quae in disputatione non nihil ueri est, ideoq; non tam procul, quam fit à quibusdam, recedendū à proprijs atq; communibus. Si quis tamen (ut in illo loco dixi compositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam uidetur habere naturam sermo uulgaris, aliam uiri eloquentis oratio: cui si res indicare modò satis esset, nihil ultra uerborum proprietatem elaboraret: sed cum debeat delectare, mouere, in plurimas animam audientis species impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quae ab eadem sunt nobis concessa natura. Nam et lacertos exercitatione constringere, & augere uires, & calorem trahere, naturale est: ideoq; in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod si nō exniret, omnes pares essent, & idem omnes deceret. At loquuntur, & seruant personarum discrimen: ita quò quisq; plus effici de cendo, hoc magis secundum naturae eloquentiam dicit. Quae propter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant non nihil esse temporibus atq; auribus, nitidius aliquid atq; affertius postulantis. Itaq; non solum ad priores Catonem Gracchosq; sed ne ad hos quidem oratorem alligandum puto. Atq; id fecisse M. Tullium uideo, ut cum omnia utilitati, tum partem quandam delectationi daret, cum & ipsam se rem agere diceret (agebat autē maxime) litigatoris. Nam hoc ipso proderit, quòd placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidem quòd aliū possit, inuenio, ne si sensus nos quidem dicamus plures. Neque enim fieri potest salua tractatione cause, & dicendi autoritate, si crebra haec lumina & continua fuerint, ut non iniucē offendant. Sed ne haec tenus cedentem nemo insequatur ultra, do tempore, ne crassa toga sit, non serica: ne intonsum caput, nō in guttus atq; anulos totum comptum: cum in eo qui se non ad locu-

riam, ac
bonestis
teribus,
uenio)
storiam
frequent
ne persua
cere per
arbitren
omittend
nem, alia
quosdam
Eridem
mos, affe
agendo p
tius uolup
peritorum
sum ac lin
tere, quia
tiffices. Q
stri, magis
derunt. M
bere: neq;
habita. It
dico nulla
sunt, scio.
cum sapie
ceronis m
nis. Neq;
statione
tales Aris
tes: prop

riam, ac libidinem referat, eadem speciosiora quoque sint, quæ
 honestiora. Caterum hoc quod uulgò sententias uocamus (ue-
 teribus, præcipueq; Græcis, in usu non fuit: apud Ciceronem in-
 uenio) dum rem cõtineant, & copia non redundant, & ad ui-
 floriam spectent, quis utile neget? Feriunt animum, & uno ictu
 frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hæret, & dictio-
 ne persuadent. Ac sunt qui hæc excitatiora lumina etiam si di-
 cere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda
 arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est
 comitendus, quòd plures eruditorum aliam esse dicendi ratio-
 nem, aliam scribendi putauerunt: ideoq; in agendo clarissimos
 quosdam nihil posteritati mansurisq; mox literis reliquisse, ut
 Periclem & Demadem. Rursus alios ad componendum opti-
 mos, actionibus idoneos non fuisse, ut Isocratem. Præterea in
 agendo plus impetus posse plerunq; & petitas uel paulò licen-
 tius uoluptates. Commouendos enim esse, docēdosq; animos im-
 peritorum. At quod libris dedicatur, & in exemplū editur, ter-
 sum ac limatum, & ad legem ac regulam compositū esse oport-
 ere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat ar-
 tifices. Quin illi subtiles, ut similes, ac multi persuaserūt magi-
 stri, *ἡδυμνα* dicendo, *ἔνδυμνα* scribendo esse altius tradi-
 derunt. Mihi unum atq; idem uidetur bene dicere, ac bene scri-
 bere: neq; aliud esse oratio scripta, quàm monumentum actionis
 habitæ. Itaq; nullas non (ut opinor) debet habere uirtutes, non
 dico nulla uitia: nam imperitis placere aliquando quæ uitiosa
 sunt, scio. Quo different igitur? quòd si mihi des cõsiliū iudi-
 cum sapientum, perquam multa recidam ex orationibus, nõ Ci-
 ceronis modò, sed etiam eius qui est strictior multò, Demosthe-
 nis. Neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures dele-
 statione mulcendæ, cum etiam procerua superuacua esse apud
 tales Aristoteles existimet. Non enim trahentur his illis sapien-
 tes: proprie & significanter rem indicare, probatione colli-

gere satis est. Cum uerò iudex detur aut populus, aut ex populo, laturiq; sententiam indocti sæpius, atq; interim rustici, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodesse credemus, adhibenda sunt, caq; etiam cum dicimus promenda, & cum scribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demosibentem male sic egisse, ut scripsit, aut Ciceronem, aut eos præstantissimos oratores alia quam scriptis cognoscimus? Melius egerunt igitur an peius? Nam si peius, sic potius oportuit dici, ut scripserunt: si melius, sic oportuit scribi, ut dixerunt. Quid ergo semper sic agat orator ut scribit? si licet, semper: quòd si impediatur breuitate tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur, editio habebit omnia. Quæ autem secundam naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris traduntur, ut uideantur propositi fuisse, non temporis: nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire uelit, atque ei uultus sepe ipse rectus est dicentis, ut Cicero præcepit. Ideoq; instandum quæ placere intellexeris, resiliendum ab ijs quæ non recipiuntur. Sermo ipse qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutantur. Prodester enim, qui cum interrogasset rusticum testem, an Amphionem nosset: negante eo, detraxit aspirationem, breuiavitq; secundam eius nominis syllabam, & ille eum sic optime norat. Huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quàm scribitur, cum dicere quomodo scribendum est, non licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes & ipsa descendit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se uidentur. Nanque unum subtile, quod ἰχθὺν uocant: alterum grande atq; robustum, quod κοῦρην instituunt ἄλλοθεν: tertium alij medium ex duobus, alij floridum, nanque id ἄλλοθεν appellat, addiderunt, quorum tamen ea ^{admonendi} rē ratio est, ut primum docendi, secundum ^{*} mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, siue aliud interconciliandi præstare uideatur officium. In docendo autem acumen, interconciliandi

ciliandi

ciliando l
 præcipue
 detractis
 das, &
 egressione
 nior tamen
 nis inumb
 tur, & rig
 contra fer
 cinbit, ut
 bit, aliqu
 natu alloq
 & ni sup
 rex? & C
 sis hæc lun
 monemq;
 inquam, A
 cie & aq
 cet, Te ui
 ctatur. Hæ
 si ex tribu
 dubitet he
 ximis quib
 rus breues
 enim est n
 tion Men
 Et ex or
 nem, qua
 summam
 illi iunxi
 borum, a
 mortaliu

ciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Itaq; illo subtili
 precipue ratio narrandi probandiq; consistet, sed quod etiam
 detractus ceteris uirtutibus suo genere plenum. Medius hic mo-
 dus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior,
 egressionibus amoenus, compositione aptus, sententijs dulcis, le-
 nior tamen, ut amnis lucidus quidam, & uirentibus utrinq; syl-
 uis inambratus. At ille qui saxa deuoluat, & pontem indigne-
 tur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitetem
 contra feret, cogetq; ire qua rapit. Hic orator & defunctos ex-
 cindit, ut Appium Cæcum, apud hunc & patria ipsa exclama-
 bit, aliquandoq; Ciceronem in oratione cõtra Catilinam in se-
 natu alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem,
 & ut superlationum quoque eriget. Quæ Charybdis tam uo-
 rex? & Oceanus mediusfidius ipse. Nota sunt enim iam studio-
 sis hæc lumina. Hic Deos ipsos in congressum propè suum ser-
 monemq; deducet: Vos enim Albani tumuli atque luci: Vos,
 loquam, Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani fo-
 cæ & æquales. Hic iram, hic misericordiam inspirabit. Hic di-
 cet, Te uidit, & fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tra-
 ctatur. Hic itaque illuc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare
 si ex tribus his generibus necessariò sit eligendum unum, quis
 dubitet hoc præferre omnibus, & ualidissimũ alioqui, & ma-
 ximis quibusque causis accommodatissimum? Nam & Home-
 rus breuem quidem cum animi iucunditate & propriam (id
 enim est non errare uerbis) & carentem superuacuis eloquen-
 tiam Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi.
 Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermo-
 nem, qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed
 summam aggressus, ut in Ulysse, facundiam, magnitudinem
 illi iunxit, cui orationem niuibus hybernis, & copia uer-
 borum, atque impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo
 mortalium contendet, hunc ut Deum homines intuebuntur.

Hanc uim & celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fabulaminibus Aristophanes comparat, hæc est uera dicendi facultas. Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Non ut inter gracile, ualidumq; , tertium aliquid constitutum est, horum interualla sunt. Atque inter hæc ipsa mixtum quiddam ex duobus medium est eorum. Nam & subtili plenius aliquando atque subtilius, & uehementi remissius, atque uehementius inuenitur, ut illud lene aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuius summittitur: ac sic propè innumerabiles species reperiantur, quæ utique aliquo momento inter se differant, sicut quædam generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus ferre, cum interim plurimè medijs eorum, uarietate regionum ac terminum proprie deprehendantur. Eademq; musicis ratio est, cum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde uarietate complent spatia illa neruorum, atq; ijs quos interpositurunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies, sed subtilissimè querere ad quam recturus se sit orator: cum omnis species, quæ modò recta est, habeat usum, atque id ipsum omne sit oratoris, quod uulgò genus dicendi uocant. Utatur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro causa modò, sed & pro partibus cause. Non ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hereditatis, & de interdicitis ac sponsonibus, & de certa re creditur loquetur, sententiarum in Senatu, & concionum, & priuatorum consiliorum seruabit discrimina, uitam ex differentia personarum, locorum, temporumq; mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex ijsdem partibus iram & misericordiam petet, alias ad docendum, alias ad mouendum adhibebit orationem. Non unus color proœmij, narrationis, argumentorum, egrèssionis, perorationis seruabitur. Dicit idem grauius, seu acriter, uehementer, concitate, copiose, amare, comiter, misse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, uerbosè.

non ubiq;
maxime re
efficiendu
horum
rimum, qu
horum lic
immodico
castris, si
fabulibus
populare
cior, nec m
eloquentia
neq; aliun
rum est, qu
uero quid
cong; id, q
neque imm
hæc, atq; n
co citra p
sui meliori
raptis acri
fellerat, ex
dixte palle
exigua an
multi prob
de quibus
me faciat.
gna, si inf
rem macer
cosgmenta
locuples,
Definit en

non ubiq; simul, sed ubicunq; par sibi fiet, tum id propter quod
 maxime repertus est usus orationis, ut dicat & utiliter, & ad
 efficiendum quod intendit, potenter: tum laudem quoq; nec do-
 rorum modò, sed etiam uulgi consequetur. Falluntur enim plu-
 rimum, qui uitiosum & corruptum dicendi genus, quod aut uer-
 borum licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut
 immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut
 casuris, si leuiter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro
 sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant
 populare atq; plausibile. Quod quidem placere multis nec infi-
 cior, nec miror. Est enim iucundioris ac fauorabilis qualiscunq;
 eloquentiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis,
 neq; aliunde illi per fora atq; aggerem circuli, quod minus mi-
 rum est, quòd nulli non agentium parata uulgi corona est. Vbi
 uerò quid exquisitius dictum accidit auribus imperitorū, quale-
 cunq; id, quod modò se ipsi posse desperet, habet admirationem:
 neque immeritò, nam ne illud quidem facile est. Sed euanescent
 hæc, atq; moriuntur cõparatione meliorum, ut lana tincta * su-
 co citra purpuram placet: at si cõtuleris etiam lacernæ, conspe-
 ctu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uerò iudicium his cor-
 ruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpuram, iam illud quod se-
 fillerat, exuat mētutum colorem, & quadam uix enarrabili fox-
 dante pallefcet. Luceat igitur hæc citra solem, & ut quedam
 exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Denique mala
 multi probant, nemo improbat bona. Neque uerò omnia ista
 de quibus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiam facili-
 me faciat. Neque enim uis summa dicendi esset admiratione di-
 gna, si infelix usq; ad ultimum sollicitudo persequitur, ac orato-
 rem macerat & coquit, egrè uerba uertentem, & perpèdendis
 cogmentandisq; eis intabescentem. Nitidus ille & sublimis, &
 locuples, circumfluentibus undiq; eloquentiæ copijs imperat.
 Desinit enim in aduersa niti, qui peruenit in summū. Scendenti

circa ima labor est, ceterum quantum processeris, mollietur illa
ues & letius solum. Et si hæc quoq; iam læuius suprema perfe-
uerantibus studijs euaserit, inde fructus illaborati offerunt sese,
& omnia sponte proueniunt, quæ tamen quotidie nisi decer-
pantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil no-
laudabile, nec salutare est, & nitor ille cultum uirilem, & in-
uentio iudicium. Sic erunt magna non nimia, sublimia nõ abra-
pta, fortia non temeraria, seuera non tristia, grauia non turba-
leta non luxuriosa, iucunda non dissoluta, plena non turbida.
Similis in cæteris ratio est. Tutissima ferè per medium uia, qua
utriusq; ultimum uitium est.

Quæ post finem studia, CAP. XI.

His dicendi uirtutibus usus orator in iudicijs, consilijs, con-
cionibus, Senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem
quoq; dignum & optimo uiro, & opere sanctissimo facietur
quia prodesse unquam satis sit, & illa mente atque illa fiducia
prædito non conueniat operis pulcherrimi quam longissimum
tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid petat
quàm fecerit, faciat. Neq; enim scientia modo constat orator,
quæ augetur annis, sed uoce, latere, firmitate: quibus fractis, ut
imminutis ætate seu ualetudine, cauendum est, ne quid in ora-
tore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicitur
parum audiri sentiat, ne se * querat priorem. Vidi ego longè
omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem,
Domitium Afrum, ualde senem, quotidie aliquid ex ea, quam
meruerat, autoritate perdentem, cum agente illo, quem primo-
pem fuisse quondam fori non erat dubium, alij (quod indignum
uidebatur) riderent, alij erubescerent: quæ occasio illis fieri de-
cendi, malle cum deficere, quàm desinere. Neq; erant illa quæ
cunq; mala, sed minora. Quare antequàm in has ætatis uentum
insidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniat,
neq; enim minores eum cum id fecerit, studiorum fructus prole-
quentur.

*queratur

quentur

quentur. Aut ille monumenta rerum posteris, ut L. Crassus in
 libris Ciceronis deslinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ
 componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignum os
 habet. Frequentabunt uerò eius domum optimi iuuenes more ue-
 terum, & ueram dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille
 formabit quasi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator, lit-
 tora & portus, & quæ tempestatum signa, quid secundis flati-
 bus, quid aduersis ratis poscat, docebit: non humanitatis solum
 cõmuni ductus officio, sed amore quodam operis. Nemo enim
 uiuui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò est honestius,
 quam docere quod optime scias? Sic ad se, Cælium deductum
 à patre Cicero profitetur, sic Pansam, Hircium, Dolabellam
 in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens audiensq;. Ac
 nescio an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, cum iam
 secretus & consecratus, liber inuidia, procul à contentionibus,
 suauiter in tuto collocarit, & sentiat uiuus eã, quæ post fata præ-
 stari magis solet, uenerationem, & quid apud posteros futurus
 sit, uidebit. Cõscius sum mihi, quãtum mediocritate ualui, quæq;
 antea scierim, quæq; operis huiusce gratia potuerim inquirere,
 candidè me atq; simpliciter in notitiam eorũ, si qui fortè cogno-
 scere uoluissent, protulisse, atq; id uiro bono satis est docuisse,
 quod scierit. Vt creor tamè ne aut magna nimium uidear exige-
 re, qui eundem uirum bonũ esse, & dicendi peritum uelim: aut
 multa, qui tot artibus in pueritia discendis morũ quoq; præcep-
 ta, & scientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquentia tra-
 debantur, adiecerim: quæq; operi nostro necessaria esse credi-
 derim, uelut pondus rei perhorrescant; ac desperent ante ex-
 perimentum. Sed hi primum renuncient sibi, quanta sit * huma-
 ni generis uis, quam potens efficiendi quæ uelit, cũ maria tran-
 sire, s; derũ cursus numerosq; cognoscere, mundum ipsum penè
 dimetiri, minores, sed difficiliores artes potuerint. Tum cogitèt
 quantum rem petant, quamq; nullus sit hoc proposito præmio
 labor

* humani
ingenij

labor recusandus. Quod si mente conceperint, huic quoque potius
facilius accedent, ut ipsum iter neque imperium, neque saltem de
rum putent. Nam id quod prius, quodque maius est, ut boni
simus, uoluntate maxime constat: quam qui uera fide inducunt
facile eandem quae uirtutem docent, artes accipiet. Neque enim
aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt, quae premunt, ut non
paucorum admodum annorum intentione discantur: longum
enim facit operam quod repugnamus. Breuis est institutio
honestae beataeque, si credas. Natura enim nos ad mentem optima
genuit: adeoque discere meliora uolentibus promptum est, ut non
intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nana
aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusis nobis spiritibus
cribis conuenit: ita certe facilius esse oportebat secundum natu-
ram, quam contra eam uiuere. Cetera uero etiam si aetate
stram non spatium senectutis, sed tempore adolescentiae meliores,
abunde multos ad discendum annos habent. Omnia enim breuis
reddet ordo, et ratio, et modus. Sed culpa est in praecipitis
prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate
exigendi mercedulas, partim ambitione, quod difficilius sit qui
pollicentur, partim etiam inscitia tradendi uel negligentia. Pro-
ma in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quam discere quod
nondum scimus, melius putamus. Nam ut de nostris potissimum
studijs dicam, quid attinet tam multis annis, quam in multis
plurimorum (ut de his a quibus magna in hoc pars aetatis ab-
mitur, taceam) declamitare in schola, et tantum laboris in rebus
falsis consumere, cum satis sit modico tempore imaginem uerbi
scriminis, et dicendi leges comperisse? Quod non dico, quod
unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia non sit uita
specie consensendum. Cognoscere enim et praecipua uirtutes
perdiscere, et in foro nos experiri potuimus, dum scholasticus
sumus. Dicendi ratio talis, ut non multos annos possit: quod
enim ex ijs artibus, quarum prius habui mentionem, in paucis

libros con-
non est. R-
gnitio quo-
necessaria
aut dicend-
consultor-
est. Quae q-
fecimus. Qu-
nus salutar-
dilis conui-
corporis cu-
xie sollicitu-
tiosus omni-
idonea, qua-
iam nobis le-
drentur, e-
des, quaru-
Nunc con-
uicimus. N-
artium pro-
in singulis a-
uis ad pi-
haec usque i-
actos anno-
terum ut de-
fectu, aut ce-
pion transe-
scientiam t-
manu sua fe-
ius alterius
senectutis, i-
Quae tand-

libros contrahi solet, adeò infinito spatio ac traditione opus non est. Reliqua est quæ uires citò facit consuetudo, rerum cognitio quotidie crescit, & tamen multorum ad eas librorum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab oratoribus petuntur. Philosophorum quoque consultorūq; opiniones, sicuti alia, uelimus legere necessariū est. Quæ quidem possumus omnia, sed breue nobis tempus nos facimus. Quantulum enim studijs impertimur? Alias horas uanis salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & insanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorū anxietas solitudines, multæ causæ libidinum, & uinum, & flagitiosus omni genere uoluptatum animus, ne ea quidem tempora idonea, quæ supersunt. Quæ si omnia studijs impenderentur, iam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendum spatia uiderentur, & diurna tantum computantibus tempora, & noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adiuuarent. Nunc computamus annos, non quibus studiuimus, sed quibus uiximus. Nec uerò si geometræ & grammatici, cæterarūq; artium professores omnem suam uitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut plures quasdam uitas ad plura discenda desideremus. Neque illi didicerunt hæc usque in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, actot annos in utendo, non in percipiendo exhauserunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfractæ, aut certe non dubia uestigia reperiuntur, ut Eleum Hippium transeam, qui nō liberalium modò disciplinarum * per se * præscientiam tulit, sed uestem, & anulum, crepidasq; quæ omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se preparauit, ne cuius alterius ope egeret, ne uē ullius rei. Gorgias quoq; summæ senectutis, id querere audituros, de quo quisque uellet, iubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit? Quot seculis

Aristoteles

Aristoteles didicit, ut non solum quæ ad philosophos atque oratores pertinent, scientia complecteretur, sed animalium atque herbarumque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inueniunt fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit uideri nulla sorte nascendi ætas felicior quam nostra, cui docendæ priores elarauerunt. M. Censorius Cato idem orator, idem historiae scriptor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus fuit, in tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi seculo, in raras Græcæ ætate iam declinata didicit, ut esset hominibus in cumento, ea quoque percipi posse quæ senes concupiscent. Quam multa, imò penè omnia tradidit Varro? Quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cor. C. mediocri uir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiam, & medicine præcepta reliquerit? dignus uel ipso proposito, ut eum scire omnia illa credamus. At perficere tantum opus arduum est, et nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum, non cadere in rerum naturam, ut quicquid non est factum, ne fieri quidem possit, cum omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primum efficerentur, habuerint. Quantum enim poësis ab Homero & Vergilio, tantum philosophum accepit eloquentia à Demosthene atque Cicerone. Denique quicquid est optimum, antè non fuerat. Verumetiam quis summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, uideri facultas, præceptor non deerunt?) tamen est, ut Cicero ait, periculum in secundis tertijsque consistere. Neque enim si quis Asiæ gloriam in bellicis consequi non potest, Aiæcis aut Dionæ laudem aspernabitur: neque qui Homeri, non Tyrtæi. Quamuis si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se uideret fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur, hi ipsi qui sunt optimi, non fuissent. Neque post Lucretium, ac Macrum Vergilius

neque po
necrini.
gnitas su
arcem ten
tatis habu
pessime d
tur, si qu
dica quog
litate sola
le uel uete
maiores h
hominibus
pulcherris
studij gra
coram, qu
bus, peti
immortale
omnia, &
animo pet
eademus
Habet
parte adiu
diosis iuu
magis peti

M.

neque post Crasum & Hortensium Cicero, sed nec alij postea
 nuerint. Verum ut transeundi spes non sit magna, tamen est di-
 gnitas subsequendi. An Pollio & Messala, qui iam Cicerone
 arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parum in uita digni-
 tatis habuerunt, parum ad posteros gloriæ tradiderunt? Alioqui
 pessime de rebus humanis perductæ in summum artes mereren-
 tur, si quod optimum fuisset, defuisset. Adde quòd magnos mo-
 dica quoque eloquentia parit fructus: ac si quis hæc studia uti-
 litate sola metiatur, penè illi perfectæ par est. Neq; erat diffici-
 le nel ueteribus, uel nouis exemplis palàm facere, non aliunde
 maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futuram
 hominibus contigisse. si tamen dignum literis esset, ab opere
 pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam
 studijs gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more
 eorum, qui à se non uirtutes, sed uoluptatem, quæ fit ex uirtuti-
 bus, peti dicunt. ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil dij
 immortales melius homini dederunt, & qua remota muta sunt
 omnia, & luce præsentis, & memoria posteritatis carent, toto
 animo petamus: nitamurq; semper ad optima: quod facientes aut
 euademus in summum, aut certe multos infra nos uidebimus.

Hæc Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili
 parte adiuuari posse per nos uidebantur: quorum cognitio stu-
 diosis iuuenibus si non magnam utilitatem afferet, at certe, quod
 magis petimus, bonam uoluntatem.

M. FAB. QUINTILIANI ORA-
 TORIARVM INSTI-
 TUTIONVM
 FINIS.

Academic
disputa
Accentua
nibus r
Accij poe
Accusator
Achillis c
in signi
Actionis q
Acumen p
tercatic
Additi q
Adolescēt
endum
Advocatu
cause a
Aemulatio
Aenigmat
Aeolicæ r
est simul
Aeschinis
Aeschylus
protulii

INDEX EORVM

QVAE PRAECIPVA HABENTUR
in libris Institutionum
Quintiliani.

	Bdicationū duae sunt formae 338	Aesopi fabulae 50
	Abstemiū unde dicatur 44	Actas nostra satis longa qui- buslibet studijs 603
Academici in utraq; partem disputant 568	Actas quae studijs maximè ac- comodata 9	
Accentuum in Latinis nomi- nibus ratio 29	Aetiologia 439	
Aeij poëtae laus 579	Affectuum diuisio, & quomo- do sint mouendi 278	
Accusatoris officium 323	Affectuum mouendorum ra- tio 274	
Achillis clypeus qua pictura insignitus fuerit 102	Afranij laus 480	
Actionis questio 341	Africani Iulij uires in dicen- do 590	
Acumen praecipue ualet in al- tercatione 303	Ager ab agendo dictus à qui- busdam 41	
Addicti qui dicantur 332	Aglaophon clarus pictor 589	
Adoleſcētibus aliquando par- endum 518	Agrippa unde dictus 25	
Advocatus nōnunquam malae causae argumentum est 564	Albutij laus 98	
Aemulatio profectum alit 17	Alcæi laus 474	
Aenigmata 394	Alcemenes statuarius 589	
Aeolice rationi sermo noster est similimus 40	Allegoria omnibus seruit 392	
Aeschinis laus 476	Altercationis praeccepta 301	
Aeschylus primus tragœdiam protulit 474	Ambiguitas uitanda 358	
	Ambitio uirtutū plerunq; cau- sa est 17	
	Amicitiae firmissimae incuntur in scholis 16	
	Q	
	Ami	

I N D E X.

Amictus qualis fuerit ueteri-	mus	389
bus	553	Apodixis
Amphibologia, & eius spe-	Apollonius Molon præceptor	20
cies	346	Cicronis
Amplificationis species	375	Apollonij laus
Analogia	36	Apologi ab Aefopo nomen ha-
Analogia quæ fit	244	bent
Anastrophe	32. & 396	Apophasis
Andronicus Hypocrita præ-	Apostrophe	411
ceptor pronunciationis De-	Aptè quomodo dicamus	501
mosthenis	532	Arati poëte laus
Animus humanus ueluti situm	Archæ i carmine facilitas	504
ducit ex umbratili uita	16	Archilochi laus
Animorum origo cælestis cre-	Argumentū qd significet	211
ditur	7	Argumentorū tractatus
An, quid significet	33	& 245
Antapodosis	373	Ariditas maxime uitanda in
Anticategoria	321	præceptore
Antimetabole	278	Aristoteles Alexadro Magno
Antigoni imago ab Apelle pi-	præceptor petitus à Philip-	
cta	91	po
Antimachi genus dicendi &	Aristotelis libri ad Theodotū	
laus	474	quales
Antipatri in carmine facili-	Aristotelis laus	471
tas	504	Aristophanes comicus
Antiphilus clarus pictor	589	Arrogantia magnos profectus
Antipophora	438	perdidit
Antonius pronunciando mul-	Ars an natura plus eloquentia	
tum potuit	532	conferat
Antonij persona apud Cice-	Artis necessariam esse cogno-	
ronem qualis	102	tionem
Apelles pictor præstantissi-	Artis modus quis sit	

Artem d
Artium g
Artorius
Aruspe
Asinij Po
Asiaticu
Asinius P
& De
bus dar
Aspectus
centiu
Asitio Si
Assumpti
Atticismu
Athenis a
tus ues
Athenæus
lendi d
Atracini
Atticus G
torica
Attici nō
diosi co
Augustus
duode
laudat
Ant, quid
Barba
Bassi
Beneuolēt
Bibaculi l

I N D E X.

319	Artem decor comitetur	442	Bipennis à pinna dicitur	23
20	Artium generalis diuisio	107	Brachia orantium qualia	344
præceptor	Artorius Proculus	398	Breuitas quibus constet	156
371	Arsipex unde dicatur	44	Breuitas quæ laudetur	183
472	Asini Pollionis laus	482	Bruti in dicendo grauitas	590
o uomen bu	Asiaticum genus dicendi	590	Bruti oratio pro Milone	140
242	Asinius Pollio & Ciceronem,		Busyridis laus	102
47	& Demosthenem in aliqui			
411	bus damnat	565		
canus 307	Aspectus quis esse debeat di-		C Acosyntheton	370
471	centium	542	Cacozelon	ibidem
acilicus 308	Asperio Sisena primus dixit	28	Cædendi mos in scholis impro-	
471	Assumptiua causa	335	batur	20
nificet 211	Atticismus quis uerus sit	591	Cælius reus de ui	315
Status 222	Athenis actores mouere affe-		Cælij ingenium	482
	ctus uocabantur	99	Cælij insoles in dicendo	589
uimda 11	Athenens rhetorice, artē fal-		Cælij asperitas	489
70	lendi dixit	96	Cæsar ante quæstoriam ætatem	
dro Negro	Atracini Varronis laus	478	grauissimas causas egit	578
titus à Philip	Atticus Græcè scripsit de rhe-		Cæsaris Iulij dictio	482
11	torica	116	Cæsaris uis	589
Theodoti	Attici nō fuerunt admodū stu-		Cæsaris de Analogia libri	47
94	diosi compositionis	464	Cæsij Bassi laus	479
471	Augustus Cæsar natus annos		Caia in nuptialibus sacris uo-	
icus 474	duodecim, auiā pro rostris		citata	46
os profectu	laudauit	578	Canopitarum exercitus apud	
71	Aur, quid significet	33	Ciceronem	28
s eloquiti			Caldum Augustus quàm cali-	
108			dum maluit	39
esse cogit	B Barbarismi uitū quale	27	Calliditatis suspicio fugiē.	196
11	Bassi Aufidij laus	481	Callidij subtilitas	589
10	Beneuolentiæ captandæ rō	165	Callimachus princeps Eleg.	47
Artim	Bibaculi laus	479	Calon statuarius	589
			Q 2	Caluus

I N D E X.

Caluus quædam damnauit in	Chriarum genera	30
Cicerone	Ceratine	31
Caluus ante quæstatatē. grauis	Cethegus Suadæ medulla	32
sima iudicia suscepit	ctus est ab Ennio	34
Calui in dicēdo sanctitas	Ceruix dicētū qualis sit	34
Calui iudicium	Cicero carpitur	40
Canthus ferrum quo rotæ uin-	Cicero quando agere inceperit causas	37
ciuntur	rit causas	37
Caput præcipuū est in actio-	Cicero in Asia Apolloniū Mo-	
ne	lonem audiuit	37
Capris unde componatur	Cicero Bruto nō uisus est per-	
C. Carbo etiam in tabernaculo	fectus	39
solebat uti exercitatione di-	Cicero quare tam longatim	
cendi	sit usus	39
Carij Oratores	Cicero Xenophontis librum	
Carneades iniustitiā laudauit	transtulit	44
Romæ audiēte Censorio Ca-	Cicero in Rhetoricis secunda	
tone	est Hermagoram	44
Cassij Seueri laus	Cicero aliquot editos libros	
Cassij acerbitas in dicēdo	suos ipse damnauit	44
Cassij Seueri ioci asperi	Cic. arrogātia laborauit	44
Catachresis	Cicero quæstionibus in finibus	
Catius Epicureus	se exercebat etiā tū cū per-	
Cato cū iuris, tum dicendi pe-	ceps in Republica esset	44
ritissimus fuit	Cicero quando legendus	44
Catulus Ciceronis liber	Cicero Platonis libros aliquos	
Catuli laus	transtulit	44
Causas agēdi quod tempus sit	Ciceronis oratio cepit capere	
idoneum	scere	44
Causarum genera quinque	Ciceronis oratio pro Milone	
Causarū tria sunt genera	nobilissima omnium	44
Charisij orationes	Ciceronis carmina	44

Ciceroni
Ciceroni
uoces
Ciceroni
di rifu
Cinna S
scripsit
Ciculis se
Classes in
Clausula
Claudius
Claudij
etata a
Calibes
sunt
Carisime
Cogitatio
Collum or
Comedia
Comedia
cōstru
Cōmunic
Cōpositio
in poē
Compositi
Compositi
Cōclustor
uirtute
Cōiectura
Cōiectura
fit
Cōsiliu
Cic

I N D E X.

Ciceronis laus	441	Consistere in secundis tertijsq;	
Ciceronis insolentes quædam uoces	511	nonnunquam satis est	605
Ciceroni modus desuit captan di risus	284	Cōstitutio quibus reb. fiat	335
Cinna Smyrnam nouem annis scripsit	496	Consulere quid olim significa uerit	41
Ciuilis scientia quæ	98	Consuetudo quid possit in ra= tione loquendi	36. & 42
Classes institutæ in scholis	17	Copia uerborū quomodo pa= randa	464
Clausula quæ sit	382	Corax antiquissimus rhetori= cæ artis scriptor	115
Climachi historici laus	476	Cornelius Rufinus factus con= sul à Fabricio	568
Cluentij causa quomodo tra= ctata à Cicerone	104	Cornelij Seueri laus	478
Cœlites quasi cœlites dicti sunt	41	Cornelij Celsi cōsiliū in scri= bendo	483
Cœnismus	371	Cornelij causa à Cicerone per orata	362
Cogitationis fructus	500	Cornelia mater Gracchorum eloquētiam contulit filijs	8
Collam orantis	544	Cornua in Rom. exercitu quid agant	54
Comœdiæ antiquæ laus	474	Craesus diues quinque Greci sermonis differētias optime tenuit	530
Comœdiæ maximè eloquentiæ cōstitūt. earumq; laudes	48	Craesi pronuntiatio	532
Cōmunicatio q̄ dicatur	409	Craesi uox erga Philippū	513
Cōpositio in oratione est quod in poemate uersificatio	459	Crates pædagogum percussit, cum indoctum puerum ui= deret	51
Compositiōnis ratio	441	Cratinus comicus	474
Compositiōnes noninum	34	Credibilium genera tria	222
Cōdusionis siue perorationis uirtutes	269		
Cōiecturam à cōiectu dici	133		
Cōiectura de quibus rebus fit	318		
Cōsiliū quid sit	305		

I N D E X

<i>Crispi iucunditas</i>	590	<i>Demosthenes admodū puer pu-</i>	
<i>Criticorum officium</i>	21	<i>pillares actiōes habuit</i>	578
<i>Crocodiline</i>	52	<i>Demosthenes lex orādi</i>	476
<i>Cum, uarie apud ueteres scri-</i>		<i>Demosthenes ꝛ litera labora-</i>	
<i>ptum</i>	43	<i>uit</i>	58
<i>Cupidinis arma</i>	74	<i>Demosthenes spondeis pluri-</i>	
<i>Cyrus omnium militum tenuit</i>		<i>num est usus</i>	436
<i>nomina</i>	531	<i>Demosthenes nō uidetur satis</i>	
		<i>perfectus ipsi Ciceroni</i>	565
		<i>Demosthenes in littore medi-</i>	
		<i>tans consuecebat ferre con-</i>	
		<i>cionum fluctus</i>	495
		<i>Demosthenes nōnunquā uide-</i>	
		<i>tur Ciceroni dormire</i>	468
		<i>Demosthenis de pronūtiatiō-</i>	
		<i>ne iudicium</i>	532
		<i>Demosthenis uis</i>	481
		<i>Demosthenes actionē cōpone-</i>	
		<i>bat ad grande speculū</i>	542
		<i>Deprecatio ubi locum habe-</i>	
		<i>at</i>	231
		<i>Deprecationem quidā negant</i>	
		<i>uspiā in iudiciū uenire</i>	336
		<i>Deteriora ptinacius herent</i>	8
		<i>Dialogi</i>	411
		<i>Dialectica disputatrix</i>	571
		<i>Dialectica cōpressa manusi-</i>	
		<i>milis est</i>	110
		<i>Diallage</i>	423. & 432
		<i>Dicere caput est artis</i>	552
		<i>Dicere & facere sciat præce-</i>	
		<i>ptor</i>	70

Dica

Dicacitas seu
os
Dicendi mul-
ti
589
Dicendi max-
gari ratiō
Dicendi ratiō
tar
Dilymus pluri-
Dieresis
Diosis
Dixi unde dica-
Dixi possunt
porre
Dixipuli con-
nos quibus
aliquid ad i-
Dixipulorum
Dixobolus M-
Dixositionis
Dixibile qbus
Distinguede
tas
Dominatio in i-
cator
Dixisto
Dixire moru-
exhibent
Docilitas quo-
tar
Domitij Afri i-
Domitij Afri i-

I N D E X.

Dicacitas scurrilis absit à io=	288	Domitij Afri libri de testibus	211
is			
Dicendi multa genera	471.	Domitij Afri in dicendo matu	390
et 389		ritas	
Dicendi maximū uitium à uul		Dualis numerus apud Latini	32
gari ratione discedere	355	nos	
Dicendi ratio quibus cõtinea=		Duapõdo cuiusmodi uerbū	27
tur	123	E	
Didymus plurima scripsit	49	E Literæ sonus	446
Dieresis	28	E discẽdū quatenus sit	80
Diofisis	75	Egesias clarus statuarius	389
Dis unde dicatur	41	Egressionis rō, et modus	197
Disi possunt multa eodẽ tem=		Elementa decẽ Aristotelis	129
porẽ	61	Elementa prima quemadmodū	
Discipuli contulerunt seuerissi		docenda sint	8
mis quibusq; præceptoribus		Eliminat uerbum	365
aliquid ad uictum	384	Ellipsis	32
Discipulorum officium	84	Elocutionis, siue phrasis ra=	
Discobolus Myronis	91	tio	356.
Dispositionis uirtus	308	Eloquentia cupit esse speciosa	
Disimile quibus modis fiat	239	et locuples	264
Distinguendæ orationis uir=		Eloquentiæ genus aliud alios	
tus	542	debet	511
Distinatio in iudicijs quæ di=		Eloquentiæ maxima pars ani	
catur	158	mo constat	18
Distio	80	Emendationis modus	495
Distile morum experimenta		Emendationis seueritas atterit	
exhibent	144	ingenia puerilia	69
Docilitas quomodo concilie=		Empedocles carmine philoso=	
tur	169	phiam est complexus	21
Domitij Afri ingenium	483	Emphasis iter figuras est	417
Domitij Afri ioci lenes	288	Emphasis in uulgaribus uer=	
		Q	4
		bis	

I N D E X.

bis	333	Eupolis comicus	474
Energia	370	Euripidis laus	474
Ennius suauiloquēti ore dicit Cethegum fuisse	335	Eurhythmia necessaria orato- ri	55
Ennij laus	478	Ex, præpositio quā in compo- sitione uim habeat	43
Enthymema rhetoricus est syl- logismus	57	Exclamatio	410
Epanalepsis	369	Exempla quid possint in oratō- tione, & quomodo tracten- tur ab oratore	239
Ephori historici laus	476	Exercitationes quales fuerint ueteribus studiosis eloquen- tia	65
Epichirema quid sit	220	Exercitatiōes primæ apud rhe- torem quales sint	70
Epichirema quibus constet, & quomodo refellatur	220	Exordij rhetorici ratio & us- us	165
Epicurus disciplinas omnes fu- git	103	Exordiorum uitia	175
Epitheton figura potius est quā tropus	398	Expectorat uerbū uetus	366
Epitheta	392	Extemporalis facundia quom- modo paretur	501
Epiphonema quod dicatur	382	F	
Eriphilus Rhodius ad uerbū rectulit in agēdo, quæ cogita- uerat	500	Facetū quid dicatur	286
Essentia Flauij	92	Fama quomodo tractetur ab oratore	208
Ethica tota est oratoris	569	Fauces quales esse debeāt oratō- tori	333
Ethopœia	416	Fiduciam præ se ferat orator	258
Ethos	280	Figure uerborum	424
Etymologia	40	Figure à tropis quod differ.	398
Euentiam quidam narratio- ni subiiciunt	186	Figurate cōtrouersie quæ di- cantur	
Euphonia quanta cura esse de- beat	26		
Euphorionis laus	473		
Euphranor pictor clarus	589		

cantur
Finitio quanda
& quomodo
bus; con
Finitio quā sint
Finitæ causæ
Finitentū c
Frogi unde qu
Froebres cor
sint
C
Albe ioci
Galli laus
Cominatio uer
habet
Geometria ora
56
Germanici Cæ
Gestas institut
inmodi
Gladiatorū sect
Glossemata qui
Gorgie Leont
etas
Gracchus in def
cimus totius p
chrymas
Græchi fistula
Graculi unde di
Gratiatio
Grecæ eloquent
bus sit dulcior

I N D E X.

474	cantur	400	Græca præcedere debent La-
474	Finis quando locum habeat,	tina	9
4 orato=	et quomodo tractetur, qui=	Grammatica Musica subiecta	
55	busq; constet	est	53
compo	Finis q̄ sint necessaria	Grammaticæ officium, et di=	
43	Finis causæ	uisio	21
470	Framentū causæ qd̄ sit	Grammatici officium	50
in orat=	Frugi unde quis dicatur	Grammatico opus est plurim	
tractena	Probes conciones quales	artium cognitio	51
239	sint	Gurdus Hispanicum nomen	
fuert	G	est	34
loquena	Albæ ioci lasciui	H	
65	Galli laus	Litera cuiusmodi sit	29
pub rhe	Cominatio uerborū quam uim	Hebetiores perinde sunt	
70	habeat	ut monstrosi	7
o u=	Commetria oratori necessaria	Herc dictum, pro heri, etate	
165	36	Quintiliani	45
175	Germanici Caesaris laus	Herodotus cuiusmodi autor,	
366	Genus institutio et ratio cu=	et qualis eius cōpositio	443
a quoa=	iusmodi	Herodoti laus	476
501	Gladiatorū secūde manus	Hesiodus primus autor apolo	
286	Glossmata quid significāt	gorum	242
affectur	Gorgie Leontini longissima	Hesiodi laus	472
208	etas	Hexametri finis male claudit	
it orat=	Gouechus in deflida matre con	orationem	449
533	ciuitū totius populi Rom. la	Historia alit orationē tanquā	
orator	drymas	succo, et eius usus	469
424	Græchi fistula præcentrix	Historiæ multi præclari scri=	
r. 398	Græci unde dicti sint	ptores	475
ue di=	Grælatio	Historiæ Græcæ fabulis sunt	
cantur	Græca eloquentia quibus re=	similes	75
	bus sit dulcior	Historiarum enarratio quomo	
		Q 5 do	

I N D E X.

do utilis sit pueris	49	Hypotyposis	413
Historiarum cognitio necessa- ria est oratori	576	I	
Historici quomodo legēdi	77	I Literæ sonus	446
Hippocrates quosdam errores suos ipse prodidit	135	I Iambicum carmen à Roma nis non admodum celebra- tum fuit	479
Homerus uidetur nōnunquam dormitare Horatio	468	Imitatio arti subiecta est	123
Homerus auspiciū faciat pue- ris in scholis	47	Imitatio transit in mores	60
Homerus primus legatur	471	Imitatio	485
Homeri principia	170	Infantia quædam est etiam stu- dijs	10
Homœologia	369	Infiniæ causæ quæ	123
Homœoptoton	437	Ingenia puerorum quomodo cognoscantur	13
Hominis laus cuiusmodi	143	Ingeniosiores quare ineruditi habeantur	68
Hominum officium quod sit	8	Insinuatione quando uten- dum	172
Horatius in quibusdam nō est interpretandus	48	Iocus quid sit	287
Horatij laus	479	Iocus inhumanus est aduersus miseros	289
Hortensius in agendo ad uer- bum retulit, quod cogitauerat	500	Ironia	413
Hortensij pronuntiatio	532	Isocratis iucunditas	481
Hortensij filie oratio apud Cæ- tumuiros habita	8	Isocratis Panegyricus decem annis elaboratus	496
Humeri quales sint dicentium	544	Isocratis laus	476
Hyperbole	396	Isocratis schola principes elo- quentiæ dedit	391
Hyperbaton figura est potius quàm tropus	32. & 399	Isocolon	437
Hyperidis laus	476	Iudicium consuetudini necessa- rium est	43
Hypotheses	127	Iudicium inuentioni subijci-	

tor
Iudicium qu
Iudicialium
genera
Iudicatio qu
Iugeri mens
Iulius Floru
tiam doc
Iulij African
Iulij Secundu
Iustitiam qu
Iulij Basi
288
Ius triplex e
Iuris civilis
oratori
Iusturandum
Iustum duab
tar
Labi di
Lgant
Lacedæmoni
in quâ ad
runt inter
Lacedæmoni
be expuler
Lacedæmoni
flammati
prelium
Lachrymæ c
273

I N D E X.

417	tyr	118	Laelius filiam suam eloquentia	
	judicium quid sit	305	imbuit	8
446	judicialium controuersiarum		Latera cum gestu consentiant	
n à Roma	genera	158	550	
n celebra	judicatio quæ dicatur	159	Laus discendi studium excita	
479	legeri mensura	58	503	
ta est	Julius Florus in Gallijs eloquẽ		Laudadæ rei cuiusq; ratio	143
more	tiam docuit	491	Lectio pueri qualis sit	47
485	Julij Africani laus	483	Legendi qui primi sint	79
st etiam stu	Julij Secundi laus	ibidem	Legum natura	341
10	lucifera quibus constet	445	Legum contrariarum tracta	
123	lucij Bassi ioci cotumeliosi		tio	343
quomodo	286		Legum laus magnas eloquen	
15	lucis triplex est	75	tie vires desiderat	75
re ineruditi	lucis civilis scientia necessaria		Legum frædarum institutum	
68	oratori	571	apud Græcos & Latinos	75
ndo uten	lucurandum	209	Lentulus opinionem eloquen	
172	lucum duabus rebus absolui		tie consecutus est pronuntia	
287	tyr	334	tione sola	532
st aduersus	L		Leonides Alexandrũ quibus	
289	Libia dicentium quid a		dam uitij imbuit	9
413	gant	544	Libertini ex seruis fiunt	228
481	Lacedæmonij saltationẽ quãdã		Licinij i carmi ne facilitas	502
icus decem	nanquã ad bella utilẽ habue		Linus musicus, & eius laus	52
496	runt inter exercitationes	61	Literarum potestas	22
476	Lacedæmonij eloquentiam ur		Literarum usum Plato ob stare	
ncipes elo	be expulerunt	100	memorie dixit	524
591	Lacedæmoniorũ exercitus in		Liuij iudicium de his qui legẽ	
437	flammatur musicis modis ad		di sunt	470
ini necessa	prelium	53	Liuius pueris magis prodest,	
42	Lachrymæ citissimẽ inarescũt		quã Sallustius	79
ni subijci	273		Liuius hexametri exordio or	
101			sus	

I N D E X.

<i>ius est librum suum</i>	452	<i>desinunt</i>	547
<i>Liuij Patruini laus</i>	480	<i>Mappa Punicū nomen est</i>	34
<i>Liuij lactea ubertas</i>	469	<i>Marcipores unde dicti sint</i>	25
<i>Loci argumentorum</i>	222	<i>Mastruga Sardum nomen</i>	27
<i>Loci artificiosæ memoriæ qua les sint</i>	526	<i>Mater quando contra filium stare possit</i>	526
<i>Lodex masculino genere usur= pata à Pollione</i>	42	<i>Mehe pro me ueteres dixerūt</i>	29
<i>Logodædali</i>	115	<i>Melanthius clarus pictor</i>	589
<i>Lucani laus</i>	478	<i>Melops quid sit</i>	54
<i>Lucilius reprehenditur</i>	37	<i>Memoria, & quibus rebus p̄ retur</i>	522
<i>Lucilij laus</i>	479	<i>Memoria præcipuum signum est ingenij</i>	18
<i>Lucretij poëtæ laus</i>	478	<i>Menander posterorū iudicia æquiora est adsecutus quam iuuentium</i>	144
<i>Lucullus Ciceronis liber</i>	136	<i>Menandri laus</i>	475
<i>Ludus unde dicatur</i>	41	<i>Mendax memor sit</i>	191
<i>Lupercalia unde dicta sint</i>	35	<i>Mendaciū dicit aliquando bo= nus uir</i>	568
<i>Lusus in pueris alacritatis si= gnum est</i>	19	<i>Mentis humanæ naturæ & conditio</i>	509
<i>Lycij oratores</i>	540	<i>Mentum orantis</i>	544
<i>Lycurgus musicam probauit legibus</i>	53	<i>Messale ingenium</i>	482
<i>Lyræ circūlata in cœnis</i>	54	<i>Messalæ i dicēdo dignitas</i>	590
<i>Lysie laus</i>	476	<i>Messalæ liber de literis</i>	45
<i>Lysie oratio oblata Socr.</i>	97		& 47
<i>Lysippus clarus statuarius</i>	588	<i>Metabole</i>	430
M		<i>Metalepsis</i>	391
M <i>Acrologia</i>	369	<i>Metaphora</i>	388
<i>Malorum accusationes intersunt Reipub.</i>	583	<i>Metastasis</i>	412
<i>Manus dicentium quid agant</i>	544		
<i>Manus cum sensu incipiūt &</i>			

Metonymia
 Metrodoru
 bam retu
 rat
 Metrum qu
 Metus nonn
 & amou
 tione
 Metus in per
 quā in pro
 Nilonis cor
 rendo
 Minefis
 Minerva A
 brefacta
 Minis uitam
 Mulbridates
 caluit
 Modestia p
 et fidei pa
 Noli articul
 Monosyllab
 nuantur
 Merū curā c
 toribus pr
 Mandam P y
 sium esse
 ratione
 Musica, & c
 Myron statu
 Nares q

I N D E X.

547	Metonymia	431	sint	344
n est 34	Metrodorus in agendo ad uer-		Narratio quid sit	181
ti sint 25	bam retulit quæ cogitaue-		Narrationis rō & modus	176
omen 27	rat	500	Narrationum tres sunt spe-	
ra filium	Metrum quid sit	54	cies	70
526	Metus nonnunquã adhibendus		Negãdi duplex forma est	25E
s dixerūt	& amouendus pro causæ ra-		Ne, quid significet	33
	tione	281	Nescire aliqua inter uirtutes	
ctor 589	Metus in peroratiōe habet plus		est grammatici	50
34	quã in proœmio loci	271	Nicostratus luctando, pugnan-	
rebus pã	Milonis consilium in uitulo fe-		doq; uictor	84
522	rendo	51	Noëma	36E
n signum	Minefis	415	Nomina propria in o	34
18	Miuerua Athenis à Phidia fã-		Non à ne aliud significat	33
ũ iudicia	brefacta	589	Nothus qui dicatur	140
atus quam	Miosis uitanda	368	Numero quædam ualent	25E
144	Mitridates x x i i. linguas		Nutrices Chrysippus optimas	
475	calluit	530	iubet eligi	8
39E	Modestia plurimũ autoritatis		Nutricum cantilenæ	56
uando bo-	et fidei patrono cõciliat	586	O	
568	Moli articulo tractare	518	Obscœnitas ois fug.	288
atura &	Monosyllaba plura male cõti-		Obscuritas quibus rebus	
509	nuantur	447	fiat	358
544	Morũ curã oportere esse ora-		Oculorũ gestus in actiōe	543
482	toribus præcipuam	569	Olympius Iupiter factus à Phi-	
uitas 590	mundum Pythagoras compo-		dia	589
is 45.	situm esse dixit harmonica		Onomatopœia	36. & 390
	ratione	53	Opiter unde dicatur	25
430	Musica, & eius laudes	52	Oratio mores profert	512
39E	Myron statuarius	589	Oratio quibus constet	352
388			Oratio regina rerum dicitur	
412			à Sophocle	64
Meto	N		Orationis	
	Nares quales dicentium			

I N D E X.

Orationis uirtutes & uitia	tunt	86
que	26	Panyasis laus 472
Orationis partes	24	Parabola 241
Orator quid obseruet in susci-		Parcenia 394
piendis causis	380	Paradiastole 434
Orator non est nisi uir bo-		Paradiegeses 424
nus	562	Paradoxum 409
Orator uerus cuiusmodi esse		Parētes quales esse oporteat 8
debeat	6	Parenthesis 428
Oratoris officium	352	Parricidas quos uocemus 390
Oratoris instrumenta quæ sint		Paranomasia 414
577		Parrhasius clarus pictor lines
Oratores quomodo legēdi	77	subtilissime examinauit 388
Oratorū ueterū præcipui	476	Partes orationis quot sint nu-
Ordo tribus momentis conser-		meratæ 24
tus est	229	Partitio quæ sit apud rheto-
Ornatus	360	res 201
Orpheus saxa lyra duxit	52	Patruinitatem Pollio reprehen-
Orthoëpia	30	dit in Liuiio 34. & 336
Orthographia	43	Pathos 280
Os oratoris quale sit	540	Patroni & accusatoris distan-
Ouidij laus	478	tia 250
Ouidij Metamorphosis qualis		Pauli L. oratio de luna defe-
sit	176	ctione 59
P		Pectus disertos facit 503
Pacuij laus	479	Pedum suppletio frequens in-
Pædagogi quales esse de-		epta est 551
beant	8	Pedonis laus 478
Pamphilus pictor	589	Pepigi uerbū defenditur à Fæ-
Palemon etate Quintiliani		bio 37
fuit	24	Peregrini murum ascendentes
Panegyrici plus cultus admittunt		multantur morte 200
		Peri

Pericles obse-
ritos Ath-
metu
Pericles op-
uerbū in c-
pulus offe-
Periergia
Periodi nomi-
Periphrasis f-
Periphrasis
quam trop-
Periologia
Perij laus
Personis quæ
Perficuitas
uirtus est
Pteritum,
men
Phantasia tra-
Phidias statu-
pera
Phidias Ioue
Phileas Eleg-
Philemon con-
Philij histor-
Philosophie
ria oratori
Phrygio exci-
Phidias clar-
Phidij in scen-
Phidarus Lyr-
473

I N D E X.

86	Pericles obscuratione solis ter	Pituita quia petat uitam	41
472	ritos Athenienses liberauit	Plancus Stoicus	484
242	metu	Plato Pythagoreos & Aegy=	
394	Pericles optabat ne sibi ullum	pti sacerdotes discendi gra=	
434	uerbū in os ueniret, quo po	tia adijt	63
424	palus offenderetur	Platonis copia	481
409	Pemergia	Platonis laus	477
porteat 8	Periodi nomina multa	Platonis dialogi	205
428	Periphrasis figura	Plautus & eius laus	480
emus 390	Periphrasis figura est potius	Pleonasmus	369. & 431
434	quam tropus	Plinij Secundi error de toga	
ctor lines	Perissologia	Ciceronis	554
nauit 538	Pessy Laus	Poëta non per omnia sunt o=	
ot sint nu=	Personis quæ accidunt	ratori sequendi	569
24	Perpicuitas summa orationis	Poëtarum lectio quid conferat	
ud rheto=	uirtus est	468	
201	Pictorium, Gallicum est no=	Pollio ieiunus fuit	487
o reprehē	men	Pollio ante quæstoriam ætatem	
34. & 356	Pianthes tractatio	grauissimas causas egit	578
280	Phidias statuarius, & eius o=	Pollionis diligentia	590
oris distas	pera	Polycletus statuarius	589
250	Phidias Iouem expoliuit	Polygnotus clarus pictor	588
une defr=	Phidias Elegiographus	Pomponij Secundi laus	480
59	Philemon comicus	Portius Latro primus clari no	
503	Phili historici laus	minis professor fuit	499
equens in=	Philosophie cognitio necessa=	Præceptor quidā in Liuiο do=	
551	ria oratori	cebat obscurare discipulos,	
478	Phrygio excitamur	quæ dicerent	359
itur à Fæ=	Philtores clari	Præceptoris uirtus maxima	
37	Philarij in scenis	est, ut discrimina ingeniorū	
cedentes	Phidarus Lyricorum princeps	notet	82
200	473	Præceptoris uultus contuen=	
Peri		duſ	

I N D E X.

dus à discentibus	68	Propertij laus	479
Præceptore an protinus opti- mo utendum sit	ibidem	Propositionis usus in oratio- ne	199
Præceptores temperare vires suas ad intellectum discentiū debent	17	Propositione aliquādo aduer- sarij utendum	310
Præceptores Latini cœperunt temporibus L. Crassi	76	Proprium quid dicatur	228
Præceptorum officium & mo- res	72	Propria uerba quæ dicantur	36
Præcocia ingenia cuiusmodi	19	Prosopopœiæ	159. & 410
Præiudicia quomodo tracten- tur	207	Protogenes pictor quibus re- bus excelluerit in pictura	389
Premiorum tractatio	355	Prouerbia uim nonnunquam habent iocorum	299
Pragmatici apud oratores	375	Pudor ad dicendum stimulus addit	504
Praxiteles clarus statuarius	389	Pueri instituendi secundum na- turam	82
Probationes artificiales	215	Puerorum natura laboris est patientior	61
Probationes inartificiales apud rhetores quæ dicantur	205	Pueris eloquētia studiosis quæ sint maxime uitia uitanda	79
Probationes patheticæ	246	Pueris non est acerbe instan- dum	10
Probationum quadruplex ra- tio	216	Pyrrhichius pes cuiusmodi	463
Profectus diligentia cōstat	81	Pythagoras primus philoso- phum se dixit	565
Pronūciatio priā qualis sit	59	Pythagoræ delatum, Ipse di- xit	511
Pronunciatio ornata quæ	537	Pyxides quas appellemus	398
Pronunciatio tria præstare de- bet	555		
Pronunciationis quantum sit momentum	531		
Proximum unde dicatur, & eius usus	165		

Q

Q Væstio quid sit 159

Q Quæstio omnis aut in
re aut persona est 216

Quæsti

Quæsti
Quæsti
ex op
Qualit
Quant
Quæse
45
Quinti
tum
Quinti
libro
Quinti
rupt
Quinti
perst

R Ab
R Ra
Rebus a
Refutat
habe
Rerum
forma
Rheda
Rhetori
Rhetori
Rhetori
Rhetori
Rhetori
similis
Rhetori
Rhetori
nis

I N D E X.

479	Questionum species	353	Rhetorices materia q̄ sit	110
ratio=	Questus nulla iustior ratio q̄		Rhetorice quemadmodum uer	
199	ex officio præceptoris	384	ti Latine non possit	92
duer=	Qualitas	333	Rhetoricæ artis scriptores qui	
310	Quantitas	340	fuerint	114
228	Quæse dixit Liuius non quasi		Rhetoricæ quinq; partes sunt	
ur 36	45		118	
410	Quintilianus præceptor nepo		Rhetoricam quidam natura=	
us re=	tum Domitiani fuit	75	lem crediderunt	108
a 389	Quintiliani consilium in toto		Rhetoris instrumenta	113
quam	libro	7	Rhetori quando tradendus sit	
299	Quintiliani liber de causis cor		puer	64
uulos	ruptæ eloquentiæ	266	Rhodium dicendi genus	398
504	Quintiliani liberi mortui su=		Rhythmus quid sit	54
m na	perstite patre	267	Risus captatio quâdo fieri de=	
82	R		beat	284
s est	Rabirij laus	478	Romanis summum crimen lu=	
61	Ratio quæ sit	159	xuria fuit	145
quæ	Rebus accidētia quæ sint	224	Rumor quomodo tractandus	
a 79	Resutatatio quæ sit, & ubi locū		fit à Rhetore	208
stan=	habeat	250	Rutilij P. exiliū sub Sylla	309
10	Rerumpublicarum tres sunt		S	
463	formæ	229	Saleij Bassi laus	478
loso=	Rheda Gallicū est nomen	34	Saliorū saltatio quare in=	
565	Rhetoricæ initium	117	stituta	68
e di=	Rhetorica an sit uirtus	109	Sallustius Thucydidi conferē=	
511	Rhetorica ad qd sit utilis	99	dus	480
398	Rhetorica explicitæ manui est		Sallustij proœmia	148
	similis ex sētētia Zenōis	110	Sallustiana breuitas pueris nō	
159	Rhetorice an sit ars	101	conuenit	469
ut in	Rhetorice quid sit, & eius fi=		Salsum quid dicatur	286
216	nis	93	Sarcasmus	394
457i			R	
			Scabel	

I N D E X.

Scabellum à scāno ducitur	23	Simonides inuentor memoranda	
Sceuolæ eloquentia	576	tiuæ artis	524
Schemata	33	Simonidis laus	474
Scipio primus ex uertice fecit		Simulatio prodit se aliquñ	567
uerticem	46	Socrates noluit uti oratione	
Scribendum quidq; ut sonuerit	46	Lysia	508
Scribendi quis sit modus	489	Socrates senex lyrae studuit	53
Scribendi bene studium nõ est		Socratis persona in Platone	
contemnendum	12	cuiusmodi	97
Scripti & uoluntatis status	249	Socrati cõtulerunt discipuli ad	
Secundi elegancia	590	uictum	384
Senecæ genus dicendi, & Quintilianianum de eo iudicium	484	Socraticorum mos	563
Senecæ copia in dicendo	590	Solocismus	31
Sententiarum genera	380	Solita uerba unde sint dicta	35
Sententiarum ornamenta	404	Sophoclis laus	474
Sententiarum quæ sint figuræ	406	Sopho Mimorum scriptor quæti à Platone sit habitus	54
Septimij libri Observationum	167	Sotadei amouendi sunt	48
Sceriorum tria genera	301	Spiritus orãtis qualis sit	535
Sermo quibus constet	36	Status qui, & quot sint	134
Seruij Sulpitij laus	482	Status quot, & unde ducatur	131
Seruilij Nouiani laus	480	Status eius qui dicturus est	542. 543. & seq.
Sidonij i carmine felicitas	504	Statuum inter se cognatio & diuersitas	348
Signa quomodo tractentur in probatione artificiali	217	Statuarij clari	588. & seq.
Similitudines quomodo eludantur	253	Stellam à stilla quidam deducunt	41
Similitudines repertæ ad inferendam rebus lucem	372	Stesichori laus	474
		Studia quæ post finem tractantur	594

Stylus

Stylus d
Stylus q
Suadent
sint p
Suadend
Sulpitius
profan
exerc
Sulpitius
Sulpitij
Sybarita
runt
Syllogis
Sylua q
rum
Synalæp
& 44
Synathr
Syncref

TAb
trad
Tapinos
Terentij
Terentij
Testes
sint
Themist
unum
suis est
Themist
habitu

I N D E X

Stylus dicēdi magister	489	Theocriti laus	473
Stylus qualis esse debeat	490	Theodectes quamlibet multos	
Suadenti seu dissuadenti quæ		uersus cōtinuò reddere me-	
sint spectanda	148	moria fretus potuit	531
Suadendi partes quæ sint	148	Theophrastus notatur ab ani-	
Sulpitius transtulit carmina in		cula	356
profam, & hoc unum genus		Theophrasti laus	477
exercitationis habuit	497	Theon Samius clarus pictor	
Sulpitius Longus fœdis.	289	589	
Sulpitij acumen in dicēdo	590	Theopompi laus	476
Sybaritæ frugalitatem ode-		Theopompi Lacedæmonij fæ-	
runt	145	ctum	104
Syllogismorum ratio	345	Theses	123
Sylua quæ uocetur scripto-		Thucydides bellicum canere	
rum	492	uidetur Ciceroni	469
Synalæphe quæ dicatur	28.	Thucydidis laus	475
& 445		Tibiæ orantis quales sint	534
Synathroecismus	380	Tibulli laus	479
Synaresis	28	Timagenes musicã antiquissi-	
		mam dixit	53
T		Timagenis historici laus	476
Abularũ ratio quomodo		Timantis tabula qua Iphige-	
tractada ab oratore	209	niam depinxit	91
Tapinosis	368	Timotheus musicus duplicem	
Terentij laus	480	mercedem exigebat ab his,	
Terētij Varronis laus ibidem		quos alius instituisset	69
Testes quomodo refellendi		Tince Placētini barbarismi	27
sint	214	Tyro libertus Cice. tres libros	
Themistocles intra annum		de locis scriptos reliquit	285
unum optime Persicè locu-		Toga ad calceos dimissa est an-	
tus est	530	tiquitus	553
Themistocles abiecta lyra est		Toga qualis sit dicentũ	554
habitus indoctior	54		

I N D E X.

Tonorum uel accentuum ob=	Valerij & Furij	23
seruatio	19	Vareni laus 478
Topica à Cicerone quo con=	Varij poëta laus	ibidem
filio scripta	161	Ventilatores in scenis 503
Topographia	412	Venus armata apud Lacedæ=
Tormenta quomodo tracten=	monios	76
tur à rhetoribus	245	Venustum quid dicatur 286
Trachalus eminentissimus sui	Verbis quædam sunt cleuanda	
temporis orator	578	188
Trachali sonus in dicēdo	590	Verbis cuiusmodi utēdum 42
Trachali laus	483	Verbalia quæ 25
Translationis usus	357	Vergilius primò legendus à
Translationi quæ sint neces=	pueris	42
saria	393	Vergilius paucissimos uersus
Translatione quando utamur	die composuit	491
251	Vergilij principia	170
Translata quæ dicantur uer=	Vergilij laus	477
ba	36	Vertere Græca conducit plu=
Tricola	436	rimum ad cōparandam elo=
Tropus quid sit	386.408	quentiam 496
Tropus continuus in allegoriã	Vibius Crispus	258
& enigma exit	388	Vibij Crispi dictio et laus 483
Tropi à figuris quid differant	Virginius etate Fabij	117
398	Visellius scriptor	423
Tubæ in Romanorum exerci=	Vitæ anteaactæ crimina quo=	
tu quid agant	53	modo tractanda sint 307
Tumultus quid sit	331	Vitia quæ circa gestum acci=
Tyrteum Horatius Homero	dunt	550
subiungit	473	Vitia quædam puerorum fe=
V		renda sunt 71
Valerij Flacci laus	478	Vlysis orantis status apud Ho
Valesij & Fusij, qui nūc		merum 556

Vopiscus

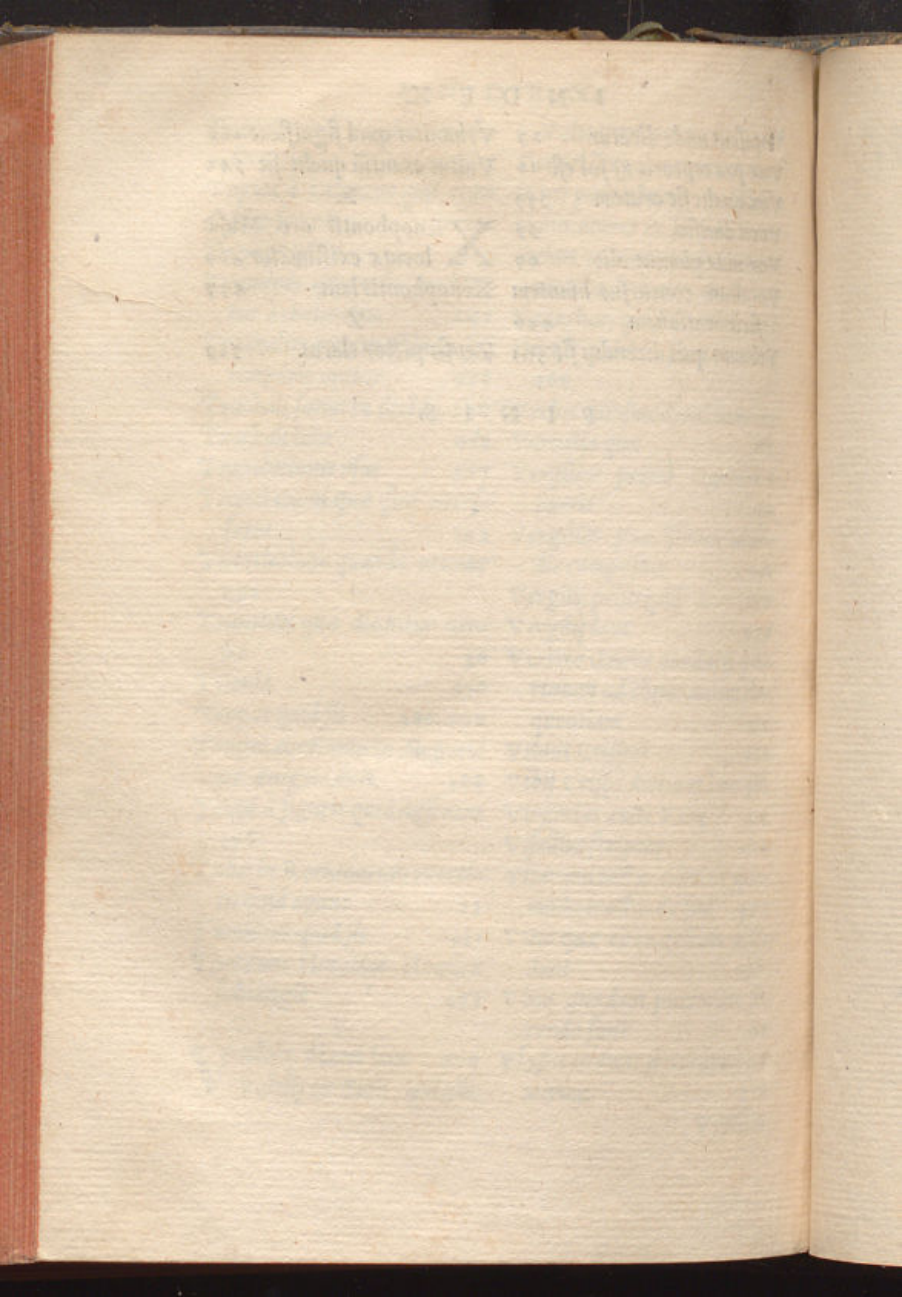
Vopisc
Vox pu
Vox qu
Vocis d
Vox ut
Vocali
facit
Vrbani

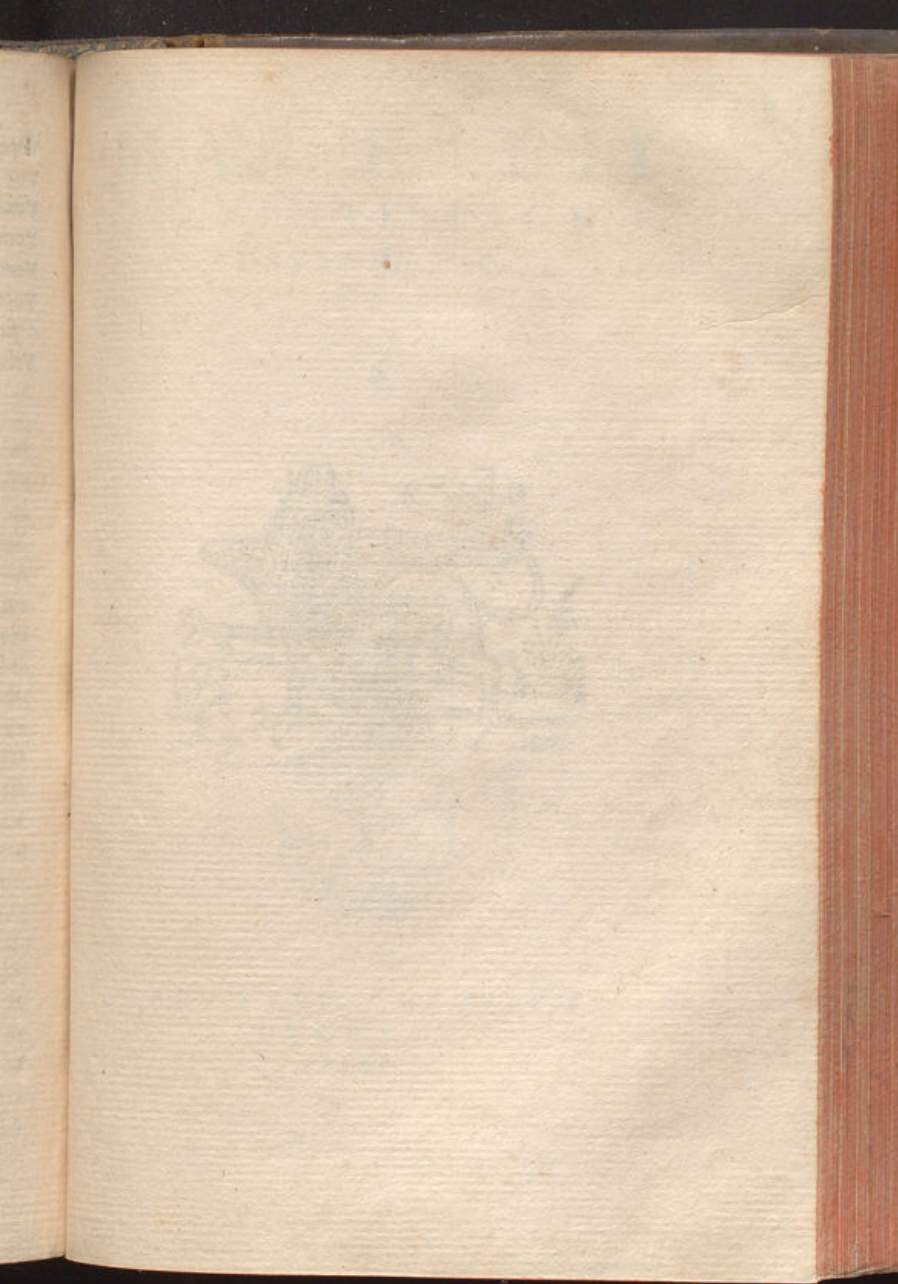
I N D E X.

23	Vopiscus unde dicatur	25	Vrbanitas quid significat	286
478	Vox præceptoris ut sol est	16	Vultus orantiū qualis sit	542
ibidem	Vox qualis sit oratori	333	X	
303	Vocis diuisio	55	X Enophontis ore Musæ	
cede=	Vox uiua plenius alit	67	locuta existimatur	469
76	Vocalium concursus hiantem		Xenophontis laus	477
286	facit orationem	446	Z	
uanda	Vrbanus quis dicendus sit	301	Zeusis pictor clarus.	389

F I N I S.

m 42
 25
 idus à
 42
 uersus
 491
 170
 477
 plu=
 n clo=
 496
 258
 483
 117
 423
 quo=
 307
 acci=
 530
 n fe=
 71
 d Ho
 556
 ifcus

M

A

